FELSEFE NEDİR?

Karl Jaspers
Çeviren: İ. Zeki Eyuboğlu

say

© SAY YAYINLARI - YAYINEVİNİN İZNİ OLMADAN BU KİTAPTAN HİÇBİR BİÇİMDE ALINTI VE ÇOĞALTMA YAPILAMAZ.

ISBN 975-468-119-8

FELSEFE NEDİR? KARL JASPERS
Özgün Adı: Was ist Philosophie

Yayımlayan: Say Yayınları
Kapak: Derman Över
Baskı: Engin Ofset
Üçüncü Basım: 1997

Genel Dağıtım: **SAY DAĞITIM LTD. ŞTİ.**
Ankara Caddesi No. 54, Sirkeci, İstanbul.
Tel: 512 21 58 - 528 17 54 Fax: 512 50 80

KARL JASPERS

FELSEFE NEDİR?

Türkçesi :
İsmet Zeki Eyuboğlu

say

Karl Jaspers'in Yapıtları :

Allgemeine Psychopathologie (1913, «Genel Psikopatoloji»), *Psychologie der Weltanschauungen* (1919, «Dünya Görüşlerinin Ruhbilimi»), *Die Geistige Situation der Zeit* (1931, «Çağın Tinsel Durumu»), *Philosophie* (1932, «Felsefe»), *Philosophische Logik* (1947, «Felsefe Mantığı»), *Einführung in die Philosophie* (1950, «Felsefeye Giriş»), *Die Grossen Philosophen* (1957, «Büyük Filozoflar»), *Kleine Schule des Philosophischen Denkens* (1965, «Felsefe Düşüncesinin Küçük Çığırları»), *Wahrheit und Wissenschaft* (1960, «Gerçek ve Bilim»), *Philosophie und Welt* (1958, «Felsefe ve Evren»), *Was ist Philosophie* (1968, «Felsefe Nedir»)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ YERİNE 7
Felsefenin Konusu 8
Sınır Durumu 9
Varlık Türleri Bilinç 9
Oluş - Yöntem 10
İnsan, Özgünlük, Tarihsellik, İletişim 11
Devlet - Eğitim 12
ÖZYAŞAMIM 15
FELSEFENİN TEMEL SORUNLARI 41
Felsefeye Giriş 43
1. Felsefe Nedir? 43
2. Felsefenin Kaynakları 50
3. Kuşatıcı Varlık 58
4. Tanrı Düşüncesi 66
5. Koşulsuz İsteme 76
6. İnsan 85
7. Dünya 93
8. İnanç ve Aydınlanma 102
9. İnsanlığın Tarihi 110
10. Bilge Kişinin Bağımsızlığı 120
11. Bilgece Yaşam Sürme 127
12. Felsefe Tarihi 136
ZAMAN İÇİNDE FELSEFE 147
Dünyada Felsefe 149
Çağımızda Felsefenin Görevi 161
Felsefenin Bir Dünya Tarihi Var mı? 171
Felsefenin Sonu Geldi mi? 167
Gelecekte Felsefe 203
1. Tedirginliğimizin Sürekli Uyanık Tutulmasıyla Dinginlik Ararız 212

2 Hiççilikle Yola Çıkarak Geçmişten Kalana Varırız ... 215
3. Felsefemizin Koşulu Olarak Bilimlerin Saltıklığını Ararız ... 217
4. Us Sınırsız İletişim İstenci Olacak ... 219
FELSEFENİN SINIRLARI ... 223
Felsefe ve Bilim ... 225
Felsefe ve Din ... 241
Kutsal Kitap'la İlgili Din Üstüne ... 256
Felsefe ve Felsefe Olmayan ... 270
Cinbilim ... 273
İnsanın Tanrılaştırılması ... 281
Hiççilik ... 285
FELSEFE ORTAMI ... 299
Felsefenin Temel Bilgisi Üstüne (Kuşatıcı Varlık Türleri Felsefesinin) ... 301
a. Kuşatıcı Varlık Türleri (Weisen) ... 301
b. Bu Temel-Bilginin Türüyle İlgili Kanı ... 314
c. Us ... 318
d. Bu Kanıtlamanın Niteliği ... 322
e. Değiştirme ... 324
f. Öznelcilik - Nesnelcilik ... 328
g. İçkin Varlıktan Aşkın Varlığa Sıçrama ... 332
h. Bir Gerçeklikle İlgili İletişimleri Savunma ... 333
i. Kuşkuculuk ... 336
k Temel Bilginin Kökensel Türüyle İlgili Tarihsel Türlülük ... 340
l. Ortak Temel Bilginin Tasarımı ... 341
Dil ... 349
1. Dilin Özü ... 349
a) Dilin Aracı «Anlamı»dır ... 350
b) Sözcük ve İm ... 357
c) Dilin Kaynağı ... 368
d) Dilin İşlevi ... 369
2. Düşünmek Konuşmaya Bağlıdır ... 370
3. Dilin Eleştirisi ... 376
4. Dilde Yokedilebilir Yanılgı Kaynakları ... 386
5. Felsefe ve Dil ... 391
6. Dilbilimi ve Dilfelsefesi ... 402

ÖNSÖZ YERİNE

JASPERS, Karl (1883 - 1969)

Karl Jaspers, *Varoluşçuluk'un kurucularındandır. Varlıktan önce oluş sorununa çözüm aramanın gereğini ileri sürerek insanı düşüncenin odağı durumuna getirmiştir.*

23 Şubat 1883'te Oldenburg'ta doğdu, 26 Şubat 1969'da Basel'da öldü. Oldenburg Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördükten sonra 1909'da doktor sanını kazandı. Önce ruh hastalıkları konusunda çalıştı, özellikle ruh sağlığından kaynaklanan insan sorunları üzerinde durdu. Felsefe, Hristiyan tanrıbilimiyle ilgilendi. 1916 - 1921 arası psikiyatri okuttuğu Heidelberg Üniversitesi'nde, 1921'de, felsefe profesörü olarak görevlendirildi. 1948'den, emekliye ayrıldığı, 1953'e değin Basel Üniversitesi'nde felsefe okuttu.

Jaspers'ın felsefeye yönelimi ruh sağlığı, ruhbilim alanındaki çalışmalarından kaynaklanır. Önce, ruh sağlığı araştırmalarının tinsel bilimler yöntemine dayandırılması gereğini savunmuş, ruhbilimle ilgili sorunların çözümünde insanın bir bütün olarak ele alınmasını, onun ancak böyle

bir tutumla anlaşılabileceği görüşünü ileri sürmüştür. Bu çalışmalarının yanında, felsefeyle ilgili düşüncelerini temellendirirken, Kant'ın bilgi kuramından, yönteminden yararlanmış evren, insanın oluşumu sorununa çözüm ararken de Plotinos'tan etkilenmiştir. Öte yandan G. Bruno, Spinoza, Schellin'in Tanrı, evren ve tin konusundaki görüşlerinden, Kierkegaard'ın varoluşla ilgili düşüncelerinden, Nietzsche, Max Weber'den esinlenmiştir

Felsefeyle ilgili görüşlerinin çekirdeğini oluşturan Psychologie der Weltanschauungen («Dünyagörüşlerinin Ruhbilimi») adlı yapıtında ele alacağı sorunları sergiledi, daha sonra Philosophie de («Felsefe») bu sorunları en ince ayrıntılarına değin inceleyerek çözmeye çalıştı. Philosophische Logik («Felsefe Mantığı») ile felsefenin daha geniş bir varlık alanını kapsadığını gösterdi.

Felsefenin Konusu

Jaspers'ın felsefesinin odağı insanla bağlantılı varoluş sorunudur. Ona göre, felsefenin temeli insanın benliğidir. Bu nedenle varoluşçuluk «bütün gerçek bilgilerden yararlanarak, bu bilgilerin üstünde bulunan ve insanın birliğini kapsayan alanı kavrama felsefedir.» İnsan evren içinde ve evrene karşı soru sorma gereğinde kalan, bu sorunun çözümünü kendi benliğinde arayan bir varlıktır. Bu soru sormanın amacı insanı anlamak, onun evren bütünündeki gerçek yerini bulmaktır. İnsanı anlamak için, insan davranışlarının dışa vuran yönlerinden önce içe, kişinin duygusal evrenine, bilinç alanında ortaya çıkan olaylara yönelmek gerekir. İnsanın, evren bütününü nesnel yapısıyla ve belli bir birlik içinde, kavrama olanağı yoktur. Bu nedenle evrenin bütünüyle ilgili sorunlar çözümsüz kalmaktadır. Öyleyse yapılacak iş, varlığın kendisinden önce, oluş nedenlerini araştırmak, oluş sorununa güvenilir bir açıklama getirmektir. Çünkü evrene yönelik soruları soran insanın benliğinde, önce kendi oluşunu içeren, ona dolaylı olarak çözüm arayan, bir eğilim saklıdır. Bu eğilim insanı varoluş sorunuyla karşı karşıya getirir.

Varoluş'u, «evrenin bütününe karşı duran varlık» diye açıklayan Jaseprs'a göre varlık gerçekte var değildir, olabilir ve olması gereklidir. Çünkü varoluş ancak eylemde ortaya çıkabilir, «sınır durumlar»da gerçekleşir. Ölüm, acı, yanılgı ve savaşım gibi insanı belli bir olayın sınırına götüren bu durumlar, tarihle ilgili bilinçte, özgürlük ve iletişimde gerçekleşir. Düşünceyle eylemin kökeni olan varoluş, bir nesne değildir, o kendi kendindedir, ancak kendisinden bir şey de göstermez. Buna karşın durağan, katı da değildir, süre (zaman) içinde doğrulanabilir. Bu özellik de her türlü varoluşun kendine özgü bir süre içinde bulunmasından dolayıdır. Öte yandan, varoluşla ilgili gerçek de bir duyuma bağlı değildir, yalnız kesin «an» içinde bulunan salt oluşla ilgilidir. Varoluşla ilgili gerçekliğin tarihsel oluşu kendine özgü kökeninin, özgürlüğünün sonucudur. Ancak, bu varoluş, hiçbir zaman gerçekleşemez. Bu nedenle insan, gerçek anlamda, «tarihsel bir varoluş olarak olasıdır.» Bu varoluşun düşünce eylemi içinde doğrulanması onun aydınlatılması demektir.

Sınır Durumu

Varoluşun aydınlatılmasını sağlayan belli yöntemler vardır, bunlar da: A — Boşluğu sınırlayan çizgilerin sonuna değin gitmek, boşluğun son sınırına varmak, B — Ruhbilim, mantık ve metafizikle ilgili dili nesnelleştirmek, C — Evrenseli bulmak, varoluşla ilgili olanağı ortaya çıkarmaya elverişli, biçimsel bir varoluş çizelgesi kuracak nitelikte bir dil oluşturmak. Varoluşu aydınlatıcı düşünce, onunla ilgili bilinen, gerçekliği kavrayamaz, çünkü bu gerçeklik düşünce ortamında değil etkin eylemde bulunur.

Varlık Türleri Bilinç

Jaspers, varoluşla ilgili sorunların çözümünde, varlığın araştırılması gereğini ileri sürer. Ona göre özü gereği bir metafizik niteliği taşıyan felsefenin varlığın ne olduğu, ne-

rede bulunabileceği sorusunu, kendine, sorması kaçınılmazdır. Çünkü varlık, insana verilmiş bir alan olmadığından, onu herkesin bilmesi olanaksızdır. Özne olmadan nesnenin varlığı sözkonusu edilemez. Nesnel olanı belirleyen, bilen de bilinçtir Nesnel varlık (Dasein) bir görünüştür. Bu nedenle insanın işleyeceği konuyu, felsefe bakımından, açıklamaya çalışacağı varlık alanını araması, bulması gerekir. İnsan ancak sürekli değişmeler ve gelişmeler gösteren süreçler içinde bulunanı bilebilir. Oysa bu süreçler daha büyük, bilinmeyen alanla kuşatılmıştır. Bilinmeyenin kuşattığı bu kuşatıcı varlık (Umgreifende) üçtür: Birincisi evren (dünya), ikincisi öznenin, ben'in kuşatanı, üçüncüsü de tümel kuşatandır (aşkınculık). Bu üç alanda üç varlık türü bulunur. Birincisi nesnel varlık, ikincisi yalnız kendisi için olan varlık (Fürsichselbstsein), nesnelerin varlığından ayrı, varoluş (existenz) diye nitelenen alandır. Üçüncüsü ise kendinde varlık (Ansichseiende) adı verilen, kavranamayan, «aşkınlık»tır. Bu üç oluş biçimi varlığın üç ayrı sınır çizgisidir.

Varlığın bütününü kavrama olanağı yoktur, ancak bilinçte olan bilinebilir. Bu nedenle felsefenin, bu varlık konusunda, daha öteye geçebilecek bir atılım göstermesi, varlığın kavranabilecek alanına yükselmeye çalışması gerekir. Bu da bilinmesi istenen varlığın araştırılması anlamına gelir. Aşkın olana (transzendent) varma, onu kavramaya çalışma diye nitelenen bu olayın gerçekleşmesi için üç yöntem vardır. Birincisi evrende yöneliş (Weltorientierung), ikincisi varoluşun aydınlatılması, açıklığa kavuşturulması (Existenzerhellung) üçüncüsü de metafiziktir

Oluş - Yöntem

Evrende yöneliş nesnel ve deneysel olanın sınırlarını aşmak, onu kendi kapalılığından kurtarmaya çalışmaktır. Çünkü evrende nesnel olanı kuşatan, kapalı bir alan durumuna getiren sınırlar vardır. Matematikte belitler, deney bilimlerinde olguların kuramlara uygulanma girişimi, kişinin dünya görüşünde ortaya çıkan iletişimin güçlüğü, diz-

geye özgü yetkinliğin eksikliğidir. Bu yönelişle, her yerde, insanın karşısına çıkan çatışkılar (antinomie), çözümü olanaksız görülen sorunlar, sergilenir. Evren imgesinin birliğine, bütünlüğüne ulaşmanın olanaksızlığı ortaya konur. Evrende özdek, yaşam, tin, tinsel olan gibi dört ayrı varlık katının, gerçekliğin bulunduğu, bunların aralarında birer boşluğun olduğu açığa çıkarılır. Varoluşun aydınlatılması ise nesnel olan (Dasein) ben'den kalkarak, onu aşarak, bir varoluş (existenz) olan özgül ben'e varmayı sağlar. Metafizikte ikinci yöntemden yola çıkılır. Çünkü bu alanda aşkın olana varmayı sağlayan aşmak eylemi yalnız varoluş için olanaklıdır.

İnsan, Özgünlük, Tarihsellik, İletişim

Jaspers için, gerçeği bilmeye yönelik çabaların yoğunlaştığı bu değişik aşamalı varlık alanının odağı insandır. Çünkü varlığın kaynağı, insan bireyinin başka bir bireyle, yakınındaki bir insanla, kurduğu bağlantıdır. İnsan, başka bir soydaşıyla bağlantı kurduktan sonra, kendi varlığı açıklık, seçiklik kazanır Jaspers, insanda odaklaşan varoluşun açıklanması için iletişim, tarihsellik, özgürlük kavramları üzerinde durur. İletişim, bir insanla başka bir insan arasında, varoluş bakımından, kurulan bağlantıdır. Çünkü varoluş bilinçli bir iletişimi gerektirir. Daha doğrusu iletişim varoluşun temel öğelerinden birincisidir. İnsan, bir ben olarak, yalnız iletişimde vardır. İletişim ise görevde, buyrukta, toplumsal sözleşmede, özveride, karşılıklı saygı ve sevgiye dayanan tartışmada ortaya çıkabilir. Felsefenin temelini oluşturan iletişimdir, doğruluğun kaynağı olan iletişimdir Bu nedenle felsefeye özgü düşünme özünü iletişimde bulan bir varoluş edimidir.

Jaspers'ın düşünce dizgesinde, varoluşun başka bir tanımı da tarihselliktir. Ona göre tarihsellik kişiye bilincinin içerdiği özyapıyı gösterir. Bu özyapı kişi varlığının zaman içinde ancak bir varolan olarak bulunduğunu, kendi kendisi olmadığını dilegetirir. «Kişi zaman içinde bir Dasein olarak vardır, ancak kendi (selbst) değildir. Tarihsellik, varo-

lanla varoluş'un, zorunlulukla özgürlüğün sağladığı birliktir, bu birliğin bilincinde zorunlulukla özgürlük ayrı ayrı nesneler olmaktan çıkar, daha doğrusu ortadan kalkar.Çünkü Dasein olmadan Existenz *sözkonusu edilemez. Öte yandan kişi bir Existenz olmasaydı varlığı da ileri sürülemezdi. Bu nedenle* Dasein Existenz'i, Existenz *ise* Dasein'i *gerektirir. Bu özellik, tarihselliğin zamanla sonsuzluğun birliği oluşundan dolayıdır. Bu durum, tarihsel bilinç içinde yalnız bireysel varlığın kavrandığını, evrenselin kavranamadığını göstermektedir. Buna karşın tarihsellik düşünülebilir bir nesne olmadığı gibi usdışı da değildir*

Devlet - Eğitim

Özgürlük de varoluştur, ancak nesnel değildir ne tanıtlanabilir ne de büsbütün geçersiz kılınabilir Özgürlük bilgi, özgür istenç ve yasayla özdeş değildir, ancak bunlar olmadan o da olamaz. Kişi özgürlüğün bilincine, ancak varoluşla ilgili bir seçişte, kendi kendisi olma durumunda, varabilir. Kişi özgürlüğü düşünceyle değil varolma olayında tanıyabilir.

Jaspers'ın üzerinde önemle durduğu sorunlarından biri de, insanın yetişmesinde başlıca etken saydığı, eğitimdir. Die geistige Situation der Zeit *(«Çağın Tinsel Durumu») adlı yapıtında incelediği konuyu değişik yönlerden inceler. Ona göre «eğitim, bireyi, kendi öz varlığında bütünün öz varlığını kavramaya, öğrenmeye götürür.» Böylece kişi, belli bir yerde saplanıp kalmaz, evren içinde devinir, kendi varoluşunu ,varolan her nesnede diri tutmayı başarır. İnsan, kendi varlığının bilincine ancak, geleceğin kesinsizliği, güvensizliği karşısında varabilir. Eğitim açısından bakılınca devletin «elinde bulundurduğu güçle halk yığınlarının örgütlenme konusunda alabilecekleri biçimlerin güvencesi olduğu» görülür. Ancak devletin, belli bir görüşe saplanmaması, toplumu tek doğrultulu bir anlayış ortamında baskıya almaması, gerekir. Çünkü eğitim tinsel bir dünyanın öz yapısıyla ilgilidir, «ne kendi kendine doğar, ne de ayakta durabilir.»*

Jaspers'ın Varoluşçuluk anlayışına göre insan evrende tedirgin bir varlıktır, kaygı içindedir, çözemediği sorunlarla karşı karşıyadır. Bu nedenle «yeryüzü ayaklarının altında kaymaktadır.» geleceğe güveni yoktur. Bu güvensizlik onu varlığının kaynağını aramaya, evrendeki yerini bulmaya itmiştir. Varoluşçuluk'un insanı anlaşılması, açıklanması gereken bir varlık olarak ele alınmasının başlıca nedeni de budur. Jaspers'ın bu konudaki düşünceleri, Kierkegaard, Gabriel Marcel ve Heidegger'in görüşleriyle birlikte çok geniş bir alana yayılmış, özellikle yazında etkili olmuştur. Kimi dinci yazarlar bu görüşlerden esinlenerek Hıristiyan anlayışının çağdaş bir düşünceyle ele alınması gereğini savunurken, kimi felsefe tarihçileri de Varoluşçuluk'un çok eskiye gittiğini, Sokrates'in insan varlığıyla ilgili düşüncelerinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Varoluşçuluk'un iki büyük savaşla sarsılan Avrupa'da, kaçınılmaz bir bunalım felsefesi olduğu görüşünü ortaya atan düşünürler de vardır.

İsmet Zeki Eyuboğlu

Özyaşamım

Yaşamım üstüne soru soruyorsunuz bana. Anlatayım. Oldenburg ilinde doğdum. Babam Jeverland'lı, annem Butjadingen'lidir, bu iki il de kuzey denizi kıyılarına yakındır.

Çocukluğumda, biz, bütün yılları kıvrım kıvrım adalarda geçirdik. Ben, denizle birlikte büyüdüm. İlkin Nordeyney'de gördüm denizi. Bir akşamüstü, küçük çocuğun elinden tutmuş babam, iniyordu geniş kıyı boyunca Denizin derin bir çekilişiydi bu, yol serin, pırıl pırıl kumlar üzerinde uzayıp giderdi alabildiğine su boyunca. Orada kaynaklar, beşparmaklar, deniz derinliğinin gizlerini gösteren belirtiler vardı. Öyle büyülenmiştim ki bu konu üzerinde durmadım bile. Sonsuzluğu, o zaman düşünmeksizin, kavradım yaşayarak. O günden beri, deniz benim için yaşamın, kendiliğinden anlaşılan, temelidir. Deniz, sonsuzluğun, önümüzde duran, gerçek varlığıdır. Sonsuz dalgalar. Her nesne durmadan devinmede, çakılıp kalan yok, evren sınırsız bir düzen içinde duyulur durumda. Denizi görmek, benim için, doğada bulunan en görkemli bir nesne olmuştu. Bir yerde yerleşmek, güven altında olmak bizim için çok gereklidir, iyilik sağlayıcıdır. Oysa bize o da yetmez. Bundan başkası da var. Deniz, onun şimdiki diri varlığıdır. O, güvenliğin üstünden aşarak kurtarır, alır götürür tüm sarsılmazlığın bulunmadığı yere, ancak biz dip-

siz olanın içine batmayız. Biz, sonsuz gize, ucu bucağı bulunmayana, düzensiz olana ve düzene güveniriz.

Yaşamımın kaç yılını deniz görünümü içinde geçirdim bilmiyorum, sıkıldığımı sanmıyorum. Bir dalga ötekine benzemiyordu. Devinim, ışık ve renkler değişiyordu boyuna. Ne görkemlidir tek, pırıl pırıl kumların içinde devinmek, fırtına ve yağmur altında kıyıya çarpan dalgaların gümbürtüsü boyunca dolaşmak, ilden, insandan uzak.

Gezide denizle bağlantılıdır felsefe düşüncesi. Çocukluğumda bilmezdim bunu. Özgürlük ve aşkınlıkla özdeştir deniz. O nesnelerin temelinden doğan diri bir varoluştur. Felsefe konusunda çalışmak ancak sürekli istekçe kavranır, bu istek de her nesneye açık olmalı, bir yerde çakılıp kalmamalı, ancak böyle dilegelir nesnelerin nedeni. Deniz ortaya koyar bu sürekli isteği. Eli kolu bağlanma değildir bu. İşte budur denizin korku salan biricikliği. Artık yalnız denizle değil akarsularla da yaşarım ben. Nerde göl, ırmak, akarsu yoksa ben de bir şey sezmem, duymam orada daha. Bir park ilkin fıskiyelerle, çanaktan çanağa dökülen suların canlılığıyla güzel olur. Felsefe, Thales'te suyla başladı, bence bu doğal, apaçık bir olaydır.

Denizin sonsuzluğuyla yurdumun kırları boy ölçüşebilir ancak, Marsch'lar. Onlar birbirinin dengidir. Nerede bir ya da birkaç metre yükselti varsa, çokluk. bu engeller deniz kabarmasına karşı korunmak için, insan eliyle yapılmıştır, bir tepe bile böyledir. Gök, çevren ve benim durduğum yerden başka bir nesne yok. Her yana açıktır gökyüzü. Bu genişlik yalnız deniz değil, kırdır ayrıca. Ben, ancak onda, daha yakını, bana çocukluğumdan kalanı buluyorum. Çünkü benim için denize yakın olmak, alabildiğince açık çevrenli düz kırdan daha sevimli değildir. Daha sonra, orta yükseklikteki sıradağlarla ilgili izlenimler gelir. Ben, Harz bölgesini altı yaşımda gördüm, sevimli ancak beni derinden kendine çekmeyen ormanların, kaynakların gizleriyle cüceler ve orman perilerine değgin sayısız tasarımlarıyla biraz yabancı.

Daha sonra, 19 yaşında, yüksek dağları, Alpleri gördüm. İlk kez Engadin'e gittiğimde, bu soylu Nietzsche kırlarının görkemliliğini yaşayarak tanıdığımda, her tutkunluğa karşın bir duyguya kapıldım: Bu dağlar. bakışı sınırlandırıyor, çevreni benden alıyor.

Annemin babamın yanında güven altındaydım. Babam bize karşı aldırışsızdı, kaygılanır bir kimse değildi, bizim için ör-

nek insandı. Kiliseyle, nesnel bir yetkeyle ilgisi yoktu, onun için en kötü şey içtenlikten yoksun olmaktı. Ayrıca, körü körüne sözdinleme de kötüydü. Her ikisi de gereksizdi. Bu yüzden babamız, benim direnişim karşısında sonsuz bir uysallık gösterir, aldırmazdı. Ben karşı çıksam buyurmaz, neden usa uygun olduğu konusunda kanıt ararda.

Babam, toplumdan bağımsız, kişisel bir yaşam sürdü. Toplum düzenlerinde özgürlükçü, geleneğe bağlı bir yol izlerdi. Yaşamında kendisine verilen görevleri büyük özenle yerine getirirdi. Bir asker, bir yedeksubay, bir görevli (önyüzbaşı) ya da banka yöneticisi gibi. Oysa o, çok değişik bir anlayış içinde davranırdı. Bütün yurt sorunlarının ordu gücüne dayalı bir anlayışla çözülebileceği düşüncesine karşı bütün varlığıyla direnirdi. Alay komutanınca düzenlenen bir ayrılış yemeğinde, kendisine yüzbaşılık verildiği sırada (bu o zaman alışılmamış bir sandı), şu karşılığı vermişti: «Bundan bir sonuç çıkmaz.» Albayın diretmesi ve «size buyuruyorum, nedenini söyleyim» demesi üzerine o da: «Ben, bir an bile yasaya dayanarak çalışmayacağım» dedi. Buna karşın o bir görevli yüzbaşı olarak, o dönemde, kendi alanına göre oldukça yüksek bir nitelik taşıyan, çok önemli bir yönetim görevini üstlendi, sonradan banka yöneticisi olmak için gerekli olanağı buldu. Kendi durumu dolayısıyla, böyle çetin, önemli bir görevi üstlenmesine arkadaşları, yakınları şaşmışlardı. Onun verdiği karşılık şuydu: «Ben hiçbir üstün buyruğu altında çalışamam.» O, banka yöneticisi olduğunda mutluydu. Oysa şimdi bile onun yaşamı görev yüküyle zincire vurulmuş değildi. Onun, eskiden olduğu gibi, gene çok bağımsız zamanı vardı. Bu yaşam, ötekinin yanında, bir avcı yaşamı, doğa ile yaşamak demekti. Önceleri, belli bir yörede, karşılığını ödeyerek, avlanırdı. Bir kez de bütün Spiekeroog adasını av için kiraladı. Sonra suluboya resim yaptı. Günün ilk saatlerinde, biz onu, resim sehpasında görürdük. Orada tabloların örneklerini çıkarırdı, hepsinden önce de Hillebrand'tan, çok anlamlı bir suluboya tablosundan, Hollanda yağlıboya tablolarından örnekler çıkarırdı. Bu örnekleri, ondan, çok yakın bir mimar arkadaşı öğreti olarak almıştı. Doğada, doğrudan doğruya nesnelerin karşısına geçerek çizer, resimlerini yapardı.

Annem, sessiz babama karşıt, olağanüstü canlı, pırıl pırıl, tükenmez gücü olan bir kimseydi. Her zaman geleceğe güvenle bakardı. Ben çokluk hastaydım, onun gözünde gerçekten hiç

hasta değildim. O sınırsız severdi, onun sevgisinde istenilen durum en iyi yolda, açıklamaya gerek kalmadan, görünürdü.

Bu ana - baba yanında yetişmek için, bir daha yitmemek üzere, esenlik ve güvenlik yaratılmıştı. Bu, yalnız, somut bir koruma değildi. Ana - babanın sevgisi yaşamın temelinde tükenmeyen bir kesinlik oluşturuyordu. Ne var ki, bizim varlığımızı, 1933'ten sonra korkunç yaşantılar çökertti.

İçinde bir şeyler sezinlediğim ve babamın bana şunları söylediği, kısa bir süre geldi; gücünün sınırlarının bulunduğu yer, bana daha yardımcı olamayacağı yer. Benim için bu büyük kesitti, derinliğine kavrayan bir olaydı, babam gerçeğin üstüne basmıştı, ben de bunu gördüm: Bir insan her şeyi yapamaz. Anlatayım: Olay okulda başladı. Benim birçok saygıdeğer öğretmenim vardı: Amann, Richter, ona büyük bir borcumun olduğu kanısındayım.

Bir de, bana karşı acımasız davranan bir okul yöneticimiz vardı. Bir gün, bir beden eğitimi öğretmeniyle anlaşmazlığa düştüm. Benim, birtakım yorucu çalışmalara gidemeyeceğimi, ceket ve gömleğimi çıkaramayacağımı bildiren, bir belgem vardı. Beden eğitimi öğretmeni bunun saçma olduğunu, burada istenen yapmanın gerektiğini açıkladı. Ben, bu konuda, söz dinlemedim ve benden istenen yapmadım. Ertesi gün yer yerinden oynadı, ben okulda genel kuralı yıkmıştım. Küplere binen okul yöneticisi bana şunları söyledi: «Ya gider sayın N.N.'ye kendini bağışlatırsın ya da okuldan ayrılırsın.» Ben ikinci yolu seçmiştim.

Bunun anlamı şuydu: Annem - babam Gymnasium'da okumam için beni başka bir ile (Jever ya da Vechta) gönderirlerdi. Bu, benim için, pek de iyi bir düşünce değildi. Ben annemle babamın yanında kalmak istiyordum. Yapılacak daha ne vardı? Okul yöneticisi acımasızdı. Babam bana dedi ki: «Sen kendin karar vermelisin. Ben sana, bakanlığa değin gideceğime, yöneticinin seni okuldan uzaklaştırmak istemesine karşın, okulda kalmanı sağlamaya çalışacağıma söz veriyorum. Ancak bakanlığın, bir yöneticinin kurduğu düzeni değiştireceğini sanmıyorum. Kararı kendin vermelisin, neyi göze almak istiyorsun?»

Bu durumda, yukarda adını andığım, değerli sınıf öğretmenim Richter beni çağırdı, dedi ki: «Dinleyin, Jaspers, benim bir kez sizinle konuşmam gerekir. Doğal olarak siz haklısınız, yönetici değil. Ancak, bir kez düşünün, şimdi siz hakkımızın gereğini yerine getirirseniz, okulun düzeni büsbütün sarsılmış

olacak. Siz hakkınızı kullanarak okul düzeninin sakıncalı duruma düşmesini ister misiniz? Belki de, burada, sizin için bir ödün vermenin sözkonusu olduğunu, sizin için okul yetkesinin hak karşısında önemli olmadığını düşünebilirsiniz. Ancak, ben, size öğüt vermiyorum, bunu unutmamanızı, düşünmenizi istiyorum.» Bu, benim için oldukça büyük bir esindi, direnmekten vazgeçersem akıllıca bir iş yapmış olacaktım. Oysa vazgeçmek de benim için yıkımdı. Bundan dolayı benim bir oyuna başvurmam gerekmekteydi, onu da aşağıdaki biçimde buldum: Yöneticiye dedim ki: «Beden eğitimi öğretmenine gideceğim ve buyruğunuz üzerine bağışlanmamı dileyeceğim.» — «Ne istiyorsanız onu yapın. Burada sizin bağışlamanız sözkonusudur.» O sırada okulda daha büyük bir gerginlik vardı, beden eğitimi öğretmeninin durumu pek iyi değildi, kaygılıydı. Düşüncemi uyguladım, aşağıdakileri söyleyecektim: «Sayın yöneticinin buyruğu üzerine size geldim ve beni bağışlamanızı bildiriyorum:» Beden eğitimi öğretmeninin yanına varınca beni büyük bir incelikle karşıladı, ben de dedim ki: «Sayın N.N.'ın buyruğu üzerine size geldim...» — «Size çok teşekkür ederim, buyurun yerinize, sevindim, çünkü siz...» — «Teşekkür ederim» dedim ve önünde eğilerek ayrıldım. Yöneticiye gelerek durumu anlatınca, dedi ki: «Olay benim için yasaldır, bağışlandınız, artık sorun kapanmıştır.»

Lisenin son iki sınıfında okuduğum yıllarda, öğrenci birlikleri diye yeni bir sorun ortaya çıktı. Bu birlikler üçtü. Bunlara «obscura», «prima» ve «saxonia» adları verilirdi Gerçekte bu birlikler, toplumsal aşama içindeydi: En önemlisi «obscura»ydı. Burada maliye ve yüksek görevde bulunanların oğulları vardı. İkinci aşama olan «prima» da öğretmen, papaz gibi dine bağlı kimselerin oğulları bulunurdu, üçüncüsü «saxonia»da da köylülerin, elişçilerinin çocukları yeralırdı. Bunu kimse söylemiyordu, gerçek böyleydi oysa, bu gerçeği herkes de seziyordu: «Obscura» en soylu birlikti. Benim düşüncem ise: «Hiçbir birliğe girmemek, böyle bir yere bağlanmayı istemiyordum.» Ben bunu söyleyince yöneticiye karşın bir yerme diye anlaşıldı, çünkü yönetici bunu yalnız sağlamakla kalmıyor, istiyor bile. Okulun bahçesinde, dinlenme sıralarında öğrenciler ayrı ayrı yerlerde duruyorlardı. Ben, hiçbiriyle ilgim olmadığı için kendime başka bir yer bulma gereğinde kalmıştım. İki sınıf arkadaşım bana katıldı, katılma nedenleri uzun süreceğinden, burada, anlatmak istemiyorum. Bizim, okul bahçesinde ayrı bir topluluk

olarak durmamız etki yarattı: Onlar, kendi aralarında, üç ayrı birlikti, biz de başka bir yerde dördüncü bir topluluk olmuştuk. Bir gün yönetici dedi ki: «Bu böyle gitmez.» Yönetici bütün öğrencilerin «obscura» birliğine bağlı olarak, belli bir alanda durmalarını gerekli kılan düzenlemeye girişti. Ben de düşüncemi açıkladım: «Bu olayda çıkış noktası toplumsal sınıflandırmalardır, oysa ben bunlardan hiçbirine bağlı değilim. Ben yalnız ve birlik dışındayım, bundan dolayı benim yerim ayrıdır, bütün öğrenciler orada toplanabilirler orası benim kendi yerim değildir. Bu nedenle ben onların bulundukları yere gitmem, onların benim durduğum alana gelmeleri gerekir.» Arkadaşlarımın hepsi «obscura»ya gittiler, ben okul alanında yalnız başıma kaldım, başka bir yerde de üç öğrenci topluluğu duruyordu. Bu öğrenciler benimle kendileri arasına bir köprü kurdular ve bana yalnız ve azınlıkta olduğumu söylediler, bu durumumu sürdürmenin olanaksızlığını, onların yanına da gidebileceğimi, arkadaşlık ilişkilerini bundan sonra da seve seve korumamı saygılı bir dille açıklamışlardı.

Oysa yönetici bu duruma karşıydı, bu yüzden bana derin bir öfke duyuyordu. Ben hiçbir insanı onun gibi küçümsemedim, dahası ben ona öğretimde benimsediği tutuma karşı her zaman saygı borçluyum. Çünkü o çok bilgili, eğitici yetenekle donanmış bir adamdı. Ondan çok şey öğrendim.

Ordu düzeniyle okul düzeni arasında büyük ayrılık vardır. Babamdan öğrendiğime dayanarak okul yöneticisinin tutumunu açıklamaya çalıştım, o, okulda bir ordu düzeni kurmak istiyor, bu da bizim sevmediğimiz bir durumdu. Bundan dolayı o öfkeyle şunları söyledi: «Bu, sizin ailenizin anlayışıdır, karşıt tutumun anlayışı, biz sizi gözaltında bulundurma gereğindeyiz. Her öğretmeni benimle birlikte olsun diye uyaracağım.»

Ben, kendi açımdan, okul yöneticisinin burnundan kan getirdim. Olgunluk sınavından sonraki kapanış için -ben iyi bir başarı göstermiştim- bana bir iyilik daha düşündü, Grandük'ün de katıldığı okulu bitirme töreninde, benden Latince bir konuşma yapmamı istedi, ben de şu karşılığı verdim: «Yok, sayın yönetici, Latince konuşacak durumda değilim.» O da dedi ki: «Olmaz öyle şey, ne demek bu, neden konuşmayacaksın?» Bunun üzerine ben de: «Bu, burada bulunanları aldatma olur, biz söylev verecek nitelikte Latince öğrenmedik ki.»

Bir karşı savaş durumu ortaya çıkmıştı. Yöneticinin bana olan öfkesi, ayrılış görüşmesinde, doruğa ulaşmıştı. O zaman,

bitirme sınavından sonra, yönetici, öğretmenlerle görüşüp ayrılmak bir gelenekti. Ben yöneticinin karşısında görünür görünmez, bana dedi ki: «Sizden adam olmaz, siz gövde bakımından hastasınız.» Bu doğruydu. Ancak bende sürekli değildi, çünkü içyaşamım dolayısıyla oldukça atılgan ve yürekliydim. Hastalığa karşın, bu yaşam bende geleceğime umutla bakmamı sağlayacaktı.

Bu süre içinde, okul arkadaşlarım beni güç durumda bırakmışlardı. Onlar hep yöneticiden yana çıkıyorlardı. Bütün anlaşmazlıklarda ben oyunbozan, dikbaşlılık eden, kimseye uymayan bir insan olarak bilinirdim. Bu durumda, okulun son iki yılında, bana babam yardımcı oldu, şunları söyledi: «İmdi, kendi kendine yardımcı olman için yapılacak başka bir iş kalmadığını görmen gerekir artık.» O, beni -yanında bulunan iki hukukçuyla- Güney Oldenburg'ta aşağı yukarı beş kilometre karelik büyük bir av alanının gelirini toplamakta yardımcı olarak görevlendirdi. Orada her alana, her bahçeye girme, bir yaşamı sürme yetkim vardı, onun güvenini kazanmıştım, köylülerle konuşurdum. Bu yaşamın bana, okul dışında, büyük yardımı olmuştur.

Eskiden ekilip biçilen yerlerin kıyısında bataklık vardı. Bir deniz gibi geniş ve sınırsız görünürdü. Sonra orada Hunte-Landschaft adı verilen değişik ırmak alanı, daha sonra meşe ormanları, çam ormanları yetişti. Peki avlanma? O zaman ben hastaydım, bilmiyorum. Tüfeği avına yöneltip sımsıkı tutmak, benim gücümü aşıyordu, boyuna sallandığı için nişan alamazdım. Bir gün kendimi bir ormanda yapayalnız buldum, ağladım ve şunu sezdim: Ben hiçbir şey yapamam. Ancak bunun neden ve nasıl olduğunu da açıkça bilmiyordum. İçimde yaşam gerekimlerinin gövdesel olarak gelişmediği kanısı uyandı.

18 yaşındaydım -aile doktoru benim hastalığımı pek önemsememiş, onları *influenza* nöbetleri saymıştı (o zaman gripe bu ad veriliyordu- Dr. Fraenkel (daha sonra strophantintherapi'nin bulucusu ve Heidelberg'te profesördü). Bedenweiler'de bir aile dostu olarak kendisini görmeye gittiğimde hastalığımın bronşit olduğunu saptadı. Konuyu bana açıkladı: «Siz verem değilsiniz, sizde salgın yoktur. Bundan dolayı kaygılanmayın. Sizde bronşit vardır, o da sağaltılabilir. İster istemez bununla yaşayacaksınız, bununla yaşayabilirsiniz, yeterki yaşamınıza düzen verin. İsterseniz için, başarılı bir yaşam da yaratabilirsiniz. Yalnız şu sorun vardır: Bronşlarınız her zaman boş kalacak,

salgalarla dolmayacak, buna özen göstermeniz gerekir. Bu yüzden her zaman balgam çıkarmalısınız. Sonra nöbetli titremeler kesilir. Sizin hastalığınız öyle kendiliğinden ilerlemez.» Onun söylediklerinin hepsi doğru çıktı. Öldüğü 1938 yılına değin benim dostum ve doktorumdu. Bana karşı bir doktormuşum gibi davranır, hastası olmamla övünürdü. O bana yalnız gövdesel olarak yardım etmedi, benim de bir şeyler yapmamı, başarmamı istiyordu. İki örnek vereyim: Benim üniversite öğrenciliği yıllarımın sonunda, Heidelberg Psikiyatri Kliniği Başhekimi Wilmann ile aramda ilişki kurdu. Recklinghausen'da kan basıncını ölçen aygıtların tasarı çalışmalarına olanak sağladı. Bu çalışma daha önce bilinmiyor, orada ilk kez başlatılıyordu. Bu çalışmalar sonradan, benim sürdüreceğim ruh hastalarında kan basıncı araştırmaları için yararlı olacaktır. O, beni, böylece kliniğe yerleştirdi, bu nedenle ben de araştırmalara katılırdım. Birden şaşakaldım. 1922 yılında Greiswald'a çağrıldım, bu çağrıya uymak benim için olanaksızdı, orada hava koşulları çok değişikti. Akşamleyin durumu Fraenkel'a bildirdim. Ertesi sabah, saat 8 dolayında; karımla yatakta yatarken, Fraenkel çıkageldi: «Dinleyin bir kez, Jaspers, durum açıktır: Greiswald iklimi sizin için uygundur.» Fakültedeki oturumda konu görüşülmüş: Jaspers Greiswald'a gitmeyecek, onun hastalığı yüzünden bu olanaksızdır. O burada kalıyor, artık yapacağımız bir şey yoktur. Fraenkel, Dekan Bartholomae'yla, eskiden olduğu gibi, caddede kolkola gidiyordu. Dekan içtenlikli, saygınlığı olan, sevimli bir kimseydi Fraenkel, konuşma sırasında benden sözaçmıştı: Ben kolayca Greiswald'a gidebilirim, oranın havası bana dokunmaz. Bunun üzerine Bartholomae, Fakülte oturumunda duruma açıkladı: «Ben onun doktorundan dinledim, Jaspers, Greiswald'a gidebilir.» Bunun üzerine Fakülte, Heidelberg Üniversitesi'ne benim için özel bir Ordinaryusluk önerisinde bulunma kararı alarak çağrıda bulundu. Böylece Fraenkel, hekim olarak, benim yaşamıma girmiştir. Benim Üniversiteyle olan ilişkimin köklü bir niteliği vardır. 18 yaşında Üniversitenin salonlarına girdiğimde, onlar, bana kutsal yerler gibi göründü. Bence onlardan daha görkemli bir nesne yoktu. Ben, ünlü profesörleri dinlemekle, mutluydum. Bu mutluluk belli bir süreye bağlıydı, düşünüp taşınmakla ilgisi yoktu, bu konuda açıkça diyebilirim ki: Üniversite de kiliseler gibi büyük bir Batı ülkesi, uluslarüstü bir varlıktı. Ben, artık, belli bir devlete bağlanmayan, koşulsuz ve sı-

nırlandırılmamış gerçeklikten başka bir nesne istemeyen. bir topluluğun üyesiydim.

1901 güzünde Heidelberg'e gittim, sonra 1902'de Münih'e oradan Berlin'e, sonunda Göttingen'e. Bir yıl kaldım Göttingen'de. Göttingen, oranın havası insanı pek açmaz, çalışma sığdır, insan bir şeyler öğrenmek ister. Münih'te bulunduğum süre, içine girdiğim *Schwabin*'lerin dünyası, Üniversite çevresinden daha güçlüydü. Ancak, yalnız, güz öğrenim dönemini orada geçirdim.

Göttingen'de beş dönem (sömestr) okudum (bu arada hekim olmuştum, daha önce hukukçuydum), orada ne olmam gerektiğini düşündüm, kendimi Heidelberg'te sanıyordum. Alman Üniversitelerini tanımayı düşünüyordum. Soylu Üniversite Heidelberg. daha ilk öğrenim döneminde bana yapılması gerek tek işi göstermişti. Orada bütün halklar toplanıyordu. Orada bir Avrupa havası vardı. Orada Max Weber gibi, ders vermeseler de, önemli, etkili kişiler vardı, profesörlerin tinsel boyutları salt bilimi çok aşıyordu. Orada dünyanın her yerinden gelmiş, az bulunur kimseler vardı (1914'ten önceydi), karşı devrimci Ruslar orada bir birlik oluşturmuşlardı, kitaplıkları vardı, üstün görüşleri nedeniyle etkileri de büyüktü. İnsan, Almanya'da olduğunu seziyor, toprağın üzerinde duruyormuş gibi, havada dolaşıyor, Almanya dışına çıkar gibi oluyordu. Yerli halkla az çok bir birlik sağlanmıştı. İnsan kendini bir kırda sanır -Hölderlin'ce bir Heidelberg'ti- şiir söylerdi. Heidelberg'te bütün insanlar sözkonusuymuş gibi bir durum vardı. Fakülteler arasındaki kıvrımlı yollar nedeniyle profesörler birbirleriyle karşılaşırlar, yalnız toplumsal değil, tinsel bir yaşam sürülürdü. Bütün uzmanlaşmalara karşın profesörler genişlemiş ilgilerle, bir görüşe katılmakla, az sayıda kadınların, profesör eşlerinin oluşturdukları bir bütünlük vardı. Bugün Heidelberg'te 1914 öncesi çiçeklenme yok artık.

Göttingen'de şöyle düşünüyordum: Üstün üniversite Heidelberg'tir, Heidelberg'e döneyim (1906). Orada önce üniversite öğrencisi, sonra, 1948'e değin profesör olarak kaldım, Basel Üniversitesi'nin çağrısına uydum.

Üniversite varlığının bilinci kendi kendine oluşur, bu önce öğrenciyken, sonra profesörken içime işledi. Bu, devletin yönlendirdiği, devletin istediği bir dünya gibidir, buna karşın devletten bağımsızdır, az çok. Orada kurallara uyma vardır, ancak gerçek bir yaşam özgürlüğü geçerlidir. Dünyada birçok nesneyi elde etme kolaylığı vardır. Oysa üniversitedeki özgürlük başka

yerdekine benzemiyor. Kimse bir buyruğa göre davranmaz, sorumluluk profesörün kendindedir. Orada, benzeri bulunmayan bir özgürlük, bir genişlik vardır -çağımızda bir masal gibi. Bende ilk uyanan bu ülkü oldu. Birçok öğrenci arkadaş için ülkü önemli değildir. Egemen çoğunluk önce bir ulusçu eğilimi düşünüyordu. İki örnek vermek isterim:

1919 yılında, adı geçen devrimden sonra (Max Weber o zaman buna «kanlı karnaval» adını vermişti, bizim bugüne değinki bütün devrimlerimiz gibi o da gerçek değildi) üniversitede ordinaryus olmayan vekiliydim, Berlin'den gelmiştim. Öyle sanıyorum ki Rektör Meinecke'nin imzaladığı, Versailles Barışı'nın üzerinde görüşülerek yayımlanmış, açıklanmış koşullarına karşı bir direnme çağrısıydı. Ben Senato toplantısında, bir Privat Doçent olarak görüşümü açıkladım, bizim bunu yapacak durumda olmadığımızı, çünkü biz devletüstü olan, devlet işleriyle ilgilenmemesi gereken bir kuruluş olduğumuzu söyledim. Ayrıca şunu da ekledim: Sorun olağanüstü bir önem taşıyor. Bu koşullar üzerinde durmak gerekiyorsa, her birimiz profesör olarak değil, bir yurttaş olarak ne yapmak istediğimi özgürce düşünsün. Max Weber koşulların geri çevrilmesini önererek ya eylemsiz direniş ya da çete savaşı yanlısı olduğunu, ulus için yaşamı ortaya koymak gerektiğini bildirdi. Üniversite olarak bir karşı çıkış belgesi düzenlenip imzaya açıldı. Ben, bunun üniversitenin kötüye kullanılması ve etkisiz olduğunu düşündüm. Azınlıkta kalmıştım.

İkinci örnek 1924 yılında geçen «Gumbel Olayı»dır. Gumbel, istatistik Privat Doçentiydi. Savaşa katılan, aşağı yukarı, bin kişinin bulunduğu bir açık toplantıda şunları söyledi: «Savaşa giren bu zavallı insanlar, değersizlik alanında öldüler demek istemiyorum, ancak korkunç bir biçimde yaşamak için geldiler.» Bu tümce büyük bir kaynaşmaya yolaçtı, yalnız savaşa katılanlar değil Heidelberg'teki profesörler çevresinde de etkisini gösterdi. Profesörler «ulusçu» idiler. Biri Fakülte toplantısında göğsüne vurarak: «Ben savaşa gitmedim benim için söylenecek bir şey yok.» Fakülte, bir soruşturmayı yürütme kurulu oluşturdu. O kurul bir hukukçu, bir tarihçi, bir de benden oluşuyordu. Biz savaşa katılan birçok kimseyi dinledik. Hepsi de Gumbel'in sözlerinin yerici bir içerik taşımadığını, alınmadıklarını açıkladılar. Profesörlerin kanısının halkın kanısı olmadığı açıktı. Uğraşdaşlarım arasında, iki saygın adam benim gibi düşünüyordu. Biz -burada ayrıntılarını anlatmak uzun sürer- Gumbel'in

Üniversitedeki görevinden uzaklaştırılması için bir neden bulunmadığı sonucuna vardık. Gumbel, Üniversitenın anlayışına karşı sarsıcı bir eyleme girişmemiş, kendi görüşünü açıklama yetkisi vardır. Bizce, toplu olarak, benimsenen bu tutanak Fakülteye iletilmiştir. Üniversite ve Fakültedeki uğraşdaşlar ezici bir çoğunlukla bu görüşe karşı çıktılar. Burada yineleme gereğindeyim ki, benim büyük saygı duyduğum, olumlu davrandıklarına inandığım uğraşdaşlarım, her iki kurulun üyeleri eş görüşe katıldılar. Ne acıdır ki: İnsan başkaları gibi olmak ister, böylece topluluk içinde ortak görüşten yana kalmayı diler. Çoğunlukta olanların baskısı öylesine büyüktür ki onlara katılmak için benimsenen görüşten vazgeçme durumu doğdu. Nitekim benim iki arkadaşım da öyle yaptı. Ertesi gün bana telefon ederek tutanaktaki imzalarının kaldırılmasından yana olduklarını bildirdiler, benim kendilerine katılıp katılmayacağımı sordular. Bunun üzerine ben de: «Durum açıktır: Benim tutanağım kalır, birlikte düzenlediğimiz tutanak şimdi benim sayılır, siz ikinci bir tutanak düzenleyin.» Öyle de oldu. Fakültede saatlerce konuşulan bir toplantı oldu, sonunda hepsinin bana karşı birleştiği anlaşıldı, ben kendi tutanağımla tek başıma kalmıştım. Bu, benim için, sıkıcı bir olaydı. Bu durumda kendim için yeni bir ilke benimsedim. Doğruluk her şeyin üstündedir, dahası varsayılan ya da gerçek olan ilgilerde bile neyse odur, değişmez.

Ben daha öğrenciyken tek başıma kalabilmemi sağlayacak çok şeyler öğrendim. Öyle yürekli değildim, yiğit hiç değildim, yaşamımı korkulur duruma sokmayı göze almadım, böyle korkulu durumlarda kendimi korudum. Aykırı bir iş yapmışsam onu da olağandışı bir oyuna düşerek yapmışımdır. Ben, önce bambaşka bir tutumu gerçekleştirdim. Değer kazanmak, göze iyi görünmek bana saygınlık sağlamaz. Ben, bana karşı ne düşünüleceğini, benden nenin beklenebileceğini gözönünde bulundurarak hiç yolumdan dönmedim. Bana doğru gelen neyse onu söylerim, ona göre davranırım, bunu kendim için bir görev olarak benimsediğimden yaparım.

Daha sonra, birçok insan, bana Gumbel olayında doğru yaptığımı söyledi. Ancak, bunda, çok geç kalınmıştı, böyle düşüncenin de değeri yoktur artık.

Bu olayı, burada, ikinci örnek olarak anlatmamın nedeni, üniversite anlayışının bütün öteki sorunlardan üstün tutulduğunu, Gumbel olayında düşünce ve konuşma özgürlüğünün sözkonusu olduğunu göstermektir. Bunun dışında, biz bir profesör

için kendi görüş ya da düşüncesini açıklama biçimi bakımından, yönetimsel soruşturma açarsak hepimiz yitmişiz demektir. Çünkü ertesi gün herhangi bir kilise yerildiğini ileri sürerek, tanrıyı yadsımadan dolayı dava açabilir. O zaman, ben, üniversite özgürlüğü belli koşullara bağlanmamalı demiştim. Bir profesör ceza yasası gereğince yargılanıp yargı giyerse, ancak o zaman, üniversite kurulunca görevinden uzaklaştırılabilir. Bir profesör ceza yasasınca suçlu sayılmamışsa, düşüncesini açıklamada özgürdür.

Bence, üniversite anlayışı bir düşüncenin savunulmasında direnme, Gumbel olayında olduğu gibi istenç gücünü ortaya koyma değilse, anlamsızdır. Gumbel olayı onun yazgısıydı. Bu yüzden dekan, ben azınlıkta kaldıktan sonra, Kalsruhe Hükümeti'ne başvurarak Fakültenin tutumuna karşı bir girişimde bulunmak isteyip istemediğimi benden sormuştu. Verdiğim yanıt şuydu: «Hayır, çünkü oradaki bakanın, Remmele, SPD, parti politikası nedeniyle, Gumbel yanlısı olduğunu biliyorum, bu yüzden bizim Üniversitenin özgürlük anlayışımıza karşı çıkarak kararı bozar. SPD her durumda, bizi, karşısında bir parti olarak görmüş ve üniversitedeki düşünsel özgürlüğün yöneticisi saymamıştır. Bundan dolayı kendimi böyle bir yönetimle eylem birliği içinde görmek istemiyorum. Başvurma yetkimi kullanmayacağım.»

Arasıra düşünürüm: Ben, burada, benim gibi başkası adına davranma yetkisi bulunan uğraşdaşlarım arasında, Üniversite adına işgörme yetkisiyle oturuyorum. Böyle anlaşmazlıklarda ortaya çıkan sorun şudur: Üniversite anlayışı nedir? Ben ya da ötekilerden, bu üniversite anlayışını yaralayan kimdir? Benim tasarımıma göre öteki arkadaşlar bizim özgürlüğümüze kıydılar. Ben, bu akademik kuruluş içinde yabancı bir nesne gibiyim, ya sorunu kendime göre başkası adına konuşma yetkisi olan bir kimseyim ya ulusal ve devletüstü sayılan bir anlayışa karşı, saygı duyduğum bir topluluktan ayrılarak, durumu soyutlaştırmadan, koşulsuz olarak onun yerine geçtim ya da bir direnişimle oyunbozanlık ettim.

Benim, Üniversitedeki uğraş alanım biraz tedirgin edici olduğu, buna karşın benim iyiliğim için çalışan bir gönüldeş koruyucunun bulunduğu da söylenmelidir. Bunun karşıtı da olabilir: Aldatıcı bir melek daha sonraki uğraşdaşların, olaylar karşısında, neyin yapılması gerektiğini görmelerini engellemiş, onlar beni bu konuda, kendileri gibi davranmaya sürüklemek

ıstıyorlardı Bu ilginç uğraş alanımı tıp, psikıyatrıden felsefeye. Tıp Fakültesi'nden Felsefe Fakültesi'ne girişimi açıklıyorum.

1913'te Heidelberg Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde egemen olan görüşe göre çağın bilimi olan ruhbilime önem verilmeli, ondan daha uzun süre yoksun kalınamaz. Ancak, o zaman, Heidelberg'te Windelband ve Rickert'in öncülük ettikleri Güney Almanya Felsefesi denen akım geçerliydi. Onlar ruhbilimle felsefenin, birlikte, önemli bir iş göremedikleri kanısındaydı. Bu nedenle bir ruhbilimciyi bir felsefe kürsüsünde görevlendirme olanağı yoktu. Bir ruhbilim kürsüsü de yoktu. Bu durumda ruhbilim okutmak için nasıl bir yer bulunabilirdi? Düşünüp taşındıktan sonra şu sonuca varıldı: Burada «Genel Psikopatoloji» adlı yapıtı yazan bir psikiyatr vardır. Bu konuda onun görüşü vardır Bu doğru, gerçek, deneysel ruhbilimdir. O, Felsefe Fakültesi'nde ruhbilimci olarak çalışma eğiliminde görünüyor. Ben ortaya çıkınca (Max Weber aracıydı) hepsi büyük bir sevinç duydu. Pek de önemli sayılmayan bir privat doçentle ruhbilim kürsüsüne duyulan gereksinme giderilecek, onlar da bu sıkıntılı durumdan kurtarılmış olacaklardı. Böylece ben, 1913'te Heidelberg'te Felsefe Fakültesi'nde ruhbilim doçentliği sınavından geçtim. Sınavda savunulan düşünce «ruhbilim» yerine «felsefe»ydi. Bu görüş hemen geri çevrildi ve değiştirildi.

1916'da Rickert filozof ve ardıl olarak Windelband'tan boşalan kürsüye çağrıldı. Bana karşı çok iyi yürekli ve içtenlikle davranmasına karşın, bir gün şöyle dedi: «Sizden ne olabilir? Siz ruhbilim doçenti sınavından geçtiniz, felsefeyle hiçbir ilginiz olmadı, Tıp Fakültesini bitirdiniz, bizim Fakültede yapabileceğiniz bir iş yoktur.» - «Ah,» dedim. «Sayın danışman, ben felsefe profesörü olacağım.» Güldü bunun üzerine, çok duygulanmıştı: Öyle ya genç, sevimli bir insan böyle konuşursa ne yapılır ki.

İmdi, olay böyle gelişti, başlangıçta ruhbilim okuttum Pek çok kart, eğri çizgiler ve levhalarla, bana oldukça ilginç görünen deneysel - ruhbilim doçenti olarak görevimi sürdürdüm. Sonra dünyagörüşleri ruhbilimine değin uzayan bir konu üzerinde durdum. Bu, ruhbilimi sorunsal bir konu olarak görmekti. 1921'de Driesch, felsefe ekstra ordinaryüsü olarak çağrıldığı Köln'den Heidelberg'e geldi. 1919'da yayımlanan «Dünyagörüşleri Ruhbilimi» adlı kitabımla, o dönemde tanınmış bir filozof olan, Rickert'in uğraşdaşı danışman ve ruhbilimle felsefenin ayrıldığını benimsemiş olan Heinrich Maier'a gittim: «Sayın da-

nışman, size kitabımı getirdim, inceleyip felsefe konusunda çalışıp çalışamayacağımı bildirmenizi diliyorum» dedim. — «Ah, sayın uğraşdaş, ona gerek yok, siz Driesch'in ardılı olacaksınız.» Böylece ereğime ulaştım, Rickert, istemeyerek, direnmekten vazgeçti. Ben bütçe gereğince felsefe ekstra ordinaryüsü olmuştum. 1921 - 1922 arasında iki Greiswald, sonraki Kiel'den olmak üzere, iki çağrı aldım. Bunun üzerine Heidelberg'le görüşmeler başladı, benimle ilgili olarak ne yapılabilirdi, çünkü Rickert bana karşıydı: Jaspers filozof değildir.» O, bütün kürsüler arasında kalmıştır, bu durumda ondan felsefe ordinaryusu nasıl olabilir? O, zaman, orada geçen görüşmelerden burada sözetmeyeceğim. Varılan sonuç şuydu: Ben, Heidelberg'te kişisel olarak felsefe ordinaryusu olmuştum ve bütün Güney Almanya Okul Felsefesi'nin kuramı geçersizdir.

İlginç bir olaydır: Tıp doktoru olan bir adam Felsefe Fakültesi'nde ordinaryus oluyor: Önce, tıp doktorundan felsefe ordinaryusu nasıl oldu anlatayım. O dönemde tanınmış bir sanat tarihçisi olan dekan Karl Neumann, kendisine geldiğimi bildirdiğimde, bana içtenlikle dedi ki: «Tıp doktoru? Yanımızda doçentlik sınavı veriyorsunuz? Çok güç bir iş olacak bu.» Doçentlik sınavı belgesini cebimden çıkarıp göstererek dedim ki «Sayın dekan, burada istenen bir doktordur, felsefe doktoru değil.» — «Pek az görülmüş bir olay.» Görevliyi çağırdı, görevliler arasında bağlantı sağlamayı üstlenmiş bir kişi olan yaşlı Schwarz'ı çağırdı: «Bay Schwarz, bu ne iştir?» — «Böyle bir olay daha geçmedi başımızdan» karşılığı da buydu Sonra bana: «Haklı olup olmadığınızı araştırmam gerekir, kararı alırsınız.» Birkaç gün sonra Fakülte kararını bildirdi, doçentlik sınavı belgesine dayanarak görevimi sürdürebileceğim.

Bir doktorun, Felsefe Fakültesi'nde, doçentlik sınavından geçmesi son olaydır. Naziler kuralları değiştirdiğinden, böyle bir olayı olanaksız kıldılar. Şimdi fakültede ancak o fakültenin doktoruna gereksinme vardır. Doktor üniversitenin doktorudur ve genel geçerlik taşıyan yetkisi olduğunu içeren eski geleneksel anlayış unutulmuştur. Bu gelenek bende etkisini göstermiştir.

Naziler ortalıktan kalktıktan sonra da Heidelberg Felsefe Fakültesi bu kararı benimseyip sürdürdü. Doçentlik çalışmasında, ancak o fakülteden alınan «doktor» sanı geçerlidir. Ben o zaman Üniversitedeydim, bu karara karşı çıktım, yanlış bir değişikliğin neden sürdürüldüğünü, üniversite anlayışı için yalnız «doktor» sanının geçerli olması gerektiğini kanıtlamaya ça-

ıştım. Bunda uygun bir durum bulamadım. Bugün benim doentlik çalışmam daha 1913'te geçersiz kılınacaktı. Birkaç yıl nce Sorsonne'dan onursal doktor sonını aldığımda, bu olayları üşündüm. Bu onursal doktor sanını ben, doktor olarak alıyorum, aldığım bütün öteki onursal doktorlar gibi her zaman bel bir fakültenin onursal doktorları idiler.

Benim felsefe ordinaryüslüğüne getirilmemin ilginç bir yaı daha vardır. Ben, Felsefe Fakültesi'nde düşünsel kaynağının e olduğu gerçekten bilinmeyen bir kimseydim. Çünkü ben o akültede hiçbir okula bağlı değildim. Fakülte dışında başka ir düşünce ortamından da gelmiyordum. Benim taşıdığım önem sikiyatri ve tıp doktorları arasında bulunuşumdan ve bunun er yerde ilgiyle karşılanmasından kaynaklanıyordu. Yalnız şöyı bir olay vardı, ruhbilimci olmak isteyen bir kimse Felsefe Fakültesi'nde değil de ancak o konuyla ilgili bölümde öğrenim göebilirdi. Başlangıçta bu kımsenin ilgisini çekmedi. Ben ilgiyle arşılanmıştım. O zaman daha yaşlı ve değerli araştırıcıların üyük bir bölümü beni kendileriyle denk tutarak, bir uğraşdaş ibi anlamış, karşılarında bir çalışma arkadaşı diye görmüşlerı. Beni aralarında görmekten kıvanç duymuşlardı.

Sonraları, yavaş yavaş, durum değişti. Ben tıp doktoru olak değil de kendi özel görüşüm nedeniyle, üniversite anlayııyla bağdaşmayan bir yabancı varlıktım. Neden böyleydi, neen ben oyunbozan bir kimseydim? Şimdi çok atak konuşuyoum, ancak bugüne değin durumun öyle olduğuna inanıyorum. niversite anlayışını ilk öğrenim döneminde önemle benimseiş bir insan, Alman Üniversite yönetiminde yerini alınca, bu urumda üniversite anlayışı geçerli sayılmaz, söz yönetimindir. en diyorum ki: Yönetim, üniversiteyi temel sorun içinde, bir raç olarak görür, eskimiş, etkisiz geleneklerin giysisine bürür. Bundan sonra hep yönetime bağlılık ilişkileri geçerlik kaanır. Her nesne insanın tinsel anlayışı içinde öğrenciden ordiaryüse değin yitmiş gitmiştir artık. Ordinaryüsler alışılmamış ir kendini beğenmişlik içindedir, bu durum en yüksek görevde ile böyle bir giysiye bürünmüştür. Bu kendini beğenmişliği her lverişli durumda göstermişlerdir. Değişik görev aşamaları araında ayrımlaşmalar, üstten aşağı doğru privat doçentlere, asisanlara ve öğrencilere değin, her basamağın daha alttakini daa az önemli saydığı biçimde, düzenleşmiştir. Bütünlük anlayışı rtadan kalkmış, bir aşama anlayışı egemen olmuştur. Görevli etkisine dayalı bir düzen kurulmuştur. Düşünsel evrende bulu-

nan görüş yetkisi, yönlendirme ve belli bir görüşe bağlanmayan kişiliğe önem verilerek, işlemez duruma getirilip yokedilmiştir Üstün nitelikli bir çalışma ortaya koyabilme aşamasında bulunan bir profesörün, bu düzen içinde, uygun ve tedirgin edilmeksizin iş görecek bir durumu, bir esenliği isteme gereğinde kaldığı seyrek görülen bir olay değildi. Sayısız görev sınırlamasıyla karşı karşıya gelen bir profesör hakkını aramaktan başını kaldırıp da çalışamıyor, bir şey yayımlayamıyordu. Üniversite anlayışı, araştırma durumunda ve yasal görevlerin yürütülme türünde, ortadan kalkmıştı. Dahası: Üniversite anlayışı geçmiş çağa bağlılık diye yerilir, dirençle çağdaş, ancak adı var kendi yok, özgür anlayıştan yoksun bir üniversite istenirdi.

Gumbel olayından sonra, ben, boyuna yinelenen bir çatışma içinde kaldım. Her olayda ben bilimsel özgürlüğün ne olduğunu, üniversite anlayışından kimsenin bir şey anlamadığını öğrendim. 1914'ten önceki değişim beni üzdü ve yalnızlığa itti. Bu yalnızlığı Ludwig Curtius ve birkaç gönüldeşle bölüştüm. Bununla birlikte üniversitede yaşam yalnız çekilir gibi değil görkemliydi de. İsteyen kendi eksiksiz özgürlüğünü elde etmişti.

Boyuna kendi yaşam akışımı düşünür, şaşar kalırım. Nasıl oldu da yasal toplum ve yasal düşünce öbeğinin dışına itilmiş hasta bir insan bu yolda yürüyebildi? -Nasıl oldu da, çalışmalarının başlangıcında, ışıldamaya başlayan gençlik döneminin düşünce gücüyle ilgili bir iz bile ortaya koyamayan, orta yetenekli bir insan adım adım ilerleyerek, ilkin, daha ileri bir yaşta temel yapıtlarını vermeyi başardı?

Vereceğim ilk karşılık şudur: Ben, direnen, ilgimi çeken bir yeni düşünceden yararlanan bir insandım. Benim, bütünü kaplayan bir tasarım değil, her zaman tasarılarım vardı. Ben, çokluk, kötümserdim, ancak umutsuz değildim. Her zaman, birtakım mutlu durumlar dolayısıyla ortaya çıktığı gibi, çalışma yöntemlerim kendiliğinden daha iyi sonuç verdi. Ben bu yolda düş kırıklıkları değil, birdenbire ortaya çıkıp kavranan, olanaklar buldum.

Bu karşılık gerçek davranışın kanıtlanması için yetersizdir. Eskilerin Tyche (yazgı) dedikleri, en kısa sürenin Tyche'siyle kişisel emeğin koşulu ve yazgının Tyche'si bir bütündür, kesindir. Bilmece niteliği taşıyan böyle ortak bağlantılardır. Ben bir karşılık bulamam. Başarımı bir nesneye borçluyum, ancak bunun hangi varlık nedenine dayandığını bilmiyorum. Ben başarımı, kendi soylulukları içinde sevdiğim insanlara borçluyum.

Birçoğu gençlik döneminden beri, benim için iyilik düşünmüş, bugüne değin bana pek çok yardımda bulunmuştur. Ancak bu konu karanlık kalmış, onunla ilgili bilgimiz yoktur.

Goethe, yaşlılık döneminde, şunları söylemiştir: «Birinin istediğini yap, ancak boyun eğme.» Goethe ile karşılaştırma olanağı yok, ancak bir şey karşılaştırılabilir: Kendi yaşamıma (birçoğunun kendininkine olduğu kesindir) dönüp baktığımda açıkça şunu görmüşümdür: Ben yaşamımda hiçbir şeyi yinelemedim. Olaylar, mutlu durumlar, bana yardım eden insanlar hep birer raslantı sonucudur. Geriye bakıldığında, bütün görülenlerin bir raslantılar dizisi içinde ortaya çıktığı, öyle bir anlam taşıdığı belli olur.

Sevgili anne - babamın yanında güvenlik içinde bulunmama karşın kendimi, gençliğimde, hep yalnız sezmiştim. Beni belirsiz bir tutku kıskıvrak yakalamıştı. Güvenlilik bana gerçek yaşamı sağlayamıyordu. Loye'li Fritz adlı iyi bir arkadaşım vardı. Münih, Berlin ve Göttingen'de birlikte yükseköğrenim görmüştük Tatilde, ikimizin de yurdu olan, Oldenburg'ta yaşadık. Babasının yönettiği büyük çiftlik, bize doğa gerçekliğiyle bir çevre varsıllığı veriliyordu. Birlikte yükseköğrenim görüyorduk, o geleceğin doğa bilimleri öğretmeni ve yarının doğa bilimleri alanında çalışan tıp doktoru olacak. Ancak, bu kendi derinliklerinde ne olabileceklerini bilen, karşılıklı bir bağlantı içinde kendini bulan insanların yaşamı değildi. Arkadaşım erken öldü. Aramızda daha nelerin olabileceğini bilmiyorum. O zaman ben gönüldeşliğe karşın bu tutkunun neden tükenmediğini bilecek durumda değildim. Tutku neye? - Ben gerçekten ne istiyordum?

İnsanların varlığı bana gösterdi ki insan olanağının gerçekleşmesinde, güvence olarak, her olayın temelinde yaşamak için ödenmesi gereken bir nesne vardır, bu nesne ile yaşam kendiliğinden görkemli bir gerçeklik olabilir. İnsanı inceledim, onunla bu içtenlikli gönüldeşliğe vardım. İnsanı, sevdiğim insanı, bir sonsuzluk içinde birbirimizle bağlantılıymışız gibi. İnsan, benim ağır bir başarısızlığın bütün engellerini delip geçici yazgı olarak, kavrayıcı bir korkuyla gördüğüm insan. Şu üç tür insanla karşı karşıya geldim: Ernst Mayer, benim boyuna çelişme içinde bulunduğum, benimle kopmayan bir bağlantı kuran arkadaşım; Gertrud benim sevgili eşim; Max Weber, özüne girilemeyen bir uzaklık içinde varlığını sürdüren, evreni umutsuzluk içinde kavrayan, bilgide kapsamlı, kendi içinde bölünen ve dağılan, hiçbir zaman bir ve salt olana varamayan insan.

Arkadaşım Ernst Mayer. Yahudi, benim gibi o da tıp öğrenimi gördü, bir ölü üzerinde yapılan öğrence (ders) işleminde benimle konuşmaya başladı. Ben, bütün çalışma sırasında çekingen davranırdım, birden çalışmayı bırakırdım: «Bir dakika - bay Mayer...» Sonra öğrenci odalarımızda birbirimizle görüşüyorduk. Deneysel öğrencemiz olmadığı zaman felsefe konusunda konuşmalara girişebiliyorduk. Ben de, o da coşkuluyduk. İlişkilerimiz başladığı gibi sürüp gitti, birbirimizin denetimi altına girmedik, herkes kendi yalnızlığı içinde kaldı. Ben, onu, bir gün Rickert'in «Bilginin Nesnesi» adlı yapıtını okurken görünce, dedim ki: «Böyle usçu, elverişsiz bir yapıtı nasıl okuyabiliyorsunuz, ondan olumlu bir sonuç çıkmaz. Derinliğine bir konusu yok.» Karşılığı şu oldu: «Benim pek önemli bulduğum bir konuda siz nasıl böyle dayanaksız bir yargıda bulunabiliyorsunuz.» İşte, bizim yaşamımız boyunca süren ve kabataslak bir durumda açığa çıkan, yüzeysel çekişme böyle başladı. Birlikte sürdürülen felsefeye özgü konuşmamız boyuna daha açık seçik bir nitelik kazandı. Bu felsefe, ortaklığı böyle sürdü, öyle ki benim felsefe konusundaki anayapıtım, Ernst Layer'siz, anılmaya bile değmez bence. O yapıt ortaklaşa bir çalışmanın ürünüdür, kimi düşüncelerin kaynağı odur Konuyu biçimlendirme, beğenç, daha iyi yazma, daha kolay anlaşılması için düzeltme, yazın bakımından eksiksiz duruma getirme gibi başarıları hep ona borçluyum. Bu kitapla -daha sonra öyle sürüp gidememiştir- aramızda benim için unutulmaz bir özdeşlik vardır. Bana kalırsa Ernst Mayer ile bu kitap arasında sonsuz mutlu bir bağlantı vardır. Felsefede sorunlarla ilgili bir düşünce arkadaşı olmakla kalmamış, benim için, felsefenin özünde bulunan bir gönüldeş olmuştur.

Ernst Mayer dolayısıyla, kızkardeşi Gertrud'u tanıdım. O zaman (1907) Heidelberg'te yaşıyordu. Kardeşi ona şunları söylemişti: «Ben, şimdi bir fakülte öğrencisiyle tanıştım, bambaşka bir insan, onu sen de tanımalısın.» O, kızkardeşine, benim sağlıksız olduğumu da bildirmişti. Gertrud, çok çetin bir yaşam sürmüş (kızkardeşi ruh hastası olmuştu, bir arkadaşı kendisi öldürmüş ve buna başka kötü bir yıkım eklenmişti) gençliğinin yazgısı yüzünden yaşamdan büsbütün kopmuştu. Onun varlığında gençlik başkalaşmış, nesnelerin değeri doğal olarak anlaşılmaz bir duruma gelmişti. Oysa o yaşamak istiyordu. Çektiği acı onu yaşamdan koparmıştı. Onun için tek yeni yol, nesnel bir çalışma ortamında kalmak için bu acı dolu yaşamdan

vazgeçmekti. O, boşa geçen zamanı kapamak için sınava girmek, sonra yüksek öğrenim görmek istiyordu. O dönemde Grekçe ve Latince öğrendi. Yolundan dönmek istemiyordu. Çünkü ona erkek kardeşi bir arkadaş bulmuştu, buna sevindi, ancak o zaman sağlıksız olan bu arkadaşla tanışmak istemiyordu. İlkin öğrenimin aradönemi (sömestr) sonunda ve kardeşine olan sevgisi yüzünden benim kendisini görmeye gitmemi uygun buldu.

Bu görüşme sırasında bir şimşek çakar gibi oldu. Daha ilk anda, o zaman Gertrud, bana arkasını dönerek ayağa kalktı, sonra yüzünü bana çevirdi. Daha önceden birbirine bağlanan iki insanın karşılaştığı bir an gibiydi bu. Bu nasıl gerçekleşti bilmiyorum, bu konuda konuşacak durumda de değilim.

Sevgi üzerine yazdığımı yineledim. Bu olay kimilerine yapay ve temelsiz gelirse de benim için bir gerçekliğin yetersiz yansıması olmaktan öteye geçemez.

Birtakım dışsal ve göreceli olaylar konusunda da bilgi verebilirim. Gertrud ile tanıştığım 1907 yılında sonra ben de bir değişme oldu O güne değin ben -yetersiz ve tutkuya karşınbilmek isteyen, gerçekliği kavramaya çalışan, soğukkanlı bir adamdım. Şimdi, .bir insan olmuştum, güncel olayları anımsayan, bir insan. Sözcüklerle değil, sessizlik içinde sürüp giden yaşam olaylarının gerçekliğiyle: Sen, tinsel yöntemlerle yeterince iş görmüş bir insan olduğunu düşünemiyorsun artık! Gertrud, benim geniş kapsamlı düşünemeyeceğimden kaygılanıyordu, insana özgü olaylar içinde yaptığımı, onlar arasında unutkan olduğumu anımsıyorum. Gertrud, benim bütün yazdıklarımı okuyor, gözden geçiriyordu. Onun varlığı bende bir uyarım geliştiriyor, tinsel evrene ve yalın düşünceye dalmayı önlüyordu. Bundan daha çoğu da oldu: Ben, şuna kesinlikle inanıyorum ki, benim felsefemde bir derinlik varsa, ben Gertrud olmadan bunu başaramazdım.

Max Weber'de karşıma bir arkadaş çıkmadı. Çünkü arkadaşlık eşdeğer bir anlayışa dayanır. O, biçime göre davranıyor ve genel geçerlik taşıyan değerin ondan doğduğuna inanıyordu, başka bir nesne tanımamıştı. Oysa ben. bu adamın büyüklüğü karşısında ürkek ve çekingen bir saygı duymuşumdur. Kişisel konularla ilgili birkaç konuşma dışında, somut gerçekliklere dayanan, sorunlarda o da, ben de yargılarımızı açıkladık, görüşlerimizi sergiledik. Benim ürkek ve çekingen saygım burada biter. Bundan, bizim özdeş bir alandaki konuşmamızda, birbirimizle kapıştığımız sonucu çıkmaktadır. Bu konuşmalar çok önemli

sorunları içeriyordu. Böyle konuşmalarda gönüldeşlikten pek önemsiz bir kalıntı kalmıştı belki de. Bugün bile bunlardan söz açmak bir boşboğazlıktan öteye geçmez.

Max Weber'de, çağımızın çok yüksek anlayışlı bir insanını gördüğüm konusunda yanıldığımı sanmıyorum, evet belli bir alanda büyük, evrensel bir yaratılış. Büyüklük kavramını onun gerçekliğinden edindim. Ben, ondan çağımızın büyük bir insanı diye sözederken bir ozanı, bir sanatçıyı ve bir devlet adamını düşünmüyorum. Max Weber'le onları karşılaştırmanın anlamı yoktur. Max Weber'de felsefe gerçekliği vardır.

Büyük etki yapan ancak araştırma yöntemidir. Buna toplumbilimin temel koşullar (kategoriler) evreniyle ilgi yaratma, sonra tek tek olaylarda özel tutumlarla uyguladığı yöntemlerin açıklanışı da katılır. Hepsinden önce onunla gerçekleşen başlıca sorun, değer yargısıyla olayların saptanması arasındaki gerilimi doğuran, şu bilinen, açık ve yalın ayrımdır. Bu gerilim tarihçilerin ve toplumbilimcilerin tutkusunu kamçılar. Çünkü, burada, ussal olarak çözülemeyen bir sorunun gündeme geldiğini kavrayan her kişide bu tutku kendini gösterir. Ussal araştırma önemliydi, ancak araştırıcı temel görüşten doğan çok katı çatışmalarda kendi sınırını aşmıştır.

Ben Max Weber'de tinsel bilimlerin Galileo'sunu görüyorum. O, burada, istençle bilim olarak ne olanaklıysa, onu en yüksek aşamada gerçekleştirmeyi amaçlar, öte yandan bu bilimin ilkelerini ve yöntemlerini de geliştirmeye çalışır.

Ancak bu da yeterli olmamıştır. Bu sırada bir adam ortaya çıkar, ona göre bütün bilim işlevi bir öntemeldir, bu da yeterli değildir. Onda sevdiği büyük için bir duygu vardı, ancak o kendi gerçeklik anlayışına uygun biçimde duygulanmıştı. Her zaman nasıl oldu, bugün nasıl oluyor, nasıl gerçektir, bunları unutamaz.

Ben, onun yaşamında eksiksiz ve onulmaz bir bölünmüşlüğün görüleceğini düşünüyorum. O, birliğe varamamıştır. Bu, Kierkegaard ve Nietzsche'nin tragedyası gibi, çağdaş bir insanın tragedyasıdır. Onda, belki her ikisi de yaratıcı bir etki bırakmıştır. Bunların ikisi de ölümsüz, fırtınalı, sezgisel kavrayışlı ve olağanüstü kapsamlıydı. Max Weber ise, gerçekten, parçalanmışlığa katlanan bir insandı. Kierkegaard, çıkış yolu olarak hıristiyan insanını benimsemişti. Nietzsche, çok yerinde olarak, sonsuz yinelenme ve istençle bir erk oluşturdu.

Max Weber'de böyle bir çıkış yolu, onun gerçeklik anlayışı

yüzünden, olanaksızdı. Onun parçalanmışlığı şu nedenle onulmazdı: Hiçbir çıkışa götürülemeyen bir adamda, bana kalırsa, hiçbir korku sözkonusu değildir, çünkü onun yaşamında her zaman kendi canına kıymaya yolaçan bir baskı vardır, o sağlıksızdır, sonra yeniden sağlığa kavuşur. Onda hiçbir öncül örneğin bulunmadığını söylemek gerekir. Benim de böyle yaptığımı hiçbir biçimde söylemek istemiyorum. Ancak, bir kimsede bir önörnek ve salt güven varsa, onun ölümle karşı karşıya geldiğinde, bir sayıklama içinde, son sözü şudur: «Gerçek olan gerçekliktir.»

Max Weber'in yaptığı gibi, bu sözcükle önemli işler görülür, umutsuzluk içinde sürükleyici, ancak baskıya alıcı olmayan bir yapıt ortaya koymak gerekir. Max Weber'i anımsadıkça, o karşımda, bu gerçeklik istencinin örneği olarak belirir. Benim için kavranılmayan bir nesne varsa, karşıt görüşü benimsemekle birlikte, neden bu konu üzerinde durduğumdur. İçimde beni etkileyen bir birlik varmışcasına, Tyche, daha önce söylediğim gibi, anlam bakımından beni yönlendiriyor; hiçbir iş görmeden, gerçeklik düşüncesi önünde ussal gerçekliği olmayan bir nesneyle ödüllendiriyor. Tutum biçimi, her kişiye, kendine göre, bir özellik kazandırır. Max Weber'in tutumu öyle korkunçtu ki ben ona derin saygıyla bakar ve ileri sürülecek düşünceyi, oradan, dinlerim, ancak bambaşka bir biçimde yaşarım.

Bir yıl boyunca, Heidelberg Psikiyatri Kliniği'nde (asistan olarak değil de, el işlerinde çalışmalar için yeterli bilgim olmadığından uygulamalara katılmayan, gönüllü asistanken) mutlu bir yaşam sürdüm. Bu Klinikte Nissl adlı bir topluluk vardı, üniversitedekinden bambaşkaydı. Başkandan, en yeni asistana değin hepsi bir «ev anlayışı»na bağlıydı. Her kişi kendi anlayışına göre, daha önceden yasallaştırılmış bir araştırma ereği gereğince, belli bir yetkilinin denetimi altına girmeden, kendi özel sorumluluğuna dayalı bir konuyu, gene kendi seçtiği bir araştırma ortamında, işlerdi. Bugün psikiyatri dünyasında «Heidelberg Okulu» diye anılan bir topluluk vardır. Hep orada toplanmıştık, altı kişilik bir öbekti. Böyle tinsel bir birlik etkisini, ben, bir daha yaşamadım.

Çok iyi gönüldeşler buldum: Ludwig Cuntius, Heinrich Zimmer, Alfred Weber ve başkaları. Onlar öldüler. Bu kısa yazıda onlardan sözedemem. Yaşayan arkadaşlarımdan sözetmem de erken olur.

Neler etkili oldu politika bakımından, benim, yaşamımda: İlkin felsefe, daha sonra uygulama yönünden...

Felsefe alanında çalışan kimse, ölçülü tutarlı düşünmek istiyorsa, bütün gerçekliklere karşı ilgi duymadan, onları iyice tanıyıp öğrenmeden kendini alamaz. Yoksa. Ancak bilgelerin yapıtlarında ortaya koydukları kişisel deneylerinden doğan düşünce çiçeklerini tanımakla kalabilir. Bu konularla ilgilenen kimsenin deneyden yola çokması gerekir. Ben, gençliğimde felsefe profesörü olmayı hiç düşünmemiştim. Felsefe çalışmalarına karşı ilgi duymuyordum. Gerçeklikleri tanıyıp öğrenmek istiyordum. Önceleri ilgimi çeken doğa bilimleri ve tıp, sonra tarih, daha sonra politika ve tanrıbilimdi. Felsefe alanında çalışmayı gerektirecek bir konu yoktu. Bizim gözümüzde her nesneyi bilenler deliydi, hiçbir nesne bilmeyendi sığ bilgili kimselerdi. Bu kötüleme uzun süre benim için de yanlış değildi. Oysa yanlışlık ilkedeydi Çünkü bundan çok ya da her nesneyi bilme anlamı çıkmaz, bilginin temellerini, gerçekliklerin temellerini her alanda açıklığa kavuşturmak ve somut bir ayrıntı içinde göz önüne getirmek anlaşılır.

İkinci kılgısal öğe şuydu: Politika bizi tırnaklarıyla acıtır! Varlığımızı sınırlandırır. Bizi koşullandırmıştır. Bana göre, bu konu, «Nasyonal Sosyalizm»le açıklığa kavuştu Yirmi yaşlarında kendimi kaptırmış, politikayla uğraşmaya başlamıştım. Bu «Çağımızın Tinsel Durumu, 1931» adlı yapıtımda vardır. Ancak o sıralar Nazi dönemi egemendi. 1933'te yönetim Nazilerin eline geçince büyük bir korkuya kapılmıştım Birçok insan gibi ben de durumun ne olacağını seziyordum. Yalnız, arkadaşım Ernst Mayer (tanıdığım tek, ayrı tutulması gereken kişidir) 1933 yazında bana şöyle demişti: «Bir gün biz Yahudiler barakalara götürülür, barakalarda yakılırız!» Ona şu karşılık vermiştim: «Yok, Ernst, bu gene senin şu aşırı sonuçlara değin giden yanılsamandır. Bu olanaksızdır.»

Sonra ne oldu, adım adım, anlatma gereğini duymuyorum. Bizim için durum, birdenbire 1938'de «aydınlık gece»yle değişti. Çoktan beri süregelen korku, Savaş'ta daha çok büyüdü. Bizim bitmeyen yaşam korkumuz apaçık bir nitelik kazandı: Biz, bu dünyada nasıl yaşadık? Başlıca ilke yaşamı biraz daha uzatmanın biricik olanağını bulmak, ölümden kurtulmaktı! Nazi görev çevrelerinden, gerektikçe, her yalana doğal gözüyle bakılıyor, ancak öyle bir tutum benimseniyordu. Kimse kendine düşeni yapamıyor, gizlenmiş bir değer gibi kalıyorduk. Gestapoca yü-

rütülen soruştumalardan dolayı bir delikanlının, sorgulaması sırasında, başıma neler geldiğini anımsıyorum. O delikanlı, gizlenmeden, Berlin'den gelmişti. Bana şunu söylemek istiyordu, bu işten sıyrılmanın, dahası bütün sorunları çözüme ulaştırmanın en kolay yolu eşimden ayrılmaktı. Taşkınlığa kapılmadan, ona, şu karşılığı verdim: «Evet, bu büyük bir sorundur!» Ben ona önem vermişim gibi, o da: «Ben size öğüt vermek istemiyorum» dedi ve başını öne eğdi. O, yalnız kendisine verilen bir görevi yerine getirmişti. Sonra, dışarı çıktığında, kendisine «dosyayı görebilir miyim?» diye sordum, sesim duyulabilecek nitelikte düşüncemi açığa vurdum: «Evet.» Bu bir yanlış yorumlamaydı. Yeniden dönüp içeri girdiğinde dosya elimdeydi. Onu şöyle hızla karıştırdım. Berlin'den geldi, ben devlet düşmanı olarak, özel ilgi uyandıran bir kimseymişim. Önce biraz diklenir gibi davrandı, sonra hızla durgunlaştı. Ona şöyle söyledim: «İşte, benim bir devlet düşmanı olduğum burada görülüyor. Şunu Berlin'de açıklamanızı dilerim. Ben yasaya karşı saygısı olan bir yurttaşım. Doğal olarak sizin Yahudiler konusundaki anlayışınızı uygun bulamam, çünkü karım Yahudidir, benim yasaya saygılı bir yurttaş olduğumu anlayacaksınız.» Arkasından şunu da ekledim, bu yargı doğruydu: «Şuna güvenebilirsiniz artık, ben bu devlete karşı hiçbir nesne üstlenmeyeceğim.»

İçinde bulunulan bu duruma göre insanın bir tutum takınması gerekli ve önemliydi. Karım ve ben bu son yılları korku içinde geçirdik, ancak sessiz yaşadık. Daha sonra ben bu dönemi şöyle değerlendirdim: Hitler'den sekiz yıl izin aldım, bu izin olmadan daha sonraki felsefemi açıklayıp yaymamıştım, benim «Büyük Bilgeler Tarihi» adlı yapıtım için de gerekli bilgileri topluyordum.

Artık Yahudi kıyımı dönemiydi. Dünya çapında bir mineraloji bilgini olan Goldschmidt'in, büyük kurumların, üniversite için pek çok koleksiyonun ve para kaynağının kurucusu olan dul eşi, Bayan Goldschmidt'in ölümü bizim için en etkili, kişisel bir çöküntüydü. 80 yaşındayken ülkeden göçetme gereğinde bırakılmıştı. Bunun nasıl bir önem taşıdığı biliniyordu. Bayan Goldschmidt kendi kendini öldürdü. Daha önce, bütün yakınları onu kurtarmak için «yargıçlıktan özel bir yargı almak» girişiminde bulunmuşlardı. Söylendiğine göre Naziler de bu görüşe katılmışlardı. Ancak Berlin'den bir bildiri geldi: Kimseye ayrıcalık yok! Onun ölüsünü gören Gestapo görevlisi pencereye doğru giderek: «Biz böyle olmasını istememiştik,» dedi.

İmdi, bunlara, korkunç bir yüzsüzlüğü daha eklemek için, başka bir olayı anlatayım. Yaşlı bir ilkokul öğretmeni olan ve kendisini, arslan ininde belki bir şeyler elde ederim düşüncesiyle, görmeye gittiğimde, beni şu sözlerle karşıladı: «Ooo! Sayın profesör sizi gördüğüme sevindim, ben size karşı eski bir dinleyici olarak çok saygılıyım.» Gene bu çevre yöneticisi bana; bana sormadan kendisine gitmiş olan ve yanımızda oturup oturamayacağını, benim derslerimden yazdığı ders notlarını okuyup okuyamayacağını sorarak bilgi isteyen eski bir kız öğrencim konusunda şu sözleri söyledi: «Kuşkusuz bunları yapabilirsiniz. Biz, profesör Jaspers'a karşı saygılıyız, o gerçek bir Alman'dır, bu nedenle karısına da çok bağlıdır.» İşte bu olaylar içinde yaşanan o dönem de geçti, insan aşırı bir korkuya kapılmazsa, zaman zaman bunlara gülmekten kendini alamazdı.

Büyük bir değişiklik oldu: Naziler yenilgiye uğratılarak, Nazi devletini parçalayan uluslar aracılığıyla Almanlar'ın kurtuluşu sağlandı.

Artık Heidelberg'te bizimle ilgili yazacak bir konu kalmadı. O günler bir masal oldu. Gece, birdenbire, başka bir dünyaya yerleştik, özgürlüğe kavuştuk.

İmdi kendi kendimize hemen şunu sormalıyız: Bu karanlık yıllarda suç dolu edilgenlik içinde sorumluluk yüklenmedik mi? Benim ilk açık konuşmamda, bugün için de doğru bulduğum, iki nokta vardır:

1 — Biz, Yahudi yurttaşlarımız sürgüne gönderildiği zaman, sokağa çıkmadık, iş bizi bile ortadan kaldırmaya gelinceye değin, yerinde olarak, ancak hiçbir biçimde duyurucu olmayan, bir nedenden dolayı sesimizi çıkarmadık: Bunun hiçbir yardımı, hiçbir etkisi görülmez, büsbütün anlamsız da olurdu. Oysa şimdi yaşıyoruz, bu bizim suçumuzdur.

2 — Biz, bizi kıyıma sürükleyen, bir devlet içinde yaşadık. Biz, kişisel olarak, aktöre ve kıyın anlamında, suçlu değiliz. Ancak, biz bu devlette onun uyrukları olarak yaşadık, kendimizi ondan ayıramayız. Bunun anlamı şudur: Biz, bu yeni devlette, onun kıyıcı bir devlet olarak, açıkça yaptığı her eyleme, katılmışız. Bu sonuçlara katlanma gereğindeymişiz. Siyasal sorumluluk bu demektir.

Benim, daha önce, bugüne değin üzerinde durulmayan, bu sorumluluk kavramını, suç sorunu olarak, bir yazımda ortaya attım. Üzerinde durulmadı, çünkü bizim bugünkü yanlış dış politikamızın nedenlerinden biridir.

Şimdi varılan sonuç nedir? Ben, 1945'te, o zaman politika yazarlarının birçok başka yazarla birlikte şimdiki sonuçlara egemen olan Almanlar için yeni bir dil bulacakları umudu içinde yaşadım. Böylece herhangi bir zamanda Naziliği ortadan kaldıran ulusların yardımıyla, bilindiği gibi, yeni bir devlet kurulacaktı. Bu umut öyle büyüktü ki nerdeyse kesinliğe varmıştı.

Sonra şaşkınlık üstüne şaşkınlık yığılarak bugüne değin, şunları yeniden söylediğimiz yere gelindi: Görkemli Almanlar, yüzbinlerce, belki de birkaç milyon, yeniden yoldan çıkarılmakta, düşüncesiz, bencil, gününü gün etmek isteyen, öbekleşmiş, «aydınlanmış» sürülerce aşırılığa vardırılmaktadır. Bugün olan budur işte!

Biz bilinç içinde yaşıyoruz: Bu öteki Almanlar'ın, onlardan duyduğumuz gibi, hiçbir gücü yok. Ben, kendimi aralarında saydığım; başkalarından sözettiklerı gibi benden de sözaçan insanlar gibi konuşayım: Biz, kendi anlayışımızla ilgili bir güç kazanamadık. Çünkü bu anlayış inceleyici, çözümleyici, yargılayıcı, bir anlayıştır, bir görüş anlayışıdır, yalnız kendi yaşamını düzenleyen bir anlayış değildir İlkçağdan kalan tarih yazılarını okuyan, orada her yerde, o dönemlerin korkunçluğunu yaşamış insanları ayakta tutan bir değerle ilgili bilgiler edinir, sonra biz yakınabiliriz: Bizde bu değer yoktur! O değer o salt anlayış olduğundan, anlayışın kendindedir, anlayış onu savaşla kazanamaz.

Sonra şöyle düşünürüm: Bizim, Almanya'da, böyle güçsüz bir anlayışımız olduğu onaylanmalıdır, bu kaçınılmazdır. Yaşam yıkıma götürülmez, kanla değerlendirilmez. İnsan ne istediğini söyleyebilir. Düşündüğünü söyleyebilmek içi bir olaydır, gerçek bir etken olmasa bile, açıklanan genel yargı içinde ayrı bir yerde olmaktır...

FELSEFENİN TEMEL SORUNLARI

Felsefeye Giriş

1 — Felsefe Nedir?

Felsefe ne olmalı, felsefe ne gibi bir değer taşımalı konusu tartışmalıdır. Ondan ya olağanüstü açıklamalar beklenir ya da boş düşüncelerle bir tutularak, bir yana atılır. Ona ya alışılmamış anlamlı bir insan emeği olarak korkuyla bakılır ya da düşkurmalardan doğan cansıkıcı konuşmalar diye yergi yağdırılır. Felsefeye ya her insanı ilgilendiren bir sorun diye anlaşılır, bu yüzden de temeli bakımından yalın ve anlaşılır olması gereği öne sürülür ya da çetin sayılarak onunla ilgilenmenin umutsuz insan işi olduğu kanısına varılır. Felsefe adı altında ortaya çıkan, gerçekte, bu karşıt yargıları içeren örnekleri gündeme getirir.

Bilimsel inancı olan bir kimse için en kötüsü felsefenin bilinebilecek ve bu nedenle de elde bulundurulabilecek genel geçerlik taşıyan bir sorundan yoksun olduğu savıdır. Bilimlerin kendi alanlarında etkinlik taşıyan kesin ve genellikle benimsenen bilgileri kazandığı sırada, felsefe bin yıllık çabalarına karşın böyle bir başarı sağlayamadı. Felsefede bilinenin kesin genel geçerliği yoktur demek yalan değildir. Zolayıcı nedenler, herkesçe onaylanan bu özelliği do-

layısıyla, bilimsel bilgi olmuştur, o artık felsefe değil, bilinebilir olanın özel bir anlamıyla bağlantılıdır.

Felsefe düşüncesinin bilimler gibi bir gelişim süreci yoktur. Bizim, Grek hekimi Hippoktares'ten çok ilerde olduğumuz kesindir. Oysa Platon'dan daha ilerde olduğumuzu söyleyemeyiz. Ancak onun yararlandığı bilimsel bilgi gerecinden daha ilerdeyiz. Felsefe üretiminde biz belki de Platon'a yaklaşamamışız.

Bilimlerden ayrılan ve bütün genel geçerlik taşıyan bir onaylamadan yoksun kalan her felsefe biçimi, kendi konusunun doğasında bulunma gereğindedir. Felsefede istenen kesinlik her anlayış yetisi için eşit olan bilimsel kesinlik değil, başarısı içinde bütün insan özünü bir konuda dilegetiren bir kanıdır. Tek tek nesnelerle ilgili bilimsel bilgileri herkesin anlaması gerekli değildir. Felsefedeyse insana değin yükselen oluşun bütünü, her bilimsel bilgiyi aydınlatan, derinliğine kavrayan gerçeklik sözkonusudur.

İyi işlenmiş felsefe, az çok, bilimlerle bağlantılıdır. Böyle bir felsefe; bilimleri, her çağda ulaştıkları gelişim durumundan tasarlar. Ancak, felsefe anlamının bambaşka bir kaynağı vardır. Felsefe insanların uyandıkları yerde, her bilimden önce, ortaya çıkar.

Bu bilimsiz felsefeyi, biz, birkaç önemli olayda düşünmekteyiz:

İlkin: Felsefe konularında herkes yargı yetisine göre davranır. Bilimlerde öğrenme, öğrenim ve yöntem, anlamanın koşulu olarak benimsenince felsefeyle ilgili sav ortaya atılır. Bu konuda süresiz olarak düşünce ileri sürülür, tartışmaya girişilebilir. Konunun insanı olmak, konuya değgin yazgı ve konuyla ilgili deney yeterli koşul olarak geçerlik kazanır. Felsefeye yaklaşma isteği herkes için benimsenmesi gereken bir tutumdur. Felsefe uzmanlarını ilgilendiren, felsefenin en ayrıntılı yolları yalnız kendi anlamlarını içerir. Bu nedenle, belirlenen bu yollar, insan varlığına yönelikse bu durum, oluşan ve felsefenin yapısı gereği kesinleşir.

İkincileyin: Felsefe düşüncesinin her zaman bir köke bağlanması gerekir. Her insan bunu kendiliğinden başarmalıdır.

Böyle kaynaga dayanarak felsefe çalışmalarını sürdüren bir insan için olağanüstü konu çocukların sorularıdır. İnsanı doğrudan doğruya felsefenin derinliğine götürecek anlamda sözleri çocuk ağzından duymak seyrek görülen bir olay değildir. Bir iki örnek anlatayım:

Bir çocuk şu olaya şaşıyor: «Ben kendimi bir başkası olarak düşünmeye çalışıyorum, sonra bakıyorum ki hep neysem oyum.» Bu çocuk tüm kesinliğin kaynağına değiniyor, bu kendi benliğinin bilincinde oluş bilincidir. O, ben olmanın bilmecesi karşısında şaşkınlık duyuyor. Bu durumu başka kimse kavrayamaz. Çocuk soru soran bir kimse olarak bu varlık sınırı önünde duruyor.

Başka bir çocuk yaratış öyküsünü dinledi: Başlangıçta Tanrı gökleri ve yeri yarattı... bunun üzerine çocuk hemen soruyor: «Öyleyse başlangıçtan önce ne vardı?» Bu çocuk sürekli soru sormanın sonsuzluğunu, anlayış yetisinin belli yerde duramayacağını kavradı, onun için kesin yanıt bulma olanağı yoktur.

Başka bir çocuk da, geceleyin içinde perilerin oynadığı konusunda masalların anlatıldığı bir orman içi çayırında gezintiye çıktıktan sonra... «oysa orda öyle bir nesne yok...» demişti. Ona gerçek olaylar anlatıldı, güneşin devinimini gözlemledi, sonra güneşin devinip devinmediği, yeryüzünün dönüp dönmediği, yeryüzünün küre biçimli oluşu, kendi çevresinde dönüşü konusunu içeren nedenlerle ilgili soru açıklandı. «Aaa, olmaz, bu doğru değildir,» dedi kız, ayaklarıyla yere vurarak «yeryüzü olduğu yerde duruyor. Ben ancak gördüğüme inanırım.» Bunun üzerine: «Öyleyse sevgili Tanrı'ya da inanmıyorsun, çünkü onu da göremezsin...» Kız birdenbire durdu, sonra çok kesin bir dille dedi ki: «Tanrı olmamış olsaydı biz de olmazdık.» Bu çocuğu, varoluşun yarattığı şaşkınlık verici durum yakalamıştı: O, kendi kendisiyle var değildi artık. Bu çocuk, sorunun ayırımını da anladı: O, dünyada ya belli bir nesneye ya da evrenin bütünü içinde oluş ve bizim varoluşumuza yöneliyor.

Başka bir kız çocuğu bir merdivenden çıkarak birini görmeye gidiyordu. Her nesnenin nasıl başka bir nitelik taşı-

dığı onca biliniyordu, onun önünde akıp giden her olay, yokmuş gibiydi. «Beni sevindirebilecek bir nesnenin bulunması gerekiyordu... Çünkü ben şimdi merdiveni çıkarak teyzeye gidiyorum, bunu yapmak istiyorum.» Evrensel gelip geçicilik konusunda duyulan şaşkınlık ve korku yokolup gidiş içinde yardımı gerektirmeyen bir çıkış yolu arar.

Konuyu derleyip toparlayan olsaydı, oldukça varlıklı bir çocuk felsefesinden sözederdi. Çocukların ana - babadan ya da başkalarından, daha önce, duymuş oldukları yadsıma; önemli düşünce konusunda, açık bir gerçeklik taşımaz. Felsefeye özgü düşünmeyi sürdürmeyi bilmeyen çocuklarda, böyle dışsal olayların bir raslantı sonucu ortaya çıkabilmesi nedeniyle; yadsıma şöyle bir olguyu içerir: Çocuklarda, yetişkinlerde bulunmayan, bir yaratıcılık vardır. O da şudur: Biz yılların akışıyla, çocuğun sorunlar karşısındaki kuşkusuzluğundan yoksun kaldığımız; uzlaşmalar ve görüşlerden, gizli tutmalar ve sorulmazlık niteliği taşıyan konulardan oluşan belleğin içine girer gibiyiz. Çocuk, ken diliğinden ortaya çıkmakta olan yaşam durumunda açıklık içindedir, karşısında birdenbire yitip giden bir nesne konusunda bir şeyler sezer; görür ve soru sorar. Onun gözü önünde geçen aldırmadığı çok kısa süreli bir olay bile yetişkinlerce resme geçirilip kendisine gösterilirse söylediği, sorduğu oldukça şaşırtıcıdır.

Üçüncüleyin: Kökensel felsefe çalışmalarında, çocuklarda görülenle ruh hastalarınınkiler arasında benzerlik vardır. Arasıra -seyrek olarak- yaygınlık kazanmış örtülerin bağları çözülür, kavranan gerçeklik dilegelir gibi olur. Kimi ruh hastalıklarının başlangıcında sarsıcı nitelikte gerçekötesi görünümler ortaya çıkar, bu görünümlerde her zaman biçim ve dil bakımından, onlara nesnel bir anlam vermeye yarayan belirti bulunmaz. Ozan *Hölderlin* ya da ressam *Van Gogh* bu gibi durumlar dışındadır. Ancak, bu olaya katılan bir kimse, burada, çokluk altında yaşamımızı sürdürdüğümüz bir örtüyü kaldırarak, soruna açıklık getiremez. Kimi sağlıklı kişilerce uykudan uyanırken uğursuz sayılan derin yorumları içeren bir olayın yaşandığı bilinir,

kesin uyanıklık durumunda bu yorumlar yeniden yokolur. Bunlar duyulur duruma gelir, ancak, onların özüne giremeyiz. Şu tümcede derin bir anlam vardır: Çocuklar ve deliler doğruyu söylerler. Ancak, büyük felsefe düşüncelerini borçlu olduğumuz, uyuyan kökenlilik burada değil, binlerce yıldır kendi kesin görüş ve bağımsızlıkları içinde az bulunan büyük yetiler olarak ortaya çıkan bilgelerdedir.

Dördüncüleyin: Felsefe, insan için, pek de ilgi çekici değildir, o her zaman bir açıklık, gelenekleşen atasözleri, yaygın konuşma kullanımları açıklığa kavuşmuş olmanın dilinde bulunan egemen kanılar, politikaya özgü inanç görüşleri ve hepsinden önce; başlangıçtan beri süregelen, söylenceler tarihi içindedir. Felsefede gelip geçiş yoktur. O, her zaman, bilinçli olup olmamayı kendi kendine sorar, iyi mi kötü mü, karışık mı açık mı olduğunu araştırır. Felsefeyi yadsıyan bilmeden, kendince bir felsefe geliştirir.

Böyle evrensel ve özel bir düşünme biçimi içinde kendini ortaya koyan felsefe nedir?

Grekçe *philosoph* (philosophos) sözcüğü *sophos* sözcüğüne karşıt oluşmuştur. Kendisinde bilgi bulunan, bilen, kimseden ayrı olarak bilgi seven anlamına gelir. Sözcüğün bu anlamı bugüne değin şöyle süregeldi: Gerçekliğin aranması, felsefenin özü gerçekliğin elde bulundurulması demek değildir, felsefe bu durumu belli bir kanıya saplanıp kalmadan açığa çıkarabilir, bu olay önermelerde açıklanan, kesin, değişmez ve yarar gözetilen bir bilgi içinde görülür. Oysa felsefe belli bir yolda olma demektir. Felsefenin soruları yanıtlarından daha özlüdür, her yanıt yeni bir soruya dönüşür.

Ancak, bu yol -da olmak- zaman içinde insanın yazgısı, derin bir doyum olanağını özünde saklar, bir yetkinliğin yüksek anında bulunur. Bu yetkinlik açıklanabilen bir bilinçlilik içinde, önermelerde, insanın kendi özüyle ilgili açıklamalarında değil, oluşun kendiliğinden ortaya çıktığı insan varlığının tarihsel gerçekleşmesinde bulunur. Bu gerçekliği, her zaman içinde bir insanın bulunduğu, durumda kazanmak, felsefeyle ilgili düşünmenin anlamıdır.

Yolda arayıcı olmak ya da: Anın yatkınlık ve dinginliğini bulmak, bunlar felsefenin tanımları değildir. Felsefede ne üstüste yığılı bir düzenleme. ne de yanyana koyulmuş düzenleme vardır. Felsefe başka bir nesnenin etkisiyle yön değiştirme değildir. Her felsefe kendini kendi gerçekleştirmesiyle tanımlar. Felsefenin ne olduğu araştırılmalıdır. Felsefe bir insanda yaşayıcı düşüncenin olgunlaşması, bu derin düşünceye dayalı bir görüş ya da eylem ve bu konuda konuşmadır Bu kişisel bilgiden yola çıkılarak ilkin evrende nenin karşımıza felsefe olarak dikildiği kavranabilir.

Biz, felsefe anlamıyla bağlantılı birçok kurallaşmadan sözaçabiliriz. Bu anlamı tüketecek bir kurallaşma yoktur, herhangi bir kurallaşma kendini biricik ilke diye de gösteremez. İlkçağdan beri duyarız: Felsefe (kendi konusuna göre) Tanrı'ya ve insana özgü nesnelerin bilgisi, varolmakta olanın, varolmakta olan olarak bilgisi, dahası (kendi ereğine göre) ölümü öğrenmek olmalı, mutluluğu, tanrısal varlığa benzemeyi düşünerek amaçlayan olmalı, sonuncu olarak da (kapsayıcı anlamına göre) tüm bilginin bilgisi, tüm sanatların sanatı, sınırlı bir alana değil de bütün varlığa yönelen bir bölüm olmalı.

Bugün felsefeden, belki, aşağıdaki kurallaşmalar içinde sözedilir ve onun şöyle bir anlamı olmalı diye düşünülür:

Gerçekliği kökende görmek -gerçeklik, içsel davranışlar içinde kendi kendine düşünerek çevreyi dolaşma gibi bir tutumlu kavranır-.

Kapsayıcı genişlik dolayısıyla açılırız.

İnsandan insana iletişim gerçekliğin her anlamıyla sevilesi bir savaş içindedir.

Us en yabancı ve yadsıyıcı nesne karşısında dayanıklı ve her zaman uyanık durmalıdır.

Felsefe, insanın kendisiyle varolduğu, insanın gerçekliğe katıldığı bir odaklaştırıcıdır.

Felsefe, çocuk, da olsa, her insanı daha yalın ve etkili düşünceler içinde eyleme geçirebilirse de, onunla bilinçli olarak uğraşmak, hiçbir zaman bitmeyen, boyuna kendi ken-

dini yineleyen, her zaman var olarak kendini gerçekleştiren bir görevdir. O, büyük bilgelerin yapıtlarında olduğu gibi, küçüklerininkilerde de bir yankı olarak görünür. Bu görev bilinci; insan, insan olarak kaldığı sürece, hangi biçimdeyse öyle uyanık olacaktır.

Felsefe, ilk kez bugün saldırıya uğramadı, bütünüyle gereksiz, yıkıcı diye yadsınmadı. Felsefeye neden gerek vardır? Sıkıntılı durumda yardımcı bile değildir.

Kiliseye özgü yetkili düşünce türü, bağımsız felsefeyi, Tanrı'dan uzaklaştırdığı, dünya varlığına götürdüğü, tini yoklukla yıprattığı savıyla yerdi. Politikaya -yetkeye dayanan düşünce türü de felsefeyi şöyle kınadı: Bilgeler, yalnız evreni, değişik biçimde yorumladılar, burada sözkonusu olan da evrenin değiştirilmesidir. Her iki düşünce türüne göre de felsefe korkuludur, çünkü benimsenmiş düzeni yıkıyor, tinin bağımsızlığını istiyor, böylece ayaklanmaya ve direnmeye yolaçıyor. İnsanı yanıltıyor, gerçek görevinden saptırıyor. Bir yönlendirici güç bizi en açık seçik olan Tanrı'nın ışıklandırdığı öteevrenden koparıyor ya da her nesneyi tanrısız bir dünyanın istenen egemenliği için geçerli sayıyor, bunların ikisi de felsefeyi söndürmek istiyor.

Sağlıklı bir insan anlığının günlük yaşamından doğan ve felsefeyi yadsıyan yararlılık ölçüsü de şuna eklenebilir. Grek bilgelerinin en eskisi sayılan Thales'i yıldızlı gökyüzünü gözlemlediği sırada kuyuya düşerken gören bir kadın alaya almıştı. Yakındakine karşı böyle beceriksiz olan bir kimsenin uzaktaki araştırmasının ne anlamı vardır?

Felsefe kendini haklı çıkarmalıdır. Bu olanaksızdır. Felsefe, başka bir nedene dayanarak yararlılığından dolayı, kendini haklı gösteremez. Felsefe, ancak, her insanda bulunan ve gerçekten felsefe alanında çalışmaya elverişli güçleri kullanabilir. Felsefe bağımsız bir görüşle yarar ve yıkıma yönelik her sorunu, evrende insanı ilgilendirmeyen olayları, insan yaşamı boyunca kendi kendini, gerçekleştirir, bilebilir. Dahası, felsefeye karşıt güçler bile, kendi anlamlarını düşünmek, sonra kendilerinde felsefe yerine geçen, ancak istenen bir etkinin koşulları altında bulunan,

amaca bağlı düşünce yapılarını ortaya çıkarmak gereğini duyduklarından, felsefeden vazgeçemezler. Marksizm ve Faşizm gibi. Bu düşünce öğeleri, insan için, felsefenin kaçınılmazlığını da gösterir. Felsefe her zaman vardır.

Felsefe savaşamaz, kendi kendini kanıtlayamaz, ancak anlatır. Felsefe yadsındığı yerde, başkaldırıp direnmeye geçmez, bağlı bulunduğu alanda utku sağlamaz. O, insanlığın temelinde her nesneyi her nesneyle bağlantılı kılabilen, bir uyum içinde yaşar.

Felsefe Batıda, Çin ve Hint'te iki bin beş yüz yıldan beri büyük biçem ve dizgesel bir bütünlük içinde vardır. Bize büyük bir geleneği anlatır. Felsefe çalışmalarının çok yönlülüğü, değişik kanılar ve birbiriyle bağdaşmayan gerçeklik anlayışları, temelde birlik etkili olduğundan, engelleyici değildir. Bu birlik kimsenin tekeline girmez, her zaman önemli çabalar onun çevresinde döner: Sonsuz bir felsefe, *philosophia perennis*. Çok açık bir bilinçle ve özlü olarak düşünmek istersek, düşüncemizin bu tarihsel temeline gereksinme duyarız.

2 — Felsefenin Kaynakları :

Felsefe tarihinin yöntemsel düşünce olarak iki bin beş yüz, söylencesel olarak daha eskiye giden kaynakları vardır.

Başlangıç, kökenden başka bir nesnedir. Başlangıç, tarihseldir ve ardıllara, daha önce sürdürülen düşünce türü aracılığıyla, koşullardan oluşan gelişici bir birikim sağlar. Köken ise, her zaman, bir kaynaktır, ondan doğan uyarıcı eğilim felsefeye varır. Bu uyarıcı eğilim dolayısıyla çağdaş felsefenin özlü olduğu oranda, daha önceki felsefe de anlaşılır duruma gelir.

Bu kaynak-olma çok yanlıdır. İnsanın, bir varlık karşısında, duyduğu şaşkınlıktan soru ve bilgi, kuşkudan açıkça bilinene ulaştıran, eleştiren çalışma ve açık kesinlik, insanın sarsılmasından ve yitmişliğinin bilincine ermesinden de kendi benliğine yönelik soru doğar. Biz, önce, bu üç öğeyi ele alalım.

İlkin: Platon, felsefenin kaynağı şaşmadır dedi. Gözünüz bizi «yıldızları, güneşi, gök kubbelerini gözlemeye yöneltti». Bu gözleme bize «bütün varlığın araştırılması eğilimini verdi. Bizde, felsefe düşüncesi bununla gelişti. Ölümsüz tanrılar soyunun bize geçici olarak verdiği en büyük İyi de budur.» Öte yandan Aristoteles: «Bir varlık karşısında şaşıp kalma insanı felsefe alanına yöneltti; insanlar önce kendilerine yabancı gelen varlık karşısında şaşıp kaldılar, sonra adım adım ayın, güneşin, yıldızların devinimlerine baktılar, en sonunda da evrenin ortaya çıkışını düşündüler, bu olaylarla ilgili sorular sordular.»

Bir varlık karşısında duyulan şaşkınlık insanı bilgi edinmeye itti. Ben, bu şaşıp kalma ile bilinmeyenin bilincine vardım. Ben bilmeyi, bilme için, kendisi için araştırırım, «düşünülen herhangi bir nesneye duyulan gereksinme için değil.»

Felsefe yapmak, yaşam gereksinmelerine bağlılıktan kaynaklanan, bir uyanış gibidir. Bu uyanış nesnelere, gökyüzüne ve evrene bilinçle yönelik, bağımsız bir bakışla sorulan şu sorularda görülür: Bütün varlıklar nedir ve nereden gelir? Bu soruların karşılığı bir yarar değil, düşünce bakımından doyum sağlamak içindir.

İkincileyin: Ben, şaşkınlığımın; bir varlık karşısında şaşıp kalmanın, düşünce bakımından doyumunu, varolmakta olanın bilgisinde buldum. Bu bende bir *kuşku* uyandırdı. Bilgiler üstüste yığıldı, ancak onlarda eleştirel bir işlem yoktu. Duyu örgenleriyle bağlantılı olan duyu algılarında yanılma vardır, çünkü her durumda benim dışımda ve algılamadan bağımsız nesneyle uzlaşma sözkonusu değildir. Bizim, düşünme biçimlerimiz, bizdeki insan anlığının düşünme biçimleridir. Bu düşünme biçimleri, çözümsüz karşıt görüşler içinde, gelişir. Her yerde savlara karşı savlar ortaya çıkar. Felsefe yaparken kuşkuyu yakalarım, onu köklü bir işlemden geçirip sürdürmeyi denerim. Bunu yaparken de ya hiçbir nesneye geçerlik tanımayan, ancak bir adım da ileri gidemeyen, kuşku dolayısıyla yadsımanın tadına varır ya da şu soruyu sorarım: Her türlü kuşkuyu ortadan kal-

dıran, her eleştirinin doğruluğunda varlığını koruyan kesinlik nerede bulunur?..

Descartes'ın ünlü «düşünüyorum öyleyse varım» tümcesi, ona bütün öteki varlıklardan kuşkulandığında bile, kuşkulanılmaz nitelikte, kesin görünüyordu. Çünkü benim bilgimde, belki göremediğim son sınırına varan yanılma, düşüncemde yanılmış olsam bile, kendi varlığım konusunda beni yanıltamaz

Bu kuşku, her bilginin eleştirel işlenişine kaynak olan, yöntemsel kuşkudur. Bu yüzden: Köklü bir kuşku olmadan, güvenilir doğrulukta, felsefe sürdürülemez. Ancak, kuşku aracılığıyla, kesinlik temelinin nasıl ve nerede olduğunu bilmek önemlidir.

Üçüncüleyin: Evrende nesnelerin bilinmesi sorunu ortadadır, kesinliğin yolu olarak kuşkuya dayanan olayların yanındayım; kendimi, ereğimi, mutluluğumu, esenliğimi düşünmem. Bu bilgilerle kurulan bağlantı içinde ben, daha çok, kendimi unutarak doyuma vardım.

Ancak ben, kendimde, kendi durumumun bilincine varırsam, o ayrı bir konudur.

Stoacı Epiktetos dedi ki: «Felsefenin kaynağı, kendi yetersizliğini ve güçsüzlüğünü bilmektir.» Peki, ben, güçsüzlük içinde kendi kendime nasıl yardımcı olabilirim? Onun yanıtı şudur: Burada, benim erkim içinde bulunmayan her nesneyi, kendi gerekimi içinde pek de ilgi duymadan gözlemlerim; buna karşın, benim içimde olanı, sözgelişi bilgeliği ve tasarımlarımın içeriğini düşünceyle açıklığa ve özgürlüğe kavuştururum.

İnsan olarak, bize özgü yerimizde, kendi kendimizi pekiştiriyoruz. Biz, her zaman, durumlar içindeyiz. Durumlar değişir, birtakım elverişlilikler ortaya çıkar, bunlar elden kaçırılırsa bir daha geri gelmez. Ben, bu durumun değişmesi için de çalışabilirim. Ancak, kendi yapıları içinde, öyle durumlar vardır ki bir anlık görünüşü değişse bile, egemenlik sağlayan erki gene kendi örtüsü altında kalır: Er geç öleceğim, er geç acı çekeceğim, er geç savaşacağım, ben gelişigüzel olanın boyunduruğu altındayım, yakamı kurtarama-

yacağım bir suça yuvarlanıyorum. Varoluşumuzun bu durumlarına ben *sınır durumları* diyorum. Bu, üstünden aşamayacağımız, değiştiremeyeceğimiz durumlar vardır. Bu sınır durumlarının bilincine varmak, felsefenin derin kaynağı karşısında şaşıp kalmaya ve derin kuşkuya kapılmaya bağlıdır, bunlar felsefenin kaynağıdır. Biz, yalın varoluş içinde, onlar yokmuş gibi gözönüne getirmediğimiz; yaşadığımız kimselerden çokluk kaçınırız. Öleceğimizi unuturuz, suçlu olduğumuzu ve gelişigüzel bir akışa bağlılığımızı unuturuz. Bizim, kendileriyle eylemde bulunduğumuz somut durumlarımız da vardır. Varoluş ilgilerimizce güdülen bu durumlara biz, daha çok, iyi yönelişlerimiz konusunda, evrendeki tasarı ve davranışımız dolayısıyla karşı çıkarız. Sınır durumlarına ya üstüne örtü çekerek ya da; onları gerçekten kavramamışsak, umutsuzlukla, yeniden kurmakla tepki gösteririz. Biz, varlık bilincimizin bir dönüşümü içinde, kendi kendimiz olmaktayız.

Biz, insana özgü yerimizi başka bir yolla, *bütün dünya oluşun güvensizliği* diye, açıklayalım.

Belli bir sorunu benimsememek, içimizde, dünyayı bir varlık olarak, gelişigüzel sanır, daha mutlu bir durumda, gücümüzden dolayı, kıvanç duyarız, düşünmeksizin güven besleriz, şimdiki varlığımızdan başka bir nesne tanımayız. Ağrı, güçsüzlük ve erksizlik içinde kuşkuya kapılırız. Bu güçlük ortadan kalkmışsa, biz de yaşıyorsak, yeniden mutlu yaşama girmek için kendimizi unutur, olaya bırakıveririz.

İnsan, ancak, böyle deneylerle anlayışlı olmuştur. Korkutma onu, kendini güven altına alsın diye, sıkıştırır. Doğa egemenliği ve insan toplumu; varoluşu güven altına alır.

İnsan doğayı kendi yararına, elverişli duruma getirmek için, güçleniyor; doğa, bilgi ve teknik aracılığıyla güvenilir duruma getirilmelidir.

Doğaya egemen olmada beklenmeyen bir nesne kalıyor, bununla da sürekli gözdağı verme, sonra bütünde başarısızlık ortaya çıkar: Ağır ve yorucu çalışma, yaşlılık, sayrılık ve ölüm gibi yokedilemeyen olaylar. Egemenlik altına alınmış doğanın bütün güvenilir oluşu, yalnız güvensizliğin çerçevesi içinde kalan özel bir durumdur

Insan, herkese karşı sürdürülen bu bitmeyen savaşı sınırlandırmak ya da sona erdirmek için toplum niteliği kazanıyor, karşılıklı yardımla güvenlik sağlamak istiyor.

Ancak burada da bir sınır kalır. Yalnız, her yurttaşın, başkasına karşı kendini koruduğu, salt dayanışmanın sağlandığı devletlerde doğruluk ve özgürlük, bir bütünlük içinde, güven altında bulunabilir. Çünkü birine haksızlık edildiği yerde başkaları, tek insan gibi, haksızlık edenin karşısına dikilirse, yasal durum doğar. Bu ise, hiçbir zaman, böyle olmamıştır. Her zaman insanlardan oluşan sınırlı bir çevre, birbirini dışlayan bireyler, dahası tüm bir güçsüzlük içinde bulunma gibi gerçek durumlar vardır. Hiçbir devlet, hiçbir kilise, hiçbir topluluk salt koruyucu değildir. Böyle bir dayanışma, ancak, sınırın örtülü kaldığı dingin çağların güzel kuruntusuydu.

Evrenin tümden güvensizliği karşısında başka bir durum sözkonusudur: Dünyada inanılmaya değer, güven uyandırıcı türden nesnelerin sağladığı dayanılacak bir temel vardır: Yurt ve yöre -ana, baba ve atalar- kardeşler ve gönüldeşler-eş. Konuşulan dilde, inançta, düşünürlerin, ozanların ve sanatçıların yapıtlarında geleneğin tarihsel temelini kuran nesneler bulunur. Ancak bu toplu gelenek esenlik, dahası salt bir güvenlik de sağlamaz. Çünkü bu gelenek bize yaklaştığı zaman, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, bir insan yapıtı olarak görünür, hepsi de bir insan ürünüdür, evrende hiçbir Tanrı yoktur. Gelenek sürekli bir sorun olarak kalır. İnsan, her zaman, bu geleneği gerçek kaynaktan doğmuş bir varlık diye anlama gereğinde kalır, ona o gözle bakar; onun için kesinlik, oluş, güvenlik vardır. Oysa gösterge tüm evren varlığının güvensizliği içinde dikilmiştir. O, dünyada yeterli olanı bulmayı önlüyor, başka bir nesne gösteriyor

Sınır durumları -ölüm, raslantı, suç ve dünya güvensizliği- bana başarısızlığı gösteriyor Bu salt başarısızlık karşısında ben ne yaparım, bu başarısızlığın denetiminden uygun bir tasarımla kendimi kurtaramaz mıyım?

Stoacının görüşü, düşünce bağımsızlığı içinde ,kişisel öz-

gürlüğe dönmek amacını güttüğünden, bizim işimize yaramaz. Stoacı, insanın erksizliğini kökensel olarak yeterince görmediğinden, bu konuda yenilmiştir. O, yalnız kendisine verilene gereksinme duyduğundan, belli bir amaca yönelmeyen düşüncelerin bağımsızlığını, yanılmanın olanağını geçerli saymamıştır. Stoacı bizi, düşüncenin yalın bağımsızlığı içinde avuntusuz bıraktı, çünkü bu düşüncede bir içerik yoktur. Stoacı, bizi, umutsuz bırakmıştır, çünkü burada içsel üstünlüğüne dayanan, her kendiliğindenlik deneyi, sevgide kendini adayışla sağlanan doyum ve olanaklılığı umutla bekleme sonuçsuz kalır.

Ancak, Stoacının istediği de gerçek felsefedir. Kaynak, sınır durumlarında, temel güdüyü ortaya getirir, başarısız kalma durumunda oluşa giden yolu sağlar.

İnsan için, başarısızlığı nasıl kavradığı önemlidir, bu kesin bir durumdur: Ya insanda, kendisini eylemsel olarak, sonunda, yenilgiye uğratan gizli bir nesne vardır, ya da o, nesneyi örtüsünü kaldırıp görebileceği duruma getirmiş, böylece kendi varlığının değişmeyen sınırını açıklığa kavuşturmuştur. Bu durumda düşsel çözümler ve esenlemeler yakalamış, kolay anlaşılamayanı bile sesini çıkarmadan almıştır. Başarısızlığını algıladığı gibi insan, dayandığı temeli de kurar.

Sınır durumlarında ya hiçlik kendini gösterir ya da hepsinin üstünde, gerçekten yitmekte olan bir dünya varlığının bulunduğu sezilir. Kuşkulanma, dünyada olanaklı olan, kendi nesnel gerçekliğiyle, evrenin ötesini gösteren, bir gösterge olur.

Başka bir söyleyişle: İnsan kurtuluşu arar. Kurtuluş, büyük ve evrensel, kurtarıcı dinlerce gündeme getirilir. Onların ayırdedici niteliği, kurtuluşun doğruluk ve gerçekliği konusunda, nesnel bir güvencedir. Onun yolu, bireyin, din bakımından inancını yenilemesine, mutluluğa gider. Bu da felsefe için geçerli değildir. Dahası, her türlü felsefe yapma bir dünyaya üstün gelme, bir kurtuluş simgesidir.

Konuyu toparlayalım: Felsefe yapmanın kaynağı, bir varlık karşısında şaşkınlık duyma, kuşku ve yitmişliğin bi-

lincine varmadır. Her durumda, felsefe insanı kavrayıcı bir sarsıntıyla başlar, boyuna şaşıp kalmadan yola çıkarak, bir erek arar.

Platon ve Aristoteles bir varlık karşısında şaşıp kalmadan yola çıkarak, varlığın özünü aradılar.

Descartes ise kesin olmayanın sonsuzluğunda gerekli belirliyi arıyordu.

Stoacılar da varoluş acısı içinde tinin dinginliğini aradılar.

Varlık karşısında şaşkınlık duyan her tin, kendi doğruluğunu, tasarımlarının ve dilinin tarihsel giysisi içinde taşır. Biz, tarihsel bilgimiz içinde, bu varlık karşısında duyulan şaşkınlık dolayısıyla, kendimizde varolan, kaynaklara inmeye çalışırız.

Bu iniş güvenilir temele, oluşun derinliğine, sonsuzluğa gider.

Ancak, bu kaynaklardan bir tekı bile, bizim için özgün ve koşulsuz değildir. Varlığın gerçekleşmesi bize soluk aldırır, dahası bizi yanıltır da, insandan koparır ve yalır., büyülü bir gerçeküstü olana düşürür. Gerektirici kesinliğin, bilimsel bilgi dolayısıyla, dünyayı yönlendirmede ayrı bir alanı vardır. Stoacılıkta tinin sarsılmazlığı bizim için bir güçlüğün giderilmesi bakımından değer taşır, oysa içerik ve yaşamdan yoksundur.

Bizi felsefe yapmaya götüren bu üç temel öğe -varlık karşısında şaşıp kalma ve bilgi, kuşku ve kesinlik, yitmişlik ve kendinin bilincinde olma- çağdaş felsefe arayışı içinde tükenmez. Tarihin, bu kökensel kesimi ile ilgili, duyulmadık çöküş ve karanlık yazgıların sezildiği, döneminde, şimdiye değin gündeme getirilen bu üç öğe geçerlidir, ancak yeterli değil. Bu öğeler, insanlar arasında *iletişim* adı altında bir koşul niteliği kazanır.

Tarihte, bugüne değin, yasal kuruluşlar, kurumlar ve toplumsal anlayış içinde, genel anlamda insanın insana bağlılığı kendiliğinden anlaşılır niteliktedir. Öyle ki, tek başına yaşayan kımse bile, kendi yalnızlığı içinde, bağlantılıdır. Bundan dolayı bugün en sezilen olay da bölünmedir.

Çünkü insanlar, her zaman, kendi kendilerini anlamazlar, karşılaşırlar, birbirinden ayrılırlar, birbirinin karşısına dikilirler, birbirine bağlılık, demek artık kuşku ve güvenden uzak değildir.

Şimdi, her zaman eylemsel olan durum, sözkonusudur ve kesinkes önemlidir. Ben, gerçeklik konusunda, başkalarıyla anlaşabilirim, ben kendimi kesinlikle bilirsem inancım başka inançlarla çatışabilir, bundan önemli bir sonuç çıkmaz. Çünkü herhangi bir yerde, sınırda savaş umutsuz bir birlik uğrunda kalakalır gibi görünüyor. Boyunduruk altında kalmakla ya da yokedilişten uzaklaşmakla; uysallık ve dirençsizlik inançsızları ya kör durumuna getiriyor ya da dikbaşlı, ayak direyici yapıyor -hepsi de önemsiz ve temelsizdir.

Benim için, tek başıma kendisiyle geçinebileceğim bir gerçeklik olsaydı, onunla yetinirdim, bu olabilirdi. Ben, gerçekliğin salt yalnızlığı içinde güven altında bulunursam, azalmakta olan iletişim yüzünden doğan bu sıkıntı ve gerçek iletişim içindeki tekdüzeli doyum bizi felsefeyle ilgili kılmazdı. Oysa, ben, başkalarıyla bağlantılıyım, kendi başıma hiçbir nesne değilim.

İletişim, yalnız anlıktan anlığa, tinden tine değil, insan varlığından insan varlığına giden, kişisel olmayan bütün içerik ve değer gerçekliklerini bir aracı olarak kapsar. Öyleyse doğrulamalar, saldırılar üstünlük sağlamak için değil, kendi kendime yaklaşmak için birer araçtır. Savaş, herkesin birbirine silahlar verdiği bir olaydır. Gerçek oluşun kesinliği yalnız iletişimde bulunur. Çünkü iletişimde özgürlük içinde özgürlük, yanyana olma, birbirinin karşısında duranlarda ortaya çıkar. Her çevresel kuşatma başkalarıyla bir önaşamadır, herkes kesin bir durum içinde karşılıklı olarak birbirinden bir nesne bekler, her konu köküne değin inercesine sorulur. İlkin iletişim içinde her nesne kendini başka bir gerçeklik olarak ortaya koyar. Bu gerçeklik, içinde, ben, kendi kendim olarak kalırım, yalnız yaşamakla yetinmem, yaşamı doldururum.. Tanrı, kendini, dolaylı olarak gösterir, insandan insana sevgi olmadan değil. Zorlayı-

cı kesinlik bölümlü ve görelidir, bütüne uymuştur. Bu durumda Stoacılık boş ve katı bir davranış olur.

Önünüze getirdiğim düşünsel açıklamanın felsefeye özgü tutumu, iletişimin dışında kalıştan doğan şaşıp kalmada kök salar; gerçek iletişime itiliş ve sevgi dolu savaş olanaklılığı içinde, kendiliğinden varoluş gene kendiliğinden varoluşla, derinlik içinde birbirine bağlanır.

Bu felsefeye özgü çalışma, hepsinin koşula bağlandığı, gene felsefeyle ilgili üç şaşıp kalmada kökleşir. Bunlar da, insandan insana iletişim için yardımcı ya da düşman olma anlamına gelir.

Şöyle ki: Felsefenin kaynağı kendı kendine şaşmada, kuşkuda ve sınır durumlarının deneyle kavranmasındadır. Şunu da eklemek gerekir ki, bunların hepsi, gerçek bir iletişim için, kişinin bilerek kendi içine kapanmasıdır. Çünkü, başlangıçtan beri, her felsefenin çabası, ilgili bulunduğu alanda, kendini açıklayarak ortaya koymak, varlığını kendiliğinden bildirilir duruma getirmektir. Bu bildirilir durum da gerçek-oluştan ayrılamaz.

Felsefenin ereği, ancak, iletişim içinde erişilir olabilir, bütün ereklerin anlamı da gerek erek içinde en son temele oturtulmuştur: Varlığın kavranması, sevginin aydınlatılması, dirliğin eksiksiz bir duruma gelmesi..

3 — Kuşatıcı Varlık :

Bugün, size, en güç konulardan biri olan, felsefeye özgü bir temel düşünceyi sunmak istiyorum. Bu vazgeçilemeyen bir konudur, çünkü gerçek felsefe düşüncesinin anlamını temellendirir. Onun en yalın bir biçimde anlaşılır duruma gelmesi gerekir, dahası onun işlenişi gerçekleştirilmiş bir uğraştır Onu açıklamaya girişiyorum.

Felsefe şu soruyla başladı: Bu nedir? Önce, çok değişik türde olmakta-olan var, onun yanında, evrende nesneler, canlı ve canlı varlıklar, pek çok nesne bulunmakta, hepsi gelmekte-gitmektedir. Öyleyse gerçek varlık, başka deyim-

le her nesneyi kapsayan, her nesnenin temelinde duran, her varlığın kendisinden ortaya çıktığı varlık nedir?

Bu konudaki yanıt çok mu yönlüdür. En önemlisi, en eskisi, eski bilgelerden Thales'in yanıtıdır: Her nesnenin ilkesi sudur, sudan oluşmuştur. Onun ardından, varlığın kurucu ilkesi olarak; su yerine, ateş, hava, belirsiz bir öğe, özdek ya da atom gibi nesneler ortaya atılmıştır. İlk oluş niteliği taşıyan ve bütün cansızların kendisinden çıktığı yaşamın anlamı da: Nesnelerin, kendine göre, görünüşler olduğu, bütün tasarımları, özdeş ölçüde bir düşlemeyle ortaya koyan tindir. Böylece, evren anlayışlarından kurulu, büyük bir dizi görülür. Her nesnenin özdek olduğunu, doğal bir yapı taşıdığını ileri süren Özdekçilik, her varlığın tinden kurulduğunu söyleyen Tinselcilik, bir de evrenin canlı olduğu görüşünü savunan Canlı Özdekçilik adlı akımlar ortaya çıktı. Bütün durumlarda, soru, gerçek oluşun, varlığın ne olduğudur. Evrende, önceden ortaya çıkan bir varlığın bulunduğu konusunda getirilen kanıtla, sorun özel niteliğini kazanmış, bütün öteki kanıtlar ondan türetilmiştir.

Peki bunların hangisi doğrudur? Felsefe çığırlarının savaşında, ortaya konan, temellendirmeler binlerce yıldır bu bakış açılarından birini doğru diye gösterememiştir. Her çığır, kendine göre, bir gerçek gündeme getirmiş, evrende konuya bakmayı öğreten bir görüş ve bir araştırma biçimi geliştirmiştir. Ancak, gene herbiri, her konuyu yalnız kendi temel anlayışına göre açıklamaya kalkınca yanılgıya düşer.

Bundan ne çıkar? Bütün bu görüşlerde ortak bir yan vardır. Bu görüşlerin hepsi varlığı, karşımda duran, kendisine düşünerek yöneldiğim bir konu, somut bir nesne olarak anlıyor. Bilinçli varlığımızın bu temel olayı, kendiliğinden anlaşılır durumdadır. bizim için araştırılması gereken bir bilmece de değildir. Bizim düşündüğümüz, kendisinden sözettiğimiz, her zaman bizden ayrı bir nesnedir, kendisini konu edindiğimiz özneler bile karşımızda duran, nesnelerdir. Biz özneyi düşündüğümüzde, kendimizden başka bir nesneye yönelmiş oluruz. Her zaman, kendi varlığımız karşısında bile, bir düşünen Ben niteliği kazanırız. Bu düşünce,

kendi kendinin konusu olur, ancak burada nesnel varlığa uygun bir düşünme biçimi sözkonusu olamaz. Çünkü nesnel varlık her zaman, her somut oluşun yinelenen konusudur. Biz, düşünen varlığımızın bu temel durumuna özne -nesne- kopuşu (Subjekt - Objekt - Spaltung) adını veriyoruz. Biz, uyanık ve bilinçli olduğumuz sürece, bu durum içindeyiz. Biz, istediğimiz gibi kendimizi düşünerek, çeviririz, döndürürüz, her zaman nesnel bir konuya yönelıriz, oysa gene bu kopuş içinde bulunuruz. Bu nesnel konu, ister duyusal algımızın somut gerçekliği, ister sayılar ve biçimler gibi ülküsel konuların düşüncesi, dahası bir düşsel içerik ya da olanaksızın imgelemi olsun, durum değişmez. Her zaman, nesnel varlıklar bilincimizin dışsal ya da içsel içeriği olarak karşımızda durur. Schopenhauer'ın deyişiyle ne öznesiz nesne, ne de nesnesiz özne vardır.

Bu özne-nesne-kopuşunun karşımızda duran gizemi her kısacık süreye ne gibi bir anlam kazandırmaktadır? Şurası açıktır ki, bütünlük içinde, varlık, ne nesne, ne de özne olabilir, o ancak bu kopuş içinde görünüş alanına çıkabilen bir «kuşatıcı varlık» olabilir.

Varlık, öyle gelişigüzel, açık seçik bir konu olamaz Bizim için, her nesnel varlık (konu) bu kuşatıcı varlıktan doğarak bana yaklaşır, ben de ondan bir özne olarak çıkarım. Bundan dolayı nesnel varlık (Objekt) *Ben* için belirli varlıktır. Kuşatıcı varlık ise benim bilincim için her zaman karanlık olarak kalır. Kuşatıcı varlık, yalnız konu edinilen nesneler dolayısıyla aydınlanır ve aydınlandığı ölçüde de daha bilinçli, daha açık nesnel varlıklar durumuna gelir. Kuşatıcı varlık, kendiliğinden, konu olamaz, ancak *Ben* ile nesne arasındaki kopuş içinde görünüş alanına çıkar. O, kendiliğinden, arka tabanda kalır, oradan görünüş alanına çıkar, sınırsızca ışıklanır, gene de her zaman kuşatıcı varlık olarak kalır.

İmdi, her düşüncede ikinci bir kopuş vardır. Her konu, açıkça düşünülürse, başka konularla her zamanki ilişkisi içinde, belirli olarak kalır. Belirlilik, bir konunun başka bir

konudan ayrımı anlamına gelir. Ben, genellikle, varlığı düşünürken, onun yokluğun karşıtı olduğunu da düşünürüm.

Gerçekte, her nesne, her düşünülmüş içerik, her konu ikili bir kopuş içinde bulunur. Bu nesne, ilkin ben'le; düşünen özneyle, ikincileyin öteki nesnelerle bağlantı içindedir. Nesne, düşünülmüş bir içerik niteliğinde, her nesne olamaz, varlığın bütünü, hiçbir zaman varlığın kendisi olamaz. Her düşünülmüş olma, kuşatıcı varlıktan dışa çıkmış olma anlamına gelir. O, özel bir varlık olduğu oranda, öteki nesnelerde olduğu gibi, Ben'in karşısında durur.

Kuşatıcı varlık, her zaman, düşünülmüş olmanın içinde, kendini önceden gösterir. Kuşatıcı varlık, kendi kendine olan değil, karşımızda bulunan her nesneyi içeren varlıktır, öyle görünür.

Böyle bir doğrulamanın anlamı nedir?

Düşünce, nesnelerle ilgili anlayışımız gözönünde tutulursa, doğal olmayandır. Evrende, kılgısal olana yönelik usumuz direnmektedir

Kendisiyle, düşünerek, her düşünülenin ötesine geçmek istediğimiz temel işlem belki çetin değil, ancak yabancıdır, çünkü o kavranılır olan yeni bir nesnenin bilgisi anlamına gelmez, yalnız düşüncenin yardımıyla bizim varlık bilincimizin bir dönüşümünü gerçekleştirebilir.

Düşünce bize, yeni bir nesne göstermez, o bizim için alışılmış evren bilgisi anlamında boştur. Ancak, kendi biçimiyle, olmakta olanın görüntüsünün sayısız olanaklarını, önümüze açar ve her olmakta olanı saydam duruma getirir. Bizim için, nesnelliğin anlamını değiştirir, böylece bizde; olaylar içinde geçeni duyabilecek bir yeti uyandırır.

Kuşatıcı varlığın aydınlatılması için bir adım daha atalım: Kuşatıcı varlık konusunda felsefe yapmak, varlığın içine girmek anlamına gelir. Bu, ancak, dolaylı olabilir. Çünkü biz konuşurken, konular üzerinde düşünürüz. Biz, bir konu üzerinde düşünerek, kuşatıcı varlığın konu dışında kalan yanına göstergeyi yerleştirme gereğindeyiz.

Bizim, düşünerek ortaya koyduğumuz nesneyle ilgili bir örnek verelim: Özne-Nesne-Kopuş, biz her zaman bunun

içindeyiz, bunları dıştan göremeyiz, nesne konusunda yaptıklarımız, söylediklerimiz hep bunların içindedir, ancak belli bir orana bağlanmayız. Çünkü kopuş, dünyada karşımda nesne olarak duranların bir bağlantısıdır. Bu ilişki, açıklamak gerekirse, kendiliğinden konu olabilecek nitelikte değildir, açıklıktan yoksundur.

Bu özne-nesne-kopuş bağlantısını, karşımızda bulunan kökensel varlıktan yola çıkıp, sürekli bir düşünmeyle ayrı anlamlarda onaylıyoruz. Gerçekte bu bağlantı değişik niteliktedir. Ben, nesnelere us çevreme canlı bir varlık, Tanrı'ya da varoluş olarak yöneliyorum.

Us olarak, kavranabilir nesnelerin karşısındayız, belirli nesneler konusunda, onlardan genel geçerlik taşıyan gerekli bilgiyi edinmişiz.

Çevremizde, olmakta olan, bir canlı varlık olarak duyusal ve açıkça algılanan nesnelerle ilişkiliyiz. Yaşantıda gerçekleşen nesne bizi genel bilgiye götürmez, genel bilgi içinde bir şey öğrenemeyiz.

Varoluş olarak, aşkın varlıkla - Tanrı'yla bağlantılıyız, bu aşkın varlığa yaklaşma, kapalıyazılar (şifreler) ve simgelerle ortaya konan nesnelerin diliyle olur. Ne usumuz, ne de dirimsel duyarlılığımız bu kapalı yazı varlığının gerçekliğini kavrayabilir. Tanrı'nın konu oluşu, bizim için ancak bir varoluş olarak gerçektir. Deneysel gerçek düşünülmesi gereken bir nesnedir, buna karşın varoluş duyusal olarak etkileyen nesnelerden bambaşka boyutlar içindedir.

Kuşatıcı varlık, kendi içinde, bölümlere ayrılır, onunla ilgili kesin bir kanıya varmak istersek değişik türlerinin özüne girmemiz gerekir. Bu öğelere ayrılma özne-nesne-kopuşla ilgili üç türün kılavuzluğu altında önce usu, bilinç olarak, ortaya koydu. Burada hepimiz özdeş durumdayız. İkincileyin her birimizin özel bir bireysellik kazandığı canlı varlık-olma durumu gerçekleşti, üçüncüleyin kendi tarihselliğimiz içinde, kendi gerçekliğimize kavuştuğumuz varoluş ortaya çıktı.

Böyle kesin bir kanıya varmaya yönelik çalışmayı kısaca açıklayamam. Şunu söylemekle yetinmem gerekir ki: ku-

şatıcı varlık kendiliğinden varlık olarak düşünülünce aşkın varlık (Tanrı) ve içinde yaşadığımız dünya adını alır: Varlık (Dasein), bilinç, tin ve varoluş (Existenz).

Biz, felsefeye özgü temel işlememizle, bizi nesneye; pek de gerçek olmayan bir varlığa bağlayan zincirleri çözdük, artık gizemselin anlamını kavramaktayız. Binlerce yıldan beri Çin'de, Hindistan'da ve Batı'da bilgeler anlatış biçimleri ayrı olsa bile her yerde ve her dönemde geçerli sayılan düşünceler ortaya attılar. İnsan, özne-nesne-kopuşu aşarak, her nesnelliğin yokoluşu ve Ben'in ortadan kalkışı içinde, özne ve nesneden kaynaklanan eksiksiz bir Bir-olmaya varabilir. Böylece gerçek ve bireysel varlık görünür duruma gelir, arkada, uyanış içinde daha derin ve tükenmez bir anlam bilinci bırakır. Ancak, kavrayan insan için bu Bir-olma, gerçek bir uyanıştır; özne-nesne-kopuş içinde uyanmanın bilincine varmadır. Batı'nın gizemci bilgelerinden en büyüğü olan Plotinos şöyle diyor:

«Gövdem tatlı bir uykudan uyanır da kendime gelirsem olağanüstü bir güzellik görürüm. En kesin biçimde, daha yüksek ve daha canlı bir evrenle bağlantılı olduğuma inanır, içimde görkemli bir yaşamın bulunduğunu, Tanrı'yla birliğe ulaştığımı daha güçlü bir nitelikte duyar, etkilenirim.»

Gizemsel algılarda kuşkunun yeri yoktur, nitekim bir gizemcinin duyduklarını kendi dilinde anlatmasından da kuşkulanmak gerekmez. Gizemci, kuşatıcı varlığın içine dalmıştır. O, anlatılabilir olan özne-nesne-kopuş içindedir, bilinçte durmadan sonsuza doğru yükselen bir aydınlığın kaynağından gelen bolluğa ulaşamaz. Biz, burada, ancak nesnellik kazanan bir varlıktan sözedebiliriz. Bunun başka bir açıklanışı yoktur. Çünkü kurgul diye nitelediğimiz bu felsefe düşüncesinin tabanında duran nesne, bunun içerik ve anlamını oluşturur.

Kuşatıcı varlık konusundaki felsefe anlayışımızın temeline dayanarak, ateş, özdek, tin ve evren süreciyle ilgili; binlerce yıllık büyük varlık öğretilerini ve gerçeküstü olanı anlarız. Çünkü, bu öğretiler; çok kez kendiliğinden açıklığa

kavuşmuş, kimi zaman da yanlış benimsenmiş, nesnel bilgiler olarak tükenmemiştir. Onlar, bilgelerin kendi anlayışlarına göre, varlığı aydınlatmak amacıyla kuşatıcı varlığın özünden türettikleri kapalı yazılardır. Bunlar, daha sonra yanlış olarak, belirlenmiş bir nesnel varlık konusunda gerçek varlık diye görülmüştür.

Biz, dünyada görünüş alanına çıkan olayları izlersek, varlığın ne boyuna kendini daraltan nesnede, ne de her zaman sınırlanan dünyamızın çevresindeki olayların bütünlüğünde bulunduğunu, tersine bütün nesnelerin ve çevrenlerin üstünde, özne-nesne-kopuşu aşan kuşatıcı varlığın içinde olduğunu anlarız.

Biz, kuşatıcı varlığın felsefeye özgü temel işlemini kavramışsak, bütün sözde-varlık bilgilerine giden, başlangıçta sözkonusu edilen metafiziklerin benimsediği varlığı açıklama yolunun sonuçsuz olduğunu da anlarız. Öte yandan, bunların; nesnelerde, düşünülenlerde, dünya çevrenlerinde olmakta-olanın, bütün görünüş alanına çıkan olayların üstünden aşar da varlığı kavramaya çalışırsak, bizim için biricik dil olduğunu anlarız.

Biz, iletişimden yoksun bir gizem içinde bile olsa, dünyayı bıraktığımız gün ereğe ulaşma olanağı ortadan kalkar. Bilincimiz ancak nesnel varlığa dayalı bir bilgi içinde açık kalabilir. Bilinç, yalnız bu bilgide, kendi sınırlarını kavradığı sınırda, bilinebilir olanın yardımıyla içeriğini yakalayabilir. Biz, her zaman, ötesine-geçmeyi-düşünmenin içinde kalırız.

Metafizik aracılığıyla, aşkın olanın kuşatıcı varlığını, tanırız. Bu metafiziği de kapalıyazıyla (şifre ile) bilirız.

Biz, bu düşüncelerin gereksiz estetik beğenisine kendimizi kaptırırsak, bu kapalı yazının anlamını kavrayamayız. Çünkü, onun içeriği, gerçeği kapalı yazılar içinde duyarsak, kendini gösterir. Biz, yalnız kendi varoluşumuzun gerçekliğinden gelen sesi duyarız, burada genel geçerlik taşıyan bir anlamı düşünmek istemeyen, usun sesini değil.

Biz, gerçekliğin simgesini canlının, kendisiyle iş gördüğümüz, tükettiğimiz, iyice yakaladığımız, kullandığımız nes-

nesiyle bir tutmayız. Her değmacılığın yapısı böyledir; simgeleri nesnel varlık olarak görmek, gerçek saymak, köksüz inançlara bağlanmak. Çünkü boş inanç nesneye bağlanma, inanç ise kuşatıcı varlıkta temellenmedir.

İmdi kuşatıcı avarlığı onaylanmanın son, yöntemsel başarısı için ancak şu söylenebilir: Felsefeye özgü düşüncemizdeki kırılmışlığın bilincine varma.

Biz, kuşatıcı varlığı, felsefe içinde bir çalışma konusu olarak görürsek, özü konu olmayanı yeniden konu yaparız. Bundan dolayı, burada sürekli bir sakıntı gereklidir; çünkü söyleneni nesnel bir içerik olarak, kuşatıcı varlığın anlaşılmasını sağlama amacıyla geri alma durumu doğar. Bu da, çok kez, açıklanan içerikle bağlantılı bir çalışmanın ürünü değil, bilincimizin bir tutumudur. Değişen bilgim değil, özbilincimdir.

İşte, her gerçek felsefenin temel çizgisi de budur. Nesnel olarak belirtilen düşüncenin ortamında ve düşüncenin kendinde insan kuşatıcı varlığa böyle bir atılımla ulaşır. Bu atılım, bilincimizde, varlığın kendinde, bizim varoluşumuzun temeline etkinlik kazandırır. Bizim yaşam ve edimimizin temel durumu, anlamı, yönetimi bu atılımdan kaynaklanır. Bu atılım bizi belirli düşüncenin bağından kurtarır, bunu yaparken de bizi düşüncenin etkisi altında bırakmaz, en dışta kalana değin götürür. Bu atılım genel felsefe düşüncesinde, şimdiki varlığımız içinde, kendini gerçekleştirmek için bir ortamın doğmasına yolaçar.

Böylece varlık bizim için bir koşul olur, gene bu varlık özne-nesne-kopuşu içinde kavranması dolayısıyla, tin konusunda da hazır bir varlık niteliği kazanır. Bu nedenle, özümüze girme itimi, açıklığa kavuşmak içindir. Her nesne, nesnel biçim içinde, karanlık bir şimdiki varlık olma gereğinde kalır ve kendi kendisiyle dolan Ben'in özü yüzünden kavranılır duruma gelir. Varlığın kendisi de, her nesneyi temellendiren kendi başına buyruk bir nesnellik biçimi içinde gözönünde bulunmak ister. Bu, nesnellik olarak uygunsuz bir biçim içindeyse, yeniden dağılır; bu dağılışta kuşatıcı varlıkla bağlantılı şimdiki varlığın salt açıklığını ortaya koyar.

Özne-nesne-kopuşunun bilincine varma bizim düşünen varlığımızın ve kuşatıcı varlığın temel olayı olarak felsefe yapmanın özgürlüğünü getirir. Kavrayış bizi her olmaktaolandan çözer. Kavrayış bizi her saptamanın çıkmaz sokağından geri dönmeye zorlar. O, bizim için, başka bir konuya döndürücü düşüncedir.

Nesnelerin ve nesnel bilgi kuramının saltlığının yitişi, dayanağı olan bu anlayış için Hiççilliktir Dil ve nesnellik dolayısıyla kendi belirliliğini, bununla da sınırlılığını kazanan her nesne için kesinleştirici sav gerçeklik ve doğruluk olmaktan yoksun kalır.

Bizim felsefe düşüncemiz, çok kez, gerçek varlığa giden bir kurtuluş anlamı taşıyan, bu Hiççilikten geçer. Varlığımızın yeniden doğuşuyla, felsefe yapmada, sınırlanmış bir anlam ve bütün sonlu nesnelerin değeri ortaya çıkar, yolların geçilmezliği onlarla belirlenir. Ancak kendisinden yola çıkılarak, bu nesnelerle, bağımsız bir çevreyi olanaklı kılan bir temel de kazanılır.

Aldatıcı sağlam dayanaklardan kaynaklanan çöküş boşlukta sallanma olanağı olur -uçurum biçiminde görünen özgürlük alanı olur- görünür duruma gelen hiçlik bize seslenen gerçek varlığa dönüşür.

4 — Tanrı Düşüncesi :

Bizim, batıya özgü Tanrı düşüncesinin iki tarihsel kökü vardır: Kutsal Kitap ve Grek felsefesi.

Jeremias, uzun yaşamı boyunca ortaya koyduğu her nesnenin batışını, kendi ülkesinin ve halkının yitişini, gene kendi halkının Mısır'da son kalıntılarının bile Jahve inancına bağlı kalmadıklarını ve İsis'e adak sunduklarını görünce, öğrencisi Baruh, bütün umudunu yitirerek: «Ben acı çekmekten bittim, esenlik bulamıyorum,» deyince ona şu yanıtı vermişti: «Yahve böyle diyor: Doğrudur, ben ne yaptımsa şimdi yıkıyorum, ne diktimse söküyorum, artık sen kendin için büyüklük mü umuyorsun? Umudunu kes.»

Böyle durumlarda, bu sözcüklerin şöyle bir anlamı vardır: Tanrı vardır, o yeter. Artık «ölümsüzlük var mıdır? Tanrı kayırır mı?» gibi sorular sorulmaz, böyle bir soru öne sürülmez daha. Ortada insanı ilgilendiren bir durum yoktur. Onun kişisel istenci de, kişisel mutluluk ve ölümsüzlük uğruna çektiği acılar gibi sönmüştür. Dünya bile, genelde, kendi kendini bütünleyen bir anlam içindedir, herhangi bir biçim içinde vardır ve kavranılmazdır. Çünkü Tanrı hepsini yoktan yaratmış ve her nesne onun elindedir. Bütün varlık yokolur, yalnız Tanrı kalır. Bir yaşam, evrende, Tanrı'ya olan inancın güdüsü altında mutlu olmayı denemiş ve başarı sağlayamamışsa ortada korkunç bir gerçeklik kalır: Tanrı vardır. İnsan kendinden ve erklerinden vazgeçmişse, sonradan ona bu gerçeklik, biricik gerçeklik olarak kendini gösterebilir. Ancak, bu gerçeklik daha önce kendini göstermez, nesnelleşmez. O yalnız dünya varlığının özüne değin girişte, ilkin buradaki sınırda kendini gösterir.

Jeremias'ın sözleri acı sözlerdir. Bu sözler, dünyada, yaşama süresince ortaya çıkan ve sonunda kesin bir başarısızlık içinde bu anlamı ilk kez olanaklı kılan tarihsel bir yaratma istencine bağlı değildir. Bu sözcükler yalın ve düşsel olmayan bir anlatım taşır, temellendirici olmayan bir gerçeklik içerir. Çünkü, dünyada her türlü sağlamlıktan yüzçevirmiş, anlatım bakımından her türlü içerikten uzak kalmıştır.

Başka bir dilden söyleyen, ancak, dinle uygunluk içinde görüşler ortaya atan Grek felsefesi de bu bağlamdadır.

Ksenophanes, İ.Ö. 500 dolaylarında, bildiriyordu ki: Evrende egemen olan tek Tanrı vardır, ne görünüşte ne de düşüncede ölümlere benzer. Platon -iyi adını verdiği- Tanrı'yı her bilginin kaynağı olarak düşündü. Bilinir olan, yalnız Tanrı'nın ışığı altında kavranmaz, onun kendinden gelen bir varlığı, değerde ve güçte oluşu aşan bir özü vardır.

Grek bilgeleri şunu anlamışlardı: Töreye göre birçok tanrı vardır, doğası gereği Tanrı gözle görülmez, kimseye benzemez, hiçbir örnekle bilinmez.

Tanrı evren usu, evren yasası, yazgı, kayra, evreni düzenleyen bir varlık olarak düşünülür.

Ancak, Grek düşüncesinde tasarlanan Tanrı, Jeremias'ın canlı Tanrısı gibi davranmaz, yaşama karışmaz. Bu iki tanrı kavramında yalnız anlam ortaklığı vardır Batı tanrıbilimi ve felsefesi bu iki yönlü kaynaktan, sayısız değiştirmeler yaparak, Tanrı'nın ne olduğunu ve nasıl varolduğunu düşünüp araştırmıştır.

Çağımızın bilgeleri Tanrı'nın varolup olmadığı konusunda açık konuşmaktan yana değil görünüyorlar. Ne onun varolduğunu söylerler ne de varolmadığını. Felsefe yapan bir kimsenin bu konuda söyleyecek bir sözü olmak gerek. Tanrı'dan kuşku duyulursa bilgenin yanıtı vardır. Bilge, kuşkucu felsefeyi önemsiyorsa, bu felsefede, genellikle, ne bir görüş ileri sürülür, ne bir kanı onaylanır ne de yadsınır. Nesnel olarak belirlenmiş bir bilginin sınırları içinde kalıp bilimsel anlamaya dayanan bilge, felsefeden şu önermeyi çıkarır: Bilinemeyen bir konuda susmak gerekir.

Tanrı sorunu, birbiri ardınca değinip geçeceğimiz, şu birbirinin karşıtı yargılar temeline dayanarak tartışılır:

Tanrıbilimsel yargı şudur: Biz, ancak Tanrı'nın varlığını bilebiliriz, çünkü İsa'ya değin peygamberler aracılığıyla Tanrı kendini açıklamıştır. İnsanlar için yaratılış olmadan, Tanrı gerçekliği sözkonusu değildir. Tanrı'ya düşünce değil inana uymakla varılır.

Ancak, uzun süre, Kutsal Kitabın anladığı yaratılış evreninin açıklanışından önce ve onun dışında, Tanrı gerçekliğinden doğan bir kesinlik vardı. Hıristiyan, Batı dünyasında birçok kimse, yaratılışın güvencesi olmaksızın, bir Tanrı kesinliği geliştirmiştir.

Tanrıbilim anlayışına karşı, eski felsefede, ileri sürülen bir yargı vardır: Biz, Tanrı'yı biliriz, çünkü onun varlığı kanıtlanabilir. İlkçağdan beri Tanrı'yla ilgili kanıtlar, genelde, büyük bir belgesel birikim oluşturacak niceliktedir.

Tanrı'yla ilgili kanıtlar, matematik ve denel bilimlerininkiler gibi kesin sayılırsa, yanlıştır. Kant, en köklü bir tutumla, bu kanıtları kendi geçerliği içinde çürütmüştür.

İmdi, bir de bunun karşıtı ortaya çıktı: Tanrı'yla ilgili kanıtların çürütülmesi Tanrı'nın yokluğu anlamına gelir.

Bu sonuçlama yanlıştır. Çünkü Tanrı'nın varlığı kanıtlandığı oranda yokluğu da kanıtlanabilir. Kanıtlar ve onların çürütülmesi yalnız şunu gösterir· Kanıtlanmış Tanrı, Tanrı değil de evrende gelişigüzel bir nesne olurdu.

Tanrı varlığının bu sözde kanıtlarına ve onların çürütülmelerine karşı gerçek şöyle olsa gerek: Adı geçen Tanrı kanıtları kökensel kanıtlar değil, tersine düşüncenin kendi kendine kanıya varma yollarıdır. Binlerce yıl içinde düşünülmüş ve boyuna yinelenmiş Tanrı kanıtlarının değişmeleri yüzünden, gerçekte, bilimsel kanıtlardan ayrı bir anlamı vardır. Onlar, Tanrı karşısında insan yükselişinin deneyleri içinde, düşüncenin onaylamalarıdır. Onlar Tanrı bilincinin doğal varlığa dönüştüğü yerde, bizi sınırlara götüren, düşüncenin yollarında, kendi başlarına yürür.

Birkaç örnek görelim:

En eskisine evrenbilimsel kanıt denir. Evren (Kosmos) sözcüğünden yola çıkılarak türetilmiş, Tanrı'yla ilgili kılınmıştır. Nitekim evren olaylarını yaratan nedenlerden bir temel neden, devinimden devinimin kaynağı, bireysel varlıkların rasgeleliğinden bütünün gerekliliği doğmuştur. Bu sonuç, bir nesnenin varlığından başka bir nesnenin varlığını, sözgelişi ayın bize dönük yüzüne bakarak, görmediğimiz arka yüzünün varlığını çıkarma gibi bir düşünme diye anlaşılırsa geçerli değildir. Biz, dünyada, çok kez, nesnelere bakarak başka nesnelerle ilgili sonuçlar çıkarırız. Dünya bir bütün olarak konu değildir, çünkü biz her zaman onun içindeyiz, dünyayı bütünlüğüyle karşımıza alamayız. Bu nedenle, dünya konusunda ve kendi bütünlüğü içinde, başka bir dünya olarak yargıya varılamaz, başka bir dünyanın varlığını kanıtlayamayız.

Bu sonuç çıkarma düşüncesi, bir kanıt olarak geçerli sayılmazsa, anlamını değiştirir. Karşılaştırma yoluyla yargıya varmak, bir konudan ötekini çıkarmak, böylece kendi içinde gizli kalanı bilmeye çalışmak, içinde yaşadığımız dünyanın bilinmesini sağlayan yolları bize açar, ancak bu bilme düşüncedeki çıkarsama sonucudur. Olumlu bir sonuç vermez, biçiminde ortaya atılan bir düşünceyi inceleyelim;

şunu Schelling'le birlikte soralım: Neden bir nesne vardır da, yokluk yoktur? Varoluşun kesinliği de bu türdendir, çünkü onun temeline dayanan bir soruya verecek yanıtımız yoktur. Tanrı varlığı böyledir. Kuşatıcı varlığa dönülür, onun özüne değgin soru sorulur, bu konuda bir yanıt alınmaz, her nesne başka bir nesne ile vardır. Bu, kuşatıcı varlığa yonelmedir.

Öte yandan dünya sonsuz bir varlık olarak görülmüş, ona kendiliğinden, nitelik verilmiş, bundan dolayı Tanrı'yla özdeş sayılmıştır. Ancak bu başarıya götürmez

Dünyada bulunan her güzel nesne, belli bir ereğe uygundur, düzenlenmiştir ve kesinlikle yetkin bir varlık eliyle sağlanan düzen içindedir, bizim dolaysız bir doğa görünüşü içinde coşkuyla ve tükenmez bir verimlilikte kavradığımız her nesne, gerçekte bilinen bir dünya varlığından ortaya çıkarak bir özdekçe anlaşılacak duruma gelmedi. Canlı varlıkların ereğe uygunluğu, bütün biçimler içinde doğanın güzelliği, evren düzeni genellikle eylemsel bilginin ilerleyiş birikimi içinde gizemle dolar.

İmdi, bu söylenenlerden yola çıkılarak Tanrı'nın, şu iyiliksever yaratıcı Tanrı'nın varlığı konusunda, bir yargıya ulaşılırsa dünyada hemen her biçimsiz, sapmış, düzensiz nesnenin buna karşıt olduğu anlaşılır. Bu temel inanç ilkelerine göre, dünya uğursuzdur, yabancıdır, ürperticidir, korkunçtur. Böylece, Tanrı'nın olduğu gibi bir cinin varlığına da inanma gereği doğar. Aşkın varlığın gizemi, bunlarla çözülmüyor, daha da derinleşiyor

Kesin olan, bizim, dünyanın yetkisizliği adını verdiğimizdir. Dünya sona ermedi, sürekli dönüşüm içindedir -bizim dünya ile ilgili bilgimiz tükenemez- dünya kendinden yola çıkılarak kavranamaz.

Bütün bu soylenen kanıtlar, Tanrı'nın varlığını saptamaz, Tanrı'nın bir dünya gerçekliğine dönüştüğü yolunda insanı daha da yanıltır; bu dünya gerçekliğini, dünyanın sınırında saptanmış, orada karşımıza çıkacak bir dünya imiş gibi gösterir, böylece Tanrı düşüncesini bulandırır.

Bunlar, somut dünya olayları dolayısıyla, yokluğun ve

yetkinsizliğin önüne getirildikleri oranda anlamlı olur. Sonra, bizi, evrende biricik varlık olarak, gene bu dünya karşısında mutluluk duymamak için uyanık tutarlar.

Durmadan kendini gösteren durum şudur: Tanrı bilginin konusu değildir, Tanrı zorunlu olarak açıklanabilen bir varlık durumuna getirilemez. Tanrı, hiçbir duyusal algının nesnesi değildir, o görünmezdir, ona ancak inanılır.

Peki bu inanç nereden geliyor? Bu inanç, besbelli, dünyayı algılamanın sınırlarından değil, insanın özgürlüğünden geliyor. Gerçekten, kendi özgürlüğünün bilincine varan insan, kesinlikle Tanrı'ya ulaşır. Özgürlükle Tanrı birbirinden ayrılmaz.

Niçin?

Ben, şu kesin kanıdayım: Ben, özgürlüğüm içinde, yalnız kendi kendimle var değilim, bana kendi varlığım özgürlüğümün içinde verilmiştir. Çünkü ben, kendi dışıma çıkabilirim, özgür oluşumu baskı altına alamam. Gerçekten, nerede kendi kendimsem, orada yalnız kendi kendimle varolmadığımı, kesinlikle biliyorum. En yüksek özgürlük kendini, özgür zaman içinde, dünyadan bağımsız ve aşkın varlığa en derin bir bağlılık olarak bilir.

İnsanın özgür oluşuna, biz, onun varoluşu (exıstenz) diyoruz. Tanrı, benim için, içinde varolduğum kesinlikle birliktedir. Tanrı, kesin olarak, bir bilginin içeriği değildir, ancak varoluş için elde bulunan bir nesnedir

Özgürlüğün kesinliğini, Tanrı'nın kesinliğini kapsarsa bu, özgürlüğün yadsınmasıyla Tanrı'nın yadsınması arasında bir bağlantıdır. Kendi kendine var-oluşun olağanüstülüğünü yaşayarak duyarsam, Tanrı'yla bir ilişki kurmamın gereği yok demektir, bu doğa varlığı, tanrılar ve cinlerden dolayı kıvançlıyım.

Öte yandan, tanrısız özgürlük savıyla, insanın tanrılaştırılması arasında bir bağlantı vardır. Bu, kendini, «ben istiyorum»un sözde salt bağımsızlığı olarak anlayan özgür istencin yalancı özgürlüğüdür. Ben, «ben imdi böyle istiyorum»un özel gücüne ve böbürlenen bir ölme olanağına kendimi bırakıyorum. Ancak önümde duran, benim kendi ken-

dimle yalnız kaldığımı, özgürlüğün beni boş oluşun şaşkınlığına doğru yuvarladığını içeren, bu kuruntudur. Kendi kendini başarıya ulaştırma isteğinin yabancılığı umutsuzluğun içine yuvarlanıyor, orada Bir oluyor. Kierkegaard'ın dediği gibi insan kendi kendisi olma isteğinden umudunu keser, öte yandan gene kendi kendisi olmak isteğinden umudunu kesmez.

Ben, özgürlük içinde gerçekten kendi kendim olunca, Tanrı bana göre bir yoğunluk ortamında bulunuyor o ölçü var demektir.

Tanrı bilgi konusu değildir, varoluş için ise yalnız ortaya çıkmakla vardır.

Varoluşumuzun özgürlük olarak aydınlatılmasıyla, Tanrı'nın varlığı yeniden kanıtlanmış olmaz, yalnız onun kesinliğinin olanaklı bulunduğu yer gösterilir.

Düşüncenin, zorunlu bir kesinlik ortaya koyması kaçınılmaz ise, bir Tanrı kanıtı ereğine ulaşması sözkonusu değildir. Ancak düşüncenin başarısızlığı da, geride bir nesne bırakmaz anlamına gelmez. Bu düşünce başarısızlığı; bir tükenmezlik içinde ortaya çıkan, her zaman bir soru konusu olan kapsayıcı Tanrı bilincini gösterir.

. Tanrı, dünyada kavranılan bir varlık olamaz. Bu, insanın dünyada uygun durumda bulunan, kavranılır olanlardan, yetkelerden, erklerden umudunu kesmesi anlamına gelir. Çünkü insan, daha çok, kendi kendinden sorumludur. O, özgürlük adına, özgürlükten vazgeçmesine karşın bu sorumluluktan kaçamaz. İnsan nasıl karar verdiğini, yol bulduğunu yalnız kendine borçludur. Bu yüzden Kant der ki. Özüne varılamayan bilgelik öyle olağanüstü bir varlıktır ki bize bir verdiği nesne ölçüsünde bizi yadsır da. Çünkü bilgelik kendi görkemliliği içinde, her zaman, gözümüzün önünde dursaydı, dünyada gerektirici yetke olarak apaçık bulunsaydı, biz de onun istencinin oyuncakları olacaktık. Oysa, o, özgür olmamızı istiyordu.

Ulaşılamaz olan tanrı bilgisi yerine, biz felsefe yaparak kapsayıcı tanrı bilincine varma eğilimindeyiz: «Tanrı vardır» bu tümcenin içerdiği gerçek kesindir. tümce bunu gös-

teriyor. Bu gerçeklik tümcenin içerdiği düşüncede daha önceden kavranmamış, düşünülmüş olması da çokluk, bir boşluk bırakıyor. Çünkü us ve duyusal algı için ortada bir nesne yoktur. Bu tümcede, özellikle düşünülen; ilkin nesnel gerçekliğin dışına çıkmada, aşkın duruma getirmede ve bu nesnel gerçeklik dolayısıyla, öznel gerçekliği kendiliğinden sezilir kılmaktadır. Yaşamımızın yüksek aşaması ve anlamı oradan, öznel gerçeklikler denen tanrının kesinliğine inandığımız yerden, gelir.

Bu gerçeklik, Tanrıyla olan bağlantısının köklülüğü içinde, varoluşa yaklaşılabilir. Bu nedenle, tanrı inancının köklülüğü her aracıya engel olur. Tanrı inancı, gerçekte, bütün insanlar için, belirlenmiş, anlatılabilen herhangi bir inanç içeriğinde ya da bu inançlardan birinde eşit nitelikte, tarihsel gerçeklik aracılığıyla ortaya konan bir Tanrı değildir. Çokluk, her zaman, tarihsellik içinde, aracıyı gereksemeden Tanrı'yla bireyin bağımsız ilişkisi ortaya çıkar.

Bu, anlatılabilir ve ortaya konabilir nitelikte olan, tarihsellik bu biçim içinde her nesne için geçerlilik taşıyan salt gerçeklik değildir; buna karşın kendi kaynağında koşulsuz bir gerçekliktir.

Tanrı, insan dilinde nasıl bir gerçekse, öyle salt olması ve yalnız kendi dilinin tarihsel olaylarından birinde kalmaması gerekir. Tanrı gerçekliği ve Tanrı'yla olan tarihsel ilişkinin dolaysızlığı genel geçerlik taşıyan Tanrı bilgisini ortaya koyuyorsa, bu, Tanrı'ya karşı benimsediğimiz tutumun bilgisi nedeniyle istenmiştir. Eskiden beri Tanrı, evrenin varlık biçimleri içinde, insana benzetilerek, kişi biçiminde düşünülmüştür. Dahası, her böyle tanrı tasarısı bir örtü gibidir. Her zaman gözlerimizin önüne getirilen Tanrı değildir.

Bizim, Tanrı'yla olan gerçek ilişkimizin en derin anlatımı Kutsal Kitap'ta bulunan, aşağıya alınmış sözcüklerdedir:

*Sen, kendi örnek ve benzerini yapmamalısın. Bu*nun anlamı şudur: Tanrı'nın görünmezliği, onu Tanrı resimleri, putlar, oymalar biçiminde göstermeyi yasaklamıştır. Bu apaçık yasak derinleşerek Tanrı'nın yalnız görünmeyen değil, ta-

sarlanamayan, düşünülüp kavranılamayan bir varlık olduğunu da içerir. Ona uygun gelecek bir benzeri yoktur, hiçbir nesne onun yerine konamaz. Bütün benzerlikler, hepsi de, söylencelerdir, bu yalın benzerliğin dağınık niteliği içinde, boş inançlar bile Tanrı'nın nesnel gerçekliği diye benimsenirse çok anlamlı olur.

Çünkü her görüş, görünüş içinde, bir örnek gizler, oysa Tanrı'ya en çok yaklaşan durum, örneksizlik içinde bulunmadır. Tevrat'ın bu gerçek isteği bir kez bile yerine getirilmemiştir: Tanrı'nın görünüş niteliğinde kişiliği, öfkesi, sevgisi yargılama gücü, kayrası bugün bile vardır. Bu istek yerine getirilecek nitelikte değildir. Tanrı kişisel olanın üstünde gerçek bir varlıktır, onu kendi kavranılmazlığı içinde, örneksiz olarak anlamaya çalışan Parmenides ve Platon'un kuramcı varlık düşüncesi, eski Hint'te Atman-Brahman düşüncesi, Çin'de Tao olmuştur. Ancak, bütün bu düşünceler uygulamada istedikleri ereğe varacak durumda değildir. Her zaman insanın düşünce ve görüş yetisine göre bir örnek ortaya konur. Felsefe düşüncesinde görüş ve nesnel konu yokolursa, sonunda böyle pek güçsüz bir bilinç kalır, o da kendi etkisi içinde yaşamı temellendirici bir nesne olabilir.

Ayrıca, her doğayı tanrılaştırma anlayışına göre, her nesne cinlere özgüdür, her nesne estetik ve gerçekdışı inançlara göredir, her nesne gerçek Numinos'lar olarak usun ortamında, derin bir gizem niteliğinde durmaktadır.

Felsefe yapmanın ulaştığı bu yetersiz bilinç belki de kapsayıcıdır

Bu durum, varlık karşısında susmaktır. Dil, bizim için yitmiş olanın karşısında, bir konu durumuna getirilirse, sesi kesilir.

Bu temele, her düşünülenin aşılmasıyla ulaşılabilir. Ancak, bu temelin kendisi de aşılmazdır. Onun karşısında, kendi kendiyle yetinmek ve her isteğin tüketilmesi sözkonusudur.

Orada bir sığınak var oysa yer yoktur. Orada, dünya-

dakı yolumuzun giderilemeyen tedirginliği içinde, bizi güven altında tutabilen dinginlik vardır.

Orada düşüncenin açıklığa kavuşması gereklidir. Sorunun bulunmadığı yerde yanıt da yoktur. Felsefe yapmada son sınırına vardırılan soru ve yanıtın aşırılığı içinde varlığın sessizliğine ulaşırız

Kutsal Kitap'taki başka bir tümce de şöyle diyor:

Başka bir Tanrın olmamalı. Bu yasak, yabancı Tanrı'ların kovulması anlamına gelir. Bu yasak şu yalın ve temellendirilmeyen düşüncede derinleşmiştir: Ancak bir Tanrı vardır. Tek ve biricik Tanrı'ya inanan insanın yaşamı, birçok tanrıya inananlarınki karşısında yeni ve köklü bir tabana yerleştirildi. Tanrı'nın birliği üzerinde odaklaşan varoluş konusunda karara varmak için onun gerçek temelini ortaya koyar. Temeli Bir olan da bulunmayan sınırsız varlığın sonu dağınıklıktır, görkemlilik de kesinlikten yoksundur. Binlerce yıl öncesinde olduğu gibi, bugün de insanın tek kalıcı sorunu vardır, o da yaşamının temelinde bir, *Bir* olan Tanrı'yı bulup bulamayacağıdır.

Kutsal Kitap'ta üçüncü bir tümce şöyle diyor:

İstediğin olsun. Tanrı karşısındaki bu temel tutum, diyor ki: Kavranılamayan varlık önünde güvenle eğilirsin, o üstündür, kavranabilirlik altında değil. «Senin düşüncelerin bizim düşüncelerimiz değil, yolların bizim yollarımız değil.»

Bu temel tutum içindeki güven kapsamlı bir gönül borcu duygusunu, onunla özdeş sözsüz ve kişisel olmayan bir sevgiyi olanaklı kılıyor.

İnsan, tanrısallığın önünde gizlenmiş bir tanrı olarak durur ve en korkunç nesneye bu tanrının bir buyrultusu diye katlanır, bunu da en belirli biçimde, her zaman yaptığı gibi, daha önceleri insan usuyla açıklandığını, bu nedenle yanlış olduğunu bilerek yapar.

Özet olarak: Bizim tanrısallıkla ilgili tutumumuz ancak şu istekler içinde olanaklıdır: «Örnek ve benzetme yoktur» - «Tek Tanrı vardır» - özveri içinde «istediğin olsun.»

Tanrı'nın tasarlanışı, inancın aydınlatılmasıdır. İnanç,

görmek değildir. Tanrı bir uzaklık ve soru içinde kalır. Tanrı'da yaşam yoktur, o varsayılan bir bilgiye dayanır, biz bu bilgiden yola çıkarak Tanrı'nın varlığını, yaşadığını ileri süreriz.

Bizim, aşkın varlığın simgeleri ve imleri olarak nitelediğimiz olayların dili dışında, bir Tanrı'ya inanmak, onun yaşadığını ileri sürmek dünyada, hiçbir biçimde, olası değildir.

İnanılan Tanrı uzakta olan Tanrı'dır, gizlenmiş Tanrı' dır, kanıtlanamayan Tanrı'dır. Bundan dolayı yalnız Tanrı'yı bilmediğimi bilmem gerekmez, dahası: Tanrı'ya inanıp inanmadığımı da bilmem. İnanmak elde bulundurma değildir. Tanrı'da bilginin güvencesi yoktur, yalnız yaşam uygulamasında kesinlik vardır.

İnanan kimse, her zaman, dinlemeye hazır durumda kalınan, nesnel varlıkların kuşkululuğu içinde bulunur. O, işitilebilen ve yanılmayana karşı duyduğu özveri içinde, uysal bir kimsedir. O, güçsüzlük giysisi içinde güçlüdür, kendi gerçek yaşamının dayanıklılığı içinde içtenliktir.

Tanrı tasarımı her içerikli felsefenin üzerinde durduğu bir konudur. Bu konu bilginin kesinliğini göstermez, ancak gerçek kişisel varoluşa kendi kararının özgür alanını bırakır, gene bu konu dünyada ağırlık verir, aşkın varlığın. imlerini okumaya yöneltir, usta doğan düşüncenin genişliğini bildirir.

Bundan dolayı, felsefede her söylenen biraz tutumluca dır. Çünkü o dinleyenin kişisel varlığından konuya katkıda bulunmasını ister.

Felsefe vermez, ancak uyarabilir-anımsatmak, saptamak, korumak için yardımcı olabilir.

Herkes felsefeden, daha önce kişisel olarak, kendi bildiğini anlar.

5 — Koşulsuz İsteme :

Koşulsuz davranışlar sevgide, savaşta, yüksek görevleri üstlenmede ortaya çıkar. Buna karşın, davranışın üzerin-

de temellendirildiği, koşulsuz olanın ana belirtisi yaşamı bütün olarak koşullandırmıştır, bu sonuncu da değildir.

Koşulsuz olanın gerçekleştirilmesinde varoluş görüşün, sevginin, bağlılığın içeriği durumuna gelir. Sonsuz bir anlamın içine sokulur, çoğalır ve yalın yaşamın niteliğinden ayrılmaz. İlkin sınırında, seyrek durumlarda, koşulsuz olandan doğan bütünleyici öğe, insan varlığından eksileni giderebildiği gibi, istenmeyen ölümün karşısına dikilmeyi de sağlayabilir. Bu sırada, koşullu olan, ilkin her zaman ve kesinlikte insan varlığında kalmak ister.

Sözgelişi, insanlar dünyada, toplum varlığı uğruna dayanışmalı bir savaşta kendi yaşamlarını ortaya koyarlar. Bu dayanışma, onlar aracılığıyla, koşulsuz olarak, koşullanan yaşam karşısında bulunmaktadır.

Başlangıçta bu olay karşılıklı güven ortaklığı içinde doğmuş, sonra, daha çok, inanılmış bir yetkenin kanıtlandırıcı buyruğu altında, bu yetkeye duyulan inanç, koşulsuz olanın kaynağı durumuna gelmiştir. Bu inanç güvensizlikten kendini kurtarmış ve kişisel bir görev yaratmıştır. Bu biçimin koşulsuzluğu içinde yetkenin başarısı olan gizli bir koşul saklı kalmıştır. İnanan, kendi inancına olan bağlılı ile, yaşamak istiyordu. Yetkenin erk olarak bir başarısı kalmamış da ona duyulan inanç yıkılmışsa, sonunda yokedici bir boşluk ortaya çıkmış demektir.

İnsanı böyle bir boşluktan, ancak birey olarak ileri sürdüğü, sav kurtarabilir. Çünkü insan özgürlük içinde gerçek olmayı, kararlarının nedenini sağlar.

Bu, tarihte, bireylerin kendi yaşamlarını sürdürmeyi başardıkları yerde, gidilen bir yoldur. Çünkü bireyler koşulsuz bir isteğe göre davranırlar. Herhangi bir nesneye bağlanmayışın her nesneyi yokluğa götürdüğü yerde, bireyler bağlılığı korurlar. Bir nesneye bağlanmayış içinde kurtarılan yaşam ağu olur, onda sonsuz olmanın yarattığı yıkım kalıcı varoluşu bile mutsuzluğa sürükler.

Bu konuda, en salt kişi belki de Sokrates'tir. Kendi usunun aydınlığında yaşayarak, bir nesne bekleyişin kuşatıcılığından yola çıkıp, yanılmaz olana vardı. Öfkenin, düşman-

lığın, haklılığın aşırı etkileriyle tedirgin olmaksızın, kendi yolunda yürüdü. O, kendini açığa vurmadı, kaçma olanağına ilgi duymadı, kendi inancına dayanarak açıkça ölümü göze aldı.

Thomas Morus gibi, kendi inancına olan bağlılığı yüzünden, salt ahlâka özgü bir erk içinde ölümü seçenler vardır. Başkalarının tutumu kuşku götürür. Tanıtlamak için, bir nesne uğruna ölmek, bir ereklilik ortaya koyar, ancak bununla ölüme leke de sürülür. Bir kimse, İsa'nın ardılları sanılanlar gibi, baskı altında ölüme gitmişse bu, tini bunalımlı olaylarla örtmedir ve az görülmüş bir olay değildir. İşte bağlılık, arınmış olmayışta, böyle bir durumda gelişiyor demektir.

Dünyada, felsefe çığırları içinde, özünden bir inanç topluluğuna bağlanmadan, Tanrı karşısında yalnız başına durarak şu yargıyı gerçekleştiren azdır: Felsefe yapmak ölmeyi öğrenmektir. Yıllarca ölüm yargısını bekleyen Seneca, kurtuluşu için ussal çabalarını yenilgiye uğrattı, öyle ki, Neron, onun ölmesini istediği zaman ne birtakım yakışıksız davranışlarda bulunarak kendini bağışlatmayı düşündü, ne de dengesini yitirdi. Boethius, bir barbarın verdiği ölüm yargısıyla, haksızlığa uğrayarak, öldü. Bir bilinç aydınlığında felsefeye dalarak, gerçek varlığa yönelerek, Bruno kuşkularını yendi, yakılacağı odun yığınına değin sarsılmayan özgür direncinin yüksek sonucu karşısında dengesini korudu.

Seneca, Boethius, Bruno güçsüzlükleri ve yadsımalarıyla bizim gibi insanlardı. Onlar, daha önce, kendi kendilerini bilerek başarı kazandılar. Bu yüzden onlar, bizim için, gerçek yol göstericilerdir. Çünkü bir günün ilk aydınlığında ya da gizemsel bir görüşün gerçekötesi ışığında, bizim için kalabilen, gerçek olana bakan, ancak gövdesel varlığını sürdüremeyen, kimseler kutsaldır. İnsanların, insan olarak, yetenekli bulundukları koşulsuzluk, bize gerçek yürekliliği sağlar, düşsel olan ise yalnız etkisiz, yüksek duyguları olanaklı kılar.

Biz, ölebilmenın tarihsel örneklerini anımsattık. Şimdi

koşulsuz isteğin özünü, daha kolay anlaşılır kılmaya çalışalım.

Soru şudur: Ne yapmalıyım? Vereceğim yanıt son erek ve onun açıklanışı dolayındadır. Besin sağlandıktan sonra, iş istenebilir ancak. Ben, insanlarla bir topluluk içinde geçinme gereğindeyim. Yaşam ussallığının kuralları bana yöntemler veriyor. Her zaman, bir erek, kendisine bağlı olan aracın kullanımı için bir koşul gerektirir.

Burada, temel olan, bu ereklerin geçerliliği ya da nedeni araştırılmayan bir varlık bağlantısının yararıdır. Varlık, böyle bir son erek olamaz, çünkü şu soru yanıtsız kalıyor: Nasıl bir varoluş? Gene bir soru: Neye? Yoksa isteğin temel nedeni, benim kendisine uymam gereken bir yetke, bir başkasının buyruğu ile «ben böyle istiyorum,» ya da «böyle yazılmış,» demektir. Ancak, böyle bir yetke araştırılmamış, bu yüzden de incelenmemiş olarak kalır.

Bütün bu tür istemeler koşulludur. Çünkü onlar beni başkalarına, varlık ereklerine ya da yetkeye bağlı kılar. Oysa koşulsuz istemelerin kaynağı benim içimdedir. Koşullu istemeler ise, her zaman karşıma, bir belirlilik olarak çıkar, ben onlara ancak dıştan tutunabilirim. Koşulsuz istemeler benim içimden gelir, onlar beni içimde kendileri değil de ben kendim olarak taşır.

Koşulsuz isteme, kendi yalın varlığımla bağlantılı biçimde, gene kendi gerçek varoluşumun istemesi olarak, adım adım yaklaşır. Ben, kendi içimde, kendi varlığım olacağım, çünkü ben varlık olma gereğindeyim, böylece kendi kendimin bilincine varırım. Bu, kendi kendinin bilincine varma başlangıçta karanlıktır, koşulsuz eylemlerin sonunda aydınlanır. Bu kendinin bilincine varmak koşulsuz olanda ortaya çıkar, böylece varlığın anlamının kesinliği içindeki soru da durur. Soru zaman içinde yinelenerek ortaya çıksa, kesinliğin her zaman değişik durumda yeniden kazanılması gerekse bile bu soru sorma bitmiştir.

Bu koşulsuz olan, her erekliliğin önünde, bir erek koyucu olarak, durur. Bu nedenle koşulsuz olan istenen değil, istetendir.

Bu yüzden, koşulsuz varlık bir davranışın nedeni olarak, bilginin konusu değil, bir inancın içeriğidir. Ben, davranışımın nedenlerini ve ereklerini bildiğim oranda, sonluda ve koşulluda kalırım. Ben, ilkin, bunların birinden dolayı, nesnel olarak koşullandırılabilene göre yaşayamadığım yerde, koşulsuz olana göre yaşıyorum demektir.

Koşulsuz olanın anlamını birkaç niteliksel tümceyle kavramaya çalışalım:

İlkin: Koşulsuzluk belli bir biçimde varoluş değil, düşünme yoluyla kavranamayan bir derinlikten çıkarılan, aydınlanan bir karardır, ben de bu kararla özdeşim. Bu ne demektir?

Koşulsuzluk sonsuz olana, varlığa katılma anlamına gelir. Ondan, bu nedenle, salt güvenilirlik ve bağlılık doğar. O, doğadan değil kararla ortaya çıkar, karar ise yalnız düşünme aracılığıyla doğan aydınlıktan sağlanır. Ruhbilime göre açıklamak gerekirse, koşulsuzluk insanın bir anlık durumunda bulunmaz. İnsanın bir anlık etkisinin baskın erkine karşın, bu belli bir biçimde varoluş birdenbire direncini yitirir, unutkanlık ve güvensizlik kendini gösterir. Koşulsuzluk doğuştan gelen nitelikte de bulunmaz, çünkü bu nitelik de bir yeniden doğuşta değişebilir. Koşulsuzluk, insanın söylencesel olarak cin denen varlığında da bulunmaz, çünkü bu nesne inansızdır.

Koşulsuzluk, ilkin, derin düşünmekle ortaya çıkarılan varoluşun yargısında bulunur. Bu, şu demektir: Koşulsuzluk, belli bir biçimde varoluştan değil, özgürlükten doğmuştur; özgürlük de doğa yasallığı değil, kendi aşkın temelinden dolayı, başka türlü olamayandır.

Koşulsuzluk, bir insan yaşamının güçlüye mi, güçsüzlüğe mi dayandığı konusunda, son yargısını verir. Koşulsuz olan gizlenmiştir, yalnız sınır durumunda, konuşmaksızın verdiği yargıyla yaşam yolunu düzenler. O, doğrudan doğruya kanıtlanabilir değildir. Eylem içinde bile, her zaman, varoluştan doğan yaşamı taşır ve sonsuzlu aydınlatıcıdır.

Ağaçların yükseldikçe derine kök salışı gibi, eksiksiz insan da koşulsuzun içinde öyle derinliğe temel atar, baş-

ka türlü olan ise kolayca sökülüp başka yere dikilen, yerle bir olmasına karşılık gene kurumadan ayakta duran çalılık gibidir. Bu karşılaştırma, bir yükseltme dolayısıyla değil de koşulsuz olanda başka bir boyuta sıçrayışla kavranılan temel nedense, uygunsuzdur.

İkincileyin: Koşulsuzun nitelendirilmesi konusunda ikinci tümce şu anlamdadır. Koşulsuzluk, gerçekte, yalnız kendisinin ortaya çıktığı inançtadır; bu kendini gören inanç içindir.

Koşulsuz olan kanıtlanamaz, varoluş olarak dünyada görülemez-tarihsel kanıtlar ancak belirtilerdir. Bildiğimiz ne varsa, her zaman, bir koşullanmadır. Koşulsuzun içinde, kendisiyle dolu olduğumuz nesne, saptanabilir olana göre yok denecek gibidir. Saptanabilen bir koşulsuzluk yalnız etkili bir erk, bir katılık, bir yabanlık ya da bir çılgınlıktır. Gerçek bir koşulsuzluğun olup olmadığı sorusuyla ilgili, kuşkulu tartışmanın dünyada genel bir inandırma gücü vardır.

Sözgelişi: Koşulsuzun anlamında sevginin bulunup bulunmadığı sorusu sonsuz temele değin kök salmıştır, yalnız insan eğilimi değil, sürüklenmişliği, alışkanlığı, sözüne bağlılığı, hep kuşkuludur. Sevişmede gerçek bir iletişimin olanaklı olup olmadığı yadsınır. Bu nedenle, açıkça varılabilen koşulsuz değildir.

Üçüncüleyin: Üçüncü bir tümce şöyle der: Koşulsuz olan, zaman içinde zamansızdır. İnsanın koşulsuzluğu kendisine, kendi varoluşu gibi, verilmemiştir. O, ilkin insanın kendini aştığı ve koşulsuz kararın kaçınılmaz olduğu, yanıltıcı olmadığı yerde, oraya giden yola gelindiğinde kendini gösterir. Buna karşın, başlangıçtan beri kalıcı bir kesinlik, tinin soyut sarsılmazlığı, özellikle süreklilik, kendi koşulsuzluğu içinde güvenilir insanı pek sezdirmez.

Koşulsuzluk, sınır durumlarının algılanmasında, kendi kendine güvensizliğin korku içinde zamanla belirir.

Oysa koşulsuzun kendisi hiç mi hiç zamanlı değildir. Koşulsuz olanın bulunduğu yerde zaman işi sarpa sarar. Koşulsuz olanın bulunduğu yerde, o, varlığın sonsuzluğu ola-

rak her yeni anda, her zaman yinelenen bir yeniden doğuş aracılığıyla özgünlüğünü korur gibidir. Bu yüzden, zamanlı gelişimin başarılı olduğu yerde, her nesne bir anda kendini ele verebilir. Buna karşın, nerede koşulluğu olanın geçmiş insanı belli bir biçimde *böyle-varlık* (sosein/böyle-oluş) olarak sayısız koşullar altında yokolmaya doğru sürüklerse, insan da koşulsuzun bilincine varırsa, orada insan her an içinde her nesneye yeniden başlayabilir.

Koşulsuzculuğun anlamı çevresinde, bu açıklamalarla, dolaşıldı, ancak onun içeriğine değinilmedi. Bu içerik, ilkin, iyi ile kötünün karşıtlığından belli olur. Koşulsuzda bir seçme yapılmıştır. İnsanın tözü konusunda bir karara varılmıştır. İnsan iyi ile kötü arasında, iyi diye anladığını seçmiştir.

İyi eli kötü üç basamağa ayrılır:

İlkin: Eğilimlere, duyusal güdülere, bu dünyanın tadını çıkarmaya ve ondan sağlanan mutluluğa, böyle bir varoluşa doğrudan doğruya ve sınırlandırılmamış bir bağlılık kötü olarak nitelenir. Kısacası: Kötü, koşullu olanın içinde kalan insan yaşamıdır. Bu, hayvanların yaşamı gibi geçer; başarılı ya da başarısız, başka türlü olmanın mutsuzluğu içinde ve düzensiz bir yaşam.

Buna karşın, iyi yaşam ise varoluş mutluluğunu bir yana atmayan, ancak aktöre bakımından geçerlik taşınanın koşulu altına konan bir yaşamdır. Bu aktöre geçerliliği, gene aktöre bakımından, doğru davranışın genel yasası olarak anlaşılır. Bu geçerlik koşulsuz olandır.

İkincileyin: Gerçek kötü, eğilimlere yönelik yalın güçsüzlük karşısında iletişim niteliğinde geçerlidir. Kant'ın açıkladığı gibi, bana hiç zarar vermediği ya da çok kazanç sağlamadığı için iyiyi yaparım, dersem, bu kötüdür. Daha soyut bir anlamda: Aktöresel isteğin koşulsuz oluşu, iyinin yasasına uyduğundan, istenmiştir, dahası o, yalnız bu özelliğinden dolayı uzun süredir izlenir. Koşulsuz olan, ancak, zamana bağlı duyusal mutluluk gereksinmelerinin sağladığı bozulmamış bir kıvancın koşulu altında olanaklıdır. Yalnız bu koşul altında, koşullu olarak, iyi olmak isterim. Bu gö-

runuşte iyilik, sözde daha mutlu ilişkilerin gösterişli bir durumudur, ben bu ilişkiler içinde kendimce iyi olanı yapabilirim. Aktöresel istekle benim varoluş ilgilerim arasında, ortaya çıkan, bir anlaşmazlık durumunda, ben bu benimsenmemiş ilginin büyüklüğüne, belki her kötü olana göre, hazırdım. Kendim ölmemek için öldürmenin buyruğu altına giriyorum. Beni uyuşmazlıktan kurtaran durumun elverişliliğiyle, kötü olmam konusunda kendi kendimi aldatıyorum.

Buna karşı koşulsuz olanın denetiminde, varoluş mutluluğunun koşullarına dayanan, gene bu koşullarla olan ilişkiden doğan bağlantının dışına çıkarak kendini kurtarmak, bu yolla gerçek koşulsuzluğa dönmek iyidir. Bu durum, yönlendirici öğelerin bulanıklığı içinde, boyuna kendi kendini aldatıştan koşulsuz olanın önemine dönüştür.

Üçüncüleyin: İstenç, kötü olarak, önce kötüye yönelir; bu da istenç yıkmaya eğilimlidir anlamına gelir, böyle bir istenç acı çektirmeye, barbarlığa, yoketmeye yönelik güdüdür. Hiççiliğe yönelik istenç ise ne varsa, deger taşıyan ne bulunuyorsa hepsinin ortadan kaldırılmasını ister. Buna karşın iyi koşulsuz varlıktır, bu koşulsuz varlık sevgidir, gerçekliğe yönelik istençtir.

Bu üç basamağı karşılaştıralım:

Birinci basamakta, iyi ile kötü ilişkisi aktöreseldir: Aktöre yasalarına uyan istenç, dolaysız güdüleri egemenliği altına almıştır. Bu durum Kant'ın deyişiyle,

— Eğilimin karşısında görev vardır.

İkinci basamakta ilişki eylemsel aktöre (ethik) ile bağlantılıdır: Burada davranışları yönlendirici öğelerin doğruluğu sözkonusudur. Burada, koşulsuzun arınmışlığı; gene koşulsuzun eylemsel olarak koşulluya bağlanışı ve koşul ilişkilerinin bulanıklığı karşısında, durmaktadır.

Üçüncü basamakta ilişki metafiziktir: Davranışları yönlendirici öğelerin yapısı sözkonusudur. Kinin karşısında sevgi vardır. Sevgi varoluşa, düşmanlık yokoluşa sürükler Sevgi aşkın varlıkla olan ilişkisinden doğar, gelişir. Kin ise, aşkın varlıktan çözülüşü içinde, kendi benliğinin noktalandığı yere batar. Sevgi dünyada sessiz bir yapım, kin ise varo-

luş içinde söndürücü, ayırıcı olarak, varoluşu da yıkmaya çalışarak etkisini sürdürür.

Her zaman bir seçenek ve bir karar isteği kendini gösterir. İnsan köklü olmak istiyorsa yalnız birini ya da ötekini isteyebilir. İnsan ya görevini ya da güdülerini izler, ya davranışları yönlendirici öğelerin arınmışlığında ya da gidiş-geliş içinde durur, ya kinden ya da sevgiden uzak yaşar. Karar bunların birinden çıkabilir. Karar verecek yerde, yaşam boyunca duraksar, sallantıda kalırız. Birini ötekiyle bağlar, bunun kaçınılmaz bir çelişki olduğunu da biliriz. İşte bu kesin tutum takınamayış da kötüdür. İnsan, eylemi içinde gitmek istediği kesin yeri bulursa, kendi kendisi olur, çünkü insan hepsinden önce iyi ile kötüyü ayırdedince uyanır. Biz, hepimiz, kararsızlıktan kurtulmak, yeniden kendimizi kazanmak gereğindeyiz. Biz, iyi konusunda olgunlaşmak için, az yetenekliyiz. Varoluş içinde, bizi sürükleyen güdülerimizin gücü bile, görevin aydınlatılması konusunda, gereklidir. Biz, gerçekten seviyorsak, sevileni korkutana karşı öfke duymaktan da kendimizi alamayız, çünkü biz, yönlendirici öğelerimizi kesinlikle arınık tutmak istiyorsak bulanıklığın yanlışlığı içine düşmüşüz demektir

Karar, bu üç basamağın her birinde, kendine özgü bir nitelik taşır. İnsan, aktöre bakımından, varacağı sonucu düşünüp doğru temellendirmek ister. Eylemsel aktöre bakımından da, yanlıştan, iyi istencinin yeniden doğup gelişmesiyle kurtulur, kendini yeniden düzenler. Metafizik yönden de sevme olanağı içinde, kendisinin kendisine bağışlandığı bilincindedir. İnsan, doğru olanı seçer, kendi devinim nedenleri içinde gerçek olur, sevgiden dolayı yaşar. Koşulsuzun gerçekleştirilmesi, ilkin, bu üç basamağın birliği içinde olur.

Sevgiden dolayı yaşamak, bütün öteki nesneleri kapsar görünüyor. Gerçek sevgi, eyleminin aktöresel doğruluğunu kesinleştirir. Augustinus, bu nedenle, dedi ki: Sev ve istediğini yap. Ancak, biz insanlar için, yalnız bu üçüncü basamağın gücüne dayanarak, sevgiyle yaşamak olanaksızdır. Çünkü biz, boyuna, sapmalar ve değişmeler içindeyiz. Bu yüzden, kendimizi her zaman kapalı gözle sevgimize vere-

mediğimiz gibi, sevemeyiz, ancak onu aydınlatma gereğinde kalırız. Gene bu yüzden, bizim gibi sonlu varlıklar için, tutkularımızı denetim altına almak baskıya dayanmayı gerektirir, bu baskı düzeni yüzünden, davranışlarımızı yönlendirici öğelerimizin bulanıklığı sonucu, güvensizlik kaçınılmaz olur. Kendimizi güven altında sezdiğimizde düpedüz yanılgıya düşeriz.

İlkin, iyinin koşulsuzluğu, yalın görevleri içerikle doldurur, aktöresel öğeleri arındırabilir, kinin yokedici isteğini dağıtabilir.

Ancak, koşulsuz olanın içinde temellendiği sevginin nedeni özlü gerçekçilik konusundaki istençle birdir. Neyi seviyorsam, onun olmasını gene ondan, isterim. Gerçek olanı sevmeden göremem.

6 — İnsan :

İnsan nedir? İnsan, gövde olarak fizyoloji, tin olarak ruhbilim, toplum varlığı olarak toplumbilimce araştırılır. İnsanı, öteki canlı varlıkların doğası gibi, bir doğa olarak, biliriz. Gene insanı, geleneğin eleştirel arındırılması dolayısıyla, tarih olarak, anlayış yetisiyle göz önünde bulundurulan eylem ve düşünce içinde görürüz. İnsan konusunda, davranışları yönlendirici öğelerden, durumlardan, doğanın nesnel gerçeklerinden kaynaklanan olayların açıklanışma dayanan verilerle bilgi ediniriz. İnsanla ilgili araştırmalarımız değişik bilgiler ortaya koydu, ancak bunlar, bir bütün olan insan varlığını kapsamadı.

İnsanın, genellikle, bilinebilir olduğu ölçüde, eksiksiz olarak anlaşılıp anlaşılamayacağı da bir sorudur. Öte yandan insanın bu konu dışında, her türlü nesnel bilgiden uzaklaşan bir özgürlük olarak, kalıp kalmadığı, onun vazgeçilmez bir olanak niteliğinde karşımızda durup durmadığı da sözkonusudur.

Gerçekte insana, iki tutumla yaklaşılabilir: Araştırmanın konusu olarak ve her araştırma için yaklaşılamayan öz-

gürlüğün varoluşu olarak. Belli bir durumda, biz, insandan konu olarak, başka bir durumda da insan olan, ancak nesnel olmayan varlıktan sözederiz. İnsan, gerçekten kendi varlığının bilincine ulaşmışsa, kendi özünü de kavrar. Biz, insanın ne olduğunu onunla ilgili bilgiye dayanmakla anlayamayız, yalnız düşüncemizin ve eylemimizin kaynağında onu öğreniriz. İnsan, gerçekte kendi konusunda bilebileceğinden daha çok bir varlıktır.

Biz, kendimize birtakım savlar tanırsak, özgürlüğümüzün bilincine varırız. Ondan kaçmak ya da onu içerikle doldurmak elimizdedir. Biz, bu konuda ve kendimizle ilgili bir yargıya varabileceğimizi, bundan sorumlu olduğumuzu tartışamayız.

Bunu yadsımayı deneyen bir kimse, kesin sonuca varduıcı biçimde, başkalarından da istekte bulunamaz. Bir sanık, yargıç önünde savunmasını, böyle doğduğunu ve başka türlü davranamayacağını ileri sürerek suçsuz olduğunu kanıtlamaya çalışırsa da suçtan kurtulamaz. Onun bu durumuna gülen yargıcın verdigi yanıt da şuydu: Kendisini cezalandıran yargıcın görüşü de sanığınki gibidir. Çünkü o da, yürürlükte olan yasalara göre böyle davranmak gereğindedir, başka türlü yapmasına olanak yoktur.

Kendi özgürlüğümüz konusunda, kendi varlığımızı kavramak için, ikinci adımı hemen atacağımıza güvenimiz vardır: İnsan Tanrı'yla bağlantılı bir varlıktır. Bu ne demektir?

Biz, kendi kendimizi yaratmadık. Herkes, kendi varlığı konusunda, varolduğu gibi varolmayacağını da düşünebilir. Bu bizim hayvanlarla ortak yanımızdır. Ancak biz, kendimizle ilgili yargıyı verece durumdayız, bir otomat olarak doğa yasalarının buyruğu altında olmadığımızı, özgürlüğümüzün bilincine vardığımızı biliriz, biz özgürlüğümüzle birlikte verilmişiz. Biz sevmiyorsak, ne yapmamız gerektiğini bilmiyorsak, özgürlüğümüzü baskı altına alamayız. Biz, özgürce yargıda bulunur ve yaşamımızın anlamıyla dolu olduğumuzu kavrarsak, varlığımızın bilincine varmışız, kendimizi kendimize borçlu olmadığımızı anlamışız de-

mektir. Eylemlerimizin bizim için gerekli göründüğü özgürlüğün yüksek aşamasında, doğa yasalarına dayalı vazgeçilmez dışsal baskıyla değil, başka bir istencin etkisinden uzak kalarak kendi içsel anlayışımızla davranırız, aşkın varlıktan geldiğimizin bilincindeyiz. İnsan, gerçekte, ne denli özgürse, Tanrı onda o denli kesindir. Ben, nerede özgürsem, orada kendi kendime varolmadığımı kesinlikle bilirim. -Biz insanlar, hiçbir zaman kendi kendimize yetmeyiz. Kendi dışımıza çıkmaya, kendimizi aşmaya doğru itiniriz, hiçliğimiz içinde kendi kendisiyle saydamlaştığımız Tanrı'yla olan bağlantımızın derinliğiyle gelişmek gereğini duyarız.

İnsanın Tanrı'yla olan bağlantısı doğadan gelen bir özellik değildir. Çünkü bu bağlantı özgürlükle içiçedir. Çünkü bu bağlantı her bireyi, kendi yalın ve dirimsel varoluş savının dışına çıkmak için sıçrama yaptığı, gerçekten de dünyadan kurtulduğu, dünya ile bağlarını kopardığı yerde, aydınlatır. İnsan Tanrı'ya bağlıdır. Tanrı, bir bütünlük içinde, gerçekten vareylediğim ölçüde vardır.

Bir kez daha yineleyim: İnsan dünyada, varoluş olarak, bilinebilir bir nesnedir. Sözgelişi: İnsan, ırk kuramlarına göre özel türler içinde, psikanalizde kendi bilinçaltı ve onun etkileri düzeyinde, Marksçılığa göre de üretici bir canlının başarısı olarak kendi üretimiyle doğaya egemen olan, toplum yaşamını sağlayan bir varlık diye görülür. Doğa egemenliği toplumsal yaşamın ikisi de bir varsayım niteliği taşıyan, gelişmeye elverişli tutumdur. Ancak bu tür bilgi yöntemleri, insanı hiçbir zaman bütün olarak değil de, yalnız insanda eyleme dönüşen olayı kavrar. Bu tür bilgi kuramları insanın bütün saltık bilgisine yükselmeyi amaçlar -bu araştırma kuramları hep böyle yaparak gerçek insanı gözden kaçırdı, bu kuramlara inananlarda insan bilincini ve sonunda insanlığı sönüşün sınırına getirdi- İnsan olma özgürlük ve Tanrı'yla bağlantıdır.

En yüksek ilgi, insan bilgilerinin ardınca gitmektir, bu iş bilimsel eleştiriyle yapılırsa övülmeye değer. Sonra, yöntemsel olarak insanın, ne ve nasıl olduğu, hangi sınırlarda bulunduğu, olanakların tümünden yoksun kalınırsa bu bil-

ginin ne denli yetersizliği, gerçek insan olmanın iyice varılamayanı bu bilgide kaldığı konusunda aydınlanır. Bu yolla da, insanın kendi varlığı üstüne edindiği düzmece bilgilerin örtüsü altında kalan korkulu durumlar ortadan kalkar.

Bilmenin sınırları konusundaki bilgide, Tanrı'yla bağlantı olunca, özgürlük için özgürlüğümüzü bulduğumuz yönteme daha açıkça güveniriz.

İnsanın bu yöntemini nereden bulduğu, insan varlığının büyük sorusudur. Şu kesindir: İnsanın yaşamı, hayvanlarınki gibi, doğa yasasına uygun yinelemeler içinde soyların birbirini izleyişine göre akıp gitmez. Çünkü insan özgürlüğü, ona varlığının güvensizliği nedeniyle, birtakım olanaklar sağlar, ona gerçekten ne olabileceğinin yolunur açar. İnsana özgürlüğünden dolayı, kendi varoluşuyla birlikte, çevresinde dolaşmak için bir içerik de verilmiştir. Bu yüzden onun tarihi vardır, insan bu tarih dolayısıyla kendi biyolojik kalıtı yerine, geleneğin verdiğiyle işgörür. İnsanın varoluşu bir doğa olayı gibi sürmez. Onu özgürlüğü yönlendirir.

Bu yönlendirme insanın insana baskısıyla yürütülür, bunu burada tartışmayacağız. Sorularımızı, insanın bu son yönetilişine göre ortaya koyacağız. Felsefeye özgü inancın dayanağı şudur: İnsan bu yönetimde, Tanrı ile bağlantı içinde yaşayabilir. Bunu da açıklamış olalım.

Biz, koşulsuz olanda, Tanrı aracılığıyla yönetildiğimizi sezdiğimize inanıyoruz. Ancak, Tanrı gövdeli bir nesne olarak hiçbir zaman karşımızda değilse, gene hiçbir biçimde Tanrı olarak tek anlam taşımıyorsa, bu nasıl olabilir? Yöneten Tanrı ise: İnsan, Tanrı'nın ne istediğini ne yolla anlar? İnsan Tanrı'yla karşı karşıya gelir mi? Bu karşılaşma ne yolla gerçekleşir?

Yaşam yolunun kararını verme sorunlarında, uzun kuşkulardan sonra, birdenbire güvenilir bir durumun nasıl ortaya çıktığı, özyaşam öyküleriyle ilgili yazılarda bildirilir. Bu güvenirlik, düzensiz sallanışlardan sonra, beliren davranış olanağının özgürlüğüdür. İnsan, ancak, bu güvenirliğin açıklığı içinde, özgür olduğunu ne denli kesinlikle bilir-

se, kendisiyle varolduğu aşkın varlık da o ölçüde aydınlanır.

Kierkegaard, kendi benliğiyle ilgili düşünceyi, her gün Tanrı'yla bağlantılı bir yönelliş biçiminde ortaya koydu, çünkü o her zaman kendini Tanrı'nın elinde seziyordu. Kierkegaard, Tanrı'nın gerçekleştirdiği eylem ve evrende, Tanrı aracılığıyla ortaya çıkan olay dolayısıyla istediğini düşünüyor, Tanrı'yı ve her işitileni de gene onun çok anlamlılığı içinde kavrıyordu. Onu kavranabilen ve açık anlamlı bir buyruk içinde yönlendirmekle değil, kesin bir özgürlük istenciyle yönetiyordu, çünkü o Tanrı dolayısıyla aşkın bir nedene bağlı olduğunu biliyordu.

Aşkın varlık aracılığıyla yönlendirme, bu dünyadaki yönlendirmeden apayrıdır, çünkü tanrısal yönlendirme tek türdedir; o da özgürlüğe giden yol üzerinde kendiliğinden gerçekleşir. Tanrı'nın sesi gelenek ve çevreyle gelen her nesneye açık insan tekinin kendi kendini buluşundadır.

İnsan, kişisel eylemi konusunda verdiği yargı ortamında, yönlendirilir. Bu yargı engeller, iter, düzeltir ya da onaylar. Tanrı'nın sesi, bir yargı olarak, insanın zaman içindeki eylemi üstüne, kendi duyguları, yönlendirici öğeleri ve davranışlarıyla ilgili yargısından başka bir anlam taşımaz İnsan, bir yargıya vararak, kendi kendini yargılayarak anlamanın özgür ve doğru tutumu içinde, kendinden yakınmada, kendi kendini onaylamada dolaylı olarak geçerli ve her zaman için kuşkulu bir Tanrı yargısı bulamaz.

İnsan, verdiği yargıda Tanrı'nın sesini kesin olarak bulduğunu, kendisini bu yargıya bırakabileceğini düşünürse, daha bağlangıçta yanılgıya düşer. Biz, bu durumda, aktöresel davranışımızın ve sözde haklılığımızın kendini beğenmişliği içinde, kendi kişisel etkinliğimizi acımasızca görme gereğinde kalırız.

Gerçekte insan, bütün ve kesin olarak, kendi kendine mutlu olamaz; kendi kendisiyle ilgili yargıyı vermede yalnız kendine dayanamaz. O, ancak, soydaşlarının yargısına göre kendi eylemi konusunda, gerekli bir istekte bulunabilir. Bunun yanısıra, yargılarını öğrendiği insanların aşama-

sı konusunda da duyarlıdır. Belli bir kesimin, kalabalığın, kaypak olanın, başıboş kuruluşların ne söyledikleri onu pek az ilgilendirir; üstelik onların söylediklerini de geçerli saymaz. Sonuçta kesin yargı, onun için dünyada tek geçerli yargı olsa; önemli saydığı insanların ağzından çıksa bile geçerli olamaz; yalnız Tanrı'nın yargısı geçerli olabilir.

Bireyin tüm güçlülüğü, kendi kendisiyle ilgili yargıda, nesnel bakımdan pek de gerçek sayılmamıştır. Birey, her zaman, başkasının yargısına gereksinme duymuştur. Yanılmaz bir yüreklilikle ölüme giden ilkellerin yiğitçe davranışları, başkalarının gözünde de böyle yaşar; çünkü onların ünü unutulmaz olur, Edda'nın ölen yiğitlerinin avuntusu da budur.

Başka gerçek bir yiğitlik ise ne topluma dayanan ne de sonradan gelecek ünü gözönünde bulundurandır. Bu, gerçekten kendi kendine dayanarak ayakta duran, belki de gelişmiş mutlu bir varlığın kendisiyle uyum sağlayan, böylece sürüp giden, ya da geçmişten aktarılagelen ve toplumca anımsanan, tarihsel bir töz olarak bilinmeden beslenen, kendi bilinci konusunda yaşadığı şimdiki dünyada bir nesne bulamayan, bir yiğitliktir. Ancak böyle bir yiğitlik hiçliğe gömülmezse, gerçek olanın içinde derin bir bağı gösterir ve insanın açıklanan yargısı yerine Tanrı'nın yargısı oluverirdi.

Yönlendirici yargının doğruluğu, yalnız kendi kendini inandırma yolunda görünürse, bu iki türlü olur: Genel geçerlik taşıyan bir sav ve tarihsel bir sav.

Genel geçerlik taşıyan aktöresel istekler, anlayışa göre, inandırıcıdır. Musa'nın getirdiği On Buyruk'tan beri, bu istekler tanrı varlığının bir biçimidir. Bu istekler, Tanrı inancı olmadan da , herkesin yapabileceği bir eylem konusunda. kesin sınırlandırmalar içinde bilinir ve yerine getirilebilir. Ancak, özgürlük içinde amaçlı ve aktöresel bir buyruğa karrşı gösterilen boyun eğmenin önemi, aşkın varlığı dinlemekle bağlantılı olmayı bir görev sayar, o da düpedüz genel bir özgürlük içinde olur.

Ancak, somut durumda, bu genel buyruk ve yasaktan

nasıl davranılacağı yeterince çıkarılamaz. Yönlendirme, çokluk, *böyle yapmalısın*'ın dolaysız ve değiştirilmez isteğine uygun olarak, tarihsel durum içinde bulunur. Bireyin, burada, yapması gereken her iş onu Tanrı'dan duyacağına inanması yüzünden, kuşku götürür. Bu, Tanrı'yı dinlemenin özünde, yanılmanın doğurduğu atılganlık ve dolayısıyla ayrılma vardır. Bu ayrılma, kesinlikle güveni önler. Kişisel eylemin genelleştirilmesine yönelik isteği yasaklar ve herkes için aşırı bir inanç katılığına varmayı önler. İnsan, Tanrı yönetiminde görüldüğü gibi, yolun bu pek salt açıklığını, herkes için tek doğru yol olduğu kanısına çeviremez.

Çünkü, olayların akışı içinde, her nesne başka türlü görünebilir. Aydınlıkta bile yanlış bir yola gidilmiş olabilir. Kişi, kendi kararının kesinliği içinde, bu dünyada göründüğü sürece, sallantıda kalma gereğindedir. Çünkü saltık gerçeğin kendini beğenmişliği, dünyada gerçeklik için yıkıp yokedici bir durumdur. Bir anlık kesinlik içinde, kalıcı sorunun alçakgönüllülüğü vazgeçilemezdir.

Geriye bakıldığında, kavranılmayan bir yönetimin karşısında, büyük bir şaşkınlık duyulabilir. Ancak burada kesin bir nesne yoktur, çünkü Tanrı yönlendirmesi elde bulunan bir nesneye çevrilemez.

Ruhbilimsel bakımdan, Tanrı'nın sesi, ancak yüksek anlarda kavranabilir. Biz, onların dışında ve onlara doğru giderek yaşarız.

İnsan, yönlendirmeyi aşkın varlık dolayısıyla öğrenirse, bu aşkın varlık onun için olur mu? Onunla ilgili nasıl kurulur?

Varlığımızın, aşkın varlıkla olan bağlantısı, görüş içeriğinden yoksunluğun kısırlığı içinde her nesneyi kesinleştirici bir önemden dolayı olabilir. Ancak, biz, dünyamızda insan olarak kesinliğimizin odağına açıklık içinde ulaşmaya çabalarız. Dünyada en büyük görünür açıklık kişilikten kişiliğe iletişimdir. Bu yüzden, aşkın varlıkla olan ilişki -biz onu oransız olarak gerçekleştirsek de- kişileşen Tanrı ile karşılaşmada şimdiki varlık durumuna gelir. Tanrı bize kişi olmanın görünüşü içinde görünür, böylece biz Tanrı'yla konuşabilecek bir varlığa yükseliriz

Dünyada bizi yere çalan güçler, bize, egemen olmak istiyorlar: Gelecek korkusu, elimizde bulunan nesneye korku dolu bağlılık, korku salan olanaklar karşısında duyulan kaygı. İnsan, onlara karşı, belki ölümle yüzyüze gelince bir güven sağlayabilir. Bu güven de insanı en dışta kalan, açıklanamayan, oldukça yabancı bir anlamda, dahası dinginlik içinde ölmeye bırakır.

Varoluş nedenlerine duyulan güven, amaçsız bir borç olarak, Tanrı'nın varlığına inanma niteliğinde bir dinginlik diye kendini dilegetirebilir.

Yaşamda, özgürlüğümüz için beklediğimiz, Tanrı'dan bir yardım görüp görmeyeceğimizdir, bu da kuşkuludur

Çoktanrıcılık, cinlerde ve tanrılarda yardımcılar, karşı koyucular görür. «Onu bir Tanrı yapıyor», o, olayların ve özel davranışların karşısındaki bilinçtir. Böyle bir bilinç, onları yükseltir ve kutsallaştırır, ancak onları dirimsel ve tinsel varoluş olanaklarının türlülüğü içinde dağıtır, bırakır.

Buna karşın, Tanrı yardımı, insanın köklü olarak bağlandığını bildiği, gerçekten kendi varoluşu içinde *Bir*'in yardımıdır. Tanrı varsa hiçbir cin yoktur.

Bu Tanrı, çokluk, belli bir anlamda kapalı olduğundan, eksiktir. Böylece tapım -görünmeyen Tanrı ile bir karşılaşma olarak- sessiz, sözsüz ortaya çıkan, bir gözlemleme aracılığıyla kişileşen, Tanrı elinin arayış tutkusunu aşarak, varoluş özleminin ereğine ulaşması çağrısına değin vardır

İnsan için özüne değin girilebilir olan yaşamı, bütün olanakları, bunlar arasında, çıkış yolu bulunmayan yıkıp yoketme durumlarını hep Tanrı vermiştir. Bundan dolayı, her durum, bu duruma dayanarak güdükleşen insan özgürlüğü için, bir görevdir. Görev, yeterince belirlenebilen içkin bir mutluluk ereği değildir, aşkın varlık dolayısıyla açıklığa kavuşmuştur. Bu biricik gerçeklik ve onda açıkça oluşan sevginin koşulsuzlugudur. Bu sevgi, kendi usundan dolayı, ne varsa sonsuz olarak kendine yakın görür ve dünyanın nesnel gerçeklikleri içinde aşkın varlığın simgelerini kavramayı becerir.

Papazlar bireyin, kendini beğenmişliğine dayanan ve felsefe yaparak Tanrı'yla bağlantı kurmaya çalışan, kişisel gücünü kınarlar. Onlar her nesneyi vareden Tanrı'ya boyun eğmeyi isterler. Onlara verilecek yanıt şudur: Felsefede, birey, nerede derinden gelen kesinlik varsa ona inanır, Tanrı nesnel bir güvence vermeden boyun eğmeyi ister, Tanrı'nın bu isteği, çokluk, bitmeyen bir korku içindedir. Tanrı, etkisini, bireylerin özgür yargıları dolayısıyla, sürdürür.

Papazlar Tanrı'ya boyun eğmekle, dünyada bulunan ve bir göksel varlık geçerliği taşıyan kilise, kitaplar ve yasaların önde gelen odakları karşısında boyun eğmeyi, birbirine karıştırırlar.

Sonunda, dünyada nesnel odaklar karşısında boyun eğmekle, özgün olarak algılanan Tanrı istenci karşısında boyun eğmek arasında, gerçek bir eşzamanlılık vardır. Ancak bu eşzamanlılık baskıyla sağlanabilir.

Bireyce algılanan Tanrı isteği, nesnel odaklara karşı yerleştirilirse, isteyerek saptırma, genel ve toplumsal görevden kaçma sözkonusu olur. Öte yandan, bunun karşıtı olan; bireyin kavradığı Tanrı isteği karşısına nesnel odaklar yerleştirilirse, o zaman da Tanrı'ya boyun eğme uğruna bir korku önünde saptırma, çekinme sözkonusu olur. Artık Tanrı'ya boyun eğme konusunda direnmekten vazgeçilir. kendi isteğine uyarak gerçek kaçış gündeme gelir

Güvenilir yasalara, bir yetkenin buyruklarına göre bir davranışı benimsemede yetersizlik vardır. Buna karşın, gerçekliği bir bütün olarak duymada birey sorumluluğunun yükselen erki vardır.

İnsan olmanın aşaması, kendini yönlendirme yeteneğini kazandığı, derinliktedir.

İnsan-olmak, insan-oluş demektir.

7 — Dünya :

Biz, uygulayımda önümüzde durana, çevrede somut nesnelerle, canlılarla, insanlarla karşıt durumda bulunana, gereç olana nesnel gerçeklik diyoruz. Biz, nesnel gerçekliği

günlük ilişkilerde, sonra elişlerinde, teknik kuruluşlarda, insanlarla oluşan çevrede, yöntemsel örgütlerde ve yönetimlerde tanıyıp öğreniyoruz.

Uygulayımda karşılaşılan nesne bilimsel bilgiyle açıklanır ve nesnel gerçekliğin bilgisi olarak, yeni bir uygulayım için kullanım alanına konur.

Ancak nesnel gerçekliğin bilimi, daha başlangıçta, varoluşun dolaysız ilgilerinin dışına çıkar. Her zaman bir savaş olan nesnel gerçekliğin bilimi, uygulayımda, karşıt direnişlere üstün gelmek için, nesnel gerçekliğin kaynaklarından yalnız birini elde bulundurur. İnsan, bütün uygulamalı yararlardan bağımsız olarak, gerçekliği bilmek ister. Bilimlerin daha derin bir kaynağı salt, kendini açığa vuran bir gözlemleme, gören bir öz-derinleşmesi, dünyada gelen yanıtları dinlemedir.

Bilgi, yöntem yoluyla, bütün bilinenleri düzenli birliğe kavuşturarak bilimsel olur, bu da aralarında karşılıklı bağlantı bulunan ilkelere varmak için, dağınık durumda bulunan nesneleri adım adım ilerleyerek aşmakla sağlanabilir

Bu nesnel gerçeklik bilgisi, bütün bir dünya tasarımı ile bütünleşir gibi görünüyor. Tüm nesnel gerçeklik, tek, kendince olan biricik dünya, dünyanın bütünü niteliğinde, dünya tasarımında gözönüne getirilmelidir. Bu dünya tasarımı, her zaman eksik ve düzeltmeyi gerektirir durumda ise de, insan onu, ister bilginin sonucu, ister ilke olarak, varlığın nesnel gerçekliği diye anlaşılacak, erişilebilecek bir biçim niteliğinde görmektedir. Dünya tasarımı, kendi içinde, düzenli bilginin hepsini kapsamalıdır. Dünya tasarımları, insan bilgisinin başlangıcında ortaya çıktı. Bir dünya tasarımı, her zaman, bütünü bir birlik içinde ve kesinlikle bilen varlık olmak ister.

İmdi, ortada ilginç ve önemli bir durum vardır. O da, içinde dünyanın bütünleştiği, kendi içine kapalı kapsayıcı bir dünya tasarımına dayanan istektir Burada temelden gelen yanılmaya dayalı bütüncül dünya görüşüne yönelik ve kendiliğinden anlaşılan bir eğilim sözkonusudur. Bu yanılma, ilkin, yeniçağda büsbütün açığa vurmuştur.

Çünkü eleştirel bilim, kendi ilerleyişi içinde, yalnız şimdiye değin yanlış olarak topluca çöktüğünü değil, gerçekte bilimlerin görevi olan dizgesel bilgi birliklerinin kendi kökleri içinde çok yanlı ve değişik olduğunu öğretiyor. Bu, bilginin verimliliğine göre açık olur. Birlikler, evrenselleşirken -hepsinden önce fizikte- birlikler arasında, fiziksel dünya, yaşam dünyası, tin dünyası, tinsel dünya arasında oldukça kesin sıçramalar kendini gösterir. Bu dünyalar, bir basamaklar dizisine göre, düzenlenmiştir. Bu düzen türünde, sonraki basamağın nesnel gerçekliği kendi varlığı için bir öncekini koşul edinir, öyle ki önceki basamağın nesnel gerçekliği, sonraki basamağınkini gereksemeden ortaya çıkabilir durumda görünür. Sözgelişi: Özdeksiz yaşam olmaz, ancak yaşamsız özdek olur. Sonraki basamakları öncekilerden ayırmak için boşuna denemeler yapıldı, her girişimin sonunda, sıçrayış sonucu, konu daha çok açıklık kazandı. Bir dünya bütünü vardır, bu dünyada her nesne bilgiye uygun olarak, araştırılabilen birliklere bağlıdır, kapsayıcı bir kuramın egemenliği altına sokulabilecek, bağımsız bir birlik yoktur. Bu kavram, bir araştırma görüşü olarak ileriyi aydınlatabilir. Bir dünya tasarımı yoktur, yalnız bilimler dizgesi vardır.

Dünya tasarımları, her zaman, yanlışlıkla, evren, diye saltıklaştırılmış tekil bilgi dünyalarıdır. Değişik temellere dayanan, araştırma görüşlerine göre, özel görüşler gelişmiştir. Her dünya tasarımı, dünyadan bir kesittir, dünya bir tasarım olamaz. «Bilimsel dünya tasarımı», gizemsel olandan başka biçimde, her zaman bilimsel araçlar ve yetersiz, söylencesel içerikli, gene söylencesel bir dünya tasarımıydı.

Dünya konu değildir, biz her zaman dünyadayız, konu edindiğimiz nesneler ondadır; ancak kendisi konu değildir. Bir yönteme dayanarak araştırılan çevrenlerimiz ne denli genişlerse genişlesin, aralarında milyonlarca güneşiyle, milyonlarcadan birini oluşturan bizim Samanyolu'muzun da bulunduğu yıldızların gökbilimsel tasarımları ve evrensel özdeğin matematiksel tasarımda gördüklerimiz, her zaman buraya değin gördüğümüz görüntülerin açıklanışıdır; nesnelerin nedeni, evrenin bütünü değildir.

Dünya kapalı değildir. O, kendi kendisiyle açıklanamaz, onda bir nesne başka nesnelerden yola çıkılarak aydınlatılır, bunun da sınırı yoktur. Hiç kimse, gelecek bir araştırmanın hangi sınırlara sürükleyeceğini önlerinde hangi uçurumların açılacağını bilemez.

Bilimsel eleştiri eğilimi, dünya tasarımından vazgeçti, ancak felsefe bakımından varlığı anlamanın da koşuludur. Felsefeye özgü varlık bilincinin koşulu bütün bilimsel araştırma yöntemleriyle yakınlık kurmadır. Ancak bilimsel dünya bilgisinin gizli anlamı, bilinmeyenin uzamının en açık bilgisinde kavuştuğu yerdeki sınırlara, araştırma yoluyla varmak ister görünüyor. Çünkü, yalnız eksiksiz bilgi, bilinmeyenin gerçek bilgisini elde edebilir. Bilinen bir dünya tasarımı yerine çokluk ortaya konan bilinmeyende yalnız bilimsel bilginin bu yolu üzerinde, o olmadan ve onun karşısına çıkmadan, gerçek ne ise kendini gösterir. Bilme tutkusu, bilginin başarısızlığa uğradığı yere değin, en yüksek atılımıyla, ulaşmak ister. Çalışılarak ortaya konan bir bilinmeyende varlık bilincimizin eşsiz bir kaynağı yatmaktadır.

Dünyanın nesnel gerçekliğinin ne olduğunu, başka bir örnekle açıklayalım. Bilimsel yöntemlerle sağlanan bilgi, şu genel yargıda toplanabilir: Her bilgi bir *yorum*dur. Yazılı kaynakların anlaşılmasında yapılan işlem varlığın her kavranışı konusunda bir benzetmedir. Bu benzetme gelişigüzel değildir.

Çünkü, biz, her varlığı ancak anlamlandırmada buluruz. Bu varlığı açıklamaya kalktığımızda, onu söylediğimizin anlamında elde ederiz. Önce dilde karşımıza çıkanı kavranabilirliğin ovasında yakalamışız demektir. Ancak, bizim, konuşmamızdan çok önce, güncel yaşamın dilinde, nesnel varlıkla nesneler bizce, anlam içindedir, başka bir nesneyle bağlantılı olarak belirtilmiştir. Varlık, bizim için, bir anlam bağlamı içindedir. Varlık ve varlıkla ilgili bilgi, olmaktaolan ve olmakta olana dayanan dilimiz, değişik anlam vermelerin bir örgüsüdür. Her varlık, bizim için, bir yorumlanmış olmaktır.

Yorum, belirleyenin belirtiden ayrıldığı gibi, yorumla-

nan nesneden ayrılır. Varlık, yorumlanmış olmak diye anlaşılırsa, bu biçimiyle ayrılmış olma gereğinde kalır. Yorum, bir nesneyi yorumlar, yorumlananı bizim yorumumuz, varlığın, karşısına yerleştirir. Ancak bu ayrılma başarı sağlamaz. Çünkü o, bizim için, ortada bulunan, olduğu gibi bilinebilir olan bir nesne değildir. Yoksa, o, yalnız yorumlanmış olan, kendiliğinden yorum olmayan olurdu. Bizim, her zaman, bildiğimiz, yorumumuzun ancak bir ışın yansıması, ya da bir yorumlama olanağının yakalanması olduğudur. Bir bütün olarak varlık, bütün bu yorumlamaları, bizim için görünmeyenin içine girmeye olanak sağlayacak nitelikte, ortaya koyma gereğindedir.

Ancak yorum, gönül isteğince değildir. O, nesnel bir nitelikten dolayı, doğru olarak vardır. Varlık, bu yorumları gerektirir. Bütün varlık biçimleri, bizim için biraz da anlamverme biçimleridir; ancak gerekli olan yine bu anlam-verme biçimleridir. Kategoriler öğretisi, varlık yapılarının öğretisi olarak, varlık biçimlerini anlam verme biçimleri niteliğinde, sözgelişi; «nesnel varlıkların» kategorileri olarak, özdeşlik, ilişki, neden ve sonuçta, özgürlük ya da anlatım olarak açıklar.

Bütün varlık, bizim için, kendi anlamı içinde her yana yayılıp genişleyen bir yansıma gibidir.

Nesnel gerçekliğin biçimleri de yorumlanmış olmanın biçimleridir. Yorumlama, yorumlanmış olanın; varlığın kendi gerçekliği değil, varlığı sunan bir biçimdir. Saltık gerçeklik, bir yorumlama dolayısıyla, yeterince açıklanamaz. Yorumun içeriği, gerçekliğin kendisi olarak alınırsa, bu kez de bilgimizin bir yanılgısı olur.

Dünyanın nesnel gerçekliğinin niteliğini, varoluşun *görünebilirliği* olarak anlatabiliriz. Buraya değin açıkladığımız: Nesne gerçekliğin sallantılı durumu, dünya tasarımlarının niteliği, yalnız göreli görüş biçimleri olarak; yorumlama olarak bilginin niteliği, özne-nesne-koşup içinde bizim için varlığın verilmişliği, bu olanaklı bilginin temel çizgileri, şu anlamdadır: Bütün konu edinilen varlıklar, görünüşlerdir, hiçbir bilinen varlık, bütün olarak kendiliğinden var-

lık değildir; Varoluşun görünebilirliği Kant'ın elinde açıklığa kavuşmuştur. Görünebilirlik, kendiliğinden nesnel olmadığı için, zorlayıcı değil de aşkın kavrayıcı ise, gerçek ten aşkın olabilecek durumda bulunan bir us onu anlamakta başarısızlığa uğramaz. Bu us, şimdiye değin bilinene yeni bir katkıda bulunmaz, bütünüyle varlık bilincini sarsar İşte bundan dolayı, dünya varlığının felsefeye özgü düşüncesinde, birdenbire, sönmeyen bir ışık ortaya çıkıyor. Bu ışık dışta kalırsa, yargılar da yeterince gerçekleşmediğinden. temelde anlaşılmak olarak kalır.

Burada sözkonusu yalnız saltık dünya tasarımları değildir. Dünya kapalı değildir, bilgi için değişik görüş açılarına ayrılmıştır, çünkü belli, tek bir ilkeye bağlanamaz. Dünya varlığı, bütünüyle, hiçbir bilginin konusu değildir.

Biz, dünya varlığı konusundaki kanımızı, daha önce Tanrı ve varoluşla ilgili kanımız bakımından, derinleştirelim; Şu yargıya varırız: Dünyadaki nesnel gerçekliğin, Tanrı ile varoluş arasında yitici bir varlığı bulunmaktadır.

Günlük yaşam bunun karşıtını öğretir görünüyor: Biz insanlar için dünya ya da dünyadaki kimi nesneler saltık olarak geçerlidir. Kendi varlığının son içeriğine birçok nesne katan insandan, Luther'le birlikte, şöyle sözedilebilir: Neye dayanıyorsan, nenin üstünde duruyorsan, senin gerçek Tanrın odur. İnsan, saltık olandan başka bir nesneyi benimseyemez. Onu ister istesin, ister bilsin ya da bilmesin, ister gelişigüzel, ister bilerek sırayla ya da kesin ve sürekli olarak yapsın, bunun dışına çıkamaz. İnsan için saltık olanın yerini veren odur. Bu yer gidilmezdir. İnsan onu doldurma gereğindedir.

Binlerce yılın tarihi, dünyayı aşan insanla ilgili olağanüstü olaylar gösteriyor. Hint gizemcileri -Çinde ve Batıda kimi keşişler- saltık olanın derin dünyasız düşüncesine dalarak, içe kapanarak, dünyadan vazgeçtiler. Dünya yitip gitmiş gibidir, varlık -dünyadan yüzçeviren için- hiç olan her nesneydi.

Çin gizemcileri, içinde bütün varoluşun dilegetirildiği arınmış bir bakış uğruna, dünyaya yönelik eğilimden ken-

dilerini kurtarıyor, sonsuzluğun yitmekte olan görüntüsünü ve bu görünüşün sınırsız, evrensel yasanın geçerliliğini saydamlaşmış bir duruma getiriyorlardı. Onlara göre zaman, dünya dilinin şimdiki varlığı uğruna sonsuzluğa çakılıp kalmıştı.

Batılı araştırıcılar, bilgeler, ozanlar, seyrek olarak da işadamları dünyayı dolaştılar, bunu da dünyaya olan bağlılıkları içinde, dıştan geliyorlarmış gibi yaptılar. Uzak bir yurttan gelerek, dünyada kendilerini ve nesnel varlıkları buldular. En içsel bir yakınlık içinde, sonsuz olanın en elverişli biçimde anımsanmasıyla, zamana bağlı olayın ötesine geçtiler.

Dünyaya bağlanırsak, yaşam uygulamasının ve bilginin açık kesinliğiyle, varlık içinde temelini bulamamış başka nesnelere, dünyanın değersizliği kanısına eğilim gösteririz.

Dünyayı bir varlık uyumu olarak görmek için, mutlu anlarda, dünya işinin büyüsü insanı saptırır. Buna karşılık korkunç yıkımın algılanışı ve bu nesnel gerçekliğin yaşanışıyla görerek yüzyüze gelen umutsuzluk başkaldırır. Bu umutsuzluktan gelen direniş varlık uyumunun karşısına, şu cümlede dilegelen Hiççiliği koydu: Her nesne anlamsızdır.

Her türlü kuşkudan arınmış bir doğruculuğun, varlık uyumunu olduğu gibi, Hiççilikle ilgili dağılmışlığı da kendi düzmeceliği içinde iyice görmesi gerekir. Bunların ikisinde de bütüncül br yargı saklıdır, dünya ve nesneler konusundaki her bütüncül yargı yetersiz bir bilgiye dayanır. Karşıt nitelikteki bütüncül yargıların saptanmasına karşı, biz insanlara, olay, yazgı ve yaşamın zamanlı akışı içinde, özel olarak yapılanı bıkmadan dinlemek için hazır bulunma durumu verilmiştir. Böyle bir hazırlılık iki temel deneyi kapsar.

İlkin: Tanrı'nın saltık, aşkın varlık olduğunun dünyada algılanışı: Ben, görünmeyen Tanrı'yı, genel olarak, her zaman anlamak ve kavramak istersem, o daha uzağa gider O, benzeri olmayan durumuna göre, dilinin saltık tarihsel biçimiyle, düşünülmez nitelikte yakındır

İkincileyin: Tanrı dilinin dünyada algısı: Dünya varlığı, kendi kendine değildir; bu dünya varlığında bir anda, varoluş için genelleştirmeye gitmeksizin, yalnız tarihsel bakımdan açık anlam taşıyan, Tanrı dili kalıcı bir çokanlamlılık ortaya çıkar.

Varlık için özgürlük dünyayı kendinde olduğu gibi görür, son olarak değil. Onda sonsuz olan ve zamanlı görünen, birbirine uygundur.

Biz, sonsuz varlığı, bizim için zaman içinde nesnel gerçeklik taşıyan olayın dışında algılayamayız. Çünkü, bizim için varolan dünya varlığının zamanlılığı içinde görünme gereğindedir. Tanrı ve varoluş konusunda dolaysız bilgi yoktur. Burada, yalnız, inanma geçerlidir.

İnanmanın temel ilkeleri -Tanrı vardır; koşulsuz isteme vardır; insan sonlu ve yetersizdir; insan ancak Tanrı dolayısıyla yaşamını sürdürür- kendisiyle ilgili doğruluğu ancak bizim için duyulur kılar, böyle olmakla inanmanın ilkeleri, dünyada Tanrı dili olarak birlikte yürürlüğe girer. Dünyayı kapsayan Tanrı'nın varlığı doğrudan doğruya gerekli olaydı, olduğu gibi aktarılmazdı. Genel ilkelerin bütün gerçekliği geleneğin ve yaşamda kazanılan ayrıcalığın biçimi içinde dilegelir. Bireysel bilinç, bu biçimler içinde, bu gerçeklik dolayısıyla uyanır, atalar öyle söylediler. Biçimsel olanlarla ilgili kaynağın sonsuz tarihsel derinliği şöyle diyor: «Onun kutsal adı için...», «ölümsüzlük...», «sevgi...»

İnanmanın ilkeleri ne denli genelleşirse, o ölçüde daha az tarihseldir. Bu ilkeler salt soyutlama içinde yüksek bir isteği ileri sürer. Ancak böyle soyutlamalarla insan yaşayamaz, bu soyutlamalar somut eylemin yadsıması içinde, anıt ve umut konusunda bir kılavuz niteliği taşıyan, en ufak ölçüde bir nesne olarak kalır. Onların, ayrıca, arındırıcı bir gücü de vardır: Onlar, şimdiye özgü, upuygun gerçekleştirmenin büyük geleneğini benimseme uğruna, yalın gövdeselliğin ve anlamsız darlıkların zincirlerinden kurtulmayı sağlar.

Tanrı varlıktır, kendimi kendisine eksiksiz olarak verebileceğim gerçek biçimidir. Dünyada, yaşamımın bütününü,

Tanrı'ya inanmış bir istencin koşulu altında, sürekli bir görev içinde, adayacağım nesne Tanrı'yla ilgilidir. Çünkü insan, kör bir kendini veriş içinde düşünmeksizin bir gücün yararına çalışır; bu güç eylemseldir, aydınlık getirmez, insanı aşar, insan suçlu olarak (görme, sorma ve düşünme konusundaki yetersizliğinden dolayı) belki de «şeytanın çıkarına çalışır».

Dünyanın nesnel gerçekliğine bağlanmada -kendini Tanrı'ya vermenin vazgeçilmez ortamında- gelişen kendi kendine varolma, gene kendini Tanrı'ya adadığı bu ortamda tutunur. Ancak, bütün varoluş, nesnel gerçeklik içinde, aile, halk, uğraş, devlet ve dünyaya karılıp eritilmişse, bu dünyanın nesnel gerçekliği yadsınmışsa, hiçliğin umutsuzluğu yenilgiye uğrar. Çünkü bütün belirlenmiş dünya varlığına karşı, kesinleşen kendi varlığını ileri sürme savı başarıya ulaşmıştır, bu kendi varlığını ileri sürme savı yalnız Tanrı karşısında vardır ve Tanrı'dan gelmiştir. Kendini dünyaya değil de Tanrı'ya adamada, bu kendi kendisi olma, kendiliğinden verilir ve özgürlük diye anlaşılır. Bu da ancak dünyada ileri sürülebilir.

Varlığın gelip geçiciliği konusunda, Tanrı ile varoluş arasında ortaya çıkan dünya varlığının bir söylencesi bulunmaktadır, bu söylence -Kutsal Kitaptaki kategorilerde- dünyayı aşkın bir tarihin görünüş alanına çıkışı diye düşünür. Dünyanın yaratılışından yokoluşuna, kutsal olayın (kurtuluşun) gerçekleşmesi, dolayısıyla dünyalaşmaya ve bütün nesnelerin yeniden düzenlenişine değin uzayan bir söylence. Bu söylenceye göre, dünya kendiliğinden olmamış, doğaüstü bir olayın akışı içinde gelip giden bir varoluştur Bundan dolayı dünya geçici, bu geçicilik içinde, Tanrı ve varoluş gerçektir.

Kalıcı olan, dünya sürecinde görünür. İnsan, kendini bir birey olarak bilir. Bu görünür olayda usa aykırı düşen bir nitelik vardır, çünkü onda sonsuz olan, kendi kendine kesinlik kazandırılandır.

Biz, felsefeye özgü, inanç ilkelerini dilegetirdik: Tanrı vardır, koşulsuz isteme vardır, insan sonludur ve yetersizdir, insan ancak Tanrı yönetiminde yaşayabilir, dünyanın nesnel gerçekliğinin Tanrı ile varoluş arasında geçici bir varlığı vardır. Bu beş önerme, birbirini karşılıklı olarak güçlendirir, gene karşılıklı olarak birbirinin yerine geçer. Ancak, her birinin temel algısında kendine özgü bir kaynağı vardır.

Bu beş temel önermeden hiçbiri, dünyadaki nesnel varlıklardan kaynaklanan sonlu bir bilgi gibi, kanıtlanır türden değildir. Onların doğruluğu ancak onlara duyulan ilgi dolayısıyla «gösterilebilir», düşünce işlemiyle «aydınlatılabilir»dir, ya da çağrışım yoluyla «anımsatılır»dır. Onlar, bir bilgi olarak, geçerlik taşımaz, inanılmışlığın verdiği güce karşın, bilinmeyenin sallanışı içinde kalır. Onlarla ilgilenmiyorum, bu konuda bir yetkenin bilgisiyle yetinmiyorum, ancak onların gerçekliklerinden de kendi varlığımı yoksun bırakamam.

Bu önermelerin açıklanışı karşısında ürkütücü bir durum çıkar ortaya. Onlar, bir bilgi gibi hızla ele alınır, bu yüzden de anlamlarını yitirir. Onlar, inanç olarak, kolayca gerçekliğin yerine konur. Bu önermeler, insanların bu inançlar içinde, kendilerini anlamaları, bunlarla iletişimde kesinliğe varmaları, bir varlıkla karşılaşıldığı yerde, bizde bu gerçekleri uyandırmak için başkalarına bildirilmeyi ister Ancak, anlatımın açıklığı nedeniyle görünüm bilgisi olma yanlışlığına sürüklenirler de.

Bu anlatımın içinde tartışma vardır. Çünkü, biz, düşünürken ikili bir olanak ortaya çıkıverdi: Ya doğruyu buluruz, ya da yanılgıya düşeriz. Bu yüzden olumlu anlatımla yanılmanın direnişi birbirine bağlıdır. Düşünülenin düzene uygun biçimde yapımı yanında doğrudan sapma da ortaya çıkar. Bundan dolayı olumlunun gelişen tasarımı olumsuz yargıların, sınırlandırma ve direnişin baskısıyla karşı karşıya gelme gereğinde kalır. Felsefe yapıldığı sürece, bu tar-

tışma savaşında, güç kazanma amacını güden bir savaş değil, anlığın bütün silahlarını kendi inancımızın anlatımında olduğu gibi, bize karşı çıkanın da buyruğu altına koyarak, ileri sürülen sorunlar içinde aydınlanmanın yolları olarak bir savaş, doğrunun açıklığını bulmak için bir savaş, sözkonusudur.

Felsefe yaparken, söylemek yerindeyse, dolaysız anlatıma geliyorum: Tanrı var mı? Varoluşta koşulsuz isteme var mı? İnsan yetersiz midir? Tanrı yönetimi var mı? Dünya varlığı sallantılı ve yitip gidici midir? Yanıtlama konusunda, inançsızlığın şu anlatımları karşıma çıkınca güçlük çekiyorum.

İlkin: Tanrı yoktur, çünkü yalnız dünya ve onun olaylarının kuralları vardır, dünya Tanrı'dır.

İkincileyin: Koşulsuz isteme yoktur, çünkü izlediğim istemeler kendiliğinden doğmuş ve değişirler. Onlar alışkanlık, öğrenme, gelenek, uyma ile bağlantılıdır. her nesne sonsuzun içinde koşullar altındadır.

Üçüncüleyin: Yeterli insan vardır, çünkü insan, hayvan gibi, yetiştirilmiş bir varlık olabilir, eğitilebilir. Gerçekte insanın temeliyle ilgili bir yetersizliği, bir dağılmışlığı yoktur. İnsan bir ara-varlık değildir, son biçimini almış ve bütündür. İnsan da, dünyadaki her nesne gibi, geçicidir, ancak kendine özgü bir nitelikte, bağımsız, kendi dünyasında kendine yeterlidir.

Dördüncüleyin: Tanrı yönetimi yoktur, bu yönetim bir yanılgı, bir kendi kendini aldatmadır. İnsan, kendini izleyecek bir güçtedir, kendi gücüne güvenebilir.

Beşincileyin: Dünya bir nesnedir, nesnel gerçekliği biricik ve temel gerçekliktir. Aşkın varlık yoktur, bu nedenle dünyada her nesne geçicidir. Dünya saltıktır, sonsuzdur, yitici, üstünden aşılan gelişigüzel, sallantılı bir varlık değildir.

İnançsızlığın böyle anlatımları karşısında, felsefenin iki yanlı bir görevi vardır: Onların kaynağını tanımak ve inanç gerçekliğinin anlamını açıklamak.

İnançsızlık aydınlanmasının sonucu olarak geçerlidir. Ancak aydınlanma nedir?

Aydınlanmanın istemeleri, araştırmaksızın doğru diye benimsemenin körlüğüne -büyüyle ilgili işlerde olduğu gibi kanıtlanamayan yanlış varsayımlara dayanması düşünülen davranışlara, sınırlandırılmayan soru sormanın ve araştırmanın yasağına, geçmişten gelen önyargılara karşı yönelir. Aydınlanma, görüş ve eleştirel bir bilinç türü ve her görüş sınırı için, sınırlandırılmamış bir çaba ister.

Düşündüğünün, istediğinin ve yaptığının kendince aydınlatıcı olması, insanın benimsediği savdır. İnsan, kendince, düşünmek ister. İnsan, anlayışla kavramak ve doğru olanın elden geldiğince saptanmasını ister. Her insan için yaklaşılabilir olan deneylerle köklü bir bağlantı kurmak ister. İnsan, ortaya atmak için önünde bulunan ürün yerine, görüşün kaynağına varan yolu arar. Bir kanıtlamanın hangi anlamda geçerli olduğunu ve usun hangi sınırlarda başarısız kaldığını görmek ister. Sonunda, temellendirilmez varsayımlar olarak, yaşamının tabanını kurmak gereğinde kaldığı nesne için dayanak ister: bunları izlediği yetke için, duyduğu derin saygı için, bu zaman ve durum içinde anlaşılamayan ve kavranılmaz olan bir nesneye beslediği güven için; boyun eğme konusunda da neden boyun eğdiğini bilmek ister. İnsan, doğru ve yerinde diye yaptığı, her nesne için, ayrım gözetmeden, içten gelen bir katılma koşulu öne sürer. Benimsediği kanı, kendi anlayış ortamına göre onaylanırsa, diyeceği olmaz. Kısası: Aydınlanma -Kant'ın sözleriyle- insanın, kendisinin yolaçtığı yetişkin olmayışın, kaynağından çıkışıdır. Aydınlanma, insanın üzerinde kendine geldiği bir yol olarak anlaşılmalıdır.

Aydınlanmanın anlamı, iki değişik yorum içerdiğinden, aydınlanmaya karşı çıkışlar kolayca ve yanlış araştırılmıştır. Bu doğru ve yanlış bir aydınlanma olabilir. Bu yüzden aydınlanmaya karşı yürütülen savaş, kendi yönünden, iki anlamlıdır. Bu savaş -haklı olarak- yanlış, -haksız olarak- doğru aydınlanmaya yönelebilir. Çokluk, ikisi de birbirine karışır.

Aydınlanmaya karşı savaşta söylenen şudur: Aydınlanma bütün yaşamın doğurduğu geleneği dağıtıyor, inancı ye-

rinden sökerek *Hıççiliğe* götürüyor, her insana kendi gönlünce davranma özgürlüğü veriyor ve böylece düzensizlik ve başıboşluğun doğmasına yolaçıyor; temelsiz olduğundan insanı mutsuz kılıyor.

Bu kınamalar, gerçek aydınlanmanın anlamını kavramayan, yanlış bir aydınlanmaya yöneliktir ve yerindedir. Yanlış aydınlanma, ustan yalnız kendisine verileni aydınlatmanın kapsayıcı yolunda yararlanma yerine, bütün bilgi, istek ve eylemi yalın us üzerinde temellendirebileceği kanısındadır. O, her zaman tekil anlık bilgisini, boyuna gelişmekte olan bir alanda anlam ölçülerine uygun biçimde kullanma, saltıklaştırılmış ve bireyi de toplumda soru soran ve ilerlemeyi isteyen bilginin canlı bağlantısı üzerinde temellendirme yerine, birey her nesneymiş gibi her nesneyi yalnız kendisinin bildiği ve yalnız kendi bilgisinin temeline dayanarak davranabileceği savıyla yanılgıya götürmüştür. *Yanlış* aydınlanmada, bütün insan yaşamının yönlenmesini gerektirecek nitelikte bir aydınlık ve yetke yoktur. Kısacası, yanlış aydınlanma, insanı kendi kendisiyle ortaya koydurmak ister, öyle ki insan her doğruya ve kendine göre özlü olana usun kavrayıcılığıyla erişebilir. Aydınlanma, yalnız bilmek ister, inanmak değil.

Doğru aydınlanma, buna karşın, düşünceye ve soru sorma olanağına dıştan ve baskıyla gelen bir sınır koyma amacı gütmez, ancak nesnel sınırın bilincindedir. Çünkü o, yalnız soru sorulup karşılığı alınmayanları, önyargıları ve sözde kendiliğinden anlaşılır olanları değil, kendi kendini de aydınlatır. O, usun yollarıyla insan olmanın içeriklerini, birbiriyle, değiştirmez. Bunlar, us ilkelerine göre yönlendirilen bir anlayış gücüyle aydınlanmanın açıklığa kavuşabileceğini gösterir, ancak us üzerinde temellendirilmez.

Biz, aydınlanmaya karşı girişilen birkaç önemli saldırıya gelelim. Ona yüklenen suçlama, insanın, kendisine Tanrı kayrası dolayısıyla verileni, Tanrı'ya borçlu olduğunu bilmesi gerekeni, kendi kişisel gücünün ürünü sayması yüzündendir.

Bu suçlama, Tanrı'nın başka insanların buyrukları ve

yaratmalarıyla değil, insanın kendi varlığında özgürlüğü dolayısıyla dıştan gelen bir korkuya kapılmaksızın, içinden konuştuğunu anlamıyor. Tanrı'nın yarattığı, Tanrı ile bağlantılı bulunan insan özgürlüğü, gereksiz bir saldırıya uğrayınca, o zaman, Tanrı dolaysız olarak kendini gösterir. Özgürlüğe, gerçekteyse aydınlanmaya karşı girişilen bu savaşla, insanla ilgili bütün nesnelerde olduğu gibi, çılgınlıkla bilgeliğin içiçe girdiği, tanrısal bir nitelik taşıdığı sanılan insanlarca düşünülerek ortaya konmuş inançlar, buyruklar ve yasakların, gene insanlarca konulmuş düzenlemeler ve davranış biçimlerinin yararına, Tanrı'ya karşı bir başkaldırma başlar. Bunlar, sorup karşılık aramadan kaçınırsa, insanla ilgili görevden bir ödün koparmak istiyorlar demektir Çünkü aydınlanmayı yadsıma insana karşı kıyın gibidir.

Aydınlanmanın temel ölçüsü bilimdir. Bu bilim koşullara bağlı değildir; daha açıkçası soru ve araştırmalarında saptanmış erekler ve gerçeklikler aracılığıyla sınırlandırılmamış, insanlığın istemelerinden kaynaklanan bir tutumla, insan konusundaki deneylere karşı aktöre sınırlandırmalarının dışında, bir bilimdir.

Şu çağrı duyulmuştur: Bilim inancı yıkar. Yunan bilimi, inancın içine konulabilecek ve onun aydınlanmasına yarayacak nitelikteydi. Bu bilim, yazgısal bir dünya bunalımının yalın, tarihsel olayıdır. Onun beklenen sonu, güçler arasında hızlanmaktadır. Onda aydınlatıcı bir gerçekliğin bulunduğu her zaman kuşku uyandırmaktadır. Bugün, bilimsel bir tutumdan yoksun kalan, insan değeri yadsınmaktadır. Aydınlanmaya karşı çıkılıyor, aydınlanma usun genişliğinde değil de anlayış gücünün sığlığında görülür. Erkinciliğe (Liberalizm) karşı çıkılarak «bırakın gitsin» ve yüzeysel ilerleme inancı içinde, katılaşmış bir durum görülür; ancak bunda erkinciliğin derin gücü yoktur. Hoşgörüye, inançsızlığın gönülsüz vurdumduymazlığı diye karşı çıkılır ve evrensel iletişimi benimseyerek bir yanı görülmez. Kısacası, insan olarak değerimizin, bilme olanağımızın ve özgürlüğümüzün temeli yadsınır, bu felsefeye özgü varolu-

şun tinsel bakımdan kendi kendini öldürmesini öğütlemektir.

Bunlara karşı, bizce, kesin olan şudur: İnsan için gelenek ve durum dolayısıyla olanaklı bulunan gerçek bilimsel anlayış olmadan hiçbir doğru oluş, hiçbir us ve hiçbir insan değeri de yoktur. Bilim yitirilince günbatımı boşluğu, alacakaranlık, belirsiz ve sevindirici duygular, aşırı düşsel yargılar, özüm böyle istiyor körlüğü içinde gelişir. Engeller dikilir, insan yeni hapisanelere sürülür.

Aydınlanmaya karşı bu savaşlar neden?

Bu savaşlar açmaya, Tanrı'nın dünyada kılavuzu olduğuna inanılan bir insana karşı bağlılık gösterme gereksinmesinden doğmaz. Onlar artık günün yasasına uymayan, algılanan temelsizlikte, sözde kurtarıcı sayılan yalancı bir düzeni kuran, geceye duyulan tutkudan doğar. İnançsızlığın; inanmak isteyen ve kendini buna yönelten bir baskısı vardır. İnsanlar, gücün bir aracı olan yetkeye körükörüne uydukları sürece, güç istenci onları uysal duruma getirir.

Bu sırada, İsa ve İncil'le bir buyruğa uyuluyorsa, yalnız binlerce yılın kilise ve tanrıbilim olaylarına göre doğrudur; oysa İncil'le gelen dinin gerçekliği ve kaynağı düşünülüyorsa doğru değildir. Gerçek aydınlanmanın içinde canlı kalan bu konular, yeni teknik dünyada insan varlığı için bu içeriklerin korunması olanağına katılan felsefeyle aydınlığa kavuşturulur.

Aydınlanmaya karşı sürdürülen saldırıların yeniden anlamlı görünmesi, aydınlanmanın sapmalarına dayanır ki bunlara karşı saldırı da yerindedir. Sapmalar, görevin ağırlığından dolayı, olanaklıdır. Aydınlanma ile ayrıca, özgürlüğünden dolayı kendini Tanrı karşısında daha açık sezen ve özgür olagiden insanın coşkusu ortaya çıkar. Bu coşkuyu her yeni yetişegelen insan yineler. Ancak, bunun ardından, aydınlanma hemen çekilmez bir sav durumuna gelebilir. Çünkü Tanrı, hiçbir biçimde, özgürlükten dolayı açıklık kazanmaz, ancak yaşam boyunca süren çabaların gidişi içinde, insan düşünemediklerinin kendisine verildiği anlarla sezilir. İnsan eleştirel bilmeyişin yükünü, kendisine ve-

rilen anda, buyruğu altına girerek, her zaman, taşıyacak güçte değildir. O, son olanı, kesinlikle bilmek ister.

İnsan, inancı bir yana attıktan sonra, kendini yaşamı bakımından önemli olan boş bir kesinlik beklediği, anlığın yarattığı düşüncelere bırakır. Düşünce bunu başaramayacağından, ileri sürülen görüşün yerine getirilmesi de düşlerle oyalanmak olur. Sonlu ve belirli olan bir böyle, bir şöyle, sonsuz türlülük içinde bütünmüş gibi saltıklaştırılır. Her durumdaki düşünme biçimi bilgi için geçerli sayılır. İnsanın, son kesinlik taşıdığını sandığı bir yalancı konu yüzünden, her zaman kendi kendini araştırmasının sürekliliği de yiter gider. Raslantı ve duruma göre benimsenen görüş, doğru olduğu kanısındadır, ancak yalancı bir aydınlıkta çokluk yeni bir körlüğe dönüşür. Böyle bir aydınlanma, her konuyu kendi anlayış gücüyle bileceği ve düşünebileceği kanısını ileri sürdüğünden, gerçekte nesnel değildir. O, bu olanaksız savı yarım ve dizginsiz bir düşünceyle gerçekleştirir.

Bütün bu sapmalara karşı, düşüncenin yokedilmesi değil, tersine düşüncenin toplu olanaklarıyla, eleştirel sınır bilinciyle ve bilgi bağlantısı içinde sürüp giden geçerli başarılarıyla, gerçekleştirilmesi yarar sağlar. Onu, bütün insanın öz-eğitimiyle gerçekleşen düşünce oluşumu engeller, çünkü istenen belirli bir düşünce ağu, aydınlanmanın ışığı da öldürücü bir hava olur.

En katıksız aydınlanmanın doğrulugu, inancın bırakılmazlığını açıklar. Felsefe inancının beş önermesi bilimsel savlar gibi kanıtlanamaz. İnancın usta, özellikle de bilimlerle, dahası felsefeyle baskı altına alınması olanaksızdır.

Usun, kendiliğinden gerçekliği ve varlığı anlayabileceği yanlış aydınlanmanın bir yanılgısıdır. Us, başka bir nesneyi gerekser. Us, bilimsel bilgi olarak, deneyde algılanana dayanır. Felsefe olarak da inanç içeriklerine bağlıdır.

Us, düşünme yoluyla bunları göz önüne getirebilir, arındırabilir, dürgüleri açabilir, ancak kanısına nesnel yorum, düşüncesine başarı, eylemine anlam, felsefesine varlık içeriği kazandıranın, ona verilmiş olması gerekir.

Düşüncenin bağlı kaldığı bu koşulların kaynağı, sonun-

da, açıklığa kavuşabilir. Onlar, içinde yaşadığımız kuşatıcı varlıkta kök salar. Kuşatıcı varlığın gücü bizim dışımızda kalırsa inançsızlığımız adına şu beş önermenin yadsınmasına eğilim duyarız.

Çok kolay kavranacak nitelikte apaçık deneyin koşulları dünyadan, insanın koşulları da tarihsel gelenekten gelir. Bu dışsal biçim içinde varsayımlar, kendilerinde, gerçek varsayımların bulunmasına yarayan kılavuzlardır. Çünkü bu dışsal koşullar sürekli olarak sınav altında bulundurulur, onlar neyin doğru olduğunu kendince bilen usu, yargıcı değil de bir aracı olarak gerekser. Çünkü us bir deneyi başka bir deneyle inceler, gelenekle gelen inancı da gelenekle gelen inanca göre, bu inancın içinde her geleneği de kendi varlığının kaynağına dayanarak içeriklerin kökensel uyanıklığıyla açıklar. Bilimlerde, gösterilen yollarda yürüyen kimsenin, deney için kaçınamayacağı birtakım görüşler ortaya konur. Felsefede, geleneğin anlayıcı bir nitelikte gündeme getirişiyle inancın ayırdedilme olanağı sağlanır.

İnançsızlığın savunulması kendi dolaysız üstünlüğüyle değil, ancak sözde bilginin kanıtlanabilen yanlış, ussal savlarına ve görünüşte ussallaştırılmış yanlış inanç savlarına karşı, olanaklıdır.

Felsefeye özgü inanç önermelerinin anlatımındaki yanılgı, bir içeriğin başkalarına bildirilmesi, diye alındığı yerde başlar. Çünkü bu önermelerden her birinin anlamında saltık bir nesne yok, gittikçe somutlaşan bir sonsuzluğun belirtimi vardır. Bu sonsuzluğun, inanç içinde bulunduğu yerde, dünya varlığının sonu-gelmezliği, bu temelin çokanlamlı bir görünüşü olmuştur.

Felsefeyle uğraşan kimse, bu inanç önermelerini açıklıyorsa, bu dinin benzeri bir durumdur. Bilge, her yanıttan kaçınmak için, bilmezlikten yararlanmamalı. Felsefe bakımından ölçülü olacak ve şunu yineleyecek: Bunu bilmiyorum, inanıp inanmadığımı da bilmiyorum ancak bu temel önermelerde dilegetirilen böyle bir inanç bana oldukça anlamlı görünüyor, böyle inanmayı, yaşama gücünü elde etmeyi göze almak istiyorum. Felsefe yapmada, bundan dolayı,

her zaman sallantılı anlatımın görünür kararsızlığı ile kararlı tutumun gerçekliği arasında bir gerilim olacaktır..

9 — İnsanlığın Tarihi (1) :

Hiçbir nesnel gerçeklik, kendi kendimizi onaylamamız için, tarihten daha özlü değildir. Tarih, bize, insanlığın en geniş çevrenini gösterir, bize geleneğin yaşamımızı temellendirici içeriklerini getirir, çağdaş varlık için gereken ölçüleri sergiler, çağımıza bilinçsizce bağlanmaktan bizi kurtarır, bize insanı kendi en yüksek olanakları ve kalıcı yaratmaları içinde görmeyi öğretir.

Biz, boş zamanımızı, geçmişin görkemliliğiyle yakınlık kurmak ve yakınlık içinde kalmaktan, her nesnenin yokolup gittiğini görmekten daha iyi kullanamayız. Çağdaş bir varlığı algıladığımızı tarihin aynasında daha iyi görürüz, anlarız. Bizim için, tarihin aktardığı kendi çağımızdakinden daha canlı olur. Bizim yaşamımız, geçmişin ve şimdinin karşılıklı olarak, değişim aydınlığında ilerler.

Tarih, bizi, canlı görüşte, bireysel olana dönüşte yakından ve gerçekten ilgilendirir. Biz, felsefe alanında, çalışmakla özel, soyut ve kalıcı tartışmalar içine gireriz.

Dünya tarihi, raslantı olaylarının düzensiz bir yığını gibi görünebilir. Tarih, bütün olarak, taşan suyun oluşturduğu içiçe girmiş bir çevrinti gibi görünür. Her zaman, bir karışıklıktan ötekine, bir yıkımdan bir başkasına geçilen, mutluluğun kısa ışıltılarıyla, su baskınından bir süre kurtulmuş adalarıyla, onlar da baskına uğrayıncaya değin, her nesne birbirine girmiş durumda -Max Weber'in bir benzetmesiyle- şeytanın yıkıcı değerlerle döşediği bir cadde uzayıp gidiyor.

Bilgi konusunda olay bağlaşımları sonucu, tek tek ne-

---

(1) Bu yazıda, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* Tarihin Kaynağı ve Ereği Üstüne, adlı kitabımdan kimi bölümler de olduğu gibi alınmıştır...

den bağlantıları, iş yöntemiyle ilgili teknik buluşların etkileri, iş yönteminin toplum yapısıyla, yeni ülkeler almanın ulusların yönlendirilmesiyle olan ilişkisi, savaşların ordu örgütlenmeleriyle bunların da devlet yapısıyla bağlantısı gibi sonu gelmez durumlar görünür. Neden bağlantılarının dışında, kuşakların birbirini izleyen dizilişi dolayısıyla ortaya çıkan anlayış biçimlerinde birbirinden ayrılarak beliren kültür çağları olarak, kendi gelişimleri içinde kapalı kültür kuruluşları niteliğinde kesin, bütüncül görüşler görünür. Spengler ve onu izleyenler böylesi kültürleri sessizce sürüp giden yalın insan varlığının bütününden doğan, yerden biten ve açıp solan sonsuz sayıda bitkiler gibi gördüler -Spengler bu kültürlerden sekiz, Toynbee ise yirmi bir öbek saydı- Bu kültürler birbirini ya az, ya çok ilgilendirir, ya da hiç ilgilendirmez

Böyle görülünce; tarihin anlamı, birliği ve yapısı hiç yok demektir. O, doğa olaylarında ortaya çıkan, gözden geçirilemeyecek nicelikte olan nedensel halkalar ve biçimbilimsel yapılardaki gibidir. Oysa, bu tür olayların kesinlikle saptanması tarihte çok güçtür.

Ancak tarih felsefesi böyle anlamı, böyle özgürlüğü, dünya tarihinin yapısını arama anlamına gelir. Yalnız tarih felsefesi insanlığı bütünüyle kavrayabilir.

Dünya tarihinin bir taslağını çizelim:

İnsanların yüzbinlerce yıl öncesinden beri yaşadıkları, çağ olarak belirlenen, yerbilim katlarındaki kemik buluntularıyla saptanmıştır. Onbinlerce yıldan beri de, gövde yapısı bakımından, iyice bize benzeyen insanlar yaşayabilmişler, bu insanlardan kalan araç kalıntıları ve resimler vardır İlkin beş altı bin yıllık belgelere dayanan derli toplu bir tarihimiz var.

Tarihin, derinden kavrayıcı, dört kesimi vardır:

İlkin· İlk büyük adım dillerin ortaya çıkışı, araçların bulunması, ateşin yakılması ve kullanılmasına dayandırılabilir. Bu, her tarihin temeli olan Prometheus çağıdır, bu tarih temeli dolayısıyla insan, ilkin insan olmuş ve birbirinin karşısına dikilmiştir. Biz, bu çağı tasarlayamayız, burada in-

san, ancak bir biyoloji varlığıdır. Bu çağ ne zaman vardı, hangi uzun zaman dilimleriyle tek tek adımlara bölünmüştü, bilmiyoruz. Bu çağ çok mu çok gerilerde kalmalı ve belgelenenlerin bütünlüğü karşısında, büsbütün yitmekte olan tarihsel zamanı kapsamalıdır.

İkincileyin: İ.Ö. 5000 ile 3000 yılları arasında, Mısır'da, Mepozopotamya'da, Hindistan'da, daha sonra Çin'de Ho-ang. ho'da eski yüksek kültürler ortaya çıktı. Bunlar, bütün gezegenimizde yerleşen insanlığın geniş kalabalığına oranla, ufak ışık adaları niteliğindedir.

Üçüncüleyin. İ.Ö. 500 dolaylarında -800'den 200 yılına değinki süre içinde-, bugüne değin insanlığın beslendiği tinsel temel atıldı, üstelik eşsüre içinde ve birbirinden bağımsız olarak Çin'de, Hindistan'da, İran'da, Filistin'de, Yunanistan da...

Dördüncüleyin: O çağdan beri yalnız bir tek, çok yeni, tinsel ve özdeksel bakımdan köklü, dünya tarihi yönünden eşdüzeyde etki taşıyan bir olay çıktı: Ortaçağın bitiminden beri Avrupa'da hazırlanan, yedinci yüzyılda tinsel temeli atılan, onsekizinci yüzyılın sonundan bu yana genişliğine açılan, ilkin birkaç on yıldan beri de üstüste yığılan hızlı gelişim içindeki bilimsel teknik çağ.

İ.Ö. 500 dolaylarındaki üçüncü kesime bir göz atalım: Hegel diyordu ki: «Her tarih İsa'ya gider ve ondan gelir. Tanrı'nın oğlunun ortaya çıkışı, dünya tarihinin odağıdır.» Dünya tarihinin, bu Hıristiyanca yapısının kanıtı günlük takvimimizdir. Buradaki eksiklik, evrensel tarihe böyle bir bakış, yalnız inanan Hıristiyanlar için geçerlik taşıdığıdır. Oysa Batı'da da Hıristiyan, deneysel tarih anlayışını bu inanca bağlamadı. Kutsal tarih Hıristiyanlara göre, kutsal olmayandan taşıdığı değişik anlam dolayısıyla ayrılıyordu.

Dünya tarihinin odağı, gerçekten varsa, bu bütün insanlar için olduğu gibi Hıristiyanlar için de kutsallık taşımayan bir tarih olur, burada deneysel bir olay niteliğinde geçerlik kazanabilirdi. Bu olay Batı'yı, Asya'yı ve bütün insanları, herhangi belirlenmiş bir inanç içeriğini ölçü almadan, inandırmalıydı. Bütün halklar için, tarihsel kendiliğin-

den anlaşılırlığın ortak bir çerçevesi ortaya çıkardı. Bu dünya tarihinin odağı, İ.Ö. 800 ile 200 yılları arasında gerçekleşen tinsel süreç içinde durmaktadır, öyle görünüyor. Bugüne değin, kendisiyle yaşadığımız insan, o dönemde ortaya çıktı Bu döneme kısaca «odakçağ» densin.

Bu çağda, olağanüstü durumlar ortaya çıkar. Çin'de Konfüçyus ve Laotse yaşadı, Çin felsefesinin bütün akımları doğdu, Mo-ti, Tschuang-tse, Lie-tsi ve başka sayısız kimseler düşündüler. Hindistan'da Upanişadlar doğdu, Buddha yaşadı, Çin'de olduğu gibi Kuşkuculuktan Özdekçiliğe, Sofizmden Hiççiliğe değin bütün felsefe olanakları gelişti, İran' da Zerdüşt yaşadı, iyi ile kötü arasındaki savaşın istenen evren tasarımını öğretti, Filistin'de Elias'tan Jesaias ve Jeremias'a değin, Deutero - Jesaias'a değin peygamberler ortaya çıktı, Yunanistan, Homeros, bilgelerden Parmenides, Herakleitos, Platon, tragedya yazarları, Thukydides ve Arkhimedes gibilerini gördü. Bu adlarla anlatılmak istenen ne varsa, hep bu kısa yüzyıllar içinde, birbirini tanımadan karşılıklı olarak, Çin'de, Hindistan'da ve Batı'da yetişti.

Bu çağın yaygın yeniliği, insanın, bir bütün olarak varlığın, kendisinin ve sınırlarının bilincine ulaşmasıdır. İnsan, dünyanın korkunçluğunu ve kendi güçsüzlüğünü öğrenir, köklü sorular ortaya atar, uçurumun karşısında özgür olmayı ve kurtuluşu arar. Kendi sınırlarını bilinçle kavradığı sırada en yüksek ereklerini çizer. Kendi özvarlığının derinliğinde ve aşkın apaçıklığında koşulsuzluğu öğrenir.

Birbirinin karşıtı olanaklar denenmiştir. Tartışma, parti örgütlenişi, tinsel varlıkların karşıtlık içinde birbiriyle bağlantısı, tinsel karmaşanın sınırına varan tedirginlik ve devinimin ortaya çıkmasına yolaçar.

Bu çağda, bugüne değin düşüncemizin tabanını oluşturan temel kategoriler ortaya kondu, gene bugüne değin insanların yaşamlarına etkide bulunan dünya dinleri yaratıldı.

Bu oluşum dolayısıyla, o döneme değin bilinçsizce geçerlik taşıyan görüşler, töreler ve durumlar araştırılmıştır. Hepsi bir çevrintinin içine düştü

Söylence çağı, kendi derinliği ve anlaşılırlığı içinde, son bulmuştur. Ustan ve nesnel gerçekliğe dayanan deneyden gelen söylencenin savaşı; şeytanlara karşı bir Tanrı'nın aşkın varlığı uğruna savaş, gerçek olmayan tanrılara karşı tinsel ayaklanmadan doğan savaş başladı. Söylenceler, söylence olarak büsbütün dağıtıldıkları süre içinde değiştirilerek yeni bir derinlikle kavrandı.

Artık insan kendi içine kapalı değildir. Onun, kendi kendisiyle ilgili, kesin bilgisi yoktur, bundan dolayı yeni, sınırsız olanaklara açıktır.

İlk kez, bilgeler vardır. İnsanlar, birey olarak, kendi kendilerini düşünme konusu etmeyi göze aldılar. Toplumdan uzak, içine kaplı kimseler, gezgin düşünürler Çin'de, kendini bir inana vererek sessizlik içinde yaşayanlar Hindistan'da, bilgeler Yunanistan'da, peygamberler Filistin'de, inanç, içerik, içsel tutum bakımından ne denli birbirinden ayrı olsalar da gene özdeş ortamdadırlar. İnsan, kendini, içsellikle, bütün evrenin karşısına koymayı göze alıyordu. Kendini, kendisinin ve evrenin üstüne çıkaran, içindeki kaynağı buluyordu.

İnsan, o zaman, tarihi kavrıyordu. Olağanüstünün başladığını seziyor ve böylece sonsuz geçmişin daha öncelere gittiğini biliyordu. Gerçek insan anlayışının, bu doğuşunun, daha başlangıcında, insan anılardan dayanak buldu, gecikmiş olmanın da, çökmüş olmanın da bilincine vardı.

Taslak çizerek, olayların gidişine egemen olmak istenir, doğru durumlar yeniden düzenlenmek ya da ilk kez ortaya çıkarılmak istenir. İnsanların hangi tutumla, en iyi biçimde, birlikte yaşayabilecekleri, yönetilip yönlendirilecekleri düşünülür. Düzenleme, düşünceleri davranışlara egemendir.

Toplumbilimsel durum her üç alanda da benzerlikler gösterir. Bir yığın küçük devletler ve iller, önceleri şaşırtıcı bir nitelikte, işlerin gitmesini olanaklı kılan, herkesin herkese karşı bir savaşı vardı.

Ancak yüzyıllar boyunca kendi içinde gelişen bu çağ, öyle yükselen, bir ilerleme değildi. Yıkma ve yeniden ortaya koyma atbaşıydı. Hiçbir yolda aydınlığa ulaşılamadı. Tek

tek varlıklarda gerçekleşmiş olan en yüksek olanaklar, kamunun varlığı olamadı. Önceki davranış özgürlüğü, sonunda kargaşaya dönüştü. Yaratıcılığın yitip gittiği çağda, üç kültür alanında, öğretim görüşlerinin ve düzenlemenin saptanması olayı doğdu. Artık çekilmez bir niteliğe varan düzensizlikten, kalıcı durumların yeniden kurulması biçiminde, yeni bağlama yönelme baskısı ortaya çıktı.

Bitiş önce siyasaldır. Nitekim hepsi de eşzamanda Çin' de (Tsin-Schi-Muang-ti), Hindistan'da (Maurla-Dınastie), Batı'da (Hellen devletleri ve Roma İmparatoluğu) gibi her nesneyi egemenliği altına alan büyük imparatorluklar doğdu. Her yerde, toptan çöküş içinde, önce teknik ve örgütlü, ölçülü bir düzen kazanıldı.

İnsanlığın, bugüne değin gelen, tınsel yaşamı odakçağa dayanır. Çin'de, Hindistan'da ve Batı'da bilinçli geriye dönüşler, yeniden uyanışlar vardır. Dahası, yeniden büyük, özgün tinsel yaratmalar ortaya çıktı, ancak bu; odakçağda kazanılmış içeriklerin bilgi dolayısıyla uyandırılması sonucudur.

Tarihin büyük çizgisi, ilk insan-oluştan başlayarak, eski yüksek kültürlerin üstünden aşıp odakçağa ve onun, çağımızın yakınına değin gelen yaratıcı ürünlerine varır.

O çağdan beri, ikinci bir çizgi başlamış görünüyor. Bizim bilimsel-teknik çağımız, araçların ve ateşi kullanmanın ilk bulunuşuyla ölçülebilecek, ikinci bir başlangıç gibidir.

Benzetmeye dayanarak bir varsayımda bulunmayı göze alırsak, bu şöyle olur: Eski Yahudilerin, yeni bir temel attıkları dönemde, ayrıldıkları ve çalışma yerinden tiksinti duydukları Mısır gibi, eski yüksek kültürlerin düzenleme ve örgütlemelerine benzeyen oluşumlarla kaynaşmış durumdayız. Belki de insanlık; bu büyük örgütlemeler aracılığıyla bizim için, şimdilik uzak ve görünmez olan, tasarlanamayan, gerçek insan-olmanın yeni bir odakçağına doğru gidiyor.

Ancak, şimdi, korkunç yıkımların ortaya çıktığı bir çağda yaşıyoruz. Eskiden bize kalan ne varsa eritilmek gereğindeymiş gibi görünüyor. Öte yandan, şimdilik, inandırıcı, yeni bir yapının temeli de görünürlerde yok.

Yeni olan, tarihin, ilk kez çağımızda, bir dünya tarihi oluşudur. Yeryuvarlağının şimdiki iletişim birliğiyle karşılaştırılırsa eski tarih, hepten, yöresel tarihlerin toplamıdır. Bizim, tarih dediğimiz, şimdiki anlamda sona ermiştir. Tarihöncesi binlerce yıl süren yeryuvarlağının yerleşim durumuyla ve bugünkü gerçek dünya tarihinin başlangıcı arasında geçen beş bin yıllık süre, bir ara-dönemdi. Bu binlerce yıllık süre, önceden geçen insan-olma çağı ve gelecekteki olanaklara oranla, küçük bir zaman kesimidir. Bu tarih, bir bakıma, insanın kendini anlaması, dünya tarihinin eylemi içinde yeralabilmek için, kendini toparlaması anlamına gelir. Tinsel ve teknik donanımın sağlanması yolculuğun başarılı olması içindi. İşte şimdi başlıyoruz.

Böyle çevrelerde, çağımızın nesnel gerçekliğini kara görüyor ve bütün insanlık tarihini yitmiş saymak eğilimindeysek, yönümüzü saptama gereğindeyiz. Biz, insan varlığının gelecek olanaklarına inanmalıyız. Kısa bir görüşe göre bugün her nesne bulanıktır, oysa uzak görüşe göre değil. Bu konuda, kesin bir kanıya varabilmemiz için, dünya tarihinin ölçülerini, bütün olarak, gereksemekteyiz.

Şimdi, ne denli gerçek olur, gerçekliği araştırır ve insan varlığının ölçülerini görürsek geleceğe o denli kesinlikle inanırız.

Tarihin anlamını sorarsak, tarihin bir ereği olduğuna inanan kimse için, yalnız ereği düşünmenin değil, tasarlayarak gerçekleştirmenin daha yakın olduğunu kavrarız

Biz, bütünü tasarlayarak kendimizi yönlendirmeye kalkarsak, güçsüzlüğümüzü anlarız. Tarihi, bütünlüğü içinde, bildiklerini sanan güçlü kimselerin sınır tanımayan tasarıları yıkımlarla sonludur. Tek tek kişilerin tasarıları, kendi dar çevreleri içinde, başarısızlığa uğrar ya da tasarlanmış anlam bağlamlarının sonuçları bambaşka olur. Tarihin gidişi; kimsenin karşı koyamayacağı bir silindire benzer ya da sonsuzca yuvarlanabilen ve yeni olaylar dolayısıyla beklenene karşıt durumda kendini gösteren bir duygu gibidir. Biz, ona, kendimizi verdiğimizde hiçbir zaman bilemeyeceğimiz bu duygu çok anlamlı olarak kalır.

Bu duyguyu, dünyada ulaşılan son mutlu duruma yerleştirirsek, bunu bizim için düşünülebilen hiçbir tasarımda ve şimdiye değinki tarihin hiçbir belirtisinde bulamayız. Çokluk, böyle bir anlama karşı insanlığın tarihi kendi kargaşalı gidişi içinde, bu orta durumdaki başarıların ve bütüncül yıkışların yolunda konuşur. Tarihin anlamına yönelik soru, bu anlamı erek edinen yanıtla, çözülemez.

Bu erek bireyseldir, geçicidir, aşılabilirdir. Bütün tarihi, bir kezlik karar tarihi olarak, toptan kurmaya kalkmak, her zaman değere, özlüğe önem vermemektir.

Tanrı, insanlardan ne istiyor? Belki uzak, belirsiz bir anlam tasarımı olanaklıdır: Tarih, insanın ne olduğu, ne olabileceği, kendisinden ne çıkabileceği ve ne yapabileceğinin ortaya konuş alanıdır. En büyük korkutuş da insan varlığına yöneltilmiş görevdir. Yüksek insan varlığının gerçekliğinde geçerli olan yalnız güvenlik ölçüsü değildir.

Tarihin daha geniş bir anlamı vardır: Tarih, Tanrı varlığının bildirim niteliği kazanma alanıdır. Varlık insanda, başka insanla, ortaya çıkar. Çünkü Tanrı, tarihte tek olarak, kesin biçimde görünmez. Her insan, kendi olanağına göre, dolaysız olarak Tanrı karşısında dikilir durur. Tarihsel türlülük içinde her yerde, yerine konamayan, başka yöne çevrilemeyenin özel hakkı vardır.

Böyle belirsiz anlam tasarımından çıkan sonuç şudur: Ben, elle tutulabilen mutluluğu yeryüzünde bir olgunlaşma olarak, insan durumlarının cenneti olarak, önceden görmek istersem hiçbir başarı beklememeli. Tanrı'ya inanma yoluyla aydınlığa kavuşan insan varlığının derinliğiyle ilgiliyse, her başarıyı beklemeli. Ben, mutluluğun dıştan gelmesini beklersem hiçbir nesne ummamalı, kendimi aşkın varlığın kaynağına bırakırsam her nesneyi ummalı.

Tarihin son ereği değil de, insan varlığının en yüksek olanaklarının ulaşmayı gerekli kılan bir ereği olduğu, biçimsel olarak şöyle belirlenebilir: *İnsanlığın birliği.*

Birliğe, bilimin ussal genelliği dolayısıyla, ulaşılamaz. Çünkü bilim yalnız anlayış gücünün birliğini sağlar, bütün insanın değil. Birlik, din toplantılarında karşılıklı konuşup

görüşme ve oybirliğiyle saptanan, genel bir dinde de yoktur. Birlik, sağlıklı insan anlığının açıklığa kavuşturulmuş diliyle sağlanan uzlaşmayla da gerçeklik kazanmaz. Birlik, herkesçe bilinebilen bir içerik olarak değil, ancak tarihsel türlülüklerin sınırsız iletişimleri içinde kesintisiz, yüksekte, salt olarak sevmenin savaşına dönüşen birbiriyle konuşmada, tarihselliğin derinliğinden kazanılabilir.

Bu, insana yakışır birlikte-oluş için başlıca koşul baskıya dayanmayan bir ortamın varlığıdır. Bu ortamı kazanmak, varoluş temellerinin düzeni içinde düşünülebilen ve birçok kimsenin çabasının ereği olan, insanlığın birliğidir. Yalnız, varoluşun temellerine dayanan, genel ve herkes için geçerli olan bir inanç içeriği istemeyen, bu birliğin ereği, zorlayıcı durumların etkisi altındaki eylemsel güç bağlantılarının oluşturduğu ortamda, sürekli tinsel bir savaş için pek de olanaksız görünmüyor.

Bu birliğin koşulu, herkesin üzerinde birleşebileceği özgürlük olanaklarını, gene herkes için, en yüksek ölçüye getiren politikaya özgü bir varoluş biçimidir. Az çok, Batı'da gerçekleştirilen ve köklü olarak düşünülen bu biçim, seçimler ve yasalarla sağlanan yasallığın yeri; yasal yolda gidilerek, yasaları değiştirme olanağının bulunduğu, hukuk devletidir. Burada anlayışlar, gerçek konuların birliğini edinme, kamuoyu, elden geldiğince çok kimsenin açık bir görüşten yana çekilmesi ve bildiriler aracılığıyla eksiksiz düzenlenmiş bir varlığın sağlanması için, savaşırlar.

Savaşların sonuna, ancak içinde hiçbir devletin salt üstünlük sağlayamayacağı, yalnız insanlığın hukuk düzeni ve bu düzenin işlemleri içinde ilerleyebileceği, evrensel bir hukuk düzeninde varılabilir.

İnsanseverlik iletişimi, şimdilik boyuna haksız da olsa, haklı olmaya yönelmiş bir hukuk düzeni uğruna, baskıdan vazgeçmeyi istiyorsa, bu durumda, böyle bir anlayışın inandırma gücünden yola çıkarak geleceği, açıkça sağlıklı, gören bir iyimserliğin, bizim için hiçbir yararı yoktur. Elimizde bunun karşıtını gösteren kanıtlar vardır.

Biz, herkesin içinde özel istencin, kendi kendini aydın-

latmaya karşı direncin, felsefeyi bile örtmeye kalkan sofizmin bulunduğunu görüyoruz. İletişim yerine yabancıyı yadsıyan erk ve güç beğencine, kazanmanın kör umudu içinde savaş olanaklarıyla her şeyi ortadan kaldırmaya, öldürmeye yönelik yabanıl serüvenler uğruna yığınların sürüklendiğini görüyoruz. Buna karşın, yığınların özverl, erteleme, katlanma ve sağlam durumların özenle kurulması yolundaki çabanın azlığını da görüyoruz. Tinin bütün girintlliçıkıntılı konuşmaları süresince, başıboş, boyuna kendi yoluna doğru iten tutkuların varlığını görüyoruz.

İnsan varlığını açığa vuran çizgilerin dışında, bütün kurumlarda ortadan kaldırılamayan tüzesizlik görüyoruz. Nüfus artışı ve ayrı bölgelere bölünüp yerleştirilme ya da herkesin gereksediği, ancak üleştirme olanağı bulunmayan kimi önemli nesneler yüzünden, tüzeyle üstesinden gelinemeyen durumların ortaya çıktığını görüyoruz.

Bu yüzden, herhangi bir biçimde, yine gücün deldiği, ortadan kaldırılamayan sınır görünüyor. Evreni Tanrı'nın mı, şeytanın mı yönettiği? Sorusu yeniden gündeme geliyor Sonuç olarak şeytanın, Tanrı'nın buyruğu altında bulunduğu temelsiz bir inançtır.

Biz, birey olarak, yaşamımızı, yalın bir anlığın parçalanmış, raslantıların kopukluğu ve karşı konulmaz olayların içinde dağılmış görürsek, sona ermiş ve geriye düzensiz bir yığın bırakacağı sanılan tarih önünde kendimizi ayağa kaldırmaya ve böylece tarihe üstün gelmeye çalışırız.

Biz, çağımızın ve durumumuzun bilincinde olmalıyız. Yeni bir felsefe, zaman içinde ve belli bir yerde, bu kendi kendine vermiş olmanın aydınlatılmasından yoksun kalırsa, gelişme olanağı bulamaz. Biz, çağın koşulları altında durursak, bu koşullara dayanarak felsefe yapamayız, her zaman olduğu gibi kuşatıcı varlığa bağlanırız. Biz, ne olabileceğimizi, çağımızdan beklememeliyiz, onun buyruğu altına girmemeliyiz, daha çok çağı aydınlatma yoluyla, derinliğine yaşayabileceğimiz yere doğru ilerlemeye uğraşmalıyız.

Tarihi, tanrısal bir aşamaya da çıkaramayız. Biz, dün-

ya tarihini dünya yargıçlığı sayan, tanrıtanımaz sözü benimsemeye gereksinme duymuyoruz. Tarih, son başvuru yeri değildir. Başarısızlık, kendini aşkın olarak temellenmiş bulan, gerçeklik karşısında bir karşı-kanıt olamaz. Tarihi öğrenmekle, onun içinden, sonsuzluğa demir atarız.

10 — Bilge Kişinin Bağımsızlığı :

İnsanın bağımsızlığını; ister bütün konularda doğruyu yalnız kendisinin ortaya attığını savunan din inancı, ister çok özel anlayış çerçevesinde kalan boş zamandaki uğraşa uygun olsun, ister hiçbir kişisel nesne bırakmadan insana özgü ne varsa yönetimi elinde bulunduran gücün aygıt yapısında eriten devlet olsun, her tekelci yönetim anlayışı yadsır. Bağımsızlık kendine özgü olanın, alışkanlıkların, araştırılmayan doğallıkların aracılığıyla, her varoluşun taşkınlığı içinde sessizce yitip gidecek gibi görünüyor.

Ancak, felsefe yapmak bütün koşullar altında, içbağımsızlığı uğruna savaşmak demektir. İçbağımsızlığı nedir?

İlkçağın son döneminden buyana, bağımsız insan olarak bir bilge tasarımı yaşamaktadır. Bu tasarımın, değişik, temel çizgileri vardır. Bu bilge bağımsızdır, ilkin, bir nesneye gereksinme duymaz, dünya varlığı edinme eğiliminden içgüdülerin egemenliğinden kurtulmuştur, toplumdan uzak yaşar. İkincisi, dinlerin korku salan tasarımlarını, onların gerçek-olmayışı içinde gördüğünden korkusuzdur. Üçüncüsü, devlet ve siyasa ile ilgisi yoktur, dinginliğinin kendi-başınalığı içinde, koşullardan sıyrılmış, bir dünya yurttaşı olarak yaşar. Bu bilge, her durumda, bağımsız, salt bir noktaya, her nesnenin dışında dengeye ve sarsılmazlığa ulaşmak için, bir dayanağa inanır.

Bu bilge, hayranlığın konusu olduğu gibi, güvensizliğin de konusu olmuştur. Onun gerçekliği, değişik biçimlerde, yoksulluk, ailesizlik, uğraşsızlık, siyasadan uzak bir yaşam içindeki alışılmamış bağımsızlığı gösteren, dıştan gelen herhangi bir koşula bağlı olmayan mutluluğu belirtir, yazgının

yumruklarına karşı gezginliğin ve aldırışlızlığın bilinci içinde işine bakar. Ancak bu kişilerden birtakımı bilgelere karşı, güçlü bir benlik duygusunu, etkileme isteğini, bu yolla büyük gönüllülük ve kendini beğenmişliği, insanca olanda bir soğukluk ve düşmanca bir çirkinliği yansıtırlar. Hepsinin özelliği de öğretide gösterdikleri katı tutumdur.

Bağımsızlık öylesine az arınmıştır ki, özüne girilemeyen, gülünç bir bağımlılık niteliğinde görünür.

Burada, tarihsel olarak, İncil'in getirdiği din yanında, olanaklı bir bağımsızlık kaynağı vardır. Bu bilgelerle kurulan bağlantı, belki de görüldüğü gibi, özel bir bağımsızlık istenci uyandırır: İnsan, çözülmüşlüğün soyutlanmış bir noktasında tutunamaz Bu sözde saltık özgürlük, dışta kazanılmak istenen dünya, içte aydınlığa kavuşturulmamış tutkular yüzünden başka bir bağımsızlığa dönüştürülür. Daha sonraki ilkçağ bilgelerinin yolunda bu yoktur. Birtakımının oldukça büyük kişiliklerine karşın, özgürlük savaşında, katı görüntüler ve tabanı olmayan görünüşler ortaya koydular.

Görüyoruz: Bağımsızlık, kendini saltık olarak benimseyince, karşıt duruma döner. Bağımsızlık uğruna hangi anlamda savaşabileceğimiz, kolayca yanıtlanamaz.

Bağımsızlık, içinden çıkılamayacak nitelikte, iki anlamlıdır. Örnekleri görelim:

Felsefe, önce metafizik olarak, düşünce oyunları ve düşünce biçimleri tasarlar, onları ortaya koyan düşünür sonsuz olanağı dolayısıyla üstün kılar. Ancak burada şöyle bir soru sözkonusudur: İnsan, tanrısız olan, kendi koyduğu oyun kurallarına göre, gönlünün uyarınca, yaratıcı oyununu bir temele dayandırmadan, gene kendi varlığınca alevlendirilmiş durumda sürdürebildiğinden mi, yoksa bunun karşıtı bir durumda Tanrı'ya bağlandığı, saltık varlık olarak giysiler ve görüntülerde her zaman için ölçülmez görünen; bu yüzden de sonsuza doğru değişme gereğinde kalan nesneyi diline üstün kıldığından mı düşüncelerinin egemenidir? Felsefe yapmanın bağımsızlığı şuna dayanır: Felsefe yapan kimse düşüncelerini birer değişmez nesne (dogma)

olarak katılaştırmaz, onların buyruğu altına girmez, tersine düşüncelerinin egemeni olur. Ancak, düşüncelerinin egemeni olmak da iki anlamlıdır- gönül uyarınca bağımsızlık ya da aşkın varlığa bağlanma

Başka bir örnek: Biz, bağımsızlığımızı kazanmak için Arkhimedes'in noktasını dünyanın dışında arıyoruz. Bu doğru bir arayıştır, ancak soru şudur: Arkhimedes noktası, insanı bütüncül bağımsızlığı içinde Tanrı ile bağlantılı kılan bir dışta-oluş mu, yoksa insanla gerçek Tanrı'nın karşı karşıya geldiği, onu, evrende özgür kılan, kendi biricik yetkin bağımsızlığını öğrendiği yerde, dışarda bir nokta mıdır?

Bağımsızlık, bu iki anlamlılığı yüzünden, tarihsel gelişim içinde gerçek ben-oluş yerine, kolayca başka bir gücün sorumsuzluğu niteliğinde ortaya çıkabiliyor. Sonra ben-oluş, her zaman oynanan oyunun çarkı içinde yitip gidiyor. Bu yalancı bağımsızlığın, her aldatıcı nesne gibi, sonsuz biçimleri vardır, sözgelişi:

İster insan, ister hayvan, ister taş olsun, eş ölçüde estetik bir tutum içinde, belki de bir düş gücüyle, kendini söylencesel bir algıyla yineliyormuşcasına, her nesneye bakmak olanaklıdır. Ancak bu bakış, yaşamı temellendiren bir karardan yoksun kaldığı için «gözü açık ölü» gibidir, dahası her türlü yaşam korkusunu üstlenmeye hazır ise de koşulsuz olana domir atmaya elverişli değildir. Çelişmelere, anlamsızlıklara karşı duyarsız, duyusal nesnelere sınırsız bir tutku içinde, çağın baskıları altında yolunu şaşırmış, elden geldiğince bu baskıdan kurtularak özel istek ve deneyin üstesinden gelen, bütün üzüntülere karşın gene baskı yardımıyla dinginliğini koruyan, varoluşun doruğunu görünenin düzene konmasında bulan, dili varlık yapan bir yaşam.

Bu yükümlülük üstlenmeyen bağımsızlık, kendinden severek geçebilir. Görmede doyuma ulaşma, varlık için dağılmışlık demektir. Varlık, bir bakıma kuramsal şiirin türü olan bu söylencesel düşüncede, kendini ortaya koyar gibidir.

Ancak varlık, yalın bir görmeye dayanarak, kendini or-

taya koymaz. Bu nedenle, ne denli önemli olursa olsun tek yönlü bir görüş, konuşulan dilde anlatımını bulan iletişimsiz bir bildiri, bilmenin ve bildirmenin baskıya dayanan dilinde kavranan tasarımlar yeterli değildir.

Böylece boş bir sanı içinde varlığının kendisini elde etmeye yönelik çabalar, insanın, kendi kendini unutmasından öte bir işe yaramaz.

Varlık yapıtlarında insan yokolur, ancak bu yapıtlarda geriye dönüşe yarayan bir bölüm vardır, gizli tedirginlik, varoluşun nesnesinde gerçekleşen ve kendini yokedici tutumdan kurtaran önemliliğin yeniden kazanılması sonuçlarını ortaya koyabilecek durumdadır: Neyin ne olduğunu, ne yaptığını, ne istediğini görmek...

Yükümlülük üstlenmeyen bağımsızlık, herhangi bir düşüncede boyuna kendini gösterir. Karşıtların sorumluluk taşımayan oyunu, gereğine göre her durumu almaya elverişlidir. İnsan bütün yöntemlerde, bunlardan herhangi birini uygulamadan, deneyimlidir. Duyuşunda bilimsel olmayan insan, bilimselliğin anlatık biçimlerinde kavrar. Böyle söyleyen bir insan, kendi sürekli değişimleri içinde, bir Proteus'tur, anlaşılmaz, gerçekte br şey söylemez. Oysa olağanüstü nesneler konusunda sözveriyor görünür. Sezgi dolu bir anıştırma, bir mırıldanma, gizemlerle dolu olanın kendini sezdirmesi insanı çeker. Ancak, onunla, gerçek bir tartışma olanaksızdır, tersine ilginç olanın kımıldatıcı türlülüğü içinde şundan bundan sözetmek olanaklıdır. İnsan, ancak aldatıcı bir kavrayışla, genel ve araçsız eriyişlerin içine girebilir.

Yükümlülük ustlenmeyen bağımsızlık, dünyada, herhangi bir nesneyle ilgilenmeyiş biçiminde görünebilir, bu da çekilmez bir durum olurdu

Ölüm önemli değildir. Gelecek. Öyleyse kaygılanmak neden?

İnsan, diriliğin gücünden doğan beğenç eğilimi ve densizliğinin acısı içinde yaşar. Doğal bir onaylama, nasılsa öyle, duymaya ve yaşamaya olanak sağlar. İnsan tartışmacı değildir, ödül de vermez. Sevgi ve sıcaklıkla yaşama olanak-

lıdır, ancak zamana, eriyip gidene, değişene bağlıdır. Koşulsuz bir nesne yoktur.

Aldırışsız, hiçbir önemli iş görmeden, önemli bir varlık olma gereği duymadan yaşanılır. İstenen ve uygun görülen yapılır. Aşırı duyarlık gülünçtür. İnsan günlük toplum içinde yardıma koşacak durumdadır.

Yalnız, burada ve şimdi yaşayan var-oluş için çevren, uzaklık, geçmiş ve gelecek, bir nesne beklemek sözkonusu değildir.

Karşılaşabileceğimiz birçok aldatıcı bağımsızlık biçimlerini, bağımsızlığın kendisi kuşkulu kılar. Şu kesindir: Gerçek bağımsızlığın kazanılması için yalnız bu belirsizliklerin aydınlatılması değil, her bağımsızlığın sınırlarının bilincine varmak da gereklidir.

Saltık bağımsızlık olanaksızdır. Biz, düşünürken bize verilmesi gereken görüşe bağlıyız, varoluşta da kendileriyle karşılıklı yardımlaşmalarla yaşamımızı olanaklı kıldığımız başkalarına bağlıyız. Ben, kendim olarak, kendisiyle iletişim içinde, her ikimizin de kendimize geldiğimiz başka bir ben'e bağlıyız. Soyutlanmış bir özgürlük yoktur. Nerede özgürlük varsa, orada, özgürlükten yoksunlukla savaşır, onu yenilgiye uğratırsa, bütün direnir durumda olanlar yokedildiğinden, özgürlüğün kendi de ortadan kalkmış olur.

Bu nedenle, biz, ancak dünya ile kaynaşmış, içiçe olmuşsak bağımsızız. Dünyadan vazgeçersem, bağımsızlık gerçekleşmez. Dünyada bağımsız olmak, dünyaya karşı özel bir tutumu benimsemek anlamına gelir: Orada olmak ve orada olmamak, onun içinde ve dışında olmak. Aşağıda, büyük düşünürlerin sözlerinde, bütün anlam değişikliğine karşın, ortak bir yan vardır.

Aristippos, bütün deneyimlerine dayanarak, beğençleri, mutluluk ve mutsuzluk durumlarını şöyle dilegetirir: Bir nesnenin iyesiyim, ancak bir iyenin nesnesi olmayacağım. Paulus, dünya yaşamına katılmanın gerekimden doğduğunu ileri sürer: Hiç benim değilmiş gibi bir nesnenin iyesi olmak. Bhagavatgita'da şöyle denir: Ortaya bir yapıt koymak, an-

cak onun ürünlerinden yararlanmaya çalışmamak. Lao-tse' de şöyle bir sav vardır: Eylemsizlik yoluyla eylem.

Bütün bu ölümsüz, felsefeye özgü tümceler açıklanmayı gerektirir, oysa gene de sona gelinmez. Bizim için, burada, yeterli olan bunların iç-bağımsızlığı açıklayan düşünce biçimleri olmasıdır Bizim, dünyadan bağımsızlığımız, dünyada bağımlılıktan kurtulamayışın bir türüdür.

Bağımsızlığın ikinci bir sınırı da, onun tek başına, bir hiç olacağıdır:

Bağımsızlık, korkudan kurtuluş, mutsuzluk ve mutluluk karşısında aldırmazlık, apaçık düşüncenin şaşmazlığı, duygu ve içgüdü nedeniyle sarsılmazlık olarak olumsuz nitelikte açıklanmıştı. Ancak, bağımsız olan, Ben'in yalnız bir noktasıdır.

Bağımsızlığın gerçek değeri kendinden gelmez. O, bir yetinin, canlılığın, soyun gücü değildir, erk istenci değildir, kendi kendini yaratma değildir.

Felsefe yapmak, dünyada, aşkın varlık dolayısıyla saltık bağımla özdeş olan, bağımsızlıktan gelir. Herhangi bir nesneye bağlanmayan sözde bağımsızlık, boş bir düşüncedir, biçimsel bir düşünce demektir, onun elle tutulur bir içeriği yoktur, görüşe katılmaz, varoluşa dayanmamıştır. Bu bağımsızlık, hepsinden önce, yadsımanın istediği bir nesne olur. Böyle bir bağımsızlık hep sormak için soruyor; yönlendirici, bağlayıcı bir güçten yoksun kalıyorsa bir değer taşımaz.

Nietzsche'nin, buna karşın, köklü bir savı vardır: İlkin, Tanrı yoksa, insan özgür olur. Tanrı varsa, insan hiçbir nesne yapmadan, hiçbir güç kazanmadan, dağınık bir su gibi, boyuna, Tanrı'ya doğru akar gider. Ancak, Nietzche'ye karşı, gene bu görüş ortamında, büsbütün aykırı olanı da söylenebilir: İnsan, yaşamın yalın olayından doğan yokluğa doğru dağınık nitelikte akma yerine, Tanrı'ya bakış içinde yükselir.

Bizim olanaklı bağımsızlığımızın bir üçüncü sınırı, insan oluşumuzun temel koşuludur. Biz, insan olarak, bir türlü kendimizi çıkaramadığımız, temel yanılmalara çakılır ka-

lırız. Bilincimizin bu ilk uyanışıyla aldanmalar içine düşeriz.

İncil, bu konuyu, ilk suçtan yola çıkarak, söylencesel bir ortamda yorumlar. Hegel felsefesinde insanın kendine yabancılaşması, oldukça önemli bir sorun niteliğinde, açıklanır. Kierkegaard, içimizdeki şeytanca olanı, öylesine yakalayarak gösterir ki, insan kendi kapalılığı içinde umutsuzluğa kapılır. Toplumbilimde yönlendirici görüşlerden kaba çizgilerle, ruhbilimde bizi egemenliği altına alan, karmaşık eğilimlerden sözedilir.

Biz, gerçek bağımsızlığımıza ulaşabilmek için, tinsel baskının, unutmanın, örtmenin, gizlemenin, sapmaların önleyicisi olabilir miyiz? Paulus, bizim, gerçekten iyi olamayacağımızı gösterdi. Çünkü bilmeden iyi davranış olanaksızdır, ben davranışımın iyi olduğunu biliyorsam, bununla övünürüm, güven içindeyim. Kant, iyi davranışımızda bunun gizli öğeyi nasıl kendi koşulu durumuna getirdiğini gösteriyordu, bu mutluluğumuzu pek sarsmaz, bu yüzden onu yozlaştırır. Bu köklü kötüyü yenemeyiz.

Bağımsızlığımız, kendiliğinden, yardımı gerektirir. Biz, ancak, çaba gösterebiliriz, bizi yanlışlıktan kurtaracak olanın içimizde, elle tutulur biçimde yardıma geleceğini ummalıyız -dünyada gözle görülemeyecek nitelikte-... Bizim, olanaklı bağımsızlığımız her zaman aşkın olana bağlılıktır.

Felsefe yapmanın bugünkü olanaklı bağımsızlığı nasıl kanıtlanabilir?

Hiçbir felsefe okuluna bağlanmamak. anlatılabilecek hiçbir gerçekliği böyle kesin, tek ve biricik diye benimsememek, kendi düşüncemizin egemeni olmak;

Nesne yığar gibi felsefe biriktirmeye kalkmamak, tersine felsefeye özgü çalışmayı bir devinim olarak derinleştirmek;

Kaçınılmaz bir iletişim içinde gerçeklik ve insanlık uğruna savaşmak;

Kendini, bütün geçmişi benimseyerek öğrenmeye, çağdaşları dinlemeye, bütün olanaklara açık olmaya yetenekli kılmak;

Böyle bir birey olarak, gerçek tarihsel nitelik taşıyanın, bu kaynağına, yaptığına dalmak; ne idim, ne oldum? Bana verileni üstlenmek;

Kişisel tarihsellik dolayısıyla, bütün insan-oluşun tarihselliği ve bu yolla dünya yurttaşlığı içine girerek, gelişmeye son vermemek;

Karşı-savı istemeyen bir bilgeye inanmıyoruz, Stoacının dinginliğine inanmıyoruz, sarsılmazlığı da istemiyoruz, çünkü bizi tutku ve korkulur duruma götüren, gözyaşı dökmede, kıvançta bize varolanı öğreten insan oluşumuzdur. Bundan dolayı: Duygusal devinimlerimizi ortadan kaldırmakla değil, onlara bağlanmaktan kurtulmakla kendimize geliriz. İnsan olmak için bağımsızlığımızı daha da geliştirmek için, elimizden geleni yapmayı göze almalıyız. İçimizde, iç-bağımsızlık olarak yetişen bizi yakalıyorsa, o zaman yakınmaksızın acı çekeriz, yitip gitme konusunda üzüntüye düşeriz, büsbütün yıkılmadan sarsılırız...

İşte, felsefe bu bağımsızlığın okuludur, bağımsızlığın iyesi değil.

11 — Bilgece Yaşam Sürme :

Yaşamımızın dağınıklık içinde yokolmaması için belli bir düzene bağlı bulunması gerekir. Bu yaşamı bütün gün kuşatıcı bir varlık taşımalı, işin, gerçekleştirmenin ve yüksek anların yapısı içinde uyum kazanmalı, yinelemede kendini derinleştirmelidir. O zaman, yaşam değişmeyen bir işle ilgili çalışmada kendini anlamla bağlantılı bildiği, bir anlayış dolayısıyla, başarıya ulaştırılır. Bu durumda bir dünya kendi bilincimizin içinde gizlenmiş gibi oluruz, bağlı bulunduğumuz tarihte, anı ve bağlılık içeren bir yaşamda basacak yerimiz var demektir.

Böyle bir düzen bireye ancak, içinde doğduğu dünyadan, doğumundan ölümüne değin büyük adımları ve günlük yaşamın küçük nesnelerini biçimlendiren, canlandıran kili-

seden gelebilir. Birey, sonra, kendiliğindenliğiyle, her gün çevresinde, görülebileni ve varolanı kazanır. Tarihten gelene duyulan inancın gittikçe azaldığı dağınık bir dünyada, dışsal bir düzen olarak varlığını sürdüren dünyada durum başkadır. Simgesel ve aşkın varlıktan yoksun kalan, tini boş bırakan, insana yetmeyen, tersine onu aşırı tutku ve can sıkıntısı, korku ve vurdumduymazlık içinde kendi başına koyan bir dünyada birey biraz başıboşluğa itilmiş, kendi başına bırakılmıştır. Bilgece bir yaşam sürmede birey, çevrenın kendisine getirmediğini, kendi yetilerinden sağladıklarıyla kurmaya çalışır.

Bilgece yaşam sürme istenci, bireyin içinde bulunduğu karanlıktan, yitmişlikten, gözlerini sevgiden yoksun olarak boşluğa dikmişse işyerinin yarattığı tükenişler içinde kendini unutmuşluktan doğar; birey birdenbire uyanınca korkar ve kendi kendine şunu sorar: Ben neyim, neyi yitiriyorum, ne yapmalıyım?

Kendini unutmuşluk teknik dünyanın getirdiği bir olaydır. Bu dünya saatle düzenlenmiş, insanı gittikçe daha az insan durumuna getiren, özümleyici ve boşuna koşturucu işlere ayrılmış; insanı, kendini bir burada, bir şurada değişen, işe koşulan bir makine aygıtı diye sezdiği sınıra getirir. Artık insan, kendi başına bırakıldığında bile bir hiçtir. kendiliğinden bir işe de başlayamaz. İnsan, düpedüz, kendine gelmeye başlarsa bu dünyanın devi onu yeniden hep boş işin tüketici makinesi ve boş zamanın eğlencesi içine sürüklemek ister.

Bu kendini unutmuşluk eğilimi, insanda çok eskiden de bu biçimiyle vardı. Dünyanın, alışkanlıkların, üzerinde düşünülmemiş doğal durumların, tutarlı sanılan yolların içinde yitmemek için kendi dışına çıkmak gerekir.

Felsefe yapmak, kaynağı uyanık tutmak, kendini yeniden bulmak ve iç-davranışlarda güçlere göre kendi kendine yardım etmek konusundaki yargıdır.

Varoluşta kolay kavranan ilk nesne şudur: Nesnel görevleri, günün gerektirdiğini izlemek. Ancak bunu yeterli bulmayıp, daha çok salt çalışmayı, erekler içinde yokolma-

yı kendini unutmuşluğun yolu ve dolayısıyla yitiş ve suç olarak kavramak, felsefeye özgü yaşam sürmenin istencidir. Sonra, insanla bağlantılı deneyin, mutluluk ve sayrılığın, kazanmanın ve yitirmenin, karanlığın ve karmaşığın önemini anlamak gelir. Unutmak değil içten benimsemek, baştan savmak değil içten incelemek, boş bırakmak değil içten aydınlatmak, işte bilgece yaşam budur.

Bunun da iki yolu var: İçekapanışla kendi kendini konu edinmenin her yöntemine dayalı derin düşünme-öteki de insanlarla ortak davranışlarda, konuşmalarda, sessiz ilişkilerde karşılıklı olarak birbirini anlamanın her yöntemine dayalı, iletişim.

Kendini konu edinen derin düşünmenin günlük anları, biz insanlar için bırakılmazdır. Biz, ancak bunlarla, kaynağın nesnel varlığının, günün kaçınılmaz dağınıklığı içinde büsbütün yitmediği kanısına varabiliriz.

Dinlerin tapımda ve yakarışta yaptıkları, felsefeye özgü benzerlikleriyle anlatımsal derinleşmede, kendi kendinde varlığa dönüşte bulunur. Bu olay, dünya amaçlarıyla uğraşmadığımız, boş da kalmadığımız zamanlarda, gün doğuşunda, gün bitişinde ve bu arada önemli olanla ilişki kurduğumuz kısa süreler içinde geçen anlarda ortaya çıkar.

Felsefeye özgü derin düşünce, tapımla ilgili olandan ayrılır ve hiçbir kutsal nesne, kutsal yer, kesin biçim taşımaz. Kendimiz için kurduğumuz düzen, kural niteliği kazanmaz, özgür devinim içinde bir olanak olarak kalır. Derin düşünce tapımsal toplumdan ayrı, kendi başınadır.

Böyle bir düşüncenin olanaklı içeriği nedir?

İlkin, kendi kendini düşünme konusu edinme. Bütün yaptığımı, düşündüğümü, sezdiğimi göz önüne getiririm. Yanlış olanı, nerede kendi kendimle uyuşmazlığa düştüğümü, nerede işten kaçmak istediğimi, nerede doğru davranmadığımı araştırırım. Nerede kendi kendimle uyum içinde olduğumu, kendimi yükseltmek istediğimi görürüm. Kendi üzerimde uyguladığım, bütün gün boyunca nasıl saptayacağımı düşündüğüm denetimin bilincine varırım. Kendi kendimle ilgili yargıyı veririm -bu yargı bireysel davranışımla

ilgilidir, benim için ulaşılmaz olan bütünle. Ben le değil-kendimi yönlendirmek istediğim temel ilkeleri bulurum; kızdığımda, umutsuzluğa kapıldığımda, sıkıntı ve başka kendimi yitirişler içinde beni avutmasını istediğim sözcükler saptarım. Bunlar andırıcı, büyülü sözcükler de olabilir (şöyle: ölçülü davranmak, başkalarını düşünmek, Tanrı vardır). Pythagorasçılardan Stoacılara, Hıristiyanlardan Kierkegaard ve Nietzsche'ye değin gelen, onların kendi kendini düşünme konusu edinen eğilimleri, sonuca bağlanma olanağı bulunmayan ve sınırsız bir yanılma yetisi taşıyan durumlar konusundaki deneyimiyle geçmişten birtakım bilgiler edinirim.

İkincisi aşkın varlığa yönelik derin düşünme. Felsefeye özgü düşünme yollarını konu edinen kılavuz kitapta gerçek varlığın, Tanrı'nın ne olduğu konusunda kesin bir kanıya varırım. Şiir ve sanatın yardımıyla varlığın kapalı yazılarını (Chiffern) okurum. Felsefeye özgü gerçekleştirme yoluyla bu kapalı yazıları anlaşılır duruma getiririm. Zamandan bağımsız ya da zaman içinde sonsuz olan nesne konusunda, kesin kanıya varmaya çalışırım, özgürlüğümün kaynağı ve özgürlük dolayısıyla varlığın kendisiyle ilişki kurmaya uğraşırım, yaratış olayıyla artan bilgim varmış gibi temel nedeni inmeyi denerim.

Üçüncüsü, yaşadığımız süre içinde ne yapmak gerektiği üstüne derin düşünmeye başlarız. Ben, belli bir amaca yönelik düşüncenin ağır basan yoğunluğu içinde, kapsayıcı anlamı yitirirsem, üzerinde bugünün ayrıntılarına değin uzayan sözkonusu ödevin aydınlandığı temel ortaya çıkar, bu temel toplum içindeki öz-yaşamımın belleğimde uyanan düşüncesidir.

Bu düşüncede, kendim için, kazandığım -hepsi olsa bile- kazanılmamış gibidir.

İletişim içinde gerçekleşmeyen, yoktur; onda temelini bulmayanın yeterli bir temeli de olamaz. Gerçeklik ikileşmeyle başlar.

Bundan dolayı felsefenin istediği şudur: Boyuna iletişimi aramak, bunu duraksamadan göze almak, kendini direnç-

le ve her zaman başka giysiler içinde öz-varlığını sürdürmeye vermek, bu kendini verişten dolayı, beklenmeyen bir sürede yeniden kendime verilecğimin umudu içinde yaşamak.

Bu nedenle, boyuna, korku içinde bulunmalıyım, güvençli olmamalıyım, kendimi içimde duran ve gerçekten beni aydınlattığı kanısına vardığım kesinlikten yoksun, değişmez bir noktada tutmamalıyım. Böyle bir öz-kesinliği gerçeklikle bağdaşmayan benlik savının en yanıltıcı biçimidir

Derin düşünmeyi üç yanlı bir biçimde sürdürerek -kendi içine kapalı düşünce, aşkınlaştırıcı düşünce, görevin nesnelleştirilmesi- sınırlandırılmamış iletişime açılırsam, güce dayanarak ulaşamayacağım nesneleri ummadığım bir durumda karşımda şöyle bulurum: Sevgimin açıklığı, gizli ve her zaman belirsiz kalan Tanrı isteği, varlığın görünürlüğübununla belki de yaşamımızın sürekli tedirginliği içinde esenliği, korkunç yıkıma karşın nesnelerin temeline inanma, tutkuların çalkantıları içinde son kararın yanılmazlığı, bu dünyanın yanıltıcı kısa süreli olayları içinde bağlılığın güvenirliliği.

Kendisiyle yaşadığım ve daha iyi yaşayabildiğim, kuşatıcı varlığın düşüncesi içinde kendimi kavramışsam, bu düşünce, beni bütün gün boyunca sonsuz uğraşlar ve teknik ortamda parçalanmaktan kurtaran bir temel duygu olarak, ışımaya başlar. Çünkü bu, benim için, içlerinde kendime döndüğüm anların anlamıdır. Ancak onunla, bütün günlük eğilimler ve devinimler arkasmda varlığını sürdüren, bağlayan ve benim sapmalar, yanılmalar, aşırı duygulanmalar içinde temelsiz olana batmamı önleyen, bir temel tutum kazanılır. Çünkü bu temel tutumla, geçmiş ve gelecek şimdinin içinde; zamandaş olarak, birbirine bağlı ve süreklidir.

Felsefe yapmak; içiçe yaşamayı öğrenmek ve ölebilmek demektir. Zaman içinde varoluşun güvensizliği nedeniyle yaşam, sürekli bir denemedir.

Bu denemede, yaşamın içine girmek, kendini herhangi bir örtüye bürünmeden olduğu gibi ve açıkça ortaya koymak, görüşte, soru ve yanıtlarda doğruluğu sınırlandırma-

dan egemen kılmayı göze almak sözkonusudur. Sonra, bütünü bilmeden, kişisel gerçeği elle tutulur nitelikte yakalamadan, yanlış kanıtlar ya da aldatıcı denemeler aracılığıyla kaçamaklı delik bulmadan, nesnel bir tutumla aşkın varlığa, dünyadan dolaysız bakarak, doğrudan doğruya ve açıkça karşımıza çıkan Tanrı sözcüğüne dayanmadan, daha çok nesnelerin pek anlamlı dilinin gizlerine kulak vererek, dahası aşkın varlığın kesinliğiyle yaşayarak, kendi yolunda yürümek gerek.

İşte buradan yola çıkılınca, bu kuşkulu varoluşta yaşam iyi, dünya güzel, varoluşun kendi de dolu olur.

Felsefe yapmak ölümü öğrenmekse, ölebilmek de gerçek yaşamın koşuludur. Ölümü öğrenmekle ölebilmek özdeştir.

Kendi içine kapalı düşünme, *düşüncenın gücünü* öğretir.

Düşünmek, insan olmanın başlangıcıdır. Hesap işlemlerinde, doğayı deneyle öğrenmede, teknik tasarlamada, nesnel varlıkların doğru bilgisini edinmede, ussal olanın gücünü kavrarım. Yöntem ne denli sağlıklı ise, önermelerde mantığın inandırıcı gücü, neden-sonuç bağlantısının bilgisi, deneyin elle tutulurcasına açıklığı o denli büyüktür

Ancak, felsefe yapmak, bu us bilgisinin sınırlarında başlar. Bizim için gerçekten önemli olan, usun ereklerin ve son amaçların saptanması, en yüksek iyinin bilgisinin sağlanması, Tanrı bilgisi, insanın özgürlüğü gibi konularda, yetersizliği sonucu; gene usun araçlarını özünde taşıyan, ancak ustan daha çok bir nesne olan, düşünceyi uyandırmasıdır. Bu yüzden, felsefe yapmak, kendi kendini yalımlandırmak için, ussal bilginin sınırlarına değin varmaya çabalar.

Her nesneyi iyiden iyiye gördüğünü sanan kimse, felsefeye yaraşır biçimde düşünmüyor demektir... Bilim yoluyla, varlığın bilgisi konusunda, her nesneyi kesinlikle kavradığına inanan kimse, bilimsel bir saçmalık içine yavarlanmıştır. Şaşıp kalmayan sormaz artık. Hiçbir giz tanımayan bir nesne de aramaz daha. Felsefe yapmak, bilgi olanaklarının sınırlarında, kendini bilinmeyen diye göstereni, bilginin sınırları içinde, temel ayrımıyla apaçık tanır.

Bu sınırlarda bilgi sona erse de düşünme sürer. Bilgim le, teknik uygulamada açık davranabilirim, ancak bilmeme durumunda, kendimi değiştiren bir iç-davranış olanaklıdır. Burada, ayrılıp başka bir konuya geçmeyen, içinde düşünce ve varlığın özdeş olduğu, varlığımın özünde bir uygulama niteliği taşıyan daha başka ve daha derin bir düşünce gücü kendini gösterir. Bu düşünce, bir iç-davranış olarak, tekniğin dış gücüne oranla bir hiç gibidir, bilgimin uygulanmasıyla kazanılmaz, belli bir görüş ve tasarlamaya göre yapılmaz, gerçek aydınlanma ve önemli olma burada içiçedir.

Us, nesnel varlıkları saptayan, varolmakta olanın gerginlikleri gevşeten, usla kavranmayan her nesneyi kendiliğinden güçlendiren ve açıklığa kavuşturan, büyük bir genişleticidir. Usun açıklığı, sınırların açıklığını olanaklı kılar; düşünce ve eylemle zamandaş olan, iç ve dış davranışlarla içiçe bulunan gerçek içtepilerin uyarıcısı olur.

Bilgeden, öğretisine göre, yaşaması istenir. Bu tümce, kendisiyle düşünüleni iyi anlatmıyor. Çünkü bilgenin nesnel varoluşun tek tek durumlarını, nesnelerin deneyle bilinen türlere ya da olguların hukuk kurallarına göre düzenlendirilişi gibi, belli örneklere uyma anlamında bir öğretisi yoktur. Felsefe düşünceleri uygulanamaz, onlar daha çok sözkonusu edilen gerçekliktir. İnsan, bu düşüncelerin yerine getiriliş ortamında yaşar ya da: Yaşam, düşünceyle başarıya ulaşır. İnsan-olma ile felsefe yapmanın ayrılmazlığı bu yüzdendir -insanın bilimsel bilgisinden ayrılabilirliği başka bir durumdur- öte yandan felsefeyle ilgili bir düşünceyi irdelemenin değil, insanı konu edinen bu düşünceyle, zamandaş olarak, felsefeye özgü insan varlığını kavramanın gerekliliği de buna dayanmaktadır.

Bilgece yaşam için her zaman, felsefe önermelerinden, doğru kanıt olarak, yararlanan sapmalar içinde yitip gitme korkusu vardır. Varoluş istencinin savları, varoluş aydınlanmasının biçimleri içinde gizlenir:

Dinginlik, edilgenlik, güvenme, bütün nesnelerin uyumuna duyulan aldatıcı inanç, ölebilmek, dünyadan kaçış, us her nesneyi bırakıp salıveren vurdumduymazlık oluyor, en iyi en kötü ile ilişkide.

İletişim istenci, birbiriyle çelişen örtüler içinde yolunu şaşırıyor: İnsan korunmak istiyor, kendisinin aydınlanması konusunda, gene kendisi için, saltık bir kesinlik savı ileri sürmektedir. İnsan, sinirlerinden dolayı, suçlu sayılmamasını istiyor, ayrıca özgür bir varlık olarak tanınması için sesini yükseltiyor. Geriye dönme olanağı bulunmayan bir iletişim için gönüllü olduğunu söylerken konuya yönelmeyi, susmayı ve gizli bir savunmayı deniyor. Olaylardan sözeder görünürken bile kendini düşünüyor.

Bu sapmaları kendi içinde iyice görmek ve altetmek isteyen bilgece yaşam kendini güvensizlik içinde bilir, bu yüzden buyruk altına girmek için değil, kendi kendinin aydınlatılması konusunda ilerlemiş olmak için, boyuna karşıcıl bir kimse arayan ve soru yöneltmek isteyen, dinlemek isteyen bir eleştiriciye bakmaktadır. Bu yaşam, her nesne iletişimde apaçık ve saygılı davranmayı gerektirmemişse; gerçekliği ve aranmamış onaylamayı başkasıyla kendisini severek verdiği uyum içinde, bulur.

Felsefe yapmak, iletişime olan inancına dayanarak yaşar ve bunu sürdürmeyi göze alırsa, eksiksiz bir iletişim olanağını da belirsiz bırakma gereğindedir. Bu iletişime inanılabilir, ancak onun ne olduğu bilinemez. Onu ele geçirdiğini sanan yitirmiş demektir.

Çünkü felsefe konusunda çalışanın kesinlikle benimseyemeyeceği korkunç sınırlar şunlardır: Unutulmuşluk'ta içinde batıp gitmek, bırakıp geçmek ve aydınlanmamışlığı üstlenmek. Çok söyledik, (çok yalın, kısa kesilmesi gereken, neyin ne olduğu konusunda genel bir tümceyle değil de bir simgeyle belirtilebilecek somut durumlar için sözü uzattık boşuna.

Sapmaların, karışıklıkların ve yanılmaların bulunduğu yerde çağdaş insan, sinir hekimini çağırıyor. Gerçekte, tinsel durumlarımızla ilgili gövdesel ve sinirsel hastalıklar vardır. Hekimler, onları önlemeyi, onlarla nasıl uğraşacaklarını bilirler, bu gerçekçi bir tutumdur. Hekim, eleştirel denemeye dayanarak ne yapacağını bildiği zaman, onun insana özgü yetkisi gözden kaçırılmamalı. Ancak, bugün, tinsel

sayrılıklarla ilgili sağaltım bilimine yaslanarak, tıp bilimine dayanmayan, tıpla ilgili olmayan, felsefeye, aktöre ve gerçekötesine özgü, her felsefe uğraşı gibi, bir çalışma türü ortaya çıktı.

Bilgece yaşam sürmenin ereği, erişilip son biçimini almış bir durum olarak, kurallaştırılacak nitelikte değildir. Bizim durumlarımız, ancak, kendi varoluşumuzun sürekli çabasının ya da başarısızlığının bir görünüşüdür. Öz-varlığımız yolda-olmak'tır. Biz, zamanı yarıp geçmek istedik. Bu da ancak uçlarda olabilir:

Yalnız, tarihselliğimizin zamanı içinde gündeme getirerek, sonsuz şimdiki-varlık konusunda, bilgiler edinebiliriz.

Yalnız, bu biçimimiz içinde, belirlenmiş bir insan olarak, insan-oluşumuzun bilincine varırız.

Yalnız kendi çağımızı kuşatıcı gerçekliğimiz olarak, anladığımızda, bu çağı, tarihin *Bir*'inde ve gene bu tarih içinde, sonsuz olanı kavrayabiliriz

Yükseliş içinde, durumlarımız arkasında, her zaman karanlıklaşma korkusu içinde gittikçe aydınlanan kaynağımızla karşı karşıya geliriz.

Bilgece yaşamın bu yükselişi, bu yükselişe göre yaşayan, insan içindir. İnsan, birey olarak, iletişim içinde başkasını kötülemeden varlığını sürdürme gereğindedir.

Yükselişi ancak, yaşamımızın tarihsel, nesnel seçme eylemleri içinde kazanabiliriz. Dünya görüşü diye bildiriler tümceler içinden birini seçmekle değil.

Zaman içinde, felsefeye özgü durum, bir benzetme yoluyla şöyle nitelendirilebilir:

Bilge, yeryüzünün sağlam toprağı üzerinde -nesnel gerçekçi deneyde, tek tek bilimlerde, kategoriler ve yöntem öğretisinde- kendini yönlendirdikten ve bu toprağın sınırlarında tasarımlar dünyasının mutlu yollarında koştuktan sonra, Okyanusun kıyısında bir serçe gibi, karadan suyun yüzeyine doğru, aşkın varlık olarak kendi varoluşu içinde, özünde bulunan *Bir*'ini araştırma amacıyla; yeniyi buluş gezisine çıkmak istediği gemiyi arayarak uçuşur. Bilge, o gemiye -felsefeye özgü düşüncenin ve bilgece yaşam sürme-

nın yöntemine- gördüğü ancak ulaşamadığı gemiye, araştırıcı gözle bakar, böyle yorar kendini, olağanüstü nitelikte şaşırma devinimleri yapar.

İşte böyle kelebekleriz biz, bastığımız yer sağlamdır diye kendimizi yönlendirmeyi denemekten vazgeçersek yittik demektir. Oysa oradâ kalmaktan da pek gönenmiş değiliz. Bundan dolayı kanat çırpmalarımız sağlam toprakta duran ve doyuma ulaşmış kimseler için daha güvensiz, belki de daha gülünç, ancak tedirginliği kavramış olan için anlamlıdır. Dünya, her nesnenin sözkonusu olduğu, herkesin kendiliğinden giriştiği, toplumda göze alma gereğinde kaldığı, bu durumuyla gerçek bir öğretinin konusu olmadığı bu boş uçuş için bir çıkış yeridir.

12 — Felsefe Tarihi :

Felsefe, din gibi eski ve bütün kiliselerden daha yaşlıdır. Felsefe, her zaman değilse de, çok kez bireyselleşen insana özgü görünüşlerin yüksekliği ve arınmışlığı, benimsediği anlayışın doğruluğu dolayısıyla, onu başka bir nesne diye gören kilise dünyasına karşı üstünlük sağlamıştır. Felsefe, toplumbilimsel biçimden yoksunluğu nedeniyle, kilise karşısında güçsüzdür. Felsefe, dünyada değişik güçlerin, dahası kiliseye özgü olanların, gelişigüzel koruyuculuğu altında yaşar. Kendini, nesnel olarak, ortaya koyduğu yapıtıyla gösterebilmek için, elverişli toplumbilimsel durumları gerekser. Onun kendine özgü gerçekliği, her zaman, her insana açıktır, inanların yaşadıkları her yerde herhangi bir biçimde vardır.

Kiliseler herkes, felsefe ise bireyler içindir. Kiliseler dünyada insan yığınlarının gözle görülür güç örgütleridir. Felsefe ise, bütün uluslar ve çağlarca, dünyada üstlenen ya da yadsıyan bir başvuru kaynağı olmayan, birbirine bağlı bir anlayışlar imparatorluğunun anlatımıdır.

Kiliseler, sonsuzluğa bağlı kaldıkları sürece, onların dışsal gücü de tinin özüyle doldurulmuştur. Kiliseler, sonsuz-

luğu dünyadaki gücün buyruğu altına verdiği ölçüde, bu güç de her kötü güç gibi korkunç olur.

Felsefe, sonsuz gerçeklikle ilgili bulunduğu sürece, baskıya başvurmadan kanatlanır, en içteki kaynağından tine düzen getirir. Felsefe, gerçekliği zamana bağlı güçlerin buyruğuna verdiği oranda, varoluş ilgileri içinde kendiliğinden yanılmaya yolaçar ve tini kargaşaya sürükler. Sonunda, bilimden başka bir nesne olmak istemediği sürece de, bu durumda ne bilim, ne de felsefe olan boş bir oyuncağa döner.

Bağımsız felsefe, kendiliğinden, hiçbir insana yönelmez. Hiç kimse felsefenin içinde doğmaz. Felsefe, her zaman, yeniden kazanılmalıdır. Felsefe yalnız kendi kaynağından dışa doğru bakan kimsece kavranabilir. Şöyle önemsiz bir bakış bile bireyi ateşleyebilir. Felsefe öğrenimini başlatan, felsefe yalımıyla tutuşmadır.

Bu üç yanlıdır: *Uygulamalı* olarak, her gün, kendi içinde davranma, *nesnel* olarak içeriklerin kavranması, bilimlerin, kategorilerin, yöntemlerin ve dizgesellerin öğrenilmesi, *tarihsel* olarak da felsefenin getirdiğini edinme. Kilisede yetke neyse, felsefe alanında çalışan kimseye felsefe tarihinden seslenen gerçeklik de odur.

Şimdiki özel felsefe çalışmalarına değgin ilgiler adına felsefe tarihine yönelirsek, çevreni yeterince geniş sayamayız.

Felsefeye özgü olguların (Erscheinung) türlülüğü oldukça ilginçtir. Upanişadlar dünyadan uzak, yalnızlık ya da öğretmen ve öğrenci içekapalı yaşam birliği içinde, Hint köylerinde ve ormanlarında düşünüldü. Kautilya, imparatorluk kuran bir bakan olarak düşündü. Konfüçyüs bir öğretmen olarak ulusuna eğitim ve güncel geçerlik taşıyan doğru, siyasal gerçekliği yeniden geliştirmek istedi. Soylu bir aileden gelen Platon'a bulunduğu toplumsal aşamaya göre, toplumda belli belirli, siyasal çalışma biraz da kendi aldırışsızları yüzünden, olanaksız göründü. Bruno, Descartes, Spinoza tek başlarına kalarak düşüncede gerçekliği kendileri için örtüden çıkarmak isteyen insanlardı. Anselmus, kilisede, soylu gerçekçiliğin ortak kurucusu, Thomas kilise üyesi, Nicolaus

Cusanus kardinal, kilise ve felsefe yaşamının birliği içinde. Machiavelli bütün varlığını tüketmiş devlet adamı. Kant, Hegel, Schelling kendi görevlerinin bağlılığı içinde yüksek öğretim üyeleri.

Biz, felsefe yapmanın, kendi kendine ve gerçekte yüksek öğretim görevlileri işi olduğu görüşünden kurtulmalıyız. Göründüğü gibi, felsefe, bütün koşullar ve durumlar altında; insanın, tutsağın olduğu gibi egemenliği elinde tutan bir yöneticinin de sorunudur. Biz, gerçeğin tarihsel görünüşünü, önce onun ortaya çıktığı bu dünyada ve onu düşünen insanların yazgısında kavrarız. Bu görünüşler bizimkilere uzak ve yabancı ise, bu nedenle, bizim için aydınlatıcı olur Felsefe düşüncesini ve düşünürü onun gerçekliği içinde arama gereğindeyiz. Gerçek, kendi kendini taşıyarak, soyut olanın boşluğunda çözülmüş ve sallantılı kalamaz.

Felsefe tarihiyle sağlanan bağlantı sonucu, biz, önemle incelediğimiz yapıtta, onun ortaya çıktığı dünya ile de elden geldiğince yakınlık kurarız.

Buradan yola çıkıp kuşkulu görünmesine karşın, geniş alanlarda yönlendirme kılavuzu olarak, felsefe yapmanın tarihsel bütünlüğünü bir yapı içinde gözlerimizin önüne seren görüşler ararız.

İki bin beş yüz yıllık felsefe tarihinin bütünü, insanın kendi varlığının bilincine varmasının, biricik büyük anı gibidir. Bu an, sonsuz bir tartışmadır, birbiriyle çarpışan güçleri, çözülmez görünen soruları, yüksek yapıtları, sapmaları, derin gerçekliği ve yanılmanın bir çevrintisini gösterir.

Felsefe tarihi bilgisinde, felsefe düşüncelerinin tarihsel yerini gösteren, bir çerçevenin taslağını ararız. Felsefenin dünya tarihi, çok değişik toplumsal ve siyasal tutumlarda, kişisel durumlarda, felsefenin tarihsel olarak görünüş alanına nasıl çıktığını açıklar.

Düşüncenin bağımsız evrimi Çin'de, Hindistan'da ve Batı'da ortaya çıktı. Gelişigüzel bir bağa karşın, İsa'nın doğum dönemine değin, bu üç dünyanın ayrılışı kendiliğinden ve açıkça kavranılacak nitelikte belirgindir. Daha sonra Hindistan'da ortaya çıkan Buddhacılığın Çin üzerindeki güçlü

etkisi, Hıristiyanlığın Avrupa'daki etkisiyle karşılaştırılabilir.

Evrimin, her üç dünyada da, benzeşik bir dönemeci vardır. Tarihsel olarak güç aydınlatılabilen bir tarihöncesinden sonra, her yerde, temel düşünceler odakçağda doğar (İ.Ö. 800 - 200). Sonra bir çözülme ve kurtarıcı dinlerin pekiştirilmesi başlar. Onun ardından boyuna geriye dönücü, yenileştirmeler sökün eder, her nesneyi kapsayan, düzenli olarak tasarlanan dizgeler ve özellikle salt gerçekötesi anlamında, son sınırına vardırılmış, mantık kuramları gelir.

Bu üç yanlı tarihsel evrimin eşzamanlı örneklerinin oluşumu, Batı'da, ilkin çok güçlü tinsel bunalımlar ve evrimlerle kendini yenileyen atılımı, ikincileyin düşünceleri açıklayan dillerin ve ulusların türlülüğü, üçüncüleyin bilimin kendine özgü evrimi gibi bir özellik taşır.

Batı felsefesi, tarihsel olarak, birbirini izleyen dört evrede oluşur:

İlkin: Yunan felsefesi. Söylenceden yola çıkarak söze vardı, Batı'nın temel kavramlarını, kategorileri, varlık, dünya ve insanın bir bütün olarak düşünülmesi konusunda olanaklı temel durumları yarattı. O felsefe, bizim için, açıklığın kendisiyle koruma gereğinde kaldığımız kolay anlaşılan bir örnek varlığı olarak duruyor.

İkincileyin: Hıristiyan ortaçağ felsefesi. İncil'in getirdiği dinden yola çıkarak düşünsel anlamaya, tanrısal bildiriden (Offenbarung) tanrıbilime ulaştı. Bu felsefede yalnız tutucu ve eğitici Skolastik yetişmedi. Yaratıcı düşünürlerde, kaynak bakımından, dine özgü olanla felsefeye özgü olanın birleştiği bir dünya aydınlığa çıktı. Hepsinden önce Paulus, Augustinus, Luther. Bize kalan, bu geniş düşünce alanında, Hıristiyanlığın gizemini kendimiz için diri tutmaktır.

Üçüncüleyin: Yeni Avrupa felsefesi. Bu felsefe, yeni doğa bilimi ve her yetkeye karşı insanın yeni kişisel bağımsızlığı ile birlikte ortaya çıktı. Bir yanda Kepler ve Galilei, öte yanda Bruno ve Spinoza yeni yolun öncüleridir. Bize orada kalan gerçek bilim anlamının -bunun başlangıçtan beri karşıtı da vardı- ve tinin kişisel özgürlüğünün anlamının kesinlikle kavranmasıdır.

Dördüncüleyin: Alman İdealizmi Felsefesi. Lessing ve Kant'tan Hegel ve Schelling'e varan bir düşünürler yolu, gözlemsel derinlikte, belki de bugüne değin Batı'da düşünülmüş her konuyu aşmaktadır. Devlet ve toplumun büyük gerçekliğinin arka temeli olmadan, özel varoluşta gizlenen, tarih ve evrenin bütünüyle dolu, düşüncenin kuramsal sanatında ve insan içeriğinin görünümlerinde varlıklı, nesnel dünya olmayan bir dünyaya tutunarak büyük yapıtlarını ortaya koydular. Bize düşen, onlarda bulunan ve onlar olmayınca yitip gitmeye elverişli, olanaklı derinliği ve genişliği kazanmaktır.

On yedinci yüzyıla değin ve daha uzun süre, Batı'da tüm düşünce ilkçağ felsefesi, İncil ve Augustinus'un yönetimi altındadır. Bu durum on sekizinci yüzyıldan başlayarak yavaş yavaş sona erer. İnsanda tarih olmaksızın, yalnız usuna dayanarak, kendini temellendirebilme inancı doğdu. Etkili güç olarak, gelenekle gelen, düşünce ortadan kalkınca, dar bir çevrede sınırlı kalan, ancak bilgince ve tarihsel bir nitelik taşıyan felsefe tarihine özgü bilgi çoğaldı. Bugün, yayın ve yeni basılar aracılığıyla, eskinin herhangi bir döneminden kalan ve tarihle gelen, her düşünce kolaylıkla öğrenilebilir.

Yirminci yüzyıldan bu yana, dağıtıcı bir teknik bilgi ve gücün, bir bilim saçmalığının, içinde yaşanan ancak kuruntu ürünü olan bir dünya ereklerinin, edilgin düşüncesizliğin yararına bu bin yıllık temellerin unutulması daha belirginleşiyordu.

Daha on dokuzuncu yüzyılın ortalarında sorun bilinci ve şimdiki felsefenin nasıl olabileceği sorunu ortaya çıktı. Batı ülkelerinde yeni felsefenin sürekliliği, Almanya'da bir büyük kalıt olan eski felsefeyi, tarihsel bakımdan, koruyan yüksek öğretim üyeleri felsefesi, bu bin yıllık felsefe biçiminin sonu konusunda kendi kendini aldatamazdı.

Kierkegaard ve Nietzsche, daha önceden yokmuş da, bu çağın bunalımı için ortaya çıkmış bir insan örneğinin, şaşkınlık uyandıran bilgeleridir. Anlayış bakımında onlardan çok uzakta bulunan Marx da her yanda çığınları etkiledi.

Bir düşünce, en derin kaynağa varabilmek için, en dış sınıra giderek her nesneyi sorabilir, varoluşu, koşulsuzu, şimdiyi görmek, teknik çağın kökten değiştirdiği bir dünyada, özgürce yakalayabilmek amacıyla her nesneyi sarsar.

Böylece, geniş açılı görüşler felsefe tarihinin bütününe bakışla, düzenlenir. Ancak onlar yüzeyseldir. Oysa bütünden, daha derin bağlantılara inilmek istenir. Aşağıdaki sorular örnek olsun diye alındı:

İlkin. *Felsefe tarihinin birliği sorunu.* Bu birlik bir olgu değil, bir düşüncedir. Biz, bu birliği araştırır, ancak tekil birliklere varırız.

Birtakım tek tek sorunların açılışını görürüz (sözgelişi gövde-tin ilişkisi sorunu gibi), ancak tarihsel olguların bir bölümü, zaman bakımından, birbirine denk düşerek düşünsel ve değişmez bir yapıyla ortaya çıkıyor. Sözgelişi, Hegel'den kaynaklanan ve her felsefeyi ona dayandıran Alman düşüncesinde görüldüğü gibi birbirini izleyen dizgeler kendini gösteriyor. Ancak böyle bir düşünce baskıya yönelir, eski felsefeden gelen ve Hegel'ci duşünce için öldürücü olan gözden kaçar, bu konuda ortada bir nesne kalmaz, başka bir düşünce uğruna özlü olan dışlanır. Durumların anlamlı ve değişmez bir sonucu olarak felsefe tarihini kurma olanağı kalkar, tarihsel gerçeklerle birlikte çöker.

Bir birlik tasarımının her yapısal çerçevesi, bir tek bilgenin üstün usu aracılığıyla havaya fırlatılır. Kanıtlanabilen ilişkilerle nesnel bağlılıkta, büyüklerin eşsizliği anlaşılabilen evrimin karşısında, her zaman olağanüstü bir olay gibi kalıyor yine.

Felsefe tarihi birliği düşüncesi, kendi bütüncül bağlantıları içinde, bir yaşam olarak, örgenlerini ve kuruluşlarını, giysilerini ve araçlarını kendi yaratan, ancak onların içinde geçip gitmeyen, ölümsüz bir felsefe olmak isterdi.

İkincileyin: *Başlangıç ve onun anlamı sorunu.* Başlangıç, ilkin, zaman içinde başlayan düşüncedir. Kaynak ise, her zaman, temelde duran gerçek.

Düşüncenin yanlış anlaşılmalarından ve sapmalardan dolayı her zaman kaynağa geri dönmemiz gerekir. Geçmiş-

ten gelen içerik dolu yazılı kaynakların ışığında araştırma yerine kökene dayanan gerçek felsefe çalışmaları yolunda bir değişiklik ortaya çıkıyor. Zamana bağlı başlangıçta kaynağın bulunacağı sanılıyor. Özellikle de Sokrates öncesinin ilk bilgelerinde, Hıristiyanlığın başlangıç çağında, ilk Buddha öğretisinde. Her zaman kaynağa giden gerekli yol, yanlışlıkla başlangıçların ortaya çıkarılmasıyla ilgili yolun biçimi olarak alınıyor.

Bizim için ulaşılabilir durumda olan başlangıçlar yüksekten gelen büyülerdir. Ancak saltık bir başlangıç bulmak gerçekte olanaksızdır. Bizim düşünce geleneğimiz başlangıç göreli bir başlangıçtır, o her zaman koşullardan doğan bir sonuçtur.

Bu yüzden, eskiden gelen yazılı kaynaklarda gerçek gerçek olana tutunmamız tarihsel çağdaşlaşmanın temel ilkesidir. Tarihsel görüş yalnız şimdiki varlıkta derinleşme kolaylığı sağlar. Yitip giden geçmişi kurmak, delikleri doldurmak için, bütünleştirmeye çalışmak boş bir çabadır.

Üçüncüleyin: *Felsefede evrim ve ilerleme sorunu.* Felsefe tarihinde birbirini izleyen kişiler görülmektedir. Sözgelişi, Sokrates'ten Platon ve Aristoteles'e, Kant'tan Hegel'e, Lock'tan Hume'a giden yol. Ancak, daha sonra gelen daha öncekinin gerçekliğini korudu ve aştı diye düşünülürse, böyle diziler çoktan yanlış demektir. Her zaman yeni, böyle birbirini izleyen kuşaklarda, öncekine dayanarak anlaşılamaz. Öncekinde özlü olan, çokluk bırakılmış, belki bir kez bile anlaşılmamıştır.

Yunan felsefesi, Skolastik, «Alman Felsefe Atılımı» 1760'tan 1840'a değin, gibi yalnız bir düşünürün sözünü ettiği, bir süre ayakta kalan, tinsel değiş-tokuş dünyaları vardır. Bunlar, kaynak bakımından, düşüncede birbiriyle canlı bağları olan çağlardır. Sonra, felsefenin bir eğitim olayı niteliğinde kendini sürdürdüğü, büsbütün yitip gitmiş göründüğü başka çağlar vardır.

İlerleme süreci olarak, felsefenin bütüncül bir evrim geçirdiği görüşü yanıltıcıdır. Felsefe tarihi yüksek yapıtlarının yeri doldurulmazlığı ve yinelenmezliği dolayısıyla sanat

tarihine benzer. Bilinçli olarak kullanılan araçlarının gittikçe çoğalan kategoriler ve yöntemler olması bakımından da bilim tarihine benzer. Kendi içinde düşünsel olarak dilegetirilen köklü inanç tutumlarının bir sonucu olması nedeniyle din tarihine benzer.

Felsefe tarihinde yaratıcı çağlar vardır. Ancak, felsefe her zaman insanın bir varlık çizgisidir. Öteki tinsel bilim tarihlerinden ayrı olarak, yüzeysel çöküş dönemlerinde, birdenbire önde gelen bir bilge ortaya çıkabilir. Plotinos üçüncü, Scotus Eriugena dokuzuncu yüzyılda, toplumdan soyutlanmış kimseler, tek kalmış doruklardır. Onlar, düşüncelerinin gereçleriyle geçmişten gelene bağlı, belki de yalnız tek tek düşünceler bağımlı kalarak düşüncenin yeni, büyük bir temel kuralını getiren kimselerdir.

Bu yüzden felsefede, onun içeriğine dayanarak, felsefenın sonu geldi denemez. Her yıkımda felsefe, belki de, her zaman bireyin gerçek düşüncesi olarak kalır, dahası sözkonusu bile edilmeyen, tinsel bakımdan verimsiz dönemlerin tek tek yapıtlarında ortaya çıkar. Felsefe her dönemde din gibidir.

Bu nedenle, felsefe tarihi için evrim bile temelsiz bir bakış açısıdır, çünkü her büyük felsefe kendi içinde kendine yeterleşir, bütünüyle; tarihsel kapsayıcı gerçekliğe dayanmadan, kendi gücünce yaşar. Bilimin gittiği yolda her adımı, sonradan gelen geçer. Oysa felsefe, taşıdığı anlama göre, her insan bireyinde bütünlüğe ulaşma gereğindedir. Bu yüzden de bilgeleri, küçültmek amacıyla, belli bir yolda giden adımlar; önbasamaklar olarak görmek anlamsızdır.

Dördüncüleyin: *Aşama düzeni sorunu.* Felsefe yapma, tek düşünürde ve bir aşama düzeniyle ilgili örneksel zaman görüşleri içinde bilinçli duruma gelir. Felsefe tarihi, eşdüzeyde sayısız yapıtların ve düşünürlerin düzleştirilmiş bir tarlası değildir. Pek az kimsenin erişebildiği anlam bağlantıları vardır. Hepsinden önce yüksek noktalar, yıldızlar topluluğu içinde güneşler vardır. Ancak, bütün bunlar tek biçimli değildir, herkes için geçerli kesin bir aşama düzeni olarak kalmaz.

Bir çağda herkesin düşündüğü ile bu çağda yaratılmış felsefe yapıtlarının içeriği arasında büyük uzaklık vardır. Usun, herkesce kolay ve kendiliğinden anlaşılır bulduğu, büyük bilgelerin yapıtlarının her zaman gösterdiği gibi, felsefe olarak da anlatılabilir. Kendisiyle gördüğümüz dünyadan, bir mutluluğun sınırlı bilgisiyle sağlanan dinginlik, sonra uzak olana doğru kendi kendini itme, sınırlarda soru soran-duruş, hepsine felsefe denir.

Biz, felsefe tarihine dinle gelen yetkenin benzeri demiştik. Ancak felsefede, dinlerin elinde bulunan kural kitaplarımız, izleyecek yetkemiz, gerçekliğin kesin geçerliliği yoktur. Ancak felsefe yapmanın tarihsel geleneğinin bütünü, bu tükenmez gerçekliğin birikimi, içinde yaşanan dönemin felsefesine giden yolu gösterir. Gelenek, hiç bitmeyen bekleyişle çoktandır düşünülmüş gerçekliğin bakılan derinliği, az sayıda büyük yapıtın temellendirilmezliği, büyük düşünürlerin derin saygınlığıyla kazanılmış gerçekliktir.

Bu yetkenin özü, kendisine açıkça boyun eğilemeyişidir. Bu yetke, kendisiyle kesin bir kanıya varılanın kaynağında, özel kaynağı bulmak için bir ödevdir.

Yalnız, şimdiki felsefe yapmanın öneminden yola çıkarak, tarihsel görünüş içinde sonsuz felsefe ile yakınlık sağlanabilir. Tarihsel görünüş genel çağdaş varlığa, derinlik içinde, bağlanmak için bir araç niteliğindedir.

Tarihsel araştırma yakın ve uzağın basamaklarında yürür. Kuşkudan sıyrılarak felsefe yapan yazılı kaynaklar üzerinde incelemeye koyulursa, her zaman ne ile işgöreceğini bilir. Önde duran ilkelerin, açık ve anlaşılır bilginin nesnesi olması gerekir. Ancak, tarihsel kavrayışın anlam ve doruğu kaynakta anlaşmaya varmanın anlarıdır. Orada, bütün bir ön-ilke araştırmalarına anlam kazandıran ve birliği sağlayan ne varsa aydınlanır. Bu felsefe kaynağının aracılığı olmadan bütün felsefe tarihi, sonuçta, yanılmalardan ve şaşılası durumlardan oluşan bir zincirin tutanağıdır.

Böylece tarih uyandıktan sonra kendi varlığımızın gözgüsü olur: Düşündüğümü görüntüde görürüm.

Felsefe tarihi -içinde düşünerek soluk aldığım bir uzam-

kişisel araştırma için öykünülemeyecek olgunlukta örnekler gösterir. Kendi içinde araştırılanı, gene kendi aracılığıyla başarıya ulaşanı, sonuçsuz kalanı soru konusu yapar. Bireyi, kendi bağımsızlığı içinde, açık seçik insan olma dolayısıyla yolunda yürümek için yüreklendirir.

Eski bir felsefeyi bizim diye benimseme olanağı azdır, bu eski bir sanat yapıtını bir daha ortaya koymak gibidir. Onun ancak yanıltıcı örneği çıkarılabilir. Bizim elimizde, tutucu İncil okuyucuları gibi, içinde saltık gerçeklik bulunan bir yazılı kaynak yoktur. Bu yüzden, eski yazılı kaynakları eski sanat yapıtları gibi severiz, birin olduğu gibi ötekinin gerçekliği içine de dalarız, onları yakalamaya çalışırız, yaşadığımız bir tükenmezlik, üzerinden çağdaş felsefeye sıçramayı başardığımız bir nesne kalır.

Çünkü felsefenin anlamı *şimdiki varlık*tır. Bizim, yalnız bir gerçekliğimiz var, *burada* ve *şimdi*. Kaçındığımız nesne, bir daha bize, geri dönmez, ancak biz ele geçen olanağı kullanamazsak varlığı da yitiririz. Her gün değerlidir: Bir an, her nesne olabilir.

Geçmiş ya da gelecek içinde yitersek görevimiz dolayısıyla suçlu oluruz. Yalnız şimdiki gerçeklik dolayısıyla zamansız olana gidilebilir, yalnız zamanı yakalamakla bütün zaman yittiği yere gelebiliriz...

ZAMAN İÇİNDE FELSEFE

Dünyada Felsefe

1. Her zaman felsefe olmak isteyen, bizim dünyamızdadır; onunla bağlantı kurma gereğindedir.

Felsefe, sonsuz olana yönelmek için, dünyanın kabuğunu da deler. Ancak sonluda biricik tarihsel tabanı bulabilmek için, geri döner.

Felsefe, ölümsüz olanda şimdiki varlığı kavramak için, dünya varlığını aşan çevrene, en geniş alana değin açılmaya çabalar. Ancak, en derin düşünce anlamını insan varoluşuna yönelik geçmişle olan ilişkide, *burada* ve *şimdi* kazanır.

Felsefe yüksek ölçülere, olanakların yıldızlı göğüne bakar ve görülebilen olanaksızın ışığında, kendi varoluşunun görünüşü içinde, insan soyluluğunun yolunu arar.

Felsefe bireylere yönelir. Felsefe, bireylerin gerçeklik istenci içinde birbiri üzerine yığılan, özgür toplumunun temelini kurar. Felsefe yapan kimse bu topluluğa girebilmeyi istiyordu. Felsefe her zaman dünyadadır, ancak onda, gerçekliğinin özgürlüğünü yitirmeden kurum olamaz Felsefe yapan, çalışmasının onunla ilgili olup olmadığını bilmez.

Onu kendi topluluğuna almak için karar verecek bir kurul da yoktur. Felsefe yapan böyle bir benimsemenin olanaklı bulunması için düşünerek yaşamak ister.

2. Dünya felsefeye karşı nasıl davranır?

Üniversitelerde felsefe okutan kürsüler vardır. Onlar, bugün için, orada, bir duraksamadır. Felsefe, eskiliği nedeniyle, içten bir saygı görür, gizlice de yerilir. Oldukça yaygın bir kanı vardır: Felsefenin taşıdığı önem konusunda söylenecek söz yoktur. Onun güncel uygulamaya elverişli anlamı da yoktur. Felsefe adı, böylece, açıklık kazanmıştır, ancak o nasıl yok sayılmıştır? Felsefenin varlığına en azından ona karşı olan savunma tanıklık ediyor

Bu durum uygulamalarda sezilir: Felsefe karışıktır. Onu anlamıyorum. Beni aşıyor. Bu, uzmanların işidir. Benim bu alanda yeteneğim yok Bu yüzden beni ilgilendirmez. Ancak burada söylenmek istenen şuymuş gibi: Yaşamın temel sorunu konusunda pek de düşünme gereği yoktur; insan düşünmeksizin, herhangi bir özel eylem ve bilimsel sorunun anlamına yönelik soru sormadan başarılı bir çalışmayla yi tip gitmeyi ve kendi «görüşleri»yle kıvançlı ve mutlu olmayı göze alır...

Savunma kızışır. Kendiliğinden açık olmayan bir yaşam içgüdüsü felsefeden ürker. Ona göre felsefe korkunçtur. Felsefenin ne olduğunu anlasaydım yaşamımı değiştirme gereğinde kalacaktım. Başka bir anlayışa varacaktım, her nesneyi, bugüne değin, yabancı bir ışıkta görecek yeni yargılar verecektim. Felsefeye özgü düşünmek daha iyi değildir

Sonra, geçersiz kılınan felsefeyi yeni ve bambaşka bir durumda kurmak isteyenler ortaya çıkar. Felsefe, dağılmış tanrıbilimin büsbütün geçersiz, doğruluktan yoksun bir son ürünü diye küçümsenir. Felsefe önermeleri saçma diye alaya alınır. Dahası, felsefe, siyasa ve başka güçlerin buyruğuna girmiş bir uşak olarak nitelenir.

Birçok politikacıya göre felsefe olmasa, onların şu bir türlü düzelmeyen işleri, daha kolay olur. Hiç düşünmezlerse halklar ve görevliler daha kolay yönlendirilir, onların eğitici bir yöneticisi olsun yeter. İnsanın önemli bir varlık ol-

ması önlenmelidir. Bunun için en iyi yol felsefenin can sıkıcı olduğunu söylemektir. Felsefe kürsüleri ortalığı karıştırmak istiyor. İnsanlara ne denli çok gereksiz nesneler öğretilirse, onları felsefenin aydınlatıcı gücünden uzaklaştırmak saptırmak öylesine kolay olur.

Felsefe, böylesine gerçeği bilmeyen düşmanlarla çevrilmiş; Kentsoylu mutluluğu, uzlaşma içinde yaşam, ekonomi bakımından esenlik içinde yetinme, bilimin değerini yalnız tekniğin yararına kullanma, koşulsuz bir egemenlik istenci, politikacı arkadaşlıkları, düşünce bakımından yolgösterici geçinenlerin tutarsız aşırılığı, yetenekli yazarların yazınsal geçerlik taşıyan istenci gibi bütün savlar felsefeyle ilgili olmayanda ortaya çıkıyor. Olayı kavrayamadıklarından sorunu da göremiyorlar. Onlar felsefe değil, dediklerinin felsefe olduğunu bilmiyorlar, oysa durum tersinedir. Bu felsefe değil dedikleri açıklığa kavuşturulsa konu kendiliğinden aydınlanacaktır.

3. Sonuç şudur: Felsefe, bütün gerçekliği ister, oysa dünya onu istemez. Felsefe oyunbozandır.

Gerçeklik kendiliğinden soru konusu olur. Felsefe kuşatıcı varlığın tutumları içinde; gerçek oluşun çok yanlı anlamında, gerçekliği kesinlikle kavramak ister Felsefe arar, bir gerçekliğin anlam ve içeriğini elinde bulundurmaz. Çünkü gerçeklik bizim için durağan bir varlık değil, tersine bitmeyen, sonsuz bir devinimdir.

Gerçeklik dünyada savaş içindedir. Felsefe bu savaşı son sınırına götürür, ondan her gücü alır. Gerçeklik, çevrede bulunan bir nesneyle, felsefe yapana düşünmenin ve kendi apaçık oluşunun iletişimi yolunda, kendi gösterir.

Felsefe yapan kimse insanları, bireyleri görerek inceler, bunların söylediklerini duyar, ne yaptıklarını görür ve insan varlığının yazgı ortaklığı içinde gönlünün uyarınca davranmaya bırakır.

Bu yüzden felsefe, bir kendini, içini açığa vurma olmaz. O kendi içinde bitmeyen bir savaşı sürdürür.

4 Doğruluğu görmeye çalışmak insanın değeridir. Biz,

yalnız gerçeklik dolayısıyla özgür oluruz ve ancak özgürlük bizi gerçeklik için, koşulsuz olarak, hazır duruma getirir.

Doğruluk, dünyada, insan için son anlam mıdır? Doğruculuk son istek midir? Biz, buna, inanıyoruz, çünkü doğruculuk gizli kapaklı değildır, görüşlerin içinde yitip gitmemiş, sevgiyle birlikte toptan çökmemiş.

Bizim gücumüz, bize doğruluğu gösteren öğelerin kavranışındadır. Ancak doğruluk, bütün olan doğruluktur. Çok yanlı doğruluk. Bir olanda bir araya toplanma gereğindedir. Biz, bu bütün olan gerçekliği hiç elde edemedik. Ben, gereksiz bir konuda diretir, kendimi tüketirsem, bildiğimi saltık duruma getirirsem, doğruluk elden kaçırılır. Öte yandan, doğruluğun dizgesi yüzünden de doğruluk büsbütün elden kaçırılır. Çünkü o doğruluk konusunda insana bir nesne veremez. İşte bu yanılma onun gücünü azaltır

Felsefe yapmak isteyen, doğruluk (gerçeklik) için yaşamak isteyendir. O kimse, nereye gelse, kendiliğinden ne öğrenirse, hangi insanla karşılaşırsa, her yerde ve hepsinden önce düşündüğünü karşısında sezer, yapar, sorar. Nesneler, insanlar ve felsefe yapanın kendisi ister istemez aydınlanır. O, onlardan yoksun kalamaz, kendini onlarla ilişkili kılar. O, kuruntu içinde mutlu olmaktansa doğruluk uğruna başarısız kalmayı severek ister.

Ne varsa kendini göstermelidir.

Güven olanaklıdır, ancak kesinlik değildir: En yüksek aşamada doğruluk, bizi bile, yere yıkabilir, gerçekten doğruluksa, kendiliğinden aydınlığa çıkar, bizi korkulu durumdan kurtarır. Bunda, ayrıca, bir de felsefenin olağanüstülüğü vardır: Biz, her yanılmadan kaçınırsak, her örtüyü yırtar açarsak, gerçek doğruluk-dışı olanı yarar Aydın bir gözle direnerek önde yürürsek, dahası bizim eleştirimiz, kendiliğinden eleştiriye uyarsa; böyle bir eleştirici yıkıcı olmaz artık. Temel, çok kez, olduğu gibi kendini gösterir, bizi Rembrandt'ın tablosunu onarıp üsteki resmi kazırsak, örttüğü alttaki resmi ortaya çıkaran onarıcı gibi, karşıdan aydınlatır. Peki, olay kendini göstermezse, ne olur? Sonunda insan Gorgo'nun yüzünü görür ve kaskatı kesilirse? Bu da ola-

bilir, bunu unutmayalım. Felsefe, ne kendisini bakmaktan koruyan, ne de sürekli yaratma olanağı veren, uçurumların önünde durur.

İnsan için başlangıçtan beri sorulmaya değer olan, eskisinden daha açıktır. Varoluş konusunda. Evet sözcüğü büyük ve güzel bir atılganlıktır. Çünkü, o, doğruluğun, sevginin, usun gerçekleşme yeridir. Kendi kendini öldürmede vraoluş için Hayır sözcüğü, gizemi karşısında sessiz kaldığımız, insan gerçekliğidir. Bu sınırları unutmayalım.

5. Felsefe insan için mi insandan uzaklaşmış ya da seçkin bir kesimin egemenliği altına girmiştir? Platon'un öğretisinden sonra, çok az kimse felsefe konusunda yetenekli olmuş, bu öğreti uzun süre varlığını korumuştur. Plotinos, yeryüzünde, iki türlü yaşam vardır, diyor; bunlardan biri bilgeler, öteki de insan kalabalığı içindir. Spinoza bile, az bulunur insanlardan, felsefe ummuştur. İlkin Kant düşündü ve onun açtığı beylik yolda adım atma olanağı doğdu. Kant'a göre felsefe herkes içindir, başka türlü olursa; bilgeler yönetirler ve her nesnenin en özenli biçimde üzerinde kurulması gereken eylemler içindeki birikimi yaratırlar, denirse kötüdür.

Platon ve Plotinos'a, daha bütün geçmişe karşı, biz Kant'ı izliyoruz. Burada, felsefe yapanın iç-durumu konusunda oldukça kapsamlı, felsefeye özgü bir karar sözkonusudur. Felsefe, nesnel gerçeklikten açıklıkla sözeder. Felsefe diyor ki: Bugüne değin böyleydi, bugün de böyledir. Ancak böyle kalmasın, böyle kalmamalıdır. İnsanın, insan olarak isteği genellikle gizli ve bulanıktır, bir yana itilmiş ve bırakılmış olduğundan, işitilmek istenir. Karar her bireyindir.

Çağımızda yaratıcı felsefenin bulunmayışı gereksinimine bir erdem kılığı giydirebilir miyiz? Hayır, geçmişin büyüklerini anlayan insanın, insan olarak kişisel yüzeyselliği öğrenmesi, geçmişin büyüklerine karşı derin saygıya dayanır. Ancak bu, tanrılaştırmayan, bir yaklaşımdır. Bu öğrenme, insanı şöyle yüreklendirir: Bizim için olanaklı olan, isterlerse hepsi için olanaklıdır.

Tarihte, ayrı tutulması gereken, büyük bir olay vardır.

Hıristiyan Kilise Babaları esenlik getirmek ve dostluk görevi bilinciyle herkese yöneldiler. Çünkü, Yunan bilgeleri seçkinlere yönelmişlerdi. Kilise Babalarının elinde bu bilgelerin doğruluk anlayışına karşı bir kanıt vardı. Kilisenin görüşü şuydu: İnanmak isteyen hiç kimsenin önü kapalı değildir. En yalın inanç seçkinin yüce düşüncesinde, en aydınlık bir verimlilik içinde açılan nesneyi kapsar.

Ancak bu özen çoğunluk için iki anlam taşır; biri çoğunluğa egemen olmak ister ve egemenlikten dolayı da yasadışı ve saçma olarak ona katlanır, öte yandan çoğunluğu politikaya sürükler. Bu büyük, tarihsel örnek, bizim için yönlendirici bir öğe olamaz.

Felsefe yapmanın, bunun yanında insan özgürlüğünün başka bir düşmanı da, sözüm ona demokrasi düşüncesidir. Haklı olarak şunlar söylenir: Çoğunluğa uymayanın uzun süre dayanma gücü de kalmamıştır. Toplumun bütününe yansımayan bir ses, daha başından, gerçek değildir. Öte yandan yersiz olarak da şöyle düşünülür: Biz, bu gerçekliğin ne olduğunu biliyoruz. Şimdi olan; her zaman olacak. Şimdi etki göstermeyenin gelecekte de etkisi olmayacak. İnsan değişmez. Buna karşın, çok kez, şu da geçerlidir: Tek başına kalan genişleyebilir. Şimdi yankı uyandırmayan yankı kazanabilir. Hepsinden önce şu: En küçük çevrelerde gerçek olan, bir dönemin en yüksek gerçekliği olabilir ve kendini böyle koruyabilir, çoğunluk şimdi erişemediğine gelecekte ulaşabilir.

Yüzeyselliğin gürültülü karmakarışıklığında çoğunluğa giden yol, gerçekliğin özgürlüğü için, geçilmezdir. Bunun seçeneği de çoğunluğa egemen olmak, sansür, sığlaştırılmış eğitimdir. İnsanlar, baskı yönetimini uygulayanlar için, gereç olurlar.

Açıklığa kavuşmadan kalan tek konu şudur: İnsan özgürlüğünün olanağına inanabilmek ve buna dayanarak aşkın varlıkla bağlantı kurabilmek; bunlara inanç duymadan önemli bir direnme sözkonusu değildir.

6. Şu da doğrudur: Felsefe dünyada güçsüzlüğünün bi-

lincine varır: Çok az bir yankı, dünya düzeni konusunda güçsüz, tarihte etken olmama; işte bugüne değin görülen bu.

Felsefe, bu sırada, tek insanda, hiçbir biçimde güçsüz değildir. Burada felsefe, daha çok, biricik büyük güçtür, insan bu güçle özgürlük içinde yolunu bulur. İnsana iç-bağımsızlığı sağlayan yalnız felsefedir.

Bu bağımsızlık, bana, özgürlüğüm, sevgim, usum içinde verilen, tek ve eksiksiz bağımlılığın bulunduğu yerdedir. Ben onları ortaya çıkaramam, tersine onlardan ortaya çıkabilirim. Bana, kendimin verildiği yere ulaşıyorum, böylece bütün, nesnelerle ve kendimle ilgili uzaklaştırmayı ele geçiriyorum. Demek ki, eylemsel olarak yakalayamadığım bir bakışaçısının dışında olup biteni ve kendi yaptığımı gözden geçiriyorum. Bu, benim, tarihsel gerçekliğin içine daldığım bir yermiş gibidir. Benim iç-özgürlüğümü geliştirmeye yarayan ışık oradan geliyor. Ben, bu ışıkta, nesneleri gördüğümde, halk içinde bağımsız olacağım.

Bu bağımsızlık sessizdir, baskıdan uzaktır, karşıt durumda direnici değildir. Kendi içinde kesinleştiği oranda da direnişi azdır. Kendini, gizlilik içinde sürdürdüğü sürece, gerçekleştirir.

Özgürlük, bağımsızlık içinde boş kalmaz. Hiçbir bağımsızlık olmasa da kendi kendini sınırlandırır. Bu özgürlük, daha çok, dünyada varolmak ister. Bir yer tutmak ister. Elde olanak varsa sürer gider. Özgürlük günün istemelerini yadsımaz. Özgürlük, yazgı öncülük ediyor gibi görünürse, üstünlük sağlamak için, umut içinde korkulur durumları üstlenmekten çekinmez.

Özgürlük, her zaman, kendi özel kaynağından gelen ve kendini kötü durumda bırakmayan ölçülerin koşulları altında durur. Yoksa kötü durumda bırakmak kendi kendini yoketmek olurdu.

7. Bilgelerin bağımsızlığı, bir kendini beğenmişliğe dayanırsa, insan için yanılgı olur. Çünkü onun kişisel varlığının sürekliliği konusundaki bilinci gerçeği kavrayan insanda güçsüzlüğün bilinciyle, başarı gücünün coşkusu güçsüz oluşun yadsınmasıyla, umut sona bakışla yanyana yürür.

Felsefe yapmak, bağımlılıkları eksiksiz olarak bilinç alanına getirir. Biz, ancak böylece, güçsüzlük içinde bile bağımsızlıktan gelen, bizi buyruk altına almak isteyenin yerine, yeniden eski duruma dönme olanağı buluruz. Bu konuda, düşüncede ortaya çıkan olayla ilgili iki örnek vardır:

a) Nicel olanın, nitel olan üstünde egemenlik sağlayan bir üstün gücü vardır. İçinde, bütün insanlarıyla yeryüzünün bir çöpten daha önemsiz olduğu, evren dünyadan öncedir. Bu öncelik türü, birbirini izleyen, varlık basamaklarına göredir: Özdek, yaşam, can, tin bunların ortaya çıkış sırasına göre önceden gelen sonrakini aşar. Sonra, yığınların da ayrı bir önceliği vardır. Onların karşısında bireyin adı bile anılmaz. Burada özdek, evren, yığınlar, niceliksel güç üstünlüğü gündeme gelir.

Ancak biz, yine, değerbiçme sorununa dönelim: Evren de en değerli varlık olan insanlık, nesnel gerçekliklerin basamaklar dizisinde tin, yığınlar içinde kendi kişiliğiyle insan bireyi, doğa kuruluşlarında insanın yarattığı sanat ve düzen yapıtıdır. Başka türlü bir yargıda bulunursak nicel olanların etkisi altında kalarak insan varlığının anlamından vazgeçeriz.

b) Hiç kimsenin tanıyamadığı, bir kez bile düşünülebilirlik anlamında bir bütün olarak ele almadığı tarihin tümü üstün güçtedir. Birey kendini savunmasız bir varlık diye sezer. İnsan olan her nesne bu bütünle belirlenir. O, bu bütüne uyma gereğindedir.

Ancak, insanlıkla ortaya çıkan, şu milyonlarca bireyin bu önemsiz gücüyle gerçekleşir. Her birey yaptığı ve yaşadığından dolayı, ortak bir sorumluluk taşır. Tarih, anlamsızlık olarak, beğenilir, onda us bile böyledir Bu bizim elimizdedir.

Oysa: Bizim küçük çevremiz, bizim için, dolaysız gerçektir. Onunla yetinmek ilk görevimizdir. Biz, nesnelerin akışına egemen olamadığımızdan, gelecekten umudu keser, ya da boş kanıtlamalarla uğraşır, dünyayı yörüngesine oturtmuşuz gibi davranırsak, yakınımızda duranı da elden kaçırırız. Bizim, kendi varlık savımız (Selbstbehauptung) bu

en küçük çevremizin gerçekliği içinde duruyor. Onun aracılığıyla, bütünde, etkili oluyoruz.

8. Güçsüzlüğümüz, çağımız dolayısıyla, yeni bir biçimde bilinç alanına çıkıyor. Hepsini biliyoruz:

Demokrasi nesnel gerçeklik içinde baştan çıkarıcıdır, ancak özgürlük için de tek olanaklı yoldur. Gerçek tarihsel bir kaynağı olmadığı kanısından dolayı, uluslar içinde şimdi bile kuşkuyla karşılanır.

Ekonomi alanındaki olağanüstü durumla sağlanan mutluluk özgür dünyanın uykusunu getiriyor. Geri kalan her nesne bu olağanüstü olandan istenir, ancak onun koşullarını üstlenmek için hazır bir durum yoktur, tersine özgür dünyanın kendi yıkımı konusundaki suç ona yüklenir.

Batı dünyasında, ekonominin politika karşısında üstünlüğü vardır. Bu dünya, kendi kuyusunu, böyle kazar. Onun politikaya dayalı özgürlüğü gittikçe daralır. Bu özgürlük, her zaman, anlaşılmaz artık. Özgürlük bilinci ve özveri yürekliliğini yitirmektedir.

Bütün dünyada, özgürlüğün yadsıdığı, orduya özgü baskı ve her nesneyi kendi egemenliği altına almak isteyen tekelci yönetime eğilim görüyoruz. Uluslar baskı yöntemini benimsemiş insanlara yem olmaktadır.

Nüfus artışı durmazsa, insan yığınlarını yokedici bir patlamaya doğru götürmekten kurtulamaz.

Beyaz ırktan olmayan insanların bilinçlenmesi (insanların üçte ikisinden çoktur) gelişen bir duyarlık ve azgınlıkla beyazlara yönelmektedir.

Atombombası hepsinden güçlüdür. Kısa bir süre için büyük savaşı bile önledi, buna karşın insanlar bugün oldukları gibi kalırlarsa, toptan yokedici bir sürecin ne zaman başlayacağı bilinmemektedir.

Buraya değin, devletler, uluslar ve kültürler yıkıma sürüklenmişse başka bir taslağa göre olmuştur. İnsanlık varlığını sürdürdü. Bugün insanlığın toptan yokolup olmayacağı sorunu vardır.

Biz, yaşama olanağı bulabildiğimiz süre içinde varoluş mutluluğunun tadını çıkarabiliriz. Ancak bu, asılacak olan

kimseye, asılmadan önce tanınan son süre gibidir. O, ölüm korkusunu yenmek için bize verilmiştir. Yokolmaya hazırlıktır.

Hep böyle kalacakmış gibi varoluşun tadını çıkarmakta olan Batı dünyasının dinginliği ağır suçluluk niteliğinde görünüyor. 1914 öncesindeki kendi kendini aldatıcılığın sonuçları, bu aktöre ve politikaya dayalı sorumsuzluğun nereye götürdüğünü, her zamanki gibi şimdi de göstermektedir.

Bugün an, son sözünü söyleme durumuna yakındır. Bizim şu ikisinden birini seçme günümüzdür: Ya insan ve dünyasının yitmişliği uçurumuna yuvarlanmak, sonuç olarak da varlığının tükenişini genelleştirmek- ya da gerçek insan ve onun gözle görülmeyen olanakları uğruna kendini değiştirme yoluyla bir sıçrama yapmak.

9. Felsefe ne yapmalı bu durumda?

En azından, kendini yanılmalara bırakmamayı öğretir. Hiçbir gerçek ve olanak bir yana itilmez. Felsefe olası bir yıkımı göz önünde bulundurmayı öğretir. Dünyada durağanlığı sarsar. Ancak, düşünme yetersizliğinden doğan vurdumduymazlığı da, yıkım karşısında kaçınılmazlık nedeniyle, çakılıp kalmayı da önler.

Felsefe, kendi düşüncesi içinde güçlüyse, insanlar için mandırıcı, insanları konu edindiğinden güvenilen, bir kurtarma etkeni olabilirdi. Oysa, ancak dolaşabilen bir düşünce türüdür.

Bundan dolayı toplu bir başarısızlık olasılığı karşısında, felsefe değerini bir batış içinde bile koruyabilirdi. Yazgı arkadaşlarından oluşan bir topluluk içinde insan doğruluğa, ortaya çıkması istenene karşıt bir tutum içinde bakar.

Çünkü, çöküş içinde hiçlik sözkonusu değildir. Son olan, başarısızlık içinde seven, nesnelerin temelinde kavranılmaz bir güven taşıyan, koruyucu insandır.

Kapalı yazılarla konuşuruz: Bizim için, yetersiz olanaklar taşıyan bir kaynak var; ondan evren, yaşam, insan ve tarih ortaya çıktı. Gören başarısızlığın deneyi onlar konusunda kesin olabilir.

Ardından, daha pek çoğunun, geleceği bir deney vardı.

Sevgi ve doğruluk, böyle bir deneyde bir çağ boyunca geçerli olan güncel varlıktır, bir deneyde nasıl davranılacağını gösterir. Sonsuzluğun söylenmiş bir sözüdür.

Gerçekleşmemiş hiçbir düşünce, hiçbir bilgi, hiçbir somut kavrayış, bu dilegetirilen kapalı yazılardan hiçbiri gerektiği gibi ereğine varamaz.

Bütün kapalı yazıların ötesinde, yalnız düşünce boş bir nedenle uygulanmış susmaya erişir...

Çağımızda Felsefenin Görevi

Bugün, felsefenin üstlendiği görev nedir? Duyulan yanıt şudur: Felsefe belli bir topluluğun uzmanlarını ilgilendiren, gerçeklikten yoksun, kendi içine dönük bir uğraş olduğundan, görevi de yoktur. Bu öğretim kürsüleri bilgelerinin varlığı ortaçağdan gelmektedir, onlar kendi kendine değer kazandıranın çağdaş örneği olmak isteyen, toplantılarda boşuboşuna konuşan kimselerdir. Onların konuşmalarından oluşan oldukça geniş bir yapıt birikimi varsa da, günün gelip geçici olaylarına ilgi duyan bırtakım alımlı çalımlı kimseler dışında çok az okunur, çok az satılır. Basın, kamuoyunun bir anlatımı olarak kitaplıklarda tozlanmış kitaplardan, dergilerden önemsiz bölümler alır, bu bile gerçek bir ilgi uyandırmaz. Bu söylenenlerin hepsini toparlarsak: Felsefe gereksizdir, geçmiş çağlardan arta kalmış bir kalıntıdır, buna belbağladığından yokolmak üzeredir, onun bir görevi yoktur artık.

Böyle bir yadsımaya karşı, ilkin, şunları söyleyebiliriz: Felsefe adını taşıyan her nesnenin felsefeyle karıştırılmaması gerekir. Felsefe insanın düşünerek, kendi varoluşunun bilincine vardığı her yerdedir. Felsefe, bu adla anılmadan

da, her yerde vardır. Çünkü düşünen insan, doğru-yanlış, sığ-derin, kısa soluklu-uzun soluklu, bir temellilik içinde, felsefe yapıyor demektir. Nerede her zaman bir dünya varsa, nerede ölçüler geçerliyse, nerede bir yargı veriliyorsa, felsefe oradadır. Kilisenin bir araya toplanmış inançları içindeki felsefe, kendini sürdüren bilinçli bir felsefeye inanandakinden daha önemli değildir, inançsızlığın inancında, hiççiliğe özgü çözülmede, Marksçılıkta, ruhbilimde ve günün yaygınlaşan birçok yaşam öğretisinde, insan felsefesinde olduğu gibi öteki alanlarda da felsefe vardır. Felsefenin yadsınması, böyle yeterince bilinmeyen bir felsefenin kendiliğinden doğan sonucudur. Öğretim kürsülerinde sürdürülen uğraşla ilgili felsefenin görevi, her yerde varolan; bu kesintiye uğramayan felsefeyi, özellikle felsefenin büyük tarihsel kişilerinin geçmişteki varlığıyla açıklığa kavuşturmaktır. Bu yerilecek değil, yarar sağlayacak bir iştir.

Ancak biz, önümüzde varolan insanlığın temel gerçekliğini düşündükçe, böyle uyumsuz tartışmalardan, gereksiz sesler çıkacaktır.

Bugün yeryuvarlağı üzerinde biri özgürlüğün, öteki erktekelciliğinin olmak üzere, egemenliğini baskıyla sürdüren iki dünya vardır. Bizim gözümüzde, felsefe bilincimiz için, ikisi de vazgeçilmezdir. Çünkü bugün bile felsefenin gerçekliği onlarla belirlenmiştir. Felsefe düşüncesi bu nesnel gerçekliklerin yolunu birlikte ortaya çıkardı, güç ya da güçsüzlük dolayısıyla gelecekteki tutumumuzun bir temeli olacak.

Bir yanda olanakların özgurlüğü, öte yanda bir anlayışın salt erki -bir yanda araştırma, tartışma ve anlayışlarla olaylar arasında sürekli savaş, öte yanda tekelci bilgi ve aldatıcı girişimlerin kendi aralarındaki savaşı- bir yanda taslağı çizilemeyen sınır bilinci ile bölümleyici taslaklar, öte yanda sınır bilinci tanımayan bir tekelci taslak -bir yanda kargaşa sınırına varan türlülük, öte yanda karınca devletinin sınırına ulaşan birlik, artık bunlar kendi kendine olmakta olan insanlarca gelişigüzel bir gereç niteliğinde partide, bürokraside, poliste, orduda çoğaltılamaz

Erk-tekelcisi yönetimler tarihin akışı ve doğa olayı konusunda kesin bilgileri olduğu koşuluna göre davrandıkları kanısındadırlar. Bu bütüncül bilgiye dayanarak bütün tasiaklar yapabiliyorlar. Bundan dolayı insan ne bilmekle ne de davranmakla bütüne egemen olabilir. Buna karşın bütünü üstlenmeyi düşünen kimse belki zorla dünyayı ele geçirmeye kalkışabilir. Ancak, öldürenin ölüyü ele geçirmesi gibi olur bu. Ortak dünyanın biçimlenmesi konusunda insanlarla birlikte yazgı ortaklığı eden bir insan gibi değil.

Kendi, sözde, bütüncül bilgisiyle bütünü kavradığını sanan, felsefeye aykırı bir tutumla felsefe yapmaktadır. O, biçimsel sonuçlar içinde mantık ve eytişimsel bir yoğunlukla düşünür, ancak eleştiriden yoksundur. Çünkü o gerçeklikten etkilenmez, bu yüzden de düşünceleri sağlıklı değildir. O, gerçekliktcki esenlikle ilgili olsa bile inancının koşulunu açıklığa kavuşturamaz. Bu esenlik tümden belirsizdir, onun gerçekleşmesi için yalan bile; eytişimsel tarih sürecinin kendiliğinden ortaya çıktığı sırada, zorunlu olarak kavranmış bir etkendir.

Erk-tekelciliği alanında felsefenin sonu gelmiştir. Nitekim Nasyonal Sosyalizm, felsefeyi gereksiz bir sorun saymıştır. Nasyonal Sosyalizm bu alandaki eksikliğini ırkçı düşünceye dayanan bir insanbilim ve siyasanın buyruğundaki bilimle gidermeye çalışmıştır. Bolşeviklik de, kendi eksikliğini uygun bir Marksçı öğretiyle gidermeye çalıştı. Bu yüzden Doğu Almanya üniversitelerinde felsefe değil Marksçı toplumbilim herkes için temel öğrenimdir. Nasyonal Sosyalizm ve Bolşeviklik kendi öğretilerini saltık gerçeklik savı olarak yüceltiyor. Bu gerçekliğe karşı çıkan yokedilmek istenir. İnançsızlığın temeli kötü istenç, tutarsız eğitim, yanlış sınıf anlayışı, yanlış bilinç olabilir.

Felsefe yapan bir insan, bu baskıdan gelen korku altında hangi görevi üstlenebilir? Tarih, çöllere ve ormanlara çekilen kendini adamış kimseler, kendi içine kapanıp toplumdan uzaklaşan kişiler tanır. Ancak, onlar, buraya değin, kendi eylemlerinde anlaşılabilirlerdi, onları tanıyan bir dünya taşırdı. Bugün ise durum, ilke bakımından, yenidir: İn-

sanlar, büyük kalabalıklar içinde göze görünmez oluyorlar, kimse onların sesini bile duymuyor. Bireyin güçsüzlüğü son aşamaya vardı. İnsan, varolduğu sürece, kendisine elverdiği ölçüde, Nietzsche'nin sözüyle: Gerçeklik ikiye bölünmeye başladı; bu anlamda insan, dostunu, karısını, kocasını bırakılmışlık içinde bulmak için, içtenliğin saltık gizlenmişliğine geri gidebilir. Çünkü bireyin büsbütün bırakılmışlığı içinde güven, kendiliğinden sona erebilir. Birey yalnız bu gerçekliğe dayanırsa apaçık gerçeklik konusunda kuşku başlayabilir, başkalarıyla konuşmaksızın birlikte kalır. Birey, oldukça güçlü bir çevrenin sürekliliği ve etkisiyle, anlamsızı doğru diye tutabilir görünür. Bu, düşünce aşılayıcı baskı ve sessiz yoketmekle korkutana, bireyin felsefe yapması için, görünmezlik içinde bulunan ve doğru diye bilinenin gerçekliği kalıyor. Bu da, nesnel gerçekçiler adı verilenlere göre sanı, en yüksek erek, düş niteliğindedir, Tanrı'nın aşkın varlığıdır. Ancak kendini koruma, hazır olma bilinci hep gerçekleşme olasılığının yokluğuna karşın, olanaklı kurtarıcı an için kalabilir. Felsefenin görevi tekdüzeli, yüzeysel bir açıklık propagandası Kinikliğine, görüş ayrılıklarının suçları sergileyici tutumunda korkunç bir doruğa ulaşan saçmalığın inançları içindeki çöküşe karşı, kendi düşünce türü gereği ise direnme gücünü pekiştirmeye çalışmaktır.

Özgürlük ortamında; durum büsbütün başkadır. Kimse insanın dünyasını, dışında duran gibi, elinde tutamaz. Burada insan, kendi dünyası içine insanlarla birlikte yerleşmeye çalışır: Burada insan, yasal düzenler çerçevesi içinde, kendi varoluşu ve etkisi uğruna bir yarışma savaşına girer. O, her nesneyi birleştiren yaratıcı güç aracılığıyla; insan eliyle kurulan, haksız yere alınan, en yüksek nesneyi bilen, düzenleyen bir kaynağa dayanmadan kendi yolunu dener.Her zaman kalıcı olan haksız koşulları da, daha iyi yasalarla herkes için uygun olanaklara dönüştürmeye çalışır. Derin saygıyı gerektiren bir hoşnutsuzluk içinde önden yürünen yolda kalır. Bu özgürlük dünyasında bitişin görüntüsü erk tekelciliği içinde ortaya çıkar, böylece düşünülmez bir varlık olarak görünür: İnsan kendiliğinden bir patlama yap-

masa, geçmişin yeniden kurulacağı değil de bambaşka bir nesnenin, bir yeninin ortaya çıkacağı çölü bırakıp gitme, gereğinde kalırdı.

Burada, özgürlük alanında felsefe yapmak, çok değişik koşullar altında, olanakların türlülüğü içinde yürür. Bugün, burada, kendi eyleminin etkisiyle yiterek milyonlar içinde tek kalmaktan kaynaklanan, bireyin güçsüzlük duygusu da vardır. Ancak bu güçsüzlük bilinci, erk-tekelciliğinin baskısı altından kalmaktan başkadır. Gerçek oylamalarda, bireysel oy kendi etkisi içinde yeterli olduğu gibi önemsizliği yüzünden de etkisiz görünür. Her biri, bir bireyi gösteren bu tek tek oylardan oylamanın sonucu anlaşılır. İşte bireyin, olayların gidişi konusundaki her eylemi de, pek önemli sayılmayan yüzeysellikten dolayı özgürlük alanında böyle görünür. Erk istenci, bu olaydan, soğuyarak yüzçevirir. Buna karşılık insancıl istenç, her nesneyle bağlılık bilinci içinde, özgürlük ve sorumluluk duygusuyla bireysel oyun yüklediği görevi; ne denli az önem taşısa da, vazgeçilmez bir ortak karar olarak kavrar. Böylece tüm varlığını, bütünü birlikte taşıyan ve pek önemsenmeyen, bir töz olarak sürdürür. Özgürlük, bu güçsüzlük içinde, diridir.

Özgürlük dünyasında, özgürlüğü istençsiz ya da bilerek ortadan kaldırmak isteyen güçler vardır. Erk-tekelciliğine karşı yürüyen, ancak düşünce olarak onu isteyen vardır. Çünkü onun kişisel, tinsel tutumu güvenli varoluşunun gerçekliği içinde kök salmaz, tersine gizlice baskı ve boyun eymeye sürüklenir, en önemli durumda onlara kendiliğinden bağlanır. Birden yüz örtüleri düşünce, insanın kim olduğunu gösterir.

Dahası, kimi felsefe profesörü, belli bir görüşü benimseyerek, bir üniversitede, felsefenin tek yetkilisi sayılmakla, öğrenciler arasında pek çok yanılmaya olanak sağlamıştır; birkaç kişi de bilgeyi tutarak doğal bir davranışla kendi görüşünü bütün ulusa tek gerçek felsefe diye benimsetmiştir. Böyle savı ortaya atanların felsefesindeki içerik uyumsuz olur, her düşünce türünde tekdüzeli kalır. İşte erk-tekelciliğine giden yolu onlar açar

Bugün, felsefe yapmanın büyük bir görevi, bu egemen olmak ve yoketmek isteyen güçleri göz önüne sermek, onlardan kaçınmaktır. Çünkü bu güçler aldatıcı olarak ortaya çıkar, dolaylı etkiler, gerçekliği kendi içinde gizler, her zaman saptırır, büyük yetenekleri ele geçirir. Onlara yoldan çıkarıcı ışık denebilir. Onların, tüm güvenilmezliği, tin dolayısıyla elden geldiğince her nesneyi özellikle şiir ve sanatta, ilgi çekici sislendirici bir anlatımla parlatabilir. Bu güçler, son sınırına varan bir Kiniklik aracılığıyla; yavaşlamayan dirimselliğin doğal bir söylencesi, korkunç olanların yabanıl diye nitelenmeleri, köklü bir gerçekseverliğin dili içinde dolaşıyormuş gibi görünerek, başarıya ulaşır. Oysa temelde yatan, doğruluktan eğrilik adına yararlanmak isteyen, yalancılıktır. O güçler anlığı, usu yok etmek için kullanır, her özgürlüğe elkoymak için özgürlük ister. İkiyüzlülük sözcüğün anlamını saptırır ve dili açıkça uydurma bir nesne durumuna getirir. Bu dille bir konuyu anlatmak için değil, aldatmak için konuşur. İnsanı korkuya sürükleyen durumlar karşısında bir ürpertiyle düşüncesizliği boyun eğmeye elverişli kıldığı yerde eyleme geçirir; düzenli bir teknikle yokluğa götürür. Bütün bu olaylar, erk-tekelciliğine boyun eğdirmek için hazırlık alıştırmalarıdır.

Felsefenin görevi, bu güçlerle tinsel olarak savaşmayı göze almaktır. Düşünce özgürlüğü, ancak, herbirimizce, bu karşı koyucu olanı içimizde sürekli bir yenilgiye uğratmakla, ona açıkça direnmekle sağlanabilir. Bu nedenle, bugün, her tinsel edimle insan özgürlüğü konusundaki sorumluluk bağlantılıdır. Bu sorumluluk ancak, yaygın bir çözümleme içinde, seçici ve yasaklayıcı kaynak olarak sansürü zorla ele geçirmeksizin, yargı özgürlüğüyle gerçekleşir. Erk-tekelcilerinin, felsefeyle ilgisi olmayan görüşüne karşı sürdürülen savaşın, kendi içinde kaçınılması gereken büyük bir durumu vardır: Benim, kendisiyle savaştığım karşıt tutumlu kişi, kendi görüşüyle bağdaşmayan silahlara el atmam için bana baskı yapar. Baskı yolunu tutan anlayışa, bu tutumu bildirici düşünce türüne karşı savaşta, özgür ve iletişimci temel davranış hoşgörüşsüzlüğe karşı hoşgörülü kalınama-

yacağı bir duruma gelebilir. Burada iletişim istenci; baskısı gelip susar, başka türlü konuşur, saptırır ve yanıltırsa, kendini iletişimin eylemsel yıkılışı karşısında yeralmış görür. Karşıt tutumu benimseyen kimse de savaş yöntemlerini baskıyla uygulamaya başlar. Bu yolla, savaşın özü kendiliğinden değişir. Özgürlük, bu değişme kendi özünde de gerçekleşmeye bırakılırsa, kendi utkusu içinde savaşı yitirmiş olur.

Bu soylu savaşın tasarımı, ortak ölçüler altında, savaşanla bağlantıyı da sürdürür. Ancak, toptan savaş, karşıt tutumu benimseyenlerde yalnız kalın kafalıları, aldatıcıları ağır suç işleyenleri görür ve böyle kategorileri toptancılığın görevlilerine uygulamak için, baskı altına almaya çalışır. Toptan savaş, toplumsal birliğin üstüste düzenlenmiş; başvuru kaynağından doğan bir yükümlülük tanımaz. Bununla birlikte, insanlar arasında kopukluk yaratan korkulası sonuçlar vardır: Savaşan yırtıcı yaratıkların varlığı konusunda, koşulsuz bir durum, yeniden eski biçimine getirilir. Tinsel savaş türünde olan bu durum, önceden hazırlanır ve benimsenir. Böyle deneylerde, birdenbire, büyük bir korkuyla yüzyüze geliriz. Tartışmaya katılanların ve onların gündeme getirdikleri tartışma türünün uyumsuzluğu içinde; onlardan, böyle bir davranış beklendiğini biliyormuşuz gibi, etkili propagandacıların erk-tekelciliğini, kandökücülerin yarattıkları bir durum karşısında olduğumuzu sezeriz.

Bugün, bu tinsel yıkımın başlıca etkeni, açıklıktan yoksun bir bilim düşüncesine dayanan egemenlik eğilimidir. Böyle bir bilime de inanılıyor. Bilim, burada, tanık gösterilen bir yetkedir.

Değerli İngiliz bilge ve mantıkçısı Russell, Batı felsefesinin genel görünümünü içeren yapıtının sonunda, insanlığın bilim yoluyla birliğe varacağını umar. Dahası, şu da ilgiye değer: İnsanlar, bilim yoluyla, yalnız us olarak anlaşmıştır; tarihsel olarak temellendirilmiş, canlı bütün insanlar için bu geçerli değildir. Bilimler içinde, birlik fiziksel bilginin etkisiyle bağlantılıdır. Taş baltadan atom bombasına değin, silah olarak karşılıklı kullanılan nesnelerle ilgili

ortak bilgi de buna dayanır. Bilimsel bilgide uygunluk, şimdilik, görüş birliğiyle anlayış uyumu kuramamıştır.

1910'daki Modernist andında şöyle bir tümce vardır: «Şunu bir gerçek olarak benimserim ki Tanrı, yaratışın gözle görülür yapıtları dolayısıyla; etkinin temel nedeni gibi, kesinlikle bilinir ve kanıtlanır durumdadır.»

Şu da ilginçtir: Tanrı varlığının kanıtlanabilir olduğuna inanılmalıdır. Ancak, kanıtlanabilir olan inancı gerektirmez. Çünkü anlığın, içeriği zorlayarak temellendirdiği yerdeki bilgi gereksiz olur.

Üçüncü örnek, erk-tekelcisi yönetimlerin düşüncesidir. Bu yönetimler bilime dayanır, bu nedenle de bilime inanmayı isterler. Aşağı yukarı: Bir dünya ve insanın gücü yeteceği nesne vardır. İnsan, tanrısal bildiri yerine, bilime dayanmalıdır. Ancak ilginç yan: Bu bilim, kendi temel bilgisi içinde, kesindir, bütünü bilir. Ben, buna, inanmalıyım, bu nedenle bir karşı-sav ileri sürmem gerekmez. Kuşkulanmak, irdelemek, teknik buluşlarda gerçek olarak kullanılmak istenenler dışında, bilimsel bir araştırma değildir artık.

Oysa Russell, Modernist andının yaratıcısı ve bütüncül bilim düşünürleri, bilimi başka bir anlamda alırlar. Onlar, kendiliğinden inanç olan, bir düşünce varsayarlar. Russell, bilimlerde doğruluğun gücüne, insanın her nesneyi bağlayıcı bir usu olarak inanır. Modernist andın yaratıcısı, düşünce biçiminde gerçekleşen, hiçbir nesnel sorun tanımayan, ancak inanan bilinci aydınlatan bir felsefe inancını benimsedi. Marksist dogmacı; nasyonal sosyalist bir yaklaşımla yönlendirici güçlerin uzun yaşamlı doğa yasasını tanıyan, zorunlu bir tarih sürecine inanır. Her iki öğreti de, başka türlü olanı hızlandırmak, dahası nesnelerin gidişine karşı direnenin kökünü kurutarak önceden belirlenmiş, pek önemli sayılmayan insanları, sınıfları ve ırkları ortadan kaldırmak ister. Her iki öğreti de, inanca dayalı bir boyun eğiş içinde, bilgi konusunda sürdürülen koşulun boyunduruğu altına girmek ister.

Böylesine değişik olan bu örnekler, çağdaş bilincin ya-

nılgıya sürüklendiği bir noktayı gösterir. İstenmeden ortaya atılan sav şudur: Bilgi yoluyla, inancı bilgi olarak, elde etmek. Oysa inanç, bilgiyle bütünlüğe ulaştırılamayan, burada yanlış olarak bilgi sayılan, insanın geçersiz bir temel varlığıdır. Ben, bilimden, onun yapamadığı bir nesne bekleyebilirim. Ben, sözde bilgi diye görebildiğim, bir nesneye de inanabilirim. Saçma inanç içerikleri, bilim verileri diye ileri sürülüyor. Herkes, gerçekten bilgiymiş gibi, bilimsel bilgi diye bir nesneden sözeder. Bunlar, bilim ve bilim saçmalığı olanaklarının çağdaş kendini beğenmişten gelen bir baskı altında bulunuyor.

Bugün felsefeye büyük ve başka yolla yeri doldurulmaz bir görev düşüyor. Düşüncenin ve bilginin tutumları anlamında açıklığa kavuşturulmak istenen bir durum, felsefeyle bilim arasındaki ilişkidir. Bu görev, kendi temelleri ve öngörülü gerçekleştirişi içinde, her sorunu kapsayan yalın çözümüyle, bir uzmanlar sorunudur. Bu çözüm, bilim saçmalığından kurtulma; bu yolla büyük ölçülür, vazgeçilmez çağdaş bilimin anlam ve sınırlarını, gerçek felsefe olanakları içinde temellendirmedir.

Bilim sorunu, felsefenin sürdürdüğü nesnel araştırmanın büyük görevlerinden biridir. Felsefenin bambaşka bir görevi de, bugün, yeni toplumsal durum dolayısıyla özgür dünyada gündeme getirilmiştir; bugün yığınların yalnız yabancı bir istencin güçlerini pekiştirmesiyle değil, kendi bilgi ve istekleriyle, kişisel oyları doğrultusunda kesn bir tutum aldıkları olgusu vardır. Dünyada, felsefe düşüncesinin etkisi, bugün bireylerin çoğunluğuna ulaşırsa olanaklıdır. Çünkü ortadaki durum şudur: Halk yığınları Batı kültür çevresini bütünüyle kazanmadan da okuyup yazabiliyorlar. Onlar, kapalı bir iletişimle bilgi, düşünce ve davranış ortaklığı içindedirler. Onlar yüksek görüşler ve eleştirel düşünce ayrımlarına ne denli çok varabilirlerse, bu olanakla o ölçüde çok yetinebilirler. Bu yüzden, bütün insanların konuyu düşünme saatlerinde önem taşıyan, elden geldiğince böyle yalın, böyle açık, derin bir yitiriş dalmadan, iletilir duruma getirmeleri gerekir Bugün, birçok insanın istediğini, ger-

çekten bilmediği de ortadadır. Propaganda, kendi kendine düşünüp direnemeyen, doğru ve yanlışı ayırdedemeyen kimselerin güçleriyle, ilgileriyle etkili olur. Bugün, insanların kulağına ulaşmak için, gerçeğin propaganda biçimine girmesi kaçınılmazdır. Yaratıcı düşüncenin büyük görevi gerçeğin yalın biçimlerini araştırarak ortaya koymaktır. Bu yolla insanın kişisel usunda yankı uyandırır. Bütünleyici çalışmada, işlemin açıklığı yüzünden; insanın bilmediği, ancak usun tümden uyandığı ve insanın içsel davrandığı yerde köklü düşünceler vardır.

İlkin, felsefenin sonu geldiğini ileri süren, bilinen duruma karşı, bugün, felsefeyi insanın insan olarak sorunu yapan, birkaç belirlenmiş görev üzerinde durmayı düşünüyorum. Sözde bütüncül bilgiye karşı felsefenin görevi vardır, bu da kendini düşünmek ve bireyin, erk-tekelcisi güçlerin etkisi altında sönen varlığını uyanık tutmaktır. Felsefe her bireye, kendi kendisi olabileceğini, bu işten vazgeçtiğinde insan olmaya da son verdiğini anımsatır. Bizim ortak geleceğimiz apaçıktır, çünkü düşünce en derin sorumluluk bilincinin aydınlığında us yoluyla gerçekliğe kavuşur.

Biz, bugün, felsefeyi uğraş bakımından öğretim konusu olarak işlemek için, görevlendirilmiş kimseler, bu durumda görev isteyen nesneye yaklaşan bir çalışma yapmıyoruz. Bununla birlikte, birçok kimsece, iyi düşünceyle denenmiş pek az nesne bile yokluktan kurtarılamamıştır.

Felsefenin Bir Dünya Tarihi Var mı?

Bu sorunun üç yanlı bir anlamı vardır. İlkin: Felsefenin dunya tarihi, başarı sağlayıcı tarihin sürekli ve karşılıklı alışverişi içinde, gerçeklik olarak verilmiş bir anlam taşır mı? Bunun yanıtı olumsuzdur. Tersine, bu tarihin şaşılası bir temel gerçeği vardır. Çünkü tarih Çin'de, Hint'te, Yunanistan'da olmak üzere bagımsız kaynaktan geliyor. İsa'dan önce son bin yılda da (700 - 600 arası) aşağı yukarı zamandaş olarak gelişti; dahası varoluş sorununun düşünsel doğuşu konusundaki ilerlemeyi söylencesel bir düzen bilincinin temeli üzerinde, önceden ortaya koydu. Bu ilerlemenin en önce, küçük bir zaman ayrımı ile, Hindistan'da gerçekleştiği de olasıdır. Felsefenin Hindistan'dan Çin'e ve Yunanistan'a geçtiği varsayımı nesnel gerçekliklere dayanmayan ve bu üç kaynak içinde düşünülmeyen değişik bir temel kanıya göre hiç de olası değildir. Zamandaşlığı açıklamaya yarayan bir soru, şimdilik, büsbütün yetersizdir ve yalnız ortak kaynağın büyük toplumbilimsel değişmelerine dayanan bir bakışla yanıtlanması içindir. (Sözgelişi Alfred Weber'e göre savaş aracı olarak atın yaygınlığı sonucu -süvari ve savaş arabaları- Orta Asya'dan Çin'e, Hindistan'a ve Avrupa'ya geçişi.)

Daha geniş bir sürede, bu üç felsefe evrimi arasındaki etkiler ortaya çıkmıştır. Bunların en güçlüsünün, İsa'dan hemen sonra başlayarak gelen etkilerin Batı'da Hellencilik ve Roma döneminde gücünü gösterdiği, hepsinden önce İskenderiye Okulu aracılığıyla, Hint ve Batı ülkelerinin birbiriyle karıştığı bilinen çağda yayıldığı olasıdır. Yeni-Platonculuk'ta bu etkiler sezilir durumdadır. Daha önce birkaç Pytagorasçı temel düşünce Hint kökenli olduğunu gösteriyor. Ancak bunların hepsi temelsizdir. Bu üç büyük kültürün tinsel ilişkiler tarihi, felsefe bakımından, kesin bir önem taşımıyor. Çokluk, onların sürekli, özelleşmiş evrimi binlerce yıldır sürüyor. İlginç olan bu üç gelişimin karşılaştırılması sonucu, çağın odaklarında ortaya çıkan koşutluktur. Erken çağda özgür bir türlülük ve daha büyük bağımsızlık, daha sonra Skolastik odağın büyük dizge öğretileri Felsefe düşüncesi üzerindeki etkisi büsbütün yeni ve karşılaştırılmaz olan Batı'daki yeni bilimsel evrimdir. (14'ncü yy.'dan beri süren öncalışmalardan sonra, 16'ncı yy.'dan beri çoğalarak ve 19'ncu yy.'dan bu yana da dünyaya egemen olarak.)

İkinci soru şudur: Bir bütünün bu türlü türlü ve bağımsız evrimlerini kapsayan bir akım olarak felsefenin bir dünya tarihi var mıdır? Kapsayan nesnenin; sorunların, yanıtların ve yönlendirici öğelerin nesnel bağlaşımı içinde birliğe ulaşması gerekir. Felsefenin dünya tarihi birliği, bugün, bu anlamda görev olarak, vardır. İnanç yayıcılık ve sömürge yönetimleriyle ilgili çalışma başladığından beri Avrupa'ya önemli bilgi geldi, bu büyük tinsel dünyaların varlığı konusunda şaşırtıcı nitelikte ilginç olaylar duyuldu ve karşılıklı anlama denemesine girişildi. Hindbilim ve Çinbilim, bugün yalnız Batı ülkelerinde değil, Hintliler, Çinliler ve Japonlarca da sürdürülüyor. Felsefe konusunda da oldukça kapsamlı bir tarihsel bilgi birikimi ortaya çıkardılar.

Bu karşılıklı, birbirini anlama ve kendi tarihinde kendini tanıma yanında, bugün sonuç olarak daha pek çok görev vardır. Çünkü felsefenin dünya tarihinde yalnız özdeş, bütünü kapsayıcı bir gerçeklik değil, dahası içinde karşı

karşıya geldiğimiz olanaklar ortamı sözkonusudur. Her türlü yabancılık içinde bizi ilgilendiren görüş ve yaşam uygulaması gündemdedir. Burada açıklığa kavuşan gerçeklik bir ortama bağlanma gereğinde kalırsa bu ortam hiç kimsenin elinde bulunmuyor, öyle ki insan ona karşı yalnız kendine göre ilgi duymaktadır. Bir bütünlük içinde tutulan bu ortamın özü dolayısıyla her nesne birbiriyle bağlantılıdır.

Felsefenin bu dünya tarihi birliğinin kavranması Çin, Hint ve Batı felsefe tarihlerinin aralarında bağlantı kurularak daha başarılı olmuştur. Biz, bu konuları bir sorun alanı durumuna getiren uzman araştırıcıların olağanüstü değer taşıyan yapıtları yardımıyla daha elde edemedik. Karşılaştırıcı kavrama ve bununla birlikte felsefenin evrensel, tarihsel bilgisinin biçimlenişi ilk kaynaklarda durmaktadır. Düşünce varlığının sonsuz akışı içinde, ayrıca büyük incelemelere ve temel varlığın aşamalar dizisine ulaşmak görevdir. Sorulara ve yanıtlara katılmaktan yalnız özel bir sonuç çıkar. Halk topluluğunda, bir felsefe tarihçisi olarak felsefe alanında çalışan kimse, o da kendisini ilgilendiren konuda, felsefe tarihini anlayabilir.

Bundan başka, felsefe konusunda evrensel bir bilginin oluşumuyla her nesne için genel geçerlik taşıyan gerçek bir durum kazanamadığımız, tersine felsefe tarihine özgü kavrayışımızla da felsefe alanındaki çalışmamızla olduğu gibi, bir bakışla kapsamlı biçimde göremediğimiz güçler ortamında bulunduğumuz anlaşılıyor. Ansiklopedi niteliğinde yazılı kaynaklarla üstüste yığılmış gereçleri tarihsel bir gerçeklik isteyen kimsenin bütünüyle kavrayamadığı, herkes için birazcık, benzer ve görünür niteliktedir. Büyük düşünürlerin kategoriler, nesnel ilişkiler içinde sıralanışı bize onların yalnız bir yanını gösterir. Bütün felsefe düşüncesinin genel geçerliği olan nesnel bir yapısı yoktur.

Söylediklerimi toparlayayım: Felsefenin dünya tarihi, değişik, bağımsız, tarihsel kaynaklardan gelen, kendi doğuş ortamında görünür. -Nesnel olarak birbiriyle ilgili soru düzenlemeler ve yanıtlarda, eğilimler ve sarsmalarda, esenlik istencinde- Tarihsel çevrelerle birlikte topluca çökmeyen,

tersine yatay durumda birbiri içinden geçen ve bizim de bulunduğumuz güçlerin alanı olarak belirir. Her tarihsel kavrayış, anlayışların iletişiminde, tarihsel bilincin gelişimiyle, görünmeyende derinleşmek için, bir felsefe tasarısının sonu olarak sunulduğu, kendiliğinden bir edimdir.

Üçüncü soru şudur: Şimdi, insanlığın gerçekten evrensel anlayışlar iletişimi içinde, nesnel olarak başlayabilmiş bir felsefenin dünya tarihi ortaya konabilir mi? Bu, çağımızın başından beri olanaklıdır, çünkü yeryuvarlağının ulaşım birliği teknik bakımdan bütünlüğe kavuşmuştur.

Bugün, şöyle bir kuşkudan sözedilir: Felsefenin dünya tarihi, sonunun başladığı süre içinde değil midir? Dünyanın her yerinde dinlerin ve felsefenin çöküşü, geleneksel varlıkların dağılabilirliği, bilimsel saçmalıkların ve teknik ereksizliklerin gücü temelolay değil midir? Ürkütücü araçlar içinde aşırı ölçüde büyüyen insan yığınlarının yapısallaşması yüzünden, felsefenin yıkıma sürüklendiği korkusunu doğurmuyor mu? Ulaşım tekniği bakımından olanaklı bir evrensel iletişim, bu ürkütücü araçların demir perdeleri dolayısıyla, her nesneden soyutlanarak, şimdilik ortada bulunmayan bir tutsaklığın yararına, yokedilmiyor mu? Dünya üzerinde, her yerde düşünenlerde görülen ortak kaygı, insan varlığının teknik bakımdan aşırı büyüklüğe vardırılması, buna karşılık düşünceden yoksun yığınlarda her nesneyi yokluğa iten bu aşırı büyümenin başarısı için bilinçsizce hazırlanmadır. Sonunda din gibi felsefenin de sonu gelmiş demekmiş. Her ikisinin eksikliği de yoğunlaşan baskı, sorunsuzluk, buyurma ve alışılagelene dayalı düşünceyle, inançla giderilmiş. Bu ne düşünce, ne inanç olan nesne, bizim anladığımız anlamda, insan adına işe yaramayan, yeni bir varlığın işidir.

Böyle bir kuşkuya karşı, korku salan nesnenin ortadan kaldırıldığını, insana inanma gerektiğini gösterecek bir kanıt yoktur. Bu inançta insan varlığının yıkıma gittiği olanaksız görünüyor, insanlar varlıkları süresince gövdesel olarak, gençlikte ışıldayan ve geçen yılların örtüleri içinde bize her an bozulmayan olanakları gösteren, bir yüzle ya-

şarlar. Yaşarken insana ödenmesi gereken nesne önceden görülmez, ancak bir hiç olmadığı da kesindir

Her türlü kuşkulu sorunun dışında kalan içtepiler, felsefenin dünya tarihi konusunda çalışmayı, onun geçmişinin kavranması ve öğrenilmesini, evrensel iletişim yoluyla insanlığın olanaklı geleceğini etkileyen nedeni ister.

Felsefenin Sonu Geldi mi?

-Felsefenin Geleceği Üzerine
Willy Hochkeppel İle Bir Konuşma-

Hochkeppel — Bay Prof. Jaspers, size: «Felsefenin sonu geldi mi?» konusunda birkaç soru sorabileceğimden kıvançlıyım. Bilgelerin dışında kalanları da kapsayan birçok olay bunu kanıtlayacak gibi görünüyor. Şimdi, size, birbiri ardınca ve değişik görüş odakları altında, bu temel soruya dayanarak, özel sorular sorabilir miyim? İlkin şunu: Felsefenin yitmekte olan önemi yüksek okullarda, görünürde ve geçici olarak korunabilir mi?

Jaspers: Olay ortadadır. Tinsel düzey ve insan görünüşü son yarım yüzyılda, en azından Almanya'da, büyük ölçüde çöküntüye uğramıştır. Bugün öyle görünüyor ki felsefe doçentlerinde, uğraş konusunda, herhangi bir tinsel aşama aramamışlar. Ancak, şunun da bilinmesi gerekir: Üniversite felsefesinde, bugün önemli iş gören diri, tarihsel bir araştırma da vardır, özel felsefe eğilimleri için bir basamak olarak ne denli az kullanılırsa o denli daha iyi olur bu. Öte yandan, bugün, felsefeyi bir ilerleyiş içinde bulunan bilim-

ler gibi izlenebilen nesnel konu niteliğinde görerek, sonsuzluk anlamında ele alma savıyla ortaya çıkan bir felsefe uğraşı da vardır. Ben, burada, gerçekten kesin bir aydın elçabukluğundan başka, önemli sayılabilecek boyutlar görmüyorum. Çünkü bu tür felsefenin üniversitede de, kamuoyunda da yankısı olmaz. Bundan anlaşılıyor ki yayınların çoğunluğu, basım giderleri-sürüm artışları ile gerçekleşme gereğindedir, bunun başka türlü bir olanağı yoktur.

Buna karşın, kimi felsefe doçentleri, olayın bilincine varınca, kimsenin karşı koyamadığı büyük zaman değişmeleri içinde felsefe bakımından az çok uygun çalışmalar yapmaktadır, bu şaşılası bir iştir. -Hegel'in açıkladığı gibi- evren tini yönlendirici birini getirerek, felsefe yapmada kendisinin izlenmesini istemiş gibi bir durum var. Tekil söyleşilerin (monologlar) ve bir uğraş kuruluşunun anlaşmalı işlemlerinin büyük bir bölümünde olduğu gibi, dergilerde, bilimsel toplantılarda, üniversitenin hepsine karşı belli bir tutum içinde bulunduğu gözlemlenmektedir. Eskiden kalmamışsa, bugün, yeni felsefe kürsüleri de kurulmamıştır. Toplumbilim, ruhbilim, matematik, dilbilim besbelli ki çağımızda istendiği gibi çalışmaktadır. Ancak felsefenin Akademi niteliğini yitirişi felsefenin çöküşü anlamına gelmez, bu kesindir. Durumun ne olduğu gerçekten bilinemez. Üniversitelerde felsefeye yer vermeyen çağlar olmuştur. Leibniz profesör olmaya yanaşmadı, yanaşsa onun için pek değersiz bir iş olurmuş. Spinoza üniversiteden uzaklaştı, çünkü üniversite özgür değildi. Bugün birtakım genç kimse de öyle yapabilir. Bütün bunlardan, üniversitede felsefe kürsüleri elde edip etmemek gerektiği anlamı çıkmaz. Ben bunu her durumda onaylardım. Çünkü bu öğretim kürsüleri, gelecekte felsefe alanında çalışacak, büyük bir etki çevresi sağlayabilecek insanlara, yeniden yer vermek için en azından, yertutan kimselerce düşünülüp varlığını sürdürme gereğindedir. Peki ne için yertutan, kimdir yertutan? Bu yüzden felsefe kürsülerine, göreve, çağırmada, şimdiye değin süregeldiği gibi, cansıkıcı koşullara bağlanma gereğinin kalmadığını sanırdım. Olgunluk sınavı, felsefe doktoru, doçentlik sınavı ve profe-

sör yok, tersine insanların bilimler ve yaşam uygulamala rı içinde yetiştikleri yerde, çevreye bakarak felsefeyle ilgilenmek, bu konuda hazırlanmış olmak, üniversite kürsüsünde düşündüğünü ve öğrendiklerini bildirmek için büyük bir birikim bağlamı içinde bulunmak Ben, genellikle böyle yapılsın anlamında söylemiyorum, tersine durumlara göre çalışılmalıdır. İlkin öğretim kürsüleri, geleneğe uyularak, her zaman, doktor sanını kazandıran yasal yolda gidilmeli'

Hochkeppel: İmdi, kamuoyunda, felsefeye karşı duyulan genel ilgi yokolmamış mıdır?

Jaspers: Üniversite felsefesinin, az çok, başka bir durumda olduğu açıktır. Ancak, üniversite felsefesine duyulan ilginin yitmesi, kesinlikle felsefenin yitişi anlamına gelmez. Çünkü felsefe, insan olarak, insanı ilgilendirir. Buna karşın felsefe, nerede diri, nerede insanlar ona eğilim duyar, felsefeyi bir yaşam gerekimi diye uygularlar? Steiner'ı izleyen insanbilirler (athroposoph'lar) arasında, ortaya çıkmakta olan insanla ilgili bir simge şaşılası nitelikte ise de, bizce bu insanbilirliğin içeriği olanaksızlıktır. Frank Buchmann'm aktöresel donatımı içinde, felsefeye, felsefe temelinden gelen yaşam uygulamasına göre bir tutku belirtisi izleyen kimi insanlar da vardır. Onbinlerden oluşan bir yığını ardınca sürükleyen Billy Graham ve ötekiler gibi çağdaş yalvaçlar (peygamberler) görülüyor. Onlar neden ortaya çıkıyorlar? Çünkü onlar, benzer felsefenin ya da felsefenin kendisinin ne olduğunu, her zaman dinsel öğelerle neyin bağlantılı bulunduğunu araştırıyorlar. Bana kalırsa bu olaylar felsefenin kalıcı önemini, kalıcı eğilimi, dahası insanlar için felsefesiz yaşama olanaksızlığını gösteriyor.

Hochkeppel: Felsefenin özel öğretiler içinde bir uzmanlık alanı olmaya başladığı, felsefenin genel birliğinden konular bütününün sürekli çözülüşü, son olarak da, sözgelişi ruhbilim ve mantık, arkasından lojistik ileri sürülebilir mi, çözülüş ayrılma olayı diye yorumlanabilir mi?

Jaspers: Sanmıyorum. Bütün bilgilerin felsefe olduğu, tek tek bilimlerin felsefeden ayrılarak geliştiği eski bir görüştür. Aristoteles döneminden sonra, İskenderiye'de böyle olan durum, çağdaş dünyada da öyledir Bu görüş büsbütün haksız da değildir, buna karşın bakışaçısında yanılma vardır. 19'ncu yüzyılın sandığı gibi, felsefede bir patlamayla uzmanlık bilimleri ayrılmadı ve felsefeye bir kalıntı bırakılmadı. Olay büsbütün başkadır. Çağdaş bilimler, kendilerini, bilimler olarak arındırdı. Burada bilim denince, yöntemsel olarak bilinen, genel geçerlik taşıma gerekliliği olan, her zaman tek tek konulara değin uzayan ve bu yolla kendini açıklığa kavuşturan bilgi anlaşılır. Çünkü bu bilgiler, yeryuvarlağı üzerinde bütün insanlarda özdeş olarak yayılır. Çağdaş bilimler, kendi evrensellikleri içinde, ilkin bu son yüzyıllarda, bugün için geçerli olmayan, bir açıklığa kavuştu. Gene bu dönemde, felsefe kendinden büsbütün başka bir kaynağın bilincine vardı. Bundan sonra bilimlerin salt've katkısız, salt bilimler olduğu yerde, kendi ayrı kaynağından dolayı daha kesin bir nitelik taşıdığını düşünebilir ve gerçek felsefe olabilir. Artık felsefenin buyruğu altına girecek bir kalıntı yoktur, bilimsel olarak yaklaşılan her nesne kalıntı bırakmaksızın bilimlere verilmiştir. Bilimlerde yaklaşılır olmayan da felsefeye özgü düşüncedir. Bu düşünce, bilimlerle özdeş bir anlamışlık taşıyan, ancak bilimsel geçerlik savında bulunmayan varlık olarak, sürdürülebilir. Bu, kendi kendinin bilgisine varan, gerçek felsefe düşüncesi her anlıkça anlaşılan ve bütün dünyaya özdeş nitelikte yayılan, genel geçerlik anlamında değildir; belli tarihsel olaylar içinde ortaya çıkan ve bu tarihsel olaylar arasında bir ulaşım dünyası kuran, bu gerçek felsefenin hiçbir kesin doğruluğu yoktur. O, şimdi eksiksiz bir açıklıkla olanaklı olmuştur. Felsefeden ayrılan son bilim olması dolayısıyla ruhbilim de böyle bir alan niteliği taşıdığından sözederseniz, sizinle büsbütün ayrı görüşteyim. Ruhbilim, bütün olarak, öyle bir bakışta kavranabilir, açık bir bilim değildir. Tersine ele alınan duyu algılarının ruhbilimsel sorunlarında, bellek, yorgunluk ve benzerleri gibi elyazısının ya da

söylencelerin yorumuna değin, bütün fizyoloji araştırmalarında yüksek ayrışık nesnelerin bir karışımıdır. Kesinlikle tanımlanmamış ve sınırlandırılmamış ruhbilim, bugün gerçekte bilim değildir. Onda bilimsel olanaklar ve gerçeklikler bulunur. Bu ruhbilim, felsefe için, kendine özgü, kendi kendini aldatan, eksik giderici bir nesnedir. Çağdaş düşüncenin felsefeye özgü «başarı»sı psikanalizdedir, felsefe dediğimizde değil. Psikanaliz, çağdaş bilimcilik biçimlerinde ortaya çıkan, bilimsel savlar öne süren, çağdaş bilm anlamı dışında gerçek bilim olmak isteyen bulanık bir oluşumdur. Psikanaliz gerçekten böyle sürdürülür, çünkü psikanalizle uğraşan kimse bir tarikata girmiş gibi davranır. Psikanaliz, hiçbir biçimde, felsefeden arta kalan bir konu çevresinde dolaşmaz, tersine arınmışlık içinde ortaya çıkabilen gerçek bir felsefe kaynağıyla ilgilenir.

Hochkeppel: Felsefenin gerileyişi doğa bilimlerinin yükselişi dolayısıyla behrlenmiştir denebilir. Çünkü, bugün yalnız bilimsel yanıtlar değil, tersine felsefe soruları da doğa bilimlerince kurala bağlanıp açıklanmıyor mu?

Jaspers: Sizin söylediğiniz, bugun, yaygın bir konudur. Ben ona katılmıyorum, çünkü doğa bilimlerince, temel sorular içinde düzenlenen, bütün sorular ve onların yöntemler ve koşullar konusundaki düşünceleri, bana kalırsa, bilime bağlıdır. Bu düşüncenin bilime bağlı olmadığı, herhangi bir saltık savı ileri sürdüğü yerde, duruma uygun bir felsefe de vardır. Bu felsefe bilime dayanır, kendince bilimsel davranır ve deneme türündeki girişimi kesin yöntemlerle sürdürür. Koşulları araştırma ilkesi olarak, her zaman kendi ilkeleri de bulunan; düşünsel oluşumlar içinde felsefe yapmaya elverişli nesneyle karşılaştırır. Bu oluşumlar koşulsuz, yaşamı temellendirici bir nitelik taşıyan nesneyi anlatmak ya da anlatılır duruma getirmek için bilinç alanına çıkarır. Bu son durum, doğa bilimlerinde ya da herhangi başka bir bilimde ortaya çıkmaz. Konu, böylece, doğa bilimleriyle felsefe arasındaki ilişkiler sorununa gelir -onlar üze-

rında duralım-. Felsefe öğelerinin, doğa biliminde, yüksek bir önem taşıdığı açıktır. Burada, Demokritos'un atomculuğu anımsanır. Fechner'ı ruhbilime götüren ve fizyoloji bakımından çürütülemeyen bilimsel bir araştırma olan, felsefeye özgü düşünceleri göz önüne gelir. Ayrıca Kepler'in geliştirdiği bilimin doğduğu, düşsel, görkemli, güzel kuruluşlarla evren arasındaki uyumu sağlayan evrenbilimsel tasarımları gündeme gelir. Bu bağlantı tarihsel ve ruhbilimseldir. Felsefeden, bilimler için, uyarılar gelirse, bu uyarılar bu durumlarda her zaman varolan sonuçların doğruluğu adınadır; bilimlerin anlamı bakımından pek de önemli değildir. Buna karşılık, bambaşka bir anlamda, felsefeyle bilim arasında bir bağlantı vardır. Bilime yönelen kimsenin, bu yönelişinin bir taşıdığı bilincine varması gereklidir. Neden bilimi istiyor? Bununla ilgili yanıt, şöyle durumu kurtarıcı, biraz da baştan savma, güç istenci, geçerlik istenci, erek istenci gibi teknik başarılara yaranmakla ilgili değilse, bilim istegi hem de sınırsız hem de sınırsız bir bilme isteğidir. Bu bir felsefe öğesidir. Bilim, neden varolmak istediğini hiçbir zaman kendiliğinden temellendiremez. Felsefe ve bilim, belli bir yere değin, birbiriyle bağlantılıdır. Ben, felsefe ile bilim arasındaki ilişki konusunda uzun boylu açıklamalara girişmek istemiyorum. Onlar, biribirine, çok karışmıştır. Özet olarak söylenecek şudur: Bugün bilimsel bir anlayış ve köklü bir çalışma olmadan hiçbir felsefe, bu bilimsel araştırmanın doğruluğuna ulaşamaz, ona karşı çıkamaz, bilineni benimseyemez. Tersine, araştırıcı da bilme eğilimi yoksa, neden bilime yöneldim? Sorusunu kendine soracak bilince varmamışsa sonuç boştur. Sürekli bir ayıklama yapmanın kaçınılmazlığını göstermek için, yeni fizikçilerin düşünce yönteminin değişmesi üstüne, alışılmamış ilginç ve önemli tartışmaları, bana kalırsa, felsefe değil; bilimlerde en yüksek bir felsefe değeri taşıyor. Bu nedenle, bu yapılanlar felsefe değil, çünkü araştırıcı bir araştırıcı olarak kaldığı sürece, düşünce yöntemleri yalnız deney aşamasında kendini gösterir. Bugün, ne denli geçmiş ise de, matematik 19'ncu yüzyıldan beri ilk bulunmuş biçimleri içinde de-

neysel doga araştırmalarıyla baglantı kurmuştur. Söylendiği gibi eski fizik deneylerin yapıldığı ve sonuçların alındığı bir ön-tabandır. Ancak temelde duran varlık bambaşka bir gözle görüldü, daha önceki araştırma biçiminin bütün örnek tasarımlarına aykırı düştü -en ünlü örneği tanecikler ve dalga kuramında görülür-, bu tabandaki varlık, matematik bakımından açıktır, ya da çok kez matematik anlamında bütün açık olmayanları gene matematik açısından kavranabilir duruma getirir. Öte yandan özdeğin bulunmadığı, büyüsel bir dünya da vardır, orada matematik biçim geçerlidir, büyüden dolayı *yalnız* böylece - *yalnız bu olmaz* değil, tersine *kesinlik* taşıdığından değişiktir. Çünkü bu bilim kendi matematik düşünme yöntemiyle az çok başarı sağladı. Gözlemin nesnel gerçeklikleri karşısında, her zaman, kendini koruma gereğinde kalan nesne matematik ilkelere göre düzenlenen soruları yanıtlarken; olur ya da olmaz diyebilmek için teknik araçlarla sağlanması gereken deneylere dayanmalıdır. Bu, gözlemin nesnel gerçekliğine bağlanma, matematikçi olmayanca dosdoğru kavranamayan bu şaşılası bir duruma getirici matematik güçle bağlantı içinde bulunma, yenidir.. Bu yenilik, matematik doğa biliminin ortaya çıkışına dayanır. Büyük ilerleme de bilimin ilkesinde değil, bu bilimle ilgisi olmayandadır. Bu yüzden, matematik, daha kolay üstünlük sağlayıcı nitelik kazanmıştır. Demokritos'in açıkladığı mekanikçe-özdekçi görüş, her türlü değişmeye elverişlidir. O bilim değildir, yanlışlıkla dünya görüşü olarak, yeni klasik fizik ve başarılarının kavranması birbirine bağlandı. Ancak bu gerçek araştırmalar, gerçek araştırma ile olmadı. Mekanikçi dünya görüşünün kuru, özdekçi-mekanikçi bir felsefenin bilimle olan bu bağlantısı çağdaş fizik dolayısıyla öyle görkemli biçimde ve köklü olarak yükseltildi ki, daha önceden felsefeye özgü benlik bilincinin uzun süre açık seçik kalışı gibi, şimdi de anlaşılması için bilim aracılığıyla alışılmamış nitelikte aydınlatıldı. Özdeş süre içinde bu bağımsızlaşmanın gerçekleştiği yerde, çok seyrek olarak giderilen bir sakınca vardır. O da psikanalizde elde edilen sonuçların özdeksiz temelini

matematiksel olarak kavramadaki yeni biçimin saltıklaştırılması; bundan birliğe varmış bir dünya tasarımının çıkarılması ve bunun saltık bir varlık diye düşünülmesidir. Bu, daha önceki özdekçi-mekanikçi anlayıştan iyi değildi ve bugün önde gelen fizikçilerce de düşünülmemiştir. Yeni doğa biliminde, her zaman, büyük fizikçilerin önemi gözden uzak tutulmamış ve insana yönelik felsefede bilimle bağlantı kurma gereği duyulmayan bir yola gidilmemiştir. Einstein'de, öyle kendine özgü, görkemli ve çocuksu denebilecek nitelikte doğal düşünme tutumu gözlemlenir; Tanrı zar atmaz diyebiliyorsa da bilimsel bir gözle görülür biçimde, felsefeye özgü bir temel anlayış ortamında, ileri sürdü; bununla kesin fizik deneyine karşı çıktı. Dünyada, usla ilgili düşüncesini yineledi ve Tanrı adını bu konu dolayısıyla söyledi. Bu Tanrı varlığı konusunda bir açıklama değildir, ancak eski tüm tanrıcılıkla -Spinoza'ya eğilimi açıktır- bağlantı içindedir. O, bundan, öteki fizikçilerin hiçbir biçimde benimsemedikleri birtakım ipuçları çıkardı. O, bunları; bilimsel olarak bilinenden en açık nitelikte, ayırdı. Bana kalırsa, arındırma süreci, Einstein'de bütünlendi; ancak, onun bütün sorunu içinde sürdürdüğü anlam ve fiziksel olayları kavradığı tutum bilimle temellendirilmemiş bir felsefe olacak. Einstein, bu konuda, her zaman açıkça şunları söyler: «İnanamıyorum...», «benimsemiyorum...» ve bunlar gibi...

Hochkeppel. Sizin görüşünüze göre, bilimsel felsefeyle bu iş nasıl olur? Sözgelişi, Yeni-olguculuk birçok güçsüzlüğe karşın felsefe bakımından düzmece-bilgi yığını ve bundan öteye geçerek gerçek felsefenin sınırlarını gösterdi mi? Dahası: Özellikle Hans Reichenbach'ın bilimsel felsefe adını verdiği; sağlıklı bir uyarıcı düşünce getirerek, felsefeyi kendi yapısı içinde de bilimsel ilkelere göre davranmakla yükümlü kılmadı mı? Bu anlayış içinde, düşünceleri uygulama olanağının ne denli az olduğu açıklığa kavuşmadı mı?

Jaspers: Reichenbach'ın, son sınıra vararak, düzenledi-

ği düşünceleri içeren kaynaklara dayanıp sorduğunuz soru tümden yerindedir. Ancak, bana göre, burada gündeme getirilen anlayış felsefe bakımından yanlıştır. Çünkü burada bilimsel bir felsefe düşünülmektedir. Bu bilimsel felsefe bir savla ortaya çıktı; bilimlerde olgu gibi, genel geçerlik taşıyan bir yolda yürümenin gereğini vurguladı. Bundan çıkan sonucun pek önemli olmadığını söylemiştim. Burada, daha önce açıkladığım sonuçsuz bir konuya dönmenin gereği yoktur artık. İlkçağdan yeniçağa değin bilim adı altında, felsefe gibi besbelli, bilimler varlığını sürdürdü. İlkin kaynakların kökensel ayrılışı, bu bağlamda, felsefeyle bilimler arasındaki vazgeçilmez bağlantıya açıklık kazandırdı. Yeni bilimin evrenselliği, yeni tarihsel bir olaydır, son yüzyıllarda doğup biçimlenen bu olay, bugüne değin bütünleşmemiştir. Biraz önce sözünü ettiğim bu değişikliğin bilinmesi gereken sonucu şudur: Bilim nedir, ne değildir. Rechenbach, benim anladığıma göre, felsefe adı altında düşünce akımlarını geliştirmek istediğinden, yanılmıştır. Çünkü bu akımlar kendi yapısı gereği felsefeyle ilgili değildir. Peki bu düşünce akımları ne istiyor? Onlar, genel geçerlik taşıyan bilgi istiyor ve hiçbir araştırma getirmiyor. Onlar, kitapların oluşturduğu bir çevreden doğuyor, psikanalizle ilgili bilgi kitaplarına dayanıyor, bu çevrenin temeline yaslanarak birtakım varsayımlar ileri sürüyor. Bundan bilimler için bir sonuç çıkmaz. Onlar, konunun doğaşına göre anlam taşıması gereken, anlıksal olarak ortaya konan, alışılmamış yoğun tartışmalardır. Bir başka söyleyişle, onlar nesnel araştırmada felsefe konusunda bilgi edinmek isteyen ek konulardır. Onların, dünyada bulunuşları gibi, içinde bulundukları, her nesne gerçektir, burada anlam taşıyanın da bilimi vardır. Bundan felsefeye yarar bir nesne çıkmaz. Bundan dolayı, güzel bir yavanlık ve bilimselcilik biçimi içinde ortaya çıkan, bu düşünce akımlarını aydınca bir oyun sayıyorum.

Onlar sağlıklı bir uyandırmadan sözediyorlar, bundan da felsefeye özgü düzmece bir bilgi yığını ortaya çıkarıldı Bu, bilimsel araştırma ile karar verilebilen bir konuda, felsefeden birtakım yargılar çıkarmak isteyen bütün felsefe-

ye ozgu savlarla ilişki içinde bulunursa, kesin olarak doğrudur. Ancak, gerçekten, kendini arındırma sürecini araştırmada sağlıklı uyandırmayı; dahası somut araştırmada ve bu nedenle de bilimin her zaman daha çok arındığı eylem içinde, düpedüz büyük araştırıcılar başarmışlardır. Üzücü bir olay da, yüksek öğretimde, ortak bir tutum sağlamak için biyolog *Karl Ernst Baer*, *Jacob von Uexküll* yanında, mutlu bir yaşam sürdügüm yerde, ilk başkanım psikiyatr *Nissl* ya da *Max Weber* ve başka birçok kimseyle konuşmalarımızda. Bu gerçekçi araştırıcılar, kendi araştırmalarında, arındırma ve sağlıklı uyandırmayı somut bir sonuca erdirdiler. Çünkü nesnel gerçeklik içinde, varsayıma kapılmadan, soyut düşüncelere dalmadan saptayarak ve zorunlu olarak ortaya çıkardılar. Ben, burada, bu konuda Yeniolgucuların ve mantıkçıların, yanlış tutum dolayısıyla yadsınan çalışmalarını, doğru yolda giden büyük araştırıcıların gerçek başarısı olarak görmekteymişim. Yeni-olgucuların ve mantıkçıların bu tartışmalarında ilgiye değer yan, bu düşünürlerin içsel anlayışının niteliği konusunda bir şey söylemeyen bağnaz, dahası saldırgan bir öğenin davranış içinde bulunmasıdır. Neden bunu yapıyorlar? Gerçekte bu bir yadsımadır, bana kalırsa, oyundur. Teknik çağın düşünme biçiminde, iyice kavranan ve herhangi bir erk duygusundan doğan felsefe anlayışında, geçerlik sağlamak için zorlanmaya elverişli kişisel bir nesne var. Öte yandan bu nesne insanı şaşırtan bir özgür bırakma eğilimiyle, duyguya, kişisel olana, yaşanan olaya, denetim dışında kalana ve düzensiz yığınla (kaos) geçmişten aktarılana bağlıdır.

Hochkeppel: Başka bir noktaya geliyorum. Ludwig Wittgenstein'ın düşünceleri felsefe inancını oldukça ağır bir sarsma değil mi? Bana öyle geliyor ki felsefenin hangi sınırlarının dille temellendiği burada açıklık kazanmıştır. Sözgelişi aşkın varlık sözkonusu edilmemiş, bu konuda susmakla yetinilmiştir.

Jaspers: Siz, Wittgenstein'ı gösterirseniz -çok haklı ola-

rak, bana da öyle görünüyor- ben ondan, yazarlardan büsbütün başka bir biçimde sözaçarım. Herkesin bildiği gibi siz de biliyorsunuz. Wittgenstein kendi düşünce türünde tek olarak kalmıştır. O, teknik çağın ortalarında düşünen, etkileyen bir düşünürdü, buluşlar ortaya koyan, denemeler ileri süren bir teknik insanıydı, bir ev yapabilirdi. Bu çağın içinde yaşamış bir insandı. Onun yaşam dönemi, şimdi, pek ilginç değildir, o gerçekten kesin olan konusunda birbiriyle bağlantısız, uzun kopukluklarla düşünmüştür. Bunu neden yaptı? Bu konuda kesin, geçerli bir söz söylemek çok güç Onun kişiliği ve yapıtı bir bütün olarak etkisini gösterdi. Ben onu, kendimce, geçerli saymadım, benimsemedim. Ben, onu bir filozof sayar ve öyle düşünmek isterim. Onda, bu teknik dönemde yaşamak, her nesneyi bunun içinde başarabilmek, en kesin olana dayanarak bütüne üstün gelmek, mantıkta son sınır çizgisine varmak için uyarıcı bir güç vardı. Onun, bu konulardan sözettiğinde, söylenebilecek bir şey yoksa susmak gerekir Bana öyle geliyor ki dilde sınırları böylesine uca götürmek, dille ilgili bir yanılmadır. Oysa bütün sorun bu değil, onda susulması gereken konudaki uyarıcı güç karışıklıktan gelmiyor, tersine onun kişiliği bakımından, belki umutsuzluğun sınırları içinde, belki boyuna yinelenen bir eski duruma getirme onarımı içinde -bu haklı görülmez- böyle davranmak ister. Çünkü bu çağda, onun mantığı içinde ve onun görüşüyle gerçekleşen bir bütün olarak doğrudur Burada, ivedilikle ve yeterli bilgi olmadan Wittgenstein'ı Nagaryuna örneği bir Asya filozofuyla karşılaştırmayı göze alıyorum. Nagaryuna dünyaya gelir, edindiği bilgiye dayanarak bütün bu dünyanın dışına çıkmak için, dünyayı tanır. O, öylesine sınıra yaklaşmıştır ki, yaşamöyküsü türünden, bir şey söylemek de korkunçtur. Malcolm'un yazdığına göre, o, ruh hastalığının son sınırında yaşıyordu ve bu sınırın ötesine geçmek için korkusu yoktu. Bu, onun için, doğal olarak önemsizdir. Ancak, böyle durumlarda bir bağlantı görülür. Hastalanma olanağı anlamına gelen böyle bir derinlikte eyleme geçerek, hastalık nedeniyle, nesnel-olumlu hiçbir şey yapmayan bir insanın, öz-

lü bir şeyler açıklayacak ve gerçekleştirecek gücü de yoktur. Bu konuda yanılabilirim, ancak, Wittgenstein, bana göre, Yeniolguculukla, dil çözümlemeleriyle, lojistikçilerle bir çizgi üzerinde durmuyor, onların hepsi üzerinde etkisi var ve onlara da karşıdır. Ben, ayrım gözetmeden, onun kendini savunduğunu sanıyorum. Çünkü onda hep kendisinin yanlış anlaşıldığı sezgisi vardı. Niçin yanlış anlaşıldı? Onun bütün yazdıkları apaçıktır. Bu konu ortadadır ve onun kendisini uzaklaştırdığı nesnel çabalara değgindir. Yanlış anlaşılmayı bütün düşüncesinin ilkesinde sezebilmiş ve bu yanlış anlaşılmanın ne olduğunu açıkça söylememiştir. Bu suskunluk işlediği ve beni de etkilediği çekimgücüdür.

Hochkeppel: Bugün felsefe adının kuşkuyla karşılandığı ilgiye değer değil mi? Marx, ünlü yazısında, felsefenin sonu geldiğini açıkladı. Ona göre, bilgeler dünyayı değişik biçimde yorumladı, bu onların dünyayı değiştirmek istedikleri anlamına gelir. Bugüne değinki her felsefenm yerini yaşama uygulama ve bu uygulamaya bağlı düşünce almalıdır. Nasyonal sosyalistler, bir bakıma, felsefeyi tarihsel olarak ölmüş, diye açıkladılar ve onun yerine antroposofiyi (insanbilir) koymak istediler (1). Bugün, felsefe adından soğuma, ondan kaçınma sözkonusu olabilir, çünkü bundan bütüncül bir yenilik bekleniyor. Siz, bu konuda, ne düşünüyorsunuz.

Jaspers: Bir noktaya değin haklısınız. Bugün, yenilik içeren değişme bilinciyle teknik çağ birbirine bağlıdır -her zaman, bütün doğrultularda böyledir bu- bu bilinç teknik ortamlarda çok daha derinlere inme gereğindeydi. Bizim, in-

(1) *Antroposofi:* Grekçe antropos (insan) ile sophos (bilgi) sözcüklerinden oluşan bu kavram, somut insanı konu edinen, geleneksel felsefeye karşı çıkan, gene de birtakım varsayımlardan kurtulamayan bir görüşü yansıtır. Bilim olma savıyla ortaya atılan bu kavramı, sözcüklerin kökenine dayanarak «insanbilir» diye çevirdik. (Ç.)

san varlığımızın tözünde durması gereken, tinde yenilik içeren bir değişmenin ortaya çıkması kaçınılmazmış. Bu, bana, pek inandırıcı görünmüyor, tersine ben, bu teknik çağ olayını bütün düşüncemiz ve hepsinden önce kendi varoluşumuz için, kendi varoluşumuz dolayısıyla, yeni bir durumun yaratıcısı diye görüyorum. İleri sürülen savlar da onu daha güçlü kılmak içindir. Ancak, kendi türünde özlü, bir dünya sorunu ortaya çıksaydı, o zaman şöyle denebilirdi: Bugüne değin gelen felsefe; içinde bulunduğumuz korkunç yüzünden, bambaşka bir nesne olmuştur, artık felsefe göçüp gitmiştir, bunlar bana saçma geliyor.

Kanımca, bugüne değin gelen süreklilik, gerçekte, büsbütün kesintiye uğramamıştır. Yeniden araştırılınca, bugün herhangi bir yerde, geçmiş çağların düşüncesine temel atmayan, onun bir yankısı, bir yinelenmesi olmayan bir düşüncenin bulunamayacağı görülür. Buna, felsefenin artık öldüğü kanısını da katalım. Binlerce yıldır Asya, Hindistan ve Çin'de konu görkemli biçimler içinde, önde, duruyorsa da, felsefe sözcüğünün yerini tutacak uygun bir karşılığı yoktur. Bu konuda, başka hangi sözcüklerin ve hangi bağlamda felsefeyle özdeş anlamda alındığını düşünmek ve göstermek uzun sürecektir. Ancak, yeniçağ Hintlilerinin ve Çinlilerinin, felsefe düşüncesiyle ilgili geçmişlerini felsefe adı altında nasıl açıkça tanıdıkları burada kanıt olarak gösterilebilir. Bu, teknik çağın aktarılışı değil, tersine konuyla uğraşmaktır. Felsefeyi ortadan kaldırmak için adını yoketmek ve yeniyi istemek eğilimi bana zorlama, yakışıksız ve olasılıkla da geçersiz görünüyor. Çünkü felsefe adının yenilgiye uğratılamayan büyük bir içeriği vardır. İnsan, her zaman, bir iş görürken bambaşka bir şey de yapabilir: İnsan, her zaman, bu binlerce yıllık felsefenin birlikte getirdiği içerikler ortamındadır. Ben, felsefeyi yadsıyan görüşün karşıtının daha çok ilgiye değer olduğu kanısındaydım.

Reichenbach, felsefe ilkin 19'ncu yy.'dan bu yana vardır, diyor, bunun anlamı şudur: O dönemden bu yana Yeniolguculuğun doğuşundan beri lojistik vardır. Buna karşı şu sorulabilir: Neden 19'ncu yy.'dan bu yana vardır? Neden o,

felsefe adını artık felsefe olamayan bir sav için benimsiyor? Neden, kendi anlayışına göre, bu büyük soylu adları bu verimsiz çabalar için kullanmak istiyor? Neden felsefenin adı üstünde direniyor? Gördüğünüz gibi karşıt tutumlar da eşdüzeyde düşünülebilir. Çünkü, 19'ncu yy.'dan bu yana başlayan felsefenin iki bin beş yüzyıllık eski felsefenin bulunduğu yerde ne anlamı vardır?

Hochkeppel: Arasıra düşünülebilir ve şu da ortaya atılabilir: Felsefeden sözetmek için daha genel bir görüş var mı? Felsefeden sözaçabilmek için deneme, eylem ya da sınırsız bir iletişim istenci olarak örnek alınan bir felsefe yeterli midir? Felsefe bir varoluşu aydınlatma ve bilinci yoğunlaştırma olarak kalıyor. Ayrıca şu da söylenebilirdi: Bu olanağın sınırı burada kendini göstermiyor mu? Felsefeye elinde bulunduracağı hangi sorular alanı kalıyor? Bu çözümsüz ve gerçekötesi denen sorunlar mı?

Jaspers: Siz, felsefenin sonu geldiğini yeni bir yönden ve yeniden göstermek gereğini duyan, sorunuzda öğrenilebilir nitelikte bir öğretim dizgesi olarak, önümüzde duran bir felsefe tasarlamayı bir kez daha deniyorsunuz. Dahası, öyle bir kurallaştırmalar dizisi ortaya çıkarıyorsunuz ki onlara dayanarak, kimsenin felsefe konusunda söyleyecek sözü kalmamış, demek istediğinizi sanıyorum. Felsefeyi, sınırsız iletişim istenci gibi, dar bir çizgiye indirgeme, doğal bir indirgeme olmazdı, tersine tek sözcükle; sınırsız iletişim istenci gibi büsbütün yüzeysel kalan bir düşünce yolu olurdu. Varoluşla ilgili gerçekliği gösteren bir düşünce yolu, felsefe bakımından açıktır. Bunun başka türlüsü yoktur Felsefe olanağı taşıyan hiçbir nesne varoluşla ilgili aydınlatma ya da yoklama (Appel) değildir O, felsefe yapmanın içindedir. Oysa gerçekötesi görüşlerin toplamı olan büyük birikim, benim kapalı yazılar dediğim, güçlü örnekleri Sokrates öncesi bilgelerden beri süregelen, kapalı yazıların, oluşturduğu varlığa kesinlik yazandırmadır. Bunlar nesnel düşünce biçiminin tasarımlarıdır, kendilerine özgü dilleri var, bunla-

rın karşısında görev bulunur. Bir araç ve bir koşul olabilen nesnelerle bilimsel, bilgesel bir geziye çıkılmaz, tersine onlar düşünülür ya da yadsınır.

Büyük gerçekötesi ya da gizemler, tasarımlar denen bu etkili nesnel-görülebilir kapalı yazılar dünyası, estetik beğenisi olmayan bir savaşlar dünyasıdır. Çağın felsefesini ilgilendiren bu sorunlar bırakılamaz. Felsefe, varoluşun aydınlatması olarak, felsefe olmazdı, tersine felsefenin nedeni olurdu. Siz, imdi, felsefeden sözedilebilir mi? diye sorarsanız kuşkusuz, kanım şudur: Nesnel olarak edilemez. Eski koşullandırma, felsefenin her zaman kendi kendini tanımladığı anlamına gelir; çünkü felsefe yapan her insan, üzerinde durduğu felsefe sorunuyla uğraşır ve felsefenin ne olması gerektiğini içeren tümcelerle konuşur. İlginç olan yan, binlerce yıldır felsefe adı altında sürüp giden konuların her zaman değil de giderayak birbiriyle ilişki kurduğudur. Bundan şunu anlıyoruz: Bütün bu olaylar, hiç kimsenin elinde bulunmayan, bir ortamda geçiyor. Bu çevrede, felsefe yönteınleri, kapalı yazıların, gerçekötesi olanların; felsefeye özgü tasarımlarıyla bir bağlam içine giriyoruz. Gene bu bağlam içinde, bütünün kaynağı ile kendi gerçek kaynağımız arasında ilişki kurmayı başaracağımızı umuyoruz. Felsefenin kendi kendini tanımlaması, felsefenin ne olduğunu söylemeye yetkili bir odakta bulunamaz; felsefenin kendi kendini tanımlaması, yüzyıllar boyunca felsefe yapan insanlar aracılığıyla bütünlüğe ulaşır. İşte bu, felsefedir; bu felsefe değildir, diyebilen bir odak, felsefenin dışında değil, içindedir. O, bir odak olarak, başka odaklarca ortaya konmuştur. Felsefe, bilim gibi, kesin, herkes için ortak olan bir noktaya hiçbir zaman gelemez. Felsefe, insanı bilimlere ulaştıran, bir anlayışgücü için vardır. Bütün insanların bilim konusunda anlaşmaya varmaları sonucu, üzerinde birleşilen doğrular yaygınlık kazanır. Oysa felsefede us, başka deyimle anlığı aşan ve anlık olmayınca birdenbire yiten; düşünce sözkonusudur. Düşüncede anlığı aşma, zaman içinde varoluşumuzun; uygun düşmeyen temel olayı, genel geçerlik kazanma değil, iletişim için savaşa girmedir. Bu savaş nasıl ger-

çekleştiyse öyle oldu ve öyle olabilir; kısacası bu konuda söyleyecek sözüm yoktur.

Söylemek istediğim şudur: Bugün bir felsefe indirgemesi sözkonusu olmadığı gibi, bilimin üzerinde durmayıp felsefenin işlemesi gereken bir kalıntı, birkaç sorun kalmamıştır, böyle bir alan yoktur denemez. Her şey yoluna konmuş değil. Burada sözkonusu edilen, gerçekten büyük felsefe düşüncesinin, kendi kaynağı dolayısıyla, bugün üç bin yıl öncesindekinden başka olmadığıdır. Çünkü bu kaynak bilimle bağlam içinde düşünülür. Bilimler kımıldatıcı gücü, bugün bile, felsefeden sağlar, oysa felsefe eskiden olduğu gibidir, kuşatıcıdır, bütün bilimlerin anlamı ondadır. Onda bilimlerin doğruluğu değil, bilimle uğraşmamayı sağlayan öğe vardır. Felsefenin bir bilim olması tasarlanır, bugün için bir yanılma görülse bile bu konuda konuşmaktan kimsenin kendini alamayacağı açıktır. Bugün şu da gündemdedir: Genel düşünme yöntemi bir nesneyi tanımadır, bende olan ve benim olan bir bilgi getiren tanımadır. Bu bilgi, şimdi masanın üstünde durmaktadır. Anlayış gücüne dayanan anlık işlemlerini sürdürdüğüm sırada kavrıyorum, artık bu bir kimsenin anlayabildiği her başka nesne gibi, benim kendi nesnem oldu. Yeni-olguculardа anlamsız bir biçime giren bu görüş, 19'ncu yüzyıldan bu yana ortaya çıkan öteki görüşle bağlantılıdır. Genel geçerlik taşıyan bilgiyi sağlayan bir anlama biçiminin sona ermediği anlaşılıyor. İnsanın ne olduğu 80 yıldan ya da daha uzun süreden beri söylendi, ussal olmayan, başka nitelikte bir varlıktır dendi. Bu olumsuz bir anlatımdır. Bu usdışı olan gönül uyarınca beğeni, serüven, devinim olarak anlaşılır. Onu ussual duruma getirilir sayalım. Nasıl derin düşünme uygulamalarında gerçekötesi saplantılar teknik yoluyla ortaya çıkıyorsa, usdışı olgular da öyle ussal duruma getiriliyor. Dünyamızın en gülünç olayı budur. Size açıkladığım gibi, bu tutumla hiçbir sonuca varamayacağımız bizim için doğaldır. Bizim felsefemizin görevi bu yanlış doğallığı yarıp geçmektir.

Hochkeppel: Siz, bu son sorunların, bilimsel kesinlikle

çözülemeyeceğini açıklar, sonra da felsefe inançlarından sözaçarsanız, bundan belki karşı durulmayacak bir sonuç çıkarılabilir. İmdi içini dökmeye dayanan çözüm, görüş yerine geçer mi?

Jaspers: Çok doğru bir soru. Çözüm, ne içini dökmedir ne de bilgi. İçini dökme, insanın doğru olarak benimsediği herhangi bir içeriğe, ilkeye dayanan inanç tutumu anlamına gelir. Bilgi ise, bizim ortaya koyduğumuz gibi, bir nesneye dayanan bilmedir. Felsefe inancına göre, felsefe yapmak, bizim varoluşsal kararlarımızın ve onları gerçekleştirmenin açıklığı, anlamına gelir. Bu da, bizim durumumuzda, birey olarak; yerine başkasının konamayacağı varoluşumuza göre, felsefe düşüncesiyle gerçek olabilmemiz demektir. Bu konuda, seve seve bir karşılaştırma yapacağım: Kitaplarda sergilenen, öğretim kurumlarında açıklanan felsefe düşüncesi, bir sayfa gibidir. Bu sayfadaki doğruluğun geçerlik kazanması, her zaman tarih bakımından bireysel ve yerine başkasının geçebileceği varoluşu etkileyen, öteki sayfa ile anlamca uzlaşmasına bağlıdır. Örnek olarak şöyle de söyleyeyim: Felsefe, biri içerik ve düşünce devinimi, öteki doğru iç-davranış, eylem ve kararlara dayanan gerçekleştirme gibi, iki kanadını çırptığında atılıma geçmiş demektir. Bu iki kanattan birini tersine çevirirsem uçuş olmaz. Ben, felsefe oluşumunun yalın düşüncesi içinde; nasıl bir kimya bilgisi edinirsem, öyle yansız, kendimce olanaklı bir varlık biçiminde kalırım. Ben, felsefe düşüncesi olmadan, kendimi usdışı denen yalın duyguya verirsem, sonuç olarak hiçbir şey yapmak istemiyorum demektir. Bu durum, olası bir varlık olarak, varlığımızın özüne bağlıdır, çünkü ancak iki kanatla bir atılıma geçilebilir.

Hochkeppel: Belki, bir kez daha, «felsefe inancı» kavramını ele alabilirim. Sayın Profesör, bu felsefe inancıyla ne demek istiyorsunuz? Bilim, sanat ve din arasında mı, yoksa bu üçünden de ayrı bir konu mu? Bundan, felsefe ve felsefe inancının, kendini bu üç alandan ayırarak, kavranılmazlığa uçtuğu sonucu çıkmaz mı?

Jaspers: Öyle görünüyor ki, insan her nesneyi tek konu olarak gözönünde bulundurmak isteyen bir düşünme türünde kalırsa, o zaman bir bilgi edinmek ister. Ben, şunun karşıtını söylerim: Felsefe yapan kimse, bilim, sanat, din ortamında işe kaynaktan başlayacağına inanır ve bu girişimi başlangıçtan beri, bütün çağlarda, bilimin, sanatın ve dinin ortaya çıktığı, anlaşıldığı, onlara gereksinme duyulduğu yerde, yeniden bilmek ister. Bilim, sanat ve din, tinsel yaratmanın kavranabilir alanlarıdır; ancak bunlar kendiliğinden gerçek değil, düşünmenin konusudur. Bu konuların kendiliğinden varolduğu, araştırıcının, neden bilim olmalı? diyerek bilim anlayışıyla düğümlendiği, sanatçının aşkın varlıkla bağlandığı, kendi yarattığı kapalı yazılardan sözettiği, dinde tinsel Tanrı ilişkilerinden doğan görüşün, düşüncede nesnelleştirildiği her yerde, felsefe insanın karşısına çıkar. Şu da söylenebilir: Felsefe düşüncesi bir araçsa, benim bu üç kavranabilir alan için yapabileceğim bir şey yoktur. Öte yandan, bunun karşıtı da söylenebilir: Gerçek felsefe, öteki üç alan gibi, büyük dizgelerin ve düşünce akımlarının kuruluşlarıyla eşanlamda kavranmayandır. Bu felsefe, özgün bir kaynak olur; bilime, sanata, dine, yaşama, bu özel alanlarda geçerli kılınan nesnenin anlamı dolayısıyla; varlığını göstermek için, yarar sağlar. Felsefenin esenlik vermediği söylenebilir. Bilim, sanat ve dinde, kişisel bilinç için az çok doyuma varılabilir, ancak felsefe, birdenbire yeni bir tedirginlik yaratır. Orada anlaşma yoktur. Felsefe, sürekli soru sormanın, sürekli yaşamanın, kuşku duymanın önemi konusunda, insanı uyarır. Ayrıca, felsefe, irdelemekten kaçınmamayı, yanlış bir dinginliği yeğlememeyi, kendini güvensizliğe kaptırmamayı, uzlaşmanın, açıklıkların, düşüncesizliklerin, bütün örtülerinden sıyrılmayı ister. Bu nedenle felsefe, gerçekte, içeriği, bilgiyi, felsefe olarak ediniyorum, diye göstermek istemez; ancak düşünce akımlarına dayanarak, bu akımların binlerce yılın büyük bilgelerinden gelen varsıllığını, derinliğini, onların unnutulmazlığını, yerlerinin doldurulmazlığını öğretmek için, anlatır.

Hochkeppel: Felsefe inançlarında, felsefenin felsefe yapmada yitiyor görünmesi ne denli çoksa, bizim daha önce değindiğimiz soru da doğal olarak, ona yakın ölçüde çoktur; Bir yüksek okul dizgesi olarak ya da -daha kesin bir söyleyişle- yöntemsel sınırlandırılmış bir düşünce öğretisi olarak felsefe olanaklı mıdır?

Jaspers: Bunu, öğretilerden ne anlaşıldığını kesinlikle belirleyerek, yanıtlayabilirim. İlkin, öğretilerden anlaşılan öğretimdir; konu, içerik, bilgiler, sorulup karşılığı istenenlerdir. Felsefe ise, felsefe tarihi olarak böyle bir bilmede, bugün için ölmüş denebilen, kavramların bilgisi diye öğrenilebilir. Bu kavramlar, bilinirse, elde edilmiş demektir. Bütün bunlar, öğretimle sağlanabilir. İkincisi şudur: Felsefe öğrenmek, öğretenin düşünce akımına, araştırma, inceleme yöntemlerine katılmak demektir; bu da felsefe yapmaya katılmaktır. Burada öğrenilen, Kant'ın söyleyişiyle, felsefe değil, felsefe yapmaktır. Üçüncüsü de, Kierkegaard'tan beri, dolaylı bildirim denendir: En yüksek açıklığa ve bildirilir olana varmak için, kendimi zorlarken başkasının karşısına götürülmüş gibi olurum. Oradan, dolaylı konuşturulan, isteyen; öne doğru itici olandan söylenebilir olana itilirim.

Bu üç konuyu ayıralım: Felsefe öğrenmek, felsefe yapmaya katılmak, felsefeye özgü gerçek-olmak; o zaman şu çıkar ortaya: Üniversitede hangi öğreti vardır? Bana kalırsa üçü de. Bunlar, üniversitede bilgeler aracılığıyla canlı tutulursa felsefe de, felsefe olarak, geçerlik kazanabilir.

Hochkeppel: Bir kez daha, kuşkucu soruya geliyorum. Şöyle ki: Felsefe, şu son on yıllarda, belli bir tasarıya göre, kendi kendini yadsımadı mı, sözgelişi bayan öğrencilerinizden Jeanne Hersch'in, «Yanılmasa -Felsefenin Yolu» başlıklı bir yazısıyla gösterdiği gibi; siz böyle bir yadsımayı geliştirmediniz mi? Bundan felsefenin nesnesiz, çok kez de felsefe nesnesinin yıkıma uğradığı anlaşılıyor. Şimdiye değinki felsefe, kapalı bir bütün, sürekli varlığı, açıkça bırakılmış olarak görüldü. Buna ne dersiniz?

Jaspers: Jeanne Hersch'in yazısı, bir yükseköğrenim öğrencisinin gençlik yazısıdır, -felsefe yapmadan doğan alışılmamış bir kımıldama- konuları beceriyle son sınırına götürdü. Bu yazıda, gençliğin ince ve coşkulu duyarlılığını iyiden iyiye tanıma olanağı vardır, ancak köklü bir sınırlandırmaya gitmek gerek. Bu kendini yadsıma, bir kendince yorumlamaya girişmedir. Bu kendini yadsıma, ne demektir? İlk kendini yadsıma, daha önce kendisinden sözettiğimiz konudur. Doğru yöntemli bir felsefe, bilim olarak herhangi bir sav ortaya atmaz artık. Bu yadsıma; felsefeye özgü gerçekliğin ilk koşulu diye alınırsa, akademi geleneğinin karşısında, açıkça etkileyici bir tutum demektir. Görünüşe bakılırsa, bu yenilgiye uğratılabilir ,süreklilik kesilmiş olur, ancak felsefeyle süreklilik değil; tersine özel, bilimsel akademi felsefesiyle süreklilik. Öteki de şu: Felsefe yapmada düşünme; gerçekliği burada sözkonusu olan içerik ve içini dökmenin kesin nesnesi olarak gözönünde bulundurulabilir; bir noktaya varmaya yardımcı olamaz; Felsefeyi ilgilendiren düşünmenin başarısızlığı, burada üzerinde durulan, yalnız bir yolla erişilebilen bir yoldur. Bu kendi kendini yadsıma, öyle gerçek bir kendi kendini yadsıma değil; bu, konuya dayanan gerçek olumluyu, açıklamayı, dilegetirmek için, kesin biçimlerin ve görünüşlerin yadsınmasıdır. Belki Jeanne Hersch'in yazısıyla, kendisinde bir çatlama güçlü sesini duyuruyor, yalnız çatlama da değil, bir gerçekdışı durum. Çünkü -bana kalırsa- felsefede böyle bir çatlama yoktur. Bugünkü felsefenin kendi kendini yadsıması diye bir olay yoktur; ancak bir çatlamadan sözedilmek istenirse, o da bu binlerce yıllık dönemin temeli-olayıdır. Yeni bilim, bütün çevresi içinde -yalnız doğa bilimi de değil- bir tinsel durum yarattı, temel varlıkların genel geçerliliğini kanıtlayabilmek için, bu durum da daha önce olduğu gibi, kesin bir yalınlıkla düşünülemez. Bu, her zaman, ortaya çıkan bir olaydır. Nitekim Modernistler döneminde papazlar, içini dökmeye dayanarak, Tanrısal varlığın, insan usuyla kanıtlama olanağına tanık olduklarını, buna inandıklarını ileri sürdüler. Bu nedenle, şaşılası bir durumda, inancın, inançsızlığı ge-

liştirebileceği öne sürüldü. Oldukça ilginç bir saptırma. Adı geçen dönemin ve çağımızın genel felsefeye dayalı akademik düşüncesi, felsefenin kendi kendini yadsımasından sözedecek durumda değildir. Yadsımasız tözel felsefe yolu açılmış olsaydı, o zaman tarihsel gibi, nesnel olan da kesin görüşler üstüne konuşabilirdi.

Hochkeppel: Nerdeyse şu kanıya gelindi burada: Felsefe, bir dilsizlik alanına girmiş ve bildirim yapamayacak duruma gelmişse, sizin gerçek, tözsel bir felsefe olarak örnek gösterdiğiniz gibi ise, gereği kalmamış demektir. Öyleyse, felsefe, şimdi hangi durumda gerçektir?

Jaspers: Bu kısa görüş aktarmaları içinde, yetersiz bir temellendirmeyle, sözünü ettiğim her nesne, öze değgindir. Çünkü felsefenin varlığı, felsefe kitaplarının varlığına ve bu kitapların okuyucularına dayanmaz. Ayrıca şu da söylenebilir ki, felsefenin varlığı, hava gibidir; onsuz yaşayamayız, ancak hava da görünmeyen bir nesne olarak vardır. Öte yandan, ben, hava yerine us dersem, açıklığa kavuşan şudur: Felsefenin varlığı, us gibidir; us, kendiliğinden, hiçbir nesneyi ortaya çıkarmaz; ancak kaynaklardan gelen, sınırsız iletişim içinde birbiriyle bağlantılı bulunan, bir koşul altında gerçek olan, iletişim içine giren ve iletişim dolayısıyla kendine gelen her şeydir. Us, ayrıca hava gibi, soluk gibidir, onsuz bir felsefe yaşamı süremeyiz. İçerikler, kaynaklar, kavranır. Şimdi sorulacak soru şudur: Felsefe, kaynaklara dayanarak, kendiliğinden bir iş görmedi mi? Buna vereceğim yanıt şudur: Gerçekten iş gördü. Bizim, daha önce sözkonusu ettiğimiz kapalı yazılar vardır; bunları, binlerce yıldır varlığını sürdüren, biçimsel aşkınlaştırma dediğim, bu salt düşüncede, varoluş aydınlatması adı verilen düşünce süreçlerinde görürüz. Bunlar, düşüncede -Hegel'in, düşüncenin salt alanında, dediği- kesinleştirilebilir. Her nesne, us ya da hava gibi yalın değildir, tersine savlar, içeriklerin bildirilebilirlikleridir. Gene bunlar, kuşkusuz -her zaman, daha önce söylediğime göre- bu durumda kalmaz ve

görünmez, ancak olanaklı varoluşla bağlantı içinde bulunur. Öte yandan onlar, olanaklı varoluş içinde, yalın ve dışsal olarak düşünülmez, kapalı yazılar ülkesine karşı girişilen savaşla ele geçirilir. Başka türlü söylenirse: Felsefenin, kendiliğinden kavranılmaz olan varlığı, düşüncenin ve yaşamımızın düşünen uygulamasının yönetimidir. İnsan, oradan yola çıkarak, dilsiz oluşun taşıdığı dili araştırır ve her zaman dilde geçerliğe ulaşır. Ancak bu durum, dilsiz olma anlamında alınmamalı, yüzeysel bir dilsiz kalma diye görülmelidir. Biz, her zaman bu sorunu dilegetirmek için -kendimizden yola çıkar gibi, özne-nesne-kopuş konusundan işe başlarız. Bundan dolayı, insanın dili bulmadığı, ancak olumlu bir susmadan sözedebildiği yerde, susma konusunda konuşması doğrudur. Öte yandan dilin başarısızlığı içinde gerçekleştirilen bir susma ya da dolaylı bildirim, hiçbir nesnenin konuşulmaz, kavranmaz göründüğü yere yönelik bir belirti vardır. Bunlar hepsi içlerinden insanın hiçliği görmediği, tersine nesnenin sanat ve dinde, kapalı yazılarda nesnellik kazandığı varoluşsal gerçek olabildiği, bu gerçeklik olmaksızın da görünebilir durumda bulunduğu, çalışma biçimleridir. Bu gerçeklik görünebilir, ortaya konabilir durumda olamaz; çünkü o zaman, insan şöyle başka bir soruyu gündeme getirir: Ben, gerçek bir varlık mıyım, bu varoluşsal mıdır? Hepsi anlamsız sorulardır, çünkü onlara, bu konuda herhangi bir bilgi dolayısıyla kesinlik kazandırılamaz. Onlar, bizim sonsuzluk dediğimiz ortamda kesinleşir, töz orada, düşüncemizin dünyasında ya da herhangi bir biçimselliği içinde, kavranılır gibi değildir.

Hochkeppel: Evet, şimdi bu varılan sonuca karşı, felsefenin pek önemli olmayan, yüzeysel, olumsuz bir etkisi üzerine konuşabilirim belki. Bilgeler arasında süren ağır tartışma, bana kötü bir belirti gibi görünüyor. İlkçağda, değişik felsefe çığırlarının öncüleri arasında anlayışsızlık ya da -belki daha açık söylemek gerekirse- kötü düşünce yüzünden çıkan yakışıksız durum bugün de, gerçekten, var mı?

Jaspers: Alışılmamış önemli bir soru, anladığıma göre, siz felsefedeki ağır tartışmadan çıkan gerçeklik ve anlama dayanarak bunu soruyorsunuz. Bana kalırsa, bu soruya şöyle karşılık verilebilir: Felsefe varolduğu sürece bu tartışma en keskin aşamaya ulaşmıştır. Ancak bugün, tartışmanın öyle yakınıldığı gibi aşırılığa vardığı doğru değildir. Bu tartışma hep yetersiz öğelere, daha çok da anlıksal işlemlere dayandığından güçsüzdür, ayrıca güçler birbiriyle savaşmadığı için de etkisizdir. Gerçek, büyük bir tartışma istenirdi. Kişisel bir eğilim, anlıksal oyun ya da yarışmadan başka bir nesne olmayan, yalnız kasların gücü gibi anlıksal beceriyi göstermek isteyen bir tartışma, tartışma değildir artık. Ben, onu, oldukça gülünç bir şangırtı sayarım, bugün gerçek bir felsefe tartışması bulamıyorum.

Hochkeppel: Sorularımı, bugünün yaygın olayları içinde ortaya çıkmakta olan felsefe incelemelerinin temeli üstüne oturtuyorum, belki bunlar, bir seçim yapmaksızın birbirini izler. Hepsinden çıkan soru şu: «Felsefenin sonu geldi mi?» Sınırlandırma, kesin indirgeme, felsefenin bağımlılığı, kurtuluşu, kendi kendini yadsıması hepsi bir yönlendirmeyi açıklamak içindir. Siz, bana, bu özel sorular konusunda yanıtlar verdiniz ve başka bir görünüm sergilemeye çalıştınız. Şimdi, sizden, belki de oldukça kapsamlı bir şey söylemenizi isteyeceğim. Felsefenin sonu konusunda ne düşünüyorsunuz?

Jaspers: Sorularınız, değişik çıkış noktalarına göre, ortaya konmuş. Siz, kesin yüzeysel nesneleri kanıt diye gösterdiniz, felsefenin en içsel sorunlarına yöneldiniz. Daha başlangıçtan beri, ikisinden biri bir koşul olmuştur, biz bu koşulu yeterince açıklığa kavuşturamadık, yanıtlayabileceğimiz şudur. Felsefe nedir? Felsefe bir nesnenin bilgisi değil, insan istenci dolayısıyla bilgide verilen bir nesnedir. Bu yanıtlar, değişik biçimlerde düzenlenebilir, bu düzenleme biçimleri, belki de belli bir ortam çevresinde dönmek, kendilerinden sık ve çok sözedilen, tasarladığınız konular için-

dir. Siz, çok sık olarak, bir bilimsel felsefe tasarladınız, ben de yapısı gereği bilimsel olmayan bir felsefe ortamını düşündüm. Benim, bu konudaki yanıtlarım, inandığım gibi, her zaman böyleydi. Sizin çıkış noktanızı da, her zaman, kesin nesnel gerçekliklerin gözlemi olarak anladım, her kez öyle yanıtladım. Ayrıca bu nesnel gerçeklikleri, sizin, bir bakışınız içinde görmeye çalıştım.

Bana kalırsa, insanlar varoldukları sürece, felsefenın sonu gelmez. Sonu gelmek, her zaman bir çevre için, bir eğitim dünyası için, bir yüzeysellik için, felsefenin belirlenmiş bir biçimi olabilir. Bunu her gün, akademi felsefesi konusunda, üniversite felsefesi için söyleriz. Bir sondan, değişik türde konuşmayı sürdürerek, kabataslak şöyle sözedilebilir: Platoncu okul, altıncı yüzyılda, Junstinianus'un, Atina' daki felsefe okulunu kapatmasıyla son erdi. Bu da baskıyla varılan bir sondu. Bir son, ancak okullarda kökensel felsefenin, öğretim dizgesine dönüştürüldüğünde sözkonusu olabilirdi. Çünkü her okula saçmalık girer, felsefe bir öğretim dizgesi durumunda saydamlaştırılırsa ortadan kalkar. Son, bir odunlaştırmayla oldu. Oysa durumun da, işe yaramaz kılığa sokulan okul gibi, sonuçları vardır. Çünkü okullar toplum içinde, kendi güçleriyle yaşamını sürdürür. Başlangıç felsefesi olarak güçleri kendi içinde saklar, elde bulunan yapıtla, her zaman bir yeni doğuşu gerçekleştirmeye çabalar. Batı'da, Platoncu felsefede, daha sonra Augustinusçu ve öteki felsefelerde böyle olmuştur. Bu, felsefenin sonu değil, tersine belirlenmiş bir anlayış biçiminin sonudur. Gerçekte, bana öyle geliyor ki, on dokuzuncu yüzyılın ve bizim çağımızın anlayışı içinde bilimsel felsefe her zaman akademiye özgü kaldı. Sonunda, şu son yüzyıllardan önce, bütün çağlar için geçerlik kazanan, bilim kavramında, felsefe ve bilim birbirinden ayrılmadı. Felsefenin geleceği konusunda önceden görüş bildirmek istemenin hiçbir anlamı yoktur. Felsefeyle ilgili bir önbildiri, bu felsefeyi yaratmak olurdu Sizin için de, apaçık sezilebilen, bugünkü durumdur. Çünkü siz de, kaygı duyarak, felsefenin sonunun geldiği konusunda bir soru sordunuz. Bu durum, olağanüstü bir sav ve ola-

ğanüstü bir olanaktır. Her ikisi de bugün denenebilir. İkisinin de denendiği yerde, kendisinden ne çıkacağını şimdilik bilmediğimiz bir kanıtlanma olanaklıdır. Evet, ne çıkacak? Felsefede bu konu üstüne gerçekten söz söyleyecek durumda değiliz. Ancak felsefe, her an bir uygulamaya yatkın varlık olma gereğindedir. Biz, bekleyemeyiz, tersine o, insan olduğumuzdan dolayı, bize bağlıdır, çünkü biz, felsefe yapmada her zaman ve her an kendi kendimizle ilgili son kanıtlamayı istiyoruz Öyle sanıyorum ki felsefenin sonu, konusundaki ürkütücü sorularınızın ve korkutucu belirtilerle ilgili kanıtlarınızın, gerçekte felsefeye yönelik özel isteklerinizden geldiği, insana özgü, bu yokedilmez felsefenin her zaman varolduğu -benim inandığım gibi- her zaman öyle kalacağı onaylansın artık.

Gelecekte Felsefe

Felsefe, sonsuz gerçekliği kavramak ister. Bu gerçeklik her zaman özdeş, bir ve bütün müdür? Belki -ancak biz onu genel geçerlik taşıyan biçimiyle açık olarak ele geçiremiyoruz. Varlık, bize zaman içinde açılıyor, gerçek, zamanlılık içinde görünüş alınana çıkıyor. Ancak yetkin gerçeklik zaman içinde, nesnel olarak, yaklaşılır gibi değil. Onu, ne birey olarak insan, ne de tarih, yeniden, yitmekte olan bir görünüş içinde, kendi gerçekliğinden başka türlü kavrayabilir.

İçimizden her biri, birey olarak, gerçeğin ne olduğunu bilmek istemeden, yaşamının sonuna gelir. İnsan, bir yerde kesilen ve hiçbir zaman saltık erek içinde sona ermeyen bir yola, kesinliğe varmadan kalır.

Felsefe alanında çalışma, bizim her eylemimiz gibidir. Kant diyor ki; doğru felsefe yapmaya başlayabilmek için gerekli olanaklardan uzak kalmışsak, bu konuda yeniden başlangıca dönmemiz gerekir. Bu, gerçekliği elde etme konusunda, yaşlanmış, katı filozofların deneyi değildir. Bu, tinsel bakımdan, gençlikten ayrılış acısı içinde olma biçimidir.

Bizim, çalışmamızın gerçek anlamı, gelecekte yaşamak

için midir? Sanmıyorum. Çünkü bugünkü varlığımızı gerçekleştirdiğimiz oranda geleceğe yararlı oluyoruz. Çünkü doğru olanı önce, gelecekten bekleyemeyiz. Şimdiki süre içinde varolma durumu gerçekte yetkinliğe ulaşamıyorsa, kendisiyle esenlendiğim ve zaman içinde kendimi zamansal bir varlık olarak sürdürdüğüm şimdiki varolma durumumun içine girebilmek için tek çıkar yol, zamansal görünüş içinde sonsuz varlığa yönelmektir. Zaman içinde gerçekliğin şimdiki varlığı, gözün bir yere çakılıp kalmayan bakışı gibi, kavranılmazdır; ancak her zaman vardır, ordadır.

Bizim tarihteki yaşamımız da, böyle, bu ikisi gibidir: Bizimle ilgili olanın yaşamını temellendirmeye yarayan ya şam-içinde gelişigüzel varlıkların bulunduğu tarihle uzlaşmayan, bizi kurtaran aşkın varlığa yönelik yaşam

Bu kurtarma, yetkinlik içinde zamanı yokeder. Bu iletişimsel olmayan kurtarma varsa ancak estetik oyunda, kuramsal düşüncede, dinsel toplumda ya da iki varlık arasındaki uzlaşmanın yüksek anlarında vardır -bu durum her zaman, yalnız görünüş dolayısıyla bilen, ardılın anlayış yetisi için kuşku uyandırıcıdır.

Tarih varlığın görünür durumda olmasıysa, gerçeklik tarihte her zaman öyle vardır, ancak devinim içinde değildir, gerçeklik egemenlik altına alınan kesin bir nesne durumuna geldiği yerde yokolmuş demektir. Zamanın sürekli akışı içinde devinimin en karmaşık duruma geldiği yerde, gerçeklik belki de en büyük derinlikten kendini gösterir. Bugün, özel geçmişimize yönelerek, onu, bilinir duruma getirmeyi deneyebiliriz. Bu özel varlığın koşulları altında yanyanayız ve gelecek de orada duruyor. Şu sorular gündemdedir: Biz, bugün, araştırıcı bir köklülüğün akışı içinde duran derinlikler miyiz? İlkin, şimdi, başlayan olanaklar bize bir şey yüklüyor mu? Bu durum dolayısıyla bizi ilgilendiren savlara kulak veriyor muyuz?

Bunların hepsi bizce biliniyor: Çağımızın dünya tarihine kattığı kesit, bizce bilinen, herhangi bir tarih içinde bulunandan daha derin ve daha verimlidir. Bu kesit, ilk ateşin yakıldığı, araçların, daha önceki devlet kuruluşlarının

ortaya konduğu bilinmeyen çağlarla karşılaştırılabilir, görünüyor. Yeni olaylar ise şunlardır: İnsanın ve toplumun çalışma yöntemi konusunda yeni teknikle sonuçları -Yeryuvarlağı üzerinde iletişim birliği, nitekim iletişim dolayısıyla bu alan Roma çağının *Orbis terrarum* (yeryüzü) çevresinden daha küçük olmuştur- gezegenlerin sıklığı nedeniyle saltık sınır -özgürlük ve uğraş, kişilik ve hak yığını, dünya düzeni ve egemenlik çatışkıları- halk topluluklarından yığınlara dönüşen ve çoğalan insanların niceliğine göre kesinleşen önemi. Öte yandan gene bu insanların birbirlerini yakından tanıyarak ve birlikte çalışarak işte kullanılabilen köleler olmaları- bütün eski düzen anlayışlarının ve gerekimin dağıtılması, ortaya çıkmakta olan düzensiz yığından yeni canlı bir düzenin bulunması -kendini koruyan ve değişen bütün geleneksel değerlerin kuşkulu durumu- buna ek olarak Amerika ve Rusya dünya egemenlikleri dolayısıyla belirlenmiş somut, siyasal durum -bugüne değin kendini bulamamış, gittikçe küçülen, kendi içinde dağılmış Avrupa- gelecekte kesin siyasal güç etkenleri olma yoluna giren Asya'nın korkunç insan yığınlarının uyanışı.

Olayların akışı, sözde gerçek bir güvenliğin koruyucusu olarak, uygarca barışın, ilerlemenin, eğitimin, tarihsel anının çağını aşarak ortalığı çöle dönüştüren savaşların, yığınların ölümünün ve yığanları öldürmenin (yeni yığınların sonu gelmeyen yeniden doğuşları içinde), büyük bir ürküntü salan korkutucu tutumun içinde, bu olaylar, egemen kişinin yıkımı olarak görünen bir çevrintide insancılığın söndürülüşünün çağına geçti.

Bunların hepsi, şimdi, tinsel bir devrim ya da temelde daha çok teknik ve sonuçlarından doğan bir olay mıdır? -Burada bir yıkım ve dahası açık olmayan, korku salan bir olanak vardır, o da bir nesne gelişigüzel yokederken ilkin insanın ona karşı koymak için uyanması gerektiği, bilinçsizce yoketme yerine, varoluşunun bütün yeni koşulları altında kendini bulması mı?

Geleceğin görünüşü güvensizdir, açık değildir, ancak o ölçüde de olanak bolluğu ve üzücü durum vardır. Bên, bu-

rada, insan varlığı konusunda bana düşen görevin bilincine varırsam, varoluşun dolaysız isteklerini değil, tersine sonsuz gerçekliği göz önünde tutuyor, felsefeye dayanarak soruyorum. *Dünyanın bugünkü durumu içinde felsefe ne yapmalı?*

Bugün, eylemsel hiççiliğin değişik biçimleri vardır. Kendi varlığını ortaya koymuş insanlar görünmüştür, çünkü onlara göre bu varlığın hiçbir değeri yoktur. Bu insanlar andan ana çöküş içinde sarsılırlar, eş zamanda ölür ve öldürürler- Onlar niceliksel bir durumun şendeleyici tasarımları içinde yaşamak ister görünürler, kör aşırılıklar içinde değişgen bir biçimde ilksel, anlamsız, baskı altına alıcı, dahası hızla uğuldayan coşkuların etkisiyle, sonunda anın güdümsel beğenisiyle sürüklenirler.

Bu itici güdü içinde söylenen sözlere kulak verelim, onlar ölebilmenin bir hazırlığı gibi etki yapar. Yığın eğitimleri, insanı kendini adayış esrikliği içinde, her şeye elverişli kılmak için, kör ve düşüncesiz yapar, sonunda ölmeye, öldürmeye, makine savaşı içinde yığınları ölüme sürüklemeye doğal olarak göz yumacak duruma getirmeye çabalar.

En açık felsefe de ölebilme üstünedir. Felsefe, ölümü bile kavramadan, Stoacı bir görüşle değil, tersine seven ve güvenen bir sarsılmazlık içinde, acının mutluluğuna sürüklenerek ölmenin nedenini bulmak ister.

İkisinde de salt bir başarı yoktur. Bu Hiççilik, her şey kaba bir vurdumduymazlık içinde unutulup gitmemişse, kılık değiştirmeler dolayısıyla, ancak onların yarattığı umutsuzluk örtüsünü sıyırarak yaşar. Bu felsefe güven vermez, insanı güncel savaşa girme gereğinde bırakarak, her zaman yeni sıkıntılara uğratır. Hiççilik ve felsefe arasında geçen olayın -Hiççiliğe iş düşmez, felsefe de işe karışmaz- nesnel gerçeklik taşıyan durumlarda korkulur bir niteliği vardır. 1938 yılında, bu iki yanıtlamayla ilgili şöyle bir durum ortaya çıktı:

Genç bir adam, zamana uygun dünya görüşleri içinde, temellendirici bir egemenlikten sözetti. Coşkulu görünüyor-

du. Onun sözünü şu soruyla kestim: Bu egemenlik ve savaşın, bu konuda, üzerinde durulması gereken anlamı nedir? Yanıt: Anlam mı? Hiçbir anlamı yok: Bunlar ortaya çıkan olaylardır. Anlamın, benim savaşta ölümle yüzyüze gelen ve susuzluktan kıvranan arkadaşlarıma su götürmem gibi çok yüksek bir değeri vardır.

9 Kasım 1938'de bir yükseköğrenim öğrencisi SA-önderi olarak (1) Yahudilere karşı düzenlenen örgüte katılmıştı. Sonra annesine bir olay anlattı. Üstlendiği görevi, elden geldiğince yumuşak olarak, yerine getirmişti Girdiği bir evde aldığı tabağı döşemenin üstüne kaydırır biçimde atarak şangırdatırken arkadaşına şöyle bağırmış: Ben durumu saptadım, bu ev kırılıp dökülmüştür, bunları söyledikten sonra evini yıkmadan oradan ayrılmış. Ancak, öyküyü şöyle sürdürür. Ben, arkadaşıma öyle büyük ve yüreklendirici bir etki yaptım ki içinde hangi güçlerin uyuduğu ve neye elverişli olduğu görüldü. Bu, gelmekte olan bir savaş için başarı umutları verir. O, yeni bir davranış türü ve önder büyüklüğü örneği verdi. Korkuttuğu annesi, sözünü keserek şunu söyledi: Oğlum sen bunların hepsine inanmıyorsun: O, kısa bir süre şaşakaldıktan sonra dedi ki: Hayır, ben inanmıyorum, ancak inanılmalıdır.

Bunlardan birincisi, oldukça yalın insanseverlik içinde, bir yer buldu, ancak önemsiz sayılsa bile, dünya egemenliğine özgü düşüncelerle bulanıklığa düştü. İkincisi, şu kanıyla önemli bir tutumu açıga vurdu: Burada sorun insanın neye inandığı değil, tersine neye inanacağıdır. Bu olağanüstü bir yanılmadır. İnanma, inanma için inanma oluyor. Duruma uygun, her şeyi yoksayıcı uygulamalar, olumlu olmayı bile ister: Her anlamdan vazgeçmek için gözü pek olmak istenir ve istenen bir anlamsızlık, anlam olarak öne sürülür. Dahası «yararsız görev» bir işbaşarma diye istenir -her şeyi kurban edici, ancak bir hiç için kurban edici tutum-, herhangi bir nesne konusunda tutkulu bir onaylama, hiçlik için aşırılığa varmış boş kesinlik istenir. Özdeğer, yurtsevgisi,

(1) SA- *Sturm-Abteilung*/Nazi Ordusunda Saldırı Birliği.

bağlılık gibi eski sözcüklere yapışılır; ancak hepsine makineleşme, buyruk, korkutma yöntemi adına değer verilir. Bu durum, bu sözcüklerin kapalı yerlerde kaldığını gösterir. Demir yüz örtüsü içinde bir tutum geliştirilmiş, patlamanın sınırına değin gerilmiş içeriksiz bir saltçılık.

Bu umutsuzluk içinde bir sürü öneri: Her değer için «patlama» geçerli sayılır, devinim içinde böyle kıvanç duyulur, yenilik ve eskilerin yarattığı yıkım yaşatılmak istenir. Cengiz Han, Ci Huang Ti, Agathokles ve her zaman olduğu gibi İskender, Caesar, Napoleon gibi büyük bir baskı yöntemi uygulayan bütün insanlara karşı derin saygı duyulur.

Geçmişe dönüş övülür, buna karşın; tarihöncesi olsun, ilkel toplulukların varlığı olsun, ilkenin böyle bir çekiciliği ve ölümsüz gerçekliği vardır. Ya da ortaçağ, birbirine bağlı durumların, bütün imparatorlukların büyük düzenleri, onlara biçem veren yüzyıllar övülür.

Yeni bir söylence istenir, bu söylence baskıya dayanan yönetim eylemlerinin içine yerleştirilir ya da bu söylence Hölderlin, Van Gogh (ya da onların beceriksiz öykünücüleri) elinde tapımı süren yüce bir ekin çevresinde geliştirilir. Bu arada, bu söylencenin ancak böyle büyüklerde olağanüstü bir önem kazandığı, onların kesin gerçekliği içinde yıkıntılaşan tinsel sayrılanmayla köklü bir bağlantısı olduğu unutulur. Olandaki gerçek söylencesel varlık, bu söylenceyle ilgisiz dünyada beklenmeyen güçlü bir etkidir. Hölderlin'in salt tini gerçekte unutulmazdır, onun söylencesi büyüleyicidir, onun çevresine girmek bir mutluluktur. Ancak bunun hepsi gerçek söylence değildir, çünkü o düpedüz bu bireysellik içinde kalmış, topluma karışmamış, bu yüzden de birdenbire hiç yokmuş gibi olmuştur.

Her zaman, dinsel içdökmelerin önerilmesi sözkonusudur. Her nesne saçmalığın çevrintisi içinde birbirine karışınca, dinsel içdökmeler süreklilik gösterir. Dinsel içdökmeler çoğaltılır, özgürlük çağın kaçan anlayışına uygun biçimde, kargaşa ya da baskı yöntemine dönüşerek geçerlik kazanır. Bugün, onun, sınırlandırılmamış uygunluğu (orthodoxi)

tüm insan bağımlılığını gösteren niteliğidir (1) -ancak dini yeniden düzenleme yoluna gitmeden, eski gibi korumayı amaçlar: Bütün yaşamın içiçeliği her gün, doğumdan ölüme değin -olduğu gibi kalır- her nesnenin içinde ortaya çıktığı uzay ve onun aracılığıyla insan, her zaman evdedir. Bugün bile din bir yaşam çevresidir, pazar günü ve öteki yaşam dışında ne varsa dine bağlıdır.

Dinler, seçenekleri olan «Hiççilik ya da tanrısal bildiri ile» felsefeyi geçersiz sayar. Felsefe suçlanır, anlıksal bir yaratıcı olarak çağdaş anlayışın yıkılışında suç ortağı diye görülür.

Felsefenin sonunun geldiği konusunda dinlediğimiz yalnız, bu seçenekleriyle birlikte tanrısal bildiri inancına götürmek için, bize baskı yapmak isteyenler değildir. Felsefenin sonunun geldiği, felsefeye özgü düşünce bağımsızlığına bir türlü katlanamayan, Nasyonal Sosyalizm'ce de ileri sürülmüştür. Felsefenin, biyolojiye özgü dünya görüşü ve insanbilim aracılığıyla eksikliği giderilmelidir. Öte yandan Hiççiliğin her biçimi felsefeyi bir yanılsamalar, anlamsız düşler, etksiz kendi kendini aldatmalar dünyası geçersiz saymaktadır. Ona göre, din ve felsefenin, ikisinin de, sonu geldi. Yeni, ancak, yanılsamasız insanın temelsiz ve ereksiz özgürlüğü olabilir. Buna, son olarak yaygın ve yüzeysel bir kanı daha katılabilir, o da felsefeyi en azından, biktırıcı sayandır, çünkü felsefe çağımızın varlığı, onun güçleri ve eylemleri konusunda kördür. Sorulan şuydu: Neden felsefe? Felsefenın yardım ettiği bir nesne yok. Platon, Grekler'e yardım edemedi, onları batmaktan kurtaramadı, daha bu batışa dolaylı olarak yardım etti.

Felsefeyle ilgili bütün yadsımalar başka bir kaynaktan da gelmektedir. Ya felsefenin kendisi için korkulur bir varlık olabileceğini sanan katı bir inanç içeriğinden, ya felsefe

---

(1) *Orthodoxi:* Orthos/doğru, doxi/kanı sözcüklerinden oluşan orthodoksi/doğru kanı, uygunluk, tek doğru olan inanç anlamlarında söylenir, dinde genel geçerlik taşıyan tek doğru kanı diye açıklanır. (Ç.)

için hiç önem taşımayan varlık ereklerinden ya da her şeyi, buna dayanarak felsefeyi değersiz diye geçerli saymayan bir Hiççilikten.

Oysa felsefe yapmada, bütün felsefeye karşı çıkanlarca görülmeyen bir konu vardır: İnsan onunla kaynağını kazanır. Bu anlamda felsefe koşulsuz ve ereksizdir. Felsefe ne başka bir nesne aracılığıyla temellendirilebilir ne de bir çıkar sağlama amacıyla savunulabilir. Felsefe, insanın tutunabileceği bir direk, bir saman çöpü değildir. Felsefe buyruk altına alınamaz. Felsefe bir çıkar için kullanılamaz.

Şunu ileri sürmeyi de göze alıyoruz: İnsanlar yaşadıkları sürece felsefe tükenemez. Felsefenin ortaya attığı sav şudur: Yaşamın anlamını kazanmak için dünyada her ereğin üzerinden aşmak -bu ereğin kapsayıcı anlamı görünüş alanına getirmesi- bu anlamı, yaşamla yatay duruma getirerek güncel varlık ortamında gerçekleştirmek -bu gerçek varlık aracılığıyla geleceğe yardımcı olmak- hiçbir zaman insanı ya da belli bir insanı yalın bir araç durumuna düşürmemek.

Felsefe yapmanın kalıcı görevi şudur: Gerçek insan olmak, varlığımızın bilincine bu yolla varırız- ya da benzeri: Kendi kendisi olmak, bu yolla da Tanrı konusunda kesin bir görüşe varırız. Bu görevin yerine getirilmesinde şu kalıcı öğeler vardır:

Her zaman ve bugün bile felsefe *uğraşının* görevi şunları sürdürmektir: Kategorilerin ve yöntemlerin gelişmesi -temel bilgimizin yapı kazanması, bilimlerin dünyada yönlendirilmesi- felsefe ve tarih bakımından bilgi edinme -gerçeköteşini ilgilendiren kuramsal düşüncenin, varoluş felsefesinde aydınlatıcı düşüncenin işlenmesi.

Her zaman erek, birey olarak, insan bağımsızlığının kazanılmasıdır. İnsan felsefeyi, kendi gerçek varlığıyla bağlantı içinde, edinir. İnsan bağımsızlığı, dünyada ortaya çıkan her nesneden, aşkın varlığa bağlılığın derinliği dolayısıyla, kazanılır. Lao-Tse'nin Tao'da, Sokrates'in tanrısal görev ve bilgide, İeremias'ın Jahve'de kendisine bildirdiği Boethius, Bruno, Spinoza'nın bildikleri: Felsefeyi bağımsız ku-

lan nesneydi. Bu felsefeye özgü bağımsızlık ne egemen düşünce özgürlüğünün inançsızlığıyla, ne de ölüme karşı çıkan dirimsel güçlerle değiştirilebilir.

Her zaman, *gerginlik* içinde, şu görev vardır: Bağımsızlığı *dünyanın yakınında*, vazgeçiş ve yalnızlık içinde - ya da *dünyada*, gene dünya dolayısıyla, ortak etkileyişle, onsuz yıkıma sürüklenmeden bulmak. Sonra felsefe, özgürlüğünü yalnız başkalarının özgürlüğüyle, yaşamını yalnız insanla iletişim içinde, isteyen bir neşnedir. Bir delinin Konfüçyüs'a söylediği gibi: «Bu, sonuç alamayacağını bilmesine karşılık işini sürdüren adamdır»- Apaçıklığını saltıklaştıran sonsuz bilgi konusunda bir gerçeklik, ancak felsefe inancının derin gerçekliğini sarsmayan bir gerçeklik.

Felsefe bireylere yönelir. Bu dünyada, şimdiki durumda, felsefe yapma konusunda, bireyin kendi kendine itilişi yaşanan bir olaydır. Çünkü, ancak, böyle bir kimse -yalnızlık içinde kalabilen- doğru bir iletişime gidebilir

Felsefenin, kurallaştırılmış, olduğu gibi kalıcı görevleri içinde, bugünkü görevi konusunda, konuşulmaktan vazgeçilir mi?

Usa olan inancın tükendiğini duyduk. Yirminci yüzyılın büyük ilerleyişi usun (logos), dünya düzeni görüşünün düşüşü olmuştur. Birini kurtarıcı yaşam bilincinde kıvancaötekini tinin, insanlığın yıkımına yolaçan yazgının, bu büyük kötülüğünden dolayı yakınmaya sürükleyen dünya düzeni.

Burada şu da söylenebilir: Bu ilerleyişin kendi gerçekliği vardır, çünkü o, usun bıraktığı bir anlığın özgüvenliğini yıkmış, bir evren uyumu yanılmasının örtüsünü kaldırmış, tüzel bir duruma ve yasala güvenmeyi geçersiz kılmıştır. Arkasında, psikanalizce açıklığa kavuşturulmuş bir yaşam düşüklüğünün gizlendiği ve sözcüklerde görkemli bir biçimde dışa vuran davranışlar vardı. Bu tinsel sağıltım (psikoterapi) eyleminde çığırından çıkmış bir dünyagörüşü olurcasına genişleyen tutumun yalancı bir çağ karşısında ve bağımsızlığı içinde kendine özgü bölümsel bir gerçekliği vardı.

Bütün dallar kesilse bile kök olduğu gibi durur. Kök, kendisinden çıktığımız ve kanıların, alışkanlıkların, görüş tasarımlarının sarmaşıkları arasında unuttuğumuz kaynaktır.

Bugünkü görev, gerçek usu kendi varlığı içinde, yeniden temellendirmektir. Bu; Kierkegaard, Nietzsche, Pascal ve Dostoyevski'nin belirledikleri anlayış durumu içindeki en itici istektir.

Bu isteğin yerine getirilmesi bir varolanın yeniden kuruluşu olamaz. Bugün, aşağıdaki ilkelerin elde bulundurulması gerekli görünüyor:

1 — Tedirginliğimizin sürekli uyanık tutulmasıyla dinginliği ararız.

2 — Hiççilikle yola çıkarak geçmişten gelene varırız.

3 — Felsefemizin gerçekliğinin koşulu olarak bilimlerin saltlığını ararız.

4 — Us sınırsız iletişim istenci olacak.

1. Tedirginliğimizin Sürekli Uyanık Tutulmasıyla Dinginliği Ararız.

Dinginlik felsefe yapmanın ereğidir.

En korkunç yıkım içinde, kalandan kuşkulanmak istemeyiz, çünkü o her zaman vardır. -Çok sıkışık durumda kalınca kaynağımızı anımsarız-. Ölüm korkusu karşısında, bizi, neyin dayanıklı kılacağını düşünürüz.

Felsefe, bugün bile, bizi eskiden Parmenides'in bildiği, felsefe yoluyla ulaştığı dinginlikten dolayı, Tanrı'ya saygı için adak olarak yaptığı sunağa getirebilir. Ancak bugün öylesi çok yanlış bir dinginliktir.

Şu durum ürkütücüdür: Biz, bugün, içinde bulunduğumuz bütün sarsılmalara ve yıkımlara karşın, gerçekten önemli bir şey olmamış gibi, her zaman korkulur duruma aldırmayarak, yaşamak ve düşünmek istiyoruz. Büyük bir mutsuzluk bizi güçsüz yakalamış, güzel yaşamı yoketmiş gibi bir durumdur bu. Hayvanların çiftleşmesinde görülen

azgınlığa benzer nitelikte ilkel yaşama sürüklenir gibiyiz. Hiçbir şey olmamış gibi bir durum. Bir anda, korku dolu, şaşırmış ya da azmış, biri ötekinden yakınmakta. Bunu sezen kimse, bir dinginlik ışığı bulabilecekmiş gibi, sarmaşıklar arasına sokuldu. Bu dinginlik tedirginliğe dönüştü. Çünkü, o, büyük bir korkulu durumdu. Ortaya çıkan olay yığınlar üzerinden, büyük bir acı olarak, geçebiliyor, insanın insan olarak bizimle bağlantısı kalmadan, aşkın varlığın sesini duymadan, geleceği görüyor ve davranıyoruz. Korkunç bir bilinç yoksunluğu, bizi, şaşkınlık içinde batıp gitmeye bırakmış gibi

Bu durum şimdi neyse, gelecekte de, öyle olacak; bunun için öykünmede değil, yönlendirme yolunda bir örnek vardır, o da Yahudi peygamberlerinin çağıdır. Filistin, Doğu ile Batı arasında, büyük Babil ve Mısır imparatorlukları arasında, kendi siyasal çöküşünü görmek, dağılmak gereğindeydi; bu kaçınılmazdı, sonunda da çölleşti. Büyüklerin siyasa topu olarak bir o yana bir bu yana atıldı. Peygamberler, bu yüzden, büyük öğütlerle ortaya çıktılar, ne Doğu ile, ne Batı ile bağlantı kurdular; koruyucu olmaya, dostlar kazanmaya, mutlu yaşamaya çalışmak, öncü olmak istediler. Bu esenlik peygamberlerinin karşısına, bugüne değin onların adlarını taşıyan mutsuzluk peygamberleri çıkıverdi. Durumu gördüler; Doğu'ya da, Batı'ya da karşı çıkmayı bir yana attılar. Onlar, birden ortaya çıkan yıkımı önceden gördüler. Oysa onlar, o zaman, gelişigüzel ortaya çıkan ezici güçteki savaş araçlarını görmediler, tersine onlar bireyin içindeki bilinmez olan anlamı gördüler. Dünyayı halı gibi düren Tanrı vardı. Tanrı, Asur halklarına, ulusları egemenlik altına aldırttı. Onlar da ulusları kuşyuvalarını alır gibi buyruk altına aldılar. Tanrı, insanların ve devletlerin, kendisi için bir araç olarak, çalıştıkları olayın akışını yönlendirdi. İnsanlar, gereken işleri isteyen bir Tanrı'nın varlığından kuşkulanmaksızın bunu yapmalıydılar, çünkü o Tanrı'dır, öyle istiyor. Böyle söyleyen peygamberler, kendi uluslarını daha sonra, bütün insanları uyarmak istediler. Onların tek öğütü vardı: Salt, töreye uygun bir yaşamla Tanrı'

ya boyun eğmek. Dünya yoktan yaratılmıştır ve hiçtir. Anlam, Tanrı'ya boyun eğen insanın yaptığındadır. Tanrı'nın ne istediğini, on bağımsız buyruk söylüyor. Tanrı o zaman istediğini şimdi de istiyor. Buna inanan peygamberler, tanrısal yaratmayı sürdürmek ve bildirmekteydiler. Oysa bu olay çok kuşkuludur. Tanrı doğrudan insanlara seslenmiyor. Bilgisizlik içinde korkunç karar gereklidir. Hiob'un soruları yanıtsızdır Kendiliğinden karar vermenin doruğu Jeremias'tır.

Biz, peygamberler değiliz artık. Eskiden büyük olana öykünmeye de kapılmıyoruz. Ancak, bugünkü, anlayış tedirginliğinin ve hangi dinginliğin aranabileceğinin açıklığa kavuşması yolunda bir durum karşılaştırması yapıyoruz.

Son yüzyılda, peygamberlerle ilgili, bir benzetim vardı. Kierkegaard ve Nietzsche, insanlığın gidişi karşısında apaçık ve korkunç çöküş nedeniyle, uyuyan bir dünyayı boşuna uyandırmak istediler. Onlar, bugün, bizim temel algılarımız konusunda da çok gereklidirler. Bugün bile, onlar, gerçekten uyarmak için, ereklerine ulaşamadılar.

Onlar, örneği olmayan, bambaşka kimselerdi. Onların ardınca gitmek, onların kişisel istencine karşı olmaktır, onları anlayan bir kimse için buna olanak yoktur. Onlar, çağın özverili kimseleri ve peygamberleriydi. Olağanüstü ve bize yabancı, kalıcı olumluluklardan ayrılmayan en derin gerçekliği getiren o ikisidir. Kierkegaard saçmanın, olumsuz kararın inancı olarak yeni bir Hıristiyanlık yorumu getirdi, bundan dolayı bir uğraş benimsemedi, evlenmedi, yalnız gerçek bir Hıristiyan ermişi olarak kaldı -öyle bir yorum ki benimsendiği yerde Hıristiyanlığın sonu gelmiş anlamı çıkar. Nietzsche, düşüncelerini istenç erkinden, üstinsandan ve sonsuz dönüşümden yarattı, bunlar kiminin başını şaşkına çevirdi. Ancak, bu düşünceler de Kierkegaard'ın başdöndürücü Hıristiyanlığı gibi benimsenemez türdendi.

Kierkegaard ve Nietzsche'ye karşı yazılan, çokluk, bir uykunun sürüp gitmesini dilemeyi andıran çürütmeye yönelik, görüşleri anlamsızdır. Bu eleştirel savlar birtakım yıpranmış doğruluklar getiriyor. Bunlar, ancak, Kierkegaard ve

Nietzsche dolayısıyla, içimize sokulan, kılçığı çıkarmak isteyen türdendir. Bu nedenle, gerçekte, felsefenin gerçekçi evrimine katkısı olmayacak, çünkü, bu iki büyük kişiden kaynaga varıcı bir görüş oluşturamamıştır. Onlar, kendi kişisel yapıtlarının dağınıklığı ve kişisel yaşamlarının özverisi içinde eşi bulunmaz olanı bize açıkladılar. Bız, yanlış bir dinginliği benimsediğimiz sürece onlar vazgeçilmez tedirginliğin kurucuları olarak kalırlar.

2. Hiççilikle Yola Çıkarak Geçmişten Kalana Varırız.

Tedirginlik, bizim için, Hiççiliğin kendi kendini anlama olanağı olarak varolduğu anlamına gelir. Biz, inançla, halkın ortak benlik bilinciyle bağları koparmışsak geçerli kuralların dağılışını, temelsizliği tanırız. Nietzsche döneminden buyana pek az kimse böyle deneyler edindi, kimi 1933'ten beri, ötekiler daha sonra. Bugün, o durumları bilmeden düşünen insan yok gibidir. Şimdi, belki hepsinden kopmuş, tarihsel anlardan sözetmiş olanın, konuşmaya başladığı, insanların bize seslendikleri yerden, buraya geliyoruz. Hiççilik, tarihsel bir deney gibi, düşünsel bir eylem olarak, tarihsel birikimin daha derinden kazanılmasına varan bir geçiş olur. Çünkü Hiççilik, daha baştan beri, yalnız kaynağa giden bir yol değildi -Hiççilik felsefe gibi eskidir- tersine içinde doğruluk altınının ayrışma gereğinde kaldığı bir asittir.

Baştan beri felsefede bir yerden bir yere taşınamayan bir nesne vardır. İnsan durumlarının ve varlık görevlerinin tüm davranışında, bilimlerin ilerleyişinde, bütün kategoriler ve düşünce yöntemlerinin gelişmesinde sözkonusu olan, sonsuz bir gerçekliği, yeni koşullar altında, yeni araçlarla açıklığın daha büyük olanaklarıyla kavramaktır.

Bizim, burada, bugünkü görevimiz; bu sonsuz gerçekliğin doruğa götürülen Hiççiliğini, yeniden, kuşkusuz duruma getirmektir. Bu da dıştan anlaşılmayan, açıkça gözlemlenemeyen, ancak içsel ve kişisel bir olayda bulunan, bir tutumla geçmişten gelene anlamaya dayanır.

Buna; bilimler ve felsefenin elaraçları olan düşünce ilerleyişini; gerçek felsefe uğruna, bir yana attığımızı da katalım. Daha iyi bir gelecek için, yalın tarihsel ilgi konusunda, daha geniş ilerleme basamağı olarak artakalan, bir geçmişi bıraktırmak yanlış anlayıştı. Böyle anlaşılan bir yeni; yanlış bir doğru olarak, geçerlik kazanır. Bu yeninin bulunmasıyla, insan kendini tarihin doruğunda sezer. Bu temel tutum, çokluk, son yüzyıl bilgelerinde vardı. Onlar, şimdi, gerçek bir felsefeyle işe başlamak için, her zaman, bütün geçmişi yepyeni bir nesneyle bir yana atmayı düşünüyorlardı. Descartes'ta, bütün saygınlık ve en çok haklılık içinde, Kant'ta daha görkemli nitelikte, Alman Ülkücüleri diye anılan Fichte, Hegel, Schelleng'te, sonra gene Nietzsche'de durum böyleydi. Tragedyanın ardından satyr oyunu geldi. 1910'da, Husserl; *Logos*'un ilk sayısında çıkan yazısıyla, felsefeyi kesin bir bilim olarak görüyordu. Husserl, o yazısında kendi alanının en önemli, egemen ve sonuçlandırıcı bir öncüsü olarak, ilk kez felsefenin kesin temelini kuruyordu, anlayışlar ayrılıyordu artık. Bu Görüngübilim ve Yeni-Kantçılığın ussal öğretisine duyulan bütün saygıya karşın, ileri sürülen başka savlar eksiksiz bir sevgiyle geçmişten gelen felsefenin özünü sonsuz gerçek olarak, araştırdı, yeni olan üzerinde durulmaya değer bir çaba gösterdi. Bu saldırgan yeniliğin sesi böyle sürüp gitti, yanılmıyorsam ilkin, şimdi, yokoldu: İlerleme düşüncesi, içinde tarihsel yenilik olarak, kaynağa dayalı deneyin yanlış anlaşıldığı bir biçimdir. Çünkü felsefe çağdaş bilimle karışmıştır. Buna, felsefe yapmanın, egemenlik-erk ve geçerlik istenci de katıldı. Felsefe, böylesi değişme içinde göründüğünden bambaşkadır; insanın felsefe bilincine vardığından beri, ölümsüz bir varlıktır. Bir yenilik yararına tarihsel temelden sökülme ve tarihin; gönül uyarınca yorumlara katmak için bir taşocağından çıkarılan, yapı gereci gibi kullanılması, Hiççiliğin temelsizliğine giden yoldur. Biz, ne geçmişin saltıklaştırılan görünüşlerinin buyruğu altına girmek isteriz, ne varolanların gözlemlenen beğenci içinde, gereksiz yere uzaklara sürükleniriz, ne de hepsinden önce tarihsel temelden kopabiliriz. Biz bun-

ları yaptığımızda Hiççilik acı dolu bir işlem aracılığıyla bizi kökensel gerçekliğe doğru geri götürür.

Hiççilikten, yeniden doğan temel tutum felsefe tarihine başka türlü bakmayı öğretir. Üç bin yıl, tek varlık gibi, felsefe tarihi oluyor. Felsefeye özgü düşünce oluşumlarının değişik biçimleri, kendi içlerinde, bir gerçeklik saklar. Bu düşünce birliğini kavramaya çalışan ilkin Hegel'dir. Hegel, öyle yaptı ki, bütün daha önceki dönem onun felsefesiyle bağlantı içinde bir önbasamak ve tikel gerçeklik olmuştu. Burada gündeme gelen; felsefenin her zamanki yetkinleşmesini öğrenebilmek için, boyuna yenileştirilmiş iletişimler içinde kalmamız, geçmişin büyük görünüşlerinden değil de şimdi varolandan bir şeyler aktarma yoluna girmemiz, gibi bir durumdur.

Her felsefe, içinde yaşanan dönemin varlığı olursa, kendini kaynağın görünüş alanına çıkan şimdiki varlığı diye bilir, evrensel geçmişi varlığının vazgeçilmezliği olarak anlar. Kendisinden yoksun kaldığımız zaman, geçmişsiz, geleceksiz yalın bir sürenin hiçliğine batacağımız bir anı olarak kendini görür. Zamanlılığın geçiş-varlığında şimdiki varlığını ve eşzamanlılığını bilir.

3. Felsefemizin Koşulu Olarak Bilimlerin Saltıklığını Arartz.

Sürekli bir gelişme gösteren tekniğin koşulu olan varlığımız çağdaş bilimdir. Bu bilim çok geniş bir alana yayılır. Bu bilim, insanlık tarihinin tinsel bir kesitidir, -teknikten ayrımlı olarak- çok az kimse; insan topluluğu bilim-öncesi bir düşünce biçimi içinde yaşamını sürdürürken, bilim sonuçlarından yararlanarak, sivri çadırlarda yaşayan ilkel Avrupa halkları gibi tören giysileri ve yalancı inciler yaptığı dönemin bilincine varmış, onu işlemiştir.

İlkçağların sonlarında; Grek uygarlığı konusunda, ortaçağın bitiminden buyana, ilk kez; gerçek, daraltılmamış bir araştırmayı sınırsız bir özeleştiriyle yapan, dünyada or-

taya çıkan, çıkabilen ne varsa sergileyen yeniçağ olmuştur Bilim yöntemle ilerler; genel geçerlik taşıma eğiliminden kurtulamaz. Bu durumu, elverişli olduğu oranda, her yerde nesnel bir onay görür. Bu onun kendi çalışma ortamında eleştirel olmanın bilincine varmasıdır. Böylece her zamanki varlığının bütünlüğünü dizgesel kesinliğe ulaştırmayı amaçlar. Bilim için bitiş yoktur, tersine görünmez olana doğru giden, bir ilerleyiş içinde yaşama vardır. Dünyada görünen ne varsa bilim onu kendine konu edinir. Bilim, kimsenin önceden sezmediğini bile ortaya çıkarır. Bilim, bizim, varolmakta-olan konusundaki bilincimizi keskinleştirir, ışıldatır ve uygulamayla ilgili etkilemeye, dünyada kendiliğinden bir yere oturamayan; ancak her zaman bilimsel araştırmanın konusu olan ereklerden kaynaklanan, gelişmelere katkıda bulunur.

Bilim, felsefe yapmanın vazgeçilmez koşuludur. Ancak bilim aracılığıyla ortaya çıkan tinsel durum, bugün felsefede birtakım istekleri de ileri sürmüştür. Bunlar, ilkçağların açıklığı ve çetinliği içinde belirlenmiştir:

1. Bilim, eksiksiz, bir *arınmışlık* içinde başarı sağlar. Çünkü, nesnel işlem ve ortalama bir düşünce içinde bilimsel olmayan birtakım savlar ve tutum türleriyle karışmıştır. Salt ve katıksız bilim, dünyada varolmakta olanın genel alanıyla ilişki içinde, bireysel araştırıcı kişilerde; tinsel varlığımızın bütününde olduğu gibi, çok uzakta bulunsa da, ereğine görkemle ulaşır.

2. *Bilimsel saçmalık*, aydınlığa kavuşmak ve başarmak içindir. Bizim çağımızda, bilim konusunda, sözde sağlam tutum sayılan, sürekli bir inançsızlık geçerlidir. Bilimsel diye nitelenen sonuçlara inanılarak körükörüne uzmanların buyruğu altına girildi; bilimle, tasarıyla dünyanın eksikliz bir düzene kavuşturulacağına inanıldı. Bilimden; yaşam için, bilimin veremeyeceği erekler beklendi, -genelde bilim için erişilmez olan bir varlığın bilgisi umuldu

3 Felsefe, yöntemsel olarak yeni bir açıklama getirmektir. Felsefe, yöntemsel düşüncenin temel ve kalıcı anlamında bilimdir. Nesnelerle ilgili araştırmanın salt çağdaş

anlamında; genel geçerlik taşıyan, herkes için özdeş zorlayıcı bilgiye götüren, bir bilim değildir.

Felsefe ve yeni bilimin karşıt bileşimi, Descartes ve onun bu yüzyılın anlayışına uygun yanılgısı, bilim konusunda, sözde genel bilgiye yolaçtı ve felsefeye yıkım getirdi.

Bugün bilimlerin arınmışlığı ile felsefenin arınmışlığı başarı sağlamıştır. İkisi de birbirinden ayrılmaz, oysa ikisi de özdeş değildir. Felsefe ne öteki bilimlerin yanında bir uzmanlık bilimidir, ne bütün öteki bilimlerin sonuçlarından oluşan en yüksek aşamada bir bilimdir, ne de bütün öteki bilimlerin güvencesi yolunda temellendirici bir bilimdir.

Felsefe bilimle bağlantılıdır ve bütün bilimlerin ortamında düşünür. Bilimsel gerçekliğin arınmışlığı olmayınca, onun, gerçekliği de, genelde, geçersizdir.

Bilim, bilimlerin evreninde; önceleri felsefe olarak bütün bilimlerin içinde gelişen, tasarımların yönetimi altındadır. Ancak, bu tasarımlar olmadan da, bilimsel bir temellendirme olabilir.

Gerçeklik bilincinin yeni görünüşü; ilkın son yüzyıl bilimlerinin temelinde, ortaya çıktı, ancak yerine daha ulaşamadı. Onun gerçekleştirilmesiyle ilgili çalışma tarihsel anın zorlayıcı gerekimlerine dayanır.

Bilimin, birbiriyle bağlantısız özel alanlara ayrılmasına, yığınlardaki bilim saçmalıklarına, bilim ve felsefenin saptırılması sonucu, elverişsizlik içinde felsefenin savunmasız kalmasına karşın, araştırma ve felsefe bizi kesin gerçeklik yoluna getirir.

4 Us Sınırsız İletişim İstenci Olacak.

Her gün etkisini gösteren bir ortak yaşamın kesin geçerliği dolayısıyla, insanlar arasında iletişimi, az görülür özel bir sorun durumuna getiren, birlikte bulunma bağlantısıdır. İnsan, şöyle bir sözcükle mutlu olabiliyordu: Biz birbirimizle konuşamayız, Tanrı'ya yakarabiliriz. Bugün, birlikte yakaramadığımız yerde, yetkin bir bilince ulaşılır, çün-

kü insan varlığı, insanlar arasındaki iletişimin içtenliğiyle bağlantılıdır.

Varlık, görünüş içinde; insanların türlülüğü, inanç kaynaklarının, toplumların tarihsel biçimlerinin türlülüğü dolayısıyla, özel alanlar üzerindeki duruma göre, parçalanmıştır. Özdeş bir-aradalık yalnız bilim ve teknik alanındaki bilincin kapsayıcı varlığı içindir. Yalnız, soyut ve ortak bir bilinç niteliği taşıyan bu birbiriyle bağlanmalar, gerçek insan için, bir bütünlük içinde, iletişim ortamında olduğu gibi, savaş aracı niteliğincedir.

İnsanda her gerçek tarihseldir. Tarihsellik de çok katlı tarihsellik anlamındadır. İletişim isteği bundan dolayıdır:

1. Tarihsel olan, başka bir varlık niteliğinde ortaya çıkar, gerçek tarihsellikten çözülmez.-

2. Genel geçerlik taşıyan oluşun nesnelliği, doğru olanın geçerlik savını, güçsüzlüğe uğramadan sarsıntıya götürür.-

3. Gerçek nedenin koşulsuzluğunu yitirmeden, iletişimin sürüp giden kesintiye uğraması yüzünden, inancın her nesneyi tekeli altında bulundurma savına geçerlik verir.

4. Başkasıyla sürdürülen çekilmez savaşı tarihsel olarak kavramak, bu savaşı her zaman sevilen bir savaşa çevirmek, toplumda ortaya çıkan gerçeklik dolayısıyla kendi özüyle bağlı kalmak, soyutlanmamak, dışlaşmamak, bireyselleşme noktasına varmamak gerekir.

5. Doğrultu, yalnız değişik türde tarihselliğe varan açık bir kopuşla derinliğe ulaşır. Hepsi beni ilgilendiren, topluca bu temele dayanan, bu durumlardan ancak birini elde edebilirim.

Felsefe inancı, bu eksiksiz iletişim gücünden ayrılamaz. Çünkü sağlıklı bir gerçeklik, ancak, kuşatıcı varlığın ortada bulunuşu içinde, inancın tartışılması sırasında gelişir. Şu önerme; bu nedenle, geçerlidir: *Yalnız inananlar iletişimi gerçekleştirebilirler*. -Buna karşılık, gerçek olmayan ise, karşıt durumdaki inanç içeriklerinin durağan duruma getirilmesinden doğar. Bundan dolayı şu önerme de geçerlidir: *İnanç çatışmalarıyla hiçbir olumlu iş görülmez* Felsefe inan-

cı, her çöküşe sürüklemede ve her çöküşe yönelik istemede bir şeytanlık görür.

İletişim inancının karşısına şöyle bir *yerme* dikilir: Bu iletişim inancı temelsizdir. Oysa insanlar öyle değildir. İnsanlar, kendi tutkularınca, eski istençlerince, birbiriyle yarışan varlık ilgilerince eyleme itilir. İletişim, insan yığınında her zaman, kesinlikle yadsır. En iyisi, uzlaşmalarda, iletişimi engelleyen orta durumlu bir başıboşluk ve düşüklüğün gizlendiği, yasalar altında, düzenin kurulmasıdır. Pek çok insanın istediği, önce, doğru bir yıkıma gidiştir.

Buna karşı söylenecek şudur:

1. İnsanlar oldukları gibi değildir, tersine her zaman şu soru ve görev gündeme gelir: İnsanlarla ilgili bütün genel yargılar bilinebilir artık.

2. Her biçimin iletişimi, insan bilgisinin temelinde, insana bağlıdır. Bu onun insan olması sonucudur. Çünkü iletişimin her zaman olanaklı kalması gerekir. İnsan onun ne denli geç geleceğini bilmese bile öyledir.

3. Sınırsız iletişim bir izlence (program) değildir, felsefe inancının kapsayıcı varlık istencidir.- İletişimin görüş ve yöntemlerinin, kendine özgü, bütün basamaklar üzerinde temellenmesi, ilkin, bu varlık istencinden dolayıdır.

4. Sınırsız iletişim olanağı bir bilginin ürünü değil, insan varlığına giden bir yoldaki karardır. İletişim düşüncesi bir temelsiz görüş değil, inançtır. O, ister karşı çıksın, ister inansın, şimdiki varlıkla ilgili bir sorudur: Biz, insanlar için olanak, birlikte yaşamak, birlikte konuşmak, bu birlikte olma dolayısıyla gerçekliğe varmak ve hepsinden önce yolda, gerçekten kendi kendimiz olmak...

Biz, bugün korkulur durumda, iletişimi kendimiz için temel sav olarak anlıyoruz. Kuşatıcı varlık yöntemleri içinde, kendi değişik kaynaklarından dolayı, iletişimin aydınlatılması felsefe yapmanın temel konusudur. İletişimi, bütün olanakları içinde gerçekleştirmek, felsefe yaşamının güncel görevidir..

FELSEFENİN SINIRLARI

Felsefe ve Bilim

Felsefe başlangıcından beri bilim olarak ortaya çıkmış, bilim diye de anlaşılmıştır. En yüksek ve en kesin bilgi erekti, onun için çalışan, ondan kanat takınmıştı.

Onun, gerçekten bilim olup olmadığı konusunda bir sorunun ortaya atılabilmesi, özel, yeni bilimlerin evrimini anlamaya bağlıdır. Bu bilimler, 19'ncu yüzyılda, çokluk da felsefeye dayanmadan, gelişim sağlamıştır. Bu bilimler, çok kez, felsefeye karşıt durumlarda, ona karşı çıkarak, sonunda da bir yüzeysellik içinde işini sürdürdü. Şimdi, felsefenin bilim olması istendiyse, bu eskisinden bambaşka bir durumdur, şöyle ki: Felsefe bilim olmalıdır, ancak, bu yeni ve kendi yöntemleri dolayısıyla, inandırıcı bilimler gibidir. Felsefe nesnel konudan yoksun bir bilim olamayacağı gibi, ortadan kalkmaya da elverişli değildir.

Bundan birkaç on yıl önce, şöyle yaygın, bir kanı vardı: Felsefenin, bilimlerin ayrılışına değin, oldukça uzun süren bir çağı oldu, başlangıçta evrensel bilimdi. Şimdi, hepsi birer araştırma alanına ayrıldı, felsefenin çağı geçmiş artık. Daha sonra, öyle bir düşünceye sarıldı ki, bilimin gerektirici bir genel geçerlik kazandığı, ölçüler içinde, felsefeyi yadsı-

ma gözle görülür bir duruma geldi: Felsefe, birtakım boş düşünceleri geliştiriyor, kanıtlanamayan savlar ileri sürüyor, deneyden yoksun kalıyor, yanılsamalarla insanı saptırıyor, doğru araştırmaya yönelik güçleri kendi sonuçsuz eyleminde kullanmak için kapıp kaçıyor, bunu da bütün konusunda genel bir konuşma uğruna yapıyor.

Felsefe için böyle bir tablo yöntemsel, zorlayıcı, genel geçerlik taşıyan bilgiden kaynaklanan bilimin ışığında durmaktaydı. Artık felsefe, gerçekten, bir bilim olarak ayakta kalabilir miydi daha?

Ortaya çıkan iki tepki var.

İlkin: Saldırı yerinde görülmüştür. Bu yüzden, felsefe adına ortaya çıkan kimse, sınırlanmış görevlere çekilmiştir. Felsefe bütün konularını bilimlere verdiğinden, sonu gelince, onun tarihiyle bağlantılı bilgi, ilkin bilimler tarihinin bir etkeninin, sonra tin bakımından tarihsel bir olayın bilgisi olarak kalır. O zaman felsefe yanlışların, ortadan kaldırılmışların, kurtulma sürecinin tarihi olarak kendini geçersiz kılmış demektir. Felsefe tarihine düşen iş, felsefe yazılarından kaynaklanan, bilginin saklanmasıdır. Bu durumda felsefe, estetik yönden ilginç olayların bilimsel gerçeklik değeri taşımayan yalnız biçem ve tinsel içerik bakımından okumaya değer görülen önemsiz bir birikimi olur.

Başkaları, yeni bilim görüşünün ardından giderek, şimdiye değin gelen felsefeyi yadsıdılar ve sonunda felsefeyi daha dar sınırlı bir bilim olarak kurmak istediler. Onlar, felsefeden kalan görevi böyle anladılar. Çünkü felsefenin bütün bilimlerle ortaklığı sözkonusudur. Daha açıkçası mantık ve bilgi kuramı, görüngübilim de. Felsefe değerini yeniden kazanmak için, öykünme ve iyiliksever bir tutumla, kendini bilimin buyruğuna verdi. O zaman felsefe, bilgi kuramına özgü bir davranışla, bilimsel geçerliğin, soru sorma durumunda olmayan yetkisini temellendirdi- gerçekten can sıkıcı bir iş yaptı. Böylece, mantığı bir uzmanlık bilimi olarak geliştirdi; mantık da içerdiği konunun genelliğinden dolayı, her geçerli düşüncenın biçimi olduğunu ileri sürdü. Bugünkü felsefenin yerine geçmek için bir *mathesis univer-*

salis (evrensel bilgi) niteliğinde göründü. Kimilerince logistik tüm felsefe diye anlaşıldı.

Bugün, bu ilk tepkinin ürünü olarak görünen anlayış şudur: Felsefe, öteki bilimler arasında bir bilimdir, öteki uzmanlık dalları arasında bir daldır. O, ancak bu alanlar gibi, uzmanlarınca istenir, onun dar bir uzmanlar çevresi, toplantıları, özel yıllık dergileri vardır.

Bu ilgi çekici bilimselciliğe karşı, bir *ikinci* tepki vardır: felsefenin varlığına karşı çıkış, bilim olma savının genellikle benimsenmeyişi dolayısıyla, önemsenmedi. Felsefe gerçekte bilim değilmiş, o duyguya, sezgiye, düşlemeye ve üstün usa dayanırmış. Felsefe kavramsal bir büyüleme imiş, varlığın bilgisi değilmiş. Felsefe bir duygu atılımı ya da uyanık gözle istenen ölüm anlamına gelirmiş. Kimileri daha da ileri giderler: Bilimle bağlantı kurma felsefe için yersizdir. Çünkü felsefe her bilimsel gerçekliğin kuşku götüren yanını görmeye çalışır. Yeni bilimler, özellikle ussal yaşamın olumsuz sonuçları dolayısıyla, tin ve varlık konusunda tümden yanlış bir yolda yürümüyor. Felsefe özü gereği bilim olamaz, ancak gerçekliği de ortadadır.

Bu iki tepki -zorlayıcı, yöntemsel ve genel geçerlik taşıyan bilgi olarak kavranan bilimin karşısında, ona uyma ve onu tanımama gibi- felsefenin sonunun geldiği biçiminde görünüyor. Felsefe bilimin buyruğu altına konmuş ya da her bilimi yalanlıyormuş gibidir. Sözün kısası bilim hiçbir durumda felsefe değildir.

Bilimlerin felsefe karşısında kazandığı bu açık başarı, on yıldan beri, değişik kaynaklara göre gerçek felsefenin yeniden araştırılmasına yolaçan bir durum yarattı. Böyle bir durum ortaya çıkınca, somut işlemde olduğu gibi, felsefeyle bilim arasındaki ilişkiye göre yanıtlanmış bir soru gündeme gelir. O, birinci aşamanın nesnel sorunudur.

İnsan, kendi tarihsel kaynağını gözünün önünde canlandırırsa, her nesnel sorunun önemini anlar. Bu sorun, üç öğenin birbirine karışarak, içiçe girişinden doğdu. Bu üç öğe şunlardır: Birincisi yeni bilimin anlamı, ikincisi felsefeye özgü genel bilginin her zaman yinelenmiş deneyi, üçüncüsü

ilkin Platon'da görülen ve her zaman ondaki gibi açıklanan felsefeye özgü gerçeklik kavramı.

Önce: İlkin bu son yüzyılda gelişen *yeni bilimler*, dünyaya yeni bir bilimsellik getirdi. Bu ne Asya'da, ne ilkçağ Batısında, ne de ortaçağda vardı.

Bilim, gerektirici nitelikte kesin ve genel geçerlik taşıyan bilgi olarak, önce Grekler'de vardı. Ancak yeni bilimler, her bilimin bu temel anlamını, yalnız, daha açık olarak ortaya çıkarmakla kalmamış (her zaman iyice yetkinleştirilmemiş bir görev), kendi araştırmalarının anlamını, kapsamını, birliğini yeniden biçimlendirmiş ve temellendirmiştir. Bu bilimlerin birkaçının temel niteliğini göstereyim:

Yeni bilim için her nesne ilgiye değer. En ufak, en biçimsiz, en uzakta, en yabancı, ne olursa olsun, herhangi bir yerde gerçekten varolan, onun çevresinde bulunan önemlidir, çünkü vardır. Onun ilgisini çekmeyen bir nesne yok demektir. Ondan hiçbir nesne saklanamaz, gizlenemez, bir giz olarak kalamaz.

Dahası: Yeni bilimin evrimi sona ermemiştir, çünku sonsuz olana doğru ilerlemektedir Oysa ilkçağ bilimi her biçimiyle kendini bütünleştirmiş olarak ortaya çıktı, onun gerçek, her zaman birdenbire kesilen evrimi; anlamının bilincine varmamıştı. Yeni bilim, bir ya da birkaç ilkeden ortaya çıkan oluşu açıklayan, bilimsel bakımdan olanaksız olan, her nesneyi kuşatan dünya tasarımını kavradı. Başka kaynakları olan bir dünya tasarımı (Weltbild) güçsüzleşen bilimsel eleştiride bireysel saltıklaştırma yoluyla, kendi yanlış geçerliğini ileri sürebilir. Büyük çaplı birleştirmeler -daha eskiye giden bilgiden yoksun fizikte- gerçekliğin yalnız bir yanını kapsıyor. Gerçeklik, fizik dolayısıyla, büsbütün parçalanmış, temelsiz duruma gelmişti, o zaman bu durum sözkonusu olmamıştı. Çağdaş dünya ile Grek evreni arasındaki ayrım bundan kaynaklanır.

Dahası: İlkçağ bilimleri, karşılıklı bir ilgisizlik içinde, birbirinden kopuk durur. Bu bilimler somut yetkinlik anlamından yoksundu. Buna karşın yeni bilimler her yandan birbiriyle bağlantılıdır. Böyle olmakla birlikte onlar için ger-

çek bir dünya tasarımı sözkonusu değildi, bu bilimlerin bir dünya tasarımı da yoktur. Bu yetersiz oluş; bu tekilleşen bilgide; her bilgiyle bağlantı kurmaya çalışır.

Dahası: Yeni bilimler, düşünce olanaklarına pek az değer verir, insan araştırarak yeni bir buluş ortaya koyup onu sonsuza dönüştürse bile, bilimler düşünceyi yalnız belirlenmiş ve somut bilgi içinde geçerli sayar. Aşağı yukarı eski ve yeni atom kuramları; geçmiş kesin model-tasarımlar içinde, böylece, toptan yıkılıyor. İlkçağ bilimi, usa uygun bir yorumla sürdürülen deneylere uygulandı, onda kendiliğinden bütünleşen bir olanaklar yorumu vardı. Yeni bilim ise, çevrede, deney aracılığıyla ortaya koyma ve yineleme sonucu; araştırmanın bir aracı olarak, kuramın boyuna geliştirilmiş bir değişimidir.

Dahası: Yeni bilimler, kendi sorunları içinde, en dış çizgiye varır. Sözgelişi: Az çok ilçağda başlayan, görünenin karşısında düşünme, görüşaçılarının kavranmasında ve gökbilime uygulanmasında hep gözleme bağlıdır. Oysa bugün, özellikle çağdaş fizikte, en saçma sayılanı bile gerçekleştirmek için, her kapalı dünya tasarımına dağınık bilgilerle ulaşmak göze alınıyor.

Sonuç olarak: Bununla birlikte; bugün karşısına çıkan her nesneye araştırarak karşılık bulan, açık ve kesin bir yönteme dayanarak bilebilen, bilinmeyenden bilineni ayırmayı başarabilen bir tutum olanaklıdır ve bilginin tükenmez bolluğunu kazanmıştır (Grek hekim ya da teknikçisinin pek az başarabildiği gibi). Yeni bilim, her türlü kuşkudan uzak bir araştırma ve eleştiri temeline dayanarak, güvenilir bilgi edinmek isteyen bir davranış biçimi tanıyor. Onun ortamına girdiğimizde, biz de, temiz hava alıyoruz, gelişigüzel boş konuşmayı, usa uygun sanıyı, kendini beğenmiş kesin bilgiyi, yitmekte olan kör inancı görür gibi oluyoruz.

Yeni bilimde sözkonusu olan *iki öğe*, felsefeye özgü *genel bilgiyle* ilgili çok eski bir eğilimdir. Felsefe, eskiden beri, bütünü bilen -sonsuz olarak gelişen eylemsel bilgi değil de yetkinleşmiş bir öğreti, bir bilim olarak ortaya çıkmıştı.

Descartes'tan beri, yeni felsefe kendini yeni bilimle özdeşleştirdi. Öylece, genel bilginin felsefeye özgü eski bilim kavramı içinde olduğu gibi kaldı. Bu konuda, yeni bilimde, Descartes'ın yaptığı gibi *Galilei*'nin araştırmalarının da anlaşılmadığı bellidir. Çünkü *Galilei*'nin anlam bakımından yaptığını, bu bilimin gelişmesine yardımı dokunan yaratıcı bir matematikçi olarak, Descartes pek az yapmıştır. Sonraki bilgeler, kesin bir anlamda Kant bile, bu genelci bilim düşüncesi içinde sıkışıp kalmışlardı. *Hegel*, bütün olarak gerçek bir bilim geliştireceğine ve bütün bilimleri kendi tinsel evreninde elde edeceğine inanıyordu.

Yeni bilimin ve yeni felsefenin bu özdeşleştirilmesi; genel bilginin eski savıyla, her ikisi konusunda bir yazgı oldu. 17'nci yüzyılın bu büyük felsefeleri içinde; ortak bir aldanmaya dayanan, daha sonraki birtakım sütunları arasında kendilerine özgü bir konut gören yeni bilimler, kendi kendini saltıklaştıran bir bilginin savları dolayısıyla yozlaştı. Oysa yeni felsefe, sürekli bir kendini yanlış anlama içindeymiş gibi, «karşıt» tutumla, kendini başarıya ulaştıran büyüklüğü yaratabildi

Üçüncü bir öğe de şu: Ne yeni bilim kavramı, ne de bilim düşüncesi; bir dizgenin felsefeye özgü bütüncül bilgisinde, Platon'da gördüğümüz üstünlükte, gerçek felsefeye özgü bilim düşüncesiyle bir araya gelir. Platon'un, bilme eylemi içinde ortaya çıkışını, mağara örneğinde açıkladığı ve kendi eytişim sorununda değindiği, gerçeklik, epey uzaklaşmıştır. Bu gerçeklik varlıkla, her varlıktan üstün olanla ilgilidir, -bu gerçeklik her zaman; yalnız her zaman varolmakta olanın görünüşleri içinde, ortaya çıkan ve bu varlık olmadan, boyuna ereğine varmak isteyen bilimlerin gerçekliğinden büsbütün başkadır. Bu, varlığın bütününü egemenlik altına almayı düşünen; dizge öğretisinin gerçekliğindeki başkalık gibidir. Hiçbir biçimde yazılamayan; Platon'un yedinci mektubunda anlattığı gibi, anlayanlar arasındaki iletişimin en uygun anında yalnız düşünme yoluyla ortaya çıkan gerçeklikle; yazılan herkes için zorlayıcı, genellikle an-

laşılır olan, her usvarlığı için çözülmüş bulunan, gerçeklik arasındaki uzaklık, bundan dolayıdır:

Yeni bilim; felsefeye özgü bütüncül bilim, Platon'dan bir örnek vererek anlatmaya kalktığımız, yalnız düşüncede açıklığa kavuşan inanç gerçekliği gibi; bu üç değişik bilim kavramı, somutlaşan aldanma konusunda, birbiri içinde eriyor. Bir örnek:

Marksçılık: Ulusal ekonomiye dayanan soru düzenlemeler ve araştırmalar dolayısıyla, bilimsel evrimin önemli bir nedeni olmuştur. Ancak, o, bunu birçok değişik uğraşlara üleştirdi ve etkisini ortadan kaldırmadı. Marksçılık, daha çok, tarihin eytişimsel gidişinden kaynaklanan, sözde bütün ayrıntılarıyla görülmüş, genel oluş diye nitelenen, tarih felsefesiyle ilgili bir savdır; bilimsel genel geçerlik savıyla ortaya çıkan bir felsefe öğretisidir. Bilgi türüne göre, Hegel felsefesiyle özdeştir, o felsefenin kavramsal yöntemi, onun aracıdır. Ayrılık, yalnız Hegel'de olayın çekirdeğinin «ide» adını verdiğinde bulunması, Marx'ta ise insanı hayvanlardan ayıran tasarılı çalışma ile geçimini sağladığı, üretim biçimindedir. Hegel ve Marx'ın ikisinde de bütün olaylar, kendilerince çekirdek durumunda bulunan, nesneden çıkar. Marx, bu konuda doğruyu söyledi, çünkü içerik bakımından Hegel'i tersine çevirerek, yöntemini benimsedi, gerçekliği bırakmayıp kavramın eytişimiyle kurmak istedi.

Çünkü bilimsel ve dolayısıyla, tekil olarak kazanılan, ulusal ekonomiye özgü bilgi, kendi anlamına göre sürekli devinim içindedir. Bu bilgi, bütüncül sürecin eytişimsel bilgisiyle özdeşleştirilir. Eytişimsel sürecin bilgisi, ilkesel olarak geçerlik taşıyan kesin bilgidir. Bu durumun doğurduğu yanılgıyı Hegel ve başka bir biçimde Descartes'tan beri gelen yeni felsefenin örneği yaptı, Marx yineledi. Saltık, yadsıyıcı savla ortaya çıkan Marxçı görüşün kaynağı dizge bakımından, bütüncül bilgi olarak, felsefe türüdür. Yeni bir bilim ürünü olma savıyla doğan bu görüş sonuç vermedi.

Bu iki görüşle bir üçüncüsü insanı istek ve özlemi içinde, değişik nitelikte de olsa, Platon'un gerçeklik düşüncesiyle benzerliğe götüren, saltık ve yerine getirici gerçeklikten

doğan bir düşünce eylemiyle bağlantılıdır. Bu düşünce eylemi sınıfsız insanın gerçek bilinci diye anlaşılır. Bu inanç kesinliği ilkin, inanca değil de bilime dayanan, çağdaş düşünce katılığına olanak sağladı. Bu düşünce katılığı kendisine karşı çıkanı anlayışsızlıkla, ya kötü istençli ya da salt özgün insan gerçekliğine aykırı konumda; altedilmez bir sınıf yandaşlığıyla suçlar. Bu insan gerçekliği hiçbir sınıfa bağlı değildir, bu yüzden de saltık olur.

İçlerinde, sınırlı anlam dolu bir araştırmanın eleştirilmeksizin bütüncül bilgi adına saltıklaştırıldığı ve sonra bir inançla bağlaştığı, benzer düşünme biçimleri ırk kuramı ve psikanaliz temeline dayanan olaylarda, daha başka durumlarda gözlemlenir.

Ayrışıkların yanlış biçimde içiçeliği dolayısıyla burada, her günkü küçük olaylarda önceden bulunan, büyük olaylarda da ortaya çıktı, şöyle ki: Kesin bilgi tutumu, yalın bir usa yatkınlıkla mutluluk, eleştirisiz özlem ve sava karşı direnme, gerçek araştırma, dinleme, derin düşünme, yoklama ve temele dayalı anımsama konusunda yetersizlik ortadadır.

Bilim adına ortaya çıkan başkaldırma, her bilimsellığe karşıt bir tutumdur. Çünkü bilim bir nesne, nasıl ve hangi nedenlerden dolayı, hangi sınırlar içinde ve hangi anlamda bilinirse, onun bilgisine götürür. Bilim, her zamanki bilginin yönteminden kaynaklanan, bilinçe bilmeyi öğretir. Bilim kesinliği ortaya koyar, bu kesinlığin nesnel gerçekliği -koşullar ve araştırma yöntemleriyle olan bağlantıyı- bilimin en açık belirtimidir.

Bilimin genel görünüşü, bugün, öyle açık değildir. Gerçek bilim, her zaman olduğu gibi, bugün de gizlenmiş sanılabilir, apaçık bir giz de olabilir. -Apaçık, çünkü herkes yaklaşabilir- giz hiçbir biçimde herkesçe gerçekten anlaşılmaz. Gerçek, yanıltmayan, hiçbir biçimde yadsımayan bilimsel tutum; aydınlık olduğu oranda, ışık saçar; bu tutum eleştirel sınır bilinci aracılığıyla, insanda gerçekliğin; başka, her kaynağı ortamı boş bırakır.

Burada, ayrıca, bilimden doğan olaganüstü bir güç ör-

taya çıkar; Bilimsel evrime, sürekli olarak, ancak gerçek diye bilinen katılabilir, geri kalanlar eleştirilerek, kendi ardardalığı içinde bırakılır. Bağımsız tartışma süresince, kendisini taşıyan insanlardan daha çok, bir sorun oluşur; bu sorun kendi çevresinde hiçbir bireyce kavranamaz.

Bilim kavramlarının karışıklığı durumunda, tartışılan üç öğeye uygun olarak, üç görev ortaya kondu:

İlkin, felsefeye özgü bütüncül bilginin, sözde bilimsel bilgi olarak, üstünlük kazanması istenir. Bu yanlış bütüncül bilgi, bilimlerden, eleştirel olarak, ayrılır. Burada felsefeye karşı çıkan onun kaynağını, geçerli bir anlamı, değersiz sayar.

İkincileyin, bilimlerin arınmışlığını sağlama sözkonusudur. Bu görev yalnız, bilginin uygulanmasında; sürekli çekişmelerle, yerine getirilebilir. Bilim ve onun sınırları konusundaki ilkesel açıklık, genelde her zaman özel olarak, ona karşı çıkan ve onun yanlışlığını ileri sürenlerce de, kolay onaylanır. Bu da tek tek bilimlerin somutluğu içinde, bu arınmışlığın gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bilimsel araştırıcının, bu özlü, eleştirel çalışması dolayısıyla, bu olay kendiliğinden ortaya çıkar. Felsefe yaparak, bilimsel bilgilerin gerçeklik anlamını, eliyle yoklayıp incelemek isteyen kimsenin, bu çalışma alanına araştırıcıyla birlikte girmesi gerekir.

Üçüncüleyin, felsefe yeni bilimler dolayısıyla, yeni gelişmekte olan koşullar altında, salt nitelikte ortaya çıkarılmalıdır. Bu bilimler için de vazgeçilmez bir iştir. Çünkü felsefe her zaman bilimler içinde diri kalmış ve onlardan ayrılmaz olmuştur; bu da her ikisinde arınmışlığın ortaklaşa sağlanabilmesi sonucudur. Felsefenin yadsınması, bilimden kötü bir felsefenin çıkmasına katkıda bulunmaktır. Araştırıcı, ister bilerek ister bilmeyerek, felsefe alanına bir kez girse bile, bilimsel zorlamayla tanıyamadığı, somut eyleminin yöntemini elde etmiş demektir.

Sözgelişi: Genellikle; bilim olması gereken bilimsel olarak kanıtlanamaz. Ya da: Varolanın sonsuzluğundan kaynaklanıp araştırma konusu yapılan nesne, bu konuya du-

yulan ilgiden dolayıdır, bilimsel olarak temellendirici bir seçme nedeniyle değildir. Ya da: Bizi yöneten temel ilkeler araştırmanın dizgeselliği içinde gerçekleştirilir; kendiliğinden araştırılır duruma gelmez.

Bilim, yalın bilim olarak, kendi kendinin ötesine geçer, önemsenmeyişin içine düşer. *Nicolaus Cusanus*, anlık bir orospudur, çünkü kendini herhangi bir nesne karşılığı verir, dedi. *Lenin* de, bilim bir orospudur, çünkü her sınıfın ilgisine satılır, dedi. Cusanus'ta us, sonra anlık bilgisinin anlamı, tutumu, bağlılığı niteliğinde olan Tanrı bilgisi; Lenin'de ise salt bilimi isteyen sınıfsız bir insanlık sözkonusudur. Öğrenilmeye değer ne varsa felsefeye özgü düşünüşün sorunudur. Nesnel bilimlerde felsefe, araştırıcının kendi çalışma yöntemine göre üzerinde durduğu, önemli bir içerik olarak bulunur. Bu çalışmayı derin düşünme ve özbilinci ile pekiştiren kimse, açıkça felsefeyle uğraşıyor demektir. Bu çalışma tutumunu yadsıyan bilim gelişigüzel istenenin, yüzeysel doğrulukların sonsuzluğu; anlamsız işleyişin, isteğe uygun uysallığın içine düşer

Bilimin saltlığı felsefenin saltlığını ister.

Ancak felsefe nasıl salt olur? Felsefe eskiden beri bilim olarak geçerli değil miydi, bilim olmak istemiyor muydu? Bizim yanıtımız şudur: Felsefe, yeni bilimsel araştırma anlamında daha az, bilimden ise daha çok «bilim»dir.

Felsefeye, bilimlerin onun koşulu olduğu oranda bilim denebilir. Bilimlerin dışında savunulabilir bir felsefe yoktur. Felsefe, kendi kesinliğinin bilinci içinde, koşulsuz olarak bilime bağlanır. Felsefe gerektirici bilgiye karşı çıkmak istemez. Felsefe yapan kimse, çalışmalarını bilimsel yöntemler içinde sürdürmek ister.

Herhangi bir uzmanlık alanında gerekli bilgiyi edinmeyen ve bilimsel bilgiyle ilişki içinde bulunmayan kimsenin felsefede ayağı sürçer, eleştirel olmayan tasarıları yetkinleşmiş bilgi diye ileri sürer. Oysa bilimde, buz üzerine yatırılmak da kaçınılmazdır, öyle duyguların ve tutkuların çalkantısı içinde kıvranıp kendinden geçmek, hızla yalımlanan

bir saman ateşi gibi kalmak ya da donmuş, katı bir düşünceye saplanmak yoktur.

Dahası: Felsefe yapanın bilimsel bilgiye yönelmesi gereklidir; çünkü gerçekten bilinmeyene giden tek yol bilimsel bilgidir. Bu bilimsel bilgi, en görkemli bilgiyle gelişmiş, içinde bilginin kıyıda bulunduğu ve insanın aradığı bir sınır gibidir; orda yanlış ve güncel değil gerçek ve kesin olan vardır, orada yitme ve umutsuzluk değil gerçekten bir anlama vardır. İlkin eksiksiz bir bilgi eksiksiz bir bilinmeyen olabilirdi, ilkin burada varlığın içinde bulunduğu gerçek başarısızlık ortaya çıkabilirdi, artık yalnız öğrenilebilen varlığın görünür duruma gelmesi sözkonusu olmazdı.

Bu sırada yeni bilim büyük büyüsünü çözmeyi başardı, gerçek derinliğin, gerçek gizin kavranmasına giden yolu buldu. Bu giz, ancak en kesin bilgiyle ortaya çıkarılan bilinmeyenin içinde somutlaşır.

Felsefe, bilgi konusundaki tutumu dolayısıyla, bilimleri küçümseyenlere karşıdır. Araştırmaya kuşkuyla bakan, bilimlerdeki sapmaları bu bilimin kendisiyle bağlantılı gören, son olarak bilimi, «yeni bilimi» çağımızın yıkımı ve insanlığa aykırı durumundan sorumlu tutmak isteyen, yalancı peygamberlere karşıdır.

Bilim saçmalıklarına ve bilimi küçümsemeye karşı çıkan felsefe, yeni bilim konusunda, kendini bağımsız sayar. Felsefeye göre, yeni bilim, olağanüstü, karşılaştırılmaz, görülebilir bir olaydır, dünya tarihinin en derin kesitidir; dahası büyük korkulur durumların kaynağıdır, ancak daha büyük olanakların; dahası her insan değerinin de koşuludur. Felsefe yapan kimsenin bu bilim olmayınca, gerçek eylemi de olmaz.

Bu eylem, sürekli olarak, bilimsel nitelik taşıyabilir, çünkü felsefe *yöntemsel davranır* ve bilim yöntemleriyle bilgi edinir. Ancak bu yöntemlerin, bilimsel yöntemlerle karşılaştırıldıkta, başka olduğu görülür, çünkü onlarda herhangi bir araştırma nesnesi yoktur. Belirlenmiş bir nesne, özel bir bilimin de nesnesidir. Ben, bütün nesneleri, evreni, varlığı, felsefe eleştirisinin gösterdiği gibi, bu konularla ilgili söz-

cükleri, nesnesi olmayanı da, felsefenin konusu olarak niteliyorum. Felsefe yöntemleri, nesnel olanın üstünde bulunan, aşkın duruma getirmenin yöntemleridir. Felsefe yapmak aşkın duruma getirmektir. Bizim düşüncemiz, her zaman nesnelerle bağlantılı olduğundan, bu aşkın biçime getirme işleminde nesneler düşünce eyleminin gidişiyle yükseltildiği durumlarda, bütünlüğe ulaşır. Felsefe yapmanın kılavuzu olan böylesi nesnellikler, felsefenin büyük yaratmalarıdır. Bu nedenle, binlerce yıldır bize seslenen, gerçekötesicilerin derin dili bizim için yeri doldurulmaz bir varlıktır: O, başlangıcından beri tarihsel felsefede yerini almak, bir nesneyi olduğu gibi bilmek değil, güncel yaşamda geçerli kılmak istiyor.

Öğretilebilir konularla ilgili sözde felsefe bilgisinin birikimi, bir kılavuz olarak felsefe yapmaya yardım eden, kendi kendini konulaştırmadan doğuyor; sonra yeniden ondan kaldırılan nesnelliğe dönüyor. Bu nesnellikle, felsefe bakımından bir iletişim sayılan nesnenin bilineceğine inanılır: *Capita mortua;* büyük gerçekötesicilerin baş-bacak kemiklerini sakladıkları yerler. Biz, felsefede her an gereksinme duyduğumuz nesnellikleri kaldırıp atamayız. Biz, düşüncelerimizin egemeni olarak kalmalıyız, onların boyunduruğu altına girmemeliyiz.

Aşkınlaştırmanın benzeşik düşüncesinin bilimsel biçimleri içinde felsefe bilimden *daha az* önemlidir. Çünkü felsefe hiçbir kanıtlanabilir sonuç ve her anlık için gerektirici bilgi sağlamaz. Bilimsel bilginin dünya üzerinde, özdeş olarak, yayıldığı oysa felsefenin bütün geçerlik savlarına karşın hiçbir nesnel genel geçerlik taşımadığı, ilk bakışta görülmeyen açık bir gerçektir. Felsefe, gerçekliğinin kendine özgü niteliği için, açık bir belirtidir. Bilimsel doğruluk genel geçerlik taşır, ancak yöntem ve koşullar bakımından görelidir, -felsefedeki doğruluk ise tarihsel nesnel geçerlik içinde ortaya çıkana göre koşulsuzdur, kendi anlatımları içinde de genel geçerliği yoktur. Bilimsel gerçeklik herkes için birdir-. felsefeye özgü gerçeklik türlü tarihsel giysiler

içindedir, olaya göre tektir, yetkilerinin eşit olmasına karşılık, bilimle felsefe birbirine özdeş olarak aktarılamaz.

Bir felsefe *philosophia perennis*'dir, bütün felsefe alanlarını kapsar ve onu kimse tekelinde bulunduramaz; ona gerçekten felsefe yapan katılır, felsefe gene de herkes için geçerli tek biçim taşımaz, yalnız doğru düşünme yapısı kazanabilir.

Bu özelliği nedeniyle felsefe, daha az değil; bilimden çok'tur; daha açığı bilimsel bakımdan gerektirici bilgi için, varılamayan bir gerçekliğin kaynağıdır. Bu felsefeye uygun tanımlamalar: Felsefe yapmak ölmeyi öğrenmektir, -tanrısal varlığa yükselmektir-, varlık olarak varlığın bilgisidir. Bu tanımlamalar şu anlamlara gelir: Felsefe düşüncesi bir içdavranıştır, özgürlüğe sesleniştir, aşkın varlığı andiçerek onaylamadır. Bu, başka türlü de tanımlanabilir: Felsefe gerçek varlık içinde kendini güven altına almaktır, -İnsana birlikte verilmiş bir inancın içerdiği düşünceyi sonsuz olarak aydınlatmaya çalışmaktır-, insanın içindeki benlik savının düşünceye giden yoludur.

Oysa böyle önermelerin hiçbiri doğru bir tanım değildir. Felsefenin tanımı yoktur, çünkü felsefe başka bir nesneden dolayı tanımlanabilen bir varlık değildir. Felsefenin bir türü olabilecek, yığınlaştırılmış, bir çığır yoktur. Felsefe kendi kendini tanımlar, doğrudan doğruya tanrısal varlıkla ilişki kurar, kendini bir yararlılıkla temellendirmez. Felsefe, içinde, insanın kendi kendine verildiği, bir kaynaktan çıkar.

Söylemek istediklerimi toparlayayım:

Bilimler her gerçekliği değil, yalnız us için gerektirici, genel geçerlik taşıyıcı doğruluğu kapsar. Gerçeklik kapsanmazdır. O, yalnız felsefe yapanın usuna görünme gereğindedir. «*Gerçeklik Üstüne*» başlığı altında, ortaçağ başlarından beri bütün yüzyıllar boyunca gelen felsefe yapıtları yazılmış olmasına karşılık, bugün de öyle, gerektirici bir görev vardır. Bu görev bilimsel bilginin ve tarihsel deneyin şimdiki koşulları altında, gerçekliğin özüyle ilgili bir görüşü, gene gerçekliğin alanı içinde, kazanmak içindir.

Böyle bir anlayış bilimle felsefe arasındaki ilişkiyi kuşatır. Bilimle felsefe arasındaki bu açık ayrılığa karşın, her ikisinin birbirinden çözülmez birlikteliği, salt ve doğru olarak geliştirilir.

Üniversite, araştırma ve öğretimde bilimlerle felsefe arasındaki büyük kılgısal birliği arar. Üniversitede, her zaman, bilim araçlarıyla dünyagörüşü bile çağdaşlaştırıldı.

Üniversite, içinde bütün bilimlerin birbiriyle karşılaştığı, bir ortamdır. Bilimler birbiriyle bütünlük oluşturduğunda üniversite bir tinsel varlıklar evine benzer, üniversite bir bilgi birliği oluşturmaya doğru gittikçe, daha son biçimini almamış bir tapınak görevi üstlenmek ister gibi olur

Bundan yüz elli yıl önce şöyle apaçık bir durum vardı: Felsefe alanında araştırıcı uzmanların üzerinde durdukları konu, bilgelerce en aydınlık bir bilinç içinde geliştirilmiştir. Bu olay, başka türlü, olmuştur. Bilimler, uzmanlık alanlarına ayrılarak, bölünmüştür. Bilimsel anlama, bağlayıcı bireysel bilginin arınmışlığıyla, felsefeden çözülebileceğine inanıyordu.

Bilimlerin dağılması son ve kaçınılmaz bir durum mudur? Şimdi, öyle bir felsefe isteniyor ki; bütün geçmişi işleyerek kendinde taşısın, çağımızın tinsel durumu içinde yetişmiş olsun, bilimlerin ortak içeriğini, bizim için görünüş alanına çıkarsın; dahası en yüce düşünce yapılarında bile, en yüzeysel olanlardaki gibi, her kişide yankısını bulan önermelerde dilegelsin. Oysa, bizim, bugün böyle bir felsefemiz yoktur.

15'inci yüzyıldan beri eski üniversitelerde, yetkililerin taşıdığı özel değneklerde (asa), İsa'nın fakültelere nasıl görev dağıttığını gösteren altın işlemeli simgeler vardır. Bu simgesel değnekler, bugün, kullanılıyorsa da, etkisizdir, ancak bütünle ilgili birlik görevini bildirmeye yarar.

Artık tanrıbilim, felsefenin bütününü oluşturmuyor. Bugün ortak bir üniversite anlayışı var mı? Üniversite kendi düzeni içinde bile bakışım, mantık ve bütünlükten yoksun, süreklice değişen bir tümel yapı olmaya yönelik görünüyor; her nesnenin, bilimsel olarak geçerlik taşıdığı, sü-

rekli bir genişleme içinde bir yer tutuyor. İşte felsefe burada kendisine en yabancı olanla karşı karşıya gelmektedir. Herkesin içine itildiği bu karşılaşmada, felsefe bütünün bilgisine dayanarak, kendisine bilinmez görüneni yadsımaz. Felsefe, en yabancı olanla ilişki kurdurarak, öğretir. Tinsel yaşamın, düşünce genişliği ve özgürlüğüne zorunlu yönelmesi bu olay yüzündendir. Ortak bir anlayış, bir inancın, her nesneyi bağlayıcı içeriğinde değil; böyle bir inancın eleştirel olarak araştırılması, anlaşılamayanın mantık ve deneysel yönden tanınması, *sacrificium intellectus*'un (kutsal anlık) kesinlikle yadsınması, sınırsız bir soru sorma, ve doğruluk gibi durumlarda bulunur.

Bu anlayış son yüzyılın ürünüdür. Üniversite, boyuna, bu anlayışla yetinecek mi? Bu durum, felsefe için, olağanüstü olanaklar ortaya koyacak gibi görünüyor. Ancak, bir bireyin görevi olarak değil de; gerçekten ortak tinsel bir dünyanın olanaklı yaratması için ivedilikle bir çalışma izlencesi düzenlemeye kalkmak saçma olurdu.

Felsefe yapan kimse, bu tutumunu doğru olarak sürdürdükçe, bilinmeyenin bilincindedir. Bu konuda değişiklik yapmamak, bugün, felsefe profesörünün gerekli, başka bir alçakgönüllülüğüdür. En gözde bilgeler, belki de kendilerini, kesinlikle güncel bir felsefe öğretisini öğretmekle yükümlü saymıyorlar. Çünkü felsefe, bilimler *içinde*, bilinmeyenin değerlerinin dağılışı karşısında kendini korur ve bilimsel araştırmanın canlılığını sağlar. Özel bilimin bütünlüğü konusunda gerçekleşen somut felsefedir bu. Bu felsefe, sürekli ilgisiyle, genelde bilginin yerini tutar, bu özel sorunu bütün bilinebilir olanla bağlantı içinde görmek bu yolla derinliğe demir atmak ister.

Kendini böyle yorucu işlere veren felsefe profesörü, sesi düzenleyen bir yönetmen değil, tersine bilgi edinen, yeniden kendini sesin çınlayışına bırakan, en geniş bağlamlar içinde sesi izlemek ve hepsinin ne anlama geldiğini kavramak isteyen, bir dinleyicidir.

Felsefe profesörü, belli bir örnek değil, yaratıcı olan tek tek büyük bilgeler karşısında saygı duyar. Bugün öyle bil-

geler yoktur -ancak o, Platon'un okulunda başlayan insanı tanrılaştırmaya da karşı çıkar. Çünkü en büyükler de insandırlar, yanılırlar; hiçbiri önünde boyun eğilecek bir yetke değildir.

Felsefe profesörünün; bilgisi gerektirici olan her bilim karşısında, bir saygısı vardır, -ancak o her nesneyi temelinden bildiğini ya da kesinlikle bildiğini sanan bir bilimsel büyüklenmeye de karşıdır.

Onun ülküsü, yaşamda; öteki usvarlıklarıyla birlikte, bir usvarlıkdır. O, kuşkuya kapılmak istemez, bir düşünceye karşı direniş yanında bir işe girişmek de ister. O, sınırsızca derinleşen, her nesnenin kendisiyle varolduğu doğrulukla sürdürülen bir iletişim içinde insanların karşılıklı olarak birbirleriyle konuşmaları konusunda, yetenekli olmak ister.

Onun umudu, topluluk içinde bir usvarlığı olduğundan, ona bir içerik diye verilmiştir. İnsan, bu nedenle, yaşayabilir, çünkü onun istenci, doğrulukla çaba tükettiği oranda, aşkın varlığın yardımıyla ve insan aracılığına gerek kalmadan, iyi olur.

O, felsefe *öğretmeni* olarak, ortak sorumluluk duyar, çünkü büyük unutulmaz, felsefeye özgü düşünme yöntemlerı öğretinin nesnesidir; bilimler onun etkisini felsefenin düşünme biçiminde kazanır. O, içinde yaşadığı kendiliğinden aydınlatıcı bir çağda, öğrencileriyle sonsuz varlığa bakmayı ister...

Felsefe ve Din

Binlerce yıldır felsefe ve din, birlik ya da düşmanlık içinde, birbirinin karşısında durur.

Onlar, başlangıçta, söylenceler ve dünya tasarımları içinde birlikte yürürdü, -daha sonra, felsefe tanrıbilim giysisine bürünerek, tanrıbilimde ortaya çıktı, dahası felsefe şiir kılığında, bilim kılığında göründü.

İkisinin ayrılmasında, felsefe için din kavranamayan büyük bir gizemdi... Din, araştırma konusu olarak tapımı; evrenin yaratılışı savını, dinsel bakımdan temellendirilmiş bir toplum erki savını, onun örgütlenmesini, toplumsal yönetimi, dinin kendi kendine kazandırdığı anlamı seçti.

Bu araştırıcı tutumda çatışmanın tohumu, daha baştan, vardır. Felsefe yönünden çatışma, yalnız, gerçeklik uğruna tinsel araçlarla döğüştür.

Dinle felsefe, ikisi de, tek anlamlı kuruluşlar değildir. Biz bunlardan, iki belirli bakış açısına göre, karşılaştırıcı bir görüş çıkarabiliriz. Bunların ikisi de tarihsel bir değişim içindedir, ikisi de her zaman sonsuz gerçeklikle ilişkili görülür. Bu gerçekliğin tarihsel giysisi gerçekliği saklar ve geçmişten geleceğe aktarır. Bundan, sonsuz dinsel bir gerçeklik

olarak, sözedemeyeceğim. Felsef gerçekliği *philosophia perennis*'tir, onu kimse istediği gibi kullanamaz. Felsefe yapan herkes için *philosophia perennis* gereklidir, nerede gerçek felsefeyle uğraşılıyorsa orada vardır.

Felsefe ve din karşıtlığı dışında hiçbir bakışaçısı yoktur. Bizim için her biri karşıt uçlarda bulunur, biri ötekinden gerçek deneye dayanmayan kesin bir görüşle, sözeder. Bundan dolayı benden; herhangi bir yerde konuyu göremediğimi, yanlış anladığımı da bekleyebilirsiniz. Duraksıyorum, ancak bu konuyu da bırakamıyorum. Din üstüne olan bu konuşma, dinin kendi gerçek varlığıyla bağlantılı olmayınca kuşku götürür, ancak gerçek ve açık bir eksikliğin anlatımı, gerçekliğin araştırılması, dahası kendiliğinden ortaya çıkan sorular arasında dinsel inancın doğrulanması olarak vazgeçilmezdir. Felsefe için din düşman değil, tedirginlik içinde önem taşıyan bir konudur.

Biz, burada; benim kişisel anlam taşıyan bir sözcükle nitelediğim, bir durum içindeyiz. Çünkü din önemlidir, eksikliğin bilincine varma beni dinsel inançca söyleneni dinlemek için, tutkulu duruma getirdi. Benim gerçeklik uğruna dindinen yaşamımda acı çekiş vardır; çünkü bu yaşam birtakım kesinleşmiş noktalarda tanrıbilimcilerle yapılan tartışmalar içinde tükendi. Tanrıbilimciler susarlar, anlaşılmaz bir önerme üzerinde dururlar, başka bir konudan sözederler, koşulsuz bir sav ileri sürerler, gönüldeşçe ve iyi söylerler, daha önce konuşulmuş; gerçekten olmayan bir nesneyi önümüzde duruyormuş gibi göstermek isterler, -sonunda hiçbir doğru ilgi elde edemezler. Çünkü onlar bir yandan, kendilerini kendi gerçeklikleri içinde; kuşkudan uzak, korkudan ırak sezerler, öte yandan da bizim çevremizde onlara katılaşmış görünen insanlar için verecek bir nesne yokmuş gibi gelir. Ancak, birbiriyle konuşmak dinlemeyi ve gerçek yanıtı gerektirir. Bir soru karşısında susmayı ya da çekimser kalmayı yasaklar, hepsinden önce insan dilinde gelişmiş her inanç anlatımının ortaya konmasını ister. Bu inanç anlatımı dünyada nesnelere yönelmiş bir sonuçlamadır. Bu inanç varlığı yeniden soru durumuna getirilir, irde-

letilir, ancak bu dışsal değil içsel olarak yapılır. Gerçekliğin kesinliği içinde bulunan, başka kimseyle, doğru konuşamaz artık, -o inanılmışın içeriğine en uygun durumda, gerçek iletişimi keser.

Büyük soruna, birkaç görüş açısına göre ve yetersiz olarak, değinebilirim. Bana kalırsa, felsefeye özgü kökensel inanç, ancak bu yolla sezilebilir duruma getirilir.

Dinin, felsefeden ayrılan, bir niteliğini aşağıdaki satırlar gösterir:

Dinin tanıdığı tapım, insanların doğmakta olan ortak yaşamından kaynaklanan, özel bir, tapıma bağlıdır ve söylenceden ayrılmaz. İnsanın, aşkın varlıkla gerçek ilişkisi; dünyaya özgü ya da kutsal olmayan bir nesnece sınırlandırılmış, dünyada bulunan kutsal bir varlık biçiminde, her zaman dinle bağlantılı kalmıştır. Bu kutsal varlığın bulunmadığı ya da yadsındığı yerde dinin özel içeriği ortada kalkmıştır. Nerdeyse bütün insanlık, tarih bilincine ulaştığı oranda, dinde gerçeklik ve özlülük konusunda uyarıcı bir kanıt aramadan, dine bağlı kalarak yaşar.

Buna karşın felsefe hiçbir tapım, kilisece yönlendirilmiş topluluk, dünyada başka bir dünya varlığınca ortaya çıkarılmış kutsallık tanımaz. O, her yerde ve her zaman, dinin herhangi bir yere yerleştirdiği, ortada bulunan varlık olabilir. Felsefe bireyde, özgürlük içinde gelişti; toplumbilim bakımından gerçek ilişkileri, bir topluluğun sağlayacağı güvenceyi gereksemez. Felsefede din törenleri, eskiden kalma söylenceler yoktur. Felsefe özgür bir düşünme geleneği içinde, değişmeye yönelir. Felsefe, ne denli insan olarak insana bağlı ise de, bireylerin sorunu olarak kalır.

Din, gövdesel bir gerçekliği öngörür, felsefe ise etkileyici bir kesinlikten yanadır. -Bilgelerin tanrısı dine yoksul, solgun, boş görünür, din felsefenin tutumunu varsayımsal «tanrıcılık» diye niteler; dinlerle ilgili gövdesel gerçeklikler de felsefenin gözüne aldatıcı, yanlış bir yaklaşım olarak görünür.- Din, yüzeysel bir soyutlama saydığı felsefenin tanrısına çıkışır, felsefe ne denli görkemli tapımları olsa bile, saptırıcı diye gördüğü dinin tanrı tasarımlarına güvenmez.

Görünumlerinin birbiriyle çatışmasına karşın, felsefe ve din içerik bakımından birbirine yakın, dahası özdeş bile görünür. Bu konuda tanrı düşüncesi, yakarış, tanrısal bildiri ortaya konan örneklerdir.

Tanrı düşüncesi: Batı'da, tanrıyla ilgili düşünce Yunan felsefesinde ve Tevrat'ta ortaya çıktı. İkisinde de, büsbütün değişik nitelikte, şaşırtıcı bir soyutlama sürdürüldü. Yunan felsefesinde tektanrıcılık düşünce olarak gelişti, aktöre ölçülerinde arandı, dinginlik içinde kesinleşti. Bu düşünce, insan yığınlarına değil de, bireye damgasını vurdu. Onun ürünü, yüksek insanlık biçimleri, etkili ortak bir oluşum niteliği taşımayan, özgür felsefedir.

Tevrat'ta tektanrıcılık salt, gerçek, biricik Tanrı uğrunda girişilen savaş tutkusu içinde gelişti. Soyutlama mantık yoluyla değil de, Tanrı'yı daha çok örtü altında gösteren, betimler ve gövdesellik aracılığıyla yaratılan şaşkınlık içinde gelişti. Bu olay tapım, Dionysos şölenleri ve adak törenlerinde yönlendirici düşünceler dolayısıyla ortaya çıkan sapmalara karşı, direnişle sürüp gitti. Baal'a, içinde yaşanan dünyaya özgü dine, onun mutluluğu ve bayramlarına, esrikliğine, avutmasına ve öz-kıvançlığına, töresel ilgisizliğine karşı; dipdiri bir Tanrı önünde iş görecek, salt Tanrı düşüncesi kazanıldı. Bu gerçek Tanrı'nın örneği, benzeri yoktur, o tapıma, adağa, tapınağa, törenlere, yasalara değer vermez, tersine insana karşı yalnız doğru davranmayı ve sevgiyi ister (Mika, Jeraias, Jeremias). -Bu soyutlama; dünya varlığına karşı bilinç bolluğundan gelen, töresel istekleriyle kendini gösteren, evren-üstü yaratıcı Tanrı'yı koyan, bir Hiççiliktir.- Bu soyutlama evrimleşen düşüncelere değil, Tanrı'nın söylediği sözcüğe, peygamberin Tanrı sözü diye bildirdiği sözcükle öğrenilen Tanrı'ya dayanıyor. Tanrı gerçekliğinin erki peygamber varlığının bilincindedir; tektanrıcılığı bir düşüncenin gücü ortaya koymadı. Grekler'in anladığı düşünce içeriği ile Tevrat'ın getirdiği tektanrıcılığın, birlikte çökmesine karşın, Tanrı varlığının türü içinde köklü olarak birbirinden ayrı kalmaları olağanüstü bir olaydır. İşte o, felsefeyle dinin ayrımıdır. Sonuç olarak; bu ayrım, tanrısallıkla

Tanrı-düşünülen aşkın varlık ve yaşayan Tanrı arasında vardır; çünkü felsefenin anladığı *Bir*, Kutsal Kitab'ın benimsediği *Bir* değildir.

Felsefenin açıklığı egemen olunca, peygamberlerin sürükleyici, benzersiz inanç kesinliğinin, bizim için bugün de bu biçimde, olanaklı olup olmadığı sorunu ortaya çıkar. Çünkü peygamberler her felsefeden önce, felsefeyle ilgili düşünceyi kuşkuya kapılmaksızın yaşadılar, bu yüzden de doğrudan doğruya Tanrıca söylenmiş her «sözcük»ün nesnel gerçekliğin gövdeselliğinden bir kalıntı olduğunu düşünmediler -bu örnek ve İkonalar yüzünden yaptıkları savaşlar da bu temele dayanmaktadır.

Grek ve Tevrat tektanrıcılığı, Batı'daki Tanrı düşüncesine öncülük etti. Bu iki düşünce, karşılıklı olarak, birbirini yorumladı. Peygamberlerin geliştirdikleri inançla ilgili soyutlamanın, felsefedeki soyutlama ile benzerlik gösterdiği de açıktır. Peygamber inancı felsefe inancına üstün gelmiştir, çünkü o dolaysız olarak Tanrı bilgisinden geliyor. Ancak bu inanç, felsefe inancının altında bir düzeydedir; bu nedenle birbirini izleyen kuruluşlarda bulunur, boyuna İncil'de durur, sonra ortalıkta görünmez olur.

Yakarış: Tapım topluluğun işidir, yakarış ise bireyin kendi yalnızlığı içindeki edimidir. Tapım evrensel, yakarış tarihseldir ve ilkin Tevrat'ta Jeremias'ta görülür. Tapımın içinde gerçekleştirildiği töreninin tinsel kuruluşu yakarış denen yazılarla doludur. Çünkü onlarla tanrısal varlığa seslenilir, şükredilir, yakarılır. Ancak, önemli olanın yanında bilinmeyen çok eski bir geçmişten gelen, değişmeyen, sağlam biçimler bulunmaktadır. Bunlar eski kuşaklarda eylemsel olarak gelişir, değişir, buna karşın varlığını sürdürür. Onlar, uzun süre, biraz da anlaşılmaz olmuş, ya giz olarak saklanmış ya da değişerek yeni bir anlama dönüşmüştür. Buna karşın yakarış bireyseldir, kişisel varlığa değgindir. Bireyin, sağlıklı bir biçimde sürdürdüğü tapım ilişkisi, bu nedenle, dinde varlığını konur. O zaman gerçekten kişisel ve özel olarak yakarış felsefeye özgü uğraşın sınırında durur; felsefe de tanrısal varlık konusunda her amaçlı ilişkinin

bulunduğu ve gerçek etki istencinin tanrısal varlıkla bağlantılı olduğu yerdeki an içinde ortaya çıkar. Bu, kişisel tanrıyla ilgili kişisel bağlantının gövdeselliğiyle -dinin bir kaynağı bakımından- içinde ilkin yalnız kendini veriş ve şükrün kaldığı, felsefeye özgü iletişimin boşlukta duruşu arasında, bir sıçramadır. Sonra güvence, insana basacağı yeri sağlar. Bu iletişim, dünyada değil, yalnız insanda etkilidir. Kuramsal güvence, doğru bir iletişime dönüştüğü yerde, biricik yakarış gibidir. Bu iletişim; bir din olarak gerçekleşen bütünün içinde bulunmuşsa, dinsel eylemden ayrılmış, bağımsız olanaklı bir nesne olmuş demektir.

Tanrısal bildiri: Dinler, tanrısal bildiriye (Offenbarung/ vahiy) dayanır, açık bilinçli, Hint ve İncil dinleri böyledir. Tanrısal bildiri dolaysızdır, zamanla yerleşmiştir, bütün insanlar için geçerli olan Tanrı bildirisi söz, istek, davranış ve sonuçla ilgilidir. Tanrı buyruğunu verdi, toplumu kurumlaştırdı, tapımı temellendirdi. Hıristiyanların tapımı düzenlenen bir «Akşam yemeği» dolayısıyla Tanrı eylemi olarak kuruldu. Bu nedenle tanrısal bildiri, bir din içeriğinin kaynağıdır. Bu, kendi kendine değil, topluluk içinde geçerlidir -halkın din ortaklığı, kilisenin topluluğu- bu topluluk nesnel yetki ve güvencedir.

Felsefede Tanrı tasarımıyla ilgili çabaların, her zaman ilk adımda yeniden benimsenmiş görünen ve ilk kez verilmiş olan, bu düşüncenin karşısında şunu duyuyoruz: Her Tanrı tasarımı boşunadır, insan her nesneyi Tanrı'dan bilir ve yalnız tanrısal bildiriyle bilebilir. Tanrı yasa verdi, peygamberler gönderdi, o bir kul kılığında çarmıha gerilmiş olarak, bizi kurtarmak için geldi.

Ancak, böyle bildirilen tanrısal bildirinin dünyada bir biçim alması gerekir. Bu tanrısal bildiri, açıklığa kavuşturulduğu zamanda, kavranabilirliği oranında sonsuzdur. Konuşurken düşünülen; bu sonsuzluk ve kavranabilirlik içinde iletiliyor. Artık, insan sözcüğü Tanrı sözcüğü değildir. Tanrısal bildiride, insansı olarak insanı ilgilendiren nesne felsefenin içeriği olur ve tanrısal bildiriyi gereksemeden geçerlik kazanır. İmdi tözünün yitimi yüzünden, dinde bir güç

azalması sözkonusu olur mu? -dinden uzaklaşıp dünyaya yaklaşma denen olay, ya da bir arınma, bir köklü özleşme, derinleşme, eksiksiz tözleşme sözkonusu edilir mi? Görünüşe bakılırsa bu olayların ikisi de vardır. Aydınlanma sonucu ortaya çıkan boşaltım korkusuyla insanın özel gerçek-olma olanağı karşı karşıyadır.

Din, ilkçağdan beri her zaman, bilgelerce yadsınmıştır. Burada, her birini eleştirel olarak kendi sınırında göstermek için, bir dizi örneksel yadsıma sayalım.

a) «Dinlerin çokluğu hiçbirinin doğru olmadığını gösteriyor. Çünkü doğruluk birdir.»

Bu yadsıma, inanç anlatımları, bilgi içerikleri gibi işlem görürse, din inançları için yapılacak iş yoktur anlamına gelir. Bu yadsımanın tarihsel bir olayı vardır ve anlamı inanç yaşamının içeriğiyle değiştirilemez. Onda şu inanç dilegelir: *Una religio in rituum varietate* (bir din, törenler içinde türlü türlüdür, *Cusanus*).

b) «Dinler, bugüne değin, her kötülüğü onaylamış, korkunç duruma getirmiş ya da baskı eylemini, yalanı, insan adamayı, Haçlı Savaşları'nı doğru olaylar diye gösterebilmiştir.»

Dinlerin etkisinden doğan mutluluk ve yıkım ağır bir sarsıntıya yolaçar. Temelde her değer yargısı için, tarihsel bir olay araştırmasının, bulunması gerekir. Yadsımanın; dinlere özgü iyicil etkilerin, tin derinleşmesinin, insanla ilgili nesneler düzeninin, büyük davranış biçimini sağlayan eylemin, sanat ve düşünceye içerik kazandıranın saptanmasıyla bütünlüğüyle kavuşturulması gereklidir.

İnsanlar arasında iyi ilişkilere değgin sav, kesinlikle ortaya konursa; barış ve düzen dinlerden önce us yoluyla gerçekleşme olanağı bulur. Doğruluk inançtan, nesnel ahlâklılık ise iyilik adına insanda bulunan dinsel içini döküşten daha çok etkiler, dinin değil de usun ürünü olur, -buna dinin usu bile dışlamadığı, eylemsel alanda, en dayanıklı ve içerikli bir düzeni usun yardımıyla gerçekleştirdiği, yalnız dolayı buyruklarla değil inanan insanlarla, onların ağırbaşlılığı ve güvenirliliğiyle işgördüğü biçiminde karşılık veril-

mesi gereklidir. Buna karşın yalnız usa -buna anlık da denir- dayanmak isteyen deney, buraya değinki tarihsel bilgiye göre Hiççiliğe özgü düzensiz yığından hızla çıkmıştır.

c) «Din yanlış kaygılar yaratıyor. Yanılsamalar tinlere acı çektiriyor. Cehennem azapları, Tanrı'nın korkunç öfkesi, acımasız bir istencin kavranılmaz gerçekliği ve benzeri korkutmalar, özellikle ölüm döşeğindeki durum. Dinden kurtulmaz dinginlik anlamına gelir, çünkü yanılmalardan kurtulmaktır bu.»

Bu yadsıma; somut saçma içerikler düşünülürse, doğrudur. Korku içeriğinin kendiliğinden olaya karıştırıldığı ileri sürülürse bu yanlış olur. Cehennem korkusu, sayısız tinlerin kötüye karşı iyiyi seçmesinde nedense, bu korku varsayılan bir nesnel gerçeklik karşısında duyulan korkudan daha az görülen bir nesne değildir. Bu korku, çokluk, cehennem tasarımının kapalılığı içinde kişisel varlığın derin varoluşsallıkla ilgili öğelerini açıkça anlaşılır kılabilir. Kişisel varlıkla ilgili korku uyanık insanın temel niteliğidir. Cehennem karşısında, bir yadsımadan doğan dinginlik yeterli değildir, onun olumlu bir güvenden, her zaman korkuyu alteden iyi istencine bağlı bir tin anlayışından kaynaklanması gerekir. Korkunun ortadan kalktığı yerde insan yüzeyseldir de...

d) «Dinler, her yana yayılan nitelikte bir tutarsızlık geliştirir. Çünkü dinler, daha başlangıçta, kavranamazlık, düşünülemezlik ve saçmalık ortaya koyar, soru sormaktan kaçınır, delicesine boyun eğmeye dayanan bir temel inan yaratır. Soru sormanın geçerli olduğu yerde kişisel usa egemenlik sağlanır ve çalışmayı engelleyen bu düşüklük önlenir. Soru sormama durumuyla ilgili alışkanlık, her yerde tutarsızlığı kolaylaştırır. Düşünce ve davranışta çelişkiler gözden kaçırılır. Kökensel gerçeklerin iletişimleri yeterince anlaşılmadığından bırakılır. Din inancı ve tutarsızlık arasında bir yakınlık vardır.»

Bu yadsımaya karşı, dinin gelişiminde ortaya çıkan nesneye, dinin kaynağında gereksinme duyulmadığı söylenebilir. Burckhardt'a göre de, dın bakımından yaratıcı insanlar-

da eleştirisizliğin ölçüsü bizce anlaşılmazsa, eleştirisizlikte tutarsızlık aramak gerekli değildir. Anlığın gizleme eğiliminde olduğu sınırlar ve masallar gizemsel bir biçim içinde yönelim kazanırsa, doğrudan doğruya dinsel nesneye dönüşerek hızla boş inan içerikleri kılığına giriverir.

e) «Dinler, özellikle dünyada, eylemsel olarak insan eliyle düzenlenen ortamda, kutsallık kazanır. Gizem bakımından yüceltme bu dünyanın değerden düşmesi sonucunu doğurur. Dinsel nesneye bağlı bir yüksek saygı, dinin girmediği her yerde, saygıyı yıpratır. Özel olarak dondurulan bir saygı, genel nitelikte geniş kapsamlı temellendirici bir saygı değildir artık. O, bir sınırlandırma, dahası dışlama ve yoketme içinde bulunur.»

Bu yadsıma, kuşkusuz, dinle ilgili her insan için geçerli değildir. Din, bütün dünyayı kendi ışığında aydınlatmaya, kendi özünden çıkan parlaklığı her nesnel gerçekliğin üstüne yaymaya elverişlidir. Ancak bu yadsıma, belki de, dinsel varlıklardan sapma sayılabilecek din nesnelleştirmeleriyle ilgili olursa onaylanmaz.

Din konusundaki tartışmalardan kesin bir sonuca varılmaz. Bu yadsımalar da dinle değil, dindeki sapmalarla ilgili görülmektedir.

Biricik tanrısal bildiri gerçekliği diye ortaya çıkandan, bildirilenden değil de din ve dinlerden sözedildi, bu konuda birtakım istekler ortaya kondu, kaldırıldı, öteki dinler arasında bir din olarak öbeklendirme yoluna gidildi. Olay kiliselerde, genellikle Yahudiler, Hıristiyanlar, Grek Ortodoksları, Katolikler, Protestanlar ve belki de İslam, hepimizin bağlı olduğu, geniş kapsamlı Kutsal Kitap dinlerinden doğan içini dökmelerden ortaya çıkıyor.

Felsefeye özgü inanç konusunda, burada, bizim için temellendirmek istediğim iki sorun vardır (biri olumsuz, biri olumlu):

1. Kutsal Kitap dininde ortaya konan; bütün kollarında güncellik kazanan ayrıcalık savı belki gerekli değil ve her zaman için de geçerlik taşımaz. Bu sav, sonuçlarında olduğu gibi; kendi yönlendirici öğesi içinde, biz insanlar için

yıkımdır. Bizim gerçeklik ve tınımiz adına, bu öldürücü sava karşı savaşmamız gerekr.

2. Kutsal Kitap dininden kaynaklanan bır felsefeye girişiyoruz ve burada pek önemli gerçekliği kavrıyoruz.

Bu iki konu da bizim için önemlidir. Ikisi de, bütün Batı'nın bir yazgı sorunu olan, soruyla bağlaşımlıdır: İncil dininden ne çıkacak?

Ayrıcalık savına karşı:

İnanç içeriği yalnız koşulsuz değil, dışlayıcı bir gerçeklik sayılır. Bu yüzden Hıristiyan, bu benim yolumdur demez, bu yoldur, der ve Tanrı'nın oğlu İsa'yı konuşturur: Yol, doğruluk ve yaşam, ben'im. İsa'ya inanan kimseye, kendiliğinden şöyle düşünmesi için olanak tanınır: *Siz, toprağın tuzu olun, siz evrenin ışığı olun.*

Buna karşın, aşağıda sıralanan karşıt görüşleri ileri sürme olanağı vardır: Tanrı'nın insandan çocukları olabiliyorsa, bununla anlatılmak istenen, birkaç kişinin ya da belli bir bireyin değil, bütün insanların Tanrı'nın çocukları olduklarıdır. -Kim, yalnız İsa'ya inanırsa sonsuz yaşamı elde edecek; savı inandırıcı değildir. Çünkü yüksek soy ve salt tin insanları Hıristiyanlığın dışında da görülmektedir. Özellikle onların tarih bakımından büyük, etkili Hıristiyanlar arasında, insan olarak sevilmeye değmeyen, kuşkuyla bakılan varlıklar gibi görülmeleri, yokolmaları gerekirmiş sayılmaları saçma olurdu. -İnsanın kendi istencine dayanarak, sınırsız adayıcı bir özveri uğruna içtelikle geçmişe dönmesi yalnız Hıristiyanlıkta görülen bir olay değildir. -Bütün bu karşıt düşünceler bir odağa dayanmıyor.

İnsanların dünyada, her zaman bir inanç gerçekliğini kavradıkları yerde, bu gerçeklik koşulsuz olarak geçerlidir. İnsanlar, her zaman inanç yoluyla, -İncil dünyasının dışında- başka bir gerçekliği başka bir gerçeklik uğruna geçersiz kılmazlar. Felsefe bakımından, bu ortak insan tutumu, nesnel olarak da doğrudur. Bu tutum, gerçeklik anlamında, temel bir ayrım konusunda düşünmeyi gerektirir (bu tutumdan yola çıkarak Bruno ve Galilei ile ilgili görüşe vardık).

Koşulsuz olarak inandığımdan, koşulsuz davrandığım yerde, yeterli neden ve usa yatkınlığı dolayısıyla kavranabilen davranışın amaca uygunluğunu sağlayan, erek yoktur. Koşulsuz varlık genel değildir, özüne girilemeyenin içinde tarihseldir, şimdi aydınlanmakta ve gerçekleşmekte olan eylemin diriliğidir. O, kendisinden ortaya çıkan bilinen ve anlatılabilir olanın çokluğu ölçüsünde, kendi varlığının derinliğinde bilinmeyendir. Başka bir nesne aracılığıyla yansıtılamadığından da bir kezliktir; dahası başka bir nesne için yönlendirici olmakla kalmaz, tarihsel görünüş içinde az çok değişik olan, sonsuzlukta birlikte ortaya çıkan, kendi kendini yeniden tanımanın da örneğidir. Tarihsel olan, varoluşsal gerçek olan az çok koşulsuzdur. Bu nedenle kendi açıklanmışlığı ve görünüşü içinde herkes için gerçeklik değildir.

Karşıt durum şudur: Herkes için genel geçerlik taşıyan nesne (bilimsel ve bütün ussal doğruluklarda olduğu gibi) bu özelliği yüzünden koşulsuz değildir. Dünyada, bu koşullar altında belirli yöntemle, bir görüş odağında herkes için ve genellikle, doğrudur. Bu doğruluk, onu kavrayan her anlayış gücü için, gerektiricidir. Gene bu doğruluk, görüş odağı ve düşünme türü bakımından, görelidir, onlara öyle görünür. Bu doğruluk varoluş açısından bakılınca yüzeyseldir; çünkü sonlu, tekil ve nesnel olarak gerektiricidir, -onun uğruna insan ne ölebilir ne de ölmek ister.

Kısaca: Her açıklanabilir niteliklerin ve onların tarihsel sonlu görünüş biçimlerinin göreliliği tarihsel gerçekliğin koşulsuzluğuna bağlıdır. Doğruluğu temellendirici görüş odaklarının, yöntemlerin göreliliği, açıklamalar içinde, bilgiye uygun doğruluğun genel geçerliğine dayanır. Açıklanabilir nitelikteki inanç içerikleri genel doğruluklar gibi işleme konulmaz. İnanç bakımından gerçek olanın özündeki koşulsuzluk bilgi yönünden, her zaman tekil doğruluklara özgü genel geçerliğin kavranmasından büsbütün başkadır. Tarihsel koşulsuzluk sözcük, değişmez kanı, tapım, din kuralı ve kurum içindeki koşulsuzluğa özgü görünüşün genel geçerliği değildir. Bir inanç gerçekliğinin ayrıcalık savını, önce, yanlış anlama olanaklı kılar.

Bilimsel bilginin genel geçerliğini; kendisine dayanarak yaşayabildiğim, bilimden beklenen ve hiçbir zaman uygulanamayan saltık bir varlık olarak işleme koyma yanılgısı da vardır. Benim gerçekliliğimin, bilgi konusunda zorlayıcı bir nesnenin çevresinde dolaşmayı da istemez. Onun için, daha çok, sınırlandırılmamış bir gerçeklik sözkonusudur. Ancak bunun gerçekötesi bir yapı ortaya koyabilecek durumda olan içeriğini istemek için varlık konusunda yeterlik, varlık içinde dinginlik bilinci gerekir. Bu ise, varlığı doldurma yerine bir boşluk yaratmak gibi, aldatıcıdır.

Ancak şu aykırı yanılma da bir yazgıdır: Varoluşsal karar koşulsuzluğunun, istek içinde, doğrulukların anlatılabilir bir bilgisine ya da inancın tarihsel olarak bağlandığı yanılgının herkes için genel geçerlik taşıyan bir gerçekliğe dönüşmesi gibi.

Böyle bir yanılgının sonucu, benim kendim ve istediğim nesne konusunda aldanmamdır, hoşgörüsüzlüktür (bu, özel düşünceler ve değişmezlik kazanmış katı kanılara dönüşen açıklamalarda seyrek görülen bir olay değildir), iletişim yeteneksizliğidir (başkalarının sözlerini dinlememek, doğru bir soru sordurmamak). Varoluş güdüsü gibi erk istenci, yabanlık, parçalama güdüsü sonunda böyle yanlış yola sapmış gerçeklik istencinin yüz örtüleri içinde saklanan devinim güçleri olur. Bu güdüler, gerçeklik konusunda; sözde bütünleyici bir nesne aracılığıyla, korkunç ve gerçekdışı bir kendi kendini haklı göstermede, çok ya da az kıvanç bulur.

İmdi, kavranmış bir inanç gerçekliğinden doğan ve inançla kendiliğinden bağlantılı olan, bu ayrıcalık yalnız İncil dini çevresinde bilinerek açıklanmış, bütün sonuçlara vardırılmış görünür. Bu, inanmış kimse için, kendi inancının doğruluğunu gösteren, yeni bir belirti (stigma) niteliğindedir (1). Buna karşın felsefe anlayışı, böyle bir inançta kök-

(1) *Stigma:* Hıristiyanlıkta, kendini İsa'ya adamış kimi kimselerin gövdesinde, çarmıha gerilen İsa'nın gövdesindekilere benzer, yaralar çıkarmış. Bunlara «belirti» anlamında «stigma» denir.

lü bir değişme sonucu ortaya çıkan gerçekdışı nesneyi değil, korku salıcı sonuçları görür.

Burada Hıristiyanlık, herkes için geçerli saydığı saltık gerçeklik savıyla, bir örnektir. Bizim, Hıristiyanlığı etkileyen, olağanüstü insan inancında, bu inanç dolayısıyla yaşamış, yüksek insan varlıkları konularındaki bilgimiz, bu temel yanılmanın tarihte, kutsal saltık gerçeklik örtüsüne bürünmüş ne gibi kötü sonuçlar yattığını görmeye engel olamaz.

Bu ayrıcalık savından doğan birkaç olaya da bir göz atalım: İsa, İncil'i yaymaya başladığı sırada hiçbir direniş göstermedi, dağdaki konuşmalarını sürdürdü, bu konuşmalarda şu sözleri söyledi: Ben, barış değil, kılıç getirmek için geldim. Onu izleyen ya da izlemeyenler için bir seçenek ortaya kondu: Benden olamayan, bana karşıdır.

Tarihte, İsa'ya inanan pek çok kimsenin tutumu buna uygundur. Onların düşündükleri esenlik düzenine göre İsa'dan önce ve İsa'sız yaşamış bütün insanlar yitmiştir. Dinlerin pek çoğu; gerçekdışı olan ya da en elverişli durumda bile gerçeğe çok az katılan inançlardan oluşmuş bir bütündür, onlarla ilgili inanç öğelerinin hepsi çoktanrıcı dinlerden aktarılmıştır. Bunların, kendi dinlerini bırakarak İsa'nın getirdiği inancı izlemeleri gereklidir. Bu evrensel görüş, bütün uluslara propaganda araçlarıyla bu inancı bildirmekle kalmadı, her zaman temelde; bu inancın isteyerek benimsenmediği yerde, gene bu inancı geçerli kılmak için, baskıya yönelik bir istenç de vardı (coge intrare). Dünyada yoketme önlemleri, din savaşları bağlardan çözülüyordu. Bunların altında kilise açıklamaları din savaşlarını körükledi. Politika kilisenin aracı oldu.

Bu dinsel gerçekliğin bir temel edimi konusundaki erk istenci böyle oluyor, bu gerçeklik kaynağı erkle iş görebilecek durumda değildi. Dünya egemenliğine dayalı sav, gerçeklikle ilgili ayrıcalık savının sonucudur. Dinsel olandan yüzçevirip dünya varlığına yönelmenın büyük sürecinde -bu, İncil içeriğinin bir dünya varlığı olarak taşıdığı inanç biçiminin derisinin yüzülerek korunması anlamına gelir-

İncil'le ilgili kaynağın etkisinde kalan saçmalığın katı düşünceliliği de durmaktadır Yeryüzü varlığına yöneltilmiş dünyagörüşleriyle ilgili davranış biçimlerinin Batı ekinlerinde; böyle sık sık görülen, saltıklık, başka kanıların birbirini izleyişi, saldırgan bir anlayış, her zaman herkesce yansıtılmış sayılan; saltık gerçekçilikle bağlantılı ayrıcalık savının sonucu gibi olayları kapsayan, süreci vardır.

Bu genel, nesnel gerçeklik karşısında, felsefe inancına kalan ancak güçlükle üstlenilen bir görüştür. Böylece iyi istenç; iletişimin kesilmesine, belli koşullar altında bırakılmış usa konan yasağa, açık iletişim adına karşı çıkıyor, onları yadsıyor.

Ayrıcalık savı karşısında, nasıl yalnız kalınabiliyor anlamıyorum. O zaman şaşılası bir sapaklıkla eylemsel, korkusuz davranabilen kimsenin hoşgörüsüz tutumu da olanaklı oluverirdi. Oysa Kutsal Kitap'a dayanılarak temellendirilen ayrıcalık savı hiç de öyle değildir. O, kendi varlığının doğasından gelen savı her zaman yeniden erkli kurumlarla diri tutmaya çabalıyor, dinden ayrılanları yakmak için yapılan odun yığınlarını yeniden tutuşturmaya elverişli bir durumda bulunuyor. Bu Kutsal Kitap'tan kaynaklanan dinin her kurumunda; ayrıcalık savını içeren sorunun doğasında vardır. Oysa birçok inanmış kimse de, kendi kişiliğine karşı en küçük bir baskı eğiliminin bulunmasını ya da kendi anlayışlarına göre inançsızların ortadan kaldırılmasını istemez.

Çünkü hoşgörüsüzlüğe karşı hoşgörüsüzlük (yalnız inananlara karşı) geçersizdir, ayrıcalık savı bir inancı ödev olarak başkalarına bildirmiyor da yasa ve okul baskısıyla egemen olmak istiyorsa, ona karşı hoşgörüsüz davranmak da gereklidir.

İsa'nın inancı bambaşkadır, o kendini sav ve ayrıcalığı izlemekten kurtarmıştır. İsa'nın getirdiği inancın ortadan kalkmasının -bu hiçbir zaman Kutsal Kitap'a bağlı Hıristiyanlığın sonu anlamında alınmayacaktı- yaygın ahlâk çöküşü ya da dünya tarihinin geçerlilik kazanmış bir değişimi sonucu olup olmadığı çağın sorunudur. Bugün, öyle gö-

rünüyor ki her zaman pek az insan İsa'ya Tanrı'nın tek oğlu, Tanrı yönünden gönderilmiş bir aracı diye inanıyor. Bunu irdelemek güçtür. İnanç insanın daha yüksek bir aşama kazanması içinmiş gibi görünüyor. İsa'nın geliştirdiği inancın değiştirilerek Kutsal Kitap'tan kaynaklanan dinin nedeni diye anlaşılabildiği, ayrıcalık belirtisinden kurtulup kurtulmadığı önceden yanıtlanacak bir soru değildir. Din, bir bütün olarak, kendi kapsayıcı gerçekliğinden dolayı saltıklaştırılan ve özünden doğan bu inancı yeniden eritseydi, o zaman Kutsal Kitap'tan kaynaklanan dinin sınırları içinde ortaya çıkan, bir sorun anlamına gelirdi.

Ayrıcalık savı İsa'nın inancında, Yahudi yasalarındaki inançlarda, ulusal dinde, İslâm'da vardır. Kutsal Kitap'la gelen din, her içini döküşün; başka içeriklerin önemsenmeyişi sonucu kazandığı anlama göre, her nesneyi kuşatan tarihsel bir alandır. Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Ahid'in bütünlüğü içinde yalnız Hıristiyanca içini döküşler için kutsal bir kitaptır. Kendilerinden doğmasına karşın, Yahudiler için İncil ilginç değildir. Öte yandan bu kitabın aktöre ve tektanrıcılık bakımından taşıdığı içerik Yahudi içini döküşü için Hıristiyanınkinden daha az anlamlı sayılmaz. İslam dinine göre, Eski ve Yeni Ahid, Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında, her iki dinin özdeş kaynağı olarak ortaya çıkmasına, onlar üzerinde derin etki bırakmasına karşın, kutsal bir kitap değeri taşımaz.

Kutsal Kitap ve ondan doğan dinin felsefe bakımından özlü, temel bir niteliği vardır. Çünkü bu kitap ve din, genelde, ne bir öğreti ne de kesinlik getirir. Kutsal Kitap'ın dini, genelde, ayrıcalık savı içermez, bu dinin tarihsel gelişiminin değişmezlikleri içinde bireysel damgalamalar ortaya çıkmaktadır. Ayrıcalık savı insanın işidir ve insana birçok yol gösteren Tanrı'ya dayanmamıştır

Kutsal Kitap ve ona bağlı din, bizim felsefemiz için, bir temel, sürekli bir yönlendirme ve yeri doldurulmaz içerikler kaynağıdır. Batı felsefesi ister benimsensin, ister benimsenmesin- Kutsal Kitap'a karşı savaşsa bile, her zaman onunla bağlantılıdır. Kutsal Kitap'ın olumlu niteliği üstüne, felsefe açısından, sonuç olarak birkaç düşünce ileri sürelim.

Kutsal Kitap'ta çok yüzeysel, ussal ve vazgeçilmez çelişkiler geçerlidir.

1. Ataerkil topluluklardaki kurbandan, Jerusalem'de, tapınakta düzenlenen karışık yapılı güncel kurban törenlerine ve Hıristiyanların *Akşam Yemeği*'ne değin, *tapım dini* Kutsal Kitap'la süregelir. Bu tapım dininde, her zaman, tapım bakımından yinelenen bir sınırlandırma ve tinselleştirme eğilimi vardır. Jerusalem'de bir tapınakta, ülkedeki birçok tapım yerinin bir tek tapım adına ortadan kaldırılması yolunda orada sürekli olarak yaşanmış ve canlı, yerli tapımın yasal, soyut, görevsel ve geliştirilmiş bir törene dönüşmesi, böylece tapımın kutsallaştırılması kurban töreninden Akşam Yemeği'ne ve kilisede düzenlenen törene çevrildi. Tapım her zaman vardır. Oysa peygamberler, genellikle, *tapıma karşı* çıkmaya başladılar, ondan kaçındılar (yalnız tapımı yanlış değerlendiren konuya değil). Yahve diyor ki (Amos, 5,21) «Bayramlarınızdan tiksiniyorum, onları küçümsüyorum ve bayram toplantılarınızı sevmem. Yakılan sunularınızı ve ekmek sunularınızı bana sunsanız da istemem ve besili hayvanlarınızdan esenlik sunularına bakmayacağım. İlahilerimiz gürültüsünü benden uzaklaştır, çünkü çalgılarınızın uyumunu da dinlemeyeceğim.» Yahve, gene, şunları söylüyor: (Hoşea 6,6): «İstediğim kurban değil, iyiliktir ve yakılan sunulardan çok Tanrı'nın bilgisidir.»

2. Tanrı'nın Musa'ya bildirdiği On Buyruktan ve Birlik Yasası'ndan, Deuteronomium ve kilise hukuk derlemelerinin geniş kapsamlı yasalarına değin *din yasası*'nın evrimi sürer. Yasa, bundan dolayı tanrısal bildiri içinde, *thora* sözcüğüyle, yazılmıştır. Ancak, Jeremias, genellikle, bu *yazılmış yasaya karşı* çıkar. «İşte yazıcıların yalancı kalemi yalan düzdü» (Yeremya 8,8). Tanrı'nın yasası yazıyla saptanmış tümcede değil, *gönüldedir*: Yeni Ahid «keseceğim, yasamı onların içlerine koyup, yürekleri üzerine onu yazacağım diyor Rab.» (31,32,33).

3. Musa çağındaki yasadan beri, Kutsal Kitap dolayı-

sıyla, bir *seçilmiş topluluk* bilinci geçerlik kazandı. Böylece daha erken, seçilmiş niteliği üstünlük sağladı. «Benim için Habeşler'in oğulları gibi değil misiniz ey İsrail Oğulları?» Yahve'nin sözü budur. «İsrail'i Mısır ülkesinden, Filistinliler'i Kaftar'dan, Suriyeliler'i de Kir'den çıkarmadım mı?» (Amos 9,7). Halklar eş aşamadırlar. Tanrı, sürgün çağında, bir kez daha İsrail'in tanrısı oluyor, öte yandan evrenin yaratıcısı olarak bütün halkların Tanrısıdır, dahası Ninova'daki dinsizlerin bağlandığı Yona'nın acımasızlığına karşı yufka yüreklidir.

4. İsa, İsa-Tanrı oluyor. Ancak buna karşı daha önceden, İsa'nın söylediği şu tümce var: «Niçin bana iyi diyorsun? Bir'den başka kimse iyi değildir, o da Tanrı'dır.» (Markos 10,18).

Böyle örnekler çoğaltılabilir. Burada, İncil'de bütünle ilgili görülen her nesnenin, karşıt uçlarda bulunduğu savı ileri sürülebilir. İnsan, sonunda, her saptamaya, sözcükte bir karşı çıkıcı saptama bulacak. Hiçbir yerde bütün, yetkin, salt doğruluk yoktur. -Çünkü doğruluk insan diliyle ilgili yargıda ya da insan yaşamının belirlenmiş biçiminde varolamaz. Bizim sınırlı anlayışımız içinde, her zaman, öteki uç bizim için görünmez olur. Biz, bu sınırlı anlayışımızla, uçların apaçık bir nitelikte kavranması sonucu, onlara yaklaştığımız oranda, gerçekliğe değiniriz.

Tapım dini ve salt aktöreye dayanan peygamberlerin getirdikleri din; yasa dini ve sevgi dini, zamanla inancın önem taşıyan iyiliğini kurtarmak için katı biçimlere giren içerik ve yalnız Tanrı'ya inanan, onu seven insanla ilgili duygularını açığa vurma; rahiplerin dini ve bireyin yakarış dini, ulusal Tanrı ve evrensel Tanrı; seçilmiş topluluğun dinsel yasası ile insanın insan olarak başkalarıyla bağlantılı dinsel yasası; bu yaşamdan işlenen kişisel suç ve cezanın uygulanması (hizmet ve günahın ölçüsü olarak mutluluk ve mutsuzluk) ve Yeremya ile Eyub'un bir giz niteliğinde geliştirdiği inanç tutumu; topluluk dini ve kendini Tanrı'ya adayanların dini, Tanrı elçisi, peygamberleri; gizemci din ve ussal yaratış düşüncesinin aktöreye dayalı dini hep

böyle birbirinin karşısında durur. Kutsal Kitapta, inanç konusunda, karşıtlıklar bile vardır: Cinlerin, insanı tanrılaştırmanın, Hiççiliğin (bunun sonucu Saloma rahibiyle ilgilidir) inançsızlığı; bu uçların sonucu olarak, Kutsal Kitabın içindedir. Bütün belirli topluluklar ve eğilimler, sonraki tarihte, herhangi bir yerde, Kutsal Kitap'a dayanmaktadır. Açıkça gelişen bu uçlar; Yahudi din erki Hıristiyan kiliselerinde, peygamberlerin özgürlüğü gizemlerde, dinsel yenilik yanlılarında, seçilmiş topluluk bütün bir toplum kesitinde kendini ayrıcalıklı sayan Hıristiyan halklarda, din derneklerinde, tarikatlarda yinelenmiştir. Her zaman değişmezliklere karşı yeni bir kuruluş, bir karşıt etki, Kutsal Kitap' tan kaynaklanan dinin temeline dayalı, canlı bir yaratma vardır. O, Batı'nın bir becerisi olmuş gibidir, Kutsal Kitap'ın sarsılmaz yetkesi dolayısıyla, onda, temeli atılan bütün yaşam çelişkileri önceden düzenlenmiş olarak saklanır. Bu yolla bütün olanaklar ve insanın kendi özgür eylemi içinde; Tanrı'nın kendisine bağışladığını bildiği, yüceliği uğruna, sonu gelmeyen savaşlar, özgür olarak, istenir

Kutsal Kitap, yazılı belgelerinde, en ilkel ve en yüce insan gerçekliklerinin tinsel düşüşlerini kapsar. Bunları, dinin başka büyük belgeleriyle birlikte, taşır.

Ancak, şu barbar işi diye nitelenmek istenen, bizi tedirgin eden, ilkçağ büyüklüğü başlangıçta barbar olanda da vardır. Nesneler kuşkusuzca açıklanır. Tunçtan yapılmış araç, kendi doğallığı içinde, bize seslenir.

Kutsal Kitap'la yürüyen, Tanrı'yla bağlantılı olduğundan; tek başına etki yapan bir tutku. Tanrı yanardağın yalımında, depremde, fırtınada vardır. Tanrı, yanına varılmaz bir yüksekliğe çıkar, pek az duyulan gürültüler içinde bırakıldığı sırada; su taşmaları elçilerinin eline kalır, -yalnız aşkın bir yaratıcı, tasarlanamayan evrensel bir Tanrı olarak bütün tasarımların olduğu gibi, bu duyusal görünüşlerin, bütün tutkuların, özüne girilemeyen buyruklarının üstünde yükselir. Buna karşın o, insanın kendisini kuşattığını bildiği, coşkulu bir anlatım içinde kişisel bir varlık. tır.

Bu Tanrı'nın önünde duran, yetişen Kutsal Kitap insanları, insanüstü yüce varlığa ulaşmada kendilerini değersiz sayarlar. Bu, kendilerini Tanrı yoluna vermiş adamlar ve peygamberler, kendi tinsel ortamlarında, silahsız kahramanlardır -onlar bütün öteki insanlara karşı zaman zaman tek kalırlar- kendilerini çevrelerine karşı Tanrı'nın uşakları diye sezdiklerini ileri sürerler. Musa ve Elias ile ilgili söylencelerde açık olan; Amos, Yeremya ve Yesaya'da tümden gerçektir. Bunlar Michel Angello'nun gördüğü gibi gerçek kimselerdir.

Kutsal Kitap'ta kahramanlık, kendine karşı duran, bir güç direnişi değildir. Olanaksızın göze alınması Tanrı görevinde olur. Kahramanlık yüceltilir.

Ancak, bu olayı olanaklı kılan Tanrı düşüncesi kolayca kaynaktan sapabilir. Sonra kahramanlığın yozlaştırılmasına yolaçarak yanıltıcı bir anlayışın buruşmuş, iğrenç katılığına götürür. Bir, erken bunamış kişi (Hezekiel) -eskiden- dünya tarihine özgü bir etki kazanabilir.

Buna karşın gürültüsüz, salt, gerçeklik gibi kendiliğinden etkileyen Kutsal Kitap sözleri de vardır. Onlar az bulunur ve olağanüstü olanakların çevrintisi içine girmiştir. Ölçüsüz, saptırıcı, tiksindirici nesne Kutsal Kitap'ın bir öğesidir. Sonunda, inceden inceye düşünülmüşlük ve tekdüzelilikler örtüsü, bunların üstüne çekilmiş. Ancak bunda, onu, engelleyen itici güçler etkilemiş olmalıdır ki daha sonra Ezra dininden öldürücü bir katılaşma doğdu, daha çok aşırı sıcaklık kaldı, Eyub, İlahiler, Ruth ve rahipler ortaya çıktılar.

Kutsal Kitap gerçekliğinin söylencelere; toplumbilimsel, nesnel gerçekliğe, ilkel ve bilimöncesi bilgiye dayalı konuyla sürekli bir bağlantısı vardır. Bu yüzden, kendi içinde tarihsel bir nitelik taşıyan, bu Kutsal Kitap'la ilgili gerçekliğin görünüşü, kesintisiz tarihsel oluş içindedir. Bu görünüşün büründüğü giysiler, Kutsal Kitap'ta kendiliğinden değişebilir.

Kutsal Kitap'ta eksik olan, çok küçük bölümler bir yana bırakılırsa, felsefeye özgü ben-bilincidir. Konuşan varlı-

ğın, gerçeklikle ilgili görünür bir duruma gelmesini sağlayan kaynağı, güçleri bundan dolayıdır, ancak sürekli ilerlemeler de bu karşılıklı engelleyici yanlara göredir. Düşünen kimsenin sürdürdüğü araştırmanın egemenlik sağlayan bir özelliği yoktur. Tutkuyu düzelten gene tutkudur.

Kutsal Kitap insanlarla ilgili sınır deneylerinin bin yıllık birikimidir. İnsan özü bunlarla aydınlandı, çünkü insan Tanrı'nın ve kendi varlığının bilincine onlarla vardı. Kutsal Kitap'ın sağladığı biricik ortam budur.

Kutsal Kitap'ta, insan; başarısızlığının temel türleri içinde görülür. Ancak varoluş deneyi ve gerçekleştirme de düpedüz bu başarısızlık içinde açıklığa kavuşur.

Kutsal Kitap'a dayanan tutumda her zaman sapmalardan yola çıkarak, olduğu gibi kalan, nesnel geçerlilik taşımayan gerçekliği yeniden kazanmak, sözkonusudur. Gerçek değişme ilk kaynaklara dönüştür. Çağı geçmiş giysiler atılmalıdır, şimdiki duruma uygun gelenler ortaya çıkarılmalıdır. Kaynakla ilgili varlık; başlangıçla bağlantısı bulunan değil, her zaman geçerlilik taşıyan, doğru ve sonsuz olandır. Kutsal Kitap kendi çağının giysisinden sözetmiştir. Dahası, zaman içinde olan, bu zamanın biçimine göre, inanca uyan giysisidir.

Ancak, yalnız çağı geçmiş giysilerin atılması sözkonusu değildir, kaynağa değgin varlık durağan olanlardan, sapmalardan kurtarılıp geri alınmalıdır. Uçlarla ilgili gerginlikler yeniden kazanılmalıdır. Sonsuz gerçeğin aydınlığı ve üstünlüğü her zaman en yalın yönteme dayanılarak aranmalıdır.

1. *Durağan olanlara karşı çıkma:* Kutsal Kitap'tan kaynaklanan dinin gerçekliği, bu dinde kendiliğinden oluşan, durağanlaşmalara karşıdır. Bu durağanlaşmalar belki de eskiden tarihsel nitelikte geçerliydi, ancak şimdi felsefe bakımından bir anlam taşımaz. Yanılmıyorsam, bu tür durağanlaşmaların örnekleri ulusal din, yasa dini, özelleşmiş İsa dinidir.

Kendini adamak ulusal dindir, ilk dönemlerde, Kutsal Kitap'tan kaynaklanan dine dayalı İsrail'in gerçek Yahve

dini gibi. Bu din, özellikle Protestan anlayışına göre, Kalvenci kuruluşlarca yeniden gündeme getirildi, o zaman kendi Hıristiyan görüşü içinde Eski Ahid'in bütün bir bölümüne ve Yeni Ahid'e dayanıyordu.

Kendini adamak yasa dinidir, bu Ezra'da, Nehemya'da, rahiplerce düzenlenen yasa dergisinin ana bölümlerinde ve Eski Ahid'le ilgili yazıların yeniden gözden geçirilmiş örneklerinde olduğu gibi, dar anlamda bir Yahudilik olarak biçim kazandı. Özveri yasa diniyle birlikte bir kilise egemenliğidir; yabancı egemenliği altında Yahudilikçe yaratıp gerçekleştirilen ve Hıristiyan kilisesince sürdürüldüğü ya da sürdürülmek istendiği gibi...

Kendini adamak İsa'nın dinidir, bu din İsa'nın varlığında Tanrı'yı görür, Yesaya'nın yorumundan kaynaklanan bir kurban düşüncesine ve İsa'ya dayanarak kutsal olayı temellendirir.

Bu üç din biçiminden her biri çok dar sınırlar içinde kalıyor, dahası bir gerçeklik temelinden çıkıyor. Ancak ulusal din böyle saltık olamaz, onda yalnız bir ön-temele dayalı olay gerçekliğinden sözedilebilir. Yasa dini, yasa düşüncesinin derinliğini bir yana atar, onu saçmalığın türlülüğü içinde dağılmaya bırakır.

İsa dini, Tanrı'nın insana insanla seslendiği gerçeğini içerir, ancak Tanrı birçok insan aracılığıyla konuşur, Kutsal Kitap'ta bir sürü peygamber, bunların sonuncusu olarak da İsa ortaya çıkar; hiçbir insan Tanrı olamaz; Tanrı hiçbir insanla açıkça konuşmaz, İsa ile de örtülü konuşur.

İsa dini, insan bireyinin her zaman, kendi kendisiyle ilgilenmesi gerçeğini saklar. İsa'nın tini her insanın sorunudur. O, duyulur-üstü varlığa yükselme atılımı içinde bir coşku anlamına gelen *pneuma*dır (soluk). O, aşkın varlığa götüren bir yol olarak, kişisel acı konusunda daha geniş bir açıklıktır, kendini haça gerilmiş sayan bir kimse, kişisel gerçeklik kanısını başarısızlıkta öğrenebilir. İsa'nın tini Tanrı'nın bağışladığı *nobilitas ingentia* (tinsel soyluluk) ile, kesin olarak, bağlantılıdır. Ben, insanda, tanrısal bir varlık olarak bulunan bu tinsel soyluluğu izlediğim gibi ona karşı

da çıkarım. İsa'nın dini şu anlama gelirse: Kurtarıcı İsa'nın inanan kavrayış yetisi bende, benim dışımda İsa tininin gerçekleşmesi dolayısıyla vardır, bu durumda bizim felsefemiz için iki ayrı uyumsuzluk ortaya çıkar: İsa, benim içimde, eski kurtarıcı İsa ile bağlantılı değildir ve İsa, kurtarıcı olarak Tanrı-insan gibi bir söylencedir. Söylenceden sıyrılma, burada, isteyerek kalamaz. Dahası en derin anlamlı söylence bile söylence olarak kalır. Bu bir oyundur, söylence burada ister dinsel bir gerçeklik (felsefeyle, ilgilenmek istemez artık), ister bir yanılma yoluyla olsun nesnel bir güvence olacak.

2. *Uçlarla ilgili gerginlikleri yeniden kazanmak:* Bu durum, Kutsal Kitap'ta görünüş alanına çıkma bakımından, belirmekte olan gerçekliği anlamakla ilgilidir. Çünkü gerçeklik Kutsal Kitap'ta önceden ortaya çıkan karşıtlıklar içinde bilinçle canlandırılır. Karşıtlıkların çok yönlü bir anlamı vardır. Ussal karşıtlıklar, yalnız bir yanı doğru olabilen, seçeneklere götürür. Karşı koyucu güçlerin oluşturduğu bütünlük ölçüsünde gerçek etkisini gösterir. Eytişimli karşıtlıklar, gerçeğin dilegelmesini sağlayan bir düşünce eylemi anlamı taşır. Dolaysız bir anlatımda gerçeklik yakalanır türden değildir.

Kutsal Kitap'ın dini karşı çıkıcıların, uca varmış gerginliklerin ve eytişimsellerin oluşturduğu bir verimlilikle belirtilmiştir. Bu din, yalnız istençle değil, karşı çıkıcıya açık kapı bırakmak için her zaman hazırlıklı bulunmakla, gerginliğin öne sürükleyici erkini koruyabilir ya da onun yitmeye yüztuttuğu yerde yeniden kazanılmasını sağlayabilir. Us ve dinginlik gereksinmesi, yıkıcı savaş istenci gibi tek anlamlılığın ve tek yanlılığın egemenliğini sağlamak için, karşıtlıkları yoketmek ister.

Kutsal Kitap'la ilgili yazılarda, Batı da bugüne değin etkisini sürdüren, temel gerginlikler yeniden öğrenilmelidir: Tanrı ve evren, kilise ve devlet, din ve felsefe, yasa dini ve peygamber dini, tapım ve davranış.

Bu yüzden, olduğu gibi kalıcı, gerçeklik ancak varlık görevlerinin söndürülmezliği konusundaki açıklıkla, her ger-

çekleştirilen olayın sarsılmazlığıyla, en uzakta olan bakışla, başarısızlıkla kavranabilir.

3. *Sonsuz gerçeğin aydınlığı ve yüceliği:* Gerginliklerin, eytişimin ve zorlayıcı karşıtlıkların ayrımı konusundaki deney nedeniyle, sözcüklerde yalnız soyut olarak anlatılan, Kutsal Kitap dininde temel nitelikleri gösterilen gerçeklik olumlu biçimde kavranabilir. Daha önce felsefe inancı olarak dilegetirilen bu gerçekliğin nedenleri şunlardır:

Tek Tanrı düşüncesi,

Sonlu insanda iyi ile kötü arasındaki ayrımın koşulsuzluğu bilinci,

İnsanda sonsuzun temel gerçekliği olarak sevgi, insan gerçekleşmesi -iç ve dış davranışta- olarak eylem,

Görünüş alanına çıkışın saltıklığı ve tek başına gerçekliği olmaksızın, her zaman tarih bakımından koşulsuz olarak dünyanın düzen tasarımları,

Yaratılmış dünyanın yetkin olmayışı, kendi yapısından gelen tutarsızlığı, sınırlarda bütün düzenlerin yadsınması, en dışta olanın algısı.

Son ve tek sığınağın Tanrı olması.

Özlü, dinsel gerçekliğin karşısında her söylenenin ne cılız bir etkisi var: Sorunu böyle incelersek birdenbire felsefe inancının alanına gireriz. Kaynaktan yola çıkarak dinsel inancı yenileştirme, bizce istemeyerek dinsel varlıklarda gizli felsefe inancının yenileştirilmesi, dinin felsefeye dönüştürülmesi (ya da felsefeye özgü dine) diye görülür. Bu, bir azınlığın yolu olsa bile, kuşkusuz insanlığın yolu olmaz.

Bilgenin tanrıbilimciye ve kiliselere seslenme olanağı yoktur, onların yaptıkları gibi. Bilge, ancak tasarımlar konusunda, birlikte çalışmayı umabilir. Bilge ancak yer sağlamada, tinsel durumun alanını sezilir kılmada yardımcı olmak ister, bunda da neyi ortaya koyacağını bilme yetkisi bulunmalıdır.

Yarım yüzyıldan beri insanların boyuna söyleyip durdukları, herkesçe söylenmesine karşın, her zaman kolayca unutulur: İnsanı, birey olarak, köklü bir değişmenin son sınırına götüren yeni bir çağ doğmuştur. Bu, tarihsel çağlar

içinde nedensiz görülmemiştir. Çünkü gerçek yaşam ilişkilerinin değişmesi çok derindir; dinsel kesinlik biçimlerin değişmesi, uygun nitelikte yeni bir yapı kazanması için, daha derinden yürüme gereğindedir, ancak böyle katlanılır ve yaşayabilir duruma gelir. Bizim, inancın nesnesi, giysisi, görünüşü, dili dediğimiz beklenen bir değişmedir. Dahası, çağımızın bütün öteki değişmeleri gibi, güçlü bir değişme vardır, -ya da Kutsal Kitap'a dayalı dinin sonsuz gerçekliği insanın görüş çevresinde yitmiştir; insan bu gerçekliği kavrayamaz, onun yerine geçecek yeni bir düşünce koyamaz artık. Sonsuz gerçekliği yeniden kurmak için sorup araştırmanın nedeni de budur, bu en son kaynaklara değin gider ve tarihsel geçiciliklere aldırmaksızın bu gerçekliği yeni dilde görünüş alanına çıkarır.

Bilge, burada, geleceğin kesinlikle yanıtlayacağını bilmesine karşın, karşılığını bulamayacağı sorularla yüzyüze gelir. Bu tür sorular da şunlardır:

Çağdaş insan, gerçekte, yabancı olan ve doğruluğu kuşku uyandıran donmuş kanılar için ne yapabilir? Donmuş kanılardan yüzçevirerek susulsa bile düşünen insan şunları sorma gereğindedir: Onları onaylayan kimselerce bile, büsbütün, inanılmaz olan donmuş kanılar hangileridir?

Sağlam bir dinsel neden nerede bulunur?

Bugün bile, inanç içeriği olarak, katlanılabilen ya da istenen bir saçmalık var mıdır? Çağdaş insanda, en kaba saçmalıklarla ilgili yeteneğin olağanüstü bir duruma yükseldiği de düşünülebilirdi. O, usa aykırı nesnelere kolayca kapılacak durumdadır. Usa aykırı nesnenin olduğu yerde bilim değil, inanç başarı sağlayabilir. Bugün hangi saçmalık gerçek bir inanç içeriğinin vazgeçilmez simgesi olabilir?

Bütün donmuş kanılarda bir değişme olmuşsa onu yaratan kimdir?

Bugün de halk yığınlarında, kilise geleneği dolayısıyla, koşulsuz inancın anlatımı olarak ağırlık kazanmış bir nesne var mıdır? Ya da halk yığınları gerçekten tortusuz, yeni bir doğruluk anlayışından doğan inanç içeriğiyle, kendilerini ölüme atabilecek bir özveri içinde yeniden tutuş-

turulmalı mıdır? Sonunda, derin düşünen tinlerin bilinen güvensizliği -Platon'un sandığı gibi- yığın biçimlenmesinin ve dahası, en derin bir içerik geleneğinin gelişim koşulu olma gereğinde midir? Bana göre değil. Bugün hangi yalanlar vazgeçilmez ve etkili imişler? Gerçeklik taşıyan böylesi nesneler kesinlikle yoktur.

Biz, özellikle bu konuya değinen, böyle sorularla bilerek ilgilenmeyeceğiz. Bilge için, yanına yaklaşılmaz nitelikte, bir dinsel varlığın bulunduğundan kuşku duymak kaçınılmazdır. O, tasarlanmaz, dıştan görülmezdir. Tapımın, din töreninin, bayramların, donmuş kanılarla ilgili kesinleştirmenin, rahiplerin yorumunun felsefe araştırmasında önemi yoktur. Her felsefeye karşı kesin bir aykırı sav var mıdır? Bugün felsefe inancının özü, bütün bugüne değinki zamanlarda olduğu gibi, kansız bir yanılsama mıdır? Bu bize söylenir. Buna inanmıyorum.

Bilgenin din konusunda söylediği yetersiz değildir artık. Bilge, dinden sözediyorsa, bu ondan olumlu bir sonuç çıkarılamayacağını göstermek içindir.

Felsefede, kendi çevresini sürekli bir genişletme eğilimi vardır. Felsefe, kendi görüşüyle, belirli bir anlayış dininden yola çıkarak geniş kapsamlı bir Kutsal Kitap dinine, bu dinden de bütün dinler için geçerli olan bir gerçekliğe doğru gider. Felsefe, böylece, gerçek dinin belirttiği yitik varlığa ulaşır. Felsefe, bunu düşündüğü sırada, evrensele açılma yoluyla, dinin derinliğine inmek için; dinlerin gövdeselliğini gözden uzak tutar. Felsefe, belli bir tarihsel gelenek içinde ortaya çıkan inancın bu ortak gövdeselliğinin, dinin gerekli biçimi olduğunu gördüğü sırada, ondan uzak kalır. Çünkü felsefe onda gördüğünü geliştirmediği gibi gerçekten de kavrayamaz.

Felsefe dini ister onaylasın, ister ona karşı savaşsın, dinin eylemsel gerçekliği içinde yeralmaz, o yalnız kendini ilgilendiren bir tutum içinde çalışmasını sürdürür.

a) *Felsefe Kutsal Kitap'a dayalı bir din konusunda çalışır:* Felsefe, Batı'da, belli bir olgu içinde kapanıp kalamaz; nitekim Nietzsche'ye değin, büyük bilgelerden hiçbiri Kut-

sal Kitap'ın temel bilgisi olmadan felsefe ile ilgilenmemiştir. Bu olgu bir raslantı değildir. Bir kez daha yineleyelim:

İlkin: Felsefe, insana dinin verdiği gibi, bir görev vermez. Bu nedenle, en azından, din için bağımsız bir ortam bırakır. Felsefe, tek başına ve bütün bir gerçeklik olarak, kimseye baskı yapmaz.

İkincileyin: Felsefe, insan toplumu dine dayanmazsa, dünyada varlığını güçlükle sürdürür. Çünkü felsefe içerikleri ulusta dinsel inançlar aracılığıyla yaşar. Felsefe bildiriminin, düşüncede, baskı yapıcı bir erki yoktur; insanda birey olarak düşünceden doğan konuyu açıklığa kavuşturur, kolaylaştırır. Felsefe, insan topluluğu felsefe inancı içinde aydınlık bir yaşam sürmezse, her zaman az sayıda bireylere dağılır ve sonunda yokolup gider. Felsefe toplumbilimsel olarak, insanda vazgeçilemeyen ve yalnız ilk çocukluktan gelen dinsel gelenek içinde ortaya çıkan ve felsefeyi de kendisiyle birlikte taşıyan içeriklerin etkili, tarihsel varlığını gerçekleştiremez.

Üçüncüleyin: Kutsal Kitap'ın içeriklerinin yerini, bizim için, doldurabilecek başka bir kitap yoktur.

b) *Felsefe Kutsal Kitap'ın getirdiği dini aşar:* Yeryüzünde ortaya çıkan her nesneyi birbiriyle bağlantılı kılan ve her zaman daha önemli bir karşılıklı bildirime iten insanlar arasındaki ilişki; Kutsal Kitap'ın yanında, başka iki büyük din çevresinin bizim için açıkça görülür duruma gelmesini sağladı: Hindistan'da Upanişadlar ve Buddhacılık, Çin'de Konfüçyus ve Lao-tse. Derinliğine düşünen, özünü evrene açan insana onların gerçekliği dilegetiren derinliği konusunda, gerçekliğin her zaman konuştuğu yerde, hiçbir nesne kapalı kalamaz. Tin sonsuz olana açılmak ister.

Burada yanılgıya götüren yol da yakındadır. Aydınlanma gerçek dini, bütün dinlerden derlenen en iyi nesne olarak, bu yolla bulmaya çalıştı Varılan sonuç, tarihsel raslantılardan arınmış özgün gerçeklik değil, eleştirel ölçülü bir ustur. İçerik yitmiş gitmiş. Kavrayıcı öğe yokolmuş. Geriye kaba genellikler kalmış.

Her inanç tarihsel olduğundan, taşıdığı gerçeklik inanç

önermelerinin bir toplamında değil, türlu türlü oluşmalar içinde tarihsel olarak görünüş alanına çıkan bir kaynakta bulunur. Birçok din, hep bir gerçekliğe doğru yürür, doğrudan doğruya erişilemeyen bu gerçeklik, her zaman gidilebilen, ancak hep eşzamanla özdeş türde gidilemeyen yollar üzerindedir.

Bundan dolayı, bu gerçeğin ussal eleştirisi bir sonuca varamaz. Çok kez, insan, kendi kişisel yazgısıyla bağlantısı içinde, geçmişten kaynaklanan bır isteğin etkisiyle, gerçekliğin kendiliğinden ortaya çıkmasını bekleme gereğindedir, bu da gerçekliği öğrenmek anlamına gelir. Bu olay, kendine verilmiş olmada, içten gelen bir davranışla; geçmiş varlığın derinligine ilgi duyan dinleyicide ortaya çıkabilir.

Ancak dinin karşısında, felsefe; uygulayım konusunda, aşağıdaki önermeleri onaylayabilir: Kutsal Kitap'a dayalı dine katılabilmek için, insanın belli bir din inancının tarihsel geleneği içinde yetişmesi gerekir. Her inanç halk topluluğu içinde, ancak bütünlüğüyle Kutsal Kitap'a dayalı dinin ortamında yaşayan insanda özel, tarihsel oluşumun belirli, yokolucu biçimlenmelerine karşın, anlaşılırsa, iyidir. Bağlılık, tarihsel bilinç ve kuşkusuzluk, içinde bilinçlendiğim, din inancına bağlıdır. İnanç değişmesi, insanın içevreninde yıkılma olmayınca, güçtür. Ancak, Kutsal Kitap'a dayalı dinle bağlantılı her inanç biçiminde, inanç durağanlığının tarihsel olayı sınırlanmıştır. Bireysel olarak, insanın insanlarda bile Kutsal Kitap'a dayalı eksiksiz bir dinin güncel varlığı olanaklı ve gerçektir. İnançlarına çok bağlı kimselerden oluşan toplulukla, bütün din inançları arasında, bir terslik vardır. Burada ortaya çıkan bitmez tükenmez savaşlar, sınırlandırmalar ve yadsımalar, Melanchton'un bir sözünden yararlanılarak, tanrıbilimcilerin çılgınlığı diye görülebilir.

c) *Felsefede yetke:* Felsefe, kendi kaynağından gelen, özel korkulur bir durumu yaşayan, bireye göredir. Ancak, o, insan olarak bir bütünün üyesidir ve onun felsefe yapması da bu bütünle bağlantısında kaynağını bulur.

Bu bağlantı, dünyada, yetkeye dayalı biçimlerde, devlet ve din dolayısıyla güven altına alınır. Yetkesiz insan yaşamı olanaksızdır.

Kiliseler insan yığınlarını yönlendirme gerekliliğini, gerçekliğin, apaçıklığın geçerli tasarımlarının gerekliliğini; dünyada, düzenlenmiş tarihsel geleneğin gerekliliği diye görür. Kilisenin kapsayıcı gerçeklikle ilgili savı, bireysel eylemin denetimini ve kendi genel etkinliğinin yönetimini elinde tutmaktadır. Gerçeklerin her nesneyi kapsayıcı yetkisi olarak, kiliseler kendi anlayışlarına göre her nesneyi doğru diye üstlenmek, bütün karşıtlara kendi içinde yervermek, her yerde bir bileşim bulmak ister. Sonlu, özel ve tek yanlı olduğundan birey olamayanı kilise kendi bütünlüğü içine alabilir.

Buna karşın, her zaman, birey yeniden ortaya çıkar. Birey, her zaman insanın ortadan kaldırdığı ve hiçbir yolla doğru bütüncüllüğün gerçekleştirilmediğini, böyle bütüncülük savında temelden gelen bir yanılmanın bulunduğunu görme gereğindedir. Bu savda, gerçek bir görüşün benimsenmesine karşın, bütünün eylemsel yetkesi, kendisi için, tüm gerçeklik olamaz. O, kendi açısından birey olarak bu gerçekliğe yeniden geçerlik kazandıramaz. Birey, kendi tinsel eyleminde kendi kendine yönelirse, o zaman bu bütüncüllüğü, dünyada, savın grçekliği, tarihsel geleneğin ve eğitimin yeri doldurulmaz oluşumu, düzen biçimi olarak, ortadan kaldırmak istemiyor demektir. Dahası, birey onu, katılaşacak, ayrıcalık kazanacak diye tutuyor. Bu yüzden, birey dünyada kişisel; korkulur durumda, kapsayıcı olanı, parçalanma sırasında gerçekten ortaya çıkmış bir yetkenin bütüncüllüğü dolayısıyla arar. Kuşatıcı varlığı da bir felsefe inancının taslağında bulmaya çalışır.

Bu inanç, bireyin çabasıyla ortaya konmaz, kendince bir yetkeye dayanır. Çünkü bu inanç İsa'dan önce son bin yıllık dönemden gelen, genel tarihsel gelenekten doğmaktadır.

Yetke yalnız, belirlenmiş boyun eğme durumunda, bir kurum ve onun öncüleri, rahipleri aracılığıyla üstlenilen bir yönlendirme değildir. Yetke, derin saygı ve güvenilir esneklik içinde üç bin yıldan beri, büyük bir geçmişin tinsel inançlılığı dolayısıyla benimsenerek üstlenilen, bir yönlendirmedir. Gerçeklik, onunla, geçerlik kazanır: Başlangıçta ortaya

konanın yerine kimse başka bir temel atamaz. Buradan kuşatıcı alan; herkes için özdeş bir nesnellik taşımayan, sallantılı bir yönlendirmenin yetkesi olarak, ortaya çıkar.

Bu yetkede, gelişmeye elverişli her içerik dolu felsefenin koşulu vardır. Bu yetkenin, us için anlaşılır ve duygu bakımından koşulsuz, yüceltici nitelik taşıyan, ancak her iki durumda da varoluşsal yönden değersiz bulunan genel soyutlamalarla sulandırılma korkusu, tarihsel yolla giderilir: Çünkü o, kişisel, tarihsel gelenekle yakınlığı yüzünden ailenin, yurdun, ulusun geçmişine kök salmıştır. Sonuç olarak, İ.Ö. 800 - 200 arasında, herkesçe bilinen görüş odağını bulmak için, Batı'nın kapsamlı dünyası konusundaki genişletme ve bu genişletmeyle özdeş nitelikte derinleştirme, bütün insanlığı kuşatacak biçimde surdürülür. Sonra tarihsel gelenek, bir düşünce dizgesi içinde düzene kavuşacağı yerde, çok kez, kendi yüksek noktasıyla, büyük insanlar ve dünyalarıyla, kendi geleneksel açıklamaları ve tarihsel evrim içindeki çok yanlı düzenlemeleriyle, içerik bakımından dolu bir bütün olur.

Felsefe, her zaman, bir bireyin çabası içinde, evrenselliği gerçekleştirmeye, insanın açıklığını korumaya, yalınkat olanı ayıklamaya, odaklaştırmaya ve kendi temelsizliği içinde aydınlığa çıkarmaya çalışır.

Böyle bir çaba ister yalınlandırıcı, ister felsefe yapmak için öncalışmayı -bu çalışma yalnız birey için yaşamı yönlendiricidir- dinler aracılığıyla yararlanılır duruma getirici olsun, bir örnek vermez. Her felsefe yapmada, bilgeler ona katılmasalar da, kendi dünya gerçekliği içinde felsefece onaylanan, dinsel kurumlara yardımcı bir eğilim vardır.

Felsefe ve Felsefe - Olmavan

Felsefe gerçekliği, dünyada, tek gerçeklik değildir. O, bugüne değin, içinde insan çoğunluğunun yaşadığı gerçeklik biçimi de değildir. Felsefede yaşama olanağının her türü için açıklık vardır, bu yalnız felsefeyi anlamak için değil, onu kendi gerçekliği anlamında onaylamak içindir.

Felsefe, bir düşüncenin ve yaşamın sözkonusu olduğu yerde sınıra yaklaşır, bu düşünce içinde inançla ilgili savları sergilemek ister görünür. Öyle ki, felsefe, bu inançlar olmadan, içeriğini yitirme gereğinde kalır. Bu düşünceye, felsefe olarak ortaya çıkarsa, felsefe olmayan diyoruz. Bu, felsefe olarak anlaşıldığı gibi, başkalarınca da felsefe diye benimsenir. Felsefe olmayan, felsefe giysisine bürünerek, felsefenin karşısına çıkar. Bu, felsefeyi yadsıma anlamına gelir, felsefe ona karşı içerdiği düşünceyle kendini savunma gereğindedir. Felsefe olmayan, felsefe yapmada, yalnız görüşle düzeltilebilir nitelikte bir yanılgı olmakla kalmaz, açıkça görülebilen ebin (kültür) çalışmalarında olumlu diye ortaya çıkan eksiksiz bir yadsıyış içinde, temele dayalı bir yanılmadır. Felsefe olmayan, kendi kendine verilen insa-

nın yeniden doğuşunda, düşünen bir kendine gelişle düzeltilebilir niteliktedir. Yalancı felsefe, geniş akımlar içinde, tarih yoluyla yayılır. Her felsefe yapma, yürüyüş yolunda, bu düzmece görüşler içine düşmekten kurtulamaz. Felsefe yapan insan, her zaman ortada bulunan bu felsefe olmayanın üstesinden gelmekle kendini kendinde gerçekleştirir.

Aşkın varlığın yadsınmasına dayanan bu sözde saltık içkin varlıktaki her tutuma inanmazlık diyoruz. Bu içkin varlığın ne olduğu sorusu, bundan çıkar. İnanmazlık şöyle der: Varoluş -nesnel gerçeklik- dünya. Ancak varoluş, yalnız yitmekte olan şimdiki varlıktır. O, olan ve görünenin onaylanması içinde, inanmazlıkca böyle kavranır. -Nesnel gerçeklik, onu kendi kendinde sınırda tanımak istersem, geri çekilir; inanmazlık tekil nesnel gerçekliklerin saltıklaştırılması içinde, yakalanır. -Dünya açıktır, vazgeçilmezdir, tasarımdır (ide). Onu, yalnız kendi içine kapalı bir dünya tasarımının yanlış konusuna dayalı, inanmazlık yadsır. -Kısacası, inanmazlık görünenin tekilleştirilmiş nesnel gerçeklikler ve dünya tasarımları içinde yaşar.

İnanmazlık varlıkta değildir, oysa gerçekdışının içeriğine, bir varlık öğesi katmaktan da kendini alamaz. İnanmazlık yalnız içkin olanı tanır, öte yandan aşkın varlığı, karşıt bir tutuma dayanarak, geçerli kılmaya çalışmayı da bırakamaz.

Felsefe-olmayanın çok yanlılığı, inanmazlık biçimlerinde de görünür. Bu biçimler inanç, bilim ya da görüş olarak da anlaşılır. Onlar dolaysız algılara ve nedenlere dayanır.

Felsefeye özgün inanmazlığın üç örneğini seçiyorum: Cincilik (demonologi), insanı tanrılaştırma, Hiççilik. Bunlarla açık ve gizli karşı karşıya geliriz. Bunlar arasında sıkı bir ilişki vardır. İnanmazlığın bu biçimlerinden biri ötekini ortaya çıkarır. Onları kavramak oldukça güçtür, çünkü kesin tanımları yoktur. Gene onlar, kendi anlatımları içinde, bilinmeden, başkalarını da şaşırtarak, her felsefe aracına yardımcı olur. Onlar, nitelendirilmek istenince, yanıltıcı betimlemelere yolaçar. Çünkü insan nesnel bir gerçeklik içinde, boyuna kendiliğinden değişen, başka türlü görünen, kendi

kendiyle çelişen, beklenmedik biçimde birbiri içine giren belli çizgilere çekilir. İnsan, karşısında hiçbir açık seçik tutumlu karşıcıl bulamaz. Cincilik görüşü içinde gizbilim (mystagogi), insanın tanrılaştırılması, Hiççilikle bağımlıdır. İnsan onun buyruğu altına girer, Hiççilikle her nesneyi yeniden yokluğa sürükler.

Benim araştırdığım, bu tür özgün nitelikler, hepsi de bizim için özel olan, olanaklılıkların örneksel biçimde kuruluşlarıdır. Her insan bireyi; her zaman ve hepsinden önce, kendiliğinden, inanmazlığın bu türlerini yenen, bir inanç olanaklılığıdır. İnanmazlığın bu türlerinde bir gerçeklik de gizlidir. Biz, bu gerçekliğe dayanarak, sonunda kendimizi bulmak istedik.

Cinbilim :

Doğrudan doğruya inandırma yoluyla erklerde, etkileyici-biçimlendirici-yapıcı ve yıkıcı- güçlerde, iyilikçi ve kötülük edici cinlerde, tanrılarda varlığı gören, bu olayı düşünen ve bir öğreti olarak ileri süren görüşe cinbilim diyoruz. Cinbilim, iyinin olduğu gibi kötünün de kutsallığı niteliğinde gelişir; her nesnede, tanrılarda görünen karanlık derinliklere toplu bakışı dolayısıyla bir yücelik kazanır. İçkin varlık kendiliğinden tanrısallaşır, tutku, erk, dirimsellik, güzellik, yıkım, acımasızlık olarak algılanır. Artık aşkın varlık yoktur, çünkü her varlık bu algı dünyası için içkindir; ancak bu içkin varlık, bilinç için genellikle kavranabilir olan gerçeklikle sona ermemiştir, daha çok varlıktır. Simmel'in deyişiyle gerçeklik, içkin-aşkın varlık niteliğinde duyusal ve ussal olarak kavranabilen nesnel gereçlik içinde ortaya çıkmasa bile, geçerlidir. İçkin-aşkın varlığın bu çelişkili anlatımı, nesneleri tanrısallığın olanaklı dille düşünmez artık, aşkın varlığı dünyada erk ve etken, dahası güçlerdeki dağınıklık içinde gerekli görür.

Bu erklere kendini adama olayı doğar, böylece yaşanan varlık yüceltilmiş bir anlam, gizden kaynaklanan bir par-

laklık kazanır. Tinin korkunçluk, tanrısal varlıklar karşısında ürperme, sarsılma, derin duygulanma, sürüklenmişlik gibi durumları bu erklerde içsel olur ve gövdesel nitelikte görülür. Bunlara karşı savaş insanı cin dünyasına yükseltir. Onlarla duygudaş olmak, cinlere karşı düşkünlük göstermek, burada üzerinde durduğum cinbilim öğretisiyle doğru olarak saptanan güçlerin gerekliliği konusunda, temelsiz inanç gelişmesine yardımcı olur. Öte yandan kişisel eylem ve yaşamın başarılı olması, bu ussal inanç gelişimi, söylenceler çağına geri dönme, yeni ve kişisel söylenceler ortaya koyma durumları; söylenceler içinde düşünme tutkusu uyandırarak yaşamın temelini kavrıyor.

Tanrısal olana yaklaşmak, onu dolaysız yaşamında bulmak ve evrende somut bir varlık gibi anlamak için insanda bir eğilim vardır. Bu, her insan güdüsünün sağlığı ile ortaya çıkar -bir «Tanrı» vardır, onun yaptığını yapan ben değilim-, tanrısal varlığın gizemsel ışığında dünyanın büyülenişiyle gelişir.

Bugün cinlerden ve cin işlerinden severek sözedilir. Dahası, bu sözcüklerle bağlantılı anlam öyle değişiktir ki üzerinde durmak yararlıdır:

1. *Cinbilim görüşü kökenseldi*, çünkü o da söylence gibi, varoluşsal olarak bilinen gerçekliğin tarihsel biçimiydi. Cinlerin algılanması, onlarla savaş ya da uzlaşma olarak, eylemsel uğraşma anlamına gelir.

Bu yüzden, insanda, büyük bir seçenek ortaya çıktı: Tanrısal varlık olarak cinle ilgili nesne ya da aşkın varlık olarak Tanrı, evren içi erkler (tanrılar) ya da aşkın varlık durumuna getirilmiş bir neden.

Cinlerle ilgili olanın iç-yapısı; Tanrı düşuncesinden belli varlık bilincine geçiş sürecinde ya erklerin olanaklı dile, aşkın varlığın kapalı yazılarına dönüşmesiyle ya da cinlerin söylencesel egemenliği altında melek, yalvaç, Tanrı'nın ve şeytanın aracısı olma sonucu, gerçekleşmiştir. Cinbilim yokolmuş ya da denetim altına alınmıştır.

Bugünkü dünyamızda cinbilim yeniden kurulursa, bu söylencesel düşünme türünde, ancak gerçekle ilgisiz düşlem-

ler diye anlaşılır. Cinleri nesnel gerçeklikler saymak, eylemsel varlıklar diye almak, onlarla bu tür düşüncelere koyulmak bir aldanmadır. Cin yoktur. Yaşantı denen olayın, usa aykırı benimsenişi içinde, nesnel gerçekliğin yanlış yorumu, erklerin algısı olarak ortaya çıkar. Açık olmayan bir dolaysız izlenimin saltıklaştırılması, cinlerin ortaya çıkışını sağlayan bir kişisel yanılmaya, verimsiz ve durağan bir çağın dağınıklığı içinde bilimin koşulları ve sonuçları arasında, onu doğru göstermeye olanak sağlıyor.

Cinlerle Tanrı arasındaki seçenek açık bir sonuca varmazsa, o zaman görüş karışıklığı da insanın tinsel tutumunda, düşüncesinde, davranışında dağınıklığa neden olur.

2. Cinle ilgili nesnenin, benim istencim ve varlığımdaki gibi *oluşun sınırlarına* vardığı, algılanamadığı, *kavranılmaz varlık* için bir anlatım niteliği taşıdığı yerde durum başkadır, cin bir etken olarak da tasarlanır. Artık, burada, cinbilime özgü bir dünyagörüşü değil; bir bütünlük içinde kavranılmayanın, istenmeyenin, yanıltıcı olanın, özel bir kaynaktan çıkıp baskı yaparak etkileyen bir raslantının simgesel anlatımı sözkonusudur. Cinden değil de cinle ilgili olandan sözedilir. Ancak bu bir biçim kazanmaz, bir kuram olmaz, sınır için boş bir anlatım olarak kalır.

Goethe, yaşlılık döneminde, cinlere özgü varlığın anlatımını böyle bir anlamda almış, ondan; aşılamayan etkinliğine karşın, varlığı kavranılmaz nitelikte kalan nesne, diye sözetmişti. Çünkü cinlerle ilgi varlık çelişkiler içindedir ve hiçbir kavramla açıklanamaz. Bundan dolayı Goethe'de, cinlere özgü varlık, onun kavranılamayanın karşısına koyduğu sonsuz, kuşkulu bir sözcük olarak kalır. O, bunu, varolmakta olanın, ortaya çıkanın, bir bağlamın gizemi olarak dilegetirmek istese, her şeyi kuşatıcı bir varlık diye görmeye çalışmasa bile durum değişmez. Goethe, cinlerden değişik anlamda şiirsel benzetmelerle uzun boylu sözettiği zaman, cine özgü olanı şöyle anlatır:

«Cin tanrısal değildir, çünkü usla bağlantısı yok, insansı değildir çünkü anlayış yetisi yok, şeytansı değil iyilikçidir, meleğe benzemez çünkü çokluk başkasının üzüntüsün-

den kıvanç duymayı sağlar. O, bir raslantıdır, çünkü arkası gelmez, o bir Tanrı kayrasına benzer çünkü bir ilişkiye göre anlam taşır. Bizi sınırlandıran ne varsa onlar için kavranılır durumdadır... Yalnız olanaksız olan da cin varlığı sevinç duyuyor görünür, olanaklı olan ise cinlerce sevilmez yerilir... Cine özgü nesne, karşıtı bulunmayan yerde; engelleyici erk özelliği taşıyan, töresel bir evren düzeni oluşturur.

Cine özgü varlık, herhangi bir insan üzerinde egemenlik sağlarsa, en korkunç durumda görünür... Cinler her zaman tin ve yetenek bakımından, en yetkin insan sayılmaz, onlar iyiliksever olma yönünden de pek az ilgiye değer, onlardan yalnız korkunç bir güç doğar... Bütün birleşik töresel güçler bile onlara karşı koyamaz, insanların aydın bir bölümünün bile aldatılmış ya da aldatıcı diye onlardan kuşkulanmak istemesi boşunadır, halk topluluğu onların etkisi altına girmiştir. Onların benzerleri, eşzamanlı olarak, ya çok seyrek ya da hiç bulunmaz, onlar savaşa başladıkları evrenle yenilgiye uğratılamaz.»

3. Goethe, cinlerin varlığını nesnel, etkileyici bir erk olarak betimliyor, çelişik görünüşlerinin adlandırılmasıyla sınırlandırıyor. *Kierkegaard*, cinleri insanda olağanüstü bir nesne sayıyor. Cin, kendinin saltık bir varlık olduğunu ileri süren, insandır. Kierkegaard, cinleri insanın özvarlığının taşıdığı anlama dayalı bir kanıtla aydınlatmaya çalışıyor, ona göre cin insanın bir yanılması olabilir.

«Cinlerin varlığı, bir tanımlama aracı olmaksızın (bütün başkalarına karşı kapalılığın nedeni budur) yalnız kendi kendisiyle tasarım arasında kurulan bağlantıya dayanan bireyselliktir. Bu tasarım Tanrı ise bireysellik tanrısaldır, bu tasarım kötü ise, en dar anlamda, cinlerle ilgili bir nesnedir.»

Cinlerin varlığı (dar anlamda) yetkinliği oranında, şeytandır. «Şeytan salt tindir ve o ölçüde de saltık bilinçtir, apaçıklıktır» (Goethe'de büsbütün başka anlamda bir nitelik taşır, çünkü Mephisto bir cin varlığı değildir, o tortusuz bir us aydınlığıdır ve olumsuzdur). Ancak eylemsel alanda insanın cinlere özgü varlığı açıklık kazanamaz. Açıklık, ki-

şinin kendinde, Tanrı'yla kurduğu saltık ilişki içinde gelişir, kişinin kendi kendisiyle olan saltık bağlantısı içinde değil.

Cin varlığıyla tanrısal varlık belirsizdir: «İkisi de suskundur. Cinin aldatmacası suskundur, cin ne denli çok susturulursa o denli korkunç olur. Susmak, ancak bireyde tanrı tanıklığıdır.» Cin varlığı, dinsel varlık gibi insanı genelin dışında bırakır. Cinlere özgü varlığın bulanıklığı içinde kendini kaptırmada, Tanrı karşısında sonsuzluğa yönelik bir ışıklanma vardır. Cinlere özgü varlığın çelişikliğinde, yitmişliğin karşısında bile, tanrısal çelişiklik içinde kurtuluş yolu bulunur.

Cinlere özgü varlık, kişisel raslantısal ben'in karşısında direnici istenç olarak duran, kendi kendisi olma isteğinin kuşkusudur. «Böyle bir durumda ne denli çok bilinçli olunursa kuşkulanma da o oranda güçlenir ve cin varlığına doğru gidilir. Bir insan, herhangi bir acı içinde kıvranır. Bütün tutkusunu bu acıya yükler. Hiçbir yardım istemez artık. Her nesne karşısında severek öfkelenir, bütün dünyanın, bütün varlığın kendisine karşı haksız davranmasını ister. Umutsuzluk içinde bile, Stoa görüşüne uygun bir özveriyle kendi kendisi olmak istemez, düşmanlık içinde varoluşa karşıt kendi kendisi olmak ister. Bütün varoluşa karşı başkaldırdığı sırada, bu varoluşa ve bunun iyiliklerine karşı bir kanıt elde edeceğini sanır. Bu kanıt, kendinin umutsuz bir kimse olacağı sanısındadır. O, bu acıyla, bütün varoluşa karşı bir direniş olmak ister.»

Cin istenci, bilinçle yükseltilmiş olmakla birlikte, gerçekte açıklığa çıkamaz, ancak karanlıkta tutunabilir. Bu yüzden, bilincin içine girmeye çalışır ve kapalılığın bütün güçlerini pekiştirir. Çünkü o, açık olma karşısında korkudan ürperir. İşte apaçıklık ve kapalılığın birbirine karşıt yakınlığı bu yüzdendir: «Kapalılık aydınlığa çıkmayı dileyebilir, ancak aydınlık dıştan sağlanabilir, ona böyle yaklaşılır. Kapalılık aydınlığa çıkmayı, kesin bir aşamaya değin, isteyebilir, ancak kapalılığın daha önceden başlayabilmesi için küçük bir kalıntı saklaması da gerekir. Kapalılık açıklığa

kavuşmayı isteyebilir, ancak bilinmeyende (kimi ozanca yaratmalarda). Açıklığa kavuşma üstünlük bile sağlamıştır. Kapalılık, kendi süresi içinde son bir denemeyi göze aldı. açıklığı gizemleştirme içinde değiştirecek nitelikte becerisi de vardır, başarı sağladı bile.» ... - «Burada, bir insanın en derin anlamda, bütün sonuçları benimsemek istediği, gerçekliği bilip bilemeyeceği, bu gerçeklikten yola çıkarak bütün varlığını açıklığa kavuşturup kavuşturamayacağı, sıkıntılı durumda kendisine bir sığınak sağlayıp sağlayamayacağı sorusu gündemdedir.» Cinlere özgü nesne, gizlilik içinde, arındırılmıştır. Eytişimsel olan gizlenmeye yardım eder «Derin düşünmenin cinlere özgü becerisiyle» kendini gizleme bundandır.

Cin varlığının kendi kendini ayakta tutabilecek bir durumu yoktur. O, kapalılık içinde bile suskun kalamaz, «mutsuz olanın sonu böyle gelir, çünkü gizemini herkese baskıyla benimsetir.» Öte yandan mutsuz olan açıklıktan da korkar: «Cin varlığı, iyilik konusunda; kendinden üstün bir varlık karşısında, yakarabilir, gozyaşı dökerek yakarabilir, çünkü o kendini güçsüz duruma düşürmesin diye karşısındakine bir şey diyemez.»

Raslantısal benliği konusunda, saltık bir varlık olarak geriye çekilen cin varlığının gerçek belirtisi, kendisinde hiçbir nesnenin önemli olmayışıdır. «Kimse sonsuzluğu, önemle, düşünmek istemez, ondan korkulur, korku kişiye yüz kapı açar.»

4. Yeniçağda cın varlığıyla ilgili sözcük, belirsiz, büsbütün tedirgin edici, kavranılmazlıklar konusunda yüzeysel, -usudışı olan için- olarak kullanılıyor. İstencin gerçekleştirilmesinden beklenmeyen bir karşıtlıkla ortaya çıkan, istenmeyene cin varlığı denir. «Tekniğin cini», teknik bakımdan, varoluş başarısının gerçekleştirilmesinden doğar. Bu, bir bencilliğin üstünlük sağlayan tepkisi gibidir. Tinsel yaşamın derinliğinden gelen, aydınlanmamış ve aydınlatılmaz bir nesne olarak, insanı baskı altına alırsa, bilinmeyen nesne de bir cin varlığı demektir. Yetersizlik, istençsizlik, üstün olma, bir işe başlamış bulunma, olanaksızlık -hepsi bir cin varlığına götürebilir:

Bütün, bu cın varlığından sözetmek isteyen, söylencesel nesnelleştirmelerden yalın benzerliğe, inançtan nesnelerdeki etkileyici güce yönelirsek, insan özgürlüğünün iletişimine dayalı bakışa değin, dört anlamlı ve köklü tutumun, kendi kaynağından koptuğunu, kendi anlam türlülüğüyle inançsızlığın dünyagörüşü olarak yaygın cinbilimde içiçe girdiğini görürüz. Bu cinbilim, Protheus gibi, kavranılmazdır, her zaman değişik giysiye bürünen ve cin varlığının bütün eski dönüşümlerinin çok yönlülüğü içinde yuvarlanan bir yokluktur.

Bu cinbilimsel dünyagörüşüne karşın kesin, örneksel konuşma biçimleri içinde; belirlenmiş bir an diye kavranır, saptanırsa, felsefenin söyleyeceği azdır. Eleştiri, cinbilim üstüne şunları söyleyebilir:

1. *Aşkın varlık azaltılıyor.* İçsel yaşamın yükselişi cin varlığı biçimine sokulmakla aşkın varlığa ulaşılamaz. Tanrılaştırmalar tanrısız kalır. Tanrılar, kendiliğinden, evren olur. Tanrılar dünya varlığının güçsüzlüğüne ortak olur, onların üzerinde saltık yabancı, hiçlik etkilidir.

2. *İnsan yitiriliyor.* Cinbilimsel dünyagörüşü içinde özgürlük, insanı kavrayan, bir yazgıya bağlanmadır ancak. İnsan, az çok, yaşamın elverişli durumundaki verileri içinde mutlu olabilir. -mutsuzluğa götüren raslantısal melankolik anımsamayla-. İnsan ancak mutluluk ve dünya konusunda, kapalı bir düşünce içinde kalırsa, mutsuz olur, boş kalır, umudunu keserek yıkıma gider. Yaşamın başarısızlığa uğradığı ya da nedensiz bir mutsuzluğun ortaya çıktığı sırada içsel bir aldırışsızlık ve açık bir katılık ağır basar. Tek insanın, yeri doldurulmayan, bir değeri yoktur. İnsancılık kesin koşullar altında, insanseverlik niteliğinde, kendini sürdürmek isteyen içkin bir görüştür, sonsuzluk içinde kök salan tinin aşkın varlıkla olan bağlantısı önünde, insan karşısında böyle bir durumda, korkaklık değildir.

3. *Bir olanla ilişki başarı sağlamaz.* Bir görüşün çok yanlılığı çok kez, dağınıklık içinde, ortaya çıkar. İnsan kimini bugün, kimini yarın elde ettiği olanakları birbirinden ayırır-yaşam unutkanlık olur. Yaşam cinlerle birlikte bir sı-

ının belirsizliği içine akan nesneye dönüşür. Bu inançsızlık, gerçek sayılan nesne içinde, kavranılmaz; çünkü her zaman başka türlü yorumlanır. Biz, parçalayıcı güdülerin ve utkuların akışında, kendimizi inançsızlığa kaptırmışız. Her esne haklı gösterilebilir. Bir anın gücüne karşın süreklilik oktur. İleri sürülen savın yoğunluğuna karşın. varlıkta daklaşma yoktur.

Bir'in aşkın varlığına yükselme atılımı her yerde cinbiimin üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Sokrates, kendi cinine e bu cininde Tanrı isteğine uyabilmek için, kendini cinlerden uzak tutmuştur. Peygamberler, Tanrı adına konuşabilnek için, Baal tapınağını geçersiz kıldılar.

4. *Cinbilim doğanın içine gömülüdür.* Doğa, son işe erekli bir etken olarak, geçerlik kazanır. Hayvanlar cin varıklarıdır. İnsan, ne denli hayvan olsa bile, kendini cin varığı diye sezer. Cinbilim görüşünün egemenliği, insanın doğaya yönelik benlik bilincinin yıkımına yolaçar. Kimi elverişli durumlarda, cinbilim görüşü doğaya güven diye, belirir. Ancak doğaya güven, Tanrı'ya güven değildir. Doğaya üven sınırlara dayanır, bu yüzden doğada kalıcı güvenin emeli yoktur. Doğaya güvenme, bütün yeryüzündeki doğa apımlarında sürdürüldüğü gibi, putatapıcılık olur.

5. *Çağdaş cinbilim estetik bir tutumdur.* Cinbilime özü olarak düşünülenin bağlayıcı olmayışı ilginçtir. O, sözde esnel gerçek sayılanın; özgün gerçekliğin ortaya çıkışı sanılan, bir görünüşüdür. O, yanlış bir benlik savına ayrılan rtamda, belirsiz olan konusunda, karanlık bir bilinçle estik görüşe kaçıştır. Bundan dolayı tutku anın duygusalığı olarak olanaklı duruma gelir. Ancak diriliğini sürdüen, yanılmaksızın sonuna değin gerçekliğini koruyan kaar isteğinden de uzaklaşılır. İyi ile kötü arasında kesin bir yrım yapmaya yönelik yargı istenebilir; ancak bu yargı onradan tragedya ile ilgili nesnede kötünün onaylanması olayısıyla yeniden topallamaya başlar. Etik ve estetik olaın sürekli bir dönüşümü olanaklı kılınır. Şimdi aktöresel tkenlik içinde estetik bir tutumla iyiden ve kötüden, sona da cinlere özgü olandan, sözedilir. Her zaman, çıkar yol

kalmadığı yerde, etik olandan estetik olana sıçrama uygun görülmüştür. İnsan, herhangi bir konuyu üstlenme gereği duymaz artık, çünkü o her durumda estetik tasarımların aldatıcı görkemliliğini hazırlamıştır. Yaşam, raslantısal olanların çokluğu içinde, dağınık kalır..

6. *Cinbilim, ne nesnel gerçeklik, ne de aşkın gerçeklik olan bir aravarlık taslağı çizer.* O, nesnel gerçekliği yakalamak ister; onu yanılsamalı, duyulur üstü bir varlık olarak, anlamayı düşündüğünden yanılgıya düşer. Bu durumda nesnel gerçeklik bilinir olanın açıklığından yoksun kalır Cinbilim duyulur-üstü olanı ister, ancak onu kavramada yanılır, bu sırada duyulur-üstü olanı içkin bir varlık diye ele geçireceğini sanır: Tanrı'yı yitirir. Ancak dünya ya da (kanıtlanabilen nesnel gerçeklik olarak) Tanrı olmayan her nesne; bizim coşkuya kapılmamız ve duygusal baskımız, bir gürültüyle o yöne sürüklenmişse, bu bir aldanmadır, bir yanılsamadır, tutkuyla kavranmış demektir. Artık Tanrı ve dünya vardır, bu ikisi arasında başka bir nesne yoktur. Bütün nesnel gerçeklikler, bu kapalı yazılar dolayısıyla, Tanrı'nın dili ya da ulağı olabilir. Onun dışında ne tanrılar ne de cinler kalır. Burada sözkonusu olan, benim Tanrı'nın yolgösteren parmağını nesnel gerçekliğin sınırlarında nasıl izlediğimdir Bunların arasına girmeye çalışan; özdekçi çılgınlık ya da tanrıtanımaz bir düşe kapılma diye görünür.

İnsanın Tanrılaştırılması :

İnsanın, bir insanı coşkuya kapılarak yüceltmesi, onu insan-üstü bir aşamaya çıkarması, onda insan varlığının ülküsel örneğini gerçekleşmiş görmesi, evrensel bir olaydır. Bu üç olay, körükörüne insana bağlanmak, insandan olağanüstü bir başarı beklemek eğilimindedir. Bu durum, biraz da, ruhbilimsel bir benzeşimdir. Film yıldızları, insanların baskısına uğramamak isterlerse, bilinmeyene doğru geziye çıkma gereğindedirler. Gandhi, «Darşan-arayıcı» önünde belli bir düzene göre davranma gereğindeydi (Dar-

şan, kutsal bir varlığın bakışı demektir). Krallar, ilk çağlarda, halka göründükleri yerde, hastaları sağlığa kavuştururlardı.

Tanrılaştırma, tanrılaştıranlar üzerinde tepki yapar: İnsanlar, kendilerince kutsal olarak gördüklerine acı çektirirler, çünkü bu kutsal diye görülen varlık ülküsel varlığa yaraşır biçimde davranma gereğindedir İnsanlar, ondan ne beklerlerse, onu nasıl görürlerse o da öyle bir varlık olma gereğindedir. O, insan tapımına yönelen aşırı bir yığın tutkusudur. Ana arının çevresinde toplanıp düzenlenen arı oğulu gibi, tanrılaştırılmış bir kimsenin herhangi bir yerde oturmasıyla da toplumda dinginlik sağlanacakmış sanılır.

İnsandakı yönetici gücün en açık biçimi hükümdar ve ordu komutanlarıdır. İnsanın kişisel eğilimi ve yüzeysel başıboşluğu, her nesneyi elinde bulunduran zorbalık olayına yolaçar. Özgürlüğe dayanarak; yasaya uymayan kımse, dış baskıya karşı boyun eğmeye zorlanır. Şaşılacak durum şimdi ortaya çıkar. Kötünün aracını, kötünün yola getirilmesi için, kullanan zorba tanrılaştırmanın nesnesi olur. İskender, Caesar, Napoleon ve başkaları tarihte put olarak geçerler. Onlar, gerçekte, olağanüstü insanlardır; çünkü onlarda nesnel başarı gücü bakımından kaplan gibi bir erk yanında tinsel varlık, içgüdü, egemenlik; yönetici yeti ereği bakımından da bellek, çalışma gücü, görüş keskinliği vardı. Onlar, yaşadıkları dönemlerde öylesine yüceltilmişlerdi ki, kendilerini Tanrı ya da Tanrı'nın oğlu diye açıklayabilirler, dahası halk yığınının özlediği bir egemenlik aracı olarak yararlanılacak kimseler bile sanılırlardı. Zorbalar Tanrı olurdu. İskender, Tanrı'nın oğlu sayılmıştı, Roma'nın tanrı kralları; yasal olarak, kendi adlarına tapım düzenleyip uygulama alanına koymuşlardı. Bu boş inanç yadsınırsa da, çoğunlukla böyle usa aykırı tapınmalar, insan putları dünyaya özgü bir ululamanın konusu olarak kalır. Tanrılaştırılmış insanların nesnel gerçekliğine dayanan olayların, kendiliğinden anlaşılır nitelikte ortalığa yayılışı, örtülüşü, başka türde yorumlanışı her zaman şaşılası bir olgudur. İnsanın tanrılaştırılması yalnız zorbalarda olmaz. Ki-

mi ilkçağ bilgesi de cinleştirilmiş ya da inanç bakımından kahramanlaştırılmıştır. Dünyada pek güçsüz nitelikte ortaya çıkan bir dinsel görüş; büyük insanları ve yaygaracıları körükörüne ululama konusunda, bu tutumun artığı olarak kalır. Her ikisi de anlaşılmaz bir durumda gerçeklik kazanır. Onları birer söylence varlığı kılığına sokma eğilimi yokedilemez.

Bir insan, çılgın değilse; bu yolla politika yapmak istemiyorsa, kendi kendini Tanrı olarak kolayca sergileyemez. Onda, Tanrı olduğunu bildirme, kendini biricik görme eğilimi daha önce vardı. O, böyle bir tapmanın konusu olarak, özellikle çağırıldığı kanısındadır.

İnsanı tanrılaştırma, kurumlaşmış büyük dinlerde de bir etkendir. İnsanı tanrılaştırmadaki yorum biçimi; her zaman, özellikle kendisine inanılmış bir kimsenin, insanı tanrılaştırmayla bağlantılı olmaması gerektiğini gösterir. Öyle bir insan tanrılaştırması, yadsınan insan tanrılaştırmasından ayrılır.

Neden insanı tanrılaştırma?

İnsanda, yetkin bir insan diye görünme eğilimi vardır, insan yetkin olmak ister, ancak olamaz.

Dünyada insanı tanrılaştırma, önünde saltık boyun eğişi (yasaların, yüksek görevlilerin, kurumların karşısındaki göreli boyun eğiş değil) Tanrı karşısında olanaklı boyun eğiş olarak, gerekturen kaynağı ya da görünmeyen, uzakta duran Tanrı'nın gövdesel yakınlığına yönelik eğilimi yoketmez.

İnsanı tanrılaştırma, arasıra, gerçek inançlar yerine usa aykırı bir inanç olarak kalmak isteyen, bir kurum gibi etkide bulunur. Bu eylemsel inançsızlık, belki de; konusunu başka nesnelerden ve bütün inançlardan almak isteyen katı, sevgiden yoksun, öfkeli inançtan dolayı anlaşılabilir Bu inanç, başkaları onu benimsemişlerse, inançsızlık için sakıncalıdır. Çünkü herkes, onun yakardığı gibi yakarma gereğindedir.

İnsanı tanrılaştırma, temelde, cinbilime özgü görüş türlerinden biridir. Tanrıtanımazlıktır, cinlere göre şu sözde-

aşkın-varlık nasıl anlaşılırsa, insanlar da gövdesel durumuna bakılarak öyle tanrılaştırılır.

İnsanı tanrılaştırma kök salmış bir yanılmadır. Bu, insanı tanrılaştırma, her zaman, öğe ilişkilerinde ortaya çıkar, yüksek biçimlerde ve derin yorumlarda yücelme olanağı bulur. Felsefe inancı, insanı tanrılaştırmanın her biçiminde, örtüsünü kaldırır. O, insanın sonluluk ve yetkinleşmemişliğiyle ilgili hiçbir anı unutmaz. Bu felsefe inancı kuşkusuz Tanrı'nın isteğidir, onu başka bir nesneyle değiştirmeye yanaşmaz, sürekli olarak saklı bulunduğu yerden bir yanlışlık sonucu dışa çıkarmayı istemez. O, insandan, göze aldığı nesnenin doğrudan doğruya insanın önünde durmasını ve beklemesini uygun gördüğünü, insana söylediğini ister. İnsan, bu felsefe inancından sıyrılamaz; çünkü bu inanç insanı saltık bir varlık olarak gözönünde bulundurur, Tanrı yerine insana ya da insan yerine Tanrı'ya kulak verir. İçinde dünyanın boşluğuna katlanılan katı bir istek vardır, çünkü Tanrı dünyadaki herhangi bir nesne gibi ortada değildir. Yalnız bu katı durumda insan; Tanrı'yı dinlemek için özgürdür, Tanrı konuşursa dahası, hiç konuşmazsa bile hazırdır, tarihsel olarak onda görünüş alanına çıkan gerçekliğe açıktır.

Dünyada, bizim için, Tanrı olabilecek insan yoktur, gene de Tanrı yolunda gitme konusundaki özgürlükleri dolayısıyla bize insan için neyin olanaklı bulunduğunu, neyin bizi yüreklendirdiğini gösteren insanlar vardır. Biz, gövdesel olarak, Tanrı'nın elini tutamayız, yazgı arkadaşının eli olsa da.

İnsanı tanrılaştırma insanın değerini azaltır, onu işin kolayına kaçan bir nesne yapar. Onu dünyadaki durumuna göre, bir somutluk verir; bu somutluk ise birtakım nesnelerden yoksun kalmaktır, bunun yerine Tanrı aracılığıyla kendine gelebilmek ve bu yolda birtakım kapalı yazılar, tasarımlar bulabilmek sorunu ortaya çıkar

Hiçcilik :

Cinbilim ve insanı tanrılaştırma ne denli yeni bir inanç getirse de, bu açık inançsızlığa Hiçcilik denir. Hiçcilik kılık değiştirmeden ortaya çıkabilir. Ona göre bütün inanç içerikleri tutarsız olmuştur; o, dünyanın ve varlığın bütün açıklanışlarındaki boşluğu ortaya çıkarmıştır, ona göre her nesne koşullu ve görelidir, kendi kendine ne temel, ne koşulsuz nesne, ne de varlık vardır. Ne varsa kuşkuludur. Gerçek olan hiçliktir, her şey yapılabilir.

Hiçcilik, ancak, ona inanan kimse dirimselliğin, yaşam beğencinin, erk istencinin güdüleriyle yaşarsa varolabilir O, bunları onayladığı sırada Hiçcilik en elverişli bir dirimsel inanç durumuna gelir.

Hiçcilik, hiçciliğin algılanmasında gerçekten önemli sayılabilir. Ben, hiçbir şey sezmiyorum, hiçbir şeyi sevmiyorum, hiçbir şeye değer vermiyorum. Özüm bomboştur. Hiçcilikle ilgili düşünce bana böyle düşünme olanağı sağlar.

Sınırsız bir yanılma beni sevilenin değerbilmezliği, devlet yönetimiyle olan bağlantı, yetkili kimselerin yalan yargıları yüzünden inandığım her nesneden koparır. Dünyanın gidişi geçerli olan her nesnenin nasıl bir yanılsamaya battığını açığa vuruyor. Hiçcilik düşüncesi; benim bilgi edinmedeki deneyimin kişisel olmasını değil de, varlık bütününün yapısı içinde aydınlığa çıktığına inanmamı ister.

Hiçcilik düşüncesi, ancak içinde kesin olarak hiçliğin, yanılmanın, aldatmanın, yalanın, yanılsamanın göründüğü onaylanmış bir anlayıştan yola çıkarsa yadsıyabilir. Hiçcilik, kendi görüşünü açıklamak için gerçekten anlaşılmış, üzerinde olumlu olanın yararına Hiçciliği ortadan kaldırması gereken, bir taban bulmalıdır. Köklü bir Hiçcilik, her nesneyi karşılıklı yadsımanın çevrintisinde yokluğa sürüklemek için, ilkin açıkça benimsenmiş ölçüleri geçersiz sayan bir düşünceye varır.

Hiçcilikle ilgili yadsımalardan birkaç örnek üzerinde duralım:

1. *Hiçbir Tanrı yoktur*. Çünkü evrenin yaratıcısı olan

Tanrı'nın varlığı kanıtlanmamış; bir kez ortaya atılan kanıtla ancak olanaklı ya da olası bir nesne diye benimsenmiştir.

Bu yadsımanın koşulu; burada kanıtlama olanağı diye benimsenen; dünyada sonlu araçlarla sonlu nesnelerin elde bulunan ve ussal nitelik taşıyan kanıtlar konusunda ileri sürülen; nesnel öğelere dayalı açıklamaların geçerliğidir. Bundan dolayı, bu olumsuz düşünce, dünyada aşkın varlık sorunlarını da sonlu nesnelerle ilgili sanılar gibi ele alır. Bu nedenle Tanrı konusundaki yargılarla bulunması gereken nesneye değinmez. Bu arada içeriği de, dünyada bulunan bir varlığa değgin, anlatım diye anlar.

2. *Tanrı ile insan arasında hiçbir bağlantı yoktur* Böyle bir bağlantı ne bilebilir, ne de bilinebilir. Çünkü Tanrı yoktur. Böyle bir bilgi olarak verilen nesne ruhbilimsel aldanmalara ve yaşantıların yanlış yorumuna dayanır.

Bu yadsımada, dünyadaki deney ve yaşantılarla ilgili somut gerçeklik düşünülmüştür. Bunlar, varlık bakımından, özellikle de olayla ilgili deneysel bilgi biçiminde, uzamda ve zamanda yinelenebilirlik diye, kendi kendine saltıklaşır Böylece özgürlüğün varoluşsal algısı yadsınır.

3. *Tanrı'ya karşı hiçbir yükümlülük yoktur.* Çünkü bu yükümlülük, gerçekte, dünyada yürürlükteki yasalarla buyruklara bağlılıktır. Burada boyun eğme olanağı vardır, bu boyun eğme başvuru kaynaklarının erk ve yürürlüğü ile koşullanmıştır.

Bu yadsımada koşul, dünyada, böyle yürürlükte bulunmalarla ilgili saltıklığı geçersiz saymaktır. Buyruk ve yasaya dayalı sağlıklı tutumdan yoksun kalmış derin, koşulsuz, canlı bir yükümlülük Hiççiliği benimseyenlerce yadsınır.

Bu örnekler olgucu bir Hiççiliği gösterir. Bu Hiççilik, geçici, yüzeysel bir varoluş anlayışını varlık diye benimsemek ister görünüyor. Ne denli saltık sayılsa da varoluş vardır, hiç hiçtir demenin değeri yoktur. Böyle bir Olguculuktan kaynaklanan Hiççilik, deneysel gerçekliklerin bilgisine dayanılarak düzenlenmek istense bile, belli bir koşul altında, insan yaşamının düzeniyle uğraşır.

İkinci örnek: Mutlu bir yaşamın temel ereğinden doğan, sağlık koruma ilkelerine uyması gereken; dôl ilişkileri din ve aktöre anlamına dayanmaksızın düzenlenir. Koşul, yalın bir yaşamın saltıklığıdır. Ancak o da «mutluluk» açık olarak tanımlanmaya elverişli değilse, -ayrıca her insanda kolay kırılır nitelikte görünürse- sonuçsuz kalır; çünkü eylemsel gerçeklik içinde olgusal düzenleme başarılı olmaz..

Bu durumlarda Hiççilik, önceden gizlenmiş olmasına karşın; ilkin, her zaman üzerinde durulmamış bir koşulun (doğru deneysel bilgide, geçerli değerlendirmelerde, teknik çalışmalarda) varolduğu bilinir ve bu yüzden sağlıksız görünürse, gün ışığına çıkar. Bununla yadsımalar ortadan kalkmaz, ancak yadsımalarda da koşullandırılmış gerçekliğin azlığı, her zaman yadsınır. Sonra, içinde bir dayanak bulunmayan çevrinti, şimdiki anlamsız dirimsellik dışında, onun düşünceden yoksun dolaysızlığına bağlıdır. İnsan, doğa olayına bağlanmıştır, bundan başka Hiççiliğin durumu da kendi kendini yalınlaştırmıştır.

Bundan büsbütün başka, Filisterler Hiççiliği denebilen, kaynağındaki dünya ve insan yaşamına değgin nesnel gerçeklik karşısında duyulan yılgıdan sözettiğinde ortaya çıkan, bir Hiççilik daha vardır. Tanrı düşüncesi, kendiliğinden -iyilik, sevgi, doğruluk ve her nesneye karşı egemenlik olarak Tanrı tasarımı- Tanrı ve evreni yadsımak için bir ölçü olur.

Tanrı doğruluğu, iyiliği, sevgiyi isteseydi insanı ve evreni başka türlü yaratırdı. Öyleyse Tanrı'da ne evrensel güç, ne de iyilikseverlik vardır.

Tarihten, insanların mutsuz yakınmalarını dinleriz, gene Tanrı'ya karşı. Tanrı yoksa, bu evrenin varlığını kendine borçlu olduğu kötü bir cin vardır. Bu yakınmalar, Hiççilik içinde, topluca dağılır gider: Yanıltıcıdır bu yakınmanın konusu, ne Tanrı vardır ne de kötü cinler, öyle geldi böyle gider, insan olmanın bu yokluğundan ve şeytanlığından başka bir nesne yoktur.

İnançsızlığın üç biçiminin birbiriyle bağlantısı: Cinbilim, insanı tanrılaştırma ve Hiççilik birbiriyle bağlantılıdır.

Bu gerçeklik, kavranabilir durumda göz önüne gelmese bile, doğrunun *Bir* olanın doğrultusunda bulunuşu gibi, felsefe olmayanın dağılımışlığı da böyle *Bir* olanın benzerlerine yönelmek ister görünür. Onda, durumlar birbirine karşıt nitelikte ortaya çıkar.

Hiççilik katlanılır bir olay değildir. O, cinbilim ve insanı tanrılaştırmanın çıkış yollarını arar. Burada bir dayanak bulur. Ancak Hiççiliğe özgü tinsel tutum olduğu gibi kalır. Bu yüzden Hiççilik, cinbilim uzamında hiçliğe yönelik bir itim, hiçlikten gelen güçleri bir yakalayıştır.

Hiçlik karşısındaki katılıkta, umutsuzluğun yokluğunda, yaşam; duygusuzluk içindeki tinin yoksulluğundan doğan umutsuz bir yaşam olur. Kendinin ne olduğunu bilen ve bilerek öyle tasarlayan bir kahramanlık savıyla ortaya çıkar. Ancak bu, bir kahramanca tutum olmaktan öteye geçemez, bir varoluş niteliği taşımaz.

İnsanı tanrılaştırmak, bir bakıma, Hiççilikten kurtarmaktır, ancak bu da, düpedüz gizli, bir hiççilik tutumudur. Tanrılaştırılmış insan ne denli yaşayan, güvenli ise de, yanılgıya düşmekten kurtuluş yoktur. Sonra, deney, insanın yalnız insan olduğunu ortaya koyarsa, onu daha kesin bir nitelikte Hiççiliğin içine gömülmeye bırakır. İnsanın tanrılaştırılması, baştan beri, başkalarının küçümsenmesi için, insanı bir araç olarak kullanmaya yarar. Bu kimselerin gereç olarak uygulamak ve kullanmak gibi bir savı da yoktur.

Bu üç biçimin herbirinde gerçeklik:

Felsefe, yalnız korumak isteyen değil, korumanın içinde gerçekliği haklı çıkarmak isteyen göreve dayanır.

Cinbilimde, dünyada aşkın varlığa özgü kapalı yazıların dilindeki gerçeklik temelde durmaktadır. Duyusal olan ve olmayan şimdiki varlığın, nesnelerin ve yaşantıların belirtilerini açıklamayı konu edinen bilimin sağladığı bilgide bir gerçeklik vardır. Söylencesel düşünce biçimi; değiştirdiği ve az çok ortadan kaldırılmaz bir varlık durumuna getirdiği, gerçekliği kendi içinde gizler. Onun yokedilişi, tinin yoksullaştırılması ve dünyanın boşaltılması anlamına gelir. Böyle bir dili işitmeyen insan, artık, sevebilecek güçte de-

ğildir. Çünkü duyulur olmayan aşkın varlık, onun, sevgisine konu olmamıştır. Bu yüzden, dünyada, en olağanüstü sevgi kendi kendini besleyebilir ve arınmışlık içinde değişikliklere uğramadan kalabilir. Ancak, orada, insan bile dünyadan yoksunluk, insan olmayan ve yabancılar arasında kendini yitirebilir. Cinbilim de gerçekdışı kalır, nesnelleştirici anlatımda kavranmaz nitelikte kuşkulu olsa bile, insan için tasarımlarda ve kapalı yazılarda Tanrı dili sezilir duruma gelebilir, gelmelidir de. Yalnız sonluluğumuzun güçsüzlüğü değil, bizi engelleyen, tanrı yaratması olduğu için dünyaya yönelik sevgi bile bir geçişin sınırları içinde bulunan dışında, duyusal olmayan aşkın varlıkta kesinlikle tutunabilir.

İnsanı tanrılaştırmanın temelinde, dünyada biricik gerçek olan, insan için insan durmaktadır. İnsanda sözün olanaklı kıldığı bir nesne vardır: Tanrı insanı kendi örneğine göre yarattı, ancak insan yoldan azmıştır, her insanda Tanrı örneği insan örtüsüne bürünmüştür. Büyük insanlar, kendilerini izleyenler için yönlendirme ve örnektir, saygınlığın konusudur, yükselmenin olanaklı yoludur. Onlar, her zaman, eksikliğiyle, yadsımasıyla da insandır, bu yüzden bir öykünmenin konusu olamazlar. İnsanın, insana karşı özgür bir bağlantısı vardır, bireyin yaşamı; besbelli bir bireyde, taşıyıcı, tarihsel bir varlığa dayanırsa gelenekle temellenmiş ve sevgiyle doldurulmuş demektir.

Hiççilikte, gerçek için neyin vazgeçilmez olduğu açıklanır. Dünya varlığının nesnel gerçekliği içinde; sınırda duran umutsuzluk kaçınılmazdır. Her insan için, hiçliğin olanaklılığı içinde, bin sınav vardır. Hiçbir inanç, nesnel olarak güvenilmiş bir kesinliği baskıyla elde edemez. Bir atılım ve bağış olarak inanç kesinliğinin niteliği; Hiççiliği her taşkınlığa karşı bir gözdağı diye gözönünde bulundurur, bu taşkınlık da bir inanç olabilir. İnanç, çokluk, kendiliğinden katılaşması sonucu bu taşkınlığın içine düşmüştür.

Hiççilik, içine düşmekten kaçındığı, cinbilim ve insanı tanrılaştırmadan başka bir konudur: Apaçık Hiççilik örtülemez, bunun karşıtı, hiçbir inancın kanıtlanamaz olduğu-

dur. Hiççiliğin öyle üstten bakarak yerilişinde az çok bir başkaldırıcı davranış vardır. Korkunç anlaşmazlıklar ve haksızlıklar karşısında, onlarda, bu nesnel gerçekliği eksiksiz olarak gözönünde bulundurmayan, tersine açık bir doğallık içinde Tanrı sözüne dayanarak onlara göz yuman kimse, bize hiççiden daha çok gerçekten kopmuş görünebilir. Dostoyevski, suçsuz çocukların acılarını ve öldürülmelerini sergiler. Bu, bir varlık, bir dünya, bir Tanrı için; onlar dolayısıyla, olanaklıdır ve yaptırılır da: Kime korkunç bir şey yapılmış ve kim bundan dolayı dünyada öfke duymuş başkaldırmaya yönelmişse öcalmak içindir. O, kesinlikle, pek tedirgin bir komşudur, yeniden bir korku ve yıkım yaratır. Ona karşı, bir çılgını ortadan kaldırmak istercesine, bir kendini koruma güdüsü uyanır. İnsan, doğanın etkisiyle nasıl çıldırmışsa, insan eliyle; her nesneyi yok sayan yıkıma da öyle sürüklenmiştir. Biz, burada, daha önceden ortaya çıkan bir kötülüğe karşı sürüp giden bir kötülük, bir tepki olsa bile, insanın haklı olduğunu onaylamayacağız, benimsemeyeceğiz ve kötünün kötü olarak kaldığını açıklamak istemeyeceğiz. Ancak biz, bir varlık uyumuna inanmada yetersiz kalırız. Bizi, suskunluk, umutsuzluk içinde, sınırsız bir acıma duygusunun, kararsızlığın yakalaması kaçınılmazdır. İnsan, daha önceden, şunu sorabilir: Nasıl oluyor da hepimiz hiççi olmuyoruz? -Oysa, insanı Hiççiliğe götürebilen deneylerin nedeni ilk bakışta görülüyor.

Benim çalışmalarım, her zaman, Hiççiliğe karşı bir savunma denemesidir. Ben, hep karşı çıkıp yadsıdığım gibi, Tanrı'dan da sözederim. Bu konu çevresinde döner dururum. Hiçbir nesneyi anlatıp yaymadım. Sav, kendi varlığına dayanarak konuyu işleyen, söylenenlerden sığ bir sonuç çıkarmayan, dinleyiciye kalsın. O, çok kez, bu söylenenlerden en iyi durumda, kendine göre bir kanıya varma olanağı bulsun.

Şunu bir daha söylemeyi göze alıyorum: Cinbilim, insanı tanrılaştırma ve Hiççilik, her gerçeği en kısa yoldan uzanıp yakalamak isteyen ve özdeş yanılgıya götüren değişik tutumları geliştirir. Şöyle bir yargı da düşünülmüştür: Tan-

rı vardır, bu nedenle bütün bu yanlış kanılar, güneşin karşısından bir sis gibi geçip gider. Oysa sis çevremizi kaplamıştır. Biz dünyada çevremizi kuşatan bu nesneler içinde diriliğimizi sürdürüyoruz, o sise göre nesnel gerçekliği olan bir varlığız, somut bir nesneyiz, -buna karşın gerçek bu görünmeyen nesne içinde kavranılmaz gibidir, bu yüzden de bizim için bir hiç olmaktadır. Bu nedenle biz dünya varlığına ulaşmak için dolaşık yollarda gidiyoruz, her zaman gücümüzü aşan yanılgılara düşüyor, onların içinde gerçek varlığın, tanrısallığın derinliğini anlamaya çalışıyoruz.

Tanrı çok uzaktır, aşkın varlıktır, bu aşkın varlık karşısında her nesne başkadır, saltık olarak alınırsa o zaman kısa bir atılımla kazanılır. Tanrı olan aşkın varlık sonsuzluk içinde düşünülür, yadsımalarla kuşatılır, ancak gerçek olarak kavranılamaz.

Felsefe ve felsefe olmayan arasındaki bağlam: İnanma inançsızlıktan sağlanır. İnançsızlık bilgisini edinmeyen, kendi özünde hiçbir inancı bilinçli duruma getiremez.

Durum felsefe-olmayan için de böyledir. Felsefe-olmayan, öyle yalınlıkla, bir yana atılamaz. Felsefe-olmayan öyle gereksiz, önemsenmeyecek bir nesne değildir. O, sınırda duran felsefedir, felsefenin içinde geçiştir. Ancak felsefe-olmayan, bir bakıma da üstesinden gelinip bırakılandır.

Aşkın varlık, bütün yollarda, kendine bir geçit sağlayabilir. Gerçeklik, felsefe-olmayana giden yollarda da, durur; o yollarda her görüş, birdenbire gelirli bir yanılgıya düşebilir. Cinbilim saçmalığın ve estetikçiliğin yanılgısına, insanı tanrılaştırma Tanrı'yla insanın birbirine dönüşmesi yanılgısına, Hiççilik de dağınıklık içinde parçalanan raslantısallıkların tiksinti uyandıran kuşkulu boşluğuna sürüklenir.

Geçiş içinde dil ya da uyarıcı olarak, kendi işlemiyle bir gerçeklik sağlayabilen nesne kesinlik ve değişmezlik sonucu, yanılgıya düşer.

Buraya değin inançsızlık ilişkilerinden, felsefenın bir karşıtı olarak, sözedildi. Oysa Hiççiliğin durumu gibi, katı nitelik taşıyan, felsefe-olmayanın da; nesnelerin doğasında

ortaya konan düşünce biçimleri özdeştir. Onlar da kaçınılmazcasına ortaya çıkar, yöntemsel bir açıklamayı gerekser.

Yöntemsel olarak gelişen bir aşkın varlığın da felsefeye özgü düşünce biçimleri, bu düşünce biçimlerinin mantık ilkelerine göre ortaya konuşu vardır. Somut nesnelleştirmenin ve felsefenin kumlar üzerinde oturduğu yerdeki katılaşmanın düşünce biçimleri; gerçekliğin hangi durumda bulunduğunu gösterir.

Gerçeklik yalındır, yanlışlık türlü türlüdür. Gerçeklikte bağlam vardır, yanlışlık ise dağılmışlıktır. Gerçeklik sonsuzdur, yanlışlık ise sınırsızdır. Gerçeklik kendi kendini yapar, yanlışlık ise kendi kendini yıkar.

Gerçeklik düşüncemizin kaynağıdır, gerçeklik yanlışlığın ölçeğidir. Olanaklı yanlışlığa kapsayıcı bir bakış ancak; bu yanlışlığın sapma, yön değiştirme, yer değiştirme sonucu, kendisinden doğduğu doğrunun kılavuzluğunda sağlanabilir. Böyle kapsayıcı bir bakış yerine, burada, *felsefe-olmayanın biçimleriyle ilgili birkaç kanıt vardır.*

1. *Saltıklaştırma:* Yanlışlık şudur: Varlığın ya da düşüncenin bir basamağı üzerinde, belirli anlayışlar içindeki belirli görüş odaklarından gelen, tekil geçerlik taşıyan nesne soyutlaşmış ve saltıklaşmış biçimde ortaya konur.

Burada her bilginin, her kez, sınırlı bir anlamı vardır. Öte yandan koşullar altında yapılan her kanıtlama dünyada bulunan sonlu bir nesneyle ilişkilidir. Varlığın, bütünlük içinde, açıklanmasını istemek de böyledir. Sözgelişi evrenden gelişigüzel sözetmek, Tanrı'dan bir sonuç çıkarmaya çalışmak gibi açık, kanıtlanabilir anlatımlardan istenen de yanlıştır. Genel anlatımların, sözgelişi evren bütünüyle ilgili olanların, kanıtlanamazlığı gösterilebilir, bunlar olumsuz ya da olumlu olur.

2. *Varlıkbilim.* Varlıkbilim, bütünlük içinde, kendi kendine yeten bir varlık öğretisi olmak ister. Varlıkbilim, uygulamada bile, varlık içinde bulunan bir nesnenin belirli bilgisi olmayı amaçlar, varlığın kendi bilgisi olmayı değil.

Gerçeklikte yalnız, kuşatıcı varlığın aydınlığı; devinimde ve yetkin olmayanda, sallantılı kalır. Öte yandan düşü-

nülebilirliğin bir evrensel, bir de kategoriler ve yöntem öğretisi vardır. Her ikisi de, her zaman, gerçek olmayan varlıkbilimin yerine geçer.

Varlıkbilim, Tanrı'yı da içerdiğinden bir içkin varlık öğretisi niteliği de taşır. O ortada bulunan, olmakta olan varlık konusunda insanın bildiği bir öğretidir. Gerçek felsefe, varlık bilgisi konusunda, felsefenin aydınlatmayla ilgili yanılgısına karşı çıkar. O, kuşatıcı varlık ortamını bırakmaz, her zaman felsefeyi ilgilendiren aşkın varlığı unutmaz, varlık ve zaman sapağında durur. Bu aşkın varlık, tarihsellik içinde; gözönünde bulunan sonsuzluk olarak, düşünce aracılığıyla da gerçeklik olarak, sezilir niteliktedir.

3. *Boş düşünme* (reflexion): Yalnız düşünce biçiminin kılavuzluğunda yürüyen, içerikle işgörmeyen, her nesneyi soru durumuna getiren, ancak yadsımanın eylemi içinde kalan, sınırsız olarak ilerleyen; bu eylemin ortadan kaldırıldığı, bir kuşatıcı varlık kaynağından doğan, itici güce gereksinme duymayan, düşünceye boş düşünme denir. Bu düşünme her veriyi öğelerine ayırır, her ereği gözden kaçırır. Bu sınırsız yokediş, sözgelişi ruhbilimsel olarak yönlendirici öğelerden doğan, açıkça anlaşılan yakıcı bir düşünce niteliğinde, içeriksiz bir alaya alma içinde gelişir. O, bilinmeyendir, gerçek düşünce türünün kaynağıyla ilişkisi de geçersizdir.

4. *Tek yanlı, içsel açıklama savları:* Aşkın varlıkla olan bütün varoluşsal ilişkiler eytişimseldir, bu aşkın varlığın dolaysız içeriğine dayanan belirli açıklama da her zaman yanlıştır. Kesinliğin saltık türü eytişimdedir, bir nesnenin anlığa uygun algılanmasında değil.

O zaman içsel açıklama tümceleri, bir bayrak altında toplamayı amaçlayan saltıklaştırmalar olur. Onlar, dünyada bir topluluğun odağı, ona bağlılığın belirtisi, coşkunun simgesi, bir savaşın göstergesidir.

5. *Saçma olduğundan inanıyorum (credo quia absurdum):* Anlık mantığının koşulları yalnız bilinir olanın alanında geçerlidir; bu da ülküsel matematik konularının, deneysel bilinirliğin, şu gerektirici bilginin ortamında bulun-

mak demektir. Çünkü o ortamda varlık tükenmemiştir; felsefe bakımından, dahası çatışkılar dolayısıyla, çelişkiler içindeki kuramsal anlatım yoluyla aydınlanır niteliktedir.

Ancak nesnel bilinirlik biçimleri içinde; yanlış ve zorlayıcı bir adım, deneye ya da mantığa değgin olanaksızlığı gerçeklik diye açıklama deneyidir. O, inanç dolayısıyla benimsenmek istenir. Nesnel derinliğin anlamı nesnel bir açıklamanın somut olanaksızlığına, sınırlarla ilgili açıklık ise bir düşüncenin kendi kendini yadsımasına, dinleyebilmenin doğrusallığı bir anlıksal özverinin içtenlikli olmayışına dönüşür.

Bu yanlış düşünce biçimlerinin örnekleri, bizim her zaman eğilimli olduğumuz kişisel *değişmeler* uyarınca gerçekleşir:

1. *Doğru olmayan gerçeklik katılığı:* Kendinden yola çıktığımız karanlığın aydınlatılmasıyla; sınırlandırılmayan doğruluğun uyarıcı gücü gelişir. Her nesne aydınlatılır, yerli yerine oturtulur, temellendirilir. Araştırılmayan ve işlenmeye elverişli olmayan bir nesne yoktur. Bir doğrusallık coşkusu, gerçeklik uğruna her korkuyu göze alma eğilimindedir.

Bu uyarıcı güç, çok seyrek olarak, salt kalır. Gerçeklik istenciyle üstünlük ve erk duygusu birbirine bağlanır, böylece savaş beğenci, yıkıp yoketme beğenci, başkalarına acı çektirme tutkusu gelişir. Kin, apaçık doğrusallıktan bir araç olarak, yararlanır.

Artık konu kolaylaşır, çünkü burada gerçekliğin anlamına -yalın yanıtlayıcı bir soru sözkonusu değildir- dayanan soru baştan beri açıklanmamış, olduğu gibi ortaya konmamıştır. Şaşılacak olay, aydınlatılmamış insanın güvenilir olmayışıydı. Bu insan, gerçeklik savları içinde örtülü kalabiliyor, bu arada kendi varoluş ilgileri uğruna savaşabiliyordu. Gene bu insan, sinirleri bozuk dengesiz bir kimse olarak, gerçeklik coşkusu içinde dinginleşebiliyordu.

Özellikle, bu tutarsız gerçeklik katılığı içinde, birtakım yalancı açıklıklar ortaya çıkar, dahası duruma göre değişik biçimde görülür, sözgelişi: Dünya açık bir anlıkta ve iyi

bir istençte doğru düzenlenmiş sayılır, gerçeklik yalnız iyi, istenen sonuçları elinde bulundurabilir; bütün durumlarda gerçeklikten sözetme gerekliliği doğar, her zaman ondan sözedilebilir gibi olur. Öte yandan, buna karşıt durumda, düşkırıklıklarına göre şoyle bir açıklama yapılır: Dünya yıkılmıştır, gerçeklik bir işe yaramaz artık, göçmüştür; gerçekliğin gizlenmesi kaçınılmazdır, amaca uygun, yararlı bir yalan bulmak gerekmektedir. İşte gerçeklik katılığın doruguna böyle ulaşır, bu arada sözde bir doğruluktan yola çıkarak yalanı onaylar. Bu tür yanlış, genel savlar, gerçekte, salt gerçeklik çabasından uzaklaşmaya yarar ancak.

2. *Eytişimsel çevrenin özverisi:* Anlığın seçenekleri dolayısıyla gergınliklerde, uçlarda, eytişimsel devinimlerde içeriği gerçekleştirme yerine geçen bir eğilim ortaya çıkar. Bu eğilim, çok kez, tek çizgi üzerinde amaçlı olarak, içeriği doğ doğru yakalamak içindir. Buna da varılan sonuç, yalnız erekten sapma değil, yaşamın topallamasıdır.

Bu olay, benzeşimlerin basamaklarında, elle tutulur duruma gelir. Yapısı, araştırmanın ilk aşamasında ortaya çıkan bu tinsel-gövdesel olay bir çevre olayıdır: Bu olay kendiliğinden devinen gücün, konuşmanın, yürümenin, çalışmanın, algının, soluk alma işlevlerinin, boşaltmaların, döl ilişkisinin tinsel-gövdesel işlevlerinde görülür. Burada, erekli istençle bir nesneye yönelik eğilimin birlikte çalıştığı yerde, bir yükselme olabildiği gibi köklü bir bozulma da ortaya çıkabilir. Çünkü, her zaman çevre sorunu, eylemde özveri, etkinlik içinde edilgenlik, temel olarak kalma gereğindedir. -*Ruhbilimsel* olanda her zaman karşıt nitelikte bulunanlar birbiriyle bağlantılıdır. İstençli eylem, yalnız istençdışı olanla, çaba yalnız ilgili çözümle, bilinçli düşünce yalnız çöküşün bilinçsiz kolaylığı ile başarıya ulaşır. Edimli eylemle oluruna bırakılmışlığın özverisi yoksa sinirsel gerginlik doğar. Bir nesnenin istenmediği yerde, istenç kendini gizler, gerçekleştirmede kendisindeki istenmeyeni gerekser. Ben, istenci isteyemem. -İnsan, *varoluşsal olanda* kendi varlığı içinde verilmişse, yalnız kendi kendidir. Özgürlük, aşkın varlıktan gelen, bir kendinden-verilmiş olmaktır. Bu öz-

gürlük amacı uygun değildır, ölçülmüş biçilmiş bir gerekim karşısında boyun eğmek de değildir, zorlanmış eylem değildir, her türlü baskıdan çözülmüş bir istemedir, aşkın bir gerekli olmadır. Tinsel-gövdesel düzen, ruhbilimsel doğallık, varoluşsal temellendirilmişlik, açık anlamda seçeneksiz olarak kavranmak istenen gerçekleştirme türleri böyledir. Bilincimizin tek çizgili bir görüş içinde varmak istediği erek onlara dayanır.

Son ereklerin usa uygun nitelikte saptanmasının değer kazanması, bir türlü bırakılamayan korkaklıktan, anlığın esenliğinden, açık anlamlılık içinde güven gereksinmesinden, tinin boşluğu nedeniyle ortaya çıkan baskıdan doğar. Bu yolla, yaşamın tükendiği ve yokluğun korku saldığı yerde, bir sığınak ararız, bu sırada duyduğumuz kaygı da; orada en çok bırakılmış olanı yakalamayı amaçlar.

3. *Kuşatıcı varlığın kendi tekil nesnelleştirilmesiyle yer değiştirmesi:* Felsefe düşüncesi tinin, düşüncede kendi kendinin bilinci olan, içvarlığından doğar, bu yolla nesnelliği ve bildirimi arar.

Felsefe yazılarının anlaşılmasında bu ilkeye katılmak sözkonusudur. Biz, düşüncelere dayanarak, kuşatıcı varlık olan bu temele varma, onun özüne girme gereğindeyiz. Kendiliğinden; düşüncenin uygun nesnesi olmayan, bu kuşatıcı varlık, bu temel dolayısıyla düşünülmüştür. Bu temel felsefe bilgisini edinme şu durumlarda görülür: Onun derinliğinde ve verimliliğinde, boşluğunda ve yoksulluğunda, kopukluğunda ve yanlışlığında. Düşüncelerin apaçık içeriğini, nesnel konunun belirliliğini, varolmakta olanın besbelliliğini, bütün bu tek tek oluşları, kendisinden doğan kuşatıcı varlıkla, değiştirmeye kalkmak bir temel yanlışlıktır. İlkin doğru bir iletişim, çekilmiş ve itilmiş olmak, bu kuşatıcı varlıkla sağlanabilir. Hep nesnel olarak söylenebilen; geldiği yer yitince hiçbir değer taşımayan yalın dil değil, araştıran temel kavrayışın dilidir. Böylece insanın boşluğu; kazanılmış dille yalancı bir başarı sağlayabilir, varoluşun uygun koşullu bir ilgi-durumu eski düşünceleri görkemli, ancak aldatıcı bir giysi olarak giyebilir.

Felsefe kuşatıcı varlıktan üretilir. Felsefe-olmayan, her zaman, istediği gibi değiştirdiği bir tikelliğin ve nesnelliğin güçlü tabanına oturur. Sonra, canlı bir felsefenin dengesizliğinden usa uygun dolaysızlıkların dayanıklı yassılığına ya da buğuya dönüşerek, boşlukta kalışın belirsizlikleri içine düşer.

Bununla birlikte, karşımıza aldığımız ve boyuna içine saplanıp kaldığımız bu felsefe-olmayanla ilgili incelemeyi sonuca bağlayayım, -felsefe-olmayanı yeterince bilemezsek karşısında savunmasız kalırız- felsefe-olmayanı yermiyoruz, ancak kendimizi tanıyabilmemiz için onu gözönünde bulundurmalıyız, -bu yüzden hiçbir zaman ona üstten bakarak egemen olmayı düşünmemeliyiz.

FELSEFE ORTAMI

Felsefenin Temel Bilgisi Üstüne (Kuşatıcı Varlık Türleri Felsefesinin)

Burada üç konumuz vardır: Tanrıbilim, Bilim, Felsefe (Tanrısal bildiri inancı, Anlık bilgisi, Felsefe inancı) kesin görüşlerle işlendiği gibi. Düşünülen anlamda da yanlış değilse, bu konu felsefeye özgü bir temel düşüncenin tabanını gerekser.

Bu kitabın girişinde sonsuz çevren gösterilmeye çalışıldı, bunun içinde şu sorularımız yeralmaktadır: Dünya varlığı bize nasıl açılır ve sınırsız duruma gelir, bütün bilinebilirlikler ve bütün yapıları nasıl boşlukta kalır.

Şimdi dünya ile nasıl uğraştığımızı açıklamak istiyorum. Bu, yazılarımın birçok yerinde araştırdığım (hepsinden önce Gerçeklik Üstüne/Von der Wahrheit/2. baskı, Münih 1958, s. 47-222, 607-709) ayrıntılı bir evrimi gerekser. Burada kısa bir özet verilmiştir.

a. Kuşatıcı Varlık Türleri (Weisen):

1. Bilinç özne ile nesnedeki kopuşun temel olayıdır. Biz, nesnelere, onları düşünerek, bilinçle yöneldik. Bilinç, nesne-

ler arasında, hiçbir bağlantı ile karşılaştırılamayan, kendi türünde tek kalan ve hepsinin karşısında bulunan bir varlıktır.

Bu kopuşun içine girmeyen bir nesne bizce yok demektir. Bu kopuş (Spaltung) olmadan hiçbir nesne düşüneme-yiz. Her zaman, sözkonusu ettiğimiz nesne, konuşma dolayısıyla bu kopuşun içine girmiştir.

Gerçek olan, bizim için, bilinçte görünüş alanına çıkıştır. Bilinçsiz ya da *bilinmeyen* nesne bilinçteki görünüşlerin dışına çıkmıştır. Bilincin içine giren, orada görünen, bizce, gerçekliğin bir türüdür.

Özne-nesne-kopuş varolan ve varolabilen her nesnenin bizce görünür duruma geldiği yerdir. Özne-nesne-kopuş bağlamının sağlanması sonucu, bu yerde eş-zamanlı olarak ortaya çıkan, her yandan görünür nitelikte olan, bizce bilinir.

Bu yerin iyice aydınlatılması gerekir, şöyle ki: Burada ortaya çıkan olayların ne ve hangi değişik boyutlar içinde bu yerin aydınlığında göründüğü; bu yolla, bizce, varlık niteliği kazandığı...

2. Özne ve nesne arasındaki kopuştan oluşan yere, *kuşatıcı varlık* diyoruz.

Biz, bu kuşatıcı varlığı, belleğimizde canlandırarak, -onun gerçekliğine karşıt- kendiliğinden bir konu olabilirmiş ya da bir özneymiş gibi düşünürsek, nesne olarak gözlerimizin önüne getiririz. Düşünce yolunun; bu çıkmazını ele alırsak, şöyle görünür:

Biz her varlık türünün ortaya çıktığı, kuşatıcı varlığı; özne yönünden düşünürsek, kendimiz olan bir varlık; *varoluşumuz, ortak bilinç* ve *tin* biçiminde belirir. Bu kuşatıcı varlığa nesne yönünden bakarsak, o içinde ve kendisiyle varolduğumuz varlıktır; *dünyadır*.

Bu toplu, hiçbir zaman içine kapatıcı olmayana, bu yüzden de alabildiğine boşlukta salınana, içkin olanın varlığı denir. İlkin, oradan bir *sıçrayış*'la, özne bakımından, kuşatıcı varlığın, *varoluşun* kendi varlığı olduğu; nesne yönün-

den de *aşkın varlığın* kuşatıcı varlığının bulunduğu, tabana ayak basarız.

Biz, kuşatıcı varlığın bu türlerini belleğimizde canlandırırız (ortak bilinç, varlık, tin, varoluş-dünya ve aşkın varlık):

3. *Ortak bilinç* dediğimiz bireysel olarak değişir, yaşanan, gerçek *bilinç*, herkesçe *ortak bilinç*tir. Bu bilinç, birçoğunun raslantısal öznelliği değil, tersine genel olanı, genel geçerlik taşıyanı nesnel olarak yakalayan bir öznelliktir. Bu ortak bilinci, içinde herkesin, başka herkes adına, işgörebileceği, belli bir anlama göre çok ya da az katılabileceği bir noktadır. Bu bilinçte, düşünebilirliğin kendine özgü biçimlerinde, gene bu bilinçle bağlantılı yapılar ve kategorilerde düşünülebilen, anlaşılabilen nesne kendini gösterir.

Kendi canlı varoluşumuzun *bireysel* bilinci olarak biz, bireyleştirmenin dar alanında, bu her zamanki varoluşun salt bilinci niteliğinde, kuşatıcıyız. Buna karşın *ortak* bilinç olarak biz, bir gerçek-olmayana, ancak gerçeklik taşıyana, bilginin genel geçerli doğruluğuna katılırız. Gene biz, bir olanağa göre, sınırsız kuşatıcı varlığın böyle köklü bir bilinciyiz.

Ortak bilinç kuşatıcı varlıktır; ancak bir boyuna yinelenen, benzeyen ve değişik türde canlı bilinç olarak kuşatıcı varlık değiliz; tersine biz her zaman kendi kendisiyle özdeşleşen, özdeş düşünen ve doğru bilen, bütün düşünen varlıklarla ortak, bilinciz.

Bundan dolayı ortak bilinç, nesnel gerçekliği olan, bir varlık değildir. Biz, onu yetkinleşmiş bir bilinç olarak, bilen, biricik ve kendinde bütünü kapsayan bir varlık diye ortaya koyuyoruz. Onu kimse ele geçiremediğinden her nesneye katılırız.

Biz nesnel gerçekliğiz, bu nesnel gerçeklik de varoluştur, bilinç varoluş olarak sınırsız bir değişiklik içinde bulunur. Bilinç, bu varoluş içinde salt gerçeklik niteliğinde, bu geçerliliğin ortak bilinç olduğu sürece geçerliliktir; Bilinç, bir varoluş olarak her zaman sınırlıdır, tedirgindir, yanılmıştır.

İlkin, ortak bilinçten, kendi türlülüğü içinde; açık deneysel bilinç ortaya çıkar Biz onu ruhbilimsel, nesnel gerçeklik olarak; kendi sonsuz değişikliği içine girerek tanırız.

Biz, bilinci kendi aydınlığının basamaklarında, bir konu durumuna getiririz. Böylece bilinci, hayvanlarla ortak olduğumuz yaşam olayında içsellikten ayırırız. Bilinç, düşünerek nesnelere yöneltilmemiş ve kendi kendinin bilgisine varamamışsa, bilinmeyen bir nesne olabilir. Bizim için; bu tür bilinçsizlik, görülemeyen gelişım aşamalarında, yaşamın başlangıcına değin geriye gider.

Biz, gelişim evrelerinde (özellikle kimi maymunlarda), bu içselliğe düşünen bilinçte sürtünür geçeriz, sonra, o; birdenbire yine görünmez olur. Derin bir anlayışla bakılırsa hayvanın gözünde becerikli bir eylem görülür.

İnsan bilinci, kaynağını dilde bulur, bu kaynak dile bağlıdır. Dil, dünyada, bütün öteki nesnel bilinç gerçeklikleri-nin doğduğu, yaratıcı düşüncenin özel bilincinden ayrılan, yaşantı içselliğinin konulaştırıcı türlerine uymadığı, biricik özgür yerdir.

4. *Varoluş*, kendi *çevresi içindedir*, o çevreye tepki gösterir, çevrenin içine değin işleyen etkide bulunur. O, nesneler konusunda; böyle bir varlık olarak hiçbir düşünücü görüş geliştirmez, ancak insanda ortak bilinç niteliğinde ortaya çıkınca, kendi ilgilerinin aracına uyarak bu düşünceyi oluşturur.

Varoluş, kendi dünyasında; kendine yönelik bir düşünmeye kapılmadan, yaşamın yaşanan bir olayı niteliğinde bulunur. O, bu bir yerde kendiliğinden bulunmanın dolaysızlığı içinde, her nesnenin özüne girmesi gereken, bizim için somut gerçek olan, nesnel gerçekliktir. O, düşünülebilen, her nesnenin içine girmesi gereken, ortak bilinç gibi bir yerdir.

İmdi, biz, varoluşu; varoluştan daha çok bir varlık olsak bile, onu düşünürken bize göründüğü gibi kanıtlamak istersek, aşağı yukarı şunları söyleyebiliriz: Varoluş, bu dünyada, yaşam olarak iç-dünya ve çevreden oluşan bir bütündür (Uexküll'e göre) -varoluş olarak göreli durumda kendi

içine kapalı olduğu ölçüde de açıktır. Varoluş yalnız başka bir varlık dolayısıyla ve başka bir varoluşla ilgisi bakımından da öyledir.. Varoluş ortaya çıkar ve yokolur, onun nesnel bir zaman içinde başlangıcı ve sonu, bu durumda onun kendine özgü zamanı, kendine özgü ortamı vardır. O, bu iki durum içinde işler ve davranır, bunların dışına çıkmaz -varoluş itimdir, güdüdür, tutkudur, kendi mutluluğunu ister, yetkinliğin ve öldürücü acının anlarını yaşar- Varoluş savaşmanın tedirginliği içinde durur, tutunmak ister, genişlemek ister ve şu ele geçirilmez mutluluğa ulaşmak ister -o bir kezlik, bireysel varoluştur, bilinci olan; dipsiz kararlığın sonsuzluğunu görürcesine, onun içine bakar- varoluş belli bir yerde bulunamayabilir de, burada varolan, bir raslantının bilinen gizemleri olur.

Biz, istemeyerek varoluşu; daraltılmış bir nesneyle, canlı gövdeyle, yaşanan bir olayın içselliğiyle, içsel olana dayanarak bir dışsalı algılamanın öznelliğiyle, bir çevrenin bulunuşu ve ortaya çıkışıyla bağlantılı kıldık. Ancak, «ben buradayım»ın karşısında duyulan şaşkınlığı elden kaçırmadık. Bizim görüşümüz ne gizli kalanı örtmek ne de kımıldamaz durumda bırakma gereğindedir.

5. Biz, kuşatıcı varlık olarak, *tin*'iz. Kuşatıcı varlık olarak düşlem gücüyle tasarımlar oluştururuz, anlamsal nitelikte kurulmuş bir dünyanın biçimlerini yapıtlarda gerçekleştiririz. Kuşatıcı varlık olarak tin, ussal tasarlama yetisinden, araçlar yapmadan, bilinç aracılığıyla makineleşmeden büsbütün ayrıdır. Varoluşla ilgili usdışı kalmanın karanlığına karşın tin, apaçık olmaya bırakılmadır.

Ussal anlama; ortak bilinçle düşünülenin anlamıyla ilgilidir. *Ruhbilimsel* anlama ise varoluş öğeleriyle bağlantılıdır. *Tinsel* anlama, yaratmayla ilgili ortaya koyuşla, anlam içerikleriyle bağlaşımlıdır.

İçerikler, başkalarına bildirilebilir nitelikte olur, bu arada tin nesnel olarak bilinebilenin, duyusal olarak görülebilenin, amaç güderek yapılanın anlaşılmasına, kavrayıcı bir ortam olarak, yardım eder. Tin, burada (duyusallık, nesne, amaç ise karışarak) içerikli bakışla kavrar.

Tinin öznesi düşlem gücüdür. O, kendi yaratmaları içinde oynar. Yorumla üretir. Simgeler içinde kavranabilir olanı ortaya koyar. Olabilen her nesneye dil verir. Tinin öznesi, ortak bilincin «ben düşünüyorum»u değil, her zaman kişisel olmayan bir nesnel varlıkça kavranarak; bilinen kişisel varlıkta ortaya çıkan, yerine başkasının geçemeyeceği bireydir (individuum)

Tinin nesnesi, yaratma bakımından, gerçek yaratılan değil, bulunandır. Onun bu nesnel biçimi, her nesneyi kapsayan bir bütünün düzen, sınırlandırma ve ölçü dolayısıyla etkili olan, erkidir.

Tinin düşlem gücü, yalnız öznel olarak, düzensiz kalır, nesnel olarak da varoluşumuzun gerçekliğine, düşüncenin sınırsızlığına ve her nesneyi her zaman bir kapalılık içinde bırakmaya yarayan gerçekliğin özel verimliliğine egemen olur. Onun kuşatıcı gerçekliği anlayarak öğrenir, düzenler, ancak her zamanki gibi yabancı olanı ayırır.

Tin, bütünlük olarak, kendine göre güvenli saydığı dünyayı sanat yapıtında ve şiirde (kendi içine kapalı sonsuz olanın) uğraşta, devlet yapısında, bilimlerde (açık bir sonsuz ilerleyiş içinde) böyle gerçekleştirir.

Bütüne tasarım (ide) denir. Tinin gerçek tasarımı kapalıdır (Hegel'in anladığı *ide*). Açık tasarım usun tasarımıdır (Kant'ın anladığı *ide*). Hegel'de tasarım, sonsuz olarak, kapalı biçimde, yetkin ve yeterli olabilirliktir. Kant'ta tasarım sonsuz görevdir. Bu görev, kendi içeriğinin, önceden kavranan şimdiki-varlığında, ayrılmaz nitelikte açık olanın içine girmeye çabalar.

6. Varoluş (existenz): Varlığını sürdüren yaşamın, ortak bilincin «ben düşünüyorum»u, tinin yaratıcı düşlem gücü; birbirinden ayrılmazcasına, bağlantılıdır. Tin düşünen nesnel varoluş (Dasein) dışında olanaksızdır. Ancak varoluş, -hayvanların yaşamında, insanda değil- kendisi olduğumuz, öteki iki kuşatıcı varlığa gereksinme duymadan, olabilir görünmektedir. Çünkü canlının nesnel düşlem gücü; kendi oluşumlarında, yalnız bilen tinin düşlem gücüne benzer.

Biz, bu üç kaynakla, ne olabileceksek, öyle olmadık daha. Bir yetersizlik çökmüş üstümüze.

Nesnel varoluş (Dasein) yokluktan gelip yokluğa giden, dağılan bir yaşamdır. Yetkinleşen bir yaşam kıvancına dayanan bir anı, bitkinliğin doğurduğu acıdan sonra yinelenen üzüntü ve korku salıcı bilgi ağır basar, o zaman varoluş hemen tohumunu kendinde ele geçirmek ister.

Ortak bilinç tükenmez bir ilgisizliği bile düşünür. İçesenliğine vardıktan sonra, zorlayıcı doğrulukta, yalın doğrunun ıssızlığını kavrar.

Tin kendi yaratmalarının büyüsü içinde sabun köpüklerinin parlaklığını görebilir. Kendi kendini kapayan uyumun verimliliği düşlem gücü içinde nesnel gerçeklikteki her yetkinliğin kırılışını algılayabilir. Üstüste yığılan bütünlüklerin varsıllığı yavan olur, güzel oyunun özgürlüğü çocuk oyuncağına döner.

Biz, bu üç kuşatıcı varlıkla kendi kendimiz değiliz daha, yürütümsüz kalıyoruz, bir taban elde edemiyoruz. Yoksa hepsi öyle midır? Yoksa, ben, hiçbir biçimde, kendi kendim değil miyim? Bu üçünün sınırı (varoluş, ortak bilinç ve tinin) yalnız yokluğun boşluğu, mudur? Bu uçuruma mı düşüyorum? Ben, yalnız, canlı varoluşumun saygısız öz-istenci, yalnız doğru düşüncenin yerine başkasının geçebileceği bir noktası, güzel kuruntu içinde tinin açılışı mıyım?

Özvarlığın temeli, şu kendisinden çıkıp, kendi kendimi karşıladığım, kendimi özgür olarak sergilediğim, bu arada kendimi kendime bağışladığım, gizlilik, bu anlatılardan başka değilse, üç kuşatıcı varlıkta yitmiştir. Bu temele, bu özgürlüğe; şu benim kendim olduğuma, başka bir benle iletişim içinde gene kendim olabileceğime, olanaklı varoluş (existenz) adını veriyoruz.

Bu varoluş, hiçbir belirginlik içinde, böyle gözlemlenemez: Bu sırada varoluş biyologiye özgü olayın nesnel gerçekliği olarak vardır. Ortak bilinç ortaya konabilen kategorilerde ve düşünme yöntemlerinde bilimlerin başarısı dolayısıyla kendini gösterir. Tin kendi yaratıları içinde görünür durumdadır, varoluşun kendine bağlı kavranabilir bir nes-

nelliği yoktur. Varoluş, kuşatıcı varlığın bu üç türünde, görünüşün varoluş ortamı olarak gösterilmiştir. Varoluş nesne olamaz, bu yüzden bir bilimin de (yaşam, düşünce, tin gibi) konusu olamaz.-

Bu üç türde açık bir anlatılabilirlik vardır. Varoluş, bu üç ortamda, dolaylı olarak, ortaya çıkabilir. Bundan dolayı bildirimin belirlenemeyen sınırı ve kavranılmaz iletişim vardır. İnsanın elinden almadan susması bile varoluşsal bildirimle bağlantılıdır. Gerçekte en güvenilir iletişim bu tür susmada başarılır. İletişimde, kapalılık ve bilerek susma yoluyla hiçbir zaman, nesnel olarak kanıtlanamayanı, hiçbir zaman öne sürülemeyeni açığa vurma vardır. Şimdi bu açığa vuruşun, ona, yardımcı olanda, saptanması isteniyor. Burada aydınlığa çıkmayan bir kendi kendini ele verme sözkonusudur. Kesin bir varlığın ortaya çıkması için zaman içindeki durumdan daha elverişli bir ortam yoktur. Bildirim yapamayışın, dilsiz türü; bilerek susmadan bambaşkadır (bilerek susma ve salt olarak anlatma konusunda bir anlama ve yanıt bekleme; yanlış, dolaylı bildirime yolaçar). Bu tür susma başkasına bir şey bildiremez; tutkulu, yerinde duramayan, dilsiz bir nesne olarak kalır. Ancak bu susma bir derinliğin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bu derinliği dolaysız bildirimle gerçekleştirme olanağı olmadığı gibi onaylayıp kullanma gereği de yoktur. O derinlik, en içtenlikli ortaklıkla, sınırlıdır. Dünyada, yalnız, bildirilebilen, dil olan bir olay başarıya ulaşır. Yoksa, o, dünyada yokmuş gibidir; kendi sonuçları içinde iletişim içtenliğinden doğan olağanüstü bir nesne olsa bile, dünyanın dışında kalır ve kendini kanıtlanamaz durumda gösterir. Dolaylı bildirimde ortaya çıkan nesnel bir inceleme yalanlanabilir. O beklenmez artık. Ondan hiçbir doğru iş çıkarılamaz.

Varoluş, ortak bilinç ve tin süresiz olarak kendini gösterir, biz onlarda ancak ne olduğumuzu kanıtlama gereğini duyarız. Olanaklı varoluşun kanıtlanması, bir başkası olma görünümünün, bir dönüşümünün nedenidir. Bu türlerin anlaşılması için başka bir nesne olma gereksinimi duymayız. Ancak onlar gibi varoluş, şimdiki -zorunlu varlık nedeniyle

değildir. Varoluş ortada görünmez, ancak yitmişlikten tepen bir kaygı dolayısıyla kendini tanıtlar..

Biz, bu kuşatıcı varlık dolayısıyla varolduğumuzu kanıtlarız, varoluş ise bu yolla varolabileceğimizi kanıtlar. Biz ondan; çevreyi kuşatandan, sözedersek varoluşum olanağa göre bizde uyanması gerekir. Varoluşun ne olduğu çevresinde dönelim:

1. *Varoluş böyle-olmak (Sosein) değil, tersine olabilmektir (Seinkönnen).* Bu da: Ben; varoluşum değil, olanaklı varoluşum anlamına gelir. Ben kendimde değilim, kendime geliyorum.

Varoluş sürekli bir seçim içindedir; olmak ya da olmamak. Ben, ancak, kesin bir yargı verme durumundayım. Ben yalnız burda değilim, yalnız ortak bilincin bir noktası değilim, yalnız tinsel yaratmaların yeri değilim, bütün bunlarda ben-ben-kendim ya da onlarda yitmiş olabilirim.

2. Dahası ortak bilinç üç-olmaktır: «Düşünüyorum»un öznesi olarak *nesnelere* yöneliktir, bundan dolayı da *kendi-bilincinde* kendi kendisiyle bağlantılıdır.

Bu yapı içinde varoluşsal; bir daha derin olma vardır: Varoluş, kendinin kendi-kendisiyle bağlantısıdır, insan bu *durumda erkle bağlantı içinde bulunduğunu bilir,* o *bu erk dolayısıyla yerli yerine oturtulmuştur* (Kierkegaard).

Varoluş kavranılmaz bir biçimde özgürlüktür (varoluşun bağımsız istencinin özgürlüğü değil, ortak bilincin doğruluğuna yönelik uygunluk değil, tinsel düzenler içinde yaratıcı düşlem gücü değil): Varoluş, kendi kendisi dolayısıyla olan değil, ortada görünemeyen bir özgürlüktür. Varoluş aşkın varlıkla kendi-kendine verildiğini bilen, onu gerekseyen bir özgürlüktür.

Aşkın varlığın yeri ya da aşkın varlığın kendisi her nesneyi kuşatıcı varlık alanıdır; varoluş için böyle gizli kalan varlıktır. Gene yalnız varoluş için; onun özgürlüğünün algısı içinde, gerçekliktir. Varoluş aşkın varlıkladır. Bu, bir bakıma varoluşun yapısıdır. Bunu bir yana bırakalım; aşkın varlık gibi ortak bilincin ve tinin ortasında bile zaman tasarlanır ve düşünülür.

3. Varoluş *öylesine bireydir ki*, bu bireyin kendisi olarak, yerine başkası geçemez ve konamaz.

Kategorilerde «genel ve birey» diye görünen varoluş; birey olarak, kesindir. Kategorilerde «öz ve gerçeklik (essentia ve existentia)» diye görünen varoluş; gerçeklik olarak, kesindir. Biricikliğin ve yerine geçilmezliğin anlamı bu kategorilerin içine sokulmuştur.

Genel ve öz birinci, kalıcı, gerçekten varolucu nitelikte geçerlik kazanır; bireysel çok önemsiz bir nesne durumuna gelirse, bundan sonuç çıkmaz. Bunun karşıtı söylenirse: İlk olan varoluştur, o genel olandan, özden önce gider, -birey yalnız genel olanla vardır, denirse bu da yanlıştır.

Varoluş, deney konusu bireyselin, bireyin; dünyada önceden bulunan nesnel gerçekliği diye anlaşılırsa da, öz-varoluşun varoluşu böyle değildir. Dünyada bireyin kaba varlığı bulunmaktadır, bu kaba varlık yanlış olarak varoluş diye açıklanır. Somut olarak varlık «varoluş/existenz» değildir daha.

Bunların ikisi için de, «birey sözle anlatılamaz» tümcesi geçerlidir. Ancak «varoluş» birey değildir, birey nesnel gerçekliğin nesnel konusu olarak sonsuzdur, oysa gerçeklik varoluşun görevi olarak kendiliğinden sonsuzdur Varoluş (existenz) dünyada salt bir olay değil, dünyada görünüş alanına çıkan, başka yerden gelen kaynaktır.

Varoluş, bireysel kapsayıcı varoluşun kuşatıcı varlığı diye alındığında, ortada bulunan eylemsel varlığın algısı olarak daha derin görülür. Ancak nesnel varoluş (Dasein) gene varoluş (existenz) değildir. Evet, ben buradayım; bu, dünyada yaşam olarak kendini buluş, varoluşun kendi kendini kanıtlaması değildir.

Bende, kendi kendimi yargılayabilme gücümü biliyorsam da, bu, yalnız varoluş içinde özgür istencimin seçme yetisinden dolayı değildir; ben-kendim-olduğum yargısındaki olanağın gerekliliği yüzündendir. Ben, bu yargılayabilme gücünün temelinde olanaklı varoluşu görüyorum: Ben, varoluş özgürlüğünü ancak özgür istençte ya da doğru düşünülenin onayında görürsem, varoluşsal özgürlüğü gözden

kaçırdım demektir. Çünkü varoluşun olabilmesi (Seinkönnen) içinde seçim yapmanın anlamı şudur: Aşkın varlık önünde gerçekten varolabilmek. Özgür istencin yokluğundan ya da genel doğruluktan bir yaratma beklemek düşlemseldir.

Varoluşun-olabilmesi saltık varlık diye anlaşılırsa; varoluşun seçimi dolayısıyla, yokluktan ilkin varlık ve bu ortadaki varlık doğmuş gibi bir sonuç çıkar. Bu da tarihsel temel deneye aykırı gelir, şöyle ki: Varoluş; kendine verilmiş olma konusunda bir yargının varolabilmesidir, yokluktan gelmemiş, tersine aşkın varlığın önündedir.

Genelin ve bireyin varlık (essentia) kategorileri çerçevesinde de varoluş (existenz) nesnel varlığa (Dasein), isteğe bağlı olana, genel geçerlik taşıyan uygunluğa indirgenirse yanlış bir kategori yalınlaştırması ortaya çıkar. Böylece varlık, kendi kendince, yokluğa bırakılır. Artık varlık (existenz) olduğundan daha çok demektir. Onun kategorilerle uygunluğu sözkonusu değildir. Olanaklı varlık (yalnız varoluş değil) onda bulunuyorsa «ben-im»; olanaklı varlığın aşkın varlıkla bağlantısı anlamına gelir demektir. Bu da Dante'nin (1), içinde olanaklı olanla ilgili hiçbir tortunun bulunmadığı; yalnız gerçek varlığın (bizim için yalnız bir simge olarak) yeraldığı meleklerin mutluluğundan sözettiği konudur: «Onlarda, Tanrı'nın parlaklığı yansıyarak şunları söyleyebilir: Ben, varlığımı sürdürüyorum (subsisto). Burada sürdürmek (subsistere) ile nesnel olarak varolmak (existere) eşanlamlıdır. Bu tümceden anlaşılan şudur: «Ben burada varım» başka bir nesneyle bağlantısız, kendi kendine yeten demek değildir, «ben-im» (subsisto) aşkın varlıkla ilgilidir, ona dayanır, Kierkegaard'tan beri varoluş (existenz) dediğimizdir.

4. *Varoluş (existenz) tarihseldir.* Varoluş ve tin, nedensellikler ve anlaşılırlıklar dolayısıyla, oluş içinde, sınırsız özelin yalın türlülüğü olarak, tarihseldir. Bu nedensellikler ve anlaşılırlıklar sonsuza değin gider, hiçbir zaman kapalı değil; araştırılır niteliktedir (nesnel tarihsel). Bundan

(1) Cennet (Paradies) 29,15.

dolayı bu durumda, elde edilenın bu özelliği içinde daha-önceden-varolmak yoluyla, kendi kendisi olarak temellenir (öznel tarihsel). Varlığın tarihselliği varoluşun, tinin, ortak bilincin içeriğinin benimsenmesidir, varoluş tarihselliğe bağlıdır. Varlık, kendi raslantısallığı içinde varoluşun alanına girer. Ben, bana bağlılığı nedeniyle, varoluşu kendi nesnelleştirilişi içinde tanıyabilirim (sonsuza değin). Ancak, ben, varoluşsal olarak, varoluşun zamanlılığı içindeyim, bundan dolayı da onun dışındayım. Varlık, kendi zamanlı gerçekleştirilişinin giysisi içinde tarihselliktir. Bu tarihsellik de (varoluş ve tinin nesnel ve öznel tarihselliği arasında ayrım bakımından) zamanlılık ve sonsuzluğun özdeşliğidir. Sonsuzluktan kaynaklanan; bir şimdiki-varlık olarak, bireyin zaman içinde kendi kendine gelişi varoluştur. Tarih bakımından; gelişigüzel geçip gidene göre, süreklilikle geçmişten gelenlerin kopuşu arasında görülen ayrım buradadır.

5. *Varlık yalnız varlıkların iletişimindedir.* Kendi kendini soyutlaştıran insan ben'i, kendi öz-varlığı değildir artık. İnsan özü, başka bir insan özüyle iletişim içinde bulunursa, kendine gelir. Savaşan sevgi, bu yüzden, varlıkla ilgilidir. İnsan sevgide yalın benlik savından vazgeçer, her türlü öfkeden sıyrılır kırıcı olmanın kendini beğenmişliğini denetim altına alır. Çünkü kendi kendini soyutlaştıran hiçbir gerçeklikte nesnel gerçeklik yoktur.

6. *Ben, kendimi varettiğim bilgi yoluyla gerçek varlık olamam.* Bilmek istersem; varlık olarak, yitiririm. Söylenen, yapılan, biçimlendirilen her nesne, dolaylı olarak varlıkla ilişkilidir. Dolaylı varlık, benim üstlendiğim, bir kuruluş değil, önümde altedilmez nitelikte duran bir dolaylılıktır. Ancak, her olanaklı dolaysızlığa göre, her dolaylılığın kaldırılışıyla ilgili; açık bilinçte dolaylılık gerçek olur.

Bu nedenle, insanlarda her zaman şu bilinç ortaya çıkar: Özlü olan daha söylenmemiştir, gerçek olan daha yapılmamıştır. Bu durumdan yoksun kalınmaz da olanaklı görünen her nesne söylenmiş ve yapılmış olsa bile (gerçekleşemeyen) gene yetmezdi.

7. *Kendini verilmiş bilen,* varlık, *temelde gizlidir.* Niçin

seviyorum? Niçin inanıyorum? Niçin dayançlıyım? Dünyada bu sorular, onlarla ilgili tasarılar, koşullar, görünür olay öğeleri ortaya atılsa bile, yanıtlanamaz. Her yanıt köklü bir yanıtlanamazlık bildirir.

Bizim bilgimiz konusunda, varoluşun gerçekliğinde belli bir temel, açık olmanın algısını yeğlemek için de araştırılması gereken anlamlı bir yasak yoktur.

Onun temelsizliğinde görünen, bizim için kaynaktır, ancak konu, saptanabilirlik, açıklık değildir.

Düşünmekle derin olana değinme gereği yoktur; -Burada soru sorma ve araştırma gerçek olanı ortadan kaldırır, denerek, konu yadsınmak istenirse, bunun karşıtı ileri sürülerek savunmaya geçilir: Gerçek olan kendi gizliliği içinde, kesinliği ölçüsünde, düşüncede aydınlığa çıkar (felsefeye özgü ise, soyut ve ussallıkla ilgili değilse): Özlü olarak kalan, zamanla çelişir, -o dokunulmazdır- ancak düşünceyle (içsel davranış içinde) etkileyerek ortaya çıkar. Dahası yıkılmaya elverişli olandaki geçiciliğin doğrudan doğruyalığı soru ve düşünmekle gündeme getirilmiştir. Ancak düşünce yoluyla, kendi kendine aydınlığa kavuşmada, kaynaksal varlık, görünüş alanında daha gerçek olur.

7. *Dünya ve aşkın varlık:* Kendi kendine varlık olan; kuşatıcı varlık bizi çepeçevre saran dünya ve aşkın varlıktır, bizim kuşatıcı varlık dediğimiz de budur.

Doğal durumda bulunma bakımından dünya ve aşkın varlık öncedir. Onlar, bizce ortaya çıkarılmamıştır, onlar bizim gerçekleştirdiğimiz sergileme dolayısıyla gündeme gelmemiştir. İçinde dünyanın küçük bir bölümü, önemsiz gelip geçici bir varlık olduğumuz, bu iki alan bizi ortaya çıkarır. Biz, varoluş olarak, bu iki varlığı kendimizle değil, aşkın varlık aracılığıyla ortaya konmuş diyebiliriz.

Kendi kendine varolan kuşatıcı varlık, bizce hiçbir biçimde nesne durumuna getirilemez. Dünya bir bütün olarak, kendiliğinden anlaşılabilir ve düşünülebilir olana uygun değildir; o bizim bilmemiz için bir nesne değil, görev olarak araştırmak için yalnız bir tasarımdır

Biz, aşkın varlığı bütünlükle araştırmayız, çünkü ondan

dolayı varoluruz -bir benzetiş niteliğinde söylenirse- ona her kuşatıcı varlığın kuşatıcısı olarak, başka bir varlıkla değinilmiş ve değinilmektedir.

b. Bu Temel-Bilginin Türüyle İlgili Kanı

1. *Geriye bakış:* Dünyada kendini buluşun temel algıları şunlardır: *Ben burada varım;* kendi çevremde uzam ve zaman içinde; erkler ve güçler arasında direnen ve yenilgiye uğrayan bir kimse olarak.

Ben düşünen bir varlığım. Ortak bilinçte, düşünme konusunda, gerektirici bir doğruluk vardır.

Bana doğru gelen, benimle ortaya çıkan, gelişip büyüyen düşlem evreni şudur: *Ben tinim.*

Bütün *dünya* bu üç kaynaktan gelir. Benim kendimi dünyada buluşum gibi o da bir soru konusudur, ancak yeterli değil. Çünkü ben kendimi özgürlük içinde bildim, bu özgürlük içinde, ben olanaklı *varlık* (existenz) niteliğinde kendime gelirim. Özgürlüğümün bilincinde olmak, özgürlüğüm içinde kendime verilmemi sağlayan ve benim için kesinlik taşıyan erk, *aşkın varlıktır.* Ben, kendi kendimle var değilim. Ben kendi kendimi yaratmadım.

İçkin varlıkla aşkın varlık arasında şöyle bir sıçrama vardır: Orada varoluş, ortak bilinç, tin ve dünya-Varlık ve aşkın varlık.

2. *Kaynakların sürekliliği:* Burada sözkonusu temel algılarla ilgili kökenselliğin kendiliğinden bilinir olmasıdır. Kuşatıcı varlığın her türünde, başka bir nesneye indirgeyemediğimiz böyle bir kaynağı kanıtlarız.

Öz-bilincimizin ve varlık-bilincimizin açıklığı konusunda (ikisi birbirinden ayrılmaz) kuşatıcı varlığın her türünü izlememiz, ona uymamız, içimizde uyandırmamız gerekir.

Görünüş alanına çıkan olayların çevre ve algısı, her gösterme bu temel olayları koşul sayar. Öte yandan bu temel algılar, böyle aydınlatma dolayısıyla, pekiştirilir. Temel bilmenin kanıtlanması yalnız temel algıların biçimiyle

ilişkilidir. İlkin onun gerçekleştirilmesiyle temel algılar da gerçek olur.

3. *Kuşatıcı varlığın her türünde gerçekliğin kendine özgü anlamı vardır: Ortak bilinçte* her «ben düşünü/orum» konusunda zorlayıcı genel geçerliğin,- *Varoluşta* yaşamı gerçekleştirmenin, benlik savının, bireysel varoluşa göre mutluluk ve kendi kendini tasarlamanın; *tin*de kendi kendini anlama eyleminin (biçimlerin kökensel geliştirme ve ortaya koyucu buluşlarında) anlaşılanı anlamanın (gelişmelerin gelişmesinde), - *varlıkta*, tarihsel kararın koşulsuzluğu içinde sevgi ve usun derinleşen yinelenmesi dolayısıyla kaynak ve özdeş olmanın anlamı vardır.

Gerçekliğin bildirimi içinde anlaşma ya da anlaşmazlık ortaya çıkar: *Ortak bilinçte*, birbirinin yerine geçebilen noktalar arasında gerektirici bilginin ortaklığı; - *varoluşta*, zamandaşlık ya da dışlama varsa; benlik savı ve benlik alanını genişletme ilgileri; - *tin*de kuruluşların, devinimlerin, tasarımların, davranışların ve tutumun biçimleriyle ilgili oyunda özgür, kısıtlanmayan bir kıvanç ortaklığı bulunur. - *Varoluşta* (exıstenz) sevenlerle bağlantılı iletişimsel savaşlar ya da sonsuzluk içinde başka bir nesneyle ilişkili ve birinin yerine öteki konamayan; insanlar arasındaki savaşçı-sevgi.

Kuşatıcı varlığın her türünde başka bir gerçeklik belirir. Bütün kuşatıcı varlıkları kuşatan varlıkta; aşkın varlık içinde bile, ortak bir temeliniz var mı?

4. *Temel bilginin anlamı:* Kendimizi dünyada nasıl bulduğumuzun temel bilgisi, bütünoül bilgiden vazgeçer bu bilgi ortada yoktur.

Bundan dolayı, böyle temel bilgi bütün nesneleri yönlendirme ereği güden, bir tümdengelim için çıkış basamağı olamaz. Bu bilgi, daha çok; kuramsal araştırmanın ya da canlı bir uygulamanın özel durumuyla ilgili ayrımlamalar için, araç işlevi görür.

Temel bilgi, anlamını, öğrenilebilen bir yöntemle değil; özel olanın varlığına göre, her zaman yeni bir buluşa yönelmeyi gerektiren, soru sormanın gücüyle gerçekleştirebi-

lir. Temel bilgi; varolduğumuz ve varolabildiğimiz kökensellik içinde, değişmelerden ve sapmalardan sakınmayı öğretir. Temel bilgi; eleştirel ayrımlama yoluyla, sınırlı kavramların ulaşamadığı yeri aydınlatır. Yaşamımızın apaçıklığını geliştirir. Bilincimizde düğümün çözülmesini sağlar, doğruluğu ışıklandırır.

5. *Kuşatıcı varlıkla ilgili konuşmada vazgeçilemeyen nesnelleştirmenin uygunsuzluğu.*. Nesnel duruma gelen ne varsa; kendilığından nesnel olmayan, kuşatıcı varlıkta bulunur. Kuşatıcı varlık özne ile nesneyi kendinde taşır, böylece ne özne ne de nesne olur. Ancak, ondan sözettiğimizde, kendiliğinden, düşünmemizin konusu olur. Kuşatıcı varlığı düşündüğümüzde, onu konuyla ilgili bir öğe durumuna getirmekten kaçınamayız, çünkü biz özne-nesne-kopuş dışına çıkamayız. Bu durum, her zaman, yine onun içinde olduğumuzu düşünmemiz yüzündendir.

Gerçekten nesnel bir görüşün, içinde temellendiği; kendisiyle varolduğu konuyu aşması gerekir. Biz, nesne aracılığıyla ortaya konulması gerekenden değil, nesnenin konu olarak gösterdiğinden sözediyoruz.

Biz, ancak nesnellikler içinde, konuşabiliriz. Nesnelleşmeyen dil ve düşünce yoktur. Ancak nesnel olanda ve öznede nesne-üstü ve özne-üstü birlikte salınır. Biz, böyle nesnel olana yapışıp kalırsak; düşüncemiz hemen sonu olmayan, içeriksize doğru giden anlamsız bir yola koyulur.

Bu yüzden bu kuşatıcı varlığı, bilerek, bu nesnelleştirilmiş, somut olarak ortaya konmuş olandan ayrı tutmayı düşünüyoruz. Bu yanıltıcı, uygunsuz işlemle kuşatıcı varlığı kanıtlamak istemekteyiz. Bilginin konusu olarak ulaşılamayan, ancak onunla varolduğumuz, bu kuşatıcı varlığı nesnelleştirerek gözönüne getirmeyi deneriz. Bu kuşatıcı varlık, çok kez, bizim için nesnel olanın ortamındadır. Her nesnede aradığımız bilgi, her yerde vardır, her zaman bizi ilgilendiren, onu verir görünen; düşünceyi anlık bilgi yoluyla geliştiririz. Biz, kuşatıcı varlığı nesnel olanın içinde düşünme gereğindeyiz, ancak o nesnel varlık bir konu niteliğinde ortada değildir.

Bu bir çelişkidir, çünkü biz; düşünen kuşatıcı varlık, düşünmede, kopukluk içinde kalan nesneyi, kuşatıcı varlığı gözönüne getirirken, bir nesnel varlık olarak düşünüyoruz. Bu deneme, düşüncenin ötesine geçemeyeceği sınırın bilinci içinde, olanaklı tek varlıktır. Bu sınıra karşın nesnesiz varolabilen, kuşatıcı varlık, kanıtlanmak isteniyor. Bundan dolayı görünür nitelik kazanan kuşatıcı varlık, genelde, her zaman bir nesne (objekt) ve *Ben*dir (subjekt).

Bir kuşatıcı varlığın nesnelleştirilmesi saptandığında düşüncenin felsefeye özgü anlamı da ortadan kalkmış demektir. Sözgelişi: Varoluşu aydınlatmanın nesnelleştirilmesi varoluşun bilgisine göredir. Sonra özgür varlık olabilmenin açıklanması için geliştirilmiş kavramlar, yanlış bir araç olarak, kullanılır ve insan (insan davranışı ve düşüncesi) varoluşsal bir savla ileri itilerek daha alt basamağa konmak istenir. Bunun ardından usa aykırı bir tutumla, bu ortaya konanın gerçek varlık olup olmadığı bilinmek istenir. Bundan sonra hem davranış, hem de bu davranış konusunda varoluşu aydınlatıcı bir felsefe görüşü ortaya çıkar; insanın içsel davranışı (ne denli düşlemsel olsa da) sözde uygun bir bilgiye yükseltilir, böylece felsefe bir tür ruhbilime döner.

6. *Değişken nitelikli kendi kendini kuşatmanın çelişkileri.* - Kuşatıcı varlığın nesnelleştirilip gözönüne getirilmesinde yeniden özne-nesne-kopuş içine gireriz. Ancak, yalnız bu, kuşatıcı varlık değil. Nesnelleştirip gözönüne getirme bizim için kuşatıcı varlıkla bağlantılı düşünceyi ilgilendiren düzenlemenin kılavuz öğesi olur. Kendisi olduğumuz kuşatıcı varlık, kendiliğinden varlık olan, kuşatıcı varlığın karşısına dikilir: Bir kuşatıcı varlık, başka bir kuşatıcı varlığı kuşatır. Kuşatan varlıktan kuşatılmış varlık olur, bu da biziz. Kendisi olduğumuz kuşatıcı varlıkça varlık kuşatılır.

Bu değişken kuşatma - açıklanmış olmanın içinde bütün düşünülebilir nitelik taşıyanların vazgeçilmez iki katlılığına yeniden yakalanmaktan kurtulamayan bir kuşatıcı varlık - görkemli ve yalın biçimde Dante'nin diliyle açıklanmıştır. Dante onu, meleklerin kapsamlı korosu ile Tanrı

arasındaki ilişkiyi gözönüne getirerek başardı: Tanrı, «Onun kuşattığı nesne, kendiliğinden kuşatılmış görünür», ya da: «kuşatılmış görünür, onun kuşattığı».(1)

c. Us

Kuşatıcı varlık türlerinden *çok* sözedilir. Yalnız kuşatıcı varlıkla ilgili biçimsellik her kuşatıcı varlığa değinir, ancak *Bir* olana ulaşamaz.

1. *Türlülük ve kesin olmayış.* - Kuşatıcı varlığın her biçimi, yeniden, bir türlülüğe dönüşür görünmektedir. Varoluş ve tin, kavranılamayan bireyselleştirmede, daha da çoktur. Ortak bilinç ancak bir tekin anlamına göre vardır, oysa görünüş alanında, ona katılan düşünücü odakların sayısızlığına bağlıdır. Varlık (existenz) ise birçok varlığın birbiri ardınca gelişi ve birbirinin karşısında bulunuşu içindedir. Dünya görünüşlerin, araştırılabilir nesnelerin, varlık alanlarının türlülüğü içinde bölünmüştür. Bir aşkın varlık kapalı yazıların tarihsel görünüşle ilgili türlülük içinde, onları dinleyen ve gören varlıklar üstüne konuşur. O, kendi başına gerçekliğin *Bir*'i olarak, yaklaşılmazdır.

Kutsal varlık türleri, bizim için, bir bütünün kendi içine kapalı aygıtı konusunda bir nesne ortaya koymaz. Biz, onlarda, bir yetkin oluşun uyumunu görmeyiz. Bu yetkin oluşun, nesnelleştirilerek ortaya konması *ancak bir araçtır*, içinde kendimizi bulduğumuz bir varlıktır, biz onda, onun nesnelleştirilip ortaya konuş türlerine göre kendi kendimizi kanıtlamaya çalışırız.

Biz, bu türlerle, bütünün ayrılmazlığını ve bilgimiz konusunda bir bütünle ilgili sorunun çözülmezliğini anlarız.

Biz, kökensel karşıtlıkları görmekteyiz. Biz, bu karşıtlıkları eytişimin bütün türlerinde gözlerimizin önüne getirmek isteriz (ya çelişkinin karşıtlığı içinde kendiliğinden gö-

(1) Cennet (Paradies) 30, 12.

rünür duruma gelende, ya yetkin olanın çevresinde kendiliğinden olduğu gibi kalanda, ya da kendi kendine eyleme geçen eytişim çatışmasında). Kökensel gerginlikler olduğu gibi kalır. Biz, sınırlarda, kuşatıcı varlığın her türünün en son çizgisine ulaşırız.

Araç bilincimizi her olanaklı anlam boyutuna değin genişletir, ancak bilinç bir araç olarak kendiliğinden açıktır.

2. *Bir olma istenci.* - Biz, bütün bunları dileğetirdiğimiz sırada, her nesnenin her nesneyle ilişkili olduğu, birbiriyle bağlantı içinde bulunduğu, hiçbir tersliğin, boşuboşunalığın, gereksizliğin bulunmadığı, hiçbir nesnenin dışlanıp unutulmadığı yere yönelik, *Bir* olma konusundaki sarsılmaz istenci içimizde duyarız.

Erek, bizce, ulaşılmış olarak ne düşünülebilir, ne de tasarlanabilir niteliktedir.

Oysa, biz, *Bir*'in imgesinin taslağını çiziveririz, bu konuda da başarısızlığa uğrarız, o olduğu gibi durur, onun nesnesi gerçekmiş, o gerçek bir tasarım imiş gibi düşlenir ve bizim için ağırlık taşır. Ancak bu gerçeklik yalnız düşte vardır, içimizde başka bir nesne bulunur: Boyuna bizi eyleme geçiren, bir bağ bulmak isteyen us. Bu us, bağı gerçekleştirmek için; bu bağın en küçük çevresinde, bizim varolduğumuz yerde, en geniş çevresinde olanaklı olanı düşündüğümüz ve bu nedenle ilerleyemediğimiz yerde, bizi kanatlandırmıştır.

Aşkın varlık her nesneyi kuşatanın kuşatanı, varlık (existenz) taban ise, us da zaman içinde gerçekleşen bir bağdır. Us dağılmanın karşısına dikilir, onu engeller. Her zaman karşımıza ayrılmış olarak çıkan ve düşüncede ayırdığımız, kökensel birleşmezlikler içinde bize karşıt durumda görünen nesne, başka bir varlıkla bağlamda olmalıdır. Biz, görevimize bakarız, felsefenin görevi bağlantı kurmanın, iletişimin yolunu bulmaktır. Varlık içinde, aşkın varlıkça kavranan kuşatıcı varlığın bütün türleri, içimizde; kuşatıcı varlığın, usun bütün türlerinin bağı dolayısıyla anlaşılır.

3. *Usun özü* - Felsefede en yüksek varlık, kendi başına kaldığında bir hiç olan, ustur.

Kuşatıcı varlığın her türünde, yarıp geçici nitelikte güçler ortaya çıkar, bunlar koparılmış halkaları içinde gerçekliğin ilk göründüğü zincirlermiş sanılır.

Oysa us kuşatıcı; birbirinden ayrılmak isteyeni birleştiren, bir bağdır, bize üzerinde bir yapıt ortaya koyarak gerçekleştirdiğimiz yolu gösterir.

Us, aşkın varlıkta her nesneyi kuşatanın kuşatanı gibi, içkin varlıkta da hepsinden önce gelen, kendi kendini saltıklaştırmak isteyen bir nesnedir. Us, kesin imiş diye, saltık çözülmeye, dağınık durmaya yolaçmaz. O, bir daha düzeltilmez nitelikte kırılıp yarılmaya, varlıktan uzaklaşmaya, uçsuz bucaksızlık içine batıp yokolmaya katlansın istemez.

4. *Us bir dizge değildir.*- Yeniden kırılıp koparılabilecek durumda bulunan, bizce, sonsuzca kendini sürdüren bir varlık olarak kavranabilen, kurulu bir düzen değildir. Her zaman, havaya uçurabilecekmişiz gibi bulduğumuz bir nesne, kurulmuş yapı değildir. Her zaman birleştirilip düzenlenecekmiş gibi olan da dizge değildir. Bizim, zaman içinde, kuşatıcı varlığın bütün türlerinde, us oluşucudur, kendini bir sonsuzluk içinde bulacağını düşünen ancak ustur.

Ustan yoksun, usa karşıt olsa bile, olanaklı ve gerçek bütün görüş odakları; kendisi görüş odağı olmayan bir uzamda, kendi yerini alır.

5. *Özne-nesne-kopuş olmadan us.* - Usun kuşatıcı varlığı içinde özne-nesne-ilişki nasıl olur? Burada özne nedir, kopuş içinde nesne nedir? Yanıt şu olabilir: Burada yapı bütün kuşatıcı varlık türleri içinde, temel bakımından, başkadır. Us, özne-nesne-kopuş türleri içine; onlarla birlikte, sokulur, ancak kendi içinde böyle kopuk değildir. Bu yüzden, us; kuşatıcı varlığın başka türleri ortamlarında gerçeklik alanına çıkmazsa, bir hiç gibidir. Us, yeni bir özne olarak, bu öznenin karşısında duruyormuş gibi göründüğü; başka yeni bir nesnellik bulamaz.

Us, kendine önem kazandıran varlıkla bağlantı içinde çalışır. O, dünyada eylemdir, her düşünülebileni aşan ve her nesneye yöneltilmiş olan *Bir*'den sıyrılmıştır.

6. *Us ve anlık.* - Anlık, daha, us değildir. Günlük konuşma dilinde, ussalla anlıksal birbirinden ayrılmasa bile, felsefeye özgü kurala uygun açıklamada insanın, insan olarak düşünüp yaptığını ya da yapabilecek durumda olduğunu güçleştirir.

Anlık belirler, saptar, sınırlandırır ve bu yolla açık-seçik duruma getirir. Us açar, devindirir, bir bilinende yatıp dinlenemez.

Us, anlık olmadan, bir adım bile atamaz. Us, ortak bilincin durmaksızın genişletilmesini ister. Us, anlığa değer kazandırmaz. Çünkü anlığı küçümsemek usu da küçümsemektir. Usun güdüsü altında anlık kendi kendini aşabilir, bu sırada; aşıp öteye geçme olayının ortaya çıktığı yerde, kendi sınırlarına dayanır. Bu aşma anlığı ne bırakır, ne de unutur, tersine usda olduğu gibi anlık onunla daha da çoğalır.

7. *Us felsefe yapmadır.* - Bu olağanüstü bir anlam taşır. Us, kimi felsefe düşleri gibi, bir imgelem midir? Burada, bir kavranılmazın sırtına olanaksız yüklenmiyor mu? İçkin ve aşkın varlıkta, kuşatıcı varlık türlerinin somutlaştırılarak konu durumuna getirilmesinden, kendisi olan ve kendisi olduğumuz varlığın incelenmesinden sonra, gerçekte olmayan bir bağın sözkonusu olduğu yere bir adım daha yaklaşılmıyor mu? Artık özne ile nesnenin, birbiri karşısında bulunmadığı yerde bizim de soluğumuz kesilir gibi görünüyor. Çünkü durum; düşünülenin karşısında «ben düşünüyorum», çevrenin varoluşu, tinsel biçimin düşlem gücü, aşkın varlığın varlığı gibi değildir artık: burada us, bir us-nesnesinin karşısında durmaktadır.

Gene burada, bu temelsizlik içinde, her felsefe yapmanın sağlam bir dayanak bulması gerekir. Öte-beri asacak bir kancanın bulunmadığı, yalnız devinimin varolduğu, hiçbir durağın temelin olmadığı, her nesnenin anlaşılmaz nitelik taşıdığı bir yerde ne yapılabilir?

Gerçekte: Burada, bu kuşatıcı varlıkta, devinimin uzamı durmaktadır, felsefe yapmanın görevi de bu devinime ulaşmaktır. Ancak felsefe bu havasız boş uzamda iş göre-

mez; içerikleri açık ve salt olan kuşatıcı varlığın türleri içine girer, bu arada her yanla; *Bir* olana varmayı sağlayan bağı kurmaya çalışır.

d. Bu Kanıtlamanın Niteliği

1. *Görünenin kendini kanıtlaması.* - Bu kendini kanıtlama ne ülküsel ya da gerçekçi, ne gerçekötesi ya da varlıkbilimseldir. O, bilinmek istenin konusunda bir şey söylemez: Tanrı var mıdır ve nasıldır, dünyanın nedeni nedir, temel olay nedir ve sonsuz varlık ne imiş.

Kendini kanıtlama, bizim nasıl ve nerede bulunduğumuzu kanıtlama denemesidir. Kendini kanıtlama, bizim için ve kendi varlığımız için görünenin türlerini gösterir. Bizim için var olması gerekince, her nesnenin, bilindiği yere ulaşması gereklidir. Varlık buna dayanarak ortaya çıkabilir

Hobbes şöyle yazıyor: «Duyularla sağlanan algıların kaynağı görünen olaylardır, bu olağanüstü bir durumdur, doğada bütün somut varlıklardan, hemen bütün nesnelerden kimi izlenimler çıkar, insanda bunlardan başka algı bulunmaz.» (Hobbes'e göre algı yalnız duyu algılarında vardır; gene Hobbes'un yazdığına göre bu algı yalnız insanda değil hayvanlarda da bulunur; ancak buradaki açık bir algı sınırlandırmasıdır). Hobbes, bu algı görüntüsüne, çok seyrek kullanılmış bir deyim olarak, «olağanüstü» adını verir. O, bizim her zaman kendisinden yola çıktığımız ve kendisine geri döndüğümüz nesnedir. Bu görüntünün nesnelleşmesi başka hiçbir nesneden anlaşılmaz.

Az çok görünen (ya da başka türlü söylenirse: Kendini gösteren, kendini açığa vuran, burada olan, dil niteliği kazanan) bu temel olay, kesin olarak nesnelleştirilmiştir, bütünün içinde bir gizemdir.

2. *Felsefenin temel bilgisi dolayısıyla gizeme giden yolun aydınlatılışı.* - Biz, görüntüyü bilinç alanına getirirsek, gizem; bizim için, daha açık olur: Kendi biçimlerinin türlü-

lüğü içinde, kendisinde bir görüntü olarak ortaya çıkan, temel öğelerde olduğu gibi..

Bu düşünceyle ilgili her güçlükten, ancak anlamın, anlık bilgisinin, açıklığın, söylencenin dolaysızlığını anlamaktan vazgeçersek, kendimizi kurtarabileceğimizi sanırız. Bu söylenceden, teknik olarak yararlanılan nesne bilgisinde, şiirde, sanatta, tapımda, bizim için her zaman varolan, her nesnede, kuşkusuz onun bolluğu ve geçerliliği içinde, sözedilir. Bütün bunlara düşünme dolayısıyla bulanıklaştırılmış nitelikte ve gerçekten kuşkuyla bakıldığı söylenir.

Böyle bir tutum, insana giden yoldan uzaklaşır. Bu tutum bir aldatmadır. Çünkü bizi kurtarmak ister görünüyor. Ancak sorulup araştırılmayan bir dolaysızlık biçiminde gerçeklik bile her zaman yanıltıcıdır. İnsanı şaşırtır. Bu tutum, derin düşünmeden yoksun kalırsa, yıkıcı yanılmalar karşısında, kendini savunamaz duruma düşmüş demektir. O, bizim içinde bulunduğumuz temel bilgi konusunda düşünme yoluyla çalışma gereğindedir.

Etkilenmiş-olmanın dolaysızlığı kuşatıcı varlığın bütün türlerini kapsayan genişliğe yayılmışsa, varoluşun kör benlik savının aldatıcılığı, tinin yalın büyüsü, kanıtlayıcı anlığın yalın savı, bir inancın önceden gerçeklik içinde bulunduğu sanısından kaynaklanan büyüklenmesi azalır.

Yanlış gizemler halk topluluğunda saydamlaşır, doğru, kapsayıcı bir gizem düşüncede yeralır.

3. *Varlıkbilim değil periechontologie.* - Kuşatıcı varlık türlerinin incelenmesinde, biz, nesnel varlığın kategorilerindeki aşamaları (Aristoteles'ten beri gerçekötesi aşama öğretileri gibi) değil, kuşatıcı varlığın uzamlarını arıyoruz. Bu, şu demektir: Biz, varlık katlarını, özne-nesne-ilişkinin kaynaklarını, varlıkbilimsel olarak, bir nesnel tanımlamalar dünyasını değil, *periechontologie*'ye özgü, içsel bakımdan birbiriyle ve birbiri ardısıra ilişki içinde bulunan özne-nesnenin çıktığı temeli arıyoruz.

4. *Kaynak başkalıklarının ilişkileri.* - Bizim, kuşatıcı varlık türleri konusundaki betimlememiz, kısa bir dizi gösterir. Ancak bu türler, hiçbir biçimde, eşdüzeyde bir toplam

niteliğinde, yanyana durmaz. Dünya gerçekliğinin kuşatıcı varlık türleri (ortak bilinç, varoluş, tin-dünya) ve dünyayı aşan gerçeklikle ilgili kuşatıcı varlığın türleri arasında bir sıçrama vardır. Birbiri ardısıra gelen bütün türlerin bağlantısı, onların karşılıklı olarak içiçe girişi değişikliktir, geliştirici değildir. Her tür kendini odaklaştırabilir, böylece her şeyin yanlışlığa düşmesine yolaçar. Her kuşatıcı varlığın kuşatıcısı olan, bir kuşatıcı varlık vardır: aşkın varlık. Biz, aşkın varlıktan böyle sözederiz, biz olanaklı varlık olduğumuzdan, onunla dolaysız ilişki içindeyiz. Öte yandan, bu aşkın varlık, bizimle ilgili kuşatıcı varlığın birçok türünde ortada, bulunur. Karşılıklı olarak birbirini bütünlüğe kavuşturmak isteyen bu kuşatıcı varlık türleri ne kendiliğinden ortaya çıkar, ne de kendi içinde kapalı kalır.

Ancak, biz, bu türleri aşkın varlıktan ayırmak ve aşkın varlığa; uygun gelmeyen düşünce içinde, ulaşmak istemiyoruz.

Kuşatıcı varlığın türleri, bizim onların gerginliği içinde eylemsel olarak yaşadığımız, temel gerçekliklerdir.

e. Değiştirme

1. *Dünyada ve kendi içimizde yönlendirme.* - Biz, dünyada, nesnel gerçekliği tanıyarak, doğayı biçimlendirerek, doğaya egemen olarak kendi kendimize yön veririz. Biz, nesnel gerçekliği yakalamak için değişmez düşünceleri yarar geçeriz, dünyada ruhbilimsel bir yaşam varlığı olarak bulunur ve kendimizi belli bir yerde sınırlandırırız. Bu yol bizi, bilgimizi görünmez uzaklığa değin genişleterek, yapma gücümüzü yükselterek, götürür.

Şunlar sınır tasarımlarıdır: Uzay yolculuğu, bugüne değin yalnız yeryüzünde kendilerine bir yer edinen insanlar için evreni bir konut ve alan durumuna getiriyor (bütün uyduların bugün için, fizik ve biyoloji bakımından boşlukta duran bir tasarım olmasına karşın), yeryüzünde bütün yaşam yokedilmekte ya da yeryuvarlağı atom olaylarının zin-

cirleme tepkileri yüzünden yitip gitmekte (bu olay bugün olanaklı değildir), insanın değişmesi kendi tinsel-gövdesel yapısı içinde, insan taslağına göre, yeni yaşam koşullarının ve eğitimin düzenlenmesiyle gerçekleşmektedir. Bu önceden yapılan yönlendirmeler varoluş bakımından önemlidir, bizim varoluş ve varlık bilincimizi değiştirmez.

Buna karşılık, bizde, büsbütün başka bir yönlendirme vardır. Biz, bizim olan ve olabilecek her nesnenin görünüş biçimini alabilir durumdayız. Biz, bu yönlendirme dolayısıyla, onunla sağlanan ve onun algı araçları ile kavranan durumları biliriz. Bu durum, kuşatıcı varlığın kavrayış yetileri ve kavranmış türlerinde olduğu gibi, değişik biçimde ortaya çıkar.

2. *Felsefenin temel işlemi.* - Felsefede yönlendirmenin; bu ikincisinde, nesnel olmayanı kanıtlamak için nesnel olandan yararlanırız. Bu nedenle, bu düşüncenin, iki yanı vardır: Birincisi kuşatıcı varlık türlerini konu durumuna getirmede işe yarayan, değişik nesnellikler üzerinde çalışıp sonuç almak, ikincisi kuşatıcı varlığı kanıtlamak için nesnel varlıklardan yola çıkarak geriye doğru gitmektir. Değiştirme, kendiliğinden, önce bu nesnel varlıkları gerekser, onlar olmaksızın hiçbir nesneyi bilinç alanına çıkaramaz; ayrıca onlardan yola çıkarak geriye dönme gereğini duyar.

Başka türlü söylersek: Değiştirme kendiliğinden oluşur, bu arada, böyle hiçbir varlığı gerektirmeyen konularda kuşatıcı varlığı dilegetirir. Ya da başka biçimde: Değiştirme başarılabilirse, yeniden yokolmaya bırakılan, kendi aydınlığına çıkarır. Bu başarı, her zaman ve yeniden bizi ilgilendiren gerçekliğin nesnelleşip gözönüne geldiği, kuşatıcı varlık türlerinin gelişen gücü içinde sezilebilir durumdadır.

Düşüncede, kuşatıcı varlık türleri dolayısıyla; içinde bulunduğumuz dünyada olduğu gibi, kendimizi kanıtlamak için yapılan işe, felsefeye özgü tinsel işlem diyoruz. Bu temel işlem, içinde nesnel varlıklara yöneldiğimiz ve bağlandığımız, özne-nesne-kopuş ilişkisinden doğar. Kuşatıcı varlığa yönelik değiştirme ne özne, ne de nesnedir; ikisini de kendinde taşır Bu kuşatıcı varlığı düşünmede,

gene bu kuşatıcı varlık vazgeçilmez bir konu olursa, felsefenin anlamı, bu değiştirmeyi nesnesiz olana iter

Değiştirme, kendiliğinden açık olma gereğinde kalırsa, kendisini yeniden ortadan kaldırma korkusuyla yüzyüze getiren, nesnel düşüncenin kullandığı aracı elde etmek ister Böyle anlatılan temel işlem; nesnel olarak anlaşılması sözkonusu değilse; bu yanlış anlatım yüzünden, kendi kaynağı durumundaki bilgide, yanılgıya düşer. Bu bilgi; temel işlem düşünmeyi ve konuşmayı egemenliği altına aldığından, her zaman ondan yararlanır.

Kuşatıcı varlığı özneyle nesnenin kapsayıcısı olarak düşünen, özne için bir konunun ancak böyle varolabileceği izlenimini uyandıran çatışkıda insanı yalnız, her zaman yinelenen temel işlem şimdi ortada bulunan varlığa götürebilir. Bu ortada bulunan varlıkta özne için bütünün yeniden nesnel olarak düşünülmesine elverişli bir dayanak yoktur; bütün türlerinde etkisini gösteren bir kuşatıcı varlık vardır.

Felsefenin savı şudur: Nesnel bir bilgi yerine karşımızda bulunan, kendi kendine varolan nesneleri; dünya tasarımı yerine insan tasarımı içinde insanı kesinlikle gözönünde bulundurmak isteyen dünyayı, bu varlık dizgesini düşünme yerine de içinde kendimizi nasıl bulduğumuz bir dünyayı ve bu dünyanın bizim için varolduğunu kanıtlama gereğindeyiz. Bu, her nesneyi geliştiren, ancak nesnellik içinde bir kez düşünülmeden kavranan bir varlıktır.

Temel işlem bizi nesnel olanın zincirine vurulmaktan ve öznede sınırlanmaktan kurtarır. Çünkü bu varlık, görünür duruma gelince, içinde ikiye ayrıldığı özne ve nesneyi kapsar (düşünme-nesne, varoluş-çevre, varlık-aşkın varlık). Böylece, kuşatıcı varlık türleri kaynak değişikliği içinde, temel algıları oluşturur.

3. *Temel işlem dolayısıyla değiştirme bir geriye dönüş nedenidir.* - Felsefenin temel işlemini geliştiren ve bilinir kılan değiştirme bir geriye dönüş nedenidir. Biz, ilkin, bu geriye dönüş dolayısıyla; insan olarak, gerçekten insan-olma durumuna geliriz

Biz, dünyanın temelsizliği, geleceğimizin güvensizliği, dünyada insan varlığının tek-türdenliği, bu gözün ve ışığın karanlık genelliği, içinde bulunduğumuz gibi bir de dilsiz dünyada dil ortamında bulunursak; öte yandan özgürlüğümüzün varlığında güvensiz, kendi-kendine-varlık dolayısıyla değil de, kendiliğinden bağışlanmış olma durumunda isek; bizim için felsefe işlemi bütün bunların yeri ve anlamını içeren, bir uzam yaratır.

4. *Değiştirme bilinci* - Temel bilgimiz, değiştirmede, kendiliğinden apaçık olursa, bizim için varolan her gerçek nesne, bize bir örtü ya da gerçek olanın örtünmüşlüğü gibi görünebilir.

Bundan, bizim yaşamı bir düş gibi algıladığımız sonucu çıkar. Ya da bütünün tersi: Biz, düşü; düş olarak anladığımızdan, içinde varolan her nesneyi görmeden geçtiğimiz, kuşatıcı varlığın bilincinde uyanırız.

Ancak, somut nesnelsizliğin kuşkululuğu, gene yeni bir biçimde şöyle ortaya çıkar: Uyanık olmak kuşatıcı varlığın anlaşılmasıyla nesne-özne-kopuş ilişkisinden kurtulmak mıdır? Ya da uyanık olmak, ilkin aydınlığa çıkmaya yarayan, kuşatıcı varlığın bölünmezliği içinde, karanlık ve dilsiz, bu nedenle hiç yokmuş gibi kalan, kopuşun içine giriş midir? Uyanık olmanın bu iki durumda da tek anlamı vardır. Bu uyanık olmada, zaman içinde, bizim için genellikle açıklık taşıyan, özne-nesne-kopuş ilişkisi içine girişin vazgeçilmez süreci vardır. Öte yandan, içeriğini kopuşta bulan her varlık ve eylem de kuşatıcı varlığın sürekli kanıtlanışı içinde ortaya çıkar. Biz, kuşatıcı varlığın bir yana bıraktığı yalın nesnelliğin ve yalın öznelliğin yalancı aydınlığında uyuruz. Biz, durağan, devinimsiz kuşatıcı varlığın karanlığında da uyuruz.

5. *Geliştirilen düşüncenin değiştirilmesi içinde iletişim.* - Temel durumumuzun aydınlanmasının dili, varlık anlatımına dönüşürse, kurtarıcı değiştirmeye karşıt durumda, felsefe kendiliğinden, sınırlı bir iletişime çevrilir.

Bu durumda temel sorun şu olur: Varlık nedir? Artık varlığın görünür-olma yerinin kanıtlanmasıyla sorun yanıt-

lanmaz; burada yanıt konu durumuna getirilen varlığın nesnelleştirilmesiyle varlık-anlatımına bir varlıkbilime dönüşür.

Batı felsefesi tarihinde, her zaman kendi yolunda vazgeçilmez olan, gerçek nesnellikler ortaya çıkmıştır. Bu gerçek nesnellikler ya bilimsel niteliğin araştırma konuları olur ve felsefeden bağımsız, sürekli bir temel kazanır ya da varlığın bilgisi değil de aşkın varlığın sallantılı ve önemsiz dili anlamında kapalı yazılar olur.

Bilime varmaz, kapalı yazı niteliğine de uygun gelmezse, o zaman öğreti öğeleri adı verilen bu saptamalar ortaya çıkar. Bu saptanan öğeler, birer öğrenme gereci olarak kullanılır. Ancak, onların kökünde her zaman bir kıvılcım saklı kalabilir. Oysa onlarla ve bu geçersiz soyutlukları karıştıran, onları sonu gelmez ilişkiler, birbirinin yerini almalar içinde değiştiren tutum biraz üzücüdür (çünkü o hiçbir felsefe görüşü taşımaz); az çok yorucudur, bu da yitirilen felsefenin, bir ölü olarak, yakında bulunması yüzündendir.

Burada şu büyük taslak saklıdır: Dünya, insan, Tanrı, varlık (bunlar evrenbilim, insanbilim, tanrıbilim ve varlıkbilimin felsefeye özgü öğretileri içinde ele alınmıştır), hem de kaynaktan gelen yitirilmez bir gerçeklik. Ancak, bütünlüğe kavuşturulmuş bir nesnelleştirmede, mantık bakımından, yapı niteliği kazandırılmış bir yalancı bilgide içerik cansız bir soyutluk uğruna yitirilmiştir.

Genel olarak felsefe için şu söylenir: Bilimle yalın *ortak bilinç* arasındaki ayrım; onun nesnel gerçekliğinin kendi dışında kalan düşünce varlığına ve kuşatıcı varlığın bütün türlerindeki bilim denemesine bağlı olmasındadır.

f. Öznelcilik - Nesnelcilik

Ülkücü Alman Felsefesinin doğuşundan beri, eleştiri alanında öznelciliğe değin felsefenın ya da tanrıbilimsel düşüncenin suçlandığı görülür. Biz, bu eleştirinin temelinde duran etkenleri burada, bu eleştiri alanlarında, dilegetirilen

erklerin pek anlamlı olarak incelendiği koşullar altında bulunmasına karşılık, gözönüne almayacağız.

1. *Özne-nesne-kopuşun üstünlük sağlayışı.* - Kuşatıcı varlıkta öznenin kendi kendini kanıtlaması, eşzamanlı olarak, nesnenin kendi kendini kanıtlamasıyla sonuçlanır. Bunların ikisi de kendileriyle ilgili anlamın türlülüğü içinde ortaya çıkar.

Biz, kopuş dolayısıyla olanaklı kılınan, görünür olayların bilincine varırsak, özne-nesne-kopuş içinde kendimizi biliriz, ne varsa; bir tutukevindeymiş gibi, bize yalnız bu bağlantıda kendini gösterir. Bizim için olanaklı açıklık ilkin kopuş aracılığıyla gerçekleşse de, tutukevinden dışarı çıkmak isteriz. Biz, özne-nesne-kopuş bağlantısını aşmak, onda temele, bütün nesnelerin ve kendimizin kaynağına varmaya çabalarız. Tutukevinden kurtulmanın iki olanaklı yolu görünüyor:

İlkin söylencesel deneyin içine girmekle, özne-nesne arasındaki söylencesel birlik *Ben*'i her biçimde nesnelerle eşzamanda yitip gitmeye bırakır. Orada dil bile kopuş içinde eşzamanlı olarak dinler ve gene bu kopuşla iletişim alanına ayak basabilen nesneyle iletişimi sağlar. Bizim, dünyamız karşısında, kopuş içinde hiçbir nesne görülmez, yalnız olağanüstü yaşantılar, ortak bir anlam taşımaksızın, ruhbilimsel nitelikte tanımlanır. Çünkü herkes sonsuz mutluluk, salt ışığın yetkin açıklığı olarak, kendi değerinin yükseltildiği; ancak hiçbir ortaklık istemeyen, gerçekleştirilmiş önemliliği içine gömülür.

İkincileyin kopuşun üstünden aşmak, kuşatıcı varlığın anlamını kavramakla olur. Bu üstünden aşmak soyut kanıtlarda, düşünen insanın yapıtında kendiliğinden ortaya çıkarılırsa, o zaman felsefenin temel işlemiyle insanın özbilincini değiştirme gerçekleştirilmiş demektir. Bizim özne-nesne-kopuş ilişkisi içinde eylemsel olarak kaldığımız sırada, kuşatıcı varlıkta kendi durumumuzu gerçekten sezdiğimiz sınırlara vardığımızı belli biçimde anlarız. Bizi değiştiren; bu gerçekliğin bilincine varmaktır. Çünkü tutukevinde, tutukevi konusunda bilgi edinmek, zaman içinde

nesnel gerçeklikten bağımsız kalmakla değil, ancak kaynağın ve ereğin nerede olduğunu bilmediğimiz, yalnız belirleyici bir erk olarak içimizde duyduğumuz yere götüren, düşünce dolayısıyla bağımsız olmakla sağlanır. İşte görünür duruma gelen olaylar kopuş içinde yalnız bu yolla, kendiliğinden, daha açık olur, kuşatıcı varlık onların içinde daha anlaşılabilir durüma gelir. Tutukevi, bir yaklaşılmazlık içine düşmeye bırakılan gizemsel birlik (unio mystica) gibi, boşluğa itilmez. Ancak tutukevi dıştan görüldüğü gibi bilinmişse kendi kendini aydınlatmış demektir. Olayların, zaman içinde kuşatıcı varlığın ışığında, evrimi tutukevini daha az tutukevi olmaya bırakır.

2. *Nesnellik ve öznelliğin birbiri karşısında yanlış oyunları.* - Sürekli bir çekişme vardır: Biri ötekini beğenmez, çünkü biri nesnelliği öznellik içinde yokolmaya bırakır, ya da ileri sürülmüş nesnellik içinde kendi kendine yitèr.

Bir örnek: Ben şunu yazmıştım: «Katı inançlılar Tanrı sesinin bütün algılarındaki çok anlamlılığı gözden kaçırırlar, Tanrı'nın ne dediğini, ne istediğini kesinlikle bilen bir kimse Tanrı'yı dünyada bir varlık durumuna getirir, o varlığı buyruğu altına alır, işte bu boş-inan yoludur.» Bununla şunu söylemek istedim: Ben, Tanrı'nın ne dediğini ve ne istediğini bilirsem, isteklerimin saptanmasında başkasını tanık gösterirsem, ortak bilinçte «ben düşünüyorum»un bildiği nesneyi kendine konu edinmesi gibi, Tanrı'yı nesne yapmış olurum. Bu anlamda Tanrı'yı konu yapmak, Tanrı'yı put durumuna getirmektir. Bu eylem boş-inandır. Tanrı'nın istekleri bilinen, genel geçerlik taşıyan diye dilegelir, savları kendiliğinden saltık duruma getiren saltık varlık aracılığıyla savların temellendirilmesi de öyle geniş çaplı çalışmayı gerektirmez. Bu eyleme bağnazlık denir. -Bir tanrıbilimci (1) bu konuda bir eleştiri yazdı. O şöyle düşünüyor: Belirli inana (credo/inanıyorum) bağlanan bir inancı içeren, sonra bir nesnelliğe, bir bilgiye çevrilen, artık salt

(1) Herdrik Van Oyen, Theologische Zeitschrift, 1957

bir inanç olmayan görüşte; «biz, gerçeklik olan, eksiksiz bir kanı olarak anlaşılan, kendi bağından yoksun kalan kişisel bir olay karşısında bulunuyoruz. Ben, kendiliğinden geçerli olan bir gerçeklik konusunda inandırılmış değilim, benim kanımın kendisi gerçekliktir. Jaspers, severek, Kierkegaard'ın şu yargısına dayanıyor: Öznellik gerçekliktir.»

Böyle bir eleştiriden -bana göre- ancak özne-nesne-bağlantı gözönünde tutulursa bilgi edinilebilir. Yalnız nesnel niteliğin «inandırma»sı gerçeklik değildir; inandırma bu niteliğin nesnesiyle birlikte olur. Nesneler konusunda doğru ya da yanlış bilgisi olan ortak bilinçte, bu özne, bu bilincin genel örneği bulunan odağıdır. Tanrı inancı konusunda bu özne olanaklı bir varlıktır. Aşkın varlığın kapalı yazılarına tarihsel bir varlığın koşulsuzluğu uygun gelmezse, onlar kuru yaprakların hışırtıları demektir.

Kapalı yazılardan, anlaşılabilen ve pek açık olan nesnel konular gibi, sözedilirse ve bu sırada özne varlık olarak kendi önemi içinde bulunmazsa, sonuç boş-inanlar ve bağnazlıktır. Kierkegaard'ın «özellik gerçekliktir» yargısı bilgelere, tanrıbilimcilere, bir de ancak «okutan» rahiplere karşı bilerek, kışkırtıcı olarak yazılmıştır. Kierkegaard, düpedüz, bu varoluşsal öznellik içinde nesnelliği saptamış, bunu yapmakla da, burada, onun başka bir niteliğini bilinir kılmıştır. Kopuşta karşımızda bulunan olayların; nesnellik ve öznellik bakımından, kendilerine uygun gelen, kendi kendilerini gösteren, büsbütün değişik türleri vardır.

Kuşatıcı varlık türlerinin kanıtlanması, özne ile nesne arasındaki oyunu, öznellikle nesnelliğin karşılıklı savunmalarına olanak sağlar. Özne ile nesneyi tek ve biricik tutumda ele almak birinci yanlışlıktır. İkinci yanlışlık da özel bir nesnelliğe dayalı öznelliği gösteren yanlış öznelliği suçlamak için kullanmak ya da öznellikten bağımsız sanılan bir nesnelliği gerçeklik diye benimsemeye kalkmaktır. Her zaman sorulması gereken şudur: Hangi özne ve hangi nesne? Bu ikisi her zaman birbirine bağlıdır, biri olmadan öteki de olmaz.

Kuşatıcı varlığın her türünde özne-nesne-kopuş vardır,

ikisi arasındaki ilişki şöyle özel bir durum gösterir: *Ortak bilinçte* nesnelere amaçlı yönelmişlik. *Nesnel Varoluşta* (Dasein): İç-dünya ile çevre ilişkisi. *Tinde*: Düşlem gücü ve görüntü bağlantısı. *Varlıkta* (existenz): Özgürlük olarak, kendisiyle varolduğum aşkın varlığa bağlılık.

Olaylar için her zaman geçerli olan şudur: Ne nesnesiz özne, ne özsesiz nesne vardır. Çünkü kopuş içinde görünen kuşatıcı varlık, her zaman, özne olmanın bir türünü; ne olmanın bir türü karşısında bırakır. Böylece çevrenin karşısında varoluş, dünyada düşünerek amaçlanmış nesnelerin karşısında ortak bilinç, biçimlerin karşısında tin durur. Bu içkin varlıktan sıçrayıştan sonra, varlık ve aşkın varlık benzeşik olarak birbirinin karşısında bulunur: Aşkın varlıkla ilişkisiz bir varlık olamaz.

g. İçkin Varlıktan Aşkın Varlığa Sıçrama

Bilgimiz bakımından dünya, tek anlamlı bir neden olma dokusu içinde, kendi içine kapalı bir bütün, uyumlu bütüncül bir olay, geçici bir ereklilik değildir. O, kendiliğinden yakalanmaz. Dünya, bu bütüncüllüğün birliği olsaydı, yalnız kendi varlık olurdu, onun dışında başka bir nesne olmazdı.

Bilimsel bilgi bakımından dünya dipsizdir Bu görüş, ilkin, varlığın özgürlüğü nedeniyle düşüncede uzamı, varlık için de onun dünyadan aşkın varlığa sıçrama olanağının bilincini yarattı.

Bu sıçrayışın olağanüstü sonuçları şunlardır: İlkin biz, *dünya bakımından özgür* oluruz. Çünkü, dünya bir bütün olarak kendi içine kapalı değilse, biz bu dünya tasarımını, bizi kuşatan bu dünya kabuğunu yarar geçeriz. Dünya, sınırlandırılmamış bilgiye önceden ulaşmak için karşısına çıkanı, sonsuza doğru ilerleyerek sınırlandırabilir.

Biz, bu tutumla, *dünyada kendi kendimiz için özgür* oluruz. Biz, kendi nesnel gerçekliğimiz içinde, varoluş olarak, dünyadan kaynaklanıyorsak da; olanaklı varlık olarak

dunyanın dışında bir kaynağımız vardır Biz, dünyada ondan dolayı, etkiliyiz.

Biz, sonunda, aşkın varlıkla ilişkimizden dolayı *kendi kendimiz için özgür* oluyoruz. Dünyada sarsıntı geçirdikçe aşkın varlıkta ayağımız yere basar. İşte sığınak buradadır. Oradan, dünyaya geri dönerek; bizi dünyaya giden yoldaki durumlarımız içinde geliştiren, görevleri kavrarız

Dünya, olmakta olan bir varlıktır ve kendi kendine yük değildir artık. Bütün toptan tasarımlar yanlış diye görülür (ister mekanikçilik, ister biyolojicilik, ister köktenci dünya görüşü olsun). Onların hepsi, belli bakışaçıları içinde, görünüşlerin yalnız bir yanını korur. Bizim anlayışımıza göre, dünyada deneysel bilgi için sınırlı bir verimlilik taşıyan pek çok kurama karşın, her egemen toptancı kuram geçersizdir. Dünyada gerçek olan her nesne için bir açıklık, bütünün ön-tasarımlarından, her yeni deney için bağımsız bir hazırlık ortaya çıkar.

Bu, özne-nesne-kopuş içinde nesne öznenin karşısında aşkın bir varlık diye nitelenirse, o zaman aşkın varlık kavramı önemsiz duruma getirilir. Aşkın varlığın nesnel yanı varoluştur, onun yalnız öznel yanı varoluş diye anlaşılırsa, bu aşkın varlık ne ortak bilinç için geçerlik taşır, ne de varoluş bakımından somut bir nesne olur.

Ben, aşkın varlığı gerçek olarak algıladığım yerde, kendi kendim, varoluş ve gerçek olarak varım. Ben, varoluş, ortak bilinç ve tin olarak aşkın varlığı gerçek diye anlarsam, o zaman aşkın varlık bu kuşatıcı varlık türlerine bağlı gerçeklik anlamında bir yapıntıdır. Aşkın varlık orada gereksiz ya da bir yanılsamadır.

h. Bir Gerçeklikle İlgili İletişimleri Savunma

1. *Felsefe inancında kendi kendini kanıtlamanın anlamı.* - Nerede ve nasıl bulunduğumuz konusunda kendi kendini kanıtlama deneyi felsefe değil artık: Çünkü bu deney gerçekliğin içeriğini geliştirmiyor, yalnız biçimleri, akım-

ları ve onlardaki gerçekliği karşımıza dikiyor. Bu deney, felsefenin özlü bir nedenidir. Çünkü, bu, kendi kendini kanıtlama konusundaki açık istençte bir inanç eklentisi vardır, o da sınırlı bir içtenliğe elverişli bulunmadır.

Geçici bir olayın biçimlenmelerinde kalıcı olmayanı benimseyen bir inanca boyun eğme ile onda tanrısal varlığa bağlanan arasındaki ayrım; kuşatıcı varlık türlerinin kanıtlanmasına yönelik, önceden hazırlayıcı deneydeki konu durumuna getirerek gerçekleştirmeyi sağlayan istenç, felsefe inancıdır. Bizim, biçimler içinde kavradığımız ve düşünme olanağımıza uygun nitelikte bölünen, sınırların sınırlar olarak algısı, bu biçimleri boyun eğmek isteyen nesnelliklere bırakmaz.

Bu kanıtlama, ilke olarak, eksiksiz değildir, kesinlikle saptanacak durumu yok. Ayrıca, herkes onu elde edebileceğinden, bir kendini kanıtlamanın yalın görüşü de değildir, çok kuşkuludur. En özel nitelikte kendini kanıtlama bile, bütünüyle önce bir taslak olarak saptanır, araştırmaya elverişli duruma getirilir. Bu kendi kendini kanıtlama, boyuna değişen bilimlerde, benzeşimlerle yapılır. Değişmez bir nitelik kazanırsa, gerçeklik olarak yitirilmiş demektir.

Deney bütünüyle, her zaman. bizim eğilimimize göre sürüp giden ve bizi uzun uzadıya düşünmekten kurtarmaya yarayan; yinelenen bir başlamadır. Deney, düşüncede önümüze çıkarak bizi engelleyen, ürküten kaygımıza dayanır, alışılmış güvenilirlikleri ortadan kaldırır, yerine getirilmez istekler koyar, bundan dolayı deney şu anlama gelir: Çok düşünmek yok, derin düşünmek kişinin sağlığını bozar.

2. *Bir gerçeklik konusunda yanılma.* - Gerçekliğin tek olduğu açıktır.

Bu da *ortak bilinç*in düşüncesiyle ilgilidir. Düşünülen konu her zaman doğru ya da yanlıştır.

Düşünülen konu, gerçekliği sonsuza değin ilerleten, oradan bu eylemin ortaya konan varlığına bir ışık saçan, ancak daha önce kendiliğinden ortaya çıkamayan, *ust*aki bir gerçeklik tasarımıyla ilgilidir.

Bu düşünülen konu ne denli tek ve öyle bilinir nitelikte

değilse de, *varlığın* (existenz) gerçekliğiyle ilgilidir; ayrıca bütün olanaklı varlıklar topluluğu kökensel türlülüklerin sınırsız iletişimiyle bağlantılı tasarımda us için uyarıcı bir güç olabilir.

Ancak biricik biçim niteliğinde, felsefe olarak ortaya atılır ya da felsefenin ilerleyişi dolayısıyla olası görülürse, gerçeklikle ilgisi yoktur. Geliştirilmiş felsefe katıldığı için de gerçeklik yitmiş demektir.

Gerçeklik, tanrısal bir bildiri diye geçerli sayıldığı (onun dışında hiçbir esenlik olamaz denildiği) yerde de yoktur. Bu gerçeklik, bütün insanlar için değil de, ancak ona inananların kendi aralarında oluşturdukları, birleşici öbekler için geçerlidir. Bu yüzden, geliştirilmiş tanrıbilimin katılığında, gerçeklik yitmiştir.

Düşünce katılığından doğan yanılmalar, başka bir kuşatıcı varlıkla ilgili gerçeklik biçiminde; bir kuşatıcı varlığın gerçekliğini içermek isteyen tanıtlar olarak; şu anlamda alınabilir: Felsefe ve tanrıbilim gerçekliği genel geçerlik taşıyan bir bilincin yapısı içindedir. Türlü türlü kuşatıcı varlıklarla ilgili gerçekliğin anlamını bir başkasıyla değiştirmek ya da birbiri içine akıtmak gerçekliği ortadan kaldırır.

3. *Bir gerçekliğin yanlışlığı kuşatıcı varlık türlerinden birini tikel olarak saltıklaştırmakla ortaya çıkar.* - Çünkü yalnız bu yolla ve kuşatıcı varlığın bütününde gerçeklik tek ve eksiksiz olabilirdi. İnsan, içlerinde, bu kuşatıcı varlığın çözülüşü ve soyutlanışı dolayısıyla; yanıltıcı bir gerçekliğe göre özel biçimlenişin ortaya çıktığı, olayların taslağını çizebilir:

Varoluş, adı geçen Doğmacılık, Biyolojicilik, Psikolojicilik ve Toplumbilimcilik içinde; *ortak bilinç* ise Usçulukta; *tin* «ekin»de; *varlık* da *Varoluşçulukta* (Hiççilik olur); *dünya* Özdekçilikte, Doğacılıkta, Ülkücülükte, Heptanrıcılıkta; *aşkın varlık* evreni tanrısal varlığın içinde görerek yadsıyan öğretide (Akosmismus) saltıklaştırılır.

Yalnız us saltıklaştırılamaz. Yalnız onun için bu işlem yoktur. Usun eyleminde, kuşatıcı varlığın bütün türleri dolayısıyla, saltıklaştırma pek ileri götürülemez. Us bunda ye-

terli olamaz. Us, aşırılığa da yatkın değildir. Us, ne denli güçlü davranırsa, o oranda gerçek olur. Usun kendinde özel nesnelleştirme ve öznelleştirme yoktur.

i. Kuşkuculuk

Kuşkucu; felsefede, önermeler belli bir anlayışa göre kesin temellendirmeyi gerektirdiğinden, dokunulmazlık içinde dizgesel nitelikte geliştirilmiş bir kanı; tanrısal bildirileri içeren inançlarda doğru bir inançla ilgili bilgiden sözetmeyen, böyle bir bilgiyi saptamaya yanaşmayan kimse diye tanımlanır. Bu yüzden, Kuşkuculuk bir küçümsemedir. Bu nedenle yadsıma, ilgili konuyu, kuşkulu duruma getirir. Kuşkucu güvenilir bir insan değildir. O, yitirilmiş bir yaşamı sürdürür. O, yıkıcı olduğundan, korkulur bir kimsedir. - Kuşku ve Kuşkuculuk konusunda şu birkaç açıklama yararlı olur:

1. *Kuşatıcı varlığın kanıtlanması inancın kanıtlanmasıdır.* - Kuşatıcı varlık türlerinin kanıtlanması, bu yolla içinde bulunduğumuz olayın kanıtlanması, nesnel gerçekliği yanlış bir biçimde ve kesinlikle gözönünde bulundursa bile, bizim doğal varlık bilincimizin güvenliliğini ortadan kaldırır. Bu kanıtlama bizi oturduğumuz tabandan koparır.

Ancak, böyle bir kanıtlama Kuşkuculuğu değil, *inancın kanıtlanmasını* ister. İnancın kanıtlanması, bir yandan da, bizi; kendimizi bilmemize yarayan özne-nesne-kopuş içindeki tutsaklıktan kurtarma olanağı sağlar. Bu kanıtlama, bizi, içinde her öznel durumu kavradığımız, nesnelleştirmeye bağlılıktan kurtarır. Bu kanıtlama, bizi, gerçekten «kendi»miz olmadığımız, «ben»in her düşünülmüş biçimin., kendisiyle bir nesne olarak tanıdığımız *Ben* bağından çözer. Biz, özne-nesne-kopuş kanıtlaması dolayısıyla, onun içinde kalarak, gene onun dışına çıkarız.

İşte bu çözme dolayısıyla, biz, ilkin anlamı bizden boş bir alan isteyen, bizim çözüldüğümüz tabanda kişisel gerçekliğe doğru yön vermiş, felsefe yapma durumuna ulaşırız.

İçinde, öznenin de, nesnenin de yitirilmediği, *Bir* olarak kaldığı; kuşatıcı varlığın gerçekleştirilmesine, en geniş anlamda inanç ve onun kanıtlanmasına da inancın kanıtlanması, diyoruz. Biz, yükseltilmiş, içkin varlığı kuşatıcı bir anlamdaki inançla, varoluşun ve aşkın varlığın kanıtlanmasında, karşılaşırız. Kesin anlama dayanan felsefede usun kanıtlanması us inancını aydınlatır, bu us inancı da felsefe inancına göre, ondaki, en kişisel güce bağlıdır.

2. *Dağılmışlık ve birlik.* - Birlik, kuşatıcı varlığın değişik türlerine bölünmedir. Bu türler *bir ilkeden* çıkarılmaz. Dünya, daha çok, bilimler için kuşatıcı varlığın varlığı bakımından, kendi kendini kanıtlamak için, *bölünmüştür*. Bu türlülük sonuncu olsa bile, birlikle gerçeklik de yokolur.

Ancak çokların kanıtlanması birliğe karşı bir sığlık değil, gerçek birlik istencidir. Nitekim geçmişte kendiliğinden ortaya çıkan ve saptırıcı her birlik, çok kez, gerçekliğe ulaşamamıştır. Biz, bu katlanılmaz dağılmışlığı algılamakla; herhangi bir soru yöneltilerek kuşkulu duruma getirilemeyen, birliğe itiliriz. Biz, ancak, içinde dinginliğe ulaştığımız, bir birliğe göre soru sorarız.

3. *«Deney olarak yaşam»*, *Kuşkuculukta boş bir Ben olarak kalır.* - İçinde bulunduğumuz güvensizlikte, yaşamın, «o bir deneydir» sözleriyle yanlış açıklanmış, bir niteliği vardır. Deney düzenleyenin kendisi deney olsa da deneyci durumundadır. Ancak, dünyada kendi yolunun önemliliğini ileri sürerek, yargılarını toptan deneyler diye anlayan ve temelde kendini özgün bir kurucu sanan kimse, süreklilik içinde bulunan tarihselliği üstlenme konusunda bağlılık olanağını yitirmiş demektir. O, kendi varlığını yitirmiştir. O, salt bir deneyci olarak ne başkaları, ne de kendisi için burada vardır. Çünkü, arka temelde, sözde kendi kendini koruyan; kendi varlığına girmeyen, tersine her nesneyi kendi deneyinin ön-temeli olarak kullanan bu *Ben*, içinde hiçbir nesnenin kurtarılamadığı, yalın bir nokta ve gerçek bir yokluktur. Bu işlemi «özlü» bir kuşkucu, bizce kavranılmaz nitelikte yapabilseydi, felsefe inancı onda; başka bir varlıkla tarihsel olarak kendi benliğine kavuşmak için, varoluşun içine dalmak isterdi.

Yaşamın aldırmazlığı, ben burada yokmuşum gibi, bir «dünyanın dışına çıkma» yararına dünyadan vazgeçmekle. varlığın eylemsel yitişi olmak ister görünür. Sonra uygulayımda kesin bir ya öyle - ya böyle, koşulsuz bir yargı yoktur artık. Dünya ve dünyada-varlığın ilgisizliğine yolaçan bu olanağın seçimi konusunda bir «karar» olsa ve gerçekleştirilse bile varoluşsal bir yargı değildir.

Çünkü, dünya gerçekliği içinde geçerli olmayan ve etkide bulunmayan, bir yargı, varlık yargısı diye görünmez, başka bir varlığın, olağanüstünün iletişim içinde anlaşılır olmayan bir nesnenin, bu kuşatıcı varlıkta kaçınılmaz bir yokoluşun bir «Ben» olmak isteyenin yargısı, Kuşkuculuğun, Hiççiliğin bir türü gibi görünür.

Biz, bu sınırda, yeniden geri döneriz. Bize varlık diye görünmeyen, dünyada açıklanmayan nesne, kuşatıcı varlık türlerinin bizce denenmiş kanıtlanmasının çevreni dışında durur, ancak -tanrısal bildirinin olanağı gibi- bizce yanıtlanamayan bir soru olarak da kalır.

4. *Felsefe yolu olarak kuşku.* - Felsefede kuşku vazgeçilmez bir yoldur. Bu nedenle gerçek felsefe, bir felsefeci doğmatiğe, Kuşkuculuk olarak görünmelidir.

Biz, bilimlerde, olanaklı doğruluğun son sınırına ulaşmak için, yöntemsel eleştiriyi işletirsek, ortada Kuşkuculuk değil de kuşkucu bir eylem var demektir. Biz, felsefede bilimsel bilginin niteliğini içeren, yöntemsel bakımdan genel geçerlik taşıyan bir bilimi düşünmeyen, ancak nesnel bilgi olarak taslağını çizdiğimiz bu anlatımları kullanırsak bu da Kuşkuculuk değil, kuşkucu bir eylemdir.

Kuşkuculuk, böyle anlatımların anlamını yadsıma eğilimindedir. Çünkü bu anlatımlar bilim değildir, ancak birer oyuncak olarak da düşünülemezler. Onlar, kendi biçimlerine göre, başarısız da kılınabilir, içeriklerine göre işlenebilir.

5. *Tanrısal bildiri inancının yolu olarak kuşku.* - Belki, tanrısal bildiriye özgü inanç için, kuşku insanın kendince vazgeçilmez bir yoludur. «Doğruyu söylemeyen» kuşkucu olmaya da gerek duymaz. Belki de inanç, kurallaştırıl-

mış bir içini dökmeyi kendiliğinden engelleyebilir. Doğruyu onaylamak, insan dilinde önermeler biçiminde, saltık gerçekliği açıklıyorsa, yazgısal bir eylem olur gibi görünür. Çünkü o, insanları ayırır, iletişimsizliğin uçurumunu açar, içini dökmede sav ortadan kaldırılırsa, o zaman başkaları da bu içini dökmede saltık gerçekliğin diline katılma gereğinde kalır.

6. *Yüzeysel Kuşkuculuk.* - Felsefenin sulandırılması, kuşkucu bir tutumla işgörmesine karşın, gene de kuşkucu olmak istemeyen, yüzeysel bir Kuşkuculuktur. Orta nitelikte bir düşünce ürünü kendindeki felsefe inancını, kuşatıcı varlık türlerinin ayrımlamasından daha uygun biçimde dilegetiremez. O, Kuşkuculukla Doğmacılık arasındaki kurallaştırmalar içinde öteye beriye gitmeye çalışır. Bu konuda Cicero'nun sözleri, *Akademi Kuşkusu* adı verilen öğreti, bir örnektir. Cicero, tanrılar üstüne Epikurosçunun, Stoacının, Akademicinin ne düşündüklerini sergilerken şöyle dedi: «Bu görüşlerden biri daha çok gerçeklik taşısa çok iyi olurdu, ne yazık ki değil.» Gençliğimde dinlediğim; bir felsefe profösörünün ölümsüzlük üstüne konuşması sırasında, onun önünde alaylı bir biçimde kendinden geçerek canına kıyanla ilgili bir olay vardır, işte bu felsefeyle eş-aşamada bir durumdur: Bilimsel bir temellendirme biçiminde, mantık ve deney olgularına dayanılarak yapılan, oldukça ayrıntılı, araştırmalarla, profesör şu sonuca vardı; o yüzde yetmiş nedenler üzerinde duruyor, yüzde otuz da ölümsüzlüğe karşı konuşuyormuş.

Cicero, Akademicilerle birlikte, şunları söylüyor: «Biz, hiçbir gerçeğin bulunmadığına inanan kimseler değiliz, her gerçekte onunla büyük bir benzerlik gösteren biraz yanlışın varlığını da ileri sürenlerdeniz. Çünkü, gene bu yanlışta gerçeğe katkısı olmayacak, yargıda bulunmaya yaramayacak kesin bir belirti yoktur. Bundan çıkan sonuç şudur: Ne denli iyice kavranılamazsa da pek çok nesne olasıdır, çünkü onda bilgenin yaşamına yön vermede işe yarayan pek açık ve pek ışıklı bir görünüş vardır.»

Kuşkuculuk, gerçekten, yığında *kılgısal* olur, kuşatıcı

varlığın bireysel türü olarak gücü azalır, hepsinden önce de kuşatıcı varlığın kuşatıcı varlığıyla ilgili nesnelliğin güçsüzlüğü yüzünden böyle olur.

K) Temel Bilginin Kökensel Türüyle İlgili Tarihsel Türlülük

Kendimizin ne olarak, nerede ve nasıl bulunduğumuzu gösteren nesnelerin yapıları; bilimsel bakımdan, birbirleriyle olan bağlantıları kuşku götürebilecek nitelikte değişik düşünülmüştür. Bu değişiklik içinde toplu olarak, düşündüğümüz nesnenin her tanımı kuşku götürür. Bizim, ben - ve dünya anlağı dediğimiz; belirli kategorilere dayanan bu tanımla bağlantılıdır.

Biz, her zaman, bir temel bilgi içinde yaşarız. Bu, az çok açık bir durumdur. Tarihsel toplumların büyüklerinde, tasarımlar konusundaki belirsiz duygulardan felsefedeki dizgesel evrime değin, bütün aşamalarda bu olay gündemdedir. Bu durum biricik büyük doğallık gibidir.

Ancak karşılıklı ilişki ve tarihsel bilgide, temel bilginin bütün türleri anlaşılır, sonra bir gerçekliğin doğallığı ve kesinliği ortadan kalkar. Bunda iki olanaklı davranış vardır:

Ya türlülük kalır. Temel bilginin, bütün türlerine katılma olanağı doğar. Burada, bu türlerin bütün deyimlerdeki belirsizliği, çok kısa bir süre onlarla sağlanan yakınlık sonucu, anlaşılır. Artık durum bozulmuştur. Onda hiçbir bağlantı ve süreklilik kalmamıştır.

Ya da temel bilgilerin tarihsel türleri konusundaki bilgi ve onlara yönelik kavrayıcı eylem, kendi kuşatıcı varlığının bilincine ulaştığı yerdeki bilgiden, içten gelen her bilginin katılmasına karşın, yalın bilgi olarak ayrılır.

Temel bilginin buraya değin açıklanan türleri, bir varlık bilgisinin her zamanki içeriğiyle bağlantılıdır. Bu türler bir varlıkbilimdir. Bizim, çağdaş temel bilgimiz, böyle bir savı içermez. O, başka bir nitelik taşır, çünkü o varlıkbi-

limi varlığın bilgisi olarak değil, periechontologi'yi kuşatıcı varlığın kanıtlanması diye anlar.

Biz, varlık bilincinin büyük tarihsel biçimlenmelerine temel bilgi diyoruz. Bütün bunlar kuşatıcı varlığın çağdaş, tarihsel kanıtlanmasıyla ilgili deneyimizden daha çoktur Çünkü bunlar bütün içerikle önceden doldurulmuş olduğundan, kendi kendine yeterlidir, kendi kendiyle sınırlıdır, canlıdır, düşüneni kendi içinde koruyucudur.

Bu biçimlenmeler, bütün kuşatıcı varlık türlerinin konu durumuna getirilmesiyle ilgili çağdaş deneyden bile daha azdır. Çünkü hepsi sınırlıdır. Çağımızda, bütün bu türler üzerinde egemen duruma gelirsek gerçekliğin içeriğinde bir ilerleme olmaz. Genişlik daha erken yitirmek demektir. Ancak, bütün türlerin biçimleriyle ilgili düşünce, onların kaynaklarında, boyutlarında ve koşullarında bir genişlik ortaya çıkarır, bu genişlik olmaksızın belirli bir içerik bize daha kuşkulu görünür. Buna karşın temel bilginin türü kuşatıcı varlığın bütün türlerinin biçimi olarak, daha özlü bir içeriktir. Çünkü o, kaynakları ortaya çıkarır, içinde bizim için her nesnenin içerik olarak bulunduğu, bilinç aracılığıyla kendi yerini, eleştirel denetimini sağladığı uzamı genişletir. Bu yüzden temel bilgi; her zamanki biçimiyle, bir bakıma da düşünen ve onda canlılığını sürdüren, insanın içindeki yaratma türüdür.

Kuşatıcı varlık türlerinin temel bilgisi bir içsel yaratmaya da uygundur. Ancak bu böyle uzamı genişleten, kaynakları gösteren ve uzamın doldurulması dolayısıyla bütünlenmesi gereken bir yaratmada sözkonusudur.

Temel bilginin büyük, tarihsel biçimlenmeleri kendiliğinden gerçekleşmedir, yeni bir biçimlenme değil.

L) Ortak Temel Bilginin Tasarımı:

1. *Tasarım (ide).* - Bizim ayrı bir inancımız olabilir ancak inandığımızı, nasıl bir varlık olduğumuzu, neye dayandığımızı ondan anlıyoruz. Dahası başkasının benlik savını da ondan anlayabiliyoruz.

Kuşatıcı varlık türlerini gözönünde nesnelleştirerek, insan için, birbirimizle iletişimde bulunduğumuz, düşündüğümüz, istediğimiz ve bizim için olan, ortak uzamı aydınlatırız. Böyle belli bir amaca göre kendi kendini kanıtlama, tarihsel olarak, her içerikli belirli felsefenin önünde durur Bu kanıtlama ortak olanı kapsayıcı. olanaklıyı ortak yapmak ister.

Tasarım (ide) şudur: Biz, içinde kendi kendimizle karşılaştığımız, kuşatıcı varlığı; bizim için ortak varlık diye kanıtlarsak, onu yaşamamızın nedeni olan ve apaçık türlülükleri taşıyan birbirinden ayrı kaynaklar karşısında, özgür kılabiliriz.

Bu temel bilginin tasarımı; tarihsel olarak gerçekleştirilmiş bütün olanakların her zaman genişletilen bilgisinde. bu tarihsel biçimlenmelerin yeni ve gerekli türüne göre kurumlaştırılması değildir. Bu, bugün içinde ortaya çıktığımız durumlara uygun olarak yapılmasını bilene kalmıştır: Şimdiye değin gelen bütün inanç doğallıklarının dışına çıktıktan sonra ne böyle bir nesne yeniden kurulabilir (yapay bir yeniden kurma pek değersiz bir geleneği sürdürmek amacıyla girişilmiş anlamsız bir iş olur), ne de yeni bir taslağa göre yapılabilir. Burada, başka bir durum ortaya çıkabilir: Kaynakların ve tinsel gerçekleştirmelerin geçmişten gelen özel bilgi varlığıyla kurulan bilinçli ilişkide böyle anlaşılarak kazanılan bilgide, sonsuz düşünceye elverişli durumda, insan kendi önemini yeni bir biçimle temellendirme gereğinde kalır. Bu yeni biçim, iletişimde genel kurallı ve bağlayıcı bir temel bilgiyi koşul sayar.

Bugüne değin, ne olduğumuz ve içinde bulunduğumuz, tek, herkesce bilinen temel yapının varlığı sözkonusu değildi. Büyük, tarihsel biçimlenmelerin her birinin kendine özgü yapısı vardır; bu yapı başka bir sınırsız varlık karşısında özel durum gösterir.

Tarihsel, çözümleyici bir gözlemde her nesne belli bir sınırlandırmaya bağlıdır, başkası için körlük, yalnız başka bir varlıkla yer değiştirmeye elverişli bir saltıklık ortaya çıkarılamaz.

Kuşatıcı varlık turlerinde taslağını çizdiğimiz bir temel yapıya göre araştırmaya girişmek köksüz bir iş gibi görünür. Böyle bir taslağın anlamı, bir inancın kendiliğinden anlaşılmadığı gibi tarihsel bir verinin betimlenişi; bütün inanç gerçekleştirmelerinde saklanan ortak bir inanç içeriğinin genelliğine dayalı, herkes için benimsenmesi gereken, sözde bir inceltmeyle yapılmış soyutlama da değildir.

İletişimin yalnız bir anı için, geçici bir sağlamlıkta yoğunlaşan taslağın sallantılı oluşu bundandır. Uzun süreden beri dilegetirilen temel algıların kazanılması da bu nedenledir. Bu taslağın, tarihsel olarak verilmiş, inanç olanakları konusunda bir düzen taslağı değil de, bir iletişim aracı olması bundandır.

Bütün insanlık içinde, temel bilgının taslağı konusunda, bildirimlere inananların tutumlarını düşünmek gerekirse, bu karşılaştığımız her önemli durumdan doğan ilgi yüzünden değildir. Biz, kökensel ve ortak biçimsel olanakların hiçbir boyutunu yitirmek istemeyiz. Biz, bizim için her zaman yeterli olmayan bir gerçekliği de genişletme yanlısı değiiz.

Yeryüzündeki bütün insanların birlikte kesinlikle, bir ilkeye uyarak, bağlantı kurmanın temel biçimi diye düzenlenmiş, genel bir usa dayanıp dayanamadıkları bir sorudur. İçinde, tarihsel olarak, ayrışık bir inancın açıkça anlaşılabildiği en büyük genişlikte, ortak bir çerçeve var mıdır? Ayrıca kendini adamaksızın, çok kez, kendiliğinden ve özel bir derinlikten gelen, kesintiye uğrayan yeryüzü çağlarının koşulları altında, insanların değerini temellendiren yeni biçimlenmelere dönüşme eylemi var mıdır?

İnsanlığın büyük inanç kurumlarının oluşumu, bugüne değin, gerçekötesi varlıkbilimsel yaratış varsayımlarına dayanıyordu. Bu varsayımlar ya birbiriyle uzlaşmadan karşıt durumda bulunuyor, ya da anlaşılmazlık içinde tutkuyla birbirine karşı savaşıyordu. Bu varsayımlar, ancak karşıtlık içinde, kendileri ve başkalarınca anlaşılır duruma getirilebiliyordu. Bir anlatılabilirlik çerçevesi, onları birbiriyle bağ-

lantılı kılsaydı, bu çerçeve içinde tarihsel inanç kaynağı unutulmaz, kendiliğinden tükenme gereğinde kalmazdı.

2. *Temel bilgi ve bilim.* -Genel bilginin evrimi, ne denli, bilimler gibi gerektirici, genel geçerlik taşıyan bilgiye götürücü olmasa da; gene bir inanç niteliğinde ortaya çıkacak türde değildir. O, bilimsel bilginin ve varoluşsal felsefenin sınırında durur.

Bu temel bilginin bilimle karşılaştırılabilen yanı içine kapalı olmayışıdır. Onun için değişmez, kesin biçim sözkonusu değildir. Temel bilgiyi çalışma eyleminde bulunduğumuz sürece ediniriz.

Biz, temel bilginin oluşturduğu biçimde, dünyada kendi kendimiz için varız. İçlerinde ortak bilinç için her nesnenin düşünülebilir göründüğü biçimler ve kategorilerle karşılaştırılabilir. Düşünülebilenin bütün dünyasını belirleyen bu kategoriler, ortak bilinçte kavranan özel bir örnek oluşturur. Nesnel varlığın düşünülebilirliği; düşünülebilirlilik alanındaki kanıtlanmasıyla gerçekleştirilen kuşatıcı varlık türlerinin içine kapatılır; ancak bu uygun bir durum değildir. Bilinebilirin nesnelliğiyle karşılaştırılan bu kanıtlama, nesnellikler aracılığıyla kapsayıcı şimdiki-varlığın nesnelleşmişliğine dönüşür. Çünkü o, bu nesnelleşen bilginin durduğu sınırlarda kımıldar, ancak gerektirici bilim olamaz.

Kuşatıcı varlık türlerinin incelenmesi, onlarla her nesnenin nedeninin bilinebileceği anlamına gelmez. Bu inceleme, boyuna değiştirilebilen, genişletilen ve derinleştirilen nitelikte bir taslak oluşturmalıdır. Bu taslağın, kendi çerçevesi içinde bu geçici biçimi sergilemesi gerekirse de, bir ilkeye dayanmadığından, eksik olmadığı söylenemez. ona güvenilemez, kendi içine kapalı bir dizge de olamaz.

Kuşatıcı varlık türlerine yönelik görüş, insanı bir sallantıya götürür, çünkü kendi de sallantılıdır.

3. *Temel bilgi ve varlık* -Şimdilik biz, kuşatıcı varlığın kanıtlanmasında, kuşatıcı varlık değiliz. Düşünce taslağı ile gerçeklik arasındaki ayrımlama açık bir durum yaratır. Anlatım her nesneyi görelilik içinde bırakır, bunda ortaya çı-

kan varlık bilinmez Kuşatıcı varlıkla ilgili düşünce bakımından, anlatımın göreliliği varolmayı sağlayanın önemiy le uygunluk içindedir.

Bu yüzden, hiçbir kuşatıcı varlık bildirimi; gerçeklik olarak, yeterince bilgi verecek durumda değildir. Bilgi sözcüğü gerçekliğin kesin yargısı yerine geçemez. Bilincimiz, kuşatıcı varlıkla ilgili düşüncede; dolaysız hiçbir şey söylenemeyen, özellikle de istediğimiz nesneye yaklaşır.

Çünkü gerçeklik, kendiliğinden tarihseldir, genel değildir. Kesin yargı, genel olandan dolayı, yolundan sapmaz. Ancak genel olanda daha aydınlık olmaya, bu genel aracılığıyla kendi kendini uyandırmaya çalışır.

Kuşatıcı varlık tasarımı, kesin olmamakla suçlanacaksa, verilecek yanıt şudur: Kesin olma, daha çok böyle yalın bir olanağa dönüştürülen, düşünülmüş nesnede bulunmaz. O, yalnız tarihsel varlıkta bulunur. Düşünme ancak bir yönlendirme ve aydınlatmadır, bir araçtır Bundan dolayı felsefe düşünsel bir evrimin dar ortamında değil, ilkin düşünen varlığın yaşam eyleminde kendini gösterir.

4. *Bir temel bilim tasarımına karşı çıkış. -Karşı çıkış* şu anlama gelir: Bugün denenmiş olanın da içinde bulunduğu, her temel bilgi, başkaları arasında gerçek bir inanç ortaya koymadır ve tek değildir.

Her inanç kaynağının yalnız kendini gerçek ve doğru sayması nasılsa, bu temel bilginin kaynağı da öyledir

Her inanç karşısında ve bütün inançlar konusunda, genel bilgi edinmeye yönelik, bir kendini aldatma vardır.

Ne bilim, ne de inanç olma gereği kalan genel ve bağlayıcı bir gerçeklik savında bulunmak için, inanç bağının dışına çıkmak isteyen bu felsefe denemesinde, soyut bir inanç gizlenir.

İnanç niteliğinin başlıca özelliği, bir temel bilgi olarak genellik kazanamayışındadır, o bundan anlaşılır.

Yanıt: Bu karşı çıkış soyuttur. Çünkü bu temel bilginin somut kanıtlanmasına dayanmadığı gibi deneye de yaslanmaz.

Ancak, bu karşı çıkış; gerektirici bir bilim sözkonusu olmadığından, temelsiz de değildir. Yalnız, şu sonuç geçerli olamaz: Her felsefede olduğu gibi burada da inanç kural sayılır.

Gerçekte, bir inanç neden olarak etkilidir. Ancak, bu inanç, başkalarını dışlayan bir inanç içeriği kanısında değildir. O, sınırlandırılmamış, karşılıklı anlamaya dayanan bir olanağa yönelik inançtır. Dahası şöyle söyleyen bir inançtır: Gerçeklik bizi bağlayandır.

Bu nedenle, bizim de bulunduğumuz kuşatıcı varlığın türleri içinde erekle, ayrılmanın açıklığı ve yokedici savaşın başlangıçlarından beri; bilgi aracılığıyla bu savaşları sınırlandırmak ve değiştirmek için bütün yolları aramak sözkonusudur

Bu erek; içinde her kişinin kendi olanaklarının genişliğini bildiği, herkese açık bir konuyu ortaya koymak ister, salt bir temel bilginin bir türünü, belirlenmiş bir içeriğini istemez. Bu yüzden temel bilginin bu yeni içeriğinin biçimiyle ilgili taslak, burada, kesin bir anlayışın bildirimi değil, elleri uzatmak anlamına gelir. Genel bir bağlanmanın koşulu niteliğinde olan bu temel bilgi, bu bağlanma içinde kendiliğinden evrimleşmeye yönelik istektir.

Yalnız anlıksal bir çalışmayla sonuç alınamayacağı kuşkusuzdur. Burada, sözünü dinlediğimiz, bizi yönlendiren bir nesne olmadan, kendiliğinden, bir şey yaratma koşulu vardır. Biz, felsefede insanın yaşam eyleminde olduğu gibi, tasarımlar yapar, anlıksal aygıtları, işlemleri, yığınakları, robotları düşünmeyiz.

Kuşatıcı varlığın gösterilen kavramsal betileri (figuren) anlamlarını; kendileriyle ilgili nesneye; bu konuda açıklanmak istenen öznelliğe gereksinme duymadan, taşır.

Düşünen insanda, kendisinin ortaya koyamadığı, her zaman özünde bulunan bir erk vardır. Bu erk, insanı kendini anlamaya ve iletişime iter. İnsanın, daha iyice, bağdaşamadığı bu erke bir ad vermek gerekir: Biz, bu erke, us diyoruz. Bu us özseldir, ancak yeterli değildir. Düşünen in-

san bu ayrı erki görmez, ancak kendi güdüleri içinde varlığını sezer. Bu erk dingin değildir. Us, tinsel yapıt oluşturma anlamında, yaratıcı değildir, ancak her nesneye anlam kazandıran bir varlık olarak güçlüdür. Us, olgulara ve durumlara tepki gösterir. O, yalnız, algılamak için olaylar dolayısıyla devinim içinde bulunur. Us, sürekli olarak zamanla çelişeni, dayanılan ve ondan yola çıkarak somut tarihsel oluşum içinde görünür duruma gelen; gerçekliğin içeriğini açıkladığı ilişki odağını gösterir.

Dil

Gorgias, dili, bilinenin bildirilmesini sağlayanın vazgeçilmez ortamı; bu nedenle de yanılmanın kaçınılmazlığı diye gösterdiği günden beri, hiçbir bilge düşünce, doğruluk, gerçeklik konusunda dile başvurmadan derinlemesine düşünemedi. Gorgias diyor ki: Varlık bilinebilse bile, onun bilgisi, başkasına iletilemezdi. Dil felsefesi en köklü dil kuşkuculuğu ile başladı. Dille ilgili bu bilgi felsefe bilincinin temellerine dayanır.

1. Dilin Özü :

«Dil» ilkin, her zaman, *konuşmak*tır, ikincileyin Alman İngiliz, Yunan dilinin *nesnel oluşumu*dur. İnsan, birey olarak ,kendi anadiline; bu dilde, az çok katılır, ya da o dili bir yabancı olarak öğrenir. Her iki durumda olmasa bile, böyle bir dili elden geldiğince eksiksiz edinmek ister. Üçüncüleyin dil *genellikle konuşma olanağı*dır, insanın belirtimidir.

Konuşmak, çocukların konuşmasına, beyin hastalarında ortaya çıkan dil bozukluklarına değin ruhbilimin konusudur. -*Diller*, tinin deneysel nesnelliği olarak, kendileriyle ilgili araştırmanın tarihsel oluşumları içinde, gözönünde durur. -Genellikle *dil olanağı* insan varlığının çözümlenemeyen bilmecesinin temelindedir

Binlerce dil vardır, bunlar arasında birbiriyle yakınlığı olan dil öbekleri bulunur. Ancak ekin dilleri azdır. Her dil, kendi içinde, aktarılamayan kapalı bir dünyadır; dahası or-

tak bir öbek oluşturan bütün diller böyledir, onların kendi alanlarında aşılmaz kesin bir çizgisi vardır. Diller, sözlükte ve dilbilgisinde toplanıp düzenlenir. Dilin tarihi, binlerce yılın akışı içinde, bölüm bölüm, izlenir. Dilin, her zaman, yeniden kazanılması çocuklarda gözlemlenmektedir. Çocuklarda, ilk üç yaş döneminin olağanüstü dil evrimi saptanmaktadır. -geleneksel bilginin tarihsel kazanımı anlamına gelen bu doğa olayının olanaklı kılınması ve ortaya çıkış türü, daha sonraki, bütün yaşamı belirler.

Dilin deneysel bilgisi işte böyle değişiktir, onun kendine özgü olayları böyle sınırsızdır, bu bilgiyle dilin özünü ilgilendiren hiçbir bilgi verilmemiştir. -Biz, dilin nasıl ortaya çıktığını, ya da ortaya çıkabilmiş olduğunu bilmeyiz, her zaman bizim dil tarihiyle ilgili tarihsel bilgimizin başladığı yerde önceden gelişmiş bir dil vardır. Dilin kaynağı konusundaki varsayımlar ya sığ, ya da anlaşılmaz bir özellik gösterir.

Dil salt deneysel bir olgu değildir; bizim dışına çıkamadığımız, onun olayı içinde özel araştırmaya koyulduğumuzda da kuşatıcı bir varlıktır (dil, içinde başka her kuşatıcı varlığın aydınlandığı, ortak bilince özgü kuşatıcı varlığın olayıdır). Bu kuşatıcı varlık, yalnız örnek çıkarsamalar ve dilin temel olaylarını dilegetirmekle nitelendirilir.

a) Dilin Aracı «Anlam»dır

Varlığın açıklığa kavuşması anlamlarda gerçekleşir. Bildirilmezlik bilinmeyendir. Bildirilmezlik, ilkin, kopuşlar içinde anlam aracılığıyla kavranır. Dil, varlığım bu açıklığa kavuşmasıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır: Dil, her nesnel anlamı, kendisinden ortaya çıkan anlamlarla yakalar.

aa) ***Anlamın özü.*** Anlam, kopuş içinde varlığı gösteren, bir temel ilişkidir. Geri götürülmez bir kaynak olay olan bu temel ilişki düşünce bağlamı içinde temellendirilmiş varlığın, ya da nesnel varlıkta nedensel olarak ortaya çıkan aşkın varlığın ilişkisi türünden bir ilişki olmadığı gibi karşıt

da değildir, iki nesne arasındaki özdeşlik de değildir. Bu kaynak olay başka aydınlatıcı nitelik taşıyan, birbiri içinde bulunan iki nesne dolayısıyla da yadsınamaz. O, belirti ve anlamı, benzer ve benzetilir olanı, simge ve içeriği kendine özgü bir biçimde kapsar. Onun için, bir nesne başka bir nesneyle ilgilidir, bir nesne başka bir nesne içinde düşünülür, bir nesne başka bir nesneyi yansıtır: Anlam, her zaman, bu konuda bir çoğunluk ve kökensel varlıktan doğar, demek yetmez.

Anlamı kavramak bilincin başlangıcıdır. Ancak, olanaklı anlaşılırlığın ortaya koyuşu ve anlayışı dolayısıyla bir nesneyi kavrayabiliriz; başkasına bildirebiliriz ve bildirileni saklayabiliriz.

bb) *Anlam vermenin* özü. Anlamlar karşımıza çıkar: Onları anlarız Ya da anlamlar bizim düşünme ürünlerimizdir: Onları biz ortaya koyarız.

İstenmeden ortaya çıkan anlama «anlatım» denir. İnsan ve hayvanlarla ilgili eylemlerde, biçimlerde anlatım vardır. Aktarma anlamı bakımından uzam ve zamanda her olayın bir anlatımı bulunur. Her nesnenin bir tini varmış gibi, bu anlamı bilmeden algılarız.

İstenerek ortaya konan anlama yapıt, kuruluş, niteleme denir. Biz, araçlar ortaya koyarız, bunlar da kullanım nesneleri, konut ve giysi, yapılar, şiir, sanat, felsefe, bilim gibi varlıklardır. Bunların hepsi teknik yapımın, yöntemsel gelişimin, bireysel işlemin süreçleri içindeki din ve ekin uygulamalarıdır. Bütün bu kuruluşları, kendi kullanımları içinde, anlarız. Eskiçağ araçlarını, sanat yapıtlarını, yapı biçimlerini, yazı imlerini uzun süredir insan ürünleri olarak tanımlayabilmekteyiz. Onları, anlamlarını düşünmeden, içinde anlamlarını taşıdıkları dünya bize açılıncaya değin tanımak isteriz. Onların anlamlarının gerçekleştiği insan eyleminin bütün özel ilişkilerini anlamak eğilimindeyiz.

Anlatım ve yapıt, kendi varsıllığı, derinliği, diriliği, yaratıcılığı ölçüsünde aşama kazanır. Bu aşamayı *Klages* an-

latım için «biçim düzeyi», yapıt için «biçimlendirme gücü» diye anladı (1).

Anlam vermenin bütün türlerinde dil odak durumundadır. Yalnız dil evrenseldir, bütün anlamlara aracılık eder, bütün öteki varlıklarla ilişki içindedir, bütün öteki varlıkları kendi özünde kuşatır, dil anlamlar için gereklidir. Anlam, vermenin bütün türlerinden, onların bir dil olduğu biçiminde ve eşölçüde sözedilebilir.

cc) *Dilin temel olayı.* Bağırmak, ıslık çalmak, üflemek, inlemek; papağanın ses öykünmesi gibi doğa seslerinden gelen yansımalı bir öykünmedir. Dil, ilk dinlediğim ya da çıkardığım ses içinde, amacımı konuya ve anlama dayanarak gerçekleştirdiğimde, vardır. Çünkü ben, ses içinde, uzaklaşmış bir içeriğe düşünerek yönelmişim, bu dilin temel olayıdır. Sesler, salt sesler değildir artık, ses görüntüleridir. Ses görüntülerinin biçimlendirilmesi, başlangıç dönemlerinde, insanın oluşumuyla bir varlık ortaya koyan, dilin sanatıdır. Bu ortaya konan nesnenin değişmesinden, bütün tarih çağlarının dilleri doğar. Dil, konuşmada ortaya çıkmış, insan toplumunda ses görüntülerinden kurulmuş yapıttır. Dil, Humboldt'a göre «tinin, kendisiyle nesneler arasına; kendi gücünün iç-çalışmasıyla yerleştirme gereğinde olduğu, bir dünyadır.»

Dilin «yapıt»ı, insanın bütün öteki yapıtlarından, onu ortaya koyuşundaki amaçsızlık dolayısıyla, ayrılır. Dil, bilincimizi aydınlattığı sırada, kendiliğinden bilinçsiz duruma gelir. Biz, ses görüntülerinin anlamlarında varlığın görünüş alanına çıkışının anlamlarını kavrarız. Ancak, bizim nesnelere yöneldiğimiz sırada, dil; düşünmeksizin, birlikte ortaya konur. Dil, anlamların anlaşıldığı yerde vardır. İlgi önceleri dile biraz geç yönelir, dil zamanla biçimlenir, düzene girer, kendi kendini bilerek, bir yapıt diye, işler. Bu

---

(1) Bu sorun çevresinde, *Klages*'in yapıtları kuramsal olarak «Ausdrucksbewegung und Gestaltungskarft/Anlatım Eylemi ve Biçimlendirme Gücü» adlı yazısı, nesnel olarak öteki yapıtları önemlidir. O, bizim boyuna in-

yapıtın birbiriyle çelişen sonuçları vardır. Dil arınır; olanaklara, belli kurallara dönüşür, içinde saklı kalan dışa çıkarılır. Dilin kökensel sanatında ikinci bir dil sanatı belirir: Sözcüklerden, tümcelerden, sözcük kuruluşlarından, dil biçimlenmelerinden oluşan bir bütün doğar. Ancak, bu amaçlılık bozucu olduğu oranda yanıltıcı bir etki de yapar. İkinci düzeydeki dil sanatı, dilin kökensel sanatının yerine geçer. Dil, amaçlılığı; her zaman konuşan insanın zararına taşır. Doğal davranış karşıt doğrultudadır, amaç nesnelerin yerine dile yönelir; nesnel içerikler bu arada düşünülür ve ortaya konur. Bütün öteki insan yapıtlarında, amaçlılık yapıtların doğasına uygun olarak, kılavuzluk eder -her yerde bilinmeyen bir ortaya koyuş gerçek yaratıcı diye kalsa bile-, doğru ve gerçek amaçlılık her zaman başka bir nesne dolayısıyla vardır, bu da dil değildir, tersine dille kavranır, oysa gerçekte istenen ve amaçlanan anlamlardır.

Anlamlar, bizim için, hiçbir zaman kendi kendine ortada bulunmaz. Anlamlara da, sözcüklerle yaklaşılır. Biz, anlamlara yöneldiğimiz sırada, gelişen ve değişen dille karşılaşırız, anlamları bu dil içinde biliriz. Anlam, bizim için, açıklığa kavuşunca dil de bize verilir. Ancak biz, dili anlamlara yöneldiğimiz zaman kavrarız; dile yöneldiğimizde değil. Bizim, yalnız onlardan doğan ve onlara yönelen içeriklerin gücüyle bu dil erkinin kendiliğinden nasıl ortaya çıktığını kavramamız olağanüstü bir mutluluktur. Dilin ortaya çıkışını sağlayan bu içerikler bize açık olursa, bunları başkalarına da bildirebiliriz. Dil, kendini yalnız nesnel olana verir. Dil, bir nesneyi dil olarak ve dil dolayısıyla egemenliği altına almak isteyeni şaşırtır, yanıltır, uzaklaştırır.

dd) *Simgelerin evrenselliği.* Sözcükler gerçek anlamları içinde, simge niteliği taşıyan, sözcüklerden ayrılır. Gök sözcüğü, onunla Tanrı'yı düşündüğümüzde, böyle bir anlam içerir. Bu ayrımlama, bir bakıma, görelidir. Sözcükler, ger-

---

celediğimiz anlatım algısı için yöntemsel bilimi aydınlattı. O, bize bu anlamanın kökenselliğini ve apaçıklığını kanıtladı, anlamaya yeniden özgürlük kazandırdı.

çek anlamda böyledir, onların kullanımında simgesel nitelikleriyle ilgili bilinç unutulmuş gitmiştir. Bütün sözcükler ses görüntüleridir ve başlangıcından simgeye değin, kendi anlamıyla ilişki içindedir (Gerber, 1,309). Bundan dolayı Nietzsche, dili simgelerin devingen ordusu diye niteler. Kökensel simgelerde, sonradan sürekli olarak, yeni simgelere çevrilen anlam yüklü bir sözcük gereci gelişir. Böylece, sözcüklerde salt kaynağın unutulması sonucu, her zaman kendiliğinden ya da dolaysız bir anlam bulunur. Bu kendiliğinden özgün anlam bilinçli olarak simgeye çevrilir. Sözcüklerin tarihinde, «Biri ötekini izleyen, aydınlatan, değiştiren, düzelten, yokeden, aşamalı olarak görüntü üstüne görüntü geldiğini görürüz.» (Gerber 1,266). Dilin temel niteliğinin incelenmesi verimli sonuçlar doğurur:

1. Sözcüklerin anlamları, dünyadaki nesnelerin varlığıyla ilgili, tasarımlarımız ve kavramlarımızdır. Ancak tasarımlarımız, kavramlarımız ve bununla birlikte varlık, ilkin sözcük kuruluşu ile açık, birbirinden ayrılmaz duruma gelir ve iyice kazanılır. -Varlık bilgisinin açıklığı dilin evriminden ayrılmaz nitelikteyse, o zaman kuşkuya düşülerek, dilin «anlam verme»sinin nesneye göre, açıkça konuyu kavramaya uygun olup olmadığı sorulabilir. Açık olmanın işlemi, salt açık bir görüntüler evreni bile yaratır. Dilde, her zaman, her salt örnek, yeniden başka bir nesnenin örneği olur ve simgesel niteliğin unutulması nedeniyle varsayımsal doğrulukların temeli ortaya çıkarsa, varlık da bize göre öyle olur. Varlığı içinde düşündüğümüz dilden çözülmeyen -her zaman başka bir nesnenin örneği olur. Varlık, kendiliğinden, örneksiz olsa bile, hiçbir zaman gerçek varlık değildir.

Bu anlayış, bize göre, varlığın niteliğiyle dilin niteliğini özdeşleştirmiştir. Simgesel niteliğin unutulması, konuşmada bile sözcüklerle; düşünceye dayanıp gerçek olanı soyut görebilme olanağı için, ruhbilimsel temeldir. İnsan, ancak simgesel varlıklarda gerçek olana yönelmiştir. Her örneğe uygun bir varlık vardır. Bütün nesnelerin benzeşik yansıması bir değişme eylemi içinde olur, bu olay nesnelerin bir-

biri içinde dil dolayısıyla gerçekleşir. Ancak bu yokluktan doğan bir yanılmanın hiçliği değil, tersine gerçekte karşımıza çıkan varlıkla ilgili bir aşamalar dizisidir.

2. Her dilde, imgenin varlığını anlarsam, içinde konuşarak yaşadığımız, imgeler dünyasını ortadan kaldıramam. Çünkü biz onları gördüğümüz sürece imgeler vardır, ortadan kaldırılmamıştır.

Doğruluk ve gerçeklik imgede kavranmıştır. Hiçbir imge istemeyen anlıkta yalnız hiçlik bulunur. Bir koşulla ortaya çıkan, imge olmayan bir imgesel varlık, kanıtı yokeder. Bu yokediş anlamsızlıktır. Çünkü, önce, yoketme her zaman bireysel imgeye yönelir ve genellikle de konuşmanın niteliğini açıklayacak durumda değildir; dahası konuşan yokedicide bu yoketme, kendiliğinden, imgeler oluşturur. İkincileyin bu yoketmeye olumlu bir varlık bilinci karşı çıkar. Bu varlık bilinci, sürekli olarak, varlığı imgelerde anlamlı duruma getirir, her yokedilen imgeyle yeni imgeler yaratır. İmgeyi yoketmede yalnız varlığın imgeleri değişmiştir.

Bu olay yalnız dilin imgelerinde değil, bütün imgelerde böyledir. Dinlerin, değişmez kanılarının, tasarımlarının hep gövdesel gerçeklikler olabildiğine inanıldığı sanılmıştır. Dahası, onların niteliğinin salt imge, örnek, simge olduğu gösterilir, inanç son bulur. Artık imgesel olarak anlaşılan din inancın konusu olmaz. Ancak bu imge, onu gerçekte kaba taslak bir nesnel gereç diye anlayan bir bilinç durumu için, ruhbilimsel bakımdan, doğru olsa bile, ilke olarak yanlıştır. Görmede, gerçekliğin imgeler aracılığıyla açıkça kavranışı, olayın dilde kavranışı gibidir. İmge varlığının bilinci, imgenin kendinde; varlığın bağımsız, gerçek, aldanmadan anlaşılmasını sağlar.

Biz, tasarımlar, tarihler, biçimlenmeler, düşünceler içinde; varlıkla karşılaşmamıza yarayan imgelerin niteliğini anladığımızda, her varlığı bize söyleyenle ya da bizim aracılığımızla varlığın söyleyişiyle karşılaştırabiliriz. Dille yapılan bu karşılaştırma, varlığın görünüş alanına çıkışıyla ilgili evrensel bir temel çizgiyi aşkın varlık durumuna getirmede -kapalı yazı varlığını- bize göre açıklığa kavuşturabilir.

3. Yazılı belgeleri anlama ve yorumlama çabası, açıkça, konuşanın ya da yazanın görüşüne varacağı yerde, çokluk dile, sözcüklere, sözcükler içinde konunun olanaklarına yönelirse, bir boşluğa sürüklenilebilir. Olanaklı anlamın sınırsızlığı istenen uzamı yorumlamaya elverişlidir. Tartışılmaz nitelikte, bilinen, herhangi bir türde yazılı kaynaklardan istenen sorun ortaya konabilir. Elde bulunan yazılı kaynaklara yönelik yorumların biçimi konusunda felsefe yapmak, her zaman, bu çok güç anlaşılan biçimlerin ortaya çıkmasına yolaçmıştır. Bunlar, yazılı belgelere dayanılarak, anlaşılmaz, ancak anlamanın yalancı kılığı içinde özel düşünceleri geliştirebilir. -Kutsal yazıların ilk yorumlama yöntemlerinden vazgeçelim, onların yerine (allegorik), yorumsal anlam olanakları, her nesneden her nesneyi çıkarmaya ve konuyu çatallaştırmaya elverişlidir. İşte benzeşimde (analogi), bunun yanısıra, daha yeni olgusal nitelikte temellendirilmiş tutumda, dil böyle bir çözümlemenin konusu olmuştur. Şöyle ki: Sözcükler, anlamları içinde, sonsuzca devingendir, her zaman simgesel ilişki içindedir ve yeni ilişkiler kurmaya elverişlidir, kendine özgü bir son temel yoktur. Gerçek dil tarihiyle ilgili sözcük araştırması ve istenen yapısal sözcük anlamı bağımlıdır: Bir yandan, düpedüz, söylenmek isteneni, onda bilerek kavramak için, sözcük anlamının akışı içine dalınır; öte yandan da sözcükleri birer töz olarak işlenecek nitelikte ortaya çıkarmak, etkili erkler olarak geçerli kılmak için çalışılır. Başka çağlarda, bilinen sözcüklerde büyü olduğuna (onların gizemsel etkilerine) inanıldığı gibi, burada da gücü gerçek ya da varsayımsal, eski bir anlamdan doğan gizli, kökensel erklere dayalı sözcüklerle, yeni bir çevre oluşur.

Eskidenberi bilgelerde süregelen şöyle bir eğilim vardır: Sözcük araştırması, kökenbilimsel inceleme; olay araştırması yerine geçmeli ya da olay araştırması sözcük araştırmasıyla sürdürülmeli. Ancak, bu sözcüklerin yüksek değeri anlaşılır nitelikteyse; dünyanın açıklanması sözcüklerin işlevinden dolayı etkili olmuş demektir. İmdi, önceden, açıkça düşünülmüş konular, dahası yanlışlığa götüren yol

sözcüğe dayanarak olayı anlamaya yarar. Olaylara bakma yerine, şimdi de, sözcükler kendi anlamı içinde daha derin daha varsıl, daha açık bir varolmanın anlaşılması için değişikliğe uğratılır. Sözcük araştırması tin tarihinin sınırlı bir alanıdır. Ancak, sözcüklere dayanarak varlığı anlamaya çalışmak evrensel tin tarihi ve uzmanlık konusunda, bir dil araştırması olabilirdi diye yorumlandığı gibi, bir uzmanlık alanı ve tin tarihi; verimli ve özlü bir dil araştırması tarihinin koşulları yerine geçebilir diye de anlaşılırdı.

b) Sözcük ve İm

Bilinç için simge olmayan sözcükler, her zaman, anlamlardan kurulu sallantılı bir dizgedir. Sözcükler çok anlamlıdır, gizli anlam olanaklarının taşıyıcılarıdır, kaynakları dolayısıyla ayrı bir alanları, derinlikleri, arka tabanları, bu yolla da ayrı bir önemleri vardır. Yaşayan sözcükler, hiçbir zaman yalın imler değildir. Sözcükler; kavramlar için, imler olabilirse de, ki öyledir, sözcük olarak kaldıkları sürece, im olarak belirlenmemiş demektir. Sözcük diliyle im dili arasında köklü bir ayrım vardır (matematikte, mantıkta, kimya gibi kimi bilimlerde yararlanıldığı üzre). Anlık istenci belirliliğe, açıklığa eğilimlidir. Çok anlamlı, içerikli sözcükler belirli, içeriksiz imlere dönüştürülür. İmler, bir kavram anlamının tanımlanabilen, açık anlamlı anlatımıdır. Bu yüzden de anlık için çok anlamlı kaypak sözcüklere çevrilirler.

İm, dilin en küçük biçimidir. Anlık, dil aracılığıyla ortaya çıkan birçok yanlışlığı kavrayınca, dile egemen olmak ister. Büyük bir sevgiyle, dili gereksemeden, olayda salt olarak kendi varlığını sürdürebilme eğilimi gösterir. Ancak bu olanaklı değildir. Biz, düşlere kapılabiliriz, yalın düşünmenin ortamında var-olanın salt bilincine ulaşmaya çabalarız. Sonra, dile gereksinme duymadan, doğrudan doğruya bilebilirmişiz gibi, bir durumda da dil gereksiz olurmuş sanırız. Gerçekte biz, anlamları, kavramları, olayları; imlere ve sözcüklere bağlanmışsa, salt olarak düşünebiliriz. Dahası, biz,

düşünceyi dilden çözmek istersek, başka sözcükler ya da başka bir dil içinde anlatabiliriz. Ancak, herhangi bir yerde düşüncenin saptanması gerekir. Dil, düşünceyi başkasına iletmekte, salt vazgeçilmez bir nesne değildir. Biz düşünceyi kendiliğinden dilsel olarak da başkasına iletebiliriz. Ruhbilim bakımından dilsiz bir an, dilsiz, verimli ya da yaptırıcı şöyle bir eylem ortaya çıkabilir: Düşünce, dilde, kendi kendini tabana oturtursa açık, bana göre bilinir ve iletilebilir nitelikte olur. Bilmenin kendi kendini dilegetirmesi gerekir. O da dilsiz olmaz artık. Çünkü dilde en küçük öğe (minimum) imdir.

Dilde anlamın saptanması ses görüntüsünün, yazı görüntüsünün duyusal temelini gerekser (yazı görüntüsü hepsinden önce, bilimlerin im dilinde ve Çin yazın dilinde bulunur). Bu duyusal temel seste, müzikte, ses oluşumunda ve ezgide, yazı-resimde vardır. Bütün bunlar anlam ve anlatımla ilgili biçimler ve devinimler içinde birleşir. Yalnız öykünmeli şiirsel anlamlar denenlerde, az bulunan ve ikinci aşamada bir önem taşıyanın değil; duyusal olanın bir bakışta kavranamayan uygunluğu; bütün seslerin, biçimlerin, devinimlerin bir anlatım niteliği vardır. Bütün duyusal biçimler sınırlıdır, bir bakışta kavranabilir, saptanıp yapıcı olabilir, im nitelikleri vardır; gene bütün duyusal biçimlerde, sınırlı bir egemenlikten doğan ve sözcük niteliği taşıyan bir arka taban bulunmaktadır.

aa) *Sözcük ve imi karşılaştıralım.*

İmler isteyerek yapılmıştır.

Sözcükler *tarihsel* olarak ortaya çıkmıştır, belirlenmemiş varsıl anlamların taşıyıcısıdır, kullanımla geliştirilmiştir.

bulunmuştur, buluşla birlikte tanımlanmıştır. İmler *açıktır*. İmler kendi açıkları içinde cansızdır, *yöntemsel egemenlik sağlayan işlemlere yarar*. İmler saptanmış bir anlamdır.

Sözcükler *çok anlamlıdır*. Sözcükler im olmanın ölçüsüne göre çok anlamlıdır, gerçekte sözcükler *devinen bir dünyadır*, ancak sözcüklerde her zaman anlamın, özün, olayların, deneylerin

İmler sınırlı *anlamlardır* ve yalnız ortak bilinç için geçerlidir, ortamsız ve arka tabansızdır.

İmler, kendi tanımları içinde tükenmiştir, bu yüzden, ilke olarak, başka eşdeğerde bir imle *yeri doldurulabilir* (eleştirinin ölçüsü en yalın anlatımla teknik kullanırlılık ve bütünlüklerle yapılan işlemin en kolay biçimde olasaptanmış bir anlamdır.

Imler onları bulan kimseye, kullanım bakımından olanaklar diye görünseler, imi bulan bu olanakları düşünmemiş olsa bile *kalıntısız açıktır*.

bir *bilinir olması* sözkonusudur. Sözcükler durağanlaşmayı gereksemeyen anlam değişimlerinin yaşamıdır. Sözcükleri *kuşatıcı varlık* taşır.

Sözcükler ise yeri doldurulmazdır, bu yüzden de, herhangi bir biçimde, aktarılmazdır. Tin, tasarım (ide), öz (Esprit), atılım (Elan) bg. Sözcüklerde her zaman bir *tortu* kalır, bu tortu gerçek bir *bilmece*dir. Sözcüklerin yankısı önemsiz değildir, ancak sözcükler yankı olarak da yeterince nitelendirilmemiştir, çağrışımlar dolayısıyla daha az önem taşır.

En eski dillerin sözcükleri de bir tinsel duruma aracılık eder (tabu, totem, mana, tao, vu-vei, atman gibi).

bb) *Kuşatıcı varlık bakımından sözcüğün yaşamı*. Sözcük imdir, ancak ondan daha çok bir varlıktır. Bu çokluğun anlamda, anlam olanaklarında, anlatım bolluğunda, iletilebilir duruma getirme gücünde, devindirme olanağında, bütün ses görüntülerinin evrensel simgesel niteliği ve sözcüklerin özelliği içinde bir kaynağı vardır. Bu çokluk, sözlük anlamlarının tarihsel değiminden gelen; uyuyan bir anlam varsıllığını her zaman için olanaklı bir uyanma içinde korumak ister. Ancak bu sözcüklerdeki derinliğin biricik kaynağı olamaz.

Dilin bu tutumu kuşatıcı varlıkla ilişkilidir. Dil, etkileyici kuşatıcı varlıktan, kuşatıcı varlığın bütün türleriyle ilgili yaşamdan kaynaklanan, sürekli bir açıklamadır. Kuşatıcı varlığın, sonlu tanımlanabilir olanın belirliliği içinde,

yittigi yerde dil de salt im dilidir ancak. Gerçek dil, onu taşıyan ve kendi içinde başkasına ileten, kuşatıcı varlıktan dolayı sonsuzluk niteliğini korur. İm, salt sonluya düşmedir; sözcüklerde arka tabanın doluluğundan gelen şöyle bir yaşam sürer: Sözcüklerle konuşma bir yetersizliği, azçok karanlık gibi görünen bir anıyı, insanın karşısına çıkan bir oluş olanağıyla ilgili sezgiyi açıklığa kavuşturmaya yarar, ancak her açık oluşta yeni bir uyarıcıyı da algılar. Bu nedenle dil açık olmaktır, karanlığın görünüş alanına çıkışıdır. Sonlu açıklıkta ve kesin belirlilikte dil; yöntemsel, işlemsel bir değişmeye elverişli, im işlerliğine dönüşmüştür. Her zaman, belirli açıklıktan kaynaklanan açılım içinde kalıcı belirsizlik dilin bir eksikliği, bir bakıma onun özgün gerçekliğinin niteliğidir. Anlığa uygun olarak gelişmiş ve kesin açıklık kazanmış mantıksal düşünce dildeki yapılardan ancak biridir. Yalnız bu tek yapı, değişmede, salt im diline yaklaşabilir niteliktedir.

Sözcükler ve tümceler olayların salt betimi değil, yapılan işlemin anlatımı, nesnelerle ilgili anıdır, onlarda uyarmadır; şöyle ki: Sözcükler ve tümceler, yalnız kendileriyle ve kendileri dolayısıyla varolanı ortaya getirir. Olay, imlerin bilerek seçiminde değil de, dil yaratan anlatımda kendince ve şimdi, vardır. Olay, bir nesne ve gelişigüzel varlık değildir artık; tinin bir eylemidir, iç-işlemdir, gerçekleştirilebilecek iç-deneydir, kuşatıcı varlığı ve aşkın varlığı bilmek istemedir. Burada dilin ve düşüncenin bir başarısı var, sözcük (im olarak) ve dilin bir ayrılabilirliği yoktur.

Bir dil tansığı vardır, o da sözcüklerin kullanımında düşünce, tasarlama ve tümce kurma bağlamı dolayısıyla, yalın ve güncel geçerlik taşıyan sözcüklerden anlamların doğmasıdır; kuşatıcı varlığın bütün türleri olarak kaynaklarıdır, çünkü böyle anlamlar iletilebilirliğin görünüş alanına girer.

cc) *Kuşatıcı varlık türlerinden doğan dil anlamının çokluğu.* İm-anlam bağlantısı dilde ortaya çıkan, ancak tüketilmemiş nesneden yapılan bir soyutlamadır. Çünkü dil hep kuşatıcı varlık uzamından sağlanmıştır. Dil, anlatıla-

bilir anlamların aracılığıyla tasarımlardan, bir kezlik tarihsel varoluşsal iletişime değin bildirim konusunda; gene bildirim bakımından, daha geçerlidir. Dil, açık bir genel-geçerlik içinde, imler dili oluverir. Tasarımların taşıyıcısı olarak dil, bir halk dilinin tözsel yaşamıdır. Varoluşsal-kişisel olarak da dil, bir kez bile, aktarılmazdır.

Dil, duyusal-tinsel olay olarak, çözümlenemezdir. Dilin içinde yaşanır, daha açıklayıcı ve daha etkili niteliğe göre bir anlam olabilir, ancak dil ve anlam birbirinden ayrılamaz, bir dilden ötekine çevrilemez; dahası belirlenmiş, biçimlenmiş tümceler içerik ve anlam verimi bakımından eksikliğe uğratılmaksızın değiştirilemez.

dd) *Salt im dilinin ve geliştirilmiş sözcük dilinin anlamı birbirinden uzaklaşan doğrultularda yürür.* Bilgi türlerinde, temel olarak anlam doğruluğu oranında, köklü bir ayrım vardır; bir imler dili açık anlamlı bir bildirimin ereği durumunda başarıya ulaşmak ister, ya da çok kez, geliştirilmiş tarihsel bir dil; biçimlendirilmiş açıklık içinde, bildirimin uygunsuz biçimi olarak kalır.

1. Anlık, açık, her düşünen kimse için özdeş bilgi ister. Sözcüklerin çok anlamlılığına karşı imlerin tek anlamlılığını edinmeye çalışır.

Sözgelişi, tarihsel olarak geliştirilmiş sözcüklerin yalın imlere dönüşmesi gibi: Öğe (element) sözcüğü son, özdeğin başka öğelere ayrılamayacağı anlamını içerir. Bu öğeler bir bakıma temel güçler ve yapılardır. Fizik ve kimyanın evrimiyle anlam yeni bir tutuma göre açıklandı, son olarak bu kurucu öğeler 92 temel öğe diye anlaşıldı, bütün varolan özdekler, onlardan kimyasal nitelikte birleştirilerek oluşmuştur. Ancak bugün, bu öğeler, son bölünemezler değildir artık. Tek tür atomlardan oluşan öğeler bu atomlar içinde de, eski anlamda elektron, proton denen «öğeler»den bileşerek kurulmuştur. Bugün belirli ve açık konu şudur: «Öğe» sözcüğü -taşıdığı anlamın niteliğinde bulunan tortu yüzündengerçekten elverişli duruma gelmiş ve her kez nesnel bir anlam için salt im olmuştur. Bu anlamda her kişisel, özellikle de her gerçekötesi sözcük anlamı -son «bölünemez», etkili

«temel erk» ve benzerleri gibi sona ermiştir. Sözcük, istenildiği gibi seçilebilir niteliktedir. Böyle bir sözcük bilimsel anlam karşısında büsbütün temelsizdir. Sözcük dili, bir imler yığınağıdır ancak, bu dilin yapay imlerle yeri doldurulabilir.

Evrimleşmiş, kesin bilimlerde karşı çıkılmaz nitelikte başarılı olanın her bilgide gerçekleşmesi istenir. İyice belirlenmiş, tortusuz, her anlıkça özdeş olarak anlaşılan ve açık bir yöntemle ilerletilebilen bir bilgi ülküsü; sözcük dilini saptanmış bir im dili yapmak yanlısıdır. İnsan, tarihsel, özel dilden yola çıkıp, her zaman kalıcı çok anlamlılıkları çözmek ve yeni bulunmuş bir im dilini bilgi aracı olarak kullanmak için olanaklı aşamaya ulaşmak ister.

Gerçekte, imin ortaya konmasının kendiliğinden nesnel bilgi ve imin bilginin sürekli gelişmesi içinde bulunduğu yerde, dilden daha iyi imle bağlaşımlı nesneler vardır. Matematikte imlerin anlamı -sözgelişi Arap sayılarında ve eşdeğerlerinde- şaşırtıcıdır. İyi seçilmiş bir im, bilgide dünyalar açar.

Ancak, gözönünde bulunan tarihsel deneylerde bile, im dilinin başarısının iyi bilinen alanlarda, nasıl olağanüstü bir yanılgıya döndüğü görülür: İnsan, im diliyle her yerde bilgiyi ereğine ulaştıracağına, her bilinebiliri, dünyayı gerçekten im dilinde kapsayabileceğine inanıyordu. Leibniz, evrensel niteliği (characteristica universalis) boşuna tasarladı ve Çin yazısını matematiksel im dilinin anlamını her bilgiye yayan kavram dilinin görkemli bir örneği diye yanlış anladı. İm dillerinin bulunuşuyla bir oyun ortaya kondu, bu oyun tartışmasız «doğru» idi. Ancak oyunda, eğlenenler çevresi üzerinde, herhangi bir içerikli bilgi konusunda etkisi olmadı. Bu yüzden sözcük dilini bir im dili gibi daha olanaklı duruma dönüştüren, im dilleri ve uzmanlık dilleri karşısında sorular ortaya atıldı:

a) Tasarlanabilmiş, uygun, kendisiyle verimli bir bilgi ortaya konan, bir *yapay im dili* bakımından nesnelerin belirtimi nedir? Bu sorunun yanıtı şudur: Bu nesneler, içlerinde niceliksel varlık ya da bir değişikliğin biçimsel ilişkileri

anlaşılsa da, matematikseldir. Logistik, ne felsefe olan, ne de gerçeklerin geliştirilmiş dünyasını içeriksel olarak kavrayan böyle bilgiler alanıdır. Ancak bir *evrensel nitelik*'in yolları gibi anlamsız da değildir; genelde değişikliklerden ve ilişkilerden doğan bir bilgi alanı anlamına gelir.

Yalnız, matematiksel duruma getirilen varlıklarda bilerek saptanan imlerde, nesnesine denk gelen bir bilgiden sözedilir. Burada bir bilgi tasarımı, sözcük dilinin dışlanmasıyla düşünülebilir durumdadır.

b) Sözcük dilinde, tanımlamaya ilişkın açıklık dolayısıyla sağlanabilen, *sözcük dilinin bir im diline yaklaştığı*, nesnelerin belirtimi nedir? Yanıt şudur: Bu nesnelerin her anlıkça özdeş olarak bilinebilecek yalın bir yinelemede nesne olarak kalabilecek, teknik bakımdan, herkesçe uygulanabilecek bir niteliği vardır. Bu, yalnız özdeş olarak kazanılmak için değil, tersine özdeş etkide bulunacak bir biçimde kullanılacak bir niteliktir.

Kesin doğa bilgisinde, hukukun ve öteki tinsel alanların bilimsel kuruluşunda, bu yol çok anlamlıdır. Nesneler, her zaman özelliği gereği, boştur, niteliksel olandan yoksun bırakılmıştır.

Erişilebilir, tanımsal nitelikte kavranabilen, im diline yaklaştırılmış bir sözcük dilinde bildirilene dayalı bir bilgi sınırlandırması, daha çok da, insanla ilgili bilgi ortadan kaldırıldı.

2. Bu konuda şöyle bir soru daha vardır: Bir açıklık ve bununla *bambaşka bir kaynaktan* gelen *bilgi* yok mudur?

İm diline olan eğilim, bu bilgiye yönelerek, her bilgiyi imler aracılığıyla sınırlamak ister. Geri kalan şiir, duyguların anlatımı, eylemsel yaşamda kişisel başarı olarak sona erdirilmiştir. Açık değerlendirmede, bilginin niteliğini yadsıma dolayısıyla, dışlanan bilgi benimsenen tutuma bırakılmıştır.

Bu yadsımada yalnız bütün çağlar ve bugün için bilgi olarak geçerlik taşıyan değil; bizim için, gerçekte, özel bilgi denen nesne, doğa biliminin büyük alanı aşağı yukarı bütün tinsel bilim de vardır.

Bir bilginin açıklığı için varolan, tanımsal olmayan, sözgelişi duyu algısında bu bilgi türünün hangi aşamaya değin kesin bilimler bakımından gerekli olduğu sözkonusudur. Bu bilgi, sözcük dilinin im dilinde tortusuz olarak çözümlenmeden kaldığı sürece, gerçekleşen her bilgi için her zaman im dilinde bir temel niteliğinde kalır.

Ancak bu bilgi, im dilindeki bilgiden büsbütün başka bir doğrultuda, kendi yolunda gider. Tanımsal açıklıktan her yararlanmada bile, bilgi kendi anlamına göre dilin kendinde; gerçek sözcük dilinde, başka bir açıklığa yönelir:

a) Anlığın tanımı çıkış odağı ve erek değildir, uygulanan belirliliklerle işlem tekniğinin saptanması da değildir. Dil, çok kez; kendi önceden görülebilir özgürlüğü içinde dilsel bildirim temeline dayanan bir eylemler dizisi dolayısıyla, şimdiki varlık durumuna gelen bir başarı işleminde, açıklık yaratmaz. Gidiş, birbiri ardınca gelme, yapı birer kanıt değil de etki olarak yalın bir anlığı gereksediği zaman, hiçbir biçimde öznel olmayan nesnenin varlığıyla, aydınlık sağlar.

b) Bu bilgi, içinde bildirıde bulunduğu, dilin verimliliğine bağlıdır. Bunun tarihsel bir olay olması da bundandır. Bu olay, bilgi yoluyla dili değiştirerek, kendine uygun bir dil ortaya koyar. Burada, im düşüncesindeki gibi salt upuygun olan, dilegetirilmiş bir düşünceyi geliştirmeye çalışmak olanaksızdır. Bu düşünce, çok kez, tarihsel olarak upuygundur; her zaman kalıcı bir ortamda, belirsiz de olsa, salt bir im dizgesini öğrenme gereğini duyan ortak bilinççe değil de; bu dilde karşısına çıkan insan eliyle edinilebilir. Anlık için ortamsal belirsizlik; tin, varoluş ve us için açık bir kesinlik olabilir.

c) Bu dilin; kuşatıcı varlık olan, bilgi içeriği kuşatıcı varlık içinde her zaman kökensel olarak insan eliyle, yeniden ortaya konmalıdır. Bilgi içeriği özdeş nitelikte yinelenen türden değildir, öyle sığ öğrenme ve öykünmeyle sağlanamaz. Bilgi içeriğine uygun, öğrenilmiş bir im dilinin değiştirilmesi bir bakıma çok anlamlıdır -her zaman görüldüğü gibi- gerçek dilde başkasına bildirilmiş bilgi içeriğinin

özdeş olarak yinelenmesi, dile öykünmek için hemen bir kural içi boşalmış kabuklarla yapılan bir işlem olur. Bu bilgi içeriğinin kazanılmasında sürekli bir yaratma vardır; onun yeniden elde edilmesi, bir bakıma, tarihsel olarak aktarılagelen sözcüklerin kökensel biçimde açıkça kavranmasıdır. Hepsinden önce, felsefeyle ilgili kaynak sözcüklerin edinilmesi böyledir. Burada, im dilinin örneklendirilmiş ve mekanikleştirilmiş kullanımı ile (yalnız doğruluğun ölçüsü altında bulunan) sözcüklerin kullanımı arasında tinsel ve varoluşsal bir sorumluluk (yalnız gerçeklik için) ayrımı vardır. Ancak, bu bilginin kendiliğinden, yanlış anlaşılması yüzünden; özellikle de felsefe bakımından, sözcükleri anlık için kesin belirlilikler olarak kullanma amacıyla, imlere dönüştürüp aşamalarını düşürme, dili değiştirme eğilimi doğar.

ee) *Sözcük anlamlarının çok boyutluluğu.* Sözcüklerin değişikliği, yanyana düzenlenen anlamların düzeyinde durmaz. Çok kez sözcükler, taşıdıkları anlaşılan anlama göre, düşünülerek büyük öbeklere ayrılır. «Tasarımlar»ın tinsel içeriğinin bilinmesinden, canlı duyusal nesnelerin belirliliğine ve soyut ilişkilere değin sözcük anlamının türleri benzeşik düşünce biçimlerine ve kategori alanlarına ayrılır.

Bütün sözcüklerde olanaklı bir anlam da bulunur, ancak bütün sözcükler kavram değildir. Salt kavram olan bir sözcük yoktur. Çünkü salt, tanımlanmış bir kavramın düşünülmediği yerde, bir im yeterlidir, ondaki bulanık anlamlar ve içerikler yüzünden sözcükte tedirgin edici bir nesne kalır.

Geçmiş yüzyıllarda mantıkta ortak kavramlar genel kavramlardan ayrılmıştı. Ortak kavramlar, ortaklaşa kullanılabilen öz-varlıklar öbeğini ilgilendirdiğinden, başkalarına aktarılabilir bir nitelik taşır. Genel kavramlar ise, birçok nesneyi kapsayan yalın genel varlığın soyutluluğuna bağlıdır. Bu ayrımlama temelde, sözcük içeriği ile imin ayrımlamasıdır. Sözcükler öz-varlıklar için kullanılır, imler ise soyutlaştırılmış genel kavramlar için yeterlidir.

ff) *Sözcükler ve tümceler.* Sözcüklerin özgün anlamı, onların yalnız sözcük olmalarında değil; sözcüklerin karşı-

lıklı olarak aydınlandığı, sınırlandığı, belirlendiği tümce eylemlerindedir. Sözcükler, genelde, kolay imlerdir. Ben, sözcüklere yapışıp kalırsam, anlamları bakımından, açıklıktan doğan eylemi bırakır ve anlamsız katılığa özgün bir varlık değeri veririm.

Böylece sözcükler, toplu olarak içlerinde anlamın ilk ışıldadığı tümceler bağlamına uygun, göreli bir yüzeysellik kazanır. Öte yandan sözcükler, bu sığ anlamlı sözcüklerden ayrılabilir.

Sonra sözcükler, az çok, bayrak ve simge gibi olur. Sözcükler, tümceyi gereksemeden, insanın bütün tutkusuyla tepki gösterdiği, kendi doğruluğu ve yanlışlığı içinde aklakara gibi, birbirinden ayrı gördüğü nesnelerdir.

Sözcüklerin tarihsel derinlik içinde, kendilerinde taşıdığı nesne, yalnız dil bağlamında açık ve belki de yalın sözcükte kısaca anımsanır nitelikte olabilir. Çünkü böyle sözcüklerin tekil bir sesi vardır ve bu sözcüklerin yerine başkası konamaz. Bu tür sözcükler im olmaz, çünkü onlar yalnız eylemsel olarak gerçekleştirilmiş durumlarda geçerlidir. İm olarak sözcükle, tarihsel anlamın taşıyıcısı, kaynak sözcük öz bakımından ayrıdır.

c) Dilin Kaynağı

Dilin kaynağının nerede olduğu sorulur. Dil, insana, bütünlenmiş bir kuruluş olarak, daha yüksek güçlerce mi bağışlanmıştır? Dil, bir doğa varlığı gibi, kendi kendine mi evrimleşmiştir? Dil, insanlarca mı bulunup yapılmıştır?

Dilin kaynağı, onun nasıl geliştiği konusunda -yüzbinlerce yıl değilse de belki onbinlerce yıl- bir şey bilmiyoruz. Biz, ancak, dilin şimdi ne olduğunu ve birkaç bin yıl içinde inceleyici bir bakışla nasıl görüldüğünü, bu binlerce yıldan gelen belgeler içinde araştırılabilir bir nitelik taşıdığını görebiliriz. Bu nedenle, verilecek yanıt şudur: Dil, bir insan yapıtıdır, ancak ondan çözülerek gelişmemiş; her zaman ortaya konulmuş-olmada varoluş ve yaşamını bulmuştur: Dil

konuşmadadır, dil -Humboldt'a göre- *ergon* (yapıt) değil *energeia* (erk)dır.

Yapıt olarak dil, salt yapıt olduğundan, her zaman yapıt içine konur, şöyle nitelendirilir:

aa) *Doğa ve tin olarak dil.* Dil, saptanmış ve kuruluş, kullanılabilir bir araç olarak insana verilmemiştir -çünkü boşuna değişim ve eylem içindedir-, dil bir bitki gibi gelişmiş de değildir, bir doğa olayı gibi gerçekleşmez -çünkü her zaman kendi bilinci ve seçen, biçimlendiren insanın özgürlüğü içinde etkin durumdadır-; dil, bir taslağa, görüşe ve ereğe göre bulunmuş da değildir -çünkü her zaman istençsiz olarak değişir; her bilerek yapılan ilkin onda, daha sonra uygarlıkta başladı; saptanmış dil, onun verimliliğine dayanır.

Dil, sürekli olarak, başarıya ulaşmış tin niteliğinde bulunan, doğaya bağlı bir tindir. Ses görüntüsü içinde kendi gövdesinin anlamını taşıyan bilmece; dilin genel bilmecesi doğa ile tin birliği olarak vardır.

bb) *Dilin evrensel niteliği.* Dil, öteki insan yapıtları arasında, *evrensel* nitelik taşıdığından, biricik tür olması nedeniyle, bir yapıttır. Bizim, her zaman, tin alanlarını ya da insanın ortaya koyduklarını bir görüş içinde düzenlememiş gibi, dilin her yerde varoluşu yüzünden kazandığı özel, belli yerde, bir alanı yoktur.

Biz, insanın ortaya koyduklarını, az çok, aşağıdaki sıraya göre düzenleriz:

1. Her içsel varlık kendi nesnel görünüşünü «anlatım» da içerir.

2. Anlatım yalnız insana ilişkin değilse de, teknik, büyüsel ya da toplumsal işlemler içindeymiş gibi, *araçlar*dan ya da kullanım nesnelerinden kaynaklanan, özel bir insan üretmesidir.

3. *Toplum biçimlenmesiyle* töreler, ortak düzenlenmeler, devletler, tüze kurumları ortaya çıkar.

4. *Yapıtlar kişisel erek olarak* sanatta, şiirde, bilimde, felsefede yaratılır.

Dil, bunların hepsidir, anlatımdır, araçtır, toplum ku-

rucudur, bağımsız bir yapıttır (içinde, ayrıca güdücü bir dilbilim de varsa). Her zaman, bütün bunlara dil adı verilir, dil bunların hiçbirinden ayrı değildir. Dil, kendi yapısı içinde, bölünmez. Dil, daha çok bütün insanın bir ürünüdür. Din, insanın etkilediği, kendini bildiği yerde böyle bir yapıt olarak genel geçerlik taşırsa, yitip gidici bir nesne gibidir, çünkü kendiliğinden, ilginin upuygun bir konusu olamaz. Dil, kendi evrenselliği içinde dil olarak düşünülmüş bir içerik değildir; tersine her yerde insan dilde, dil dolayısıyla başka bir varlığa yönelmiştir. Dil, kendiliğinden nesne olduğu yerde tekil bir varlıktır, usdışı, sözde büyüsel bir etki olarak kullanılır, ya özel estetik sanat gerecine çevrilir, ya da insanın olgusal bir ürünü olarak başka bir varlıkta, sözcüklerde ve dilbilgisinde, dilin devingenliği ve duyusallığı içinde çözümlenir.

cc) *Kuşatıcı varlığın bütün türlerinde dil.* Dilin evrenselliği, onun, *kuşatıcı varlığın bütün türleri içinde varoluşu* dolayısıyla nitelendirilir. Dilin başarısı, kendine özgü gerçektir, kendini açıklar, aydınlığa çıkar ve bu yolla eylem içinde bulunur. Kuşatıcı varlık konuşan olur ya da dilin yardımıyla dilegetirilir. İlkin kuşatıcı varlığın türleri, dil aracılığıyla anlaşılır olma içinde gerçekleşir.

Bu yüzden, dilin başkasına iletilebilir duruma getirdiği anlamlar içinde; kuşatıcı varlığın anlamları anlatılan türleri dolayısıyla, köklü bir ayrım ortaya çıkar.

Ortak bilincin anlamları iskeledir. Bu anlamlar dile genel bir içerik verir. Bu anlamlar dolayısıyla her dilde anlık, bir ek bölüm vardır. Sınırlı olarak bu anlamlara dayanılıp; evrensel niteliğin bir im dilindeki tasarımı düşünülür. Bu nedenle ortak bilinç bakımından bütün dillerde birlik bulunur, hepsinden önce ussal olan bütün dillerin birbirine çevrilmesine elverişli bir durum yaratır; böylece bütün diller, dil yeteneği olarak, bir birlik içindeki temeli açıklığa kavuşturur.

Dillerin türlülüğünde; her zaman bir dilin özel tini bölünür. Öte yandan varoluşun, tinin, varlığın (existenz) kuşatıcı varlığından kaynaklanan, gelişen ve kökensel türlü-

lükte ortaya çıkan, anlamlar içinde de bir temel vardır. Benzeri olmayan bir kökensellik içinde, karşılıklı duran varoluşun, tinin varlığın türlülüğü; kendi iletişimini her dilde, sürekli bir yanlış anlaşılırlık ve iletilirlikte, bir uyuma göre sonu gelmez araştırmada, gerçekleştirir. Bir dildeki anlama ortaklığı -her zaman az çok bir tasarımdır, ancak konuşmanın gerçekliği değildir- sürekli olarak bu dilin dışına çıkıp yabancı dilleri dinleme ve onların sözcüklerini, biçimlerini öğrenme eğilimindedir. Bu, kúşatıcı varlıkla ilgili gerçekleştirmelere, bir dilden yola çıkıp başka bir dili anlamaya, dil türlülüğü içinde iletişim dolayısıyla insan varlığının temeline değin inmeye yönelik bir çabadır.

d) Dilin İşlevi

Dil varolmanın açıklığa kavuşmasını ve bildirimi sağlar. Saklamayı olanaklı kılar.

aa) *Varolmanın açık-oluşu.* Salt olarak söylenen ve açıklanan nesne olgunun düşsel akımından doğup yükselir. Ben, bana dilde şimdi verileni, açık olarak algılar ve anlarım. Bu, adıyla anılan nesneyi birdenbire ortaya çıkaran, bir büyü gibidir. Adsız olan ve adsız ortaya çıkan sınırsızlıklar içine batar gider.

Oysa, dilde kavranan varlığın kendisi de bir dil gibidir. Ortaya çıkarılan anlamlarda, kaynak bakımından açıklıkla olagelen varlığın anlamları kavranır. Dilde ve anlamlarında bilinen, kendiliğinden açıklığa kavuşan, anlamdır. Anlam, anlamla ilişkilidir.

Çünkü her nesne -eş biçimde- dildir, dilimiz onunla ilişkilidir. Dil, bizim için, bizce yaklaşılabilen, işlenebilir biçimde anlamdır. Konuşmada, her varlık, anlamlardan doğan varlık olarak, karşımıza çıkar. Başka, gelişigüzel bir nesneden, dili olmayandan, dile dönüştürdüğümü anlarım. Onu olduğu gibi bırakır, kendince konuştururum.

Nietzsche'nin şu sözü, bu anlamda, geçerlidir: Varlık seçilmiş olmaktır. Varlık konuşmaktır, dili ödünç olarak kul-

lanmaktır, varlık dil olabilendir ve dil olmuş-olandır, konuşma olarak anlaşılıra nitelikte söylenendir, dilegetirilendir. Burada, varolandan bir konuşan nesne diye eş-ölçüde sözettiğimizi unutursak, yanlış bir soyutlaştırma ortaya çıkar. Dilin bir uygunluk olduğu, varlıkla bir yakınlığı bulunduğu, yalnız teknik bir araç olmadığı, daha çok önem taşıdığı bilmecesi benzetiş yoluyla açıklığa kavuşturulmalıdır. Dil varlıkla ilgilidir. Artık biz, kavramımızın sınırını ivedilikle usallaştırarak, dili varlığı anlamanın kaynağı diye aydınlığa çıkarma yerine, kendiliğinden varlık kaynağı yapmalıyız. Dilde bulunan, kavranan, anlaşılan, geliştirilen ve gene dil dolayısıyla bizim için etkili olan varolma dilden önce ve dil içindir. Salt söylencesel olarak bilmece, tümcelerle, şöyle dile getirilebilir: «Başlangıçta söz vardı», ve: «Tanrı, olsun dedi... ve oldu...»

bb) *Bildirim.* Bildirim dille olanaklıdır; bu bildirim anlamsız bir yansımada ve istenç-dışı bir öykünmede kendi kendine gerçekleşen bir olay değil; konuya ve nesneye isteyerek yönelmedir. Bu nesnel amaç iskelesinde bildirim, teknik ereklilikilerden kuşatıcı varlığa yönelik aşkınlaştırmaya, buyruktan inceleyici gözleme, salt düşünürlülükten yaşantının ve varoluşsal yargı kökenselliğinin verimliliğine, kuramsal ilgisizlikten bireylerin içtenlikle kurulan ortaklık içindeki yapımlarına değin hepsini kapsar.

cc) *Koruma yerleri.* Dil, bir bakıma da, edinilen bilginin, açıklanan duygunun, aydınlığa çıkarılan isteğin korunma yeri olur. Dil, her konuşulduğu zaman, yeniden uyandırılabilen uykuya dalmış bilginin bir gömüsü gibidir. Dil, bilginin sürekli ilerleyişi için bir durak sağlar, çünkü her zaman düşünülerek varılacak yeri saptamıştır. Buna uygun olarak dil, bilgi konusunda anı, saklama, yapı, gelişme sağlar.

2. Düşünmek Konuşmaya Bağlıdır:

Biz, insanlar, düşünen varlıklarız. Biz, ilkin, dille düşünebiliriz. Bu yüzden, Aristoteles, insanın *zoon logon exon*

(düşünen canlı) olduğunu söyledi. Çünkü *logos* (us) konuşmak ve düşünmek anlamına da gelir. Dil, tinsel duruma getirilen, duyusal bir olaydır. Dil, düşüncemizin duyusal varlıktan çözülmezliğini gösterir. En salt düşünce bile, dilin aktardığı duyusal gerecin en azını gerekser. Biz, bu genel olayı kendine özgü görünüşleri içinde inceleyelim.

a) *Düşünmek genellikle duyusal bir durağı ve özellikle de dili gerekser.* Dil; bilginin *bütün* nedenlerinde duyusal bir durak olarak kalırsa, geniş anlamda, bu duyusal varlıkda bir tutum, bir eylem, bir örnek niteliği taşır. «Anlam taşıyan» her nesne, başka bir varlık olarak düşünüldüğü yerde, bu anlamda dil olur. Belli bir kesimin yönlendirmesiyle konuşmaktan benim anladığım şudur: Doğru, oldukça anlamlı ve gerçek kurala uygun bir bağlam içinde yapılan her işlev sözcüksüz bir dildir, eylem dilegetirilmiş bir görüştür. Her örneklendirme böyle bir dildir, dahası yapıcı örnek fotoğraftan daha çok işe yarar. Bu dilin anlam verimliliği, çizgilerle yapılan elişlerinde olduğu gibi bir örnek (typus) tasladığında bulunur. Anatomi ve biçimbilime değgin görüşler örneksiz olduğundan başkasına açıkça iletilemez.

Ancak sözcük dili, burada, her yerde geçerli bir varsıllaştırma buluyor, bir ek bölüm değil. Geliştirilmiş işlevler ve örneklendirmeler her zaman, giriş konusunda dönüş odaklarını, sözcük diliyle yorumu, gerekser.

b) *Düşünmek bildirimdir ve dili gerekser.* Varlığın, varoluşun çokluğuna dağılımı, bildirimi gerekser. Düşünmek yalnız bildirim içindedir, başka bir varlık için olsun, benim kendimde olsun, soru ve yanıta yöneliktir, kendi kendini bütünleyenin devinimi içindedir. Bizim düşünmemiz, bildirim olduğundan, dile bağlıdır. Benim anlamam olmadan, bana bildirilecek en ufak bir nesneyi bile kavrayamam.

c) *Bilinç azlığı duyusal odaklaşma noktalarını gerekser.* Bilinç azlığı, zaman içinde, eylem aracılığıyla boyuna kendi kendini kurmak için, düşünmeyi zorlar. Biz, işlevde, kendi kendisi için olmayan olayı kavramak, birbirı üstüne kurulup kolay anlaşılır duruma getirilen düşünce gelişim-

lerinin ardardalığını bilmek gereğindeğiz Bu ruhbilimsel bir konulaştırmadır.

Bilincimizin her adımında, içinde bir nesnenin az çok bilinir duruma geldiği, kendine göre, bır ilgi parıltısı belirir. Biz, tasarımdan tasarıma, düşünceden düşünceye gider, sonra geri döner, karşılaştırır, arada ilişki kurarız. Edimler; kendi akışı içinde, daha sonra tek bir edimde bulunma nedeniyle, önceden tasarlanmış ve düşüme olanağı bulunan her konuyu ortaya koyar. İnsanın, herhangi bir zamanda, bir edim içinde toplayamayacağı nesne onun için konu olarak yok demektir. Akış içinde bir edim, nasıl ortaya konmuşsa, gene o niteliktə yeniden geliştirilebilir ve sürekli olarak açıklanabilir. Sonsuz verimlilikten doğan, ancak yargılarda tortusuz olarak dilegetirilmiş bilgi niteliği taşımayan, karanlık edimler vardır.

Bilginın bu zamanla ilgili gelişmesi, bu durumuyla, dile bağlıdır. Bu duyusal dayanaktan yoksun salt bir düşünce, bizce eksiktir, bunun gibi çok kez düşüncede bütünlenmemiş tasarım bölümleri, birbirine benzer görüntüler, dayanak olarak işe yarayan taslaklar bulunur. Düşünmemiz her zaman duyusal kaynağa dayanır, bu nedenle, bu özel, açık düşünme akışı «anlamları» saptamak ve bu yolla düşünmenin yapısında hazırlıklı olmak dilin duyusal dayanağını gerekser. Burada, yalnız, salt bir bilgi görüşü saptanamaz; duyusal-dilsel bir dayanakta her zaman düşünülmüş birliklerin daha büyük bir çevresi odaklaştırılır.

d) *Sınır, kaynak ve bütünlendirme olarak dilsiz düşünme.* Dilsiz bir düşünmeye yönelik soru konuşma gücünden yoksunluk değildir. Önemli anlarda bizde dili gereksemeyen bir düşünme bulunmaz mı? Böyle bir düşünme varsa, o ne duyusal bir algı ile yeri doldurulan sözcük dilinin bulunduğu sınırdır, ne aydınlığa çıkmak için dil olan bir kaynak, ne de dilin içine düşürüldüğü bütünlüğe ulaşmış bir işlemdir.

aa) *Gerçek dilsiz olmak* tasarımlara, betilere, taslaklara yapışık anlamlar içinde düşünmek değildir. Bu düşün-

me dilsiz algı içinde az çok kesin bir basamağa değin gelişir, sonra gerçek aydınlığa kavuştuğu ve kendini sürdürdüğü sözcük dili olmaya yönelir. O sırada algısal nesne, önceden gerçekleşmiş dil aracılığıyla yönlendirici öğeyi ortaya koyar. Çok kez, görüntüler, biçimler, söylenceler, tanrılar, tutkular, renkler, doğa olayları, davranışlar ve işlemlerde «düşünmek» sözcüklere dayanarak kavramlarla işgörmek yerine geçebilir. Bütün dünya tasarımları bu yolda kurulur, sözcük dili buna dayanır. -Biz betilerle (Figuren), sayılarla, imlerle işlem yaparız, tasımlarla çalışırız, gerektirici olanı öğreniriz. Sözcük dili olmadan başka türlü başlama ve im dilinin gelişimi içinde duruma göre davranma gereğindeyiz

Biz, daha önceden, oluşagelen yapılar, kavrayış taslakları, düzenler, kategoriler içinde yaşamaktayız. Bunlar dolayısıyla, bizim için, anlamların tanımı, görünün kapsamı ve düzenlenişi içinde bir ussallık gelişir. Sözcük dili arka tabanda durur ve her zaman açıklık yaratabilecek niteliktedir. Sözcük dili, görünür durumda sürüp giden, sözcük dilini gereksemeden geliştirilen, bu açıklığın koşuludur.

bb) Dilsiz düşünme, *gelişici öz ve geçiş* sağlar gibi görünüyor. Belki de bilmenin kimlik kazanması -Yeni olana sıçrama, bütünleyici öğe, önemli kökensel kavramlar- dilsiz düşünmede gelişir.

Ancak burada, özde kavranan nesne dilsiz anlaşılmadığı gibi, dilsiz gelişmez de. Temelde bir öne geçme yoktur -ne konuşmanın önünde düşünmenin, ne de düşünmenin önünde konuşmanın sözüedilir- tersine gelişici öz dil yaratmanın odağıdır. Bu durum; hemen ve yalnız dilde gerçekleşen, dil karşısında bir bakış ve kavrayış gibidir. Düşünmek ve konuşmak tek olaydır, onların evrimi birinin ötekiyle evrimidir. Bu dilin dışında durur gibi görünen, dili aşan, dahası salt dil olarak ortaya çıkan gelişici öz, dil yaratmanın odağıdır, sınırdır.

Bu yüzden, her anlama, kavrama, görme bizi dilsel anlatıma iter, tedirgin eder. Çünkü bunlar ancak dilsel anlatımla açık ve güvenli olur. Biz, dil yeni araştırılıyorsa, belir-

sizlikler içinde üşengenliğimizi sezer ya da daha hazırlık içinde olduğumuzu duyumsarız.

cc) *Dili egemenlik altına almak*, konuşmak bir yıkımmış, dili gereksemeyen bir yaşam sürmek gibi görünür. Ancak ortada iki karşıt olanak bulunmaktadır. Biri susmanın güçsüzlüğünden gelen eksiklik, dil olamamak, öteki susmanın dile üstünlüğünden doğan verimlilik:

Doğa varlığında dilsiz bir nesne, benim içimde doğa olarak kendiliğinden bulunan nesne, her ikisi de zamana yabancı, dil yeteneği bulunmayan, benimle ilgisiz ve kendiliğinden kavrayıcı olmayan bir olaydır. Öteki duygusuz bir tin olarak aydınlığa çıkmaya çabalayan ve dilde kendini bulan, burada her dilin karşısında üstünlüğünü koruyan bir dilsiz varlıktır. Buradaki sorun, bu birleşme noktasını bilmek, bu varlık karşısında gerçek bir susmayla onu apaçık ve kesin anlamaktır. Konuşmak, susan varlığın korkutucu vuruşunu örttüğü için, çöküş oluyor.

Öte yandan dilsizlik dilden sonradır. Dil dolayısıyla aydınlık tin, öze girerek, onunla olanaklı duruma gelerek, varoluşun şimdiki varlığının ortamı olur. O, dilsizlik içinde bana egemen bir öğe değil de kendi kendini yapan ve geliştiren, aydınlanmış bir nesnedir. Sarhoşluğun getirdiği kendinden geçişle apaçıklıktan doğan kendinden geçiş karşı karşıyadır, doğaya dirimsel batış duyusal olmayan varlığa doğru gövdesiz açılış eştir. Dil, varlıkla uyumlu bulunmanın derinliğinden uzaklaştığı için düşüş oluyor. -Tınsel bilinçliliğimiz dilde kapalıysa, korkunç bir susma olan bu eksiklik bir sınır olarak yalnız dil-öncesi ve her zaman dilsiz olma değil yapıcıdır. Her dil, yapıcı bir susma içinde, varlığın gizleyici dil-üstülüğünü taşır.

e) *Konuşmanın hangi aşamaya değin düşünme olduğu.* Dilde mantıklı bir yapı vardır. Bu yapı dilin iskeleti gibidir, dilin diri varlığı değildir. Dilde açıklık kazanan mantık-dışı her nesne bu iskelete sımsıkı bağlıdır, her yaşantı türünde, kuşatıcı varlığın derinliğinden çıkıp gelene durak sağlar. Ancak ussal varlık donmuş, katı değil, canlı nesneyle ölü kemikler arasındaki ayrım gibi, kolayca bükülgen ve değiş-

kendir. Ussal varlığın bu yapıları içinde, biçim ya da bağlantı sağlayan, kendi kendini anlayan, boyuna gelişebilen nesne; deney olarak gerçektir. -Dilin içinde, açıklık kazanan dünya, düşünülür olanların dünyasından daha kapsamlıdır. Ancak bu kapsayıcı dünya, düşünmenin konusu olduğunda, yalnız üstüne düşen ışıkla aydınlanır.

Öte yandan dillerde açıklığa kavuşan nesnenin kendisi düşünme değil, düşünmenin özü dolayısıyla dille gelişen, her düşünceye içerik sağlayandır.

Bizim için, içerik olan düşüncenin her nesnede böylesine çok gerçekleşmesi onu, soru dolayısıyla duyulur duruma getirir. Sözcükte dolaysız olarak kavradığımız bir nesne varsa, onunla, gene sözcükte salt kavram araçılığıyla yakaladığımız nesne arasında bir ayrım bulunur. Öyle görünüyor ki, kavram her zaman sözcüğe dayanır, sözcükler de, ancak, kendileriyle ilgili bir kavram gereğince anlam kazanır. İnsan için hepsi, yalnız kavramla -ya da her zaman kavramla ilgili bir özden yoksun kalmaksızın- varolur, kavranılır duruma getirilir, anlamlı kılınır.

Dilin, şu iki kaynaktan gelen bozuk bir kuruluş olduğu, yanlış bir görüş imiş: Dil ussal bir kuruluştur, bu kuruluş dışa vuran duygu olaylarınca aşırılığa vardırılmış ve bozulmuştur. Burada «dışa vuran duygu olayı» diye nitelenen; dil içeriklerinin bütün boyutlarını ve dil kavrayışlarının bütün sınırlarını içerir.

f) *Birey, dil aktarımı dolayısıyla, insan olur.* Tinsel kalıt, bize, yalnız dille verilir. Eğitilmiş sağır ve dilsizler, anlayış bakımından, yetersiz kalmazlar. Eğitilmişler, belli bir aşamaya değin, ses yeteneğinden kaynaklanan dil içeriğini; başka anlam biçimlerine aktarma olanağının bulunduğunu kanıtlarlar. Ancak, sağır ve dilsizlerin düşünme ve kavrayışla ilgili giderilmez bir eksiklikleri vardır. Bu, dilsizlerin davranışlarına yönelik, aktarmada; dil tinsel yaratıcı canlılığını yitirir.

Dilin öğrenilmesi; bireyin tinine bilinmeyenden akıp gelen, bireysel tin varsıllığını sona erdirir. Dil, benim için düşünür, denmesi, bu bakımdan ilginçtir. Bundan dolayı, bir-

çok uzmanlık biliminde dilsel yoksulluk onlarla ilgili yazılı belgelerin sınırlı, büyük alanında bile az ya da hiçbir yaratma sağlamazken; bizim tinsel varlığımız için yeterli bir dilin öğrenilmesi, dil yaratan düşünürlerin ve ozanların yazılarıyla bağlantılıdır, kanısı geçerlidir. İyi bilinmeyen herhangi bir yabancı dilde yazılmış uzmanlık kitapları, gazetelerin günlük konuşmaları daha kolay okunur, çünkü yaratıcı tinlerin kalıplaşmamış çalışmalarının özüne girme, düşünme olanaklarını genişletir.

Eksiksiz bir öğrenme derinlikten kaynaklanır, her konuda olduğu burada da bireyler için, dil olanaklarının kazanılması anadil dolayısıyla olur. Ancak, varoluşsal bir nitelikte temellendirici olan her tarihsellik, açıklık ve öğrenme çalışması, bu konuda dışa taşmazsa, bir darlaştırma olur. Bilinçli bir tekelcilik dilde sınırlandırma yapar. Bu dil aracılığıyla koşullu tinsel sınırları aşma konusunda Beşinci Karl'ın şöyle bir tümcesi vardır: «Birçok dil biliyorum, işte bundan dolayı insanım.» İnsan varlığının çok yönlülüğü, kendisinden birçok sorun çıkarılan, tarihsel olarak temellendirilmiş bir insan varlığında kökleşir. Bu insan varlığında *Birçoklar*, kendi kendini anlamak için kapsayıcı *Bir*'i isteyen iletişimde insan varlığına dönüşen bütün kapsayıcı nedenleri araştırır. Salt *Bir*, ancak *Birçoklar*'da, kendi kaynağından dolayı tüm insan olabilir. Bu nedenle insan, kesin olarak, ancak bir dilde yaşar. İlkin, kendi tarihsel kaynağından gelip gene o kaynak aracılığıyla *Bir*'e giden yola girer.

3. Dilin Eleştirisi

İlkçağdan beri dil eleştirisi bir felsefe temelidir: Gorgias, Prodikos, Platon, Aristoteles, Stoacıların yaptıklarını, Yeniçağda Adçılar, sonra Hobbes, Bacon, Locke, en sonra da Leibniz, Hamann, Herder, Jacobi yinelediler. Bu, görüş odaklarında bir kanı niteliği oluştu.

a) *Dil Kuşkuculuğu.* Olay, her dilin özel bir varlık ol-

duğu, her sözcüğün sallantılı eğreti bir anlam taşıdığı, her tümcenin sınırlı bir saptamayı getirdiği, hepsinin tümceyi kuşatan kurallaşmalar yarattığı sorunudur: Bu nedenle konuşmaya başlayınca yanılmaya başlarım. -Buna eklenen başka bir sorun da düşünmek istersem konuşmam gerekir, sonuç şudur: Düşünmek temelde yanılmaktır. Dil kuşkuculuğunun ardından başka biçimlerde ortaya çıkan, Kuşkuculuk gelir.

Köklü kuşkuculuk olaylarının dille ilişkisi aşağı yukarı şöyledir: Rousseau diyor ki: Bizim dillerimiz insanın yapıtıdır, insanlar da yalancıdır. İnsanlar isteyerek yalan söylemezler, onları isteseler de, istemeseler de yalana sürükleyen yetersiz varlıklarıdır. Talleyrand, buna ek olarak, istenci şu tümceyle anlatıyor: İnsanlara, düşünceleri gizlemek için, dil verilmiştir. Dil, insanın başkasını aldatarak ulaşmak istediği bir ereğe içgüdüsel ya da düşünülmüş beceriyle yardımcı olursa, gerçek olmayanın bir aracı durumuna gelir. İnsan konuşurken, kendi duyusuyla kurduğu ilişki bilinçli değildir. Konuşmak, düşünülenden başka bir nesneye, gerçek olmayana götürür. «Tin konuşuyor, öyle konuşuyor ki, tin değildir artık.» (Schiller) -Çok anlamlılık, temel nedenlerden biri olarak, her konuşma için geçerlidir; bu temel neden de gereklidir. Dil, upuygun bir anlatım için yetersizdir, çünkü sözcükler gerçek değil simgesel anlatımlardır; alışılmış dil, her zaman sararıp solmuş nesneler toplamıdır. Onun kaynağında, gerçeklikler adına benimsenen her zamanki simgeler «alışkanlık olmuş simgeler» (Nietzsche) değildir artık.

Bu dil yargıları ivedilikle verilmiştir. Onlar, sınırlandırılmış bir gerçekliği içeren nesneyi saltıklaştırdığından, yanıltıcıdır. Bu dil yargıları; dilin insanla devinim içinde bulunduğunu, zaman bakımından gerekli yetkinliğe ulaşmadığını, dilin insanla yetersizlik içinde olanaklı gerçekliğe varma yolunda yürüdüğünü içeren, temel sorunu tanımaz. Bu yüzden dil gerçektir ya da değildir sorunu hep boşlukta kalır. Çok kez, dilin ve insanın yapısını araştırmak için bilgiden yola çıkılarak, her zaman dille ilişki içinde yargı duyusundan eleştirel olarak, ayrı kalınır.

Dil, her zaman, nesnelliktir. Ancak, dil olan nesne bir bakıma da tinseldir, çünkü o bilinendir ve dilde gerçekleştirme, bağlama, basamak, sıçrama tahtası olmuştur. Biz, dile bağlanmışız, o nasıl olmuşsa, biz de her zaman onunla yönetiliriz, bilmeden onun egemenliği altında kalırız. Biz, yaşantımızın biçimine varıncaya değin, her zaman neysek, dille olmuşuz. Biz, kazanılmış dilin dışına da çıkarız, dil aracılığıyla bağdan kurtuluruz; dahası biz dili dille değişiriz, dilden kesinlikle yoksun kalamayız.

Bu dile bağlanma gerçek olmayanın da bir kaynağıdır; yalnız bundan dolayı dilde tinle onun nesnelliği arasında bir uyum olsa bile, hiçbir zaman kesin bir özdeşlik yoktur. Schiller'in söylediğine göre, upuygun olmayışla bilmeden yapılan olanaklı uygunluk, her zaman, karşı karşıyadır. İnsana, yetkin durumda bulunan bütünleşmiş bir varlık olarak, zaman varoluşu içinde yapılacak iş düşmez -güzel bir ışık oyunu dışında-. Bundan dolayı insanın ne olduğunu ve ne bildiğini nesnel ve dilsel duruma getirmek, onda bu dilselliğin ancak tekil olarak bulunduğunu ve ancak bir an için yeterli işgörebildiğini, bunun kaçınılmazlığını, bunların vazgeçilmez olduğunu, söylemek gerekir. Duygu ve algı dil olarak ortaya çıkmazsa olduğu gibi kalır ve gelişmez, ancak dil de yetkin, elde bulunan bir varlık diye anlaşılırsa verimsizlik ve yanılgıya götürür. Dil, hemen, genel bir belirlilik ve biçimselliğin doğmasına yolaçar, şiirde belli bir süreyi koruma yerine, güzel dilbiçimlenişinde saltık bir varlıkta dinginliğe götürür, eylemin ortamı olma yerine ereğe dönüşür, -dil herhangi bir durumda, herhangi bir anlamda yanılma olur

b) *Kategorilere ve dile bağlı olmamızın ayrımı.* Dil konusundaki bu incelemeler, düşünmemizin belli kategorilere bağlılığıyla ilgili benzetiye dayalı, görüşlere dönüştü. Ben, düşünerek, kategorileri aşamam, buna karşın -felsefeye özgü aşkınlaştırmalarda- düşünerek kategorilere egemen olmaya çalışırım. Ancak, burada bir anlam ayrımı vardır, bu anlam ayrımında kategorilerin, anlamın, bu anlam içinde dilin dışına çıkamam:

mantık bakımından kategorilerin dışına çıkamam: Her varlık bana onlarda görünür.-	*ruhbilim bakımından* dilin dışına çıkamam: Her anlam açıklığı, anlama keskinliği, bilinçlilik dile bağlıdır.-
Varlık kategoriler içinde *düşünürüm*.-	Dil dolayısıyla varlığı kategoriler içinde *düşünürüm*.-
Varlık ve kategori özdeşliği, bizim için, görünür olayda eksiksiz vardır.-	Düşünce ve dilde, konuşmak ve düşünmekte özdeşlik yoktur; yalnız işlevsel bağlılık vardır.-
Kategoriler düşünmede ortaya çıkarılır	Dil, düşünme dolayısıyla ortaya çıkarılır (başlangıçtan ortaya çıkarılışına değin düşünmek olanaklıysa).

c) *Belli bir bakışaçısına göre özel dilin yargısı.* Dil, hiçbir zaman yapabileceği her şeyi, birdenbire yeterince yapmaz. Dil, bir anlayışa göre önceden ortaya koyduğunu, başka bir anlayışa göre eksik bırakır. Sorun, dil işleminin araştırılıp sonuca bağlandığı, bakışaçısına dayanmaktadır. Sözgelimi:

aa) *Duyarlık ve kavramsal çok-anlamlılık.* İlkel halklarda, kendilerine göre önem taşıyan her somut nesne için bir sözcük vardır. Bu nedenle genel kavramlara değgin sözcük yok gibidir. Sözgelişi, tek tek ağaçlar için geçerli sözcükler, genel ağaç kavramı için geçersizdir. Dillerde, özel anlamlarda egemen olan çokluk nedeniyle, ses-görüntülerinin duyusal bolluğu içinde, bir varsıllık görülür. Ancak, nesnelerin toplu ilişkilerine dayanarak düşünülmüş olanın açıklığı, görüş ve düzen yoktur. Dillerde, büyük bir açıklık ancak genel kavramların egemenliği altında ortaya çıkar, bu açıklık da yetersiz ve bulanık kalır. Dilin duyarlılığı anlatıma nitelik kazandırır, kesin ses-görüntülerine güzellik ve açıklık sağlar. Genel kavramların dili, im diline yaklaşarak soyutlaşır. Bununla birlikte genel olan, belirli, kalıcı, sonlu, tanımlanabilir varlığa göre; soyutlanarak sınırlandırılmıştır.

Bunu bir örnekle açıklayabiliriz. Atlar, ortak anlama dayanan, genel kavramlarla anlatılır. Bunlar arasında erkek at, dişi at, genç at, beyaz at, iğdiş erkek at- ya da hepsi gene bu ayrımlılık içinde tek tek sözcüklerle: Aygır, kısrak, tay, kırat, iğdiş anlatılır. Her iki yanda da artık ve eksik açıktır. Bu örnekte ikinci dizi sözcüklerde daha çok anlam, dil öğrenmede daha çok emek gerektirir. Ancak bu dizi nitelik bakımından biraz eksik, at büyük terimi bulandırılmış da olsa, daha güzel bir anlatımdır (ilkel toplulukların pek çok sözcüğünde, duruma göre tür kavramının belirsiz kalışı gibi).

İstenen tasarımın kolay ve daha güvenilir anlatımı kısalık ve açıklıkla ilgilidir, anlatımın yeterli duyarlılığı -genel kavramlarla ilgili sözcüklerde- (sözcükler imlere yaklaşmaktadır) somut anlamların anlaşılması çabası her zaman daha büyük, anlatımdaki anlamın düşünme yetisinde gerçekleştirilmesi yorucu ve tedirgin edici olur.

Bir «orta çizgi» istemek, burada, yanlış olarak yalınlaştırıcı bir yol olur. Dilin açık duyarlılığı, duyarlık bakımından aşırı değildir; sözcüklerin duyarlılık niteliği im niteliği gibi olsa bile. Bu orta çizgi, konuşan insanlarda her zamanki koşullara, onların durumlarına ve amaçlarına göre değişir. Her zaman durumlar, insan türü ve çağ konusunda; göreli ve mutlu bir çözüm vardır. Ancak, genel geçerlik taşıyan ölçü kalır: Dilde baskı olmaz, daha kısa, daha açık bir anlatım biçimi aracılığıyla açık anlamların hızlı ve kolay kavranmasına olanak sağlama yolu vardır. Bu ölçüden, tek bir türe göre değil, tarihsel durumun koşullarına göre değişen bir tutumla yeterli sonuç alınır.

Dilin bütün duyarlılığı tarihsel bireyselliğiyle düğümlüdür, bireyselliğin kavramsal çok-anlamlılığı da, dilin elde bulunan im niteliği dolayısıyla, istence bağlıdır. Dilin bireysel duruma getirilmesi dıştan araştırılabilir ve araştırılmıştır. Dil; insan soyu, ülke, iklim ile bağlaşım içinde kavranır, onun ortaya çıkışı durumların değişmesiyle, siyasal çöküntülerle açıklanır. İnsan soyunun evrimi içinde tinsel tarihle yazılıp anlatılır. Özellikle dil; her zaman tarihsel ola-

rak, genel tasarımların salt gerçekleştirilmesinin sınırlandırılması izlenimi bırakabilen, bir varlık diye görülmüştür. İçten kavranan dil, gerçekte genel olanın içerik ve verimliliğini sağlayan bir tarihselliktir. Genel, gerçek bir dil, iyi dil ya da koşullu kaynak-dil temelsiz bir tasarımdır: O, tarihsel derinlikle bozulmuş, kuşatıcı varlığı yitirmiş, tarihsel dilde kavranılmaz, yalın bir nesne olarak görünen, sayısız karışıklığı anlatma gereğinde kalan (anlatamayan bile), sınırlı bir im dili olmuştur.

bb) *Kısalık ve varsıllık.* Kısalık, kendiliğinden, görelidir. Kısa bir kitap -önce böyle söylenmişti- sayfaların sayısı işe karıştırılmaz da anlamın süresine göre düşünülürse, daha uzun olabilir. Kısalıkla bir nesne yitirilir ve kazanılır. Biz, Matta İncili'nin Yunancasında 39.000, Almanca çevirisinde 33.000, İngilizce'de 29.000, Çince çevirisinde 17.000 hece bulunduğunu duyuyoruz (Jespersen, s. 316). Bu, dil için niteliksel bir olaydır, ancak bu dillerden birini ya da ötekini değerlendirmek için, açık ve yeterli değildir.

cc) *Bildirim kolaylığı ve bağımsız güzellik.* Benim, konuşmada, bildirici bir nesneye tümden yönelip yönelmediğim, böylece düşünülmüş olanın en açık, hızlı ve en kolay biçimde kavranmasını isteyip istemediğim ya da benim dilde kendiliğinden güzelliği sezip sezmediğim, onun yankısını ve ezgisini, pek az sözcüğün değerini, dilin donatımsal varlığını izleyip izlemediğim konusunda bir çelişki vardır. Bu yüzden, burada, gerçek anlamın bildirimi değil, özel bir sanat sözkonusudur. Burada güç anlaşılan bir karşı çıkış yok artık, bir kandırmaca vardır.

dd) *Dil ülküsü olanaksızdır.* Yukarda sözkonusu edilenle, başka görüş odakları bir araya getirilip bütün istekleri doğru gösterebilecek bir dil tasarımı aransaydı boşuna bir iş olurdu. Hiçbir dil ülküsü olamaz; her zaman belirli işlemlerle ilgili, göreli yargı olanakları vardır.

Jespersen'in şu güzel tümceleri (s. 433) okunsun: «Olgunluk odağına değin varan hiçbir dil yoktur; ülküsel bir dil her zaman özdeş konuyu özdeş nesneyle, benzerleri benzer anlatım araçlarıyla belirtmiş olur; her kuralsızlık ya da

ikircillik ortadan kaldırılırdı; ses ve anlam eksiksiz bir uzlaşıma varırdı; her olanaklı, çok ince anlam gölgelendirmesi özdeş kolaylıkla açıklığa kavuşturulabilirdi; şiir ve düzyazı için, güzellik ve doğruluk için, düşünmek ve sezmek için, eş-ölçüde şu özen gösterilirdi: İnsan tini, özgürlüğü ve inceliği birleştiren bir giysi bulmuştur, bu giysi ona çok uygun düştüğü gibi eksiksiz bir devinim özgürlüğü de sağlıyor.» -Bu tümceler okunursa yanılgıya düşülemez: Bu tümceler olanaksızın taslağını çiziyor: Bu tümcelerde özdeş ve boyuna kıpırdayan anlamların kalıcı varlığı olan, insanın bir bütün, yetkinleşebilir varlık olduğunu gösteren bir koşul vardır; bu bütünün yetkinleşebilir olması bu anlamları kavrayabilir ve bununla da son bulur.- Öte yandan dilin nitelik kazanabilen, herkesçe kullanılabilen bir aygıt olduğunu, bu dil aygıtının eylemde yeni bir gereksinme ve yeni bir işlerlik için durmadan değiştiğini gösteren bir koşul vardır.

Bundan dolayı dilin ülküsü yoktur; her zaman belirli doğrultularda göreli işlev yetenekleri vardır. Dillerde yitirme anlamına da gelen, bir ilerleme vardır. Bireysel işlev yetenekleriyle bağlantılı, bölümcül ilerleme vardır. Her aşamada ve özel anlayış çevresinde, halklarda ve ekinlerde, tek tek büyük adamlarda özel güzellik, kullanılabilirlik vardır.

Buna karşın, her zaman, kendini baskıyla benimsetmek ister görünen, bütün insanlar için geçerli bir dilin ortaya konması gereğindeymiş gibi, bir düşünde yeniden gündeme gelir. Birçok dilin öğrenilmesi dünya iletişiminde bir gerekliliktir -sürekli bir erek ve zaman tüketimidir. «Herhangi uzak bir gelecekte yeni bir dil olacak, ilkin bir ulaşım dili, sonra gerçek tinsel ilişkilerin dili olarak, herkes için böyle kesin bir havacılık dili vardır. Buna dayanarak dilbilim yüzyıl boyunca dilin yasalarını araştırmış ve her tekil dilde gerekliyi, değerliyi, başarıları değerlendirmiştir.» (Nietzsche 2,f50). Bir gezegenin, bütün olarak, içinde iletişimde bulunduğu gelecekte, dilin ne olacağı önceden kestirilemez. Ancak şurası açıktır ki, im diline yaklaşmış olan, ekonomi ve teknik bakımından her sınırlı iletişim amacına yeterli evrensel bir dil, isteyerek, yaratılamaz. Böyle bir dil, egemen

bir ulusun dilinden ya da genel olarak benimsenmiş tarihsel bir dilin kapsamından doğmuş olsa bile yetersizdir. Tinsel yaşam, her zaman, tarihsel dile, tarihsel özellik içinde kendiliğinden ortaya çıkana, sonsuz olana bağlı kalır. Yalnız, ortak bilinç evrensel bir dille yetinebilir. Bütün öteki kuşatıcı varlık tarihsel olayı gerekser.

d) *Dil becerisi.* Dilin, nesnelere yönelerek, istence dayanmayan yaratıcı üretiminde dilin becerisi denir, bilerek ilgiyi dil üzerinde toplamaya ve böyle bir tutumla dilin kendinde biçimlenmeye, dil-becerisi denir (Gerber). Amaçlılık, dil bilincinin ve dil biçimlenmelerine yönelik anlayış bırakılmaz yoludur. İstenen dizgeye ulaştıran, öte yandan dilin yanlış kullanımı dolayısıyla yanılgıya, dille, dillerle, sözcüklerle ve dilbilgisiyle uğraşmada yanlış beklemelere götüren de gene bu yoldur.

aa) *Dil üzerinde çalışma.* Dile yardımcı her tinsel ürün, sözcüklerde, sözcük seçiminde, sözcük düzenlemede, sesde, biçemde bir dil yaratmasıdır. Yapılan işlemde ortaya çıkan olay, içeriklerin kuşatıcı varlığı dolayısıyla mı, nesnenin istenmesi nedeniyle mi ya da dilin çekiciliği yüzünden mı olur, bu olay amaçsız ya da amaçlı mıdır diye bir soru vardır. İlk durumda dil, kapsayıcı bir bütüne yardımcıdır, ikinci durumda ise dil egemenliğini sürdüren bir varlıktır; söylenmiş bir özdeyiş gibi soyutlayıcı, saldırgandır. Yalnız halk topluluğunda amaçlı dil-becerisi olarak egemenliğini korur, yetiştirme eyleminde benimsenmiş bir öğe olarak kalır; şiirde, felsefede, bilimde dil-becerisi olumsuz değildir ve -en azından derin düşünceye dalındığı zamanlarda- yararı vardır. Böyle olmasa yeni düşünsel ürünler baskı yoluyla oluşmuş tümce kuruluşları, dilin değerliliklerinden gelen ve olaydan çıkan nesnelere doğru yayılma olurdu; artık bu yeni düşünsel ürünler aydınlatmaz, örter, çok becerili bir oyunculukla olağanüstü anlamların yanılgıya sürükleyen yüksek duygusallığını geliştirir. Olay yerine dile bağlanılır. Dilde düşünce yerine uysal bir ortamda konuşmaya yönelme başlar, konuşulan nesnede eklenici bir düşünce beklenir, kaba düşünceye aldatıcı bir parlaklık verilir, yüzeysellik ya-

lancı derinlik, sığlık ise içe doğru bir temel taban olur. Felsefe ve şiirle ilgili büyük yapıtların anlaşılmasında, ilgili gerçekten varılmak istenen yerden saparak dile yönelebilir. Böylece daha çok önemliliğin yerinde estetik bir durum içsel davranışın yerinde apaçık bir soyutlaşmanın katılığı, varoluşsal değişmenin yerinde yalın bir anlama çabası kolaylıkla gelişir. Olay, düşünce, içerik üzerinde durulan sorun niteliği taşır; dil hiçbir zaman çalışacak, ilgi duyulacak bir gereç değildir.

bb) *Kökenbilim.* Bilgelerin, düşüncelerini dilin gizli bilgeliğiyle temellendirmek ya da süslemek ve yeni bir anlatım gücüyle donatmak için, sözcüklerin «kaynak anlamına ilgi duymaları eski bir yöntemleridir. Platon'dan beri kökenbilimcilerin çoğu böyle yanlış yola sapmışlardır. Onların yapıtları doğru ise kökenbilimsel görüşler dil tarihiyle ilgilidir ve hiçbir zaman nesnel görüşler değildir. Dil tarihiyle ilgili bilgi, arasıra, içinde sözcük anlamının doğduğu kökensel simgelerde bulunan ve inandırıcı bir geçerlik taşıyabilen, karşılaştırmalara ya da özdeşliklere açıklık kazandırabilir. Ancak, dil tarihiyle ilgili olanlar dışında, hiçbir zaman sözcüğün kök-anlamına geri giderek nesnel bilgiyi geliştiremez.

Artık, dilin doğal gücü içinde düşünce ve görüşten elverişli ve ilgi çekici nitelikte sözedilmeyen; dilin boyuna düşünce ve görüşten yoksun bir konuşma olduğu zamanlarda, derin düşünme; dili az çok yavaşlatabiliyor, arındırarak işliyor, susturabiliyor. Ancak olmayan, daha ortaya çıkmayan dil istençle yapılamıyor. Dilde, amaçsız olarak derinlikten gelen, amaçlı bir nesne ortaya koymak için çalışılmış, ilkelliğin araştırılması, bir dil biçemciliği, mırıldayan bir dilbecerisi çok çekici bir anlamsızlık doğmuş. Buna karşın, ortada varlığını sürdüren bir dil gücünü korumaya; derin düşünmeye dayalı eleştiri dolayısıyla yalın, dar bir anlatımı geliştirmeye, daha sonra da anlamı sözcük anlamlarının kaynağı bakımından; sözcük kullanımı eleştirisinin içine yerleştirmeye yönelik, oldukça anlamlı bir erek kalıyor Çünkü özel bir olayda kök-anlamın bilinir duruma gelme-

siyle kullanılmış bir sözcüğe yeniden parlaklık ve anlatım gücü vermek için, dil ve dil tarihine duyulan duyusal yakınlıktan yola çıkılarak dil bilgisi aracılığıyla, gerçek iletişimin daha büyük bir aydınlığına ulaşılabilir.

cc) *Yabancı dilleri öğrenme.* Biz, dilimizle verilen sınırları bilinir duruma getirebiliriz. Özel dil, yalnızca dil, kökdil, biricik olgunlaşmış dil değildir. Biz, anlamımızı, şu belirtilen anlamda, yabancı dilleri öğrenmekle genişletiriz: Bildiğim yabancı dillerin çokluğu oranında daha çok insanım. Yabancı dilleri anlamak bambaşka bir ayrıcalık sağlar.

Bu ayrıcalık, hepsinden önce, özel dilin daha derin bir nitelikte bilinir olmasındadır. Her tarihsel dilin -hepsinden önce en yüksek ekin dilinin- sınırsız bir niteliği vardır. O, salt daralma ve sınırlandırma değil, tarihsel biçimlenmede saltık enginlik olanağıdır. Grekler hiçbir yabancı dil öğrenmediler.

Yabancı dil bilgisi, kendi değeri içinde bile, önemli sayılır. Ben, bir «dil biliyorum», bu dilde bildiğime dayanarak, hiçbir felsefe yazısını ya da herhangi bir düşünce içeriğini anlama olanağı kazanmış değilim. Belki yazıyı çeviririm, ancak anlama bakımından onda, kendi dilimin dünyasında şimdiye değin bana gösterilenden başka bir nesne bulamam. Dille ilgili yetersiz bilgide, yabancılarla sağlanan nesnel yakınlıktan dolayı, bir kıvılcım çıkarabilirim. Ancak felsefeye özgü kapsamlı dil bilgisinde kör ve anlamayan bir kimse olarak kalabilirim. Nietzsche'nin nitelediği klasik dilciler bu yanlış anlamanın, kimi zaman, bir örneğidir. Dilleri öğrenmek, sonuçları anlamak, içeriklere katılmak, bunlar büsbütün değişik işlemlerdir. «Böylece yabancı bir dilin tadını çıkaracak yerde, gerçek özün genişletilmesine yönelik, bu tutuma karşı, bir isteksizlik ortaya çıkabilir. Nietzsche der ki: «Birçok dil öğrenmek belleği, gerçekler ve düşünceler yerine, sözcüklerle doldurur... Bu nedenle, çok dil öğrenmek, bir yere değin, inançların, becerikliliklerin kazanılmasına engel olur, uyarır, eylemsel olarak iletişimde kesinlikle aldatıcı bir görünüş sağlar... sonunda, çok dil öğrenmek anadildeki daha ince dilduygusunun köküne indirilmiş bir baltadır...» (2.250).

4. Dilde Yokedilebilir Yanılgı Kaynakları :

Dilde bulunan yanılgı kaynaklarının bilinir duruma getirilmesi mantığın eski bir konusudur. Sözcükler yalnız kavramlar değildir. Onlar kavramlara anlam kazandırır. Nesneler dolayısıyla geçerlik kazanan kavramlar nesne değildir. Yanılgı kavramlarla nesnelerin sözcüklerle yer değiştirmesi sonucu ortaya çıkar.

a) *Boş sözcükler.* Uzmanlık bilgisinden yoksun kalınarak öğrenilen sözcükler boş sözcükler olur. Anlam içeriği yiten sözcükler de varlığını sürdürür. Biz, sözcükleri söylediğimiz zaman onların içeriği benimsenmiş demektir. Çünkü sözcüklerde yalnız anlamların olanağı bulunur. Her zaman ve her birey kendi özel dünyasında işlem yoluyla yeni nesneler edinme gereğindedir; yalın sözcüklerle önceden bir kazanç sağlamamıştır. İnsan, nesnel davranışın, sorunla birlikte bulunan çevrenin, deney ve eylemin varolduğu yerde sözcüklerle yanlış ve boşuna uğraşır.

b) *Çağrışım eşitlikleri.* Bir sözcükle değişik nesneler düşünülürse yanılgı doğar. Düşüncelerin akışında, bir sözcük; sezilmeden yeni anlamlar ortaya çıkarabilir. Öyleki olduğu gibi kalan sözcükte, eylemsel olarak, bambaşka bir anlama yolaçar. Sözcüğün çok-anlamlığı yanıltıcı anlam kaymalarının nedenidir. Dahası, düşünen kimse kendi açık kavrayışının erkine dayanarak olay karşısında aydınlığa varamaz. İnsan kendini sözcüklere verir, sonra sözcüklerde düşünülmüş kavramlarla, konularla yapılacak işlem yerine, onlarla yetinirse, sözcüklerin yalancı özdeşliği yüzünden sonsuz yanılmalara düşer. Tartışmalarda, en çok ve en sığ güçlükler bir sözcüğün çok-anlamlılığından doğar.

Bir sözcükle çok değişik konunun düşünülebilmesine çağrışım eşitliği (aquivokation) denir. Çağrışım eşitliklerinin aydınlanması, sözkonusu anlam aydınlanmasının önemli olduğu her yerde, bir ön-çalışmadır. Bu anlam ayrımları, bilinmeyen bir konuda, yanıltıcıdır.

Sorunsal durum, çokluk, çağrışım eşitliklerinin çözümünde sağlıklı bir istence göre, kolay değildir Çünkü kesin

tanımı yapılabilen sözcükler yerine, bir imle saptanabilen kavramlar ve sözcüklere bağlı olan, iyice açıklanabilen, ancak tanımlanamayan tinsel-düşünsel içerikler arasında bir ayrım vardır. Sözcüklerin yaşamında bir anlam varsıllığı, bir anlam ortamı, «tın», «can», «tasarım» gibi özüne girilemeyen kimi nesneler vardır. Sözcükler, yalnız sınırlı kavramlar için kullanılırsa, gösterilen çaba doğru belirlenmiş, değiştirilemeyen, açık bir anlama ulaşır. Sözcükler, kuşatıcı varlık içerikleriyle bağlantılı olursa, açık bir tanım yerine, sonsuz bir anlam bağlamının aydınlatıcı eylemi konusunda çaba göstermek gerekir. Ancak, ilke olarak, sözcük dili im diline dönüştürülebilir nitelikteyse, o zaman, çağrışım eşitliğinin çözümüyle kesin bir açıklığa varılır.

c) *Terimlerin gereksizliği ve yanıltıcı üstünlüğü.* Dilde sözcükleri belirli bir anlamda kullanmak için kesin saptamalar yapılır. Sanat kavramları böyle oluşturulur ve bilinen bir terim-bilgisi doğar. Terim-bilgisi olmadan bilim olmaz.

Ancak, başlangıçta açık bir terim-bilgisi yapılmaz, verimli bir işlemle birdenbire bir düzenleme ortaya konmaz; terim-bilgisi kazanılmış bilginin zamanla bağlantılı sonucudur; sürekli değişim içindeki bilgiyle, onun kavramlarda kazanılmasıyla ortaya çıkar. Bu terim-bilgisini her zaman önemli saymak biçimsel mantığın isteğidir. Bununla birlikte, burada, bilginin oldukça dar alanında yetkinliğe ulaşılabilir. Belirlenmiş bir kavram, belirlenmiş bir adla donatılabilir. Ancak gerçek bilmede, her zaman, belirsiz, gelişmeye elverişli kavramlar, oluş içinde kavramlar vardır. Düşünme ilkin belirlenmiş kavramlarla, sonra açık terimlerle iyice aydınlığa kavuşursa; bundan, bilme konusunda, her zaman önceden belirlenmiş kavramların bulunması gerektiği sonucu çıkmaz. İlkin bu kavramlar araştırılır, araştırma her zamanki duraklara ulaşır, bilmenin sonuna değil. Gününden önce ortaya konan belirlenmiş kavramlar kalıplaştırıcı olur, yüzeysel kalır. Çünkü onlar konudan doğmamış, ona yaklaştırılmıştır. Bilme, bu kavramlarla sonsuz, sallantılı anlamlar içinde kımıldayan bilmeden daha az topallaştırılmaz.

Kötü usçuluğun, bir belirsizlik kanıtıyla düşünceyi tümden yadsımasına karşın, araştırıcı belirsizlikleri verimli bilgi sürecine katılmak ve bununla doğru bir soruya varmak için, kavrar. Açıklık, bilgi konusunda olanaklı ve sağlıklı olduğu ölçüde, işe yarar bir terim niteliği taşır. Ancak her terim bilgisi bir yol aracıdır, bilginin yetkinleştirici ürünü değil. Terim bilgisinin kesinlikle egemen olduğu yerde, bilgi öğrenilebilirliklerin mekanizmasına dönüşmüş, araştırma boğulmuş, bilgi sürecinin yerini iskolastik almış demektir.

Sağın bilimin yolunda terim bilgisini açık-anlamlı bir duruma getirmek önemlidir. Burada yol nesneden kavrama ve ada gider. Uzmanlık bilgisi, her zaman, özel bilgi yöntemleriyle kazanılır, kavram tanımlarının içine yerleştirilir ve açık terim bilgisi dolayısıyla yanlış anlama önlenir. Uzmanlık bilgisi, kavram tanımı, terim bilgisi dizisi içerik kazandırıcıdır. Bu dizide sondan başlama yoktur.

Felsefe yapmada terim bilgisinden daha büyük bir sakınca doğar. Çünkü her felsefe düşüncesi yalnız bir devinim içinde doğrudur, devinimin doğru olarak kalabilmesi için de öğrenmede kökensel, yinelemede canlı olması gerekir. Bu, terim bilgisinin bir üstünlüğü ya da sözcüğe eğilimi ve sözcüğe yapışıp kalma yazgısıdır. *Fichte*, haklı olarak, düşüncelerini özdeş sözcüklerle yinelememek için, dizgesinin evrimlerini her zaman yeni bir terim bilgisi içinde denemek istemiştir. Terimbilgisi egemenliği felsefe yapmada; içinde felsefenin yitip gittiği, bir okul uğraşı ortaya koymuştur.

d) *Yanlış sözcükler.* Şu, olaylar diye nitelenenlerle uğraşmak hiç de önemsiz değildir. Ad, ister yanlışa götürsün, ister mutlu bir sonuca ulaştırsın, bir anlayış eğilimi taşır. Ad, nesnede bir örtü ya da zincir gibi durur. *Konfüçyüs*, her gerçekliğin temelini doğru adlarda, dağınık durumları düzenleme yolunu olaylara, varlıklara ve davranışlara verilen doğru adların yeniden ortaya konuşunda görüyordu. Çünkü doğru konuşma, gerçek varoluşun kaynağı ve anlatımıdır. *Goethe*, bu görüşle eşdüzeyde şunları yazar: «Bir kimse, sözcük ve deyimi kutsal belgeler olarak görür, bozuk para, kâ-

ğıt para gibi gelişigüzel kullanmazsa; onların tinsel davranış ve değişim içinde gerçek birer eş-değer olduğunun bilinmesini isterse, ona karşı kötü davranılmaz. Çünkü o, geleneksel deyimlerin nasıl olduğunu, kimsenin bu konuda kötü bir düşüncesi bulunmadığını, buna karşı onlar üzerinde kötü bir etki yapıldığını, düşüncelerin bulanıklaştırıldığını, kavramın bozulduğunu, bütün uzmanlık alanlarına yanlış bir yön verildiğini, gözönünde tutar.» (5,221)

e) *Dilde, dil dolayısıyla, bütüncül insan bağlantısı.* İnsan, dille bir dünya kazanır, öte yandan dil insanlarla varlık arasına özel bir dünya gibi yerleşir. İnsanın, önceden, yorucu bir çaba içinde dille kendiliğinden kavranılır duruma getirdiği nesne, sonradan onu anlamayan ardılların ağzında, söz ve yargı olarak kolay bir konuşma türüne dönüşür. Önceden, derinliğin sonradan yararlılığın anlatımı olur. Boşaltılmış ve yanlış bir dil birikimi insanları egemenliği altına alır: İnsanlar, böyle bir dil yüzünden, dilin ve kendilerinin ne olduğuna aldırmazlar; nesnel yetenek yerine dil yeteneği olarak konuşma yeteneğini, varlıkların biçimlenmesi yerine konuşma türlerinden oluşan bir yığın kazanırlar, bu onların düşünsel oluşumudur. Varoluşlarının işlenmemiş, aydınlatılmamış gerçeklik öbeği, biçimlenip düzenlenecek yerde, konuşma türleri içinde örtülü kalır. Bu, dil dolayısıyla yanılma, gerçekdışı bir oluş niteliğinde, kalıcı gerçekliği içinden çıkılmaz bir dağınıklığa sürükler. Çağımızda, *Nietzsche*'nin nitelediği gibi bir olay ortaya çıkmıştır:

«Burada, her yerde, dil hastalanmıştır... Bu sırada dil, düşüncenin varsıllığını kavramak için, durmaksızın, erişebileceği son basamaklara değin çıkma gereğinde kaldı. Onun gücü, yeni uygarlıkların kısa süresi içinde, bu aşırı genişleme yüzünden tüketildi. Öyle ki, şimdi dilin bu genişlemeyi yönlendirecek yeterliği kalmadı, dil ancak yaşam gereksinmeleri konusunda acı çekenleri birbirleriyle birleştirecek bir nesne olup kaldı. İnsan, kendi sıkıntılı durumu içinde, dil dolayısıyla kendini öğrenmeye veremiyor, bu yüzden gerçek aydınlığa çıkamıyor: Bu sezilmiş karanlık durumda dil dev kollarıyla insanları yakalayan bir güç olmuştur... in-

sanlar, hemen birbirleriyle anlaşmak, bir yapıtta birleşmek için çalışıyorlar; genel kavramların, salt sözcük çınlamalarının çılgınlığı onları sımsıkı yakaladı, bu yeteneksizliğin sonucu olarak, onlardaki ortak anlayış yaratmaları yine kendi kendini anlamama belirtisini taşımaktadır. Bu yüzden, bu yaratmalar gerçek gereksinmelere uymuyor, ancak baskı yapan sözcüklerin ve kavramların oyukluğuna denk geliyor: Böylece insan bütün acılarına bir de anlaşmanın acılarını katıyor; bu, sözcüklerde ve davranışlarda duygu birliğinden yoksun bir uzlaşmanın acısı demektir... işte dillerin çöküşünde, sözcüklerin kulluğunda şimdiki durum böyledir; bu baskı altında kimse kendini gösteremiyor, açık konuşamıyor artık. ...başarısını bununla kanıtlayamayacağına inanan bir düşünce oluşumuyla savaş içindedir, çünkü açık duyguların ve gereksinmelerin karşısına oluşturucu diye çıkıyor, bu düşünsel oluşum bireyi açık kavramların ağı içine alıp çevresini örüyor, ona doğru düşünmeyi öğretiyor...» (Nietzsche 1,155).

f) *Dilde köksüz inanç*. Baştan beri, insan dilini kendi yapısı içinde bile, yanlış anlamıştır.

İnsan, nesnelerin adlarında onların tözünü elde edeceğini, adın bilinmesiyle de nesneler üzerinde büyüsel bir egemenlik sağlayacağını, -dahası Tanrı adlarının bilgisini edinince tanrıları da kendi gücü içine alacağını sanıyordu. Ad, kökensel gerçekliğin kendisidir. Konuşma ile bilinir duruma gelen tinin gücü, dille nesnede ve değişen insanda gelişme olanağı bulanı, yanlışlıkla dilin üstüne yükseltti.

Gerçekte bilginin ve bilmenin bir evrimi olan, dilin bilime ilk adımı niteliğini taşıyan, iki dil gelişimi sırasında, -bugüne değin açıklanmamış- başka bir boş inan etkiliydi, o da dille evren bilgisinin elde edileceği kanısıydı. Her konuda konuşabilmek bütün varlıklara egemen olmaktı. Bir sözcük bulmak bilgi edinmek demekti

İnsan, kendi çabasıyla, inancının ve boş inanının yarattığı yanlışlıktan, dile dayanarak sıyrılırsa gerçek dilin ne olduğunu, neyin onu etkilemeyeceğini anlar, işte bunlar büyük kurtuluşlarla ilgilidir.

5. Dil ve Felsefe

Dilin, köklü olarak, felsefeye bağlılığı yüzünden, her özgün felsefe başka bir dile çevrilemez. Felsefe yalnız, dilde, ilk nesnel görünüşünün kaynağından edinilir. Felsefede, özgün bir öğrenme konusunda; bakış ve yolu geliştirmiyorsa, her aracı nesne sıkıntı vericidir.

a) *Felsefenin tarihsel dile bağlılığı.* Her felsefe düşüncesi, her dilde anlatılamaz. Bir düşüncenin başka bir dile çevrilişi başarılı olursa, o düşünce başka bir dille bulunmamış demektir. Her dilde, eş olgunlukta ve eş türde felsefe yapılamayacağı çoktan beri anlaşılmıştır. Felsefenin, kendi dilinde, özlü, dışsal olmayan bir ayrıcalığı vardır.

aa) *Felsefenin tarihsel dilleri.* Grek, Hind ve Çin gibi üç ülkenin dilinde felsefe özgün olarak gelişti. Dünyanın bu üç bölgesinde, bütün varlığın ve içeriklerinin dille açıklığa kavuşturulmasını amaçlayan ussal düşünceye yönelik ilerleme eş zamanda başladı. Bu ilerleme, bağımsız olarak, yalnız burada başlamıştır. Burada, görüşten doğup dilde özgünlükle gelişen, kavram bir daha ortaya konamaz.

Başka dillerde gelişen her felsefe, bu üç köklü felsefe dilinden yapılan çeviri temeline dayanır. Gene eş-anlamda, şu da söylenebilir: Sonradan ortaya çıkan her felsefe, bağımsız bir görüşün özlülüğünden değil; her zaman elde bulunan kavramlarla yapılan işlem içinde gelişmiştir. Düşünme, kökensel olarak, daha önceden olduğu gibi alınmış, nesnel nitelikte katılaştırılmış, yanlış anlaşılmış kavramların yeniden işlenip gevşetilmesinden ve devinimden doğar. Sonraki felsefenin önünde, kolaylık sağlayan bir işlem, ortada duran özgün kaynağın üzerindeki örtü gibi, eskiden kalma büyük bir birikim vardır. Doğal görüşten kavramlara varmak için, ne bu kökensel varlığın diriliğine erişilir, ne de onun arınmışlığı içinde gerçek bir işlem yinelenir. Şimdi, yeni bir işlem vardır, o da geçmişten gelen kavramı kendi kaynağında izlemek, onu işlenmemiş ilk durumuyla ele geçirmek, sonra kökensel özel algısından sıyırarak, elde bulunan kavram dilinin gereci içinde bugün söylenen durumda,

ortaya koymaktır. Daha önceleri, kaynak-dillerde bile kendiliğinden değişme oluyordu. Onlarda bir katılaşma vardı. Belki, ilkin, çeviriden yeni bir yaşam doğdu. Felsefenin aktarıldığı dil, daha önce kendinde bulunmayan bir varsıllık kazandı. Belki de, olanaklar niteliğinde saklı kalan anlamlar derinden yüze çıkarıldı. Çeviriyle, yalnız çevirilmez olan yitmedi; görünüş alanında, onun yanında ikinci bir kökensellik olan, içinde kaynak-dilde düşünülmeyenin ortaya çıkabileceği bir değişme gerçekleşti.

Batıda, felsefe dili ortamında, Grekçe'den Latince'ye, sonra her ikisinden Almanca'ya sürekli çeviri çalışmaları yapıldı.

Alman dili, bizim için dosdoğru bir felsefe dili olmuştur. Alman dilinde çeviri, kendi köklerinden gelen özgün bir felsefe yaşamı uyandırmıştır. Beğendiğimiz büyük Almanca yapıtlar, bütün derinliğini taşıdığı yerde, bir felsefe dilinde yazılmış gibidir. Bize öyle görünüyor ki hiçbir dil yokmuş gibi, bütün öteki dillerden felsefe yankısını geliştirebilecek güçte bulunan, Alman dili en yabancı konunun benimsenmesinde bile açık seçik olabilecek bir yapıdadır. Dil, her zaman, kendi düzensizliği içinde barbardır, buna karşın yüksek biçimler almaya elverişlidir. Barbar olan, dile yaşam gücü, biçimlenme yeteneği kazandırır, onun her zamanki gelişme olanağına en yüksek tinsel varlık alanına ulaşma yolunu açar. Öte yandan, her şey dilden beklenir. Dilin eylem alanı en geniş olandır; tinsel bakımdan en ince ayrıntılara varan yetkinleşmenin yanında kabalık, canlı kökenselliğin yanında özel argo, gizli kökenselliğin yanında yüzeysel duruma getirilmiş yalınlık. Almanca konuşmada bütün dünya felsefesiyle karşı karşıya gelinebilirmiş gibi bir durum vardır Bu dilde en uzaktaki bile birleşir, en azından anlatılır gibidir. Tin üzerinde, önceden, baskı altına alıcı bir egemenlik, bütün diller arasında, en az Almanca'da vardır. Her birey onda kendi dilini bulabilir. Bu dil kişiyi özgür bırakır, dahası dilsel gerçekliğe götürür. Ancak herkesten, çevredeki büyük düşünürlerin biçimleşen konuşmasıyla, kendi biçimini bulmasını ister. Alman dili, bu yüzden, şaşı-

lacak nitelikte çok eksik ve çok bol yargılardan kurtulamamıştır (1).

Bu dil bilgisi olmadan, Çin ve Hint felsefesiyle uğraşmak kuşkulu görünür. Ancak uzmanlar, başkalarının da yararlanması için, neye dayanarak çalışıyor ve çeviri yapıyorlar? Felsefe yapan ve tarihe dayanarak evrensel-tarihsel düşünmesi gereken kimse karşılaştırma yöntemiyle çalışmalıdır. Onun yabancı felsefeleri etkilerine göre, yalnız orada bulunan özel durumdan, yalnız oradaki felsefe öğelerinden doğan sorulardan dolayı, öğrenmesi gerekir. Uzmanlar, varsaydıkları dille bildirilmeyen felsefeleri, bunlarla ilgili sorunların yanıtlarını düzenlemeli. Onlar, ancak felsefe yaparak, felsefeyle ilgili önemli sorunları öğrenebilirler; yalnız yaptıkları çevirilerde özlü olana ilgi duyabilirler. Ancak bu yolla, çevirilerinde evrensel bir Avrupa felsefesiyle bağlantı kurarak sığlaştırmalardan kurtulabilirler. Bu yabancı felsefeyi yaratıcı çevirilerle öğrenme, oldukça elverişli bir durumda, eski bir Hind ya da Çin uzmanıyla bir Alman filozofunun özdeş düzeyde olduğunu gösterebilir.

bb) *Dil tarihiyle ilgili araştırma ve sınırı.* Felsefe tarihini, bir dil tarihi aracılığıyla temellendirmeye kalkmak, olağanüstü görüşler getireceği umulan bir görevmiş. Bugüne değin, Greklerde olduğu gibi, böyle özenle yapılmış bir araştırma yoktur. Felsefe kavramları konusunda, yalnız Sanskritçe'de sözcük tarihiyle ilgili ufak tefek açıklamalar vardır

İlkçağ, Grek düşüncesi bizim için örnektir. Kuşakların gidişi boyunca şiirde, bilimde ve felsefede araştırılan sözcüklerin anlamları bağlamında, eşsiz biçimde, yalnız dilin

---

(1) «*Wert und Ehre deutscher Sprache*» (Alman Dilinin Değeri ve Önemi, Yayımlayan *Hugo von Hofmannsthal*, (Bremen-Presse, O.J. Minchen 1927), -Krş. *Jenisch, Philosophisch- kritische Vergleichung und Würdigung von vierzehn aelteren und neueren Sprachen Europens, Berlin 1976*. On dört eski ve yeni Avrupa dilinin felsefe bakımından eleştirel karşılaştırması ve Değeri.

güzelliğini değil; anlam derinliğinin ilerleyişini, -değişmeyi- değişmeden kalmayı aydınlatmıştı. Grek düşüncesine en yüce felsefe usunun üretim yeri diye bakılır. Ancak buraya değin gelen verimler yalnız başlangıçlardır.

Dil-sözcük tarihi araştırması, daha önce, doğru ve kapsamlı biçimde felsefe tarihi olarak temel oturtulsaydı çok gerekli bir bilgi kazanılırdı. Ancak şu da daha açık görünürdü: Burada, felsefenin dile bağlılığının tarihsel bilgisi özvarlıktır, bunun dışında felsefe bakımından nesnel görüş gelişimi önemsizdir. Dilselliğin açıkça bilinirliliği özgür davranmayı sağlar, hiçbir olgusal felsefe içeriği getirmez. Çok kez, dil bilgisi dolayısıyla gerçek felsefe işlemlerinde yanıltıcı bir katkıya yolaçar. Özellikle bu dil bilgisinin büyüleyici bir niteliği vardır. Felsefe araştırması, her zaman bilgenin söylemek istediğini, tarihsel konu koşullarının elde bulundurulmasıyla bağlantı içinde ilerletebilir, anca bir anlayış getirmez. Platon, felsefesinin anlam derinliği bakımından, tarihsel olarak anlaşılmaz.

b) *Bir felsefe aracı olarak dil üstüne düşünme.* Önce dilbigisini gözönüne getirelim: Burada ilkin biçimsel mantığın bir kaynağı vardır; ikincisi de sözlüktür: Sözcükler içeriklerin taşıyıcısıdır; üçüncüsü ise bilinen simgelerle ilgili konudur: Felsefe tasarımlar ve benzerliklerden yararlanır; dördüncüsü dilsel bildirimin genel biçimidir: Felsefenin biçem biçimleri bunlardır

aa) *Dilbilgisi ve mantık.* Açık, belirgin çekimlerin ve biçim sözcüklerinin varsıllığı anlatımın mantıksal kesinliğini gerektirir: Sözcük konumu da, kesin yasa dolayısıyla, mantıksal anlamlılığın anlatımı olabilir. Bize, bilim ve felsefe konusunda çekimli dillerin yararı nasıl açıkça görünüyorsa, Çin dilinin de sözcük konumu anlamında, başka kesinlikler dolayısıyla bizi ilgilendirmeyen olanakları vardır. Dillerin özgünlüğü konusundaki görüş, düşüncenin koşulları, sınırları, kolaylıkları ve güçlüklerini, bu dillerde düşünen için açıklığa kavuşturabilir.

Biçimsel mantığın bir kaynağı dilbilgisi ve sözcük biçimleri konusundaki görüştü İm dillerinin bulunuşunda; belirli

bilgi erekleri bakımından, içeriklerle ilgili imlerin anlamı yanında (işler ya da işlemler için) imlerin yeri; kendi anlamının anlatımı olarak, önemli bir etki yapmıştır (bunun en açık ve en görkemli örneği ondalık sayı dizgesinde Arap sayıları ve onların değerlerine göre, sayıların yazılışıdır).

bb) *Sözcükler ve içerikler* Kökler bakımından varsıllık içeriklerin türlülüğünü dilegetirir. Duyusal ses biçiminde, tükenmez derinlikleri gizleyebilir gibi görünen; sözcüklerin sapmayan gücü kullanım içinde tarihsel olarak gelişir. Bu kullanım ise her zaman yeni değişmelerle kökensel bir simge varlığına gerçek anlam kazandırır. Büyük düşünürler ve ozanlar uzun süre kullanılmış sözcüklerden ilk duyana yabancı ve yanlış anlamlı gelen; oysa anlama bakımından benimsenmiş, yeni bir anlam yaratırlar. Bu sözcük, sonraları, bizim için açıklık kazanır (Platon'un «ide»si, Kierkegaard'ın «existenz»i).

Bilgelerin sözcük anlamlarını izlemeleri, düşünce tarihinde anlatım türlerini, anlam değişmelerini incelemeleri, unutulmuş değerleri bellek ve yeniden düzenlemeyle dilden ortaya çıkarmak istemeleri, gelişigüzel bir olay değildir. Bilgeler olay yerine sözcüğe yönelirlerse, tuttukları yol onları sık sık sözcük ayrıntısına, oyuna getirir yanıltabilir. Bu durumda bile, onlar özel bir iş başarmış, dilde bilinmeden kalan ya da unutulup şimdi açıkça kazanılan gerçek bir düşünceyi pekiştirmiş (Kant, yalın bir tasarım anlamında sulandırılmış «ide»ye eski anlamını, değiştirerek, geri verirse).

Kategoriler dünyası gibi (yöntemsel düşünmede böyle bilinmeden önce) özel dil biçimlenmelerinde düşünme eylemleri ve anlam değişmeleri; canlı gelişmeler olarak, anlık mantığına özgü bir doğrulukla; dilde hiçbir zaman anlatılamaz. Biçimsel mantık yasalarına aykırı düşen, eksiklik anlamı içeren ve bulanık kalan nesne; ayıklama sırasında, mantıksal doğruluk bakımından yiten içeriklerini yeniden dilegetirebilir. Bu yüzden, Hegel, dilde anlamsız diye yakınılan nesneyi, dilin «anlamlı oyunları»nın bir bölümü diye anlayabildi, düşüncelerini süslemede onlardan yararlana-

bildi, dahası onları dilin bilinmeyen felsefe derinliği olarak değerlendirebildi.

Niteliksel felsefe anlatımlarının sözcük tarihi, ortaya iki olanak koyar. Sözcüklerin batmış derinliklerin taşıyıcılarıdır; bir yandan da bilinmeyen bir baskının zincirleridir. Bu nedenle, sözcük tarihi, derinlikleri açıklayabilir, sözcük anlamının kaynağıyla ilgili kavramlara dayanarak, onları zincirlerinden kurtarabilir.

Felsefe bakımından, dilsel görüşün yaratıcı olması gerekmez. Buna karşın, yazılı kaynakların incelenmesinden bir tarih anlayışı doğmuşsa o da ilkçağdan beri felsefeden ayrılarak; sorunsal, felsefeye özgü bir düşüncenin yerine dilbilimi koymak için ortaya atılan görüş yüzündendir.

Hepsinden önce, felsefe için daha çok önem taşıyan şudur: Sözcükler istenen biçime sokulabilir. Sözcükler, yalnız geçmişten gelen bir derinlik taşımaz; canlı bir devingenlik için olanaklar ortaya koyar; bu devingenlik de olanaklara bu dil çevresinde karşılık bulabilen bir anlam sağlayabilir. Öte yandan, sözcüklerde böyle kesin, kendiliğinden doğru bir anlam yoktur. Sözcükler kullanımları dolayısıyla anlam kazandı. Pek az eski sözcükle, tümce bağlamı ve eylemine dayanarak, yeniyi kökensel nitelikte dilegetirebilen yüksek bir düşünme özgürlüğü vardır.

Sözcükler de biraz da yanıltıcıdır. Bu yanıltıcı nitelikleri yüzünden hiçbir nesnenin düşünülemediği, bu boş sözcüklerle önemli bir iş de görülmez, bir düşünce ortaya atılamaz. Bu nedenle felsefenin isteği; değişmezlik kazanan, dahası yanlış bir konuyu baskıyla benimsetmeye yarayan, bu tür sözcüklerden kurtulmadır. Düşünür, elverişli dilin bulunmasıyla sevinci tadar, sonra bu dilin katılaştırıldığını, anlamdan boşaltıldığını görmenin acısını çeker. O, bu yazısal bildirimin sınırlarını, şu boş, oyalayıcı sözleri söylemekten vazgeçilmediğini anlar Bu nedenle, bu oyalayıcı sığ sözcüklerden oluşan felsefe yazıları elden ele dolaşan para gibidir, kendi kapsamı içinde yozlaşmıştır. En sessiz, değerini yitirmemiş yazılar, en çetin tinlere bile egemen

olur, çünkü onlar herkesin kendiliğinden düşünmesini, kendi kendisi olmasını en çok isteyen varlıklardır.

cc) *Söylev öğeleri.* Söylev öğeleri (Redefiguren) belli bir kuruluş niteliği kazanıp, kendi kendisiyle özdeş olduğundan, tümceler ve tümce düzenleri adını alır. Onlar, kendi kendini benimseten, inandırıcı tümcelerdir. Onlar bildirimi kısaltmada, hızla anımsatmada, düşüncenin duraklarını sağlamada vazgeçilmez nesnelerdir. Onların, oyalayıcı sözcüklerde görülen, sakıncaları da vardır.

Öte yandan, konuşmanın çok değişik içeriklere yükletilen özel biçimleri vardır, sözgelişi:

Ben, güç anlatılanı; kendisiyle ilgili olmayan; ancak hepsinde, her birinde yalnız bir yöne değineni bilmeye yarayan bir anlam bulunan; sözcüklerin çokluğuyla, bir çevre içine alırım. -Oysa bu, düşünmenin önemini vurgulamak için, az çok birbirine uygun sözcüklerden oluşan yığılma sonucu, bir yanılmadır. Burada sözkonusu olan; tek tek her sözcükle açık ve kesın düşünmek, sonra bunu başka sözcüklerle sürdürmek; okuyucuyu sözcük dizilerinin gürültüsüyle, içinde kendisine yarayacak bir düşüncenin bulunmadığı bulanık bir kanıya götürme yerine, her sözcüğü bir düşüncede odaklaştırmaktır. Çünkü okuyucu, çok kez, her sözcükten kendi beğencine göre bir düşünce çıkarma gereğinde kalır.

Karşı-savlar güçlü görünüyor. Karşı-savlar, karşı-olumla karşıtlık arasında, daha keskin bir ayrım yaratıyor. İnsan, bir tümceyle *Bir*'in ve başkasını dışlamanın kavranması yoluyla güçlü, kapsayıcı bir bakış edinmiştir. -Ancak karşı-savlar ucuzdur, her zaman taslak niteliğindedir. Onlar, gerçek bir düşünce yapısı ortaya koymak için geliştirilmiş bir düşünce akışı bağlamında, anlamlı olarak benimsenmesi gereken tek tek keski izleri değerindedir. Bu izler, tek tek vuruşlar olup her zaman bitmiş göründüğünden düşünmeyi topallaştırır.

Bir söylev öğesi de *im*dir. İm, her konuşmada kapsayıcı, tek türde bir niteliktir. Çünkü bilinen imsel varlık bir bütünlük içinde etkisini gösteren, düşünce ırasının ön-temelinde bulunur.

dd) *Bilerek ortaya konan imsel varlık* (felsefede imgeler). Çok kez salt bir imge olduğu, düşünceye karşı çıkış niteliği taşıdığı için, imgelerde ilgili bir yergi dilegetirilmiştir. Çünkü felsefe yapıtları imgelerle doludur, bu durum bir yanılmaya yolaçtığından, eksiklik niteliğindedir. Bu karşı çıkış, her dilsel anlatımın, kaynak bakımından imgesel, her özgün anlatım diye nitelenin de özü bilinçte yitmiş bir imge olduğunu unutuyor. Çünkü düşüncelerde istenmeden ve üretilmeden bulunan, kendiliğinden yerine oturan, uygun, apaçık ve yapıcı sözcükler, kaynağı, ırası unutulmuş, gerçek imlerdir. Ya da bu karşı çıkış, özel düşünce imgelerinin öteki imgeler olmadığı konusunda açık bir varsayımla; yanlışlıkla gerçek varlığın niteliği diye ortaya atılan imgeselliği de, dahası uzamda nesnelerin birbirine çarpmasından doğan Mekanikçilikle ilgili imgeselliği de yadsır. Bu yüzden, imgesel varlık, bu durumda, hiçbir biçimde bir karşı çıkış değildir, yapılacak iş şudur: İlkin, imgesel varlığın evrenselliğini bilmek, ikincisi her özel imi kendi değerine, kendi uygunluk ve tutarsızlığına, verimliliğinin türüne göre incelemektir. Yerine oturmuş imler gerçek düşüncenin dili, yaratıcı düşünce olabilir. Ancak imler gereksiz süs, araya sıkıştırılmış yapay nesne, yanıltıcı simgeleştirmedir.

Kategorilerin soyutlanması, her yerde, imgesel olanın kalıntısını da içerir. Yüksek felsefe devingen, gelişmeye elverişli imgeler içinde bir konuşmadır. Felsefe her zaman, en kesin bilim gibi, imgelidir.

İmgeler nasıl işlenir? İmgeler, birbiri içinde oluşan her nesnenin evrensel ve karşılıklı yansımaları üzerinde durularak; içeriklerinin kavranması yoluyla, birbiriyle yakınlığı bulunan nesnelerin apaçıklığıyla, kişisel varlığın açıklanmışlığıyla ya da iletişimin yaygınlığı ve yansımanın yanlışlığıyla, aydınlığa çıkarılabilir.

İmgeler, az çok, tek-anlamlıdır; içeriklerimiz onlarla yalnız anlamlar bağlamında, etkili bir anlatım kazanır.

İmgesellik kapsamının bilinir duruma gelmesi, tüm bilme ve düşüncemizin gündeme getirilmesiyle olur. Dıştan bakan bir kimse de hangi imgelerin bilgelerce yeğlendiğini

hangi bilinçlilik düzeylerinde ve ne ölçüye değin bu imgelerin varolduğunu, hangi varlık ortamlarından alındığını, nasıl hepsinin herkes için imge niteliğini kazanabildiğini gözlemleyebilir. Bu imgelerin dingin doğa verilerinden, uzamsal düzenlemelerden, devinimden, Mekanikçilik ve canlı varlıktan, işlemden, spor ve yarışmadan, amaç-araç-ilişkiler konusundaki çalışmalardan, bir gereçle işgören el-sanatları çevresinden ve daha başka yerlerden alındığı görülüyor. Felsefe yazıları konusunda, o yazılarda ağır basan bir imge niteliğiyle, istenmeyen bir kanı yayılmaktadır (1).

ee) *Felsefe yazılarının biçem biçimleri.* Bütün özgün düşünürlerde, onların yapıt anlamıyla ilgili bildirimine özgü biçem biçimi, çözümsüz bir sorundur. Bunları sayalım:

Düşüncenin başlangıcında özdeyişler, örnek sözler-özellikle öyküler, masallar yanında- büyük söylencelerin arkatabanında bulunmaktadır. Bundan çıkan sonuç şudur:

Peygamberce, görkemli bir kuruluş içinde, dünya şiiri, her nesneyi gören-kapsayan bir varlık bilgisinin tasarıları;

Araştırmalar, tanımlamalar, bildiriler, gözlemler, ikili-konuşmalar (diayaloglar);

Biricik bir bütünün; bir kitapta, varlığı, varlık dizgesinin örneğini kapsayan yapıtları; ister varlığın, dünyanın, olayın düzenleyici tasarısı olsun; ister karşı çıkılmaz bir bütünde birleştirilmesi gereken ve hep geleneksel olarak kazanılanın ussal düzeni içinde, bilginin bir toplamı olsun.

Dahası, eskiden kökensel bir düşünce olan, aktarılabilir bilgiyi içerdiği anlama göre işleyen okuma kitapları;

Sonra yine genişleme ve özgürlük içinde mektuplar ve özdeyişler.

Sonra bir düşünür gelir, bu biçimlerin birçoğunu, amaca göre bir kez bunu, bir kez şunu yeğleyerek, birleştirebilir.

ff) *Özel tin durumlarının anlatımı olarak dil türleri.* Hegel, aydınlatıcı olarak dil yöntemlerini «dağınıklığın di-

(1) Ein Ansatz bei Eucken, Über Bilden und Gleichnisse in der Philosopie, *(Felsefede tasarımlar ve Benzeşimler Üstüne)*, Leipzig 1880...

li», «ekin dili», «tapım» dili, «öğüt ve görev» dili diye niteledi. Burada sözcükler ve tümce düzenleri tinsel, dahası toplumbilimsel olarak belirlenebilen, bir dünyanın örneksel genel biçimleri içindedir. Onlar, kendi kendilerinin bilincindedir, bu diller kendi içlerinde devinmeyi ve birbirinden bağımsız kalmayı anlarlar.

c) *Felsefede dile dayalı tutum.* Düşüncemizin bağının ve bununla birlikte dil felsefemizin konu durumuna getirilmesinden çıkan sonuç şudur: Felsefe yapmanın arınık yolunda gitmek için, iletişim sağlayıcı bir tutumda olduğu gibi, dilimizin öz-bilinci vazgeçilmezdir. Dil, düpedüz, çalışmamıza konu sağlayacak durumdadır.

aa) Dille kurulan bilinçli bağlantı *üretici olabilir.* Dille ilgili bilgi, biçim ve açıklığı arttırır. Incelemenin ölçüsü vardır. Dil eleştirisi düşünce arınıklığını geliştirir.

Dille baglantı, tinsel varlığımızın temeline görüş kazandırır. Felsefeye özgü varlık bilinci için vazgeçilmez bir durum vardır; o da her yerde varolan dilin evrensel işlevi, içerdiği bilmece ve kendisiyle ilgili bilgidir. Bu yüzden, dile yönelik temel sorunlar ortaya çıkarılmalı, nesnel dil araştırmasının olanakları gözönüne konmalı, dilin varlığında varlığımızın sınırları sezilebilir duruma getirilmelidir.

bb) Dille kurulan bilinçli bağlantı hızlı bir *yanılmaya* yolaçabilir. Dille bağlantıda, nesnelerle bağlantı yerine geçme eğilimi vardır. Sözcükler ve tümce türleriyle uğraşmak, bu elkitabında bilinen, nesnel varlığa yönelik bir özendirme yolu açabilir. Dilde sezilir nitelikte bir derinlik, nesnel bir temele dayanmazsa, ilgi çekebilir. Ancak, dille uğraşmanın sakıncası da büyüktür.

Dille uğraşma, dil işlemlerinde bir yapaylıga olanak sağlar. Bu uğraş insanı, nesne algısından doğan gerçekliği bildirme yerine tümcelerle, sözcüklerle ilgili eylemlere saptırır. Kuralları öğrenme yanıltıcı bilgi sağlar. Dilsel fısıltı doğru gizemin yerine geçer. Dil, konuşulduğunda hiçbir gerçeği anlatmıyorsa aldatıcıdır. Konuşmada dil, ilginin konusu olarak kalırsa, içeriğin dilselliği yüzünden yıkılır gider.

Dilin eksiksiz kavranışı nesneler ve deneyler dünyası-

nın da eksiksiz kavranışı anlamına gelirdi. Dilin dünyası bütün nesneleri de içerirse, ben; dil her zaman sözkonusu olsa bile, nesnelere dille uğraşarak değil, nesnelerle uğraşarak ulaşırım. Dille, dolaysız bir uğraşa dayanarak, nesnelerin üstünden aşmak isteyen dolaşık yolu geçecek deney sonuçsuz imiş. Sonra dilsel araştırıcı tutum, soruna yarama bakımından dil eleştirisiyle bir ışık verme yerine, çok kez dilselliğin çıkmazına götürür. Bütün yorumlarda benzeşik bir sakınca vardır: Varlığın ne olduğunu aydınlatacak olan varlıkla bağlantılı nesne yerine, dile yönelik düşünceden; -uzmanlık ve varoluşsal kaynaklarla ilgili bilgilerden çıkarılması gerekenin yerine dil çabasından; -deneylerden öğrenilecek olanın yerine yazılı belgelerden edinilmesi...

Dille uğraşmada, her zaman, dilin düşüncemizin ve bilgimizin tükenmez bir ortamı olduğu, bu nedenle gelişigüzel bir alan olmadığı, bizim için açık bir varlık ilişkisinin biçimi niteliğini taşıdığı olayı yeniden gündeme gelir. Gerçekte dil çabalarının yanılgı yolları; kökensel doğru görüşlerden, sapmalardır.

cc) Dil konusundaki doğal tutum, *bilme ve bilmeme*nın *ucunda* durur. Nesneyi düşünürken dile güvenirim, çünkü ben dili düşünmeden dil kendini ortaya koyar. Dilde, salt yaratıcı, bir tutum benimseyen Hegel; belli bir yol ve amaca dayanmadan, bir dil felsefesinden yararlanma gereği duymadan, kendine özgü bir kanıyla dilin bir imler toplamı olduğunu gösterdi. Dil, onu, doğrudan doğruya istemezsek gerçek olur. Dil, bizde bilinen ya da bilinmeyen bir nesne olsa bile, arınıktır, kalıcı bir öğreti olarak işgörür. En güçlü, en doğru, en kuşkusuz dil, kendi benliğimize ve nesneye yöneldiğimizde, istenmeden kendini verendir.

Bu yüzden, bu konuda ne yapılacağını, nasıl davranılacağını gösterir hiçbir olumlu kanıt yoktur; tersine kanıtlarla olumsuz bir öğreti ortaya çıkmaktadır. Yanılmaların, sapmaların, aldanmaların bilinçli bilgisi konuya açıklık getirebilir. Biz, bilinç ışığına çıkmamış eleştirel ölçümüzü bilinçle öğretebiliriz.

Bizim her tinsel eylemimiz bilinçlilik ve bilinçsizlik uç-

larında ortaya çıkar. Yazılarda ve konuşmada kendini gösteren bu felsefe, bu iki uç arasında devinir. Bilinmeyen kaynaklardan beslenen gelişme bir seçme ve tasarı ister. Seçmenin de, tasarının da bu olgunlaşmak isteyenin edimli olanın ortaya çıkmasına yardım etmesi gerekir. Kendiliğinden gelişmenin özgürlüğü, bir ereğin sınırlayıcı yapım erkini gerekser. Her oluşun özgürlüğü, başlangıçtaki gibi, bir kez daha sürekli bir yapı ortaya koyabilmek için hep devingen olarak kalır. Bu erek; bu, sınırlı zaman içindeki, biçimde bütünleşmek ister.

Böyle iki uca ayrılma, bizimle dil arasındaki bağlantıda da vardır. Herkesin dili öğrenmesi gerekir. Ancak sağlıklı olan, dilsel nitelikte yazılmış, yapıtlarda konularla uğraşarak, dilin dolaylı öğrenilmesidir.

Bu sırada, konunun türü; onunla ilgili dile uygun bir yolla belirtilir. Görüş yüksekliğiyle dil yüksekliği arasında bir uygunluk vardır.

Yazılı yapıtlarda bize seslenen geçmiş felsefenin öğrenilmesi, elimizden gelen bir çözüm için, tutulacak yoldur. Dile yönelik tarihsel görüş; nesnel ve uygun bir anlamanın aracı olabilir. Bu anlamda sözcükler, söylev biçimleri, biçem biçimleri öğrenilir. Sonradan gelen kimse, kökensel olarak ortaya koyanı bilmese de, yaptığını bilinir duruma getirebilecek güçtedir, onda bu olanak vardır. O, güzelliklerin tadına varabilir, gerçeklikleri, dahası onların sınırlarını, bir ardılın ortaya çıkaramadığı, ancak gücü yettiğince anladığı biçimde, kavrayabilir.

6. Dilbilimi ve Dilfelsefesi

Dil, kendi nesnelliği içinde -güncel konuşmada, binlerce yıllık yazılı kaynaklarda- dünyada varolan bir nesnedir. Bu nesnenin gerçekliği deneysel dilin türlülüğü içindedir Bu nesne, her deneysel varlık gibi, kendi özünün apaçıklığını içerir. Diller, kendi içinde birçok özel araştırma dalına ayrılan bir uzmanlık alanının sorunudur.

Ançak dil, yalnız bir araştırma nesnesi değil, bir *sınırdır* da. Dil, bizim, düşüncemizden nasıl ayrılmışsa, onunla ilgili bir konunun araştırılmasında da ondan her zaman öyle yararlanılmış ve dil her yerde varolmuştur. Dil, araştırma konusu olarak, büsbütün kendi varlığı içinde değildir. Çünkü dil konu duruma gelen nesneden daha çok bir nesnedir.

Bu yüzden dilfelsefesi dile dilbilimi gibi, başka konuların yanında bir konu diye bakmaz; varlık, düşünce ve gerçekliğin dille birlik içinde bulunduğu kaynağın olduğu yere; varlığımızın temeline yönelmiştir. Dilbilimin, konu bakımından, deneysel ve araştırıcı nesnesi vardır Dilfelsefesi ise, dilde, aşkın varlığın temelini arar.

Biz, düşünceyi varlıktan, dili düşünceden ayırdık. Konuşma, düşünce, varlık (sözcük, kavram, konu) arasında dönüşme önlendi. Ancak, burada, geçerli bir görüş sağlanmadı. Ayrılma sonucu bilmece daha da büyüdü, çünkü ayırıcı gerçekte ayrılamayandır. Ayırmada, birbirine bağlı olma anlamına dayalı, sorun duruyor. Yanıt, dilfelsefesini varlık sorusunun bulunduğu derinlikte arıyor.

Dilbilimi gerektirici, her zaman için, tekil bilgi verebilir. Onun yanıtları, dilfelsefesi soruları konusunda kısa tutulmuştur. Dilfelsefesi inandırıcı, kesin bilgi vermez; dille ilgili bilgi içinde dil varlığını, kendi aşılmayan sınırında sezdirir.

a) *Dilin kaynağı üstüne soru.* Kaynak ya varlıkta dilin anlamı ya dil-olmanın başlangıcı diye düşünülebilir. Anlam sorusu dilin zamanla bağlantısız varlığına, kökensel soru da zamanla ilgili kaynağına dayanır.

aa) *Anlam sorusu.* Dilin anlamı ya içkin varlık araştırması ya da dil temelinin gerçekötesine özgü aydınlatılmasıyla açıklığa kavuşur:

1. Dilin bütün tinsel varoluşla bağlantılı bulunması *içkin* olarak kendini gösterir. Dilin anlamı, kapsayıcı bir tinsellik niteliğinde, Humboldt'un bütün yaşam doğrultularına göre çözümlemeleri sonucu açıklanmıştır. Onun izini sürenlerde, dilin sınır niteliği üstüne bir kurallaştırmalar birikimi önem kazanır.

2. *Aşkınlaştırıcı* araştırmada dil, aşkın varlığın simgeleri diye görünür. Dil aracılığıyla aşkın varlığa bakış, dil niteliği taşıyan simge yazısını yorumlama denenir. Bu *Hamann*'ın yöntemidir.

Hamann'a göre varolan her nesne tanrısallığın simgesel açılımıdır. Doğa ve tarih Tanrı'nın dilidir: Yaratıcının yaratıcı aracılığıyla söylevidir. Günlerin akşamında, Tanrı oğlu aracılığıyla bize sesleniyordu. Söz (logos), yaratma olayında Tanrı'nın dilidir; Hıristiyanlık açısından, Tanrı'yla dünya arasındaki sonsuz uçurumun aracısıdır. Varolan her nesne dildir.

Tanrı'nın görünür duruma getirici dili dolayısıyla, başlangıçtan deneysel insan dillerine doğru bir yol gider. Bu son dillerin kaynağı ilk dillerdir. Tanrı'nın bütün yapıtları onun niteliklerinin imleri ve anlatımları olduğundan tüm sonlu nesneler gerçekliği ve varlıkların özünü ancak benzerleri içinde görebilir ve dilegetirebilirler. Buyüzden: «Konuşmak -bir göksel varlığın dilinden bir insan diline aktarmadır, bu da düşünceleri sözcüklere -nesneleri adlara- imgeleri imlere çevirmek demektir (1).»

bb) *Kökensel soru.* Yanıt ya içkin ya da aşkınlaştırıcı bir sonuç sağlayabilir.

1. *İçkin* oluş, dilin etkin olmasının ve kendiliğinden değişmesinin *tarihsel zaman* içinde gözlemlenmesidir. Dil olmanın sonuçlarından doğan deneysel bilgi her zaman verimli olarak gelişen dilde de kazanılabilir. Çünkü diller, tarihin ilk ışığıyla, özel bir gelişim aşamasında bulunmaktadır. Bu durumda sürekli evrimden; her zaman, kazanılanla yitirilen eşittir. Diller aşındırılır, daha yetersiz olur, ancak bir yandan da daha elverişli, daha açık duruma gelir. Diller somut anlamlarını yitirirken daha soyut ve felsefeye özgü anlamlar da kazanır.

Bundan, dillerin gerçek *tarihöncesi kaynağı* ile ilgili so-

---

(1) *Karşılaş. Unger Über Hamann's Sprachphilosophie.* Hamann Über Sprache u.a. Schriften (Roth) VI, 365, VII, 5/6, 360, Briefe in Jacobis Werken IV Abt 3. s. 47.

run ortaya çıkar. Burada, yanıt yalnız yüzbinlerce yıl içinde öğrenmemiz gereken, geçmiş, bizce erişilmez bir olay konusunda daha önce bilinen örneklerden çıkan sonuçlar dolayısıyla, verilebilir. Yanıtlar, çokluk kuşkuludur, gerçekte de yüzeysel, boş, önemsiz, inandırıcı olmayan, bulanık ya da ayrıntılı yinelemelerdir. Burada, daha önce insanların yaşadıkları alanlardan aşıp gelen, her zaman açıklanmış bilgi edinilemez

Çünkü dilin kaynağı sorunu yaşamın ve insanın ortaya çıkışı sorunu gibi bir bilmecedir. Ancak sıçramayı örtmeye yarayan birtakım cansızlarla canlılar, insan-öncesiyle insan arasında geçen, olanak tasarıları ortaya konabilir. Bu örtüyle de herhangi bir nesnel bilgi sağlanmamıştır. Evrim sürecinde önce neyin ortaya çıkması gerektiği konusunda her zaman varsayımlar ileri sürülür. İşte dilin doğuşu da böyle bir sıçramadır, dil bizim için saltık bir sınırdır.

2. *Aşkınlaştırarak*, söylencesel görüş dolayısıyla, yanıt verilir. Bu yanıta göre dilin kaynağı, doğrudan doğruya, Tanrı'dır. Dil, Tanrı'nın bağışıdır. *Schelling*, insan dilinin ortaya çıkışını yüksek tinlerin öğrenilmesinde görüyordu.

b) *Dilbilimin konuları*. Boeckh 1808 de «Von dem Übergange der Buchstaben ineinender/Harflerin birbiri içinde ilerleyişi») adlı bir çalışmasında dil öğrenmek «ancak dilin ortasında» bulunmakla açıklanır, diye yazıyordu. Bu, kökenbilim (etimologi) ve tümce bilgisinde, dahası sözcük ve dilbilgisini ilgilendiren konularda, yapılacak bir iş demektir. Her iki sonuç da kökenbilimin berisindedir, biri ses öğretisi, öteki tümce bilgisi. Tümce bilgisi insanı dilin aktöre bakımından incelenmesine götürür: Dilin değeri, anlamı, etkinliği ve değişik kullanımı, mantık, estetik, söylev sanatı ve şiir sanatında, duygu bakımından araştırılır, onunla ilgili yanı ortaya konur.

Boeckh'ün bu ilgisi sesbilgisinden tin tarihine ve dünya çözümlemesine değin uzanan bir dil araştırmasının bütün alanına yönelmiştir. Konuşmanın evrensel varlığı, fizik ve fizyologiden dünya ve tanrısallığın bilincine değin insan-

la ilişkisi bütün durumlarda kendini gösterir. Dil araştırması bütün alanlarda dili ve bütün olarak derin dil temelinin bilincini, insan varlığının bütünü bakımından bilmeyi amaçlarsa bir uzmanlık alanı niteliğinde nesnel olarak «orta»da sınırlanır; dışsal, yüzeysel alana sapmalar karşısında kendini, ancak böyle, koruyabilir. Bundan sonra derin görüşün taşıyıcısı olur, konusunun bütün boyutlarında ve basamaklarında yönünü bulur; bu durumda, bir bütünlük içinde, dil tasarımına götürülür.

c) *Dil tarihi* Dil tarihi deneyseldir. O, gözönünde bulunan; dillerle ortaya çıkan belgesel verilerle başarı sağlar. Uzun süreler içinde, bu dil olaylarının ayrımına varılmadan nasıl değiştiğini, kısa sürelerde büyük tarihsel bunalımlar ve toplu çöküşlerle bağlantılı olarak hızla başkalaştığını araştırır. Değişmenin türleri incelenir, dil bütün bir genişlik içinde açıklanmak; biraz da, doğa yasalarından gelmeyen, ancak oluşum ve biçim yasaları olarak önceden geçmiş eylemsel olaylar içinde kurallaşmanın yüksek bir aşamasına varan ilkelere ve kurallaşmalara geri götürülmek istenir. Hepsinden önce bizi ilgilendiren aşağıdaki sorun çevreleridir:

aa) *Dilin bizim için pek uzakta kalan ilk ortaya çıkışı üstüne çıkarsamalar.* Biz, kökensel durumların içine sokulamayız, çünkü ayrımına varılmayan bir koşulun alışkanlık yoluyla oluştuğu, gerçekte insan varlığımızın ilkin tarihsel olarak ortaya çıktığı, bizce çok açıktır Bu yüzden dilin ilk kaynağını da hiçbir biçimde açık seçik duruma getiremeyiz. O, bizim için, bir bilmece olarak kalır.

Buna karşın, ya çocukluktaki dil evriminden ya da dil yaratan geçmiş olaylardan yola çıkarak, şimdi incelenen belgelerden birtakım çıkarsamalar yapmayı deneriz. Burada, bizce, benzeşmelere dayanmak sözkonusu değildir. Çünkü, şimdiki yeni ortaya çıkış ve yeni bilgi kazanma ilk ve başlangıçtakinden bambaşka koşullar altında bulunuyor.

Çocuklarda, ilk üç yaş yıllarında, gözlemlediğimiz her zaman için gizem dolu bir insan-olmadır; bu yıllarda insanda insan olarak ortaya çıkan bir kökensellik ve ussal üstün-

lüktür. Bunlar çocukda daha sonra da varlığını surdürür, bir aşamaya değin de insan çocuk olarak kalabilir. Çocuğun bu özgünlüğü daha başlangıçta, kendisine ana dilini öğreten insanlarla kurduğu karşılıklı etkileşimdedir Çocuğun dil evrimi karşılıklı etkileşimde, öğrenmede, kimi önemsiz görülen özgün olaylardan sağlanan yararlarda, oyun ve iğneli sözlerde, bir süre için yetişkinlerce istenen toplumsal yönlendirmelerde gerçekleşir. Anlamlar geleneğe, topluma, boyuna yinelenen dinleme ve anlama değiş-tokuşuna bağlıdır. Bu olağanüstü dil olayı, bir çocukta ortaya çıkan her özgünlük gibi, pek açık, pek seçik görülüyor. Yaratıcı öğrenim çocuğun dil evrimi temelinde, özgün bir yaratma değildir.

İnsan, mutlu anlarda *düşünce* olarak ortaya çıkan *dilsel* nesneyi; konunun özü dolayısıyla gözlerinin önünde açık seçik nitelikte belirirse, çıkarsama ile konuşmanın kaynaklarına götürmeyi dener. Dilde açık bir düşünce olan her nesne, ilkin yaratıcı nitelikte ortada bulunma gereğindedir. İmdi, burada bomboş kalan; anlıksal bir düşünce de olsa, daha önceki varoluşun sürükleyici bir açılımıdır. Başlangıçtaki ortaya çıkışla bizim için yeni bir düşüncenin dili olma arasında köklü bir ayrım bulunur. Başlangıçtaki gerçek bir yaratma vardı -daha yavaş bir ortaya çıkıştan, «adım adım ilerleme»den, akıp gitmelerden kaynaklanan her konuşma bilmeceyi örter, çözmez-; şimdi önceden verilen dilin öğrenilmesi ve değişmesi sözkonusudur.

bb) *Dil evrimi ve tin evrimi.* Dil evrimine dayanarak tin evrimini çözmeye çalışılabilir.

Her dilsellikte şu büyük adımlar vardır: İlkin *anlamlardan gelen gerçek ayrımları* ele alalım: Bunlar canlı görüşlerdir, söylencesel biçimlerdir, güçlü akan bir devinim içinde benzeşim, benzerlik ve karşıtlık durumuna göre anlamların birbiriyle düğümlenişi yüzünden içiçedir. Öyleki karşıt bir varlık olarak da geçerlidir (mantık-öncesi denen düşünce); -ikincileyin, eylemsel olarak, daha düşünülmemiş *kategorilerin ayrımı*, özdeşlik ve karşıtlık, tür ve soy ayrımı sözkonusudur (mantık düşüncesi); -üçüncüleyin kavram-

ların imleri, bir anımsama sürecinde düşünme ve *soyutlama* (duyusal belirtinin son kalıntısıyla her zaman bağlantı varsa, duyusal olmayanın ve duyusalüstü olanın düşüncesi).

Tarihsel ekinlerde, onların dil evrimi, o çağdaki ulusların tin evrimini gösteren açık bir örnektir. Onların benimseyip geliştirdikleri, unuttukları, düzgü ve kurala bağladıkları, onların sözcük değeri, onların dil biçimi gibi, varlıklarının niteliksel çizgileridir.

cc) *Somut nesnelerin tarihsel ilerleyişi ve değeri.* Genel dil evriminin, karşılıklı olarak, birbirini dışlar görünen, iki büyük temel görüşü vardır. Biri, sürekli bir dil ilerleyişini daha kısa, daha açık, daha kolay bir anlatımda görür. Dil gelişigüzel değil; daha iyiyi koruyan bir eleştirinin öncülüğünde değişir. Ayrıntılı olan yalınla, bozucu bir aşırılık anlamlı bir yerindelikle, güç daha kolayla, emek isteyen anlama alışılagelenle, kuşkulu açık olanla giderilir. Çağdaş diller, ilk biçimlerinden daha iyi geçerlik sağlar. İkinci anlayış ise, karşıt niteliktedir, tarihsel evrimi dillerin sürekli bir *çöküşü* olarak görür. Tarihin başlangıcında bu diller varsıl, açık, şiirsel, ayrımlı biçimler, duyusal güç, güzel yankıyla doluydu. Tarihte diller aşındırıldı, soyutlaştırıldı ve boşaltıldı, kolaylıkla kullanılan nikel paraya döndürüldü, diller altını yitirdi, geriye soysuz metal kaldı.

Her iki inceleme türü de kapsamlı bir gereç olarak kalıyor, her ikisi de somut açıklamada inandırıcı, dahası aydınlatıcı bir etki gösterir: Gerçekte, onların yanlışlığı saltıklaştırma ve genelleştirmeleriyle başlıyor. Tek tek alındığında ikisi de doğrudur. Tek tek görüş açılarına göre bilgide, teknikte, düzenlemede, ussallıkta ilerlemeye uygun bir ilerleme vardır. Başka bakışaçılarına göre de onlarda yıkım, aşındırma, boşaltma vardır. İlerlemede, amaca uygunluğu içinde, özdeş olarak kalabilen bir kazanç sağlanır. Tarihsel oluş içinde, yalnız geçmişte değil anıda da varlığını sürdüren, her zaman yeri doldurulmaz bir değer bulunur. Geçmişte tarihsel olarak gerçekleştirilmiş ölümsüz bir varlık, her zaman için yitip gitse de, dilde daha sonraları için varo-

luşsal ve tinsel bir yönlendirme niteliğinde kalan gerçekliktir İlerleme bakımından; daha önceki aşamalarda görülebilen, ne denli çok ilerlenilse de, şaşılası bir değer vardır. Çöküş bakımından öncekinin ancak gereksiz bir tutkunun konusu olan, bir değeri vardır; çağdaş dilde buna uygun düşen bir isteksizlik uyanır. Tarihte özlü başkalaşma, önceki ni yeri doldurulmaz değeri içinde anımsama, elde bulunanı yaratıcı olarak uygulama; bundan dolayı da eskiden büyük olan her nesnenin yönlendirme odakları ve ölçüleri altında gerçekte yaşamak, sözkonusudur.

dd) *Dilin türüne bağlı olarak bilimin doğuşu.* Sınırsızca genişleyen yöntemsel bir araştırmanın köklü ve kuşatıcı anlamı içinde, gerçek bilimin neden Batı'da doğduğunu gösteren nedenler çok yönlüdür. Böyle bir nedenin dilde bulunup bulunmadığı sorulabilir. Çünkü Çin'de bilimle ilgili belirtilerin bulunmasına karşın bilimsel gelişme yoktur. Dilde ise, uzun bağlamlar içinde, bir düşünceye elverişli olmayan koşullar getiren, bir durum bulunabilir. Bükülgen diller bilimin doğuşunda bir koşul olabilirmiş (Gerber 1,244) Hint-Germen dilleri salt düşünceyi buldu. İmdi, burada, şu sorulabilirdi: Hindin, bilim konusundaki dilsel olanakları Çin'den daha çok muydu? Batı biliminin kazanılmasındaki ayrım Çin ve Japon dil ayrımında da birlikte koşullanmış değil mi? Çin dilinin tinsel tutumda görünüş alanına çıkan hangi ayrıcalıkları vardır, Hindi, Batı'dan ve Japon'dan ayıran nedir?

ee) *Felsefe dilinin tarihi.* Batı'da, felsefe dillerinin ayrılması için, birbiri ardınca ortaya çıkan ve yanyana duran üç alan vardır: İlkin, düşüncenin duyusal biçimde üretilerek, yine duyusal biçime sokulması, simgeden soyutlamaya geçilmesi (Sokrates öncesi bilgelerden Platon'a değin). İkincileyin, im niteliğine yaklaşan sözcüklerde, duyusallık ve görüşün karışımından sonuç çıkarmaya yönelik bir tutumla soyutlamanın saptanmasında, bir terimbilim oluşturma (Sofistlerden Aristoteles ve Stoa'ya değin). Üçüncüleyin, eskiden gelen soyutlaştırılmış kavramsallığa egemen olmak için terimbilimin eritilmesi ve bu soyut kavramsal

varlıklar içinde yeni koşullarla köklü bir düşünce ortaya koymak, bu nedenle de birtakım olanaklar bulmaya çalışmak (Anselmus, Kant, Hegel).

Her zaman olmasa bile, büyük felsefeler bir bakıma dil yaratmalarıdır. Hegel'in dilselliği, belli bir amaca dayanmayan, düşünce bağlamında alınan yaratıcı bir güçtür. Buna karşın Kant, özel dil yaratması olmayan, yeni bir düşünce biçimi buldu. Her zaman düşüncenin dil biçimi içeriğinin belirtisidir, ancak dil her zaman verilmiş bir ortamdır, burada sözcükler yeni yorumlar, hep derin, temellendirici bir anlam kazanabilir. En yüzeysel tümcelerde yeni aydınlatmalar dilegetirilebilir. Sığ bir anlam, aldatıcı bir renklilik, yetersiz bir etmen, şaşırtıcı yüksek bir varlık taşıyabilir. Ancak, bir bütün olarak, büyük felsefeye özgü düşünce dünyaları; her zaman dil konusunda, dil türünde, dille ilgili bilinçli tutumda, dille kurulan çözülmez bağda, dilden gelen özgürlük içinde, kişisel dil dünyalarıdır.

d) *Dil çözümlemesi.* Dil çözümlemesi dilbilgisi ve sözlük yoluyla gerçekleşir. Bunlar biçimleri ve sözcükleri; bir dilin sayısız olanaklarına başvurmaksızın, egemen kılabilmek için, bilme ve öğrenme konusunda bilinen, elde bulunan nesne durumuna getirir. Dilbilimsel çözümleme birleştirici, dil-biçimlendirici, dil kazandırıcı bir çabaya dayanarak, bir felsefe anlayışına uyarak, bunu yapar. Bu felsefe anlayışı iki doğrultuda yürür:

aa) *Dilbilgisi ve mantık.* Mantıksal düşünce, dilbilgisinde mantıksal ilkeleri tanır, öylekl uygulanan dilbilgisi bile her zaman mantık karşısında yanlışlığa düşer. Bütün mantıksal istekleri karşılayacakmış gibi «gerçek» bir mantık tasarımı gelişiverir. Ancak, onun gerçekleştirilmesiyle de dil ölür. Dilbilgisinde mantıkdışı olan, bilimsel mantıktan yoksun gerçekliklerin iyi nitelikli anlatımıdır: Biçimsel mantık vazgeçilmez ise de, dilin saltık geçerlik taşımayan merdivenlerinden biridir.

Dilin, biçimsel mantığın güçleri altında, incelenmesi dili salt im dili olarak görür, bu incelemede dili -yaşamının zararına- im diline götürünceye değin arındırma eğilimi var-

dır. Böyle bir inceleme için dil de geliştirilmiş, dahası saltık olarak odaklaştırılmış bir anlam kazanır. Nasıl matematikte imlerin bulunuşu az önemli bir iş değil de, yeni alanların sayısı sayısız işleme olanak sağlamanın gelişimiyle zamandaş ise, dil de konu olarak öyle bir geçerlik taşır. Bu konuda, bakışaçısının anlamsızlığa değin vardırıldığı sınırsal bir örnek Carnap'ın (Erkenntnis, Bd, II. s. 435/Bilgi, cild 2. s. 435) söylediğidir: «Felsefe, dil çözümlemesi olan mantıksal araştırmadır.» Sözünü şöyle sürdürür: «Belirlenmiş bir dili nitelendirmek için onun sözlüğünü ve dizinbilimini açıklamak gerekir. Bu da, onda bulunan sözcükleri, bu sözcüklerden tümceler oluşturma olanağı sağlanan kuralları oluşturmak, bunlara göre böyle tümcelerin gene bu dilin başka tümcelerine ya da yabancı bir dile aktarılarak biçimin değiştirilebilmesi demektir (çıkarım kuralları ve çeviri kuralları ve çeviri kuralları denenler). Bundan başka, dildeki tümcelerin belirlenmiş *anlamı* dolayısıyla, sözcüklerin yorumunu ortaya koymak gerekmez mi? Hayır: Bu, içeriksel kurallaştırma ile düşünülen biçimsel bilgiler denenlerde birlikte vardır. Çünkü bir sözcüğün 'yorum' anlamı ya çeviri ya da tanımlama ile ortaya çıkar. Bir çeviri başka bir dile aktarma yoluyla biçim değiştirme kuralıdır (sözgelişi, beygir: At). Bir tanımlama özdeş dilde bir biçim değiştirme kuralıdır; bu, adıl tanımlama için geçerlidir (sözgelişi, fil: Hayvan ve birtakım belirtiler). Bu söylenen tanımlamalar için kanıt da (sözgelişi, fil: Hayvan türünden bir hayvan, bu türde ve uzam-zaman-yer'de).» Böyle mantıksal dil çözümlemesine Carnap *metalogik* (mantık-ötesi) diyor; o, bu anlamda «Logische Syntax der Sprache/Dilin Mantıksal Çözümü» nü yazdı.

bb) *Sözcük anlamı.* Büsbütün başka bir dil çözümlemesi yöntemi de köklerin, kaynak-sözcüklerin ve türetilmiş sözcüklerin yorumuyla ilgilidir. Dilin içeriği derinden çıkarılmalıdır. Burada kılavuz kitap dilbilgisi değil; sözcüktür, özellikle de kökenbilim sözlüğü. Hepsinden önce sözcüklerin simgesel niteliği aydınlatılır ve sayısız dallarda sezilir duruma getirilir.

Çağımızda, *Klages* bu yolu tuttu. Dille, nesnelerin temeli aydınlandı. Burada işlenen konu, mantıksal çözümlemenin gereksiz ve bulanık olarak özelleştirilmesidir

cc) *Böyle çözümlemelerin yönteminde sınırlı bir anlam vardır.* Bu çözümlemeler dille ilgili genel görüşün bölümleridir. İm dili gibi dil de mantıksal bir görüşün konusu olmalıdır. Bu, dilin açıklık ve bilgi yaratma konusunda ne anlama geldiğini aydınlatmak içindir.

e) *Dilbilim ve dilfelsefesiyle ilgili yazıların ırası.* Belki de insanın hiçbir araştırma alanında, böyle dev bir yazın içinde, böyle düzey ve tin türlülükleri, buradaki gibi yanyana durmuyordu. Tarihsel özden, onun özelliği içindeki bütün ekinlerin ve ulusların görkemli genel görüşlerine değin, yüzeysel bilginin tükenmezliği ve varlığımızın şimşekli aydınlığı somut olayların yığını buradadır. Dille uğraşmanın kımıldatıcı öğeleri olağanüstü türlülüktedir, açıklığa duyulan mantıksal ilgi, büyük tinsel görüşlere ilgi, insanlığımızın temeline karşı tarihsel ilgi.

Bir yanda öze-batmışlık, içinde araştırma anlamının yitip gittiği olgucu uğraş yıkımı var. Öte yanda, düşlerde ortaya çıkan saçma-sapan yalancı gözlemlerde, gizem dolu oyuncaklarda ve önsezili fısıldamalarda duran dilfelsefesinin düşlemselliği.

Felsefe bakımından açıklanabilir bir genel görüşün derinlik ve genişliğini somut bilgi ve ussal araştırma ile bağlamlı kılacak araştırıcılar yoktur. Humboldt, bugüne değin erişilmez kaldı. *J. Grimm* ve *Hildebrand,* kendilerinde en büyük aydınlığa kavuşan, küçüklere karşı derin anlamlı sevgide tek kalmışlardır. Paulus'un ilginç yapıtında, felsefe bakımından yetersiz bir girişle sonraki verimli somut, bölümler arasında şaşırtıcı bir uyumsuzluk vardır. Jespersen'de her zaman öğretici bir sağduyu, nesnel gerçekleri ılımlı ve kapsamlı biçimde kavrayış var. Her derine giden araştırma ile savsaklayıcı bir körlük birbirine bağlıdır. Kendine güvenen aydınlar araştırmadaki bilimsellikleri karşısında insanı şaşırtıcı, köksüz kökenbilimler ortaya koyuyorlar.

Diller, kuşatıcı varlığın bütün aydınlığa çıkışının kalı-

cı olduğundan, dünyaların taşıyıcısıdır, varlık insanda, onlarda kendini gösterir. Dillerle uğraşma, kendi konusunda ölçülü kalabildiği sürece, alışılmamış bir genişliğe ve araştırıcının bilgisinde nesnel bir varsıllığa bağlıdır. Dilbilimin içeriği dil araştırıcısının insancıl verimiyle koşulludur. Ancak önemsiz ayrıntılara düşkün kimse ve somut nesnelere karşı aşırı eğilimli boş bir başa her zaman sözcüklerde ve tümcelerde kolay bir konu bulur. Böyle pek yetersiz kimseler, bölümcül bir dil yeteneği yüzünden bu alana yönelirler, dilbilimsel yayınların yüzeyselliği bu yüzden pek şaşırtıcıdır.